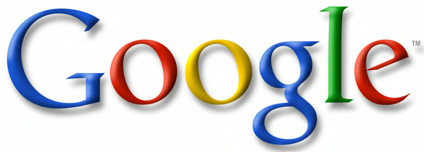
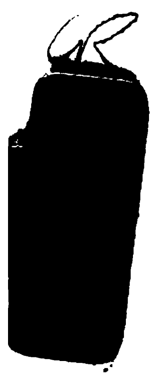

Borneo's wester-afdeeling

P[ieter] J[ohannes] Veth

BORNEO'S WESTER-AFDEELING,

GEOGRAPHISCH, STATISTISCH, HISTORISCH,

VOORAFGEGAAN DOOR

EENE ALGEMEENE SCHETS DES GANSCHEN EILANDS.

BORNEO'S WESTER-AFDEELING,

GEOGRAPHISCH, STATISTISCH, HISTORISCH,

voorafgegaan door

eene algemeene schets des ganschen eilands.

DOOR

P. J. VETH.

TWEEDE DEEL. MET PLATEN.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

ZALT - BOMMEL,

JOH. NOMAN EN ZOON.

1856.

VOORREDE.

Bij de uitgave van dit tweede deel van mijn werk over Borneo's Wester-Afdeeling heb ik nog enkele bijzonderheden aan mijne lezers te berigten, die ik in weinige woorden zal trachten zamen te vatten.

Het was aanvankelijk mijn voornemen de Geschiedenis van Borneo's Westkust tot aan het einde van het bestuur van den onlangs afgetreden Gouverneur-Generaal voort te zetten. Mijns ondanks heb ik hiervan moeten afzien en de benoeming van den heer WEDDIK *tot Gouverneur van Borneo in* 1846 *tot grens van mijn tegenwoordigen arbeid moeten stellen, omdat aangaande de verrigtingen van den heer* WEDDIK *in die hoedanigheid nog weinig is bekend geworden, en het mij gebleken is dat de heer* J. T. WILLER, *gewezen resident van Pontianak, zich bezwaart over de wijze waarop zijn aandeel aan de gebeurtenissen tijdens de jongste onlusten op Borneo's Westkust, in uitgegeven geschriften, is voorgesteld, zonder dat hij tot dusverre het publiek in de gelegenheid heeft gesteld zijne verdediging te hooren. In de krijgsverrigtingen der laatste jaren en de organisatie onzer bezittingen op Borneo's Westkust door den Commissaris* PRINS *is ook nog het een en ander dat opheldering vereischt. Het scheen mij dus toe dat voor een onpartijdig verhaal der verrigtingen in dit deel onzer bezittingen gedurende de jaren* 1846—1856 *de tijd nog niet rijp was; doch ik*

vlei mij later te zullen worden in staat gesteld om die gebeurtenissen in een vervolg op dit werk te behandelen. Zij hadden in ieder geval in dit deel geene plaats kunnen vinden zonder dat het den omvang van het eerste op al te buitensporige wijze overtrof.

De voortzetting mijner nasporingen en de vele nieuwe hulpmiddelen die mij daarbij hebben ter dienst gestaan, hebben, gelijk ik verwachtte, menigen misslag en menig verzuim in mijn eerste deel aan het licht gebragt. Vooral heeft de gelegenheid tot inzage eener uitvoerige kaart in HS. van het gebied tusschen de Kapoeas en Serawak mij doen zien, dat ik in de geographische beschrijving van Sambas in belangrijke fouten vervallen ben, terwijl de uitgave der belangrijke en zorgvuldig bewerkte eerste proeve eener Kronijk van Mampawa en Pontianak door den heer WILLER, *in het Derde Deel van het Tijdschrift door het Bataviaasch Genootschap in het licht gegeven, mij met menige onnaauwkeurigheid in mijn verhaal der stichting van Pontianak heeft bekend gemaakt. Andere teregtwijzingen, die ik op hoogen prijs stel, dank ik aan de vriendelijke mededeelingen van den heer* J. HAGEMAN JCZN. *te Soerabaja, en aan mijn geachten vriend den luitenant-kolonel* H. M. LANGE; *zeer enkele ook aan de onderscheidene, naar mijne overtuiging doorgaans veel te gunstige beoordeelingen van mijn werk in verschillende Tijdschriften. Niets zou wenschelijker zijn dan dat de gelegenheid tot eene tweede uitgave mij in staat stelde de begane misslagen in het ligchaam van het werk zelf te verbeteren; doch met die gelegenheid, in ons kleine vaderland, en voor een werk van dezen aard althans, zoo zeldzaam, zou het eene ongerijmdheid zijn mij te vleijen. Het is daarom mijn voornemen aan den redacteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, wanneer ik ook met het oordeel van deskundigen over dit tweede deel zal zijn bekend geworden, een plaatsje voor „verbeteringen en bijvoegsels" te verzoeken, die dan de uitgever voorzeker geene zwarigheid zal maken, ten behoeve der bezitters van dit werk, ook afzonderlijk verkrijgbaar te stellen.*

De lijst en verklaring der verkortingen, waarmede boeken en handschriften in de noten zijn aangehaald, achter de inhoudsopgave van het eerste deel geplaatst, is door sommigen zeer ten onregte als een overzigt der bestaande literatuur over Borneo beschouwd geworden. Ware het mijn voornemen geweest

een zoodanig te leveren, dan zou ik er menig stuk hebben bijgevoegd, 't welk in „de Globe," „the Chinese Repository," „das Ausland" en elders is gedrukt, maar om deze of gene reden niets bruikbaars voor mijn werk scheen op te leveren, alsmede de titels van sommige boeken, zooals BEECKMAN'S *„Visit to Borneo,"* BETHUNE'S *„Notes on Borneo" enz., waarvan ik in het geheel geene inzage heb kunnen bekomen. Ik heb het daarom ook niet noodig geacht de lijst aan te vullen met de verschillende belangrijke opstellen Borneo betreffende, die sedert de uitgave van mijn eerste deel in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, in dat van het Delftsche Instituut, in het Tijdschrift voor Ned. Indië, het Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië en elders zijn in het licht verschenen. Waar die opstellen in dit tweede deel zijn aangehaald is dit steeds geschied op eene wijze, die geene „verklaring der verkortingen" vereischt. Hetzelfde geldt ook van de aanhaling van nog een aantal geschreven stukken, alleen in het tweede deel gebruikt, die ik aan latere mededeeling verschuldigd ben.*

De ondersteuning en medewerking die ik van verschillende zijden bij de zamenstelling van dit werk ondervonden heb, behoort tot de aangenaamste ervaringen van mijn leven. Reeds in de voorrede van het eerste deel mogt ik de namen van onderscheidene verdienstelijke mannen met dankbaarheid vermelden. De heeren HAGEMAN, NETSCHER, LANGE, PENNING NIEUWLAND, VAN DE VELDE, CANTER VISSCHER, WILLER *en* G. DE CLERCQ *zullen, zoo ik mij vlei, gaarne den dank aannemen, dien ik ook hun thans openlijk voor hunne mededeeling van gedrukte of geschreven stukken, hunne mondelinge en schriftelijke wenken en teregtwijzingen, of hunne vriendelijke beantwoording van gedane vragen toebreng.*

Omtrent de platen van dit tweede deel heb ik niets te voegen bij hetgeen in het werk zelf daaromtrent gezegd is; maar ik mag niet nalaten nog op te merken dat van de portretten van Chinesche hoofden op het titel-vignet, dat met het gedekte hoofd den Kapitein DEMANG *van Mandor, dat met het ontbloote hoofd* TAN-PO-KO *van Montrado voorstelt.*

Eene kaart zullen, vrees ik, enkele lezers ook bij dit tweede deel ongaarne missen. Ik zal hier niet treden in eene ontwikkeling der redenen die mij noodzaken die, immers vooralsnog, terug te houden; maar alleen opmerken dat de voor geringen prijs verkrijgbare atlas van den heer PIJNAPPEL, *die eene zeer*

bruikbare, ofschoon dan ook niet zeer uitvoerige kaart van Borneo bevat, en, zoo ik geloof, in zéer veler handen is, het thans minder noodzakelijk maakte den prijs van dit toch reeds kostbare werk daarmede te verzwaren, terwijl de nieuwe, uitvoerige kaarten van Borneo, die wij weldra van de hand van den heer MELVILL VAN CARNBÉE, *als een deel van zijn uitgebreiden Atlas van Nederlandsch Indië, hopen te ontvangen, welligt spoedig de uitgave eener afzonderlijke kaart van Borneo's Westkust, waartoe ik het plan nog niet geheel heb laten varen, volkomen overtollig maken zullen.*

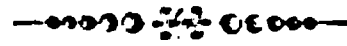
En hiermede zij deze arbeid nogmaals aan den Goddelijken zegen en de welwillendheid mijner lezers aanbevolen.

26 Augustus 1856. **P. J. VETH.**

INHOUD

VAN HET TWEEDE DEEL.

PLAATSING DER PLATEN VAN HET TWEEDE DEEL.

VERBETERINGEN.

Bl. 125 reg. 8 staat *Sambas* lees *Pontianak*.
〃 164 noot reg. 5 staat *Koewaloe* lees *Koewala*.
〃 249 reg. 34 staat *verboden* lees *verbonden*.
〃 384 〃 7 〃 *sekte* 〃 *seksen*.
〃 399 noot reg. 3 staat 30 *jaren* lees 20 *jaren*.

BORNEO'S WESTKUST.

VIERDE BOEK.

HET HERSTEL EN DE ORGANISATIE VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG.

EERSTE HOOFDSTUK.

Zending van den Commissaris van Boekholtz naar Borneo's Westkust. — Expeditie onder bevel van majoor Muntinghe. — Komst van den Commissaris en van de expeditie voor Pontianak. — Mislukte zending van den Engelschen majoor Farquhar naar Pontianak. — Goede ontvangst der Nederlanders door Sultan Kasim. — Aanspraken des Sultans op Tajan. — Hij wordt daarin door de Nederlandsche krijgsmagt gehandhaafd. — De expeditie vertrekt naar Sambas. — Vroegere loopbaan en karakter van den heer G. Muller. — Herstel van de Nederlandsche vlag te Sambas, Mampawa en Landak. — Kwijnende toestand en werkeloosheid van den Commissaris. — Verrigtingen van den resident Muller te Sambas. — Hij sluit met den Sultan een contract en noopt de Chinezen van Montrado om zich aan het Nederlandsch gezag te onderwerpen. — Handelingen van den resident Prediger te Mampawa. — Hij knoopt ook zijnerzijds onderhandelingen aan met de Chinezen van Montrado. — De beide residenten betwisten elkander het Chinesche gebied. — Oproerige verschijnselen onder de Chinezen.

»Het beste middel om zich van magt over anderen te verzekeren, is hun wel te doen." Deze spreuk van Lodewijk Vives schijnt mij nergens meer toepasselijk dan in de betrekkingen der Europeanen tot de onbeschaafde en half-beschaafde volken, in wier midden zij zich tot bevordering van handelsbelangen gevestigd hebben, en men zou mijns inziens niet ver van de waarheid zijn, indien het al of niet opvolgen der daaruit vloeijende regelen tot maatstaf genomen werd voor de wijsheid der regenten, aan wie het gezag zoo op de eilanden als op het vasteland van Indië achtereenvolgens is toevertrouwd geweest. Het Nederlandsch bestuur in die gewesten heeft nimmer dien waren grondslag zijner magt beter erkend dan ten tijde van de Commissarissen-Generaal, aan wie het herstel van ons gezag in den Archipel was opgedragen, en van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, die, één uit hun midden, geroepen was alleen voort te bouwen op de grondslagen, die hij te zamen met zijne ambtgenooten gelegd had. Onvergankelijke eer komt hun daarvoor toe, al is het ook dat de ongeschiktheid of de onwil veler beambten en eenige

misgrepen; uit gebrek aan genoegzame kennis van landen en volken geboren, verhinderden dat de uitkomsten aan de bedoelingen beantwoordden, en de oorzaak werden dat de goede weg, tot schande van den Nederlandschen naam, door latere gezaghebbers maar al te zeer verlaten werd.

1818. Het herstel van de betrekkingen der Nederlanders met Borneo's Westkust werd door Commissarissen-Generaal, bij besluit van 9 Junij 1818, opgedragen aan den heer J. van Boekholtz [1], die zich in 1816 van eene zending naar Banjer-massin, tot overneming van het bestuur van dit établissement uit handen der Britten en regeling van ons gezag aldaar, onder moeijelijke omstandigheden voortreffelijk gekweten had [2]. De loffelijke bedoelingen der toenmalige regering worden in een helder daglicht gesteld door de instructie aan den Commissaris voor de Westkust medegegeven, en waarbij hem werd opgedragen de Nederlandsche vlag te planten in de landen der vorsten, die de bescherming van het Ned. Gouvernement hadden ingeroepen of verder mogten inroepen, de zeeroovers te bestrijden en uit te roeijen, den koophandel te bevorderen, rust en vrede alom te herstellen, de zwakken tegen roof en moord van de zijde der sterkeren te beveiligen, en aan de bevriende volken slechts zoodanige lasten op te leggen, als geenszins drukkend konden genoemd worden, en, volgens hunne eigene erkentenis, door de veiligheid, die onze bescherming aan personen en eigendommen zou verleenen, meer dan opgewogen worden zouden [3]. De benoemde Commissaris trachtte zich vóór zijn vertrek zooveel mogelijk met den staat des lands en de betrekkingen der voormalige Compagnie tot Pontianak en Sambas bekend te maken; doch ten gevolge van het Britsche tusschenbestuur was eene zoodanige verwarring in 's Gouvernements archief onstaan, dat geene bescheiden daaromtrent te vinden waren, en de heer van Boekholtz zelfs onbekend bleef met het contract door de Compagnie met Sultan Abdoe'r-rahman gesloten [4].

De militaire magt die den Commissaris naar Borneo zou vergezellen, werd onder de bevelen gesteld van den majoor Muntinghe, en bestond uit ruim 600 man, deels Europeanen, deels Ambonezen, benevens de noodige artillerie. Uit deze vrij aanzienlijke magt

---

[1]) Mijer 1817 en 1818, bl. 369, van Lijnden T. N. I., bl. 172.
[2]) Zie Inleiding, bl. LVII, LVIII.
[3]) G. Muller, bl. 217, 218.
[4]) Tobias, bl. 60, 61.

zouden de voornaamste punten op Borneo's Westkust van garnizoenen worden voorzien, terwijl het overschot eene verdere bestemming naar Malakka erlangde, werwaarts zich weinige weken na het vertrek der expeditie Nederlandsche Commissarissen begeven zouden, om ook die bezitting uit handen der Britten over te nemen [1]. Een kapitein van den staf vergezelde de expeditie, met last om bouwstoffen te verzamelen voor eene kaart en militaire beschrijving van Borneo's Westkust. Het is een opmerkelijk bewijs van de verregaande onkunde, waarin men toen ten aanzien van Borneo verkeerde, dat bij het militair departement geene kaart van dat eiland, hoe onvolledig ook, te vinden was, welke deze officier tot grondslag bij zijne nasporingen leggen kon [2]. 1818.

De Commissaris, vergezeld van den militairen kommandant, begaf zich den 26sten Junij aan boord van Z. M. korvet Eclips, waarop de kapitein-luitenant ter zee Schrooijenstein bevel voerde, en kwam den 18den Julij ten anker voor de rivier van Pontianak, waar zich weldra de geheele expeditie, ingescheept op zeven oorlogsvaartuigen, vereenigde [3]. Men had alras gelegenheid om zich te overtuigen dat men op het regte tijdstip gekomen was, om eene poging der Engelschen tot aanknooping van verstandhouding met Sultan Kasim en tot afwering van onze vestiging op Borneo's Westkust te voorkomen of althans te verijdelen.

Wij hebben gezien dat reeds in 1815 de Britsche agenten Borneo's Westkust verlaten hadden, in het vooruitzigt dat de voormalige Nederlandsche bezittingen, volgens het traktaat van 1814, weldra aan het Nederlandsch gezag zouden worden weêrgegeven [4]. De Gouverneur van Benkoelen echter, die zijn vindingrijken geest uitputte in het bedenken van middelen om de volledige teruggave onzer bezittingen zooveel mogelijk te belemmeren of te beperken, trachtte in 1816 Banjer-massin voor de Engelschen te behouden, op grond dat het Nederlandsch établissement aldaar reeds onder het bestuur van den maarschalk Daendels was ingetrokken, en wel op zoodanigen voet, dat de Sultan, tegen overneming van het fort en de overige gebouwen, eene geschrevene verklaring zijner onafhankelijkheid erlangd had. Engeland had dus, zoo beweerde Raffles,

[1]) Verwikk., bl. 293, 295; vgl. Mijer 1817 en 1818, bl. 369, 370.
[2]) Memorie van den kapitein aide-de-camp van den Gouv.-Gen. (HS.), bl. 2.
[3]) Mijer 1817 en 1818, bl. 369, Verwikk., bl. 293, G. Muller, bl. 232.
[4]) D. I, bl. 385.

1818. in zijn met Banjer-massin gesloten verdrag gehandeld met eene onafhankelijke magt, en er kon geen sprake zijn van teruggave eener kolonie aan de Hollanders, die hun reeds vóór de bezetting door de Engelschen niet meer had toebehoord. Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement liet zich echter met deze redenering niet tevreden stellen, en het Britsch bestuur, toenmaals werkelijk geneigd om, in weêrwil der tegenstribbeling zijner agenten, het verdrag van 1814 niet slechts naar de letter, maar ook naar den geest ten uitvoer te leggen, ondersteunde Raffles niet en droeg zorg, dat nog vóór het einde des jaars alle hinderpalen tegen de bezetting door de onzen van Banjer-massin waren uit den weg geruimd [1]). Raffles meende echter nu, in het belang zijner landgenooten, tot verdubbelde waakzaamheid verpligt te zijn, opdat de Hollanders met de overige vorsten van Borneo, en de naburige, nog niet aan hun gezag onderworpen eilanden en kusten, geene verbindtenissen zouden aangaan, die tot uitsluiting van den Britschen handel zouden kunnen leiden. Hij strekte zijne bezorgdheid te dien aanzien vooral ook uit tot de staten van Borneo's Westkust, te meer dewijl hij volkomen inzag welk eene uitmuntende stapelplaats eene vestiging op de Karimata-eilanden aan den Britschen handel verschaffen zou [2]).

Terwijl Raffles zich nog in Bengalen bevond, om de medewerking van den Gouverneur-Generaal, lord Hastings, voor zijne plannen ten aanzien van Borneo, Sumatra en de tusschen beiden liggende eilanden te verwerven, benoemde kolonel Bannerman, Gouverneur van Poelo Pinang, den resident van Malakka, majoor Farquhar, tot Britsch agent bij de vorsten van Borneo's Westen Sumatra's Oost-kust en van den Archipel van Riouw, met last om handelstraktaten met hen aan te gaan, die de uitsluiting of bemoeijelijking van den Britschen handel, ten gevolge van de weldra verwachte komst der Hollanders, zouden voorkomen, en om tevens een geschikt punt voor eene Britsche nederzetting in deze wateren op te zoeken en in bezit te nemen. Hij was namelijk door het gerucht van de uitrusting der expeditie onder majoor Muntinghe en door een gezantschap en brieven van den Sultan van Pontianak, den wensch uitende om een verbond met het

[1]) Raffles, p. 392, Capellen Mon., p. 167; vgl. Daendels, „Staat der Ned. O. I. bezitt.", bl. 73.
[2]) Vgl. D. I, bl. 134.

Engelsch bewind aan te gaan, tot bespoediging der beraamde maatregelen geprikkeld. Farquhar vertrok te dien einde van Malakka, verzeld van een detachement troepen, en van volmagten en brieven voor de genoemde vorsten voorzien. Hij wendde het eerst den steven naar Pontianak, waar hij juist aankwam toen de Nederlandsche expeditie op de reede was ten anker gekomen [1]). 1818.

De Britsche agent vond gelegenheid den brief voor den Sultan van Pontianak bestemd in diens handen te spelen, eer de Nederlandsche gezagvoerder van zijne komst onderrigt was [2]). Hij overtuigde zich echter spoedig dat hij te laat was gekomen en onverrigter zake zou moeten aftrekken, toen een der ter beschikking van den Commissaris gestelde ambtenaren, de heer George Muller — een naam die eene ruime plaats in ons volgend verhaal zal bekleeden, — bij hem aan boord roeide om zich van het doel zijner komst te vergewissen. De heer Muller vernam van hem dat hij last had met de vorsten van Borneo's Westkust en van Riouw te onderhandelen en de Karimata-eilanden zoo mogelijk te bezetten; doch de vertoogen van onzen afgevaardigde en het gezigt onzer vloot waren voldoende om hem te bewegen, niet enkel om de onderhandelingen met Pontianak te staken, maar ook om van de onderneming op de Karimata-eilanden af te zien, daar hij niet hopen kon bij de 70 of 80 Orang-laut, die de bevolking dezer groep uitmaakten, genoegzamen steun tegen onze overmagt te vinden [3]). De heer Farquhar wendde daarop den steven naar Sumatra, waar hij met den Sultan van Siak een verdrag sloot, dat vele jaren later tot basis van de Britsche vertoogen tegen onze bezetting van Sumatra's Oostkust heeft gestrekt [4]). Dat intusschen de Gouverneur van Benkoelen om de mislukking dezer eerste poging het plan niet opgaf om op Borneo's Westkust voet te krijgen, zal uit het vervolg van dit verhaal kunnen blijken.

---

[1]) Raffles, p. 392, 395, G. Muller, bl. 233. Het gezantschap van den Sultan van Pontianak vind ik alleen vermeld in eene memorie van G. Muller van April 1820 (HS.), aanmerking op bijl. 11.

[2]) Brief van den Commissaris Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 9 Mei 1819: „de brief van den majoor Farquhar was reeds bij den Sultan, voordat nog iemand der onzen wist, dat er een majoor Farquhar op de reede was." (De aangehaalde brief en daarbij behoorende stukken behelzen eene uitvoerige wederlegging der beschuldigingen van den heer G. Muller tegen Sultan Kasim van Pontianak.)

[3]) Raffles, p. 395, G. Muller, bl. 233.

[4]) Over de onderhandelingen van majoor Farquhar met Siak zie Ander-

1818. Inmiddels was op verzoek van den Commissaris een detachement troepen op den schooner Calypso ingescheept om hem naar den Sultan te eskorteren, op welken togt hij ook door den bevelhebber der expeditie en eenige andere officieren werd vergezeld. Men zeilde den 21sten Julij de rivier op, en onder een saluut van elf schoten, dat van de stad met een gelijk getal werd beantwoord, kwam men voor den dalem van den Sultan ten anker. Reeds den volgenden dag bragt de Commissaris den vorst een bezoek, terwijl aan de officieren en manschappen een voorloopig verblijf werd aangewezen. De ontvangst was hartelijk en liet niets te wenschen over; de Sultan vertoonde zelfs dadelijk aan den Commissaris den brief van den majoor Farquhar en verzekerde hem van zijne opregte verkleefdheid aan het Nederlandsch Gouvernement. Het gedrag van den Sultan in het ongeveer gelijktijdig inroepen van Engelsche en Nederlandsche hulp is vreemd en moeijelijk te verklaren; voor het oogenblik vorderde echter zijn belang klaarblijkelijk zich aan het Nederlandsche bondgenootschap te houden. De onderhandelingen waren weldra zoo ver gevorderd, dat eene voorloopige overeenkomst tot stand kwam. Den 9den Augustus rukte het detachement troepen in groote tenue uit, om den Commissaris te begeleiden, toen hij in een plegtig gehoor de geschenken van het Indisch bestuur aan den Sultan overreikte, en den dag daarop werd de Nederlandsche vlag, vóór bijna 27 jaren nedergehaald, op nieuw te Pontianak geheschen [1]).

Drie dagen na deze plegtigheid werd de majoor Muntinghe bij den Sultan ontboden, die hem raadpleegde over de middelen om de weêrspannigheid van Tajan te bedwingen, dat weigerde zijne suprematie te ontkennen, en de militaire kommandant, begeerig om de welwillende gezindheden van het Gouvernement te bewijzen, aarzelde niet hem de hulp der Nederlandsche krijgsmagt aan te

---

son's „Acheen", p. 178, 231 f., en de „Hikâjat Abdallah" [zie Dl. I, bl. 309, noot 1], waaruit het verhaal der togten van den majoor Farquhar vertaald is overgenomen in de „Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde van Neêrl. Indië," D. II, bl. 431—452. Zie ook het uittreksel uit dit Maleisch geschrift in het T. v. N. I., 1854, D. I, bl. 91. Van Farquhars bezoek te Pontianak maakt Abdallah geen gewag.

[1]) Verwikk., bl. 293, 294, Mijer 1817 en 1818, bl. 369. De bijzonderheid dat de Sultan den brief van majoor Farquhar vertoonde, is vermeld in den reeds aangehaalden Brief van den heer Nahuys van 9 Mei 1819, en in de Memorie van G. Muller van April 1820, bijlage 11.

bieden [1]. Daar de gegrondheid der aanspraken van den Sultan op Tajan later is in twijfel getrokken, en men hem van grove misleiding der Nederlandsche autoriteiten heeft beschuldigd, is het niet meer dan billijk dat wij den oorsprong dier aanspraken zooveel mogelijk onderzoeken. Een geloofwaardig inlander, dien wij nog nader zullen leeren kennen, de voortreffelijke Pangeran Seijid Hasan, heeft daaromtrent later aan den Commissaris Nahuys inlichtingen gegeven, die tevens eenig licht werpen op de verhouding van Pontianak tot Sangouw en hier eene plaats verdienen te vinden. 1818.

Ik heb reeds in een vroeger gedeelte van dit werk gesproken over den krijg door Sultan Abdoe'r-rahman van Pontianak met Sangouw gevoerd [2]. Volgens Pangeran Seijid Hasan was eene eerste onderneming tegen die plaats mislukt, en een tweede togt eerst ondernomen nadat Tajan zijne medewerking aan den Sultan van Pontianak had aangeboden. Deze aanbieding had echter slechts ten doel den even gehaten als gevreesden Arabier te misleiden en in de val te lokken. De expeditie, op de hoogte van Poelo Tajan gekomen, werd onverhoeds door de wapenen van den valschen bondgenoot bestookt. Het verraad werd echter oogenblikkelijk gestraft, Tajan werd ingenomen, en de vorst erlangde slechts vergiffenis op belofte van stipte neutraliteit.

De togt tegen Sangouw werd daarop voortgezet en met een goeden uitslag bekroond. Sultan Abdoe'r-rahman stelde in het overwonnen gebied een leenvorst aan, met den titel van Panembahan, en behield aan zich het regt om zijn opvolger te benoemen [3]. Na den dood des Panembahans riep de Sultan zekeren Pangeran Pakoe, een Sangouwer van geboorte (en waarschijnlijk een lid van het voormalige vorstenhuis [4]), tot die waardigheid. Deze vorst schijnt te midden der moeijelijke omstandigheden, waarin toen het

---

[1]) Verwikk., bl. 294, Mijer 1817 en 1818, bl. 369.

[2]) D. I, blz. 264—268. Tijdens het zamenstellen van dat verhaal waren mij de mededeelingen van Seijid Hasan nog niet bekend, en ik heb daarom noch van de eerste mislukte expeditie, noch van het verraad van Tajan kunnen gewag maken.

[3]) Indien dit verhaal juist is, heb ik zeker, D. I, blz. 267, te veel gezegd, toen ik, het gezag der eenige schrijvers over dit onderwerp, die ik toen kende, volgende, schreef dat Abdoe'r-rahman geenerlei erkenning van zijn gezag door Sangouw kon verwerven. Het verhaal van Seijid Hasan ontvangt in dit opzigt eene zijdelingsche bevestiging door den brief van Sultan Abdoe'r-rahman, D. I, blz. 370, aangehaald.

[4]) Dit moet ik opmaken uit Tobias HS., blz. 52.

1818. rijk van Pontianak verkeerde, allengs zijne onafhankelijkheid schier geheel herkregen te hebben. Daarna moet hij den oorlog aan Tajan hebben aangedaan, en de vorst van dat rijk, onmagtig om zich te verdedigen, moet de opperheerschappij over zijn land aan Sultan Kasim, die inmiddels in de regering was opgevolgd, hebben overgedragen, zeggende dat, zoo hij toch een slaaf moest worden, hij het liefst den Sultan van Pontianak wilde gehoorzamen.

Pangeran Pakoe stierf omtrent 1815 en werd opgevolgd door zijnen zoon; de Sultan van Pontianak gaf daartoe niet slechts zijne bewilliging, maar verleende ook den nieuwen vorst den titel van Sultan. Sedert schijnt Pontianak, althans feitelijk, op de suprematie over Sangouw geene aanspraak meer gemaakt te hebben [1]).

De juistheid van hetgeen in dit berigt omtrent den grond van Sultan Kasim's aanspraken op Tajan gezegd is, blijft mij echter, bij al het gezag van Pangeran Seijid Hasan, twijfelachtig, dewijl niet slechts de heer G. Muller in zijne brieven aan de hooge regering den Sultan van onregtvaardig geweld tegen Tajan beschuldigt, maar ook de Commissarissen Roesler en Tobias, die deze zaak later opzettelijk onderzochten, van oordeel waren dat onze troepen, den Sultan tegen Tajan bijstaande, voor de kwade zaak gestreden hebben, en deze expeditie ons aanzien bij de binnenlandsche vorstjes heeft gekrenkt.

Het voorname geschilpunt nu tusschen Pontianak en Tajan, dat reeds vóór onze komst tot vijandelijkheden had aanleiding gegeven, kwam hierop neder. Sultan Kasim beweerde dat Tajan hem, als leenheer, eene jaarlijksche schatting van 800 realen verschuldigd was; de hoofden van Tajan wilden niet slechts hiervan niets weten, maar eischten zelfs dat de Sultan hun deze som zou betalen, als het aan Tajan toegezegde aandeel in de winsten van den uitsluitenden handel in zout met de bovenlanden, waarvan zich de vorst van Pontianak had meester gemaakt; en de heer Tobias aarzelt niet dezen eisch als regtmatig te erkennen [2]). Het hoogste gezag werd op dat tijdstip te Tajan geoefend door zekeren Goesti Arief, van

---

[1]) Ik vind dit verhaal tweemalen bijna gelijkluidend in de papieren van den heer Nahuys, eens in eenige losse aanteekeningen over Borneo, en andermaal in den reeds aangehaalden Brief van 9 Mei 1819.

[2]) Muntinghe, bl. 182, 183, Tobias HS., bl. 47, 61. De beschuldiging van den heer Muller beteekent niet veel, daar hij zelfs de vorsten van Tajan en Sangouw met elkander verwart: Nahuys, Brief van 9 Mei 1819.

Passir op Borneo's Oostkust afkomstig, en gehuwd met eene dochter 1818.
van den omstreeks 1814 overleden vorst van Tajan, die zijn land aan Sultan Kasim zou hebben afgestaan [1]).

Ten gevolge van het overleg tusschen den Sultan en den militairen kommandant kreeg de kapitein Zimmerman met zijne compagnie Ambonezen bevel zich tot een togt naar Tajan gereed te maken; de troepen werden ingescheept in praauwen van den Sultan, die ieder van twee stukken geschut voorzien waren. De majoor Muntinghe stelde zich zelf nevens den vorst aan het hoofd der expeditie, die na een langen en moeijelijken togt, op den avond van den 17den Augustus, op het eiland Djamboe aankwam. Den volgenden dag werd de togt voortgezet, maar terwijl men op de hoogte van het eilandje, dat bij Tjempedeh in de Kapoeas ligt, aan den linkeroever der rivier langs de kanten opwerkte, waar de stroom minder sterk gaat dan in het midden, werd men onverhoeds van uit een boschje, waar de vijand in hinderlaag lag, met eenige schoten begroet. Hadden die van Tajan het voordeel hunner positie ingezien, of den moed gehad het vuur der onzen te braveren, die hen slechts op goed geluk konden beantwoorden, zij zouden ons welligt aanmerkelijke schade hebben kunnen toebrengen; het kostte echter weinig moeite om hun vuur te doen zwijgen. Een ernstiger strijd wachtte onze dapperen met vijf batterijen, door wolfskuilen en ranjoes ontoegankelijk gemaakt, die hooger op langs den oever der rivier waren opgeworpen om eene landing te beletten. Doch ook haar vuur werd zoo krachtig uit de praauwen beantwoord, dat het weldra mogelijk werd een deel der troepen zonder groot gevaar op het hier in den stroom liggende eilandje Poelo Tajan te ontschepen. De Sultan van Pontianak had hier reeds vroeger eene soort van redoute doen opwerpen, met twee buitenbastions, en bonnets op de beide overige hoeken, vanwaar men met draaibassen ageerde. De onzen plaatsten hier onverwijld een twaalftal zesponders op de wallen, waarmede zij de versterkingen des vijands aan de overzijde der rivier hevig bestookten. Weldra verminderde deze zijn vuur, en daar de Sultan zijn wensch te

[1]) Nahuys, Brief van 9 Mei 1819 en losse aanteekeningen. Volgens D. I, bl. 360, was Goesti Arief zwager van den Panembahan van Simpang. In Tajan, Meliouw en Landak heeten de mannelijke leden der vorstelijke familie (zoo zij geen Pangeran zijn) „Goesti", de vrouwelijke „Oetin", welke laatste titel ons reeds D. I, bl. 359, 360, is voorgekomen. Zie v. Lijnden, N. T., bl. 629.

1818. kennen gaf om de wederspannigen niet strenger te behandelen dan noodig was, liet nu ook de majoor Muntinghe het zijne een weinig verflaauwen. Den volgenden dag werden onderhandelingen geopend, met dat gevolg dat de expeditie de vijf vijandelijke batterijen bezette en in het bezit geraakte van 19 vuurmonden, waaronder twee van Hollandschen oorsprong. Ook vond men hier een aantal geweerloopen, op de plaats zelve gegoten, doch men merkte op dat de sloten meestal van oude Europesche geweren afkomstig waren. Ons verlies bij deze schermutseling was hoogst onbeduidend; alleen werd de chirurgijn Verbrugge zoo zwaar gewond, dat hij buiten staat was verdere diensten te bewijzen, ofschoon hij toch het geluk had later schier volkomen te herstellen. Nadat de Sultan op de zaken van Tajan orde gesteld had, aanvaardden onze troepen den terugtogt, eene bezetting van 16 Ambonezen, onder bevel van den tweeden luitenant Hamers, te Tajan achterlatende. De majoor Muntinghe, den 23sten Augustus te Pontianak teruggekeerd, ontving de warme dankbetuigingen des Sultans, die hem eene fraaije lans vereerde, en tevens den Commissaris verzocht de tolk zijner erkentelijkheid bij het Indische Gouvernement te zijn [1].

De Commissaris van Boekholtz, door den majoor Muntinghe en de expeditionnaire troepen vergezeld, vertrok den 28sten Augustus van Pontianak naar Sambas [2]. Kapitein Zimmerman werd te Pontianak achtergelaten, als bevelhebber van een detachement, grootendeels uit Ambonezen bestaande, voor de bezetting dier plaats bestemd, en met inbegrip van het garnizoen van Tajan omstreeks honderd man tellende [3]. Het civiel gezag te Pontianak liet de Commissaris voorloopig in handen van den heer C. L. Hartmann, een voormalig artillerie-kapitein, van wiens lange en eervolle loopbaan op Borneo ik nog dikwijls zal gewagen [4].

In het gevolg van den Commissaris bevond zich de heer George Muller, wien voorloopig het gezag te Sambas zou worden toevertrouwd. Deze ambtenaar, in 1790 te Mentz geboren, had

---

[1]) Verwikk., bl. 294, Mijer 1817 en 1818, bl. 369, 370, Memorie van den kapit. aide-de-camp van den Gouv.-Gen. (HS.), bl. 7, 8.

[2]) Brief van G. Muller aan de hooge regering van 3 Dec. 1818 (HS.), Verwikk., bl. 294.

[3]) Verwikk., bl. 294, waar reg. 9 v. o. zeker wel „onder bevel van den kapitein Zimmerman en de luitenants Blank en Hamers" moet gelezen worden; vgl. bl. 295, reg. 11; Nahuys HS. I, bl. 2, Tobias, bl. 60, 62.

[4]) Besluit van Comm. Nahuys van 28 Dec. 1818 (HS.); vgl. Tobias, bl. 64.

eene geletterde opvoeding genoten en later als officier der genie 1818.
in Oostenrijksche en Fransche dienst uitgeblonken, en was in de laatste opgeklommen tot den rang van luitenant-kolonel. Een rustelooze ondernemingsgeest noopte hem, na den val van Napoleon, wien hij tot het laatste oogenblik was getrouw gebleven, in Nederlandsch-Indische dienst over te gaan. Hij vertrok naar Java, waar hij in 1817 aankwam, met den rang van kapitein der infanterie; doch zich voor den rang van majoor te onregt gepasseerd achtende, verwisselde hij kort daarna de militaire loopbaan met eene civiele, die hem bovendien, in den toenmaligen stand van zaken, welligt nog meer gelegenheid bood om aan zijne zucht naar verre reizen en grootsche ondernemingen te voldoen [1]). Ofschoon zijne eerzuchtige, ligtgeraakte, hevig opbruischende geaardheid hem weinig geschikt maakte om de belangen van het Nederlandsch Gouvernement bij de vorsten van Borneo te behartigen, was het gebrek aan bekwame ambtenaren, die zich eene plaatsing op de buitenbezittingen wilden laten welgevallen, toenmaals zoo groot, dat Commissarissen-Generaal zijne diensten niet mogten versmaden. De pogingen zijner vrienden — en hij had er warme, gelijk hij ze verdiende te bezitten — om zijne handelingen te Sambas in een gunstig licht te plaatsen [2]), mogen ons niet doen voorbijzien, dat zij getuigden van onbesuisde drift en het pas gevestigd Nederlandsch gezag in groote moeijelijkheden dreigden te wikkelen. Het doet mij leed dit te moeten zeggen ten nadeele van een man, wiens latere togten en verrigtingen op Borneo achting en eerbied voor hem afdwingen en hem eene schoone plaats verzekeren onder de pionniers der beschaving en de martelaars der wetenschap [3]).

De expeditie bereikte Sambas den 2den September [4]); zij verraste den Sultan met een aantal gewapende vaartuigen in den mond der rivier, hetzij dat hij een aanslag tegen Pontianak in den zin had, waarmede hij voortdurend in onmin was, hetzij dat de vijandelijke gezindheden van zijn broeder den Pangeran Bandhara, die zijne aanspraken op den troon nog niet vergeten kon, hem tot maatre-

---

[1]) E. Muller, bl. 178—183, Ritter in de Indiër voor 1852, no. 96.
[2]) Zie b. v. de aanteekening van Blume op E. Muller, bl. 183, 184.
[3]) Het vervolg van mijn verhaal moet dit oordeel regtvaardigen; vgl. inmiddels Tobias, bl. 31. Dezelfde schrijver zegt van hem, HS., bl. 55: "Den in het geheel niet onkundigen en het goede met geheel zijn hart wenschenden Muller ontbrak de noodige bedaardheid en toegeeflijkheid."
[4]) Volgens Verwikk., bl. 294, eerst den 4den.

1818. gelen van tegenweer hadden genoodzaakt. Hoe het zij, hij beschouwde de komst der onzen, die den vrede met Pontianak herstelde en hem van de zorg voor zijnen mededinger bevrijdde, als eene zeer gelukkige gebeurtenis [1]). De onderhandelingen met den Sultan waren even voorspoedig als te Pontianak, en reeds den 6[den] des morgens te negen ure werd de Nederlandsche vlag te Sambas geplant. Aan eene oproeping echter door den Commissaris aan het hoofd der Chinezen te Montrado gerigt en door een bevel des Sultans gevolgd, werd geen gehoor gegeven, hetzij dat de Chinesche hoofden uitstel zochten, hetzij het hun werkelijk ondoenlijk was zich op dat tijdstip van Montrado te verwijderen. Zij verzochten den Commissaris zelf derwaarts te komen, wat echter òf uit ontevredenheid over hun gedrag, òf wegens den drang der omstandigheden, zonder gevolg bleef [2]). Den 23sten werd de heer Muller onder het lossen van het geschut als waarnemend resident van Sambas geïnstalleerd, en nog vóór het einde der maand vertrok de majoor Muntinghe met het overschot der expeditionnaire troepen naar Malakka, eene compagnie der infanterie, onder bevel van kapitein van de Polder, te Sambas in garnizoen latende [3]). Omstreeks denzelfden tijd keerde ook de heer van Boekholtz naar Pontianak terug.

Inmiddels waren ook met den grijzen Panembahan van Mampawa [4]) onderhandelingen aangeknoopt. Deze vorst, ofschoon in zijn binnenste deelende in den algemeenen haat der Borneosche vorsten tegen den stam van Abdoe'r-rahman, was, ten gevolge der zwakheid van zijn ligchaam en verstand beide, geheel onder den invloed geraakt van den geslepen Sultan Kasim, als wiens vasal hij

---

[1]) Tobias HS., bl. 51, Hartmann HS. I, bl. 11, G. Muller, bl. 217.

[2]) Brief van G. Muller van 3 Dec. (HS.). De heer Muller beschouwt het niet opkomen der Chinezen als eene groote beleediging. Men houde echter in het oog dat de Chinezen sedert lang de gehoorzaamheid aan den Sultan van Sambas hadden opgezegd en nog tot het Ned. gezag in geene de minste betrekking stonden. Wij zullen later de bewijzen vinden dat de Chinezen in den aanvang zeer geneigd waren, zelfs met eenige opoffering, met het Gouvernement in vrede te leven, en ik houd mij overtuigd dat zij hunne weigering om naar Sambas te komen en het aanbod aan den Commissaris om hen te Montrado te bezoeken, in beleefde termen zullen hebben ingekleed, en niet, gelijk de toornige heer Muller zegt, eenvoudig zullen geschreven hebben, „dat de Commissaris maar zelf te Montrado moest komen."

[3]) Blume aanteek. op E. Muller, bl. 183, 184, Verwikk., bl. 294, Mijer 1817 en 1818, bl. 370.

[4]) Zie over dezen vorst D. I, bl. 261, 375.

het gezag voerde in een geheel uitgeput gewest. De komst van 1818.
den Nederlandschen Commissaris ter Westkust had hem met onrust en vrees vervuld, omdat hem daarbij voor den geest stond, hoe eenmaal de Compagnie aan den Sultan van Pontianak hare hulp had verleend om zijnen vader ten val te brengen [1]). Hij verwachtte niet anders dan dat hij ook nu weder voor een Arabischen gelukzoeker zou moeten plaats maken, en de graven zijner voorouderen, waarop hij uit zijne woning staarde, vaarwel zeggen. Toen de Commissaris hem het eerst eenige opening deed omtrent het doel zijner zending, deed de ongelukkige vorst den onze natie beschamenden uitroep: »ik wil alles geven, zoo ik slechts mijne dagen in vrede eindigen kan." Gelukkig kon de Commissaris hem omtrent de bedoelingen des Gouvernements gerust stellen en hem hoop op eene betere toekomst inboezemen [2]). Eene voorloopige overeenkomst kwam tot stand, ten gevolge van welke de heer C. J. Prediger, een der ter beschikking van den Commissaris gestelde ambtenaren, in October als waarnemend resident te Mampawa geplaatst werd, en kapitein van de Polder last kreeg om een detachement van 39 man voor de bezetting van Mampawa af te zonderen, hetwelk onder het bevel van den luitenant von Kielbeg werd gesteld [3])

Te Landak, waar het gezag in 1779 door de Compagnie aan Pangeran Setja Nata was opgedragen [4]), regeerde thans een zoon of kleinzoon van dien vorst. De Commissaris wenschte ook hier het Nederlandsch gezag te herstellen: hij deed zelfs eene reis derwaarts en werd door den Pangeran met de meeste hartelijkheid ontvangen. Daar echter de Sultan van Pontianak den Commissaris in het denkbeeld had weten te brengen, dat ook Landak een zijner onderhoorigheden was, — eene misleiding die onmogelijk geweest ware, zoo de heer van Boekholtz met de gebeurtenissen van 1779 was bekend geweest — onthield deze zich van met den regent van Landak over een contract te onderhandelen, en vergenoegde hij zich met er de Nederlandsche vlag te planten en er een garnizoen te plaatsen van 27 man, onder bevel van den tweeden luitenant Vos [5]).

[1]) Zie D. I, bl. 271, 272, 274—277.
[2]) Tobias HS., bl. 49, 50.
[3]) Tobias, bl. 61 (de naam van den resident komt voor bij Nahuys HS. III, bl. 2 en meermalen), Verwikk., bl. 295.
[4]) Zie D. I, bl. 263.
[5]) Tobias, bl. 61, en HS., bl. 47, 51, Verwikk., bl. 295.

1818. Tot het weinige wat ik hier heb medegedeeld bepaalden zich de verrigtingen van den Commissaris, wiens gezondheid reeds lang kwijnende was, en wiens toestand thans zoo zeer verergerde, dat hij Pontianak niet meer verlaten kon en door zwakheid van hoofd geheel buiten staat geraakte iets degelijks te verrigten. Zelfs zijne onderhandelingen met Pontianak en Mampawa kwamen geen stap verder dan de voorloopige overeenkomsten, die tot het herstel onzer vlag hadden geleid. Sultan Kasim, door het aanwezen onzer magt, naar zijn inzien, genoegzaam gerugsteund, om noch de weêrspannigheid der Chinezen, noch de rooverijen van Sambas en Matan te vreezen te hebben, haastte zich niet om een definitief contract tot stand te brengen, waarbij hij een deel zijner inkomsten aan het Gouvernement zou moeten afstaan. Vooral droeg hij wel zorg, dat de Commissaris te Pontianak geene kennis bekwam van het contract door de Compagnie met zijn vader gesloten, waarnaar hij wist dat men te vergeefs te Batavia had gezocht. Bij het wantrouwen eigen aan zijnen landaard, vreesde hij de vernieuwing van bezwarende bepalingen, en hij hoopte dat zijne geslepenheid hem in staat zou stellen, thans betere voorwaarden te bedingen [1]).

De toestand van het garnizoen te Pontianak was inmiddels allertreurigst. Het moerassig land, waar dagelijks zware regenbuijen vielen, verhinderde de manschappen eenige beweging te nemen. Het getal der zieken was aanzienlijk, en het ontbrak hun zoowel aan geneeskundige hulp op Borneo, als aan scheepsgelegenheid om naar Java terug te keeren. Men was het alleen aan de bekwaamheid van den resident Hartmann en kapitein Zimmerman en aan den uitmuntenden geest der troepen verschuldigd, dat het personeel der nederzetting te Pontianak voor geheele demoralisatie bewaard bleef [2]).

De treurige toestand van den Commissaris en de daaruit geboren verwarde staat van zaken op Borneo trokken welhaast de aandacht der

[1]) Tobias, bl. 61, en HS., bl. 47, Mijer 1817 en 1818, bl. 370. De heer Nahuys verdedigt in zijn Brief van 9 Mei 1819 den Sultan van Pontianak tegen de beschuldiging van het sluiten van een definitief contract *opzettelijk* te hebben verschoven, en beroept zich op de getuigenis van den heer van Boekholtz. Daarentegen wordt die beschuldiging zeer sterk uitgesproken door den heer Tobias.

[2]) Verwikk., bl. 295, Nahuys HS. I, bl. 2. Een vijftigtal manschappen, die reeds naar Malakka vertrokken waren, zijn later met de luitenants Motte en de Sturler tot versterking der garnizoenen naar Borneo teruggekeerd: Verwikk., t. a. p.

hooge regering te Batavia, en Commissarissen-Generaal besloten reeds den 10den November den heer van Boekholtz terug te roepen en het sluiten van definitieve contracten aan krachtiger handen op te dragen, waartoe de keus viel op den majoor Nahuys, resident van Djokjokarta [1]. Maakte aan den eenen kant de werkeloosheid van den heer van Boekholtz zulk eenen maatregel noodzakelijk, hij werd nog meer gevorderd door den overmatigen ijver, dien de waarnemende residenten van Sambas en Mampawa aan den dag legden, en die maar al te zeer een ijver was zonder verstand. 1818.

De heer Muller had te Sambas met geene geringe moeijelijkheden te kampen, daar hij den handel in diep verval en de bevolking aan het eerloos bedrijf der zeerooverij overgegeven vond. Daarbij kwam dat het geheel aan goede huisvesting voor het garnizoen ontbrak, 't welk, in verschillende kwartieren, door de rivier van elkander gescheiden, verstrooid, van behoorlijke communicatiën verstoken was, en ook hier zooveel te lijden had van de vochtigheid van klimaat en bodem, dat een aanzienlijk deel door ziekte buiten staat was om dienst te doen, en de patronen, ten getale van 9000 achtergelaten, geheel onbruikbaar geworden waren. Door de zorgeloosheid van den kolonel der marine Stout bleef ook de uitreiking der vereischte vivres achterlijk en moesten zich de soldaten met slecht voedsel behelpen. Het garnizoen, reeds verzwakt door de afzondering van een detachement voor Mampawa, dreigde geheel ontoereikend te worden, daar de diensttijd der meeste manschappen bijna geheel verstreken was en zij, onder de bestaande moeijelijkheden, weigerden zich op nieuw te engageren [2].

In weêrwil van al deze bezwaren, sloeg de heer Muller de handen met kracht aan het werk om Sambas uit zijn verval op te heffen, er rust en orde te handhaven, en de belangen van het Gouvernement naar zijne inzigten te bevorderen. Hij trachtte de vaartuigen, die vroeger tot den zeeroof gebruikt waren, dienstbaar te maken aan den handel en zelfs tot wering der rooverij aan te wenden. Een aanvang makende met de vaartuigen der vorsten zelven, liet hij den 3den en 4den October op twee brikken van den Sultan de Nederlandsche vlag hijschen, welk voorbeeld spoedig door

[1]) Nahuys HS. I, bl. 1, Mijer 1817 en 1818, bl. 370, van Lijnden, T. N. I., bl. 172.

[2]) G. Muller, Berigt van 14 Sept. 1818 (HS.), Verwikk., bl. 225, Nahuys HS. V, bl. 15—18.

1818. de schepen van mindere hoofden gevolgd werd. Ten gevolge dezer maatregelen begon zich de handel eenigzins te herstellen [1]); maar de heer Muller meende te bespeuren, dat de Sultan nu ook een hooger toon begon aan te slaan, en hij vreesde dat zijne eischen met den bloei des rijks zouden toenemen, indien niet vooraf zijne verhouding tot het Gouvernement behoorlijk geregeld was. Wanneer na eenigen tijd de Engelsche schepen en Chinesche jonken, die hij verwachtte, zouden zijn aangekomen, dan, meende hij, zou de Sultan geheel onhandelbaar wezen [2]). Hij besloot dus eigenmagtig, en zonder den last of de autorisatie van den Commissaris af te wachten, een verdrag met den Sultan te sluiten; maar ging daarbij met groote onbesuisdheid te werk. Een reeds vastgesteld ontwerp, dat dien vorst eene te hooge bezoldiging toelegde, ontnam hij hem weder om het te verscheuren [3]), en hij stelde daarvoor een nieuw stuk, zonderling van vorm en hoogst gebrekkig en onduidelijk van uitdrukking, in de plaats, dat den 10den November van wederzijden geteekend werd. Het eenig artikel van dit contract bevatte dat, behoudens ratificatie door de hooge regering, de Sultan van Sambas van heden af alle inkomsten hoegenaamd van zijn rijk of daaronder behoorende en daaraan schatpligtige gewesten aan het Ned. Ind. Gouvernement afstond, waarvoor den Sultan jaarlijks een vast traktement zou verzekerd worden, hetwelk hij zou aanvangen te trekken, zoodra het Gouvernement in het genot van alle inkomsten des rijks zou gesteld zijn; maar met dien verstande, dat de Sultan de schade zou dragen, zoo bevonden werd dat minder dan 40,000 Chinezen, tot betaling van het hoofdgeld verpligt, in zijn rijk waren. Alle overige bepalingen waren bevat in twee bijvoegsels, beide van dezelfde dagteekening als het contract zelf en voorzien van de uitdrukkelijke verklaring dat zij dezelfde kracht hebben zouden. Het eerste bijvoegsel bestond uit 5 artikelen, waarvan echter het eerste niets behelsde, dan dat het Gouvernement, wegens de uitgebreidheid des rijks, niet alle inkomsten op eens zou kunnen heffen, waarom art. 2 bepaalt, dat de heffing zou aanvangen met de tollen en in- en uitgaande regten ter hoofdplaats, tot vergoeding van welke de Sultan eene jaarlijksche som van 5000 ropijen ontvangen zou. Bij

[1]) Blume, aanteek. op E. Muller, bl. 184.
[2]) Berigt van G. Muller aan de hooge regering van 11 Nov. 1818 (HS.).
[3]) Nahuys, Brief van 9 Mei 1819 (HS.).

art. 3 verpligt zich het Gouvernement om al de Chinezen tusschen de Doeri- en Sambas-rivieren wonende, als behoorende tot Sambas, ten onder te brengen, en de inkomsten des Sultans te verhoogen naarmate de betaling der hoofdgelden vorderen zou. De heer Muller rekende er op, de organisatie der Chinesche landen in den loop van 1819 te voltooijen; want hij voegt er bij dat, wanneer het Ned. gezag daar geheel zou gevestigd zijn, de Sultan het eerste jaar 10,000, in 1821 12,000 en in 1823 19,000 ropijen zou trekken, welke laatste som voor het vervolg zou blijven. Maar hier wordt de nu eerst verstaanbare voorwaarde herhaald, dat de Sultan de schade zou lijden, in geval de tot betaling van het hoofdgeld verpligte Chinezen een minder getal uitmaakten, dan de 40,000, waarop, naar des Sultans opgaven, gerekend was. Art. 4 bepaalt dat de heffing door het Gouvernement van de inkomsten der Maleijers buiten de stad aan den regteroever der rivier wonende, den Sultan op dezelfde wijze met eene trapsgewijze verhooging van traktement, en, wanneer ze volkomen zou geregeld zijn, met eene vaste som van 12000 ropijen zou vergolden worden; terwijl eindelijk art. 5 eene soortgelijke bepaling bevatte betreffende de Dajaks in de bovenlanden, voor welker opbrengsten, zoodra zij geheel konden geïnd worden, den Sultan nog eens 20,000 ropijen werden toegezegd. Het blijkt hieruit dat het traktement des Sultans in alles tot 56,000 ropijen zou kunnen stijgen. Het tweede bijvoegsel bevatte vier artikelen, waarbij het Gouvernement beloofde den Sultan op eene geschikte en gezonde plaats een fraai en ruim paleis te doen bouwen, in welks nabijheid zich de resident vestigen zou; hem steeds de gelegenheid te zullen geven om in een daartoe bestemd lokaal in een der militaire gebouwen in bewaring te stellen alles wat hij verkoos; eene Maleische kerk (moskee?) in de nabijheid van den dalem te doen oprigten; en voor de stoffering van den dalem de noodige tafels, tafelkleeden, tafel-linnen, messen, vorken en lepels, een volledig tafelservies, kandelaars, lampen, snuiters, stolpen, spiegels, thee-servies en thee-lepels te verschaffen. De heer Muller zond dit contract, met voorbijgang van den Commissaris, onmiddellijk aan de hooge regering ter bekrachtiging, met de opmerking dat men den afstand van des Sultans inkomsten op zeer voordeelige wijze verworven had, dewijl men hem slechts zou behoeven te betalen naarmate men ontving, en dat men tot de heffing van de opbrengsten der Maleijers buiten de stad en van de Dajaks niet zou behoeven over- 1818.

1818. tegaan, wanneer men vreesde dat zij ontoereikend zouden zijn om de sommen den Sultan daarvoor toegezegd te dekken; terwijl hij berekende dat eene som van 2500 ropijen voor den opbouw van den dalem en de Maleische kerk toereikend zou zijn. In den geleibrief aan de hooge regering van 11 Nov. schreef de resident de volgende karakteristieke woorden [1]: »Mogt de stap, welken ik buiten den »Commissaris gedaan heb (echter vergunt mij mijne instructie in »voorkomende gevallen op eigen gezag te handelen), eene willekeu»rige handeling genoemd worden, zoo neem ik de vrijheid te ver»klaren dat de noodzakelijkheid en de zorg voor de belangen »des Gouvernements mij in dit geval, zelfs naar mijne instructie, »de magt daartoe hebben gegeven, om niet te zeggen dat instruc»tiën en wetten, bij de organisatie van zulk een établissement als »Sambas, ontoereikend zijn. Waar de noodzakelijkheid haar vordert, »waar het belang van den Staat en de billijkheid haar eischen, »schijnt mij willekeur geoorloofd; doch met leven en eer sta ik »daarvoor in, dat ik steeds de eer der natie, het voordeel van het »Gouvernement en de regtvaardigheid jegens den Sultan en zijne »onderhoorigen in al mijne handelingen in 't oog gehouden heb en »verder in 't oog houden zal" [2]).

De heer Muller zag zeer wel in dat de erkenning van het Nederlandsch gezag door de Chinezen van Montrado voor den bloei en de zekerheid van ons établissement te Sambas een eerste vereischte was, en hij achtte het Gouvernement beleedigd door de weigering der hoofden om op bevel van den Commissaris naar Sambas op te komen. Zijn hoofddoel met het overhaast tot stand brengen van het contract schijnt geweest te zijn, zich het regt te verwerven om zich in de aangelegenheden der Chinezen te mengen en hen des noods met geweld tot reden te brengen. Met karakteristieke voortvarendheid ging hij reeds den 11den November (dus den dag na het sluiten des verdrags) naar Montrado op reis, vergezeld van een ambtenaar, een sergeant en zes Ambonesche soldaten. Zijne komst ter hoofdplaats werd door het aanhouden van een schip, dat, gelijk hij zich uitdrukt, goederen in de Chinesche landen wilde binnensmokkelen, en waarvan hij een goede som gelds hief, tot den 24sten November vertraagd. Dadelijk gaf hij aan de hoofden bevel

[1]) Die ik echter uit zijn basterd-Hoogduitsch in het Hollandsch vertaald heb.
[2]) Berigt van G. Muller aan de hooge regering van 11 Nov. 1818 met de daarbij behoorende bijlagen (HS.).

om bekend te maken dat het land, volgens overeenkomst met den Sultan van Sambas, onder het oppergezag van het Ned. Gouvernement was overgegaan, en voortaan, gelijk Java, naar Nederlandsche wetten zou bestuurd worden, en dat het nieuwe bestuur den gehoorzamen onderdaan rust en geluk verzekeren, maar strenge straf van den weêrspannige en overtreder der wetten eischen zou. Den 28sten November werd op last van den resident eene vergadering van hoofden gehouden, waarop de kongsies van Sin-ta-kioe, Tai-kong, Hang-moei, Sin-woek, Tai-fo en Man-fo vertegenwoordigd waren. Door de verzamelde hoofden werd het Nederlandsch gezag gereedelijk erkend en stipte opvolging der wetten beloofd, terwijl de heer Muller aanbood de versmading der bevelen van den Commissaris om naar Sambas op te komen, te vergeven, waarop de Nederlandsche vlag, onder de gebruikelijke eerbewijzen, eerst in de vergadering ontrold, en vervolgens ook daarbuiten geheschen werd. De heer Muller betreurt in zijn berigt aan de hooge regering dat hij geene civiele ambtenaren te zijner beschikking had, daar hij anders alles op zoodanigen voet zou gebragt hebben, dat de inkomsten spoedig te trekken waren; hij vleide zich echter dat zijne schikkingen zouden ten gevolge hebben, dat het hoofdgeld, ten bedrage van $2\frac{1}{2}$ ropij, in de maand December door 12 of 14,000 Chinezen zou worden voldaan [1]). 1818.

Het is moeijelijk te beslissen of deze eerste onderwerping der Chinezen aan het Nederlandsch gezag welgemeend was, dan alleen eene poging om zich voor het oogenblik van lastigen aandrang te ontslaan. Zoo al hun volgend gedrag het laatste vermoeden begunstigt, het is toch niet onmogelijk dat zij zich in den aanvang een overdreven denkbeeld vormden van de magt die het Gouvernement op Borneo's Westkust zou kunnen ontwikkelen, en dat de moedige houding van den resident van Sambas, die zich met een zoo klein gevolg en zoo hooge eischen in hun midden vertoonde, hun ontzag ontboezemde. Welligt zou dus Mullers bezoek te Montrado den grond voor eene goede verhouding tot de Chinezen gelegd hebben, indien niet kort daarop gevolgde gebeurtenissen de onmagt van het Gouvernement en het gebrek aan eensgezindheid

[1]) Brief van G. Muller van 3 Dec. 1818 (HS.), Berigt van G. Muller aan den Commissaris Nahuys van 27 Jan. 1819 (Bijlage tot Nahuys HS. IV), G. Muller, Memorie van April 1820, aan den Gouv.-Gen. aangeboden (HS.), bijlage no. 26.

1818. onder zijne dienaren, op treurige wijze hadden aan het licht gebragt.

De heer Prediger, door den Commissaris tot waarnemend resident van Mampawa benoemd, had zijn bestuur niet minder dan de heer Muller door onvoorzigtige en gewelddadige maatregelen gekenmerkt. Geheel in strijd met de voorstellingen en beloften, door den Commissaris aan den Panembahan gedaan, besloot hij, ten einde de ledige kas te vullen, zich van de in- en uitgaande regten van Mampawa meester te maken, ofschoon daardoor de ongelukkige vorst van dat rijk, naardien het contract, dat hem eene vaste toelage verzekeren zou, nog steeds in de pen was gebleven, van zijne eenige bron van inkomsten beroofd werd. »Het viel mij wezenlijk »zwaar," dus schrijft de resident den 18den Nov. 1818 aan den Commissaris, »den 65jarigen grijsaard zijn eenig middel van be»staan te ontnemen, zonder de magt in handen te hebben om »hem eenige schadevergoeding aan te bieden; doch deze mijne ge»voelens moesten wijken voor het besef van pligt en het belang »van het Gouvernement. Ik ben echter zoo vrij dezen man, wien »waarschijnlijk nog slechts weinig tijd levens rest, aan uwe goed»gunstige voorspraak bij het hooge Gouvernement aan te bevelen, »ten einde hij bij zijne hooge jaren voor gebrek beveiligd blijve." Zonderlinge wijze voorzeker om het belang des Gouvernements te behartigen! Al het medelijden dat de heer Prediger met den Panembahan gevoelde, belette hem niet dien vorst den 22sten November, zonder autorisatie van den Commissaris, een voorloopig contract op te dringen, waarbij hij, tegen eene zeer algemeene belofte van schadeloosstelling, de in- en uitgaande regten, den uitsluitenden handel in opium en het regt tot verpachting van onderscheidene middelen aan het Gouvernement afstond [1]).

Niet tevreden intusschen van te Mampawa de willekeurige handelingen van den heer Muller te hebben nagevolgd, knoopte de resident Prediger ook zijnerzijds eigenmagtige onderhandelingen aan met de Chinezen van Montrado, op grond dat dit landschap, volgens berigten door hem bij den Panembahan en bij den Sultan van Pontianak tijdens een zijner gewone bezoeken aan het graf zijns grootvaders ingewonnen, vroeger tot Mampawa had behoord [2]), en later, meer dan ten halve

---

[1]) Nahuys HS. III, bl. 1 en 2, met de als bijlagen geannexeerde brieven van den heer Prediger.

[2]) Vgl. D. I, bl. 271, 298.

onafhankelijk, zich, naar gelang der omstandigheden, nu aan Sambas, 1818.
dan aan Mampawa cijnsbaar erkend had. De aanleiding tot deze onderhandelingen was gelegen in een brief, door een te Mampawa gevestigden Chinees den 23sten October aan de hoofden van Montrado geschreven, waarin hij hun kennis gaf dat de Hollanders kort te voren aldaar een resident en garnizoen hadden gevestigd, en, in de onzekerheid wat die vreemdelingen beoogden, hen verzocht naar Mampawa op te komen. Werkelijk verschenen daarop eenige leden der kongsie te Mampawa, die zich, met den kapitein-Chinees van die plaats aan het hoofd, tusschen den 5den en 9den November bij den resident aanmeldden, en zich niet ongenegen betoonden, onder bescherming van het hier thans gevestigd Nederlandsch gezag, tot de erkenning van den Panembahan van Mampawa als hunnen opperheer terug te keeren. De heer Prediger stelde hun voorloopig eenige voorwaarden voor, waaraan zij betuigden zich gereedelijk te zullen onderwerpen. De kapitein van Montrado, daarop zelf naar Mampawa ontboden, verklaarde daarmede in te stemmen. Daar hij echter zonder de medeleden der kongsie niets kon beslissen, werd bepaald dat de heer Prediger zelf naar Montrado zou komen om eene definitieve overeenkomst te sluiten, terwijl hij beloofde nog in den loop der maand aan die afspraak te voldoen [1]). Dit alles had plaats vóór de komst van den heer Muller te Montrado, en schijnt mij een nieuw bewijs dat de Chinezen met het pas herstelde Nederlandsche bewind, zelfs met eenige opoffering van hunne zijde, in vrede wenschten te leven, en van zijn vermogen om zich te doen gelden zelfs een veel te hoog denkbeeld hadden. Reeds den 19den November schreef de heer Prediger aan den Commissaris dat het hem gelukt was »het landschap Montrado, eene Chinesche »republiek, aan het gezag van het Hollandsch Gouvernement te »onderwerpen;" dat men aldaar eene vrijwillige opbrengst van 40 à 50,000 ropijen zou kunnen heffen, ongerekend nog hetgeen de invoering der opiumpacht en van het zoutmonopolie zou kunnen opleveren; en dat hij voornemens was zich in persoon derwaarts te begeven en er het gezag aan een civiel ambtenaar op een traktement van f 150 's maands toe te vertrouwen. De resident openbaarde daarbij nog den wensch om den luitenant von Kielbeg,

---

[1]) Berigt van Prediger aan den Comm. Nahuys van 23 Jan. 1819 (Bijlage tot Nahuys HS. IV).

1818. kommandant van het garnizoen van Mampawa, in civiele dienst te doen overgaan, ten einde hem, zoodra de zaken van Montrado geheel geregeld waren, op een traktement van *f* 400 's maands, tot assistent-resident van Montrado en Doeri te benoemen. Dit laatstgenoemde, mede door Chinezen bewoonde landschap, eigenlijk een deel van Mampawa, maar als apanage aan een jongeren broeder des Panembahans, Pangeran Moeda Djaja Koesoema [1]), die doorgaans te Sambas woonde, toegewezen, en schier als onafhankelijk aangemerkt, had ook omstreeks dezen tijd den wensch te kennen gegeven, om zich onder de bescherming van het Nederlandsch gezag te stellen [2]). Het was bij dit alles den heer Prediger, in zijnen grooten ijver »om iets ten voordeele en nutte van het Gouvernement te verrigten," niet ingevallen dat hij zich omtrent maatregelen van zooveel gewigt vooraf met den Commissaris en met den resident van Sambas bad behooren te verstaan.

Den 25sten November, dus den dag na dien waarop zich de resident van Sambas het eerst te Montrado had vertoond, ging ook de heer Prediger derwaarts op reis, vergezeld van den luitenant von Kielbeg met 13 soldaten, den ambtenaar van Elsen en eenige aanzienlijke Maleijers. Hij voer met drie praauwen de rivier van Mampawa op tot Ajer-mati [3]), en de reis vandaar te voet vervolgende, bereikte hij den 1sten December Montrado, waar hij door den kapitein aan het hoofd der kongsie ontvangen en met saluutschoten binnengeleid werd. De heer Prediger hield daarop eene toespraak tot de verzamelde Chinezen, waarin hij het oogmerk zijner komst aanduidde en hun verzocht een dag te bepalen, waarop zij de conditiën, die hij hun wilde voorstellen, overwegen zouden. De derde December werd daartoe vastgesteld, en op dien dag werd, na eene discussie van een paar uren, eene overeenkomst getroffen, die door den kapitein uit aller naam geteekend en van het groot zegel voorzien werd. Den volgenden dag deed de heer Prediger ook op zijne beurt de Nederlandsche vlag hijschen en afkondigen dat alle Gouvernements muntspeciën in de Chinesche landen zouden gangbaar zijn.

---

[1]) Denzelfden dien wij D. I, bl. 360, leerden kennen.
[2]) Brief van Prediger aan den Commissaris van Boekholtz van 19 Nov. 1819 (bijlage tot Nahuys HS. III, in welk stuk ook, bl. 4, 5, over Doeri gesproken wordt.)
[3]) Zie D. I, bl. 108.

Het blijkt niet uit het rapport van den heer Prediger, of hij te Montrado eenige kennis bekwam dat de heer Muller hem reeds was vóórgeweest. 't Is echter moeijelijk te begrijpen dat hij daarvan onkundig zou gebleven zijn, tenzij men aanneme dat de Chinesche hoofden de vlag, door den heer Muller geheschen, na zijn vertrek weder hadden neêrgehaald. Ik acht het waarschijnlijker dat de heer Prediger, de maatregelen van den heer Muller, die geen contract gesloten, geen ambtenaar of garnizoen had achtergelaten, als niet afdoende beschouwende, en voor zich zelven de eer willende behouden van Montrado tot erkenning van het Nederlandsch gezag genoopt te hebben, eenvoudig gehandeld heeft zonder zich om de vroegere stappen van den heer Muller te bekreunen, en, ten einde de verdediging van zijn gedrag niet te bederven, in zijn rapport geheel daarvan heeft gezwegen. Hij verhaalt echter zelf dat de Chinezen hem den 5den of 6den December, in eene vergadering der kongsie, om toestemming verzochten tot het zenden van afgevaardigden naar Sambas, ten einde den resident en den Sultan van de gesloten overeenkomst te verwittigen. Het blijkt dat de heer Prediger, vermoedelijk verontrust door het besef dat zijne handelingen niet geheel te billijken waren, deze zending afried, zeggende dat de verlangde kennisgeving zeer wel schriftelijk kon plaats hebben. Toen echter de Chinezen op die zending bleven aandringen, bood hij aan hen in persoon te vergezellen; doch daar hij niet op eene zoo lange afwezigheid gerekend had, verzocht hij de hoofden hem zes of zeven tail goud te leenen, ten einde de reis te kunnen volbrengen op eene wijze, die met zijnen rang overeenkwam [1]). De Chinezen, bij wie, om het gebrek van overeenstemming tusschen de handelingen der residenten, reeds lang het vermoeden had wortel geschoten dat de heer Prediger zonder behoorlijke volmagt handelde [2]), en die zijn verzoek misschien weinig overeenkomstig vonden met den hoogen dunk dien zij aanvankelijk van zijn persoon en zijne waardigheid hadden opgevat, wilden hierin niet treden, maar waren nu te minder van het plan tot de zending naar Sambas af te brengen. 1818.

[1]) Berigt van Prediger van 23 Jan. (bijlage tot Nahuys HS. IV).

[2]) Volgens de bijzondere berigten door den Commissaris Nahuys van de Chinezen ingewonnen, had de heer Prediger 500 oncen goud geëischt, maar zijn eisch allengs tot 5 oncen verminderd, en was daardoor vooral hunne achterdocht gaande gemaakt. De heer Muller zegt, Memorie van April 1820, aanmerking op bijl. 28, dat zijne eischen van een pikol goud (!) tot 6 tail afdaalden.

1818. Tien leden der kongsie vertrokken eindelijk derwaarts, met de belofte dat zij in acht dagen tijds zouden terug zijn, den resident van Mampawa verzoekende hunne terugkomst te Montrado af te wachten [1].

Toen echter na 14 dagen de afgevaardigden nog niet waren teruggekeerd, durfde de heer Prediger zijn verblijf te Montrado niet langer rekken, uit vrees dat hem gewigtige bezigheden te Mampawa mogten verbeiden. Hij verliet dus de Chinesche hoofdplaats den 20sten December des nachts te drie ure, na aan den ambtenaar van Elsen, dien hij met een korporaal en zes man achterliet, te hebben opgedragen om verder voor de Nederlandsche belangen te zorgen. 't Is niet te ontkennen dat dit vertrek in de stilte van den nacht veel had van eene vlugt en aanleiding geeft tot het vermoeden dat de heer Prediger voor zijne persoonlijke veiligheid begon te vreezen. Hoe dit zij, de gisting die zich reeds lang onder het volk vertoond had, kwam door zijn overhaast vertrek tot eene uitbarsting. In het dorp Balik Batoe gekomen, zag de heer Prediger zich verhinderd zijne reis voort te zetten, en een gedurig aangroeijend getal van Chinezen eischte van hem de afgifte van het contract, onder voorwendsel dat het, om geldig te zijn, door al de leden der kongsie afzonderlijk moest worden onderteekend. Buiten staat om met het gering getal soldaten dat hij nog bij zich had, aan den aandrang van honderden, die allengs tot duizenden aangroeiden, weêrstand te bieden, willigde hij hunnen eisch in, waarop zij dadelijk eene praauw te zijner beschikking stelden om de reis langs de Soengei Raja te vervolgen, aan welker mond hij zijne eigene praauwen hoopte te vinden. Daar aangekomen vond hij echter de rivier door een boom gesloten en de daar tegenwoordige Chinezen wilden hem niet doorlaten, alvorens zij van de afgifte van het contract in het zekere onderrigt waren. Na eene zeereis die met vrij wat gevaar vergezeld ging, kwam de heer Prediger in den avond van den 22sten December te Mampawa terug [2].

---

[1] Zoo wordt dit verhaald in het meergemelde Berigt van Prediger, die zelfs verzekert aan de afgevaardigden een brief voor den heer Muller te hebben medegegeven; in dat van Muller daarentegen (hetwelk hier berust op een rapport van den ambtenaar van Elsen, als bijlage 13 medegedeeld achter G. Muller's Memorie van April 1820) lees ik dat, staande de onderhandelingen, tien der voornaamste hoofden verdwenen, en de achtergeblevenen daarop aan den heer Prediger verklaarden dat zij naar Sambas vertrokken waren om de orders van den resident te ontvangen.

[2] Berigt van Prediger, verg. met dat van Muller.

Inmiddels hadden de Chinezen, zoodra het vertrek van den resident algemeen bekend was geworden, ook het duplicaat van het contract den ambtenaar van Elsen met geweld afgevorderd, terwijl hij zelf en zijne soldaten aan allerlei mishandeling waren blootgesteld. Hun toestand werd zeer verergerd door den grooten toeloop van volk, dat zamenstroomde om den 21sten het Chinesche nieuwjaarsfeest te vieren. Het gepeupel schimpte op den resident, zeggende dat, daar hij in den nacht gevlugt was, hij zeker verkeerde plannen gekoesterd had. Sommigen dreigden dat zij op den feestdag de Nederlandsche vlag zouden nederhalen, en anderen zochten zich reeds dadelijk van het touw van den vlaggestok meester te maken, dat, tweemaal afgesneden, door den heer van Elsen even zoo vaak weder werd aangebonden [1]). 1818.

Terwijl dit alles te Montrado voorviel, had het gezantschap den 10den December Sambas bereikt. De heer Muller geraakte in blakenden toorn, toen hij vernam dat de resident van Mampawa zich had durven bemoeijen met de zaken der Chinezen, die, aan den Sultan van Sambas gehoorzaamheid verpligt zijnde, onder zijne residentie behoorden. Ook de Sultan betoonde zich gebelgd en drong sterk bij den resident aan dat hij zich andermaal naar Montrado zou begeven, ten einde daar order op de zaken te stellen, en deze besloot in zijnen ijver, ofschoon hij nog gebukt ging onder de vermoeijenissen van den vorigen togt, zich op nieuw aan de niet geringe moeijelijkheden en gevaren eener reis naar de Chinesche hoofdplaats bloot te stellen. De luitenant de Raet kreeg last hem derwaarts te vergezellen met een detachement van 19 man, waarvan vier tot eene eerewacht voor den resident bestemd waren. Den 21sten December des namiddags te drie ure bereikte de resident Montrado en, als ware die plaats door eene vijandelijke magt bezet geweest, eischte hij van den heer van Elsen dat hij zich met zijne manschappen aan hem zou overgeven. Deze ambtenaar, gesteld al dat hij het onvoegzame niet hadde ingezien om zich tegen den resident van Sambas te verzetten, was in geene positie om weêrstand te bieden. De heer Muller liet daarop met alle eer de vlag nederhalen, door den resident van Mampawa geheschen, en eene andere Nederlandsche vlag in de plaats hijschen,

[1]) Rapport van van Elsen, extractsgewijze medegedeeld in het Berigt van G. Muller, almede als bijlage 13 van zijne Memorie van April 1820.

1818. wat zekerlijk de Chinezen een hoogen dunk moet gegeven hebben van de waardige wijze, waarop de Nederlandsche beambten hun gezag wisten te handhaven. Geen wonder dat zij weldra bewijzen gaven van den eerbied, hun ingeboezemd door de indrukwekkende tooneelen die zij aanschouwd hadden.

Des anderen daags liet de heer Muller de oogmerken zijner komst bekend maken bij eene publicatie, die echter door de Chinezen weldra werd afgenomen; te gelijker tijd veroorloofde zich het gepeupel een zeer onbescheiden indringen in het kongsie-huis, waar de heer Muller aan eene tafel zat te schrijven. Om hun opdringen te beletten liet de resident touwen spannen, wat bij deze stugge republikeinen grooten wrevel verwekte. Den schrijver in wiens handen het contract was gesteld dat men den heer van Elsen had afgevorderd, liet hij in verzekerde bewaring stellen, doch na een paar uren weder ontslaan. Deze maatregelen waren weinig geschikt om het volk tot bedaren te brengen. Duizenden Chinezen, zaamgevloeid om zich met wajang-vertooningen te verlustigen, stonden onder een vreesselijk getier, van barbaarsche muzijk en het lossen van schoten vergezeld, digt inéénGedrongen bij den vlaggestok, toen eensklaps de schildwacht, die in het gedrang meer dan 16 passen daarvan was verwijderd geraakt, bespeurde dat de vlag weg was. Woedend over dezen hoon hechtte de resident, alle gevaren trotserende, in persoon een krijgsvaandel in plaats der afgescheurde vlag aan den stok, en hield alleen, door zijne moedige houding, de duizenden aandringende Chinezen in bedwang, tot hij, door vermoeidheid uitgeput en bij den luitenant de Raet geene neiging vindende om zijne pogingen te ondersteunen, zich verwijderde, het vaandel aan zijn lot overlatende, dat nu weldra dezelfde behandeling als de eerste vlag onderging. Inmiddels had hij het kongsie-bestuur laten bijeenroepen, eischende dat de hoofden hunne onschuld bewijzen, alle verlangde genoegdoening voor het gebeurde geven, de daders (op wier hoofd hij tevens een prijs van 100 ropijen zette) uitleveren, en de verscheurde vlag onder de gebruikelijke eerbewijzen door eene nieuwe vervangen zouden. Slechts twee der hoofden verschenen echter en verklaarden dat zij reeds 20 Spaansche matten hadden uitgeloofd aan hem die hun de daders brengen zou. Eerst den volgenden dag kon eene meer voltallige bijeenkomst gehouden worden, waarin al de leden der kongsie hunne onschuld betuigden en verklaarden dat de vlag

door eenige beschonkenen, opgewonden door de feestvreugd, was afgerukt, dat zij de daders zoodra zij hen in handen kregen zouden uitleveren, en dat zij bereid waren twee vlaggen in plaats van ééne te geven. Van het plan van den resident om een huis te doen bouwen, ten einde hier een detachement troepen te laten garnizoen houden, wilden zij echter volstrekt niet hooren. 1818.

Zoodra de nieuwe vlaggen door de Chinezen waren gereed gemaakt, liet de heer Muller de kongsie en het volk bijeenkomen en zich de vlaggen door den kapitein-Chinees Sing-sang openlijk ter hand stellen. Bij de aanneming verklaarde hij dat hij zijn best zou doen opdat het Gouvernement hun vergiffenis mogt schenken, en gaf daarop aan een der hoofden last eene der vlaggen aan den stok te hechten, wat dadelijk geschiedde, terwijl de andere aan den kommandant van het detachement werd ter hand gesteld. Eene vermaning tot onderwerping en gehoorzaamheid aan het Gouvernement, door al de hoofden geteekend, werd daarop aan den vlaggestok aangeplakt. Bij het ophijschen werd de vlag op de gewone wijs gesalueerd en eene korte maar scherpe aanspraak van den resident, waarbij hij haar aan de zorg van den kapitein Sing-sang aanbeval, besloot de geheele plegtigheid.

Met dit uiterlijk vertoon van onderwerping, waarvan zich de Chinezen op Borneo nimmer zeer afkeerig hebben betoond, zoo zij slechts van belastingen en werkelijke inmenging in hunne zaken verschoond bleven, moest de heer Muller zich tevreden stellen. Aan het sluiten van eene nieuwe overeenkomst viel thans niet te denken, en de luitenant de Raet verklaarde dat hij met de 19 manschappen onder zijne bevelen zich niet genoegzaam veilig achtte in een gewest, hetwelk voortdurend in een staat van gisting verkeerde. Gevolgd door het detachement troepen, verliet de heer Muller den 26sten December Montrado. Bij zijn vertrek liet hij zich onder saluutschoten met alle staatsie uitgeleide doen, en om den schijn van overhaasting te vermijden, reisde hij dien dag niet verder dan tot Pakotjin. Den volgenden dag bereikte hij Sinkawang, waar hij, in weêrwil der ook daar bestaande gisting, eenige dagen vertoefde, om eene woning tot huisvesting van een detachement troepen te doen opslaan, hetwelk hij hier wilde doen post vatten om het ontduiken der in- en uitgaande regten te voorkomen. Den 30sten gaf hij den luitenant de Raet te kennen dat het huis reeds den volgenden dag kon betrokken worden. Deze achtte echter, onder de gegeven

1818. omstandigheden, het bezetten van Sinkawang met zoo geringe magt niet doenlijk, en drong aan op verlof om naar Sambas terug te keeren. De heer Muller liet zich eindelijk bewegen om te dien einde eene praauw voor hem aan te vragen, terwijl hij zich in persoon naar Pontianak begaf om den resident van Mampawa aan te klagen bij den nieuwen Commissaris, die een paar dagen te voren zijne bestemming had bereikt [1]).

[1]) Berigten van den heer Muller en den luitenant de Raet (bijlagen van Nahuys HS. IV), Memorie van G. Muller van April 1820 (HS.). Van de gebeurtenissen te Montrado in 1818, die ik hier, hoe onbeduidend op zich zelve, uitvoerig volgens de originele rapporten verhaald heb, omdat zij den grond legden tot de voortdurende weêrspannigheid der Chinezen, die ons later zoo duur is te staan gekomen, wordt ook met een woord gewaagd door Tobias, bl. 61, en uitvoeriger door van Lijnden, T. N. I., bl. 173. In het Berigt van den luitenant de Raet komen onderscheidene bijzonderheden voor van mishandelingen, die zich de heer Muller bij de geringste provocatie jegens de Chinezen veroorloofde, en die volkomen bewijzen hoe ongeschikt hij was om met de inlanders om te gaan; het hoofd van Pakotjin o. a. zette hij de punt van zijn degen op de borst, omdat de vereischte dragers niet dadelijk geleverd werden, onder bedreiging dat, zoo zij niet oogenblikkelijk opdaagden, hij hem dwingen zou zelf mede te dragen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Zending van den Commissaris Nahuys. — Zijn bezoek te Palembang om met den heer Muntinghe te raadplegen. — Zijne komst te Pontianak en aanvaarding van het beleid der zaken. — Zijne beschikkingen ten aanzien van Landak. — De residenten Muller en Prediger bepleiten hunne zaak voor den heer Nahuys. — Zijne briefwisseling met de Chinezen van Montrado. — Contract met den Sultan van Pontianak. — Invoering van 's Gouvernements zoutmonopolie. — Regeling der in- en uitgaande regten. — Invoering en uitkomst der verpachtingen. — Heffingen van de Chinezen. — Uitstap van den Commissaris naar Mandor. — Contract met den Panembahan van Mampawa. — Vertrek van den Commissaris naar Sambas. — Treurige staat van zaken aldaar. — Verdere onderhandelingen met de Chinezen van Montrado. — Verrigtingen van den Commissaris te Sambas. — Voorstel om de kota te verleggen. — De Commissaris bezoekt Mampawa. — Zijn vertrek naar Banjer-massin.

Er was thans een half jaar verloopen sedert de Nederlandsche 1818.
vlag op Borneo's Westkust was hersteld. Wie het vorig hoofdstuk met opmerkzaamheid gelezen heeft, zal moeten toestemmen dat kwalijk in dit tijdvak minder degelijks verrigt, meer misslagen begaan, meer zaden van toekomende onrust hadden kunnen gestrooid worden. De taak van den Commissaris Nahuys, geroepen om in dezen chaos orde te brengen, was geen benijdenswaardige; en men had welligt kunnen voorzien dat zijne pogingen, hoeveel ijver en bekwaamheid hij daarbij ook aan den dag legde, het doel slechts ten halve bereiken zouden, dewijl de gewigtige betrekking, die hij als resident van Djokjokarta bekleedde, hem slechts eene zeer korte afwezigheid van Java veroorloofde. Wij zullen zien dat de nieuwe Commissaris in de weinige weken die hij op Borneo doorbragt, onvermoeid, en in vele opzigten met gunstig gevolg, werkzaam was; maar tevens dat hij genoodzaakt was vele zaken onafgedaan en aan latere behandeling over te laten [1]).

De heer Nahuys verliet Java den 21sten November 1818 met den

[1]) Vgl. Tobias, bl. 62.

1818. schooner Calypso, gekommandeerd door den luitenant ter zee Olijve [1]). Hij had in last, alvorens zich naar Borneo te begeven, Palembang aan te doen, en aldaar omtrent de op Borneo te sluiten contracten raad en inlichting in te winnen bij den Commissaris voor dat rijk, den heer H. W. Muntinghe, die den 23sten Junij te voren met den Sultan van Palembang eene voor het Nederlandsch Gouvernement zeer voordeelige overeenkomst had gesloten. Het was derhalve voor den heer Nahuys, toen hij den 3den December in den mond der Soensang-rivier was ten anker gekomen, geene geringe teleurstelling, te vernemen dat de heer Muntinghe zich op grooten afstand van de hoofdplaats in de binnenlanden bevond, ten einde de schending van ons grondgebied door de Engelschen van de zijde van Benkoelen tegen te gaan. De heer Nahuys was nu verpligt zich te bepalen tot de lezing van het contract en de verder tusschen den heer Muntinghe en den Sultan gewisselde stukken, die hem door den waarnemenden gezaghebber te Palembang op vertoon zijner instructie werden ter visie gegeven. Met den heer Muntinghe zelven kon hij zich alleen schriftelijk over het oogmerk zijner komst onderhouden, en wegens de moeijelijkheid der communicatiën ontving hij diens antwoord eerst den 15den December, toen hij, vreezende voor langer oponthoud dan de aangelegenheden van Borneo veroorloofden, reeds naar den mond der rivier was teruggekeerd. De heer Muntinghe, met den stand der zaken op Borneo onbekend, moest zich tot zeer algemeene raadgevingen bepalen; de drie grondstellingen echter, die hij den heer Nahuys bij alle onderhandelingen met de inlandsche vorsten ter inachtneming aanbeval, doen hem te veel eer aan, dan dat ik ze hier onvermeld zou laten. De eerste stelling is dat wij Nederlanders bij al onze maatregelen in Indië geen zegen of geluk konden verwachten, indien zij niet beoogden de welvaart en beschaving der bevolking van den Archipel te bevorderen; de tweede dat het zekerste middel om dit doel te bereiken, daarin bestond dat de ijzeren scepter, door de inlandsche vorsten gevoerd, niet door geweld en ten koste van bloed, maar door voorzigtig beleid uit hunne handen genomen of althans verkort werd, om door een zacht en verlicht bestuur van onze zijde te worden vervangen; de derde dat het geldelijk belang van het Gouvernement ook het best

---

¹) Mijer 1817 en 1818, bl. 370.

op deze wijze kon behartigd worden, dewijl het zeker is dat, op den duur althans, eene wel bestuurde bevolking door billijke belastingen veel meer zal opbrengen, dan door geweld en onderdrukking een hoop armzalige slaven kan worden afgeperst. In het bijzonder drukte nog de heer Muntinghe den Commissaris voor Borneo de zorg voor de arme onderdrukte Dajaks op het hart, en gaf zijn vertrouwen te kennen dat hij zich door hunne barbaarsche gewoonten niet zou laten afschrikken van de poging om hen in de weldaden der beschaving te doen deelen. Ofschoon de heer Muntinghe de hoop uitdrukte dat de Commissaris voor Borneo hem tot nader overleg in de binnenlanden zou kunnen bezoeken, achtte de heer Nahuys dit wegens den door zijne instructiën gevorderden spoed en de vrees voor ongunstiger saizoen ongeraden, en na de bekomen inlichtingen ook niet meer volstrekt noodig. Hij vervolgde dus onmiddellijk zijne reis, maar ondervond reeds nu zoozeer de kracht der in dit jaargetijde heerschende noord-westenwinden, dat hij eerst den 26sten December ter reede van Pontianak ten anker kwam. Nog denzelfden dag gaf hij den heer van Boekholtz kennis van zijne komst, met overlegging van het besluit der hooge regering van 10 November, waarbij hij tot zijn opvolger werd benoemd. Den 27sten vervolgde hij zijne reis naar de hoofdplaats, en reeds des anderen daags liet hij zich des morgens door den aftredenden Commissaris aan den Sultan voorstellen, aanvaardde des middags het gezag, nam onmiddellijk daarop eene reeks van besluiten tot regeling van het lot en de taak der civiele ambtenaren van het établissement, waarvan de belangrijkste den heer Hartmann definitief tot civiel gezaghebber te Pontianak, op een traktement van *f* 500 's maands, benoemden en eene instructie voor hem vaststelden, en onderhield zich nog denzelfden avond in een vertrouwelijk gesprek met den Sultan over de grondslagen van het te sluiten contract, waarnaar deze, hetzij uit overtuiging of uit politiek, thans evenzeer als de Commissaris scheen te verlangen [1]). 1818.

Een der eerste punten waarbij de heer Nahuys zijne aandacht bepaalde, was de post door zijn voorganger te Landak gevestigd. Den luitenant Vos, die aldaar het garnizoen kommandeerde, maar door den heer van Boekholtz tevens met het civiel gezag was be- 1819.

[1]) Afgaande brieven van den Commissaris Nahuys van 3 tot 29 December, benevens antwoord van den heer Muntinghe (HS.), Besluiten van den Commissaris Nahuys van 28 Dec., n°. 1—6 (HS.)

1819. last, werd bij resolutie van 1 Jan. 1819 bekend gemaakt dat hij, door een besluit van den Gouverneur-Generaal van 16 November uit de militaire dienst ontslagen en als civiel ambtenaar ter beschikking van den Commissaris gesteld zijnde, thans bepaaldelijk tot civiel gezaghebber te Landak werd benoemd. De heer Nahuys handelde echter dus alleen, om niet weder af te breken wat zijn voorganger begonnen had. Hij was toch van oordeel dat een militair kommandant te dier plaatse alle vereischte functiën verrigten kon, zoolang de middelen van inkomsten niet geregeld waren. Daar hij nu in de dwaling van den heer van Boekholtz deelde, dat Landak onder den Sultan van Pontianak stond, kwam het niet in hem op zelfstandig met den Pangeran te onderhandelen, maar wachtte hij de regeling der inkomsten alleen van het met Sultan Kasim te sluiten contract. Dit blijkt reeds daaruit, dat, toen eenige dagen later dat contract tot stand kwam, daarin melding werd gemaakt van diamant-mijnen, die in het geheele gebied van Pontianak niet gevonden worden, en waarvan dus slechts met het oog op Landak sprake kon zijn. En hoezeer de Commissaris van oordeel was dat dit contract hem werkelijk de vrijheid gaf over de landen van den Pangeran van Landak te beschikken, kan daaruit blijken dat hij bij een besluit van 16 Jan. aan de Chinezen van Mandor, tegen betaling van 50 bongkals goud, wegende ieder 2 Spaansche matten, de vergunning verleende om te Bentjoekei in het gebied van Landak de Nederlandsche vlag te hijschen, die door een post van twee Ambonesche soldaten, daartoe van het garnizoen van Landak af te zonderen, zou worden bewaakt, terwijl hij in de aanschrijvingen hierover, aan den gezaghebber te Landak gerigt, eenvoudig bepaalde dat hiervan aan den Pangeran kennis zou worden gegeven, met de opmerking dat het de wensch was van den Commissaris dat de Chinezen in hunnen arbeid niet zouden worden gestoord, maar hun de noodige bescherming zou verleend worden. De heer Nahuys kwam overigens met den Pangeran van Landak, een bekwaam en doorslepen Maleijer, in geene verdere aanraking, dan dat hij hem een geschenk van zes ellen blaauw fluweel en zes ellen zilveren passement deed aanbieden. Onze vestiging te dier plaatse bleef dan ook nu, bij gemis van grondig onderzoek naar den stand der zaken, zonder eenige vrucht [1]).

---

[1]) Nahuys, Besluiten van 1 Jan. n°. 11 en van 16 Jan. n°. 51, 52, Afgaande brieven van 1 en 2 Jan. 1819 (HS.), vergel. met Tobias HS., bl. 51, 52.

Eene zaak die den Commissaris meer moeite veroorzaakte, waren 1819.
de geschillen tusschen de waarnemende residenten van Sambas en Mampawa over de gebeurtenissen te Montrado. De heer Muller, dien wij verlaten hebben op het oogenblik dat hij zich naar Pontianak inscheepte, om zich bij den Commissaris over de onbetamelijke bemoeijing van zijnen ambtgenoot met de zaken der Chinezen te beklagen, verscheen den 3den Januarij zeer onverwachts in tegenwoordigheid van den heer Nahuys, hevig uitvarende tegen den heer Prediger, wien hij de geheele schuld gaf van de ongeregeldheden die te Montrado hadden plaats gehad. De noodzakelijkheid beseffende om ook de tegenpartij te hooren, riep de Commissaris, bij besluit van 6 Januarij, ook den resident van Mampawa op naar Pontianak, hem tevens gelastende zich van alle stukken en bewijzen te voorzien, die het noodige licht over de zaak konden verspreiden. De resident kwam twee dagen later, doch alleen voorzien van een verhaal der gebeurtenissen, waarin op den voorgrond stond dat de Chinezen bij hem de eerste stappen gedaan hadden, maar dat door geene authentieke bewijzen gestaafd was. De Commissaris beproefde daarop de beide residenten tegen elkander te hooren. De heer Muller ontkende de juistheid der voorstelling van het gebeurde door den heer Prediger gegeven, en beweerde in het bezit te zijn van een brief, waarbij deze de Chinezen van Montrado dwong naar Mampawa optekomen, zich daarbij tevens zeer honende uitdrukkingen ten aanzien van den resident van Sambas veroorlovende. De verregaande drift waartoe zich de heer Muller vervoeren liet, noodzaakte echter den Commissaris de bijeenkomst af te breken en de beide residenten te gelasten ieder afzonderlijk een klaar en duidelijk verhaal van het gebeurde op te maken. Hiertoe waren echter beiden slechts met de grootste moeite te bewegen, inzonderheid de heer Prediger, die beweerde dat eene schriftelijke behandeling dezer zaak eene schrijverij zou na zich slepen, die onderscheidene weken duren zou. De Commissaris vond zich natuurlijk door deze tegenstribbeling slechts genoopt om te meer in zijnen eisch te volharden [1]).

In het gevolg van den heer Nahuys bevond zich een Chinees, op Java geboren, die aan den Gouverneur-Generaal Daendels, tijdens zijne expeditie naar Djokjokarta, gewigtige diensten had bewezen, en daarom door dezen, onder den Javaanschen naam van Setja Adi-ning-

[1]) Nahuys HS. IV, blz. 7—11, en Brief aan den Gouv.-Gen. van 9 Mei 1819 (HS.).

1819. rat, tot den rang van Toemenggoeng verheven en met een aanzienlijk stuk lands begiftigd was. Deze man, die nog nimmer zijn geboorteland had verlaten, had echter niet geaarzeld, om zijne gehechtheid aan het Gouvernement te toonen, den heer Nahuys op zijn verzoek naar Borneo te vergezellen, waar hij hem bij alle onderhandelingen met de Chinezen en bij het verzamelen van inlichtingen te hunnen aanzien, door zijne kennis der taal, de gewigtigste diensten bewees [1]). Door zijne tusschenkomst liet nu de Commissaris ook bij de Chinezen zelven berigten inwinnen, die, ofschoon zij hem in de meening versterkten dat de schuld van het gebeurde meer aan de onverstandige handelingen der residenten, dan aan vijandelijke gezindheid der Chinezen te wijten was, echter den twijfel aangaande de ware toedragt der zaken nog vermeerderden. Hij schreef daarom aan den kapitein Chinees van Montrado, Sing-sang, dat hij met de overige leden der kongsies van Montrado, Boedoek en Larah ten spoedigste naar Sambas zou opkomen, waar ook hij zelf zich binnen weinige dagen dacht te bevinden. Het antwoord luidde dat dit vooreerst nog, wegens de werkzaamheden voor hen aan het Chinesche nieuwjaar verbonden, ondoenlijk zou zijn, doch dat zij bereid waren te komen, zoodra de drukten van het feest voorbij waren. De Commissaris moest hiermede genoegen nemen, en hoopte deze zaak bij zijne komst te Sambas naar behooren te zullen kunnen afdoen [2]).

Inmiddels waren de onderhandelingen met den Sultan van Pontianak over het te sluiten contract aanmerkelijk gevorderd. De Commissaris ging daarbij uit van den regel, dat alle overeenkomsten het wederzijdsch belang der beide contracterende partijen tot grondslag moeten hebben, — een regel niet alleen billijk in zich zelven, maar ook gevorderd door zijne positie tegenover een zoo schrander man als de Sultan van Pontianak, en bij het gemis eener genoegzame militaire magt om het opleggen of afdwingen van bezwarende voorwaarden mogelijk te maken. Eene der hoofdbedoelingen was zoodanige voordeelen voor het Gouvernement te verwerven als de kosten van het établissement behoorlijk konden dekken, en

---

[1]) Brief van den Commissaris Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 16 Mei 1819 nº. 22 (HS.). Bij dezen brief stelt de Commissaris voor, hem uit hoofde zijner op Borneo bewezen diensten tot den hoogeren rang van Adipati te bevorderen.

[2]) Nahuys HS. IV, bl. 12—14, met de bijlagen A en B.

de heer Nahuys meende dit oogmerk niet beter te kunnen bereiken, dan door de voordeelen die de Sultan zelf zou genieten, afhankelijk te maken van de mate, waarin hij het Gouvernement met de ressources van zijn rijk zou bekend maken [1]). Opmerking verdient dat ook de Commmissaris Nahuys bij zijne onderhandelingen met den Sultan onkundig was van het contract, in 1779 tusschen de Compagnie en Pontianak gesloten, zoodat dit zonder eenigen invloed bleef op de nieuwe overeenkomst [2]). Of het inderdaad wenschelijk geweest ware dat de Commissaris, bij het vaststellen der nieuwe overeenkomst, dien leidraad hadde in handen gehad, durf ik niet beslissen [3]). Het nieuwe contract, bestaande uit 28 artikelen, werd den 12den Januarij geteekend. Ik zal van dit stuk eene eenigzins uitvoerige analyse geven, dewijl het niet slechts als de grondslag van al onze latere overeenkomsten met Pontianak beschouwd moet worden, maar ook eenigermate tot model strekte voor al de overige contracten, sedert met de vorsten van Borneo's Westkust aangegaan. 1819.

Na de verklaring dat tusschen het Ned.-Ind. Gouvernement en den Sultan van Pontianak een duurzame en vaste vrede, vrienden bondgenootschap bestaan zal (art. 1), en dat de Sultan zich onder de bescherming stelt van het Ned.-Ind. Gouvernement (art. 2), hetwelk hem die van zijne zijde uitdrukkelijk toezegt (art. 3) en belooft hem bij zijnen rang en in het bezit zijner landen te zullen handhaven (art. 4), staat de Sultan, ter voorziening in de kosten van het Ned. établissement te Pontianak, als het middel om hem de bedongen bescherming te verzekeren, de helft zijner landen in volle souvereiniteit af (art. 5). Die afstand leidt echter niet tot eene werkelijke verdeeling van grondgebied, maar, opdat de belangen van den Sultan en het Gouvernement één en onafscheidelijk zouden zijn, tot eene gezamenlijke oefening der souvereiniteits-regten en

[1]) Nahuys HS. I, bl. 3—5.

[2]) Zie Verwikk., bl. 282, 283.

[3]) De heer Tobias HS., bl. 47, zegt daaromtrent: „Had de Sultan dat stuk aan den Commissaris medegedeeld, het met hem aangegaan contract ware zeker op eene andere, voor hemzelven mogelijk voordeeliger, en toch op eene voor land, volk en 's Gouvernements belang betere leest geschoeid geweest." Ik twijfel er zeer aan of het contract van 1779 de eer verdiende van bij de nieuwe onderhandelingen tot model te strekken, en durf het bijna wenschelijk achten, dat in alles wat wij sedert 1816 in Indië verrigt hebben, de herinnering van de handelingen der Compagnie minder invloed had geoefend.

1819. eene gelijke verdeeling aller inkomsten, door den Sultan van land en volk getrokken (art. 6), gelijk ook van de in- en uitgaande regten, den verkoop of de verpachting van opium, het zoutmonopolie, het hoofdgeld der Chinezen, en alle andere middelen van inkomsten, die door het Ned. gezag zouden worden verordend (art. 7). Na de bepaling dat, tot aanmoediging van den koophandel, alle tollen en belastingen op goederen van of naar de bovenlanden vervoerd wordende zullen worden afgeschaft (art. 8), verklaart de Sultan zich bereid al de middelen van inkomsten zonder onderscheid te stellen onder het beheer van den civielen gezaghebber te Pontianak (art. 9), die verpligt zou zijn hem alle drie maanden van de ingezamelde gelden eene juiste opgave te doen (art. 10) en hem omtrent het beheer der inkomsten alle verlangde inlichtingen te geven, onverminderd het regt des Sultans om zich, des vereischt, om verdere ophelderingen schriftelijk te wenden tot den Gouv.-Gen. (art. 11). De regtspraak over Europeanen en Chinezen behoudt zich het Nederlandsch gezag uitsluitend voor (art. 12), terwijl den Sultan het regt verblijft om over de overige bevolking volgens de bestaande wetten regt te spreken (art. 13), uitgenomen in zaken van misdrijf tegen het Ned. gezag of de Europesche en Chinesche bevolking, welke in den regel zouden behooren behandeld te worden door den civielen gezaghebber (of Commissaris, zoo die aanwezig mogt zijn), bijgestaan door eenige te goeder naam en faam staande inlanders, door den Sultan aan te wijzen, ofschoon het steeds aan het Europeesch gezag vrij zou staan de zaak eenvoudig naar den Sultan te verwijzen, die alsdan verpligt zou zijn met spoed en onpartijdigheid uitspraak te doen (art. 14). Doodvonnissen zouden nogtans niet mogen worden uitgevoerd, dan nadat de civiele gezaghebber met de misdaad en de bewijzen daarvan was bekend gemaakt (art. 15), tenzij in zeer bijzondere gevallen, waar de zekerheid des rijks de oogenblikkelijke teregtstelling van een boosdoener zou noodzakelijk maken (art. 16). Al wie zich aan de regtspraak van het Ned. gezag door de vlugt onttrekken en onder bescherming des Sultans of iemand zijner onderdanen stellen mogt, zou op de eerste aanvraag aan den civielen gezaghebber moeten worden uitgeleverd (art. 17), gelijk ook het Ned. gezag steeds aan den Sultan zou moeten uitleveren zoodanige zijner onderdanen, als zich zonder billijke reden aan zijn gezag mogten willen onttrekken (art. 18).

Bij de volgende artikelen verbinden zich de contracterende partijen tot het beramen van middelen om de goud- en diamantmijnen voor rekening van den Staat te doen bewerken of althans tot de inkomsten te doen bijdragen (art. 19); en tot bescherming van den handel tegen den zeeroof, te welken einde het Ned.-Ind. Gouvernement eene voldoende magt van kleine gewapende vaartuigen ter kuste van Borneo zou onderhouden, en ook de Sultan zoodanige gewapende vaartuigen leveren zou, als door den civielen gezaghebber tot dat doel mogten worden aangevraagd (art. 20). De Sultan beloofde verder nimmer gezantschappen of brieven te wisselen, of door zijne onderdanen te laten wisselen, met vreemde mogendheden, zonder voorkennis en goedkeuring van het Ned. gezag (art. 21). Alle muntspeciën van het Ned.-Ind. Gouvernement werden in het rijk van Pontianak gangbaar verklaard (art. 22); aan alle inboorlingen van Pontianak werd volle vrijheid verleend, mits van passen van de bevoegde Nederlandsche autoriteiten voorzien, om alom in de Nederlandsch-Indische bezittingen handel te drijven of zich met der woon neder te zetten (art. 23); de haven van Pontianak werd voor de schepen van alle Europesche natiën opengesteld, mits zij zich aan de plaatselijke wetten en ordonnantiën onderwierpen (art. 24). Ook werd vastgesteld dat uit de inkomsten des rijks een geschikt fort zou worden gebouwd, met de noodige lokalen tot huisvesting der Nederlandsche bezetting (art. 25). Het Ned.-Ind. Gouvernement beloofde zijne regten op Pontianak nimmer aan eene andere mogendheid te zullen afstaan (art. 26), en behield zich zijne goedkeuring voor op de benoeming van den troonsopvolger (art. 27). De laatste bepaling (art. 28) behelsde dat het contract onderworpen zou zijn aan de goedkeuring en bekrachtiging der hooge regering te Batavia, die bevoegd zou zijn daarin, na overleg met den Sultan, alle veranderingen te maken, die later noodig of nuttig mogten voorkomen [1]). 1819.

Gelijktijdig met de onderhandelingen over dit contract moesten onderscheidene maatregelen voor de heffing der daarin vermelde inkomsten worden verordend of voorbereid. Ik vestig hier in de eerste plaats de aandacht op de invoering van 's Gouvernements zoutmonopolie, waartoe de Commissaris bewogen werd door de voordeelen, die dit reeds te Banjer-massin afwierp. Tijdens de

[1]) Contract met Pontianak van 12 Jan. 1819 (HS.).

1819. komst van den heer Nahuys te Pontianak was de Sultan in het bezit van den alleenhandel in zout, en mogt hij alleen opkoopen alles wat van dit artikel, hetzij van Java, Siam of elders, werd aangevoerd. De kojang van 40 pikols werd door hem verkocht voor 200 ropijen, terwijl de kosten van vervoer en de tollen dezen prijs in de bovenlanden nog aanmerkelijk hooger deden stijgen. Niettemin beliep het bedrag van het zout, jaarlijks door den Sultan verkocht, gemiddeld omtrent 400 kojangs [1]).

Het kan bij eenig nadenken niet twijfelachtig zijn of deze stand van zaken was hoogst drukkend, inzonderheid voor de bevolking der bovenlanden aan de Kapoeas, die voor den aanvoer van zout geheel van Pontianak afhankelijk is. Wie met de levenswijze der inboorlingen van den Indischen Archipel bekend is, kan ook gemakkelijk de groote behoefte aan zout nagaan, die het gevolg is van hunne gewone manier van zich te voeden. Rijst en visch zijn hunne voornaamste levensmiddelen, en de laatste kan, uithoofde van het klimaat der keerkringslanden, slechts bij uitzondering versch gegeten worden, zoodat, om haar te bewaren, belangrijke hoeveelheden zout vereischt worden. De groote rivieren van Borneo zijn bij uitnemendheid vischrijk, en onder gunstiger omstandigheden zou de uitvoer van gezouten visch voor vele inlandsche distrikten eene groote bron van rijkdom kunnen zijn. Men vindt wel is waar in de binnenlanden hier en daar eene enkele zoutbron, doch de opbrengst is te gering om hier in aanmerking te komen, zoodat men in het algemeen veilig zeggen mag dat de inwoners van Borneo's zoowel als van Afrika's binnenlanden, voor eene der onontbeerlijkste levensbehoeften uitsluitend van den handel der kustbewoners afhankelijk zijn [2]). De waarde van het zout vermeerdert dus zeer naarmate het dieper in de binnenlanden gebragt wordt, waar het niet zelden zoo schaarsch is, dat zich de Dajaks vergenoegen moeten met bij het eten aan een korrel te zuigen, die van hand tot hand rondgaat. In sommige afgelegen deelen des eilands zegt men, dat koekjes van zout vervaardigd als eene soort van munt onder de bevolking gangbaar zijn; en zeker is het dat alom de Dajaks voor eene hoeveelheid van dit onmisbaar artikel tot twintigmaal zooveel rijst met vreugde afstaan [3]).

---

[1]) Nahuys HS. I, bl. 7, 8.
[2]) Vgl. D. I, bl. 48, 49, 53.
[3]) Ritter A., bl. 426, Earl, p. 246, G. Muller, bl. 292.

Het volgt uit het gezegde dat niet ligt aan Borneo eene grootere weldaad zou kunnen bewezen worden, dan door de vergunning van een geheel vrijen en onbelemmerden zouthandel, inzonderheid indien daarmede de opheffing niet slechts der binnenlandsche tollen, maar ook van den gedwongen handel (serah) tusschen de binnenlandsche vorsten en hunne Dajaksche onderdanen kon gepaard gaan. Nieuwe bronnen van welvaart zouden alom ontspringen, en bezwaarlijk zou een krachtiger middel te bedenken zijn om allengs de barbaarschheid te doen wijken en der beschaving den weg te banen [1]. Mogt het Nederlandsch Gouvernement het herstel van zijn gezag op Borneo door deze groote weldaad hebben gekenmerkt, wie weet hoe geheel anders zich thans onze, tot voortdurende onbeduidendheid veroordeelde bezittingen op dit eiland zouden voordoen! 1819.

De heer Nahuys echter, geroepen om in de eerste plaats voor het evenwigt der kosten en voordeelen onzer établissementen op Borneo te zorgen, kon welligt geen gereeder middel vinden om dit te verkrijgen, dan door het zoutmonopolie, dat hij te Pontianak reeds in het bezit vond van den Sultan, op eene zoodanige wijze te regelen, dat het Gouvernement in de winsten daarvan deelde. Dit geschiedde op eene dubbele wijze, door én den inkoop van zout voor Pontianak tot Gouvernements-zout te beperken en dus het vroeger veel aangebragte Siamesche zout buiten te sluiten, én den verderen handel in dit artikel voor gemeenschappelijke rekening van den Sultan en het Gouvernement te doen drijven. Daarbij wilde echter de heer Nahuys dat de nieuwe regeling eerder tot verligting dan tot bezwaar der inlanders strekken zou, waarom hij den prijs van het zout tot *f* 180 de kojang verminderde en tevens zorgde voor de opheffing van alle tollen, die bij vervoer naar de bovenlanden van dit artikel plagten geheven te worden. In weêrwil dezer verzachting van de bestaande inrigting zouden de winsten, meende hij, aanzienlijk zijn. Hij nam als basis zijner berekeningen aan dat aan het Gouvernement 50 ropijen per kojang van het aangebragte zout zouden betaald worden, zoodat dan eene winst van 130 ropijen tusschen den Sultan en het Gouvernement zou te deelen blijven, die de som van hetgeen het laatste voor de kojang ontving zou brengen op 115 ropijen, zijnde nog vijf ropijen meer dan de geheele som, waarvoor het Gouvernements-zout te Banjer-massin verkocht werd. Intusschen

---

[1]) Vgl. Earl., p. 331.

1819. zou van deze maatregelen voor als nog geen voordeel hebben kunnen getrokken worden, daar geen Gouvernements-zout te Pontianak voorhanden was, zoo niet als overgangsmaatregel was bepaald, dat het zout, hetwelk zich nog in des Sultans pakhuizen bevond, en ongeveer 200 kojangs bedroeg, te beginnen met 15 Februarij reeds voor gemeenschappelijke rekening zou verkocht worden, onder dien verstande, dat de Sultan *f* 80 per kojang als inkoopsprijs zou in rekening brengen. Het Gouvernement zou dus reeds zeer spoedig uit den zouthandel een aanzienlijk voordeel trekken, ofschoon berekend werd dat het wel tot de maand April duren zou, aleer Java-zout te Pontianak zou zijn aangebragt. Ten gevolge dezer maatregelen werd de civiele gezaghebber tot de oprigting van een zoutpakhuis voor 200 kojangs en de aanstelling daarbij van een mandoor en tien koelies gemagtigd [1]). De winsten op het zoutmonopolie te behalen werden op *f* 52,000 's jaars, waarvan de helft ten bate van het Gouvernement, geschat [2]).

Om het middel der in- en uitgaande regten regelmatig in werking te brengen, stelde de Commissaris bij besluit van 11 Januarij eene instructie vast voor de collecteurs, die ook in Mampawa en Sambas zou moeten worden opgevolgd, en waarvan art. 7 het tarief bevatte, naar hetwelk de regten zouden moeten geïnd worden. Het was de wensch van den Commissaris bij het bepalen der regten groote gematigdheid in acht te nemen en de bevolking zoo weinig mogelijk te bemoeijelijken. De handel van Pontianak en de overige établissementen met de bovenlanden werd van alle in- en uitgaande regten vrijgesteld, zoowel om de moeijelijkheid der heffing, als tot voorkoming van knevelarij. Ook werd bij eene afzonderlijke aanschrijving aan de residenten bepaald dat op den in- en uitvoer van rijst geene lasten zouden gelegd worden, tenzij die minstens bij hoeveelheden van een kwart kojang plaats had, opdat niet de arme inlander, wiens gansche rijkdom in een met moeite gespaard korfje rijst bestond, in zijnen kleinen handel zou bemoeijelijkt worden. De regeling van dit middel vorderde tevens den opbouw van eene collecteurs-woning en kantoor aan den rivieroever, en de aanstelling van een mandoor en eenige oppassers,

---

[1]) Nahuys HS. I, bl. 7—10, Overeenkomst met den Sultan van Pontianak van 13 Januarij 1819 (HS.), Besluiten nº. 28 en 37 van 11 en 12 Januarij (HS.).

[2]) Nahuys HS. I, bl. 15.

waartoe de vereischte magtiging werd gegeven [1]). Afgaande op de uitkomsten van vroegere jaren, stelde de Commissaris het vermoedelijk bedrag der in- en uitgaande regten te Pontianak, de ankeragie-gelden daaronder begrepen, op ongeveer *f* 24,000, of *f* 12,000 voor het Gouvernement [2]). Tot wering van den sluikhandel werd door den Commissaris aanbevolen, het stationneren aan de riviermonden van pentjalangs van 20 riemen, met een paar zesponders op den voorsteven, waarbij hij een welgewapenden schooner wilde gevoegd zien om de zeeroovers ontzag in te boezemen en de communicatie tusschen Sambas, Mampawa en Pontianak open en levendig te houden [3]). 1819.

Een derde middel van inkomsten moesten de verpachtingen op-

---

[1]) Nahuys HS. I, bl. 10—12, Besluiten n°. 32, 36 en 53 van 11, 12 en 16 Jan. (HS.). Zie hier het tarief der regten, zooals het bij eerstgemeld besluit werd vastgesteld.

Inkomende regten.

Een Chinesche wankang van Canton of Amoy van de grootste soort betaalt bij aankomst te Pontianak 2070 ropijen; eene jonk van mindere grootte (een t o p genaamd) 1270 ropijen; een Siamesche jonk van middelbare grootte 800 ropijen.

Een kist opium, inhoudende 40 bollen, betaalt 100 ropijen.

Een pikol tin, tripang of ijzer, 2 ropijen.

Een pikol peper, 4 ropijen.

Een pikol gambier, 1 ropij.

Een pikol kapas of zeewier, ½ ropij.

Een pikol was, 4 ropijen.

100 bossen rotan (aangebragt van plaatsen nog niet onder 't Ned. gezag), 1 ropij.

Een katti witte vogelnestjes (beste soort), 2 ropijen.

Een pikol zwarte vogelnestjes, 20 ropijen.

Een pikol kajoe-gahroe, 30 ropijen.

Een pikol salpeter, 2 ropijen.

Een pikol staal, 2 ropijen.

Kruidnagelen, notenmuskaat, foelie, kaneel, 6 pCt. van de getaxeerde waarde.

Een pikol witte suiker, 1 ropij.

Een pikol Javasche suiker, ½ ropij.

Alle Europesche goederen zonder onderscheid, 6 pCt. van de waarde.

Javasche kleedjes en lijnwaden, 4 pCt.

Katoenen garens van Java, 4 pCt.

Katoenen garens van elders dan Java, 8 pCt.

Van alle niet afzonderlijk genoemde koopwaren, 6 pCt.

Uitgaande regten.

Van alle koopmansgoederen, 6 pCt. der waarde.

Vrij van in- en uitgaande regten zijn zout, diamanten, goud en zilver, alsmede goederen die binnen de drie maanden nadat zij zijn aangebragt met hetzelfde schip weder vertrekken.

[2]) Nahuys HS. I, bl. 14.

[3]) Nahuys HS. I, bl. 16—18.

1819. leveren. Men versta daaronder den afstand door het Gouvernement tegen betaling eener zekere som, deels van het regt tot uitsluitend debiet van opium, deels van de inning der belastingen op de Chinesche speeltafels, op het slagten van varkens en op het stoken van tjoe of arak. De verpachting had plaats op den 16den Januarij en bragt over ééne maand de som op van *f* 688, t. w. *f* 550 voor den opiumhandel, *f* 60 voor de toptafels, *f* 30 voor de varkensslagterij, *f* 48 voor de arakstokerij. Naar den maatstaf dier ééne maand zou de jaarlijksche opbrengst der gezamenlijke verpachtingen *f* 7,256, of *f* 3,628 voor het Gouvernement, bedragen, welke uitkomst, bij de gegronde hoop op toeneming na langduriger werking, als bevredigend beschouwd werd [1]).

Op den dag zelven, waarop het contract gesloten werd, maakte de Commissaris aan de Chinesche bevolking van het geheele Pontianaksche rijk bij publicatie bekend dat zij ingevolge deze overeenkomst gesteld was onder het bestuur en gezag van het Ned.-Ind. Gouvernement, thans vertegenwoordigd door een Commissaris en na zijn vertrek door den plaatselijken civielen gezaghebber. Zij werd vermaand deze beambten als hare wettige overheid te eerbiedigen en te gehoorzamen, terwijl het nieuwe gezag aan de stille en vreedzame burgers handhaving hunner regten, eerbiediging hunner zeden en gebruiken, bescherming tegen alle onderdrukking en knevelarij toezegde, doch gestrenge straf dreigde aan ieder, die zich tegen zijne wetten en bevelen zou durven verzetten. Deze publicatie werd reeds den dag daaraan gevolgd door eene tweede, waarin den Chinezen de billijkheid werd onder het oog gebragt dat zij door eene matige en regtvaardige belasting de onkosten der Nederlandsche vestiging zouden helpen dragen. Diensvolgens werd aan de Chinesche bevolking in de gansche uitgestrektheid van het Pontianaksche rijk (Mandor daaronder begrepen) de betaling opgelegd van een jaarlijksch hoofdgeld, ten bedrage van twee ropijen door iederen huwbaren man in vier termijnen aan den civielen gezaghebber of zijnen gemagtigde te voldoen, onder bedreiging van militaire executie aan hen die nalatig mogten bevonden worden. Naar de verzekeringen van Chinesche hoofden ontvangen, vertrouwde de Commissaris dat de betaling van een zoo gering hoofdgeld noch ter hoofdplaats, noch zelfs in Mandor, belangrijke zwarigheid zou ont-

---

[1]) Nahuys HS. I, bl. 12, 13.

moeten. Hij meende in billijkheid aan deze kolonisten nog eene andere belasting te mogen opleggen, bestaande in eene heffing van de menigvuldige Chinezen die jaarlijks, na zich op Borneo genoegzaam verrijkt te hebben, naar hun vaderland terugkeeren. Hij bepaalde daarom dat geen Chinees (de opvarenden der jonken natuurlijk niet daaronder begrepen) van Pontianak, Mampawa of Sambas zou mogen vertrekken zonder een pas van den plaatselijken resident, terwijl hij den prijs van dit document, behalve het zegel, voor een huwbaar man op 30, voor een jongeling en eene huwbare vrouw op 15, en voor eene jonge dochter op 7 ropijen bepaalde [1]). De Commissaris schatte de opbrengst der hoofdgelden in het Pontianaksche op ongeveer ƒ 20,000, die der passen voor vertrekkende Chinezen op ƒ 3000, te zamen ƒ 23,000, waarvan 11,500 voor het Gouvernement [2]). 1819.

Ik zal thans het verhaal der verrigtingen van den Commissaris niet storen door aanmerkingen over de wijze, waarop hij getracht heeft de Chinezen tot de kosten onzer vestiging op Borneo te doen bijdragen. Weldra zal zich daartoe eene meer gepaste gelegenheid voordoen. Hier merk ik nog op dat de Commissaris den civielen gezaghebber gelastte, de Chinezen ter hoofdplaats en elders in het Pontianaksche rijk te stellen onder hoofden hunner eigen natie, en hun eene heffing van vijf ten honderd toe te staan op de door hen geïnde en aan het Gouvernement verantwoorde hoofdgelden [3]).

Den 13den Januarij deed de Commissaris met een klein gevolg, waaronder de heeren Hartmann en Zimmerman en de Toemenggoeng Setja Adi-ning-rat, een uitstap naar de Koewala Terap, zooals de uitwatering der rivier van Mandor in die van Landak naar eene daar gelegen kampong geheeten wordt [4]). De Sultan, vergezeld van eenige zijner broeders en rijksgrooten, kwam den Commissaris reeds te twee ure in den morgen met twee lange booten afhalen, die, door 25 jonge en sterke inlanders gepagaaid, de Koewala Terap in minder dan drie uren bereikten. Een broeder des Sultans had hier een post gevestigd tot het heffen van een tol

---

[1]) Nahuys HS. I, bl. 5—7, Publicatie van 12 en 13 Jan. (HS.), Besluit van 11 Jan. no. 34 (HS.).

[2]) Nahuys HS. I, bl. 15. De recapitulatie der verschillende middelen van inkomsten, hier achtereenvolgens behandeld, geeft ongeveer ƒ 53,000 als het vermoedelijk aandeel van het Gouvernement.

[3]) Besluit van 15 Jan. no. 47 (HS.).

[4]) Vgl. hier en vervolgens D. I, bl. 60, 62.

1819. op de opvarende schepen, die, naar zijne eigene opgave, voor ieder naar Landak of Mandor gaand vaartuig ééne ropij, en voor elken Chineschen nieuweling, die zich voor de eerste maal naar Mandor begaf, drie dubbeltjes bedroeg. Tegenover dezen post was eene Chinesche wacht, die een soortgelijke belasting hief van de praauwen die de rivieren afzakten. Daar de heffing dezer tollen volgens het gesloten contract vervallen moest, besloot de heer Nahuys, om zich van de behoorlijke nakoming te verzekeren, een militairen post van vier of zes man en een onder-officier, uit de bezetting van Pontianak genomen, te Koewala Terap te vestigen, die te gelijk tegen schending van het zoutmonopolie en tegen den smokkelhandel in opium zou waken [1]).

De Commissaris gaf aan den Sultan zijne verbazing te kennen over den korten tijd, waarin de weg naar Koewala Terap was afgelegd, en op de verzekering van den vorst dat hij met zoo sterke roeijers en een zoo ligt vaartuig nog dienzelfden dag Mandor zou kunnen bereiken, ontwaakte in hem de wensch om de nieuwe Chinesche onderdanen van het Gouvernement in persoon te bezoeken. Den Sultan en de zijnen te Terap achterlatende, bevond zich de heer Nahuys met zijn gevolg reeds te zeven ure naar Mandor op weg. Langs de oevers der rivier van Mandor, hier Soengei Terap genoemd, vonden de reizigers eenige Chinesche bentings of tolwachten opgerigt, van welke zij in het voorbijvaren overal met het geschut werden gesalueerd. Zoo bereikten zij aan den tweeden Chineschen tol het vereenigingspunt der rivier van Mandor en der Sepata, aan welke laatste zich toenmaals, een dag roeijens hooger, eene bloeijende Chinesche kampong van denzelfden naam bevond, door omtrent 300 huisgezinnen bewoond, die zich door de teelt van rijst en vruchten het levensonderhoud verschaften. Het gezag werd in dit gewest geoefend door zekeren Pangeran Soeta, een neef van den Sultan van Pontianak. De heer Nahuys vernam, dat Sepata vroeger aan Landak had behoord, maar ongeveer gelijktijdig met Mandor [2]) bij Pontianak was ingelijfd, naar het schijnt tot straf omdat de vorst van Landak getracht had Mampawa tegen het zegevierend Pontianak bij te staan.

De Mandor-rivier, door den heer Nahuys hier Puntia genoemd,

---

[1]) Nahuys HS. II, bl. 1—3, Besluit van 16 Jan., nº. 54 (HS.).
[2]) Zie Deel I, bl. 278.

hooger oproeijende, bereikten de reizigers te twee ure den laatsten Chineschen tol te Bagéan, waar bij lagen waterstand de goederen voor Mandor bestemd gelost worden, om verder over land te worden vervoerd. Vanhieraf vernaauwde de rivier zich zoozeer, dat het digt geboomte langs de oevers, zijne takken boven het water ineenstrengelende, een loofdak vormde, en de reizigers genoodzaakt waren hunne gemakkelijke praauw te verwisselen voor vier kleine bootjes, die bij de minste verbreking van het evenwigt dreigden om te slaan. Na dus nog drie uren tegen den snellen stroom te hebben opgeroeid, gingen zij aan land, om langs de ellendige voetpaden, waarmede zich de Chinezen zoowel als de Dajaks vergenoegen en die zelfs den eersten eenigermate een waarborg zijn tegen onverwachte en onwelkome bezoeken op hunne établissementen, hunnen weg te vervolgen, en, na velerlei angsten en gevaren te hebben doorgestaan, met doornatte en gescheurde kleederen, gekneusde beenen en bebloede hoofden, in den laten avond hunne bestemming te bereiken. Toen zij echter den gepalissadeerden ingang van Mandor tot op een half uur genaderd werden, verwisselden zij de duistere boschpaden met een hoog en gemakkelijk zandpad, uit de verte door den glans der met groote papieren lantaarnen verlichte woningen der Chinezen bestraald. De gansche stad liep uit om de »blanke menschen", in vele jaren dáár niet gezien, te begroeten, en hun niet enkel door saluutschoten, maar ook door een vriendelijk gelaat, te bewijzen dat zij welkom waren. In het kongsiehuis geherbergd, werden zij op lekkere thee onthaald, en door hunne welwillende gastheeren in staat gesteld om hunne natte kleederen voor het oogenblik met een Chineesch kostuum te verwisselen, dat hun tevens van den te sterken aandrang der nieuwsgierige aanschouwers eenigzins bevrijdde. Op eene wandeling door het stadje verlustigden onze reizigers zich zeer in de drukte en het gewoel der menigte, die tot laat in den nacht met het wajangspel, de toptafel en andere vermaken den tijd kortte, of, aan den disch gezeten, met de bekende houten stokjes de smakelijke spijzen gretig naar den mond bragt. 1819.

Den volgenden dag maakten de reizigers zich op tot eene wandeling om de goudmijnen in de nabijheid van Mandor te bezigtigen. Op den weg derwaarts waren zij opgetogen over de schoone en afwisselende gezigten, die zich van alle zijden aan hunne blikken voordeden en hun toeschenen groote overeenkomst te hebben met

1819. de lagchende landouwen van den Veluwen-zoom. Het pad liep langs moestuinen en boomgaarden, waar overal de nijvere landman bezig was zijn plantsoen met water te begieten. Talrijke Chinesche woningen lagen daar tusschen verspreid, gelijk de boeren-hofsteden in het Vaderland, en gezonde, vrolijke kinderen speelden aan de deuren, tot zij het geraden achtten het hun vreemde gelaat en voorkomen der Europeanen door de vlugt binnen de woningen te ontwijken. De vrouwen, bevalliger en levendiger dan de Chinesche schoonen van Java, met zorg gekapt, en gedost in een zwart of blaauw fijn-linnen kieltje, met drie of vier ronde gouden knoopjes, en een lange wijde pantalon van dezelfde stof, terwijl de ooren met een paar gouden klokjes prijkten, betoonden zich weinig minder schroomvallig dan de kinderen. Schilderachtige heuvels, met een fraai, zacht groen bekleed, vertoonden zich overal in het verschiet. In de mijnwerken, op een kwartier afstands van het kongsie-huis gelegen, vonden de reizigers meer dan 300 Chinezen op de ons reeds bekende wijze aan den arbeid. Het getal der Chinezen ter hoofdplaats Mandor en in de omstreken werd door hen op een paar duizend, dat van het gansche distrikt op ongeveer 15,000 weerbare mannen geschat. Hun toenmalige kapitein, Panglima Tjap, had hen reeds meer dan 30 jaren wel gestreng maar regtvaardig bestuurd, en stond bij de gansche bevolking in hooge achting. De heer Nahuys vernam dat de Chinezen in het gansche Mandorsche gebied geene andere dan Chinesche kooplieden duldden, dat geen vreemdeling werd toegelaten tenzij hij door den Sultan mogt gezonden zijn, en dat zelfs een die dit voorregt genoot, zoo hij kwam om handel te drijven, zeker kon zijn van niets te verkoopen. Het bleek hem tevens dat te Mandor veel buskruid vervaardigd werd; doch hij was niettemin van oordeel dat het Nederlandsch gezag nimmer weêrstand van de Chinezen zou te duchten hebben, daar hun alle levensbehoeften, zoo als zout, rijst, ijzer, staal, tabak, opium en lijnwaden, óf langs de rivier van Pontianak óf langs de Peniti-rivier werden toegevoerd, en niets gemakkelijker zou zijn, dan hun, des vereischt, deze wegen door eene blokkade te versperren.

Nog denzelfden dag werd de terugreis naar Pontianak ondernomen, en zonder opmerkelijke bijzonderheden, behalve het gezigt van een orang-hoetan, geheel te water volbragt, zoodat de Commissaris met zijn gevolg omstreeks middernacht, uiterst voldaan over zijn togt,

ter hoofdplaats was teruggekeerd [1]). Zijne reeds vermelde gunstige 1819.
beschikking op het verzoek van den Panglima Tjap ten aanzien der goudmijnen van Bentjoekei, mag als een bewijs van den goeden indruk, dien hij ontvangen had, worden aangemerkt. De genoemde Chinesche kapitein werd, bij publicatie van 16 Januarij, uit naam van het Nederlandsch gezag in zijne waardigheid bevestigd en aan den eerbied en de gehoorzaamheid der bevolking van Mandor aanbevolen [2]). Weinig viel toen te vermoeden, dat welhaast het Gouvernement ook met de Chinezen van Mandor in ernstige moeijelijkheden zou gewikkeld worden.

De voorname werkzaamheid die den Commissaris, na zijne terugkomst, nog te Pontianak overbleef, was het sluiten van een contract met den Panembahan van Mampawa, hetwelk op den 16den Januarij tot stand kwam. Om die overeenkomst in het regte licht te stellen, zal het noodig zijn dat ik in mijn verhaal een paar schreden teruggа.

Nog slechts weinige dagen had de heer Nahuys te Pontianak vertoefd, toen de vorst van Mampawa tot hem kwam om hem kennis te geven van den ongelukkigen en behoeftigen staat, waartoe hij door de willekeurige handelingen van den resident Prediger gebragt was. De Panembahan drukte zijn vurigen wensch uit om een definitief contract met den Commissaris aan te gaan, waardoor hij zich een billijk jaarlijksch inkomen zou verzekerd zien. Hij wenschte liever eene vaste som te ontvangen, dan in de onzekere uitkomsten eener inning van belastingen voor gezamenlijke rekening met het Gouvernement, gelijk te Pontianak was ingevoerd, te deelen, weshalve besloten werd dat hij al zijne landen in volle souvereiniteit aan het Ned. Gouvernement zou afstaan, en alle inkomsten, uit het ook hier in te voeren zoutmonopolie, de uit- en ingaande regten, de verpachtingen en de hoofdgelden der Chinezen te trekken, uitsluitend door het Ned. gezag zouden geïnd worden, terwijl den Panembahan eene vaste som van *f* 8000 's jaars zou worden toegekend, waarop hem, op zijn dringend verzoek, reeds dadelijk eene som van *f* 1500 als voorschot werd uitgekeerd [3]).

Het contract, als een uitvloeisel dezer onderhandelingen gesloten, bestond uit 17 artikelen. Nadat verklaard is dat tusschen den Pa-

[1]) Nahuys HS. II, bl. 4—21.
[2]) Publicatiën van Commiss. Nahuys (HS.).
[3]) Nahuys HS. III, bl. 2, 3.

1819. nembahan en zijne opvolgers en het Ned. Ind. Gouvernement een duurzame vrede en vriendschap bestaan zal (art. 1), staat de genoemde vorst de souvereiniteit over zijn rijk (bij art. 2) aan het Gouvernement af, dat hem echter (art. 3) niet alleen bescherming belooft, maar ook veroorlooft het afgestaan gebied als een leen te besturen, en (art. 4) zich verbindt hem bij dat leenroerig gezag en de waardigheid van Panembahan te zullen handhaven. Alle voordeelen uit de verschillende bestaande of in te voeren middelen van inkomsten te trekken, worden vervolgens (art. 5) aan het Gouvernement afgestaan, terwijl het volgende (zesde) artikel het ter keuze van den vorst laat, òf voor de helft in die inkomsten te deelen, òf een vast traktement van 8000 ropijen 's jaars te ontvangen. Verder verbindt zich het Gouvernement om den handel met de bovenlanden door geene tollen te bezwaren (art. 7). In vijf volgende artikelen (8 tot 12) wordt alles wat tot de regtspleging betrekking heeft geheel op denzelfden voet als in het contract met Pontianak geregeld [1]. De overige bepalingen (art. 13—16), omtrent onderhandelingen met vreemde mogendheden, de gangbaarheid der Ned.-Ind. muntspeciën, de vestiging van ingezetenen van het rijk van Mampawa in de Nederlandsche bezittingen, en de toelating der schepen van vreemde natiën, zijn mede met de overeenstemmende artikelen van het contract met Pontianak [2] schier geheel eensluidend; terwijl ook hier de geheele overeenkomst werd besloten met de bepaling (art. 17) dat zij aan de bekrachtiging der hooge regering te Batavia zou onderworpen worden, die tevens bij magte zou zijn, in overleg met den Panembahan, daarin alle wijzigingen te maken, die bij nadere overweging wenschelijk mogten worden geacht [3].

Na zoo vele en zoo gewigtige verrigtingen, in den korten tijd van nog geene drie weken tot stand gebragt, vertrok de Commissaris nog denzelfden 16den Januarij, waarop hij de verpachtingen gehouden en het contract met Mampawa gesloten had, naar Sambas [4]. De toestand waarin dat établissement door den Commissaris werd aangetroffen, was verre van gunstig. De resident had zich door zijn oploopenden aard het garnizoen zoodanig tot vijand

---

[1]) Zie de analyse van art. 12—18 van dat contract boven bl. 38.
[2]) T. w. art. 21—24.
[3]) Contract met Mampawa van 16 Jan. 1819 (HS.).
[4]) Nahuys HS. IV, bl. 14.

gemaakt, dat alle gemeenschappelijk overleg en eenheid van handelen ontbrak, en de bestaande tweedragt zelfs voor den Sultan en zijne grooten geen geheim gebleven was. De heer Nahuys moest de eerste dagen van zijn verblijf te Sambas besteden aan het bijleggen dezer noodlottige geschillen, waarin hij echter slechts gedeeltelijk slaagde. Zijne overtuiging van de trouw en eerlijkheid van den heer Muller, en het gebrek aan een geschikt ambtenaar om zijne plaats te vervullen, weêrhielden hem wel is waar van hem dadelijk uit zijne betrekking te ontslaan, doch verhinderden niet dat hij het wenschelijke zijner vervanging, ofschoon dan in eervollen vorm, in zijne rapporten duidelijk deed uitkomen. Ook de toestand van het garnizoen van Sambas was geenszins bemoedigend. Een algemeen misnoegen heerschte onder de Ambonesche bezetting, die met ziekte, verveling en gebrek te worstelen had, en de Commissaris poogde vruchteloos hen wier diensttijd reeds verstreken was, of weldra zijn zoude, door een verhoogd handgeld tot vernieuwde dienstneming te bewegen. Alles wat hij kon verwerven was, dat zij beloofden hunne dienst met geduld te zullen waarnemen, tot het Gouvernement schepen zou beschikbaar stellen om hen van Sambas af te halen [1]). 1819.

Eene andere onaangename zaak, die den Commissaris te Sambas een aanzienlijk deel van zijn tijd roofde, was de voortzetting van het reeds te Pontianak aangevangen onderzoek naar de geschillen tusschen de heeren Muller en Prediger ten gevolge van het gebeurde te Montrado, inzonderheid naar den brief waarin zich de heer Prediger honende uitdrukkingen jegens den heer Muller zou veroorloofd hebben. Eene vertaling van dien brief, door Toemenggoeng Setja Adi-ning-rat vervaardigd, bragt den waren inhoud aan het licht, en toonde dat hij eenvoudig het werk was van een Chinees van Mampawa, die de kongsie van Montrado genoodigd had derwaarts op te komen om te zien wat de pas aldaar gevestigde resident in het schild voerde, zooals reeds in het vorig hoofdstuk vermeld is [2]). Het bleek niet dat de heer Prediger eenig aandeel had gehad in den brief, maar wel dat men slechts met booze bedoelingen den heer Muller kon hebben diets gemaakt dat iets beleedigends voor hem daarin bevat was. De Commissaris ontving eindelijk ook de schriftelijke rapporten omtrent de zaken van Mon-

[1]) Nahuys HS. V., bl. 11—19.
[2]) Zie boven bl. 23.

1819. trado, die hij van de beide residenten had geëischt, en liet daarbij, om er het veelzijdigst licht op te werpen, een derde voegen door den luitenant de Raet, die den heer Muller op zijnen tweeden togt naar Montrado vergezeld had. Hij onderhield daarop de beide residenten ernstig over hunne verkeerde handelingen, bragt hun het ongeoorloofde en gevaarlijke hunner eigenmagtige bemoeijing met de zaken der Chinezen zonder overleg met den Commissaris onder het oog, en gaf nog speciaal den heer Muller bij een besluit van 3 Februarij te kennen, dat, »aangezien het overeenkomstig de regelen eener gezonde en voorzigtige staatkunde is, om in alle landen, doch inzonderheid daar waar ons gezag nog zoo kort was gevestigd als ter kust van Borneo, onze regering te doen kennen door zachtheid en gematigdheid, als alleen geschikt om de harten der ons vreemde bevolkingen te winnen, terwijl daarentegen alle maatregelen van dwang en geweld, wanneer de noodige magt om ze krachtig door te zetten ontbreekt, als halve en onstaatkundige middelen, slechts geschikt om de bevolkingen van ons te verwijderen, te verwerpen zijn", hij gelast werd de Chinezen van Montrado en andere oorden in het gebied van Sambas alleen door zachtheid en overreding tot onderwerping aan het Gouvernement en de opbrengst van een billijk hoofdgeld te brengen, en zich, zelfs ingeval zij daaromtrent in gebreke blijven mogten, van alle dwangmaatregelen te onthouden [1]).

Inmiddels had de Commissaris gehoopt, volgens zijne aanschrijving uit Pontianak, de hoofden der Chinezen weldra naar Sambas te zien opkomen en in persoon met hen te onderhandelen [2]). Toen zij eenige dagen na zijne komst te Sambas nog niets van zich hadden laten hooren, zond hij hun den 28sten Januarij eene nieuwe schriftelijke aanmaning om ten spoedigste te voldoen aan een verzoek, waarbij hij slechts het wezenlijk welzijn der Chinezen op het oog had, aangezien het hem niet mogelijk was nog langer dan zes dagen te Sambas te vertoeven. Het antwoord was dat zij op het oogenblik nog door de regeling der werkzaamheden in de mijnen werden opgehouden, en dat, wanneer deze was afgeloopen, de Commissaris reeds van Sambas zou vertrokken zijn, waarom zij hem verzochten alle hen betreffende zaken slechts met den Sultan te willen afmaken, onder wiens bescherming zij stonden. Een brief van denzelfden inhoud werd gelijktijdig door hen

[1]) Nahuys HS. IV, bl. 14—19; Besluit van 3 Febr. no. 81 (HS.).
[2]) Zie boven bl. 36.

aan den Sultan gerigt. De Commissaris beschouwde hun achterblijven als een uitvloeisel van de vrees dat zij wegens het voorgevallene te Montrado eenige onaangename bejegening zouden te verduren hebben. Daar hij niet bij magte was om geweld te beproeven, moest hij zich bepalen tot het schrijven van een nieuwen brief, gedagteekend van den 4den Febr., waarin hij geheel de houding aannam van iemand die geen den minsten twijfel omtrent hunne opregtheid koesterde, en hun eenvoudig te kennen gaf dat hij als eenige belasting aan iederen Chinees boven de 16 jaren oud een hoofdgeld van twee ropijen 's jaars, in driemaandelijksche termijnen aan den resident van Sambas te betalen, had opgelegd, en dat, zoo zij eenige bezwaren mogten hebben, zij die altijd gerust aan de hooge regering zouden mogen kenbaar maken. Te gelijkertijd werd door eene proclamatie aan de gansche Chinesche bevolking van het rijk van Sambas van de invoering van het hoofdgeld kennis gegeven. De Commissaris kon zich intusschen niet ontveinzen dat hiermede de betrekkingen tot de Chinezen van Montrado zeer onvoldoende geregeld waren, en het Gouvernement bij zijn vertrek van allen waarborg voor de behoorlijke opbrengst der hoofdgelden verstoken bleef. Hij meende echter dat ook hier, ingeval van onwil, eene blokkade der rivieren als middel tot bedwang zou volstaan [1]). 1819.

Inmiddels had de Commissaris het noodig geacht, zoo wegens den inhoud zijner instructie, als uithoofde der groote onvolkomenheid van het contract, door den resident Muller reeds den 10den November des vorigen jaars met den Sultan van Sambas gesloten, met dien vorst over eene gewijzigde en verbeterde overeenkomst te onderhandelen. Diensvolgens kwam den 3den Februarij een contract in 15 artikelen tot stand, grootendeels met het contract met Mampawa overeenkomende, maar toch eenige afwijkingen bevattende, die eene korte vermelding vorderen. De vijf eerste artikelen waren in beide stukken ongeveer gelijkluidend, zoodat ook hier de Sultan zijn gebied aan het Gouvernement afstond om het als een leen terug te ontvangen. Voor den afstand der rijksinkomsten werd bij art. 6 den Sultan provisioneel eene jaarlijksche schadevergoeding van 12000 ropijen toegelegd, doch tevens bepaald dat dit inkomen tot 24000 ropijen zou gebragt worden, zoodra tien duizend

[1]) Nahuys HS. IV, bl. 15, 16, 19, 20, benevens Bijlage D, E, F en G, HS. V, bl. 4 5, Proclamatie van 4 Febr. (HS.).

1819. Chinezen het hoofdgeld betaald hadden, en in het geheel hooger zou klimmen naarmate de inkomsten van het Gouvernement zouden toenemen. Hier werd dus het beginsel gehandhaafd, maar op minder omslagtige wijze uitgedrukt, dat de heer Muller in het eerste bijvoegsel van het vroeger contract tot rigtsnoer had genomen, om des Sultans belang aan de stijging der inkomsten van het établissement te verbinden. Bij art. 7 werd ook hier bepaald dat de handel met de bovenlanden door geene tollen zou bezwaard worden. De regeling der regtspraak bij art. 8 was veel eenvoudiger dan in de contracten met Pontianak en Mampawa, daar zij geheel en uitsluitend aan het Gouverment werd opgedragen, zoodat den Sultan alleen nog (art. 9) de verpligting tot de uitlevering werd opgelegd van allen die zich daaraan zouden willen onttrekken. De vier volgende artikelen (10—13) kwamen geheel overeen met art. 21—24 van het contract met Pontianak en art. 13—16 van dat met Mampawa. Bij art. 14 werd aan den Sultan en zijne rijksgrooten het regt toegekend om jaarlijks twaalf kojangs zout voor eigen gebruik tegen den geringen prijs van tachtig ropijen de kojang van het Gouvernement te koopen, opdat zij geene schade zouden lijden van de invoering van 's Gouvernements zoutmonopolie. De slotbepaling in art. 15 was wederom met die in de contracten met Pontianak en Mampawa eensluidend [1]).

Inmiddels had ook hier de Commissaris eene reeks van besluiten genomen om het lot der ambtenaren en de belangen van het garnizoen te regelen en de behoorlijke heffing der inkomsten van het Gouvernement op soortgelijke wijze als te Pontianak te verzekeren. De resident had reeds vroeger, op grond zijner eigenmagtige onderhandelingen met den Sultan, de heffing der in- en uitgaande regten en de verpachtingen ten behoeve van het Gouvernement, zonder voorkennis van den Commissaris van Boekholtz, in werking gebragt; doch de regten hadden in de maand December slechts 413, de pachten slechts 42 ropijen opgeleverd. Men verwachtte echter dat de opbrengst van beide middelen aanmerkelijk zou toenemen, wanneer in Februarij de Chinesche jonken als naar gewoonte te Sambas zouden aankomen. De heer Nahuys, ofschoon de eigenmagtige handelingen van den resident afkeurende, meende in de reeds ingevoerde heffingswijze der genoemde middelen vooreerst geene

[1]) Nahuys HS. V, bl. 2—4; Contract met Sambas van 3 Febr. 1819 (HS.).

verandering te moeten maken; zoowel omdat geene klagten daartegen waren ingekomen, als omdat hij het onstaatkundig achtte nu reeds af te breken wat pas was opgebouwd. Hij gaf echter in bedenking de bepalingen daaromtrent bij de invoering van het zoutmonopolie te herzien. De winsten die dit nieuwe middel, bij een verkoopsprijs van *f* 180 de kojang, zou opleveren, begrootte de Commissaris, het debiet op 400 kojangs, en den prijs waarop het kojang met het transport en verdere onkosten het Gouvernement zou te staan komen, op *f* 50 stellende, op ongeveer *f* 52,000 's jaars. Om dit middel zoodra mogelijk te kunnen invoeren, drong hij op eene spoedige verzending van Java-zout ten sterkste aan. Het getal der Chinezen, tot de betaling van het hoofdgeld verpligt, stelde hij op wel 40,000; doch om reeds aangevoerde redenen kon alleen schier ter hoofdplaats Sambas, waar naauwelijks 200 Chinezen woonachtig waren, op de regelmatige inning dezer belasting gerekend worden [1]. 1819.

Ik mag van de verrigtingen van den heer Nahuys te Sambas niet afstappen, zonder met een woord te hebben gewaagd van een voorstel in het belang van dit établissement, hetwelk toenmaals ook door den Sultan beaamd werd [2], en later tot een opzettelijk onderzoek aanleiding gaf. Het betrof eene verlegging van de kota Sambas naar het terrein van Kampong Baroe, aan de zamenvloeijing der Groote en Kleine Sambas-rivier, op slechts zes mijlen afstands van het strand [3]. Deze plaats was aangelegd, ter plaatse waar vroeger Kota-bangoen gestaan had, door Pangeran Moeda Djaja Koesoema (Mas Djoerit), nadat hij te vergeefs beproefd had Sukkadana te doen herleven en bij de regering te Batavia in ongenade was gevallen [4]. Zijne volgelingen woonden hier in 8 of 10 kleine woningen en bebouwden eenige rijstvelden, en ook de Pangeran Aria van Sambas had er een verblijf. Later was Pangeran Moeda naar Doeri verhuisd, dat hem als apanage was toegewezen [5], en van de kampong aan de zamenvloeijing der beide rivieren was thans naauwelijks eenig spoor meer te vinden [6]. De voorgestelde maat-

---

[1]) Nahuys HS. V, bl. 3—8.

[2]) Later was de Sultan van Sambas van deze verplaatsing afkeerig, en hij schijnt ze slechts tijdelijk uit hoofde der geschillen met zijnen broeder den Pangeran Bandhara gewenscht te hebben. Tobias HS., bl. 92.

[3]) Vgl. D. I, bl. 216, noot.

[4]) Zie D. I, bl. 360.

[5]) Zie boven, bl. 24.

[6]) G. Muller, Bijdragen tot vroegere rapporten (HS.), bl. 9.

1819. regel, reeds door de betere gesteldheid van den grond te Kampong Baroe in het belang der gezondheid aanbevolen, zou bovendien, zoo meende de heer Nahuys, in verband met het stationneren van gewapende vaartuigen langs de kust, even als te Pontianak, tot betere beteugeling strekken van de zeeschuimerij en den sluikhandel, die in de geringe kennis welke men in het afgelegen en moeijelijk te bereiken Sambas bezat van al wat op de kust voorviel, en in de gelegenheid om de Groote rivier en hare takken schier zonder controle te bevaren, krachtige aanmoediging vonden [1]).

Reeds gedurende zijn verblijf te Pontianak en Sambas had de Commissaris door verschillende besluiten de organisatie van Mampawa met die der overige établissementen op de Westkust in overeenstemming gebragt. Hij vond echter, alvorens dit gedeelte van Borneo te verlaten en naar Banjer-massin te stevenen, nog gelegenheid ook aan dit établissement een vlugtig bezoek te brengen, en er den staat van zaken in persoon op te nemen. Nadat hij Sambas den 5den Februarij verlaten had, bevond hij zich, blijkens het register zijner besluiten [2]), den 7den te Mampawa, en bragt daar, door eigene aanschouwing, het oordeel tot rijpheid, over dit établissement in zijne rapporten geveld. Ofschoon de resident Prediger, in een rapport van den 26sten Januarij, de maandelijksche opbrengst van de verpachtingen, de in- en uitgaande regten, de ook hier ingevoerde hoofdgelden der Chinezen en den zoutverkoop op ruim ƒ3500, dus ƒ42,000 's jaars, had geraamd, was de Commissaris van oordeel dat de inkomsten weinig meer zouden bedragen, dan noodig was om de kosten te dekken. De rampen in 1787 aan Mampawa overkomen, het verval van den handel ten gevolge van de toenemende ondiepte der rivier, het verlies van het landschap Montrado en de schier volkomen onafhankelijkheid van het landschap Doeri, waren zoo vele oorzaken dat deze plaats hare vroegere beteekenis schier geheel had verloren. De resident had intusschen bij zijne begrooting gerekend dat ook het landschap Doeri, als deel van Mampawa, tot erkenning van het Nederlandsch gezag zou gebragt worden, waartoe hij een detachement van een officier en 16 manschappen, van Sambas derwaarts te zenden, en de vermeerdering van het getal ambtenaren had aangevraagd. De heer Nahuys was echter van oordeel dat een nader onderzoek van

[1]) Nahuys HS. V, bl. 8—11.
[2]) Besluiten van 7 Febr. n°. 83 en 84.

de verhouding waarin Doeri tot Mampawa stond, zou vereischt zijn, en dat, zoo het daarbij blijken mogt dat die staat, indien al niet regtens, althans feitelijk onafhankelijk was, eene voorzigtige politiek, die ons moest nopen de bij onze komst op de Westkust bestaande orde van zaken eenvoudig aan te nemen, zonder in een oordeel over de veelvuldige reclames en strijdige aanspraken te treden, vorderen zou dat met Doeri een afzonderlijk contract werd aangegaan. In afwachting van hetgeen hieromtrent nader zou beslist worden, meende hij voorloopig veeleer eene bezuiniging in ons établissement te mogen voorstellen, daarin bestaande dat de resident door een posthouder, de collecteur en de beide klerken door een ambtenaar die de functiën van collecteur en klerk in zich vereenigde, vervangen, het garnizoen van 40 man tot 20 verminderd en het geheele établissement als ondergeschikt aan den gezaghebber te Pontianak beschouwd worden zou [1]). 1819.

Den 8sten Februarij zette de heer Nahuys zijne reis voort naar Banjer-massin, waar hij omstreeks den 15den aankwam. Het behoort niet tot het bestek van dit werk hem derwaarts te volgen, en het zij genoeg hier aan te teekenen dat hij, na eene afwezigheid van ruim 5 maanden, den 5den Mei 1819 van zijne zending op Java terugkeerde.

---

[1]) Nahuys HS. III, bl. 3—8 en het daaraan als bijlage toegevoegde rapport van den resident Prediger.

DERDE HOOFDSTUK.

Oordeel over de verrigtingen van den Commissaris Nahuys. — Voortdurende weêrspannigheid der Chinezen en hare oorzaken. — Ongunstige toestand der établissementen op Borneo's Westkust. — Dood van Sultan Kasim van Pontianak. — Moeijelijkheden over de opvolging. — Onrust onder de Chinezen te Sambas. — Te Mampawa verwekken de Chinezen een oproer. — Zending van den Commissaris Roesler. — De heeren Muller en Prediger in het bestuur van Sambas en Mampawa door de heeren Reynst en Vos vervangen. — Onderhandelingen van den Commissaris met den Panglima van Mandor. — Sjerief Othman tot Sultan van Pontianak benoemd. — Zijn karakter. — Vernieuwing van het contract. — Onderzoek naar de regten van Pontianak op Tajan, Landak en Sangouw. — Verrigtingen van den Commissaris te Mampawa. — Het contract met Sambas hernieuwd. — De heer Muller vertrekt naar Java. — Onderhandelingen van den resident Reynst met de Chinezen van Montrado. — Oordeel van den Commissaris over het zoutmonopolie. — Zijne afreis naar Java.

1819. Hoe groot ook de werkzaamheid was door den Commissaris Nahuys gedurende zijn verblijf ter Westkust betoond, de tijd was te kort geweest om eene voldoende regeling van alle zaken, steunende op een naauwkeurig onderzoek der belangen van vorsten en volken, tot stand te brengen, waardoor in de gemaakte contracten gapingen waren overgebleven; en het had hem geheel ontbroken aan de noodige militaire magt om aan de verordeningen betrekkelijk de inkomsten van het Gouvernement, de afschaffing der binnenlandsche tollen en de wering der zeerooverij den noodigen klem bij te zetten, waardoor ook de beste bepalingen de gewenschte vruchten niet opleverden [1]. Daar eene behoorlijke regeling onzer verhouding tot de Chinezen van Montrado geheel was achterwege gebleven, is het geenszins te verwonderen dat zij zich aan de hun opgelegde betaling der hoofdgelden onttrokken [2]. Het Nederlandsch gezag had hun tot dusverre slechts zijne regten van oppermagt aangekondigd, gehoorzaamheid geëischt, en hun belastingen opge-

[1]) Tobias, bl. 62, Mijer 1819 bl. 519.
[2]) Mijer 1819, bl. 519.

legd, zonder hunne toestemming gevraagd of daaromtrent met hen 1819.
in eenig voorafgaand overleg getreden te zijn. Dat Gouvernement, welks streven was hunnen handel aan eene geregelde heffing van regten te onderwerpen, en door zijne monopoliën den prijs van het zout en van den als even onontbeerlijke behoefte voor den Chineschen mijnwerker geldenden opium te verhoogen, kwam hun reeds daardoor duur genoeg te staan, en de eisch dat zij bovendien nog zijne kas door de bijzondere belasting van een hoofdgeld, tot vergelding der hun verleende bescherming, zouden stijven, was wel geschikt om hen over de waarde dier bescherming te doen nadenken. Moeijelijk is het te ontkennen dat de Chinezen op Borneo's Westkust alles aan zich zelven, aan hunne eigene industrie, en niets aan het Gouvernement verschuldigd waren, en dat de tijden die aan het herstel van ons gezag op Borneo's Westkust waren voorafgegaan, duidelijk geleerd hadden dat zij de bescherming niet behoefden, die wij hun zoo duur verkoopen wilden. Onze vorderingen op een tijdstip toen zij er in geslaagd waren, zich aan de lasten hun vroeger door de inlandsche vorsten opgelegd, schier geheel te onttrekken, zouden zelfs bij de meeste voorzigtigheid en gematigdheid slechts wrevel hebben kunnen wekken; hoe veel te meer moesten zij dan niet daartoe door de onverstandige handelingen der heeren Muller en Prediger getergd zijn [1]). Daarbij komt nog dat de belasting van het hoofdgeld zelve aan meer dan ééne bedenking onderhevig is. Zij is ongelijk drukkend, daar zij eene opbrengst van gelijk bedrag van allen eischt, ofschoon de nieuwelingen doorgaans volstrekt onvermogend zijn en hun arbeid in den aanvang slechts karig wordt beloond [2]); zij kan ook bij den besten wil niet altijd regelmatig betaald worden, dewijl in de mijndistricten het ongemunt product schier het eenig representatief is [3]). 't Was dus wel niet mogelijk dat de Chinezen een groot gevoel van verpligting jegens het Gouvernement zou bezielen; maar het was even weinig te verwachten dat zij zich uit vrees onderwerpen zouden, wanneer zij acht gaven op de zwakheid en den ellendigen staat onzer garnizoenen, of zich de belagchelijke tooneelen herinnerden van den kleinen oorlog tusschen twee residenten, waarvan zij getuigen geweest waren.

[1]) Vgl. hier Muntinghe, bl. 191.
[2]) Zie D. I, bl. 313, 340.
[3]) Vgl. Muntinghe, bl. 193, 194.

1819. De Chinezen van Mandor hadden wel is waar aanvankelijk eene andere houding tegenover het Gouvernement aangenomen en den Commissaris Nahuys met de meeste welwillendheid bejegend, maar welhaast bleek het dat de weêrspannigheid hunner broeders van Montrado ook op hen den voor onze belangen nadeeligsten invloed oefende. Den 12den Maart schreef de heer Hartmann aan den Commissaris dat de Chinezen van de betaling van het hoofdgeld niets wilden weten, ofschoon hij alle middelen van overreding bezigde; dat echter met eene militaire magt van 80 à 100 man, tegenover eene bevolking van 16000 Chinezen, aan het gebruiken van geweld niet te denken viel. »Hadden er," dus schreef hij, »geene onaangenaamheden te Montrado plaats gehad, dan zouden de Chinezen in deze residentie zich gereedelijk aan 's Gouvernements bevelen hebben onderworpen; maar thans willen zij voor de bewoners van Montrado niet onderdoen en stellen zich gezamenlijk met hen halstarrig tegen de Nederlandsche wetten [1]."

Maar de voortdurende wederspannigheid der Chinezen was in de oefening van ons gezag op Borneo's Westkust niet het eenige zwakke punt. De bovenlandsche handel bleef, in weêrwil van de uitdrukkelijke bepalingen der contracten, met tollen bezwaard, die de verlevendiging van het verkeer in den weg stonden; en de diep ingewortelde zeerooverij, die het eenig bestaanmiddel van een goed deel der bevolking was, en die zelfs sommige vorsten voortdurend begunstigden, bleef, bij het gemis van genoegzame middelen om haar te fnuiken, een nog erger kanker aan de welvaart onzer établissementen [2]. De Sultan van Sambas, die alleen uit vrees voor de Chinezen, en waarschijnlijk ook voor de Engelschen, de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement had ingeroepen, scheen groot berouw te hebben over den gedanen stap, die hem van de voordeelen der zeerooverij verstoken en ook in zijne overige inkomsten beperkt had. Hij gaf zijnen wrevel in aanhoudende klagten lucht, en drong nu eens aan op een afstand van de opiumpacht te zijnen voordeele, dan eens op den vrijen handel in dat artikel, dan weder op de vergunning om te zijnen behoeve eene belasting van de aankomende en vertrekkende Chinezen te mogen heffen. Ja het bleek zelfs dat hij nu met de Chinezen van Montrado heulde,

[1]) Brief van Hartmann aan den Commissaris, no. 46 (HS.).
[2]) Tobias, bl. 62, Mijer 1819, bl. 519.

en dat zij, zijne ontevredenheid bemerkende en hem te vriend willende houden, voortgingen hem de gewone contributie van eenige oncen stofgoud [1]) te betalen, die buiten voorkennis van den resident door hem in ontvang genomen werd [2]). Het zoutmonopolie, dat alleen te Pontianak dadelijk had kunnen worden in werking gebragt, beantwoordde echter ook daar niet aan de verwachtingen, dewijl het bleek dat de bovenlanders, althans in verhouding tot hetgeen zij betalen konden, voor het oogenblik genoegzaam van dit artikel voorzien waren, en reeds de begrooting van Pontianak voor de maand Maart gaf het vooruitzigt op een tekort van ruim *f* 4600 [3]). Gerustelijk mogen wij aannemen dat ook op de overige établissementen de geldelijke uitkomsten niet gunstiger waren, wanneer wij zien dat de gewezen Commissaris, bij een schrijven van 1 Junij, aan den Gouv.-Generaal voorstelt, de kassen van Pontianak en Sambas ieder met de toezending van 8000, die van Mampawa met 4000 ropijen te stijven [4]). 1819.

Te midden van deze moeijelijkheden, en als om de som daarvan nog te vermeerderen, werd de Sultan van Pontianak, weinige dagen nadat de Commissaris de Westkust verlaten had, ernstig ziek, ten gevolge waarvan hij reeds in den avond van den 25sten Februarij bezweek [5]). Mogten wij de aanhoudende klagten van den resident van Sambas over het dubbelzinnig gedrag van den Sultan gelooven, dan zou zijn verlies op zich zelf eerder als een voordeel hebben kunnen beschouwd worden. Verstandhouding met de Engelschen [6]), misleiding van het Gouvernement ten opzigte

---

[1]) Vgl. daarover D. I, bl. 384.

[2]) Brief van Commiss. Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 9 Mei 1819, n°. 17 (HS.), Muntinghe, bl. 190.

[3]) Brief van Hartmann aan den Comm. van 3 Maart, n°. 42 (HS.).

[4]) Brief van Comm. Nahuys van 1 Junij, n°. 33 (HS.).

[5]) Brief van Hartmann aan den Commissaris Nahuys van 10 Maart, n°. 45 (HS.)

[6]) In een brief van 18 Maart 1819, n°. 52, gaf de heer Hartmann aan den Commissaris kennis dat kapitein Forsten van het Engelsche schip Isabella, op Poelo Pinang te huis behoorende, andermaal een brief van den heer Raffles aan den Sultan van Pontianak had overgebragt, doch reeds van oude dagteekening [en dus waarschijnlijk nog aan den inmiddels overleden Sultan Kasim gerigt]. De gezaghebber zond dien brief aan den Commissaris, en deze laatste zond daarvan afschrift aan den Gouv.-Gen. bij eene missive van 17 April, n°. 5, er bijvoegende: „de originele Maleische brief met de handteekening van den heer Raffles is een stuk van te veel belang, dan dat ik het aan de post zou durven toevertrouwen.” Omtrent den inhoud van dien brief vind ik niets aangeteekend. De Pangeran Ratoe Sje-

1819. zijner regten op Tajan, heulen met de zeeroovers, aanmoediging van het verzet der Chinezen, geheime correspondentiën met den Sultan van Sambas, en wat niet al, werden door den heer Muller aan Sultan Kasim ten laste gelegd. Deze klagten misten echter alle bewijs en hadden ongetwijfeld veel meer grond in den ergdenkenden en oploopenden aard van den resident, dan in de wezenlijke gedragingen van den vorst. Dat hij in alles een voorbeeld zou geweest zijn van blanke opregtheid was noch van zijn landaard en zijne godsdienst, noch van zijne vroegere loopbaan te wachten; maar Sultan Kasim bezat ongetwijfeld te veel verstand, om op losse gronden en uit louter wispelturigheid den band te verbreken, waarmede hij zich uit eigen beweging aan het Gouvernement verbonden had. Vier voorname punten van bezwaar werden later door den Commissaris Tobias tegen het gedrag van den Sultan aangevoerd: de achterhouding van het met zijn vader gesloten contract, zijne bedriegelijke opgave omtrent Tajan, zijne voorgegeven regten op Landak, en zijn raad aan den Commissaris van Boekholtz om den Sultan van Sambas op te vatten en naar Batavia te zenden. De drie eerste punten zijn allen reeds boven besproken en de schuld des Sultans althans ten aanzien van twee erkend; wat het vierde punt aanbelangt, waaromtrent ik nergens iets naders vind aangeteekend, het kan reeds daarom geen vasten grond voor beschuldigingen opleveren, dewijl het gedrag van den Sultan van Sambas weinig aanleiding gaf om den raad voor verkeerd te houden [1]).

Maar hoe men ook over de waarde van Sultan Kasim als bondgenoot der Indische regering moge oordeelen, zeker is het dat de vraag over de troonsopvolging aan het Gouvernement veel moeite en zorg opleverde. Bij art. 27 van het contract met Pontianak had zich het Gouvernement de goedkeuring op de benoeming van den troonsopvolger voorbehouden, maar bij de Maleische redactie was men uitgegaan van de onderstelling dat de keuze zich tot een der zonen van den Sultan zou beperken. Daar nu de tweede zoon des Sultans, Ab-

---

rief Othman, die voorloopig met het bestuur te Pontianak belast was, had dezen brief aan den gezaghebber medegedeeld; 't is natuurlijk onmogelijk met zekerheid te beslissen dat Sultan Kasim hetzelfde zou gedaan hebben.

[1]) Brieven van den resident Muller van 24 en 26 Febr. en 6 Maart, verhandeld bij den Brief van den Commissaris Nahuys van 9 Mei 1819, nº. 17; Tobias HS., bl. 47, 48. Vgl. over des Sultans karakter D. I, bl. 377, 378.

doe'r-rahman, nog te jong was om in aanmerking te komen, gaf het 1819.
Maleische artikel grooten klem aan de aanspraken van den oudsten zoon, Aboe-Bekr, die zich schriftelijk daarover tot de hooge regering wendde. Daarentegen was reeds bij het leven des Sultans zijn broeder Sjerief Othman, onder den titel van Pangeran Ratoe, met een gedeelte van het bestuur belast geweest. De gezaghebber Hartmann meende hem daarom voorloopig in de regering te moeten handhaven, van welke schikking hij bij proclamatie aan de bevolking van Pontianak kennis gaf. Hij verborg echter in zijne brieven niet dat hij aan Sjerief Aboe-Bekr de voorkeur gaf boven den Pangeran Ratoe, dien eerstgenoemde, ofschoon door verstand niet boven hem uitmuntende, toch in jeugd en in gehechtheid aan het Nederlandsche gezag overtrof [1]). De heer Nahuys vereenigde zich aanvankelijk geheel met de zienswijze van den gezaghebber en beval Sjerief Aboe-Bekr, ook met het oog op hetgeen bij het aangaan van het contract besproken, ofschoon in den Hollandschen tekst niet uitgedrukt was, als troonsopvolger aan het Gouvernement aan, er echter tevens op aandringende, dat Sjerief Othman het aandeel in de regering behouden zou, 't welk hij reeds vroeger bezeten had, en eenige meerdere voordeelen voor hem van den nieuwen Sultan zouden bedongen worden. Door dezen maatregel hoopte hij ook de aanhangers van den Pangeran Ratoe te zullen bevredigen en hemzelven gunstiger voor het Gouvernement te stemmen [2]).

Het bleek echter weldra dat verreweg het grootste deel der bevolking van Pontianak, met de talrijke leden der vorstelijke familie aan het hoofd, zeer tegen deze schikking gekant was, en de regten van den Pangeran Ratoe om in de regering op te volgen, als ontwijfelbaar beschouwde. Hij was namelijk de prins die reeds door Sultan Abdoe'r-rahman op zijn sterfbed tot troonsopvolger benoemd was, en ofschoon hij toenmaals tijdelijk, ten behoeve van zijnen ouderen broeder, van zijne regten had afgezien, was dit geschied in het vooruitzigt dat hij na diens overlijden weder in het genot dier regten zou treden [3]). Vele der aanzienlijkste bewoners van Pontianak namen de zaak zoo hoog op, dat zij verklaarden liever het oord

[1]) Brief van den heer Hartmann van 10 Maart, n°. 45, en van 14 Maart, n°. 50 (HS.), vergeleken met Tobias HS., bl. 57. Sjerief Othman was ruim 40, Sjerief Aboe-Bekr 26 of 27 jaren oud.

[2]) Brief van den heer Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 17 April, n°. 3 (HS.).

[3]) Vergl. D. I, bl. 373, 374.

1819. hunner inwoning te zullen verlaten, dan aan Sjerief Aboe-Bekr te zullen gehoorzamen, dien zij tevens als geheel ongeschikt voor de regering uitkreten. De heer Nahuys zag zich derhalve verpligt op zijn vroeger geuit gevoelen terug te komen, en men werd te rade in de beslissing dezer zaak alleen den Hollandschen tekst van het contract, die niets omtrent den persoon van den troonsopvolger bepaalde, tot grondslag te nemen, en van het regt, der hooge regering bij art. 28 toegekend, gebruik te maken om aan te dringen dat de Maleische tekst, zoo in dit als in eenige andere minder gewigtige punten, in betere overeenstemming met den Hollandschen tekst zou gebragt worden [1]). De regeling der troonsopvolging in verband met de wijziging van het contract maakte de zending van een nieuwen Commissaris noodzakelijk; andere gebeurtenissen, die inmiddels hadden plaats gehad en thans vermelding vorderen, strekten om het getal en gewigt der werkzaamheden waarmede hij zich belasten moest, in niet geringe mate te vermeerderen.

Reeds toen de Commissaris Nahuys zich te Sambas bevond, hadden de Chinezen ter hoofdplaats, die anders het Gouvernement niet ongenegen schenen, zich bij hem beklaagd over de ruwe en willekeurige wijze waarop zij door den resident Muller behandeld werden, die zelfs in zaken hen regtstreeks betreffende zonder overleg met hunne hoofden besliste. Ofschoon ernstig daaromtrent teregt gewezen, wist de resident, ook na het vertrek van den Commissaris, zich niet te matigen. Nadat de ontevredenheid reeds een tijd lang had voortgesmeuld [2]), sloegen de Chinezen in het midden van Maart tot feitelijk verzet tegen zijn gezag over. De aanleiding hiertoe bestond in de straf opgelegd aan twee Chinezen, die zich aan het smokkelen van opium hadden schuldig gemaakt. De plakaten-tafel van den Commissaris werd verscheurd, en de Chinezen verklaarden niets meer van het Nederlandsch gezag te willen weten en met den bijstand hunner broeders van Montrado, tot wie zij te dien einde boden zonden, hunne onafhankelijkheid te zullen handhaven. Op den resident zelven deden de Chinezen een hevigen aanval, waarbij zijne oppassers zich verstrooiden en de vlugt na-

[1]) Brief van den heer Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 9 Mei, n°. 16, en van 29 Mei, n°. 30 (HS.).

[2]) Reeds in het laatst van Februarij had de heer Muller over de gisting onder de Chinezen te Sambas aan de hooge regering geschreven, waarvan hij de schuld wierp op „het schandelijk en eerloos gedrag van den Sultan van Pontianak." Brief van Comm. Nahuys van 9 Mei 1819, n°. 17.

men en hij zelf zich een kwartier lang met de sabel in de vuist 1819.
manhaftig verdedigde. Onmagtig om zich met het verzwakte en hem persoonlijk ongenegen garnizoen van Sambas behoorlijk te laten gelden, schreef de resident den 24sten Maart aan den gezaghebber van Pontianak om versterking. Deze, ofschoon van oordeel dat de heer Muller de moeijelijkheden waarin hij zich gewikkeld vond, aan eigene onvoorzigtigheid had te wijten, besloot dadelijk van de aanwezigheid van het Engelsche schip Isabella, kapitein Forsten, ter reede van Pontianak gebruik te maken om hem eene versterking van 40 man, onder het bevel van kapitein Zimmerman, te doen toekomen. De gezagvoerder van dit schip had zelf kort te voren de ondervinding opgedaan van den wetteloozen toestand waarin alsnog onze vestiging te Sambas verkeerde. Hij had namelijk eene lading opium te Sinkawang aangebragt, waarvoor hij, ten gevolge van het door den Commissaris Nahuys vastgestelde tarief, meer dan 4000 ropijen aan inkomende regten had moeten voldoen. De hierdoor natuurlijk veroorzaakte prijsverhooging had den onwil der Chinezen in zulke mate opgewekt, dat kapitein Forsten, zijn leven niet meer zeker, naar Sambas gevlugt was, klagende dat de Nederlandsche vlag aan hen die op Borneo's Westkust ten handel kwamen, noch veiligheid van persoon noch zekerheid van eigendom verleende. De heer Muller had zich daarop dadelijk gereed gemaakt om kapitein Forsten naar Sinkawang te vergezellen. Zijne tegenwoordigheid en onbevreesde houding waren echter toereikend geweest om bij de hoofden van Montrado, aldaar voor den opiumhandel tegenwoordig, het besef van hunnen pligt te doen ontwaken, en hem in zijne pogingen om het volk tot bedaren te brengen, hunne medewerking te doen ondervinden. De gezonden versterking bereikte Sambas den 14den April, waar zij echter bevond dat de rust inmiddels hersteld was, zoodat zij deze plaats na een kort verblijf weder verliet. Ofschoon de onbeduidendheid van het oproer hieruit genoegzaam bleek, had het echter in tweeërlei opzigt ernstige gevolgen; vooreerst omdat door de gezonden versterking Pontianak van troepen ontbloot was, toen kort daarna, meer in de nabijheid van dat établissement, een erger oproer uitbrak; ten anderen omdat ten gevolge dezer gebeurtenis, die de ongeschiktheid van den heer Muller voor zijnen post op nieuw had bewezen en tot herhaalde vertoogen van den heer Nahuys aanleiding gaf, de hooge regering besloot den resident van

1819. Sambas door een man van een bedaarder en buigzamer karakter te doen vervangen [1]).

Van ernstiger aard, gelijk ik reeds aanduidde, was een oproer dat nagenoeg gelijktijdig te Mampawa plaats had, en ongetwijfeld zamenhing met den algemeenen geest van verzet tegen het Nederlandsch gezag, die zich meer en meer onder de Chinezen ter Westkust van Borneo begon te openbaren. Drie praauwen met Chinezen van Soengei-Raja en Soengei-Pinjoe, ieder met 50 a 60 opvarenden, en met 2 tot 4 stukken gewapend, kwamen den 13den April voor de rivier van Mampawa. Zij verzochten om binnengelaten te worden, tot reden gevende dat zij aan eene godheid wilden offeren, wier beeld aldaar vereerd werd. Hun verzoek werd toegestaan, doch door het verzuim van den sergeant Deeke, die later, tot straf daarvoor afgezet, zich door een geweerschot van het leven beroofde, was het aantal der toegelaten praauwen vóór den avond tot negen aangegroeid, allen met Chinezen van Montrado en de omliggende kampongs bemand. De volgende dagen bleven deze vreemdelingen te Mampawa, en toen de luitenant von Kielbeg, kommandant van het garnizoen, zich den 16den met zijn oppasser in het Chinesche kamp vertoonde, werd hij onverwachts door drie hunner aangegrepen, wier aantal weldra tot 40 vermeerderde. Met moeite redde hij zich door tot den Sjahbandar te vlugten, die oogenblikkelijk zijn volk te wapen riep en de Chinezen uiteendreef. De luitenant von Kielbeg, aldus ontzet en tot de zijnen teruggekeerd, kreeg een verzoek van den Panembaham om zich van vijandelijkheden tegen de Chinezen te onthouden, daar hij hoopte hen door zachte middelen tot uiteengaan te bewegen. Hieraan werd voldaan, doch zonder den gewenschten uitslag, daar de nog stoutmoediger geworden Chinezen nu eene batterij opwierpen, den resident Prediger aanvielen en aan het hoofd wondden, en den klerk Raupp doodden, wiens lijk men nimmer heeft weêrgevonden. Bij de geringheid van het garnizoen was, zonder de medewerking van den Panembahan, aan het straffen der Chinezen, die tot meer dan 600 waren aangegroeid, niet te denken; doch de grijze vorst maakte uit vrees of besluiteloosheid gedurige zwarigheden. De luitenant von

---

[1]) Brief van Comm. Nahuys van 29 Mei, no. 31 (HS.), Tweede bijvoegsel tot de Memorie van G. Muller van April 1820 (HS.), Verwikk., bl. 295, van Lijnden T. N. I., bl. 173. Vgl. Blume, aanteekk. op G. en E. Muller, bl. 172, 184.

Kielbeg, wiens toestand ieder oogenblikkelijk hagchelijker werd, 1819.
schreef naar Sambas en Pontianak om hulp; doch eerstgemelde plaats was te ver verwijderd, en laatstgenoemde, door de afwezigheid van het detachement met kapitein Zimmerman, te zeer van troepen ontbloot om dadelijk bijstand te kunnen verleenen. De Chinezen, waarschijnlijk in de veronderstelling dat zij in den Panembahan een geheimen bondgenoot hadden, werden gedurig stouter en verklaarden nu openlijk aan dien vorst dat zij het op de Hollanders gemunt hadden, wier uitlevering zij eischten. Het antwoord overtuigde hen echter dat zij op den Panembahan niet konden rekenen, daar hun niet slechts hun eisch geweigerd, maar uitdrukkelijk geboden werd naar hunne haardsteden weder te keeren. Hieraan gaven zij, ofschoon schoorvoetende, gehoor, onder het aftrekken door het verbranden van het tolhuis en het in stukken houwen van den boom waarmede de rivier gesloten was, aan hunnen wrevel lucht gevende. Toen dus den 22sten April eenige ammunitie van Pontianak en den 25sten kapitein Zimmerman met het tijdelijk naar Sambas gezonden detachement te Mampawa aankwam, was het daar voor het oogenblik rustig, ofschoon deze kalmte weinig te vertrouwen was [1]).

Gedurende een paar weken bleef te Mampawa de orde ongestoord, maaar de toestand van het établissement bleef niettemin zeer bedenkelijk. De troepen hadden in geene maand soldij ontvangen en in geen half jaar waren vivres uitgedeeld, en dat op eene plaats waar alle levensbehoeften slechts tot hoogen prijs verkrijgbaar waren. De hoofden van Mampawa hadden, in eene vergadering van 28 April, het bezetten der landschappen Montrado en Doeri, als de brandpunten van der Chinezen weërspannigheid, aan het Gouvernement aanbevolen; doch waar was de magt te vinden om dat plan ten uitvoer te leggen? Daar ook de ontblooting van Pontianak gevaarlijk moest geacht worden, was kapitein Zimmerman reeds derwaarts teruggekeerd, toen op den 13den Mei de luitenant von Kielbeg van wege den Panembahan gewaarschuwd werd dat de Chinezen van Montrado en Soengei-Pinjoe zich tot een nieuwen aanval op Mampawa verzamelden. Met den meesten spoed maakte men zich zoo goed mogelijk tot tegenweer gereed en vroeg op

---

[1]) Verwikk., bl. 295, 296, van Lijnden T. N. I., bl. 173, Mijer 1819, bl. 519, Tobias, bl. 63.

1819. nieuw versterking van Pontianak, die, andermaal onder bevel van kapitein Zimmerman, den 2[den] Junij aankwam.

Terwijl deze dappere officier gepaste maatregelen nam om de veiligheid van het établissement te verzekeren, en zijne 10 stukken geschut en twee lilla's op de voordeeligste wijze trachtte te plaatsen, verzocht de Sultan van Sambas aan Pangeran Moeda Djaja Koesoema van Doeri om de Chinezen tegen te houden en hun aan te kondigen dat een hernieuwde aanval op Mampawa door het Gouvernement op geduchte wijze zou gewroken worden. Deze maatregelen boezemden den vijand eenig ontzag in, die zich thans met zijne praauwen naar Soengei-Pinjoe terugtrok, en vandaar eene oproeping aan al de Chinezen rigtte, die echter geenszins de verwachte uitkomst had. Ofschoon zijne magt tot ongeveer 4000 man, met omstreeks 500 lilla's gewapend, aangroeide, waagde hij het niet iets tegen Mampawa te ondernemen, en toen den 9[den] Junij de luitenant de Raet met 28 man van Sambas aldaar aankwam, achtte kapitein Zimmerman den toestand van het établissement genoegzaam verzekerd om hem de terugreis naar Pontianak te vergunnen [1]).

In dat landschap boezemde niet alleen de vijandige gezindheid der Chinezen aanhoudende bekommeringen in, ook de in Tajan heerschende oneenigheden vorderden de gedurige aandacht van den gezaghebber. Sultan Kasim had aldaar, na de expeditie des vorigen jaars, het bestuur in naam toevertrouwd aan een de kinderschoenen naauw ontwassen knaap, Goesti Mekka geheeten, doch inderdaad zelf een overwegenden invloed op den gang der zaken geoefend. Goesti Arief, de zwager van dezen prins, had zich tot handhaving zijner ware of vermeende regten op het gezag te Tajan zonder vrucht op den Commissaris Nahuys, tijdens zijn verblijf te Pontianak, beroepen: de Goesti had op den heer Nahuys een hoogst ongunstigen indruk gemaakt, als een man van een winderige en onrustige geaardheid, wiens verwarde en onderling tegenstrijdige beweringen en verhalen in het beoordeelen der geschillen over Tajan bezwaarlijk tot gids konden strekken. Thans trachtte de Goesti, van den moeijelijken toestand waarin zich het Nederlandsch gezag te Pontianak bevond, gebruik makende, in verband met zijnen bloedverwant Pangeran Merta, zijne regten met de wapenen te doen gelden. Dit voornemen werd echter verijdeld door de zending van

[1]) Verwikk., bl. 297.

den luitenant Plancken, die met een detachement der bezetting 1819.
van Pontianak het garnizoen van Tajan kwam versterken, met last om de plaats zelve zoo goed mogelijk in staat van tegenweer te brengen [1]). Het fortje dat de Sultan van Pontianak daar vroeger had doen opwerpen, was door eene overstrooming der Kapoeas vernield [2]).

Zoodanig was de de staat van zaken op Borneo's Westkust, toen de hooge regering besloot nogmaals een aanzienlijk ambtenaar derwaarts af te vaardigen, om eene regeling der verwarde zaken te beproeven. De keus viel op den heer E. J. Roesler, resident van Madura en Sumanap, die bij besluit van 26 Junij 1819 tot Commissaris voor Borneo's Westkust benoemd werd [3]). Zijne instructie schreef hem voor, de troonsopvolging te Pontianak te regelen, de contracten door den Commissaris Nahuys met de vorsten aangegaan, en bij besluit van 3 Junij voorloopig door de hooge regering bekrachtigd, overeenkomstig de daarbij gestelde voorwaarden te wijzigen [4]), de betrekkingen met de Chinezen in de binnenlanden zooveel mogelijk op een vasten voet te brengen, de redenen hunner weigering tot betaling van het hoofdgeld op te sporen, bepalingen te maken geschikt om nieuwe rustverstoring te voorkomen en het ontzag voor het Ned. Gouvernement te bevorderen, en van den staat van zaken op Borneo een naauwkeurig verslag te geven, dat voor de verdere handelingen der regering een vasten grondslag zou opleveren [5]). Om aan deze zending klem bij te zetten, werd den nieuwen Commissaris eene extra-krijgsmagt van 100 man medegegeven [6]); doch het blijkt niet dat eenige acht werd geslagen op den raad, thans met nog sterker aandrang door den heer Nahuys herhaald, om de monden der rivieren van Pontianak tot Sambas gedurende eenige maanden door twee gewapende vaartuigen gestreng te doen bewaken, en orde te geven om geen Chinees, hetzij van Montrado of van Mandor, naar zijn vaderland te laten terug-

[1]) Tobias HS., bl. 61, Brief van Comm. Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 9 Mei 1819, n°. 17 (HS.), Verwikk., bl. 297.
[2]) Rapport van den kapit. aide-de-camp van den Gouv.-Gen. (HS.), bl. 6. Vgl. over de redoute des Sultans boven, bl. 11.
[3]) Van Lijnden T. N. I., bl. 174, Mijer 1819, bl. 520.
[4]) Dit blijkt uit het hoofd der vernieuwde contracten met Sambas en Mampawa, waarvan zich losse afschriften bij de door mij gebruikte verzameling van officiële stukken bevinden.
[5]) Van Lijnden en Mijer, t. a. p., Tobias, bl. 62.
[6]) Tobias, bl. 62.

1819. keeren, zoo niet vooraf de aan het Gouvernement verschuldigde belasting was aangezuiverd [1]).

De heer Roesler werd naar Borneo vergezeld door den heer J. C. Reynst, destijds secretaris van den hoofd-inspecteur van financiën, maar thans bestemd om den heer Muller, wien te gelijker tijd eervol ontslag verleend werd, als resident van Sambas provisioneel te vervangen [2]). Tevens werd op voorstel van den heer Nahuys ook de heer Prediger, die na de herhaaldelijk van de Chinezen ontvangen, maar ongestraft gebleven beleedigingen, geacht moest worden zijn ontzag te veel verloren te hebben, ter verplaatsing naar Batavia opgeroepen, en daarentegen de heer J. Vos, tot dusverre civiel gezaghebber van Landak, tot zijn opvolger, doch slechts als assistent-resident ondergeschikt aan den gezaghebber van Pontianak, bestemd [3]).

De komst van den heer Roesler met de hem vergezellende magt te Pontianak, werwaarts hij zich het eerst begaf, had reeds dadelijk het gevolg dat de Chinezen van hunnen voorgenomen aanslag op Mampawa geheel afzagen en zich verstrooiden. Daar echter de beleediging door hen aan het Nederlandsch gezag aangedaan niet gewroken werd, — en men moet erkennen dat daartoe de magt waarover de Commissaris kon beschikken, zeker niet toereikend was — werd geen duurzaam resultaat verkregen, en keerden zij weldra na zijn vertrek tot de vroegere weêrspannigheid terug [4]). Al de pogingen van den Commissaris om de betrekkingen met de Chinezen van Mandor beter te regelen, liepen uit op eene belofte van den Panglima om het bepaalde hoofdgeld in te zamelen en aan den resident te verantwoorden. Bij deze onderhandeling trachtte echter de Panglima den heer Roesler te overtuigen dat het getal der weerbare Chinesche mannen in het Pontianaksche rijk, hetwelk men vroeger op 15 à 16,000 geschat had, naauwelijks 4000 bedroeg. De sluwe

[1]) Brief van den heer Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 29 Mei, n°. 31 (HS.).

[2]) Mijer 1819, bl. 520.

[3]) Het voorstel hiertoe vind ik in een brief van den heer Nahuys aan den Gouv.-Gen. van 6 Junij 1819, n°. 37, vergeleken met het boven, bl. 57, ontwikkeld plan tot reorganisatie van Mampawa, en het bewijs der uitvoering in de onderteekening van het verbeterd contract met Mampawa van 6 Sept. door den heer Hartmann, als „fungerend resident van Pontianak en Mampawa." De heer Prediger overleed in 1820 op Java onder zeer ongunstige omstandigheden: Brief van G. Muller van Nov. 1820 tot begeleiding zijner Memorie van April te voren.

[4]) Mijer 1819, bl. 520, Tobias, bl. 63.

Chinees, ofschoon zeker niet voornemens een penning buiten noodzaak te betalen, zorgde dus voor een middel om, ook zoo het Gouvernement te sterk bleek, een goed deel der belasting te ontduiken [1]). 1819.

Inmiddels had zich de Commissaris met een vernieuwd onderzoek naar de regten van Sjerief Othman en Sjerief Aboe-Bekr op den troon van Pontianak bezig gehouden, waarvan de uitkomst was dat de regering door hem aan eerstgenoemden werd toevertrouwd, onder belofte dat hij op eene voldoende wijze in het onderhoud der kinderen van Sultan Kasim zou voorzien, en tevens eene jaarlijksche som van *f* 6000 zou afzonderen tot betaling der schulden door zijn overleden broeder nagelaten, — verpligtingen van welke zich de nieuwe Sultan met de grootste naauwgezetheid gekweten heeft. Deze schikking kon echter niet verhinderen dat het vuur der tweedragt te Pontianak bleef voortsmeulen. Sultan Othman, ofschoon om zijne zachtheid, menschlievendheid, eerlijkheid en belangeloosheid geprezen, kon het echter niet vergeten dat Aboe-Bekr hem te Batavia den voet had willen ligten. Deze van zijne zijde beschouwde zich niet minder als verongelijkt, en vond steun bij de hoofden der Boeginezen, tot welk volk zijne moeder behoord had. Daarentegen kozen de Arabieren warm partij voor Sultan Othman, hetgeen ons geenszins bevreemden kan, wanneer wij den heer Tobias van hem hooren getuigen dat hij wel is waar een goed mensch was, maar meer geschikt voor opperpriester dan voor vorst, bovenmate stipt in de vervulling zijner godsdienstpligten en den Islam van ganscher harte toegedaan. Reeds om deze reden kon hij bezwaarlijk als een opregt vriend der Europeanen beschouwd worden; doch daar hij de schranderheid van zijn vader en broeder miste, omtrent de uitbreiding van zijn gezag onverschillig was, en zich tevreden toonde zoo hij zijn schraal inkomen slechts eenigzins zag vermeerderen en voor het overige rustig mogt voortbidden, was er geen gevaar van hem te vreezen en kon hij als een geschikt werktuig in de handen van het Gouvernement beschouwd worden [2]).

Zoodra de regering bepaaldelijk aan Sultan Othman was opgedragen, werd ook het contract met hem vernieuwd op denzelfden voet, als waarop het vroeger met Sultan Kasim was aangegaan. De veran-

---

[1]) Van Lijnden T. N. I., bl. 174, Muntinghe, bl. 170. De heer Tobias HS., bl. 63, noemt de aanbiedingen der Chinezen waarmede de heer Roesler provisioneel genoegen had genomen, „belagchelijk en schandelijk."

[2]) Off. Stukk. HS., bl. 26, 27, Tobias HS., bl. 56, Ritter, bl. 207.

1819. deringen daarin gebragt bepaalden zich hoofdzakelijk tot den Maleischen tekst, die met den Hollandschen in betere overeenstemming gebragt werd, inzonderheid wat betreft art. 27 betrekkelijk de troonsopvolging, waar de Maleische tekst, gelijk wij zagen, aan de verheffing van den nieuwen Sultan eene zwarigheid zou hebben in den weg gelegd, die beide partijen in de erkentenis van den Hollandschen tekst als den authentieken gereedelijk deed overeenstemmen. Alleen werd nog, volgens het uitdrukkelijk verlangen der hooge regering, aan art. 13 de bepaling toegevoegd dat alle verminkende straffen (ofschoon door het Mohammedaansch regt in sommige gevallen voorgeschreven) in het rijk van Pontianak zouden zijn afgeschaft. Dit vernieuwde contract werd den 16den Augustus 1819 gesloten en geteekend [1]).

Een der punten die de aandacht van den Commissaris gedurende zijn verblijf te Pontianak bezig hielden, was het onderzoek naar de regten van den Sultan op eenige naburige staten. Men had tot dusverre van onze zijde in de meening verkeerd dat Pontianak eenige regten van suprematie had op Sangouw, Landak, Tajan en zelfs op Matan, en Sultan Kasim had zich wel gewacht van onze ambtenaren beter daaromtrent in te lichten. Vandaar de ondersteuning reeds herhaaldelijk aan Pontianak tot handhaving zijner regten op Tajan verleend, vandaar ook de beschikkingen omtrent Landak door den Commissaris Nahuys en de ingewikkelde vermelding zijner diamantmijnen in het contract met Pontianak. Men was thans eerst wat beter bekend geworden met den aard der betrekkingen tusschen de voormalige O. I. Compagnie en Sultan Abdoe'r-rahman, en de heer Roesler had ook, 't zij te Pontianak of nog te Batavia, kennis erlangd van de in 1779 en 1787 met Pontianak en Mampawa gesloten contracten. Het moest den heer Roesler duidelijk zijn dat de kennis dier betrekkingen en contracten alleen de aanspraken op Sangouw, maar geenszins die op de overige genoemde staten begunstigde. Sultan Othman, te vreemd aan alle heerschzucht om

[1]) Van het vernieuwde contract met Pontianak ontbreekt mij een afschrift; doch er is geene reden om te denken dat ten aanzien van dit stuk anders zou gehandeld zijn, dan ten aanzien der contracten met Mampawa en Sambas. Dat het contract in substantie hetzelfde bleef en zelfs het getal en de orde der artikelen niet werden veranderd, blijkt mij uit verschillende aanhalingen, o. a. uit hetgeen daaromtrent voorkomt Verwikk., bl. 282, 283, waaruit ik ook de dagteekening der vernieuwde overeenkomst heb leeren kennen.

twijfelachtige en vooral moeijelijk te handhaven aanspraken te doen 1819.
gelden, erkende zelf de nietigheid der vermeende regten van Pontianak op Tajan, uit traagheid misschien meer nog dan uit belangeloosheid. Daarbij bleek het dat Sangouw zich sedert lang reeds aan den invloed van Pontianak onttrokken had en, even als Landak en Matan, zoo al eenige, althans een zeer geringen graad van ondergeschiktheid aan den vorst van Pontianak bewees. De Commissaris was dus van oordeel dat waarschijnlijk door onze ambtenaren meerdere regten aan den Sultan van dat rijk waren toegekend, dan hij werkelijk bezat, en dat al de genoemde staten welligt geregtigd zouden zijn om als geheel onafhankelijk beschouwd te worden. Dit oordeel, later omhelsd en tot meer rijpheid gebragt door den Commissaris Tobias, werd de grond van het stelsel door dezen in 1822 en 1823 ten aanzien dier staten gevolgd. Op het thans vernieuwde contract bleef het echter zonder invloed, 't zij omdat de Commissaris aan zijne instructie gebonden was, 't zij omdat het gemis eener omschrijving van het aan Pontianak behoorende grondgebied in die overeenkomst eene wijziging minder noodzakelijk maakte [1]).

De post te Mampawa werd door den heer Roesler, overeenkomstig de voorstellen van den heer Nahuys, op eenvoudiger voet gebragt en met een assistent-resident, den heer Vos, aan het hoofd, aan de bevelen van den gezaghebber te Pontianak ondergeschikt gemaakt, die nu den titel van »resident van Pontianak en Mampawa" aannam. Het contract met den Panembahan werd ook hier vernieuwd, zoowel om de afwijkingen van de Maleische vertaling te verbeteren, als om bij art. 9 de afschaffing aller verminkende straffen in te lasschen. De vernieuwde overeenkomst kwam den 6den September 1819 tot stand [2]). Met het gezag te Landak bleef, na de verplaatsing van den heer Vos, de luitenant Blanken bekleed, die er zich aan zeer ergerlijke handelingen schuldig maakte, welke het Gouvernement in de binnenlanden in kwaden naam bragten en hem zelven na eenigen tijd zijne demissie op den hals haalden [3]).

Vervolgens bragt de Commissaris ook een vlugtig bezoek te

[1]) Muntinghe, bl. 172, 182, 183, vergeleken met Tobias HS., bl. 56.
[2]) Al het hier gezegde blijkt uit het hoofd, den inhoud en de onderteekening van het verbeterd contract met Mampawa (HS.), vergeleken met hetgeen boven, bl. 57 en 70, is aangevoerd.
[3]) Gronovius HS., bl. 1.

1819. Sambas, waar hij het contract met den Sultan den 23[sten] September vernieuwde. Dewijl hier de regtspleging ook over de inlanders geheel aan het Gouvernement was afgestaan, was de inlassching der bepaling omtrent de verminkende straffen niet noodig, zoodat de wijzing die de vroeger gesloten overeenkomst onderging, zich uitsluitend tot de verbetering der Maleische vertaling bepaalde [1]).

Inmiddels had de nieuwe resident van Sambas, de heer Reynst, het bestuur in den loop van September overgenomen van den heer Muller, wien de Sultan, bij zijne aftreding, als bewijs van hoogachting een geschenk van 43 tail goud (omstreeks ƒ 2470) aanbood, waarvoor hij zich echter verpligt achtte te bedanken [2]). De heer Muller verliet het gewest dat hij gedurende een jaar had bestuurd, met onbevlekte eer; want schoon hij was te kort geschoten in bedaardheid en beradenheid, van zijn moed en trouw aan het Gouvernement had hij herhaaldelijk de schitterendste blijken gegeven. Zevenmalen had hij in persoon togten tegen de roovers ondernomen, die de rivier en kust van Sambas bezet hielden, en onderscheidene keeren zich aan onverhoedsche en moorddadige aanvallen der djoeragans en hun scheepvolk, die te Sambas ten handel kwamen, blootgesteld, door de strenge maatregelen waarmede hij hun bedrog tot ontduiking der verordende regten zocht te weren [3]). Men erkent dus gereedelijk dat zijn opvolger het bestuur onder hagchelijke omstandigheden aanvaardde; te grooteren lof verdient de uitmuntende wijze, waarop hij zich van de moeijelijke taak wist te kwijten [4]).

Eene der eerste verrigtingen van den heer Reynst was geweest, de hoofden van Sambas op nieuw uit te noodigen om naar de hoofdplaats op te komen. De meerdere magt waarover thans het Nederlandsch gezag kon beschikken, bewoog hen om eindelijk, na zich lang te hebben laten wachten, aan die vordering te voldoen. De Panglima en de overige hoofden deden alsnu de plegtige gelofte van zich aan de bevelen van het Nederlandsche Gouvernement te zullen onderwerpen en het bepaalde hoofdgeld te zullen opbrengen. De Com-

---

1) Verbeterd contract met Sambas van 25 Sept. (HS.).
2) G. Muller, Memorie van April 1820 (HS.), bijlage 30 en 31.
3) G. Muller, Tweede bijvoegsel tot de Memorie van April 1820 (HS.).
4) Tobias HS., bl. 55. De heer Reynst vervulde later eene reeks van gewigtige betrekkingen en was zelfs in 1844-5, na den dood van den heer Merkus, een korten tijd waarnemend Gouverneur-Generaal.

missaris Roesler maakte zich echter omtrent deze beloften geene illusiën en verklaarde in zijne rapporten aan de hooge regering dat het, zijns inziens, altijd moeijelijk zou blijven om de betrekkingen met de Chinezen onder vaste en geregelde bepalingen te brengen, zoolang hunne bestaande constitutie bleef voortduren en niet de eene kongsie van de andere onafhankelijk werd gemaakt, zoodat elke in het bijzonder aan de onmiddellijke bevelen van den resident onderworpen werd. Voorts wilde hij dat men de nieuw aankomende Chinezen niet tot de mijndistrikten zou toelaten, dan nadat zij te voren het gezag van het Gouvernement volledig erkend hadden, of liever nog dat men, zoo mogelijk, de bepalingen van het door de Compagnie met Pontianak in 1779 gesloten traktaat weder in werking brengen en tevens tot Sambas uitstrekken zou, volgens welke de Sultan geene vaartuigen mogt toelaten die niet behoorlijk van passen voorzien waren, en alle vreemde Europeanen, Djohorezen en » met hunne jonken uit China komende Chinezen" voor altijd uit zijn gebied moest weren. Wanneer op deze wijze de aanvoer van Chinezen kon gestremd worden, zouden, dus meende de heer Roesler, de thans verdrukte inboorlingen langzamerhand in hunne regten hersteld en tevens ter gunste van het Nederlandsch gezag gestemd worden [1]). 1819.

Ik mag van de verrigtingen van den Commissaris Roesler op Borneo niet afstappen, zonder met een woord te hebben gewaagd van zijn onderzoek naar de werking van het zoutmonopolie. Het geldgebrek dat zich kort na het vertrek van den Commissaris Nahuys in de kassen onzer établissementen op de Westkust openbaarde, was vooral toegeschreven aan het nog niet in werking brengen van dit middel, waarvan men grooter voordeel dan van eenig ander verwachtte. Het Gouvernement had zich daarom gehaast deze aangelegenheid, bij besluit van 14 Mei 1819 [2]), gelijkmatig voor de verschillende établissementen te regelen, en alzoo te bepalen dat de handel in zout op Pontianak, Mampawa en Sambas uitsluitend door het Gouvernement zou gedreven en op al deze plaatsen in 's lands pakhuizen het zout in geen mindere hoeveelheid dan een pikol, en tegen een prijs van vier gulden en vijftien stuivers Indisch de pikol, zou worden afgeleverd.

---

[1]) Van Lijnden T. N. I., bl. 174, 175. Vgl. D. I, bl. 262.
[2]) Opgenomen in het Staatsblad, n°. 44.

1819. Terwijl men zich hiervan gouden bergen beloofde, bedacht men niet dat het strenge monopolie den handel met Java, of den zoogenaamden overwalschen handel, die in ruil voor het stofgoud, de tripang en de vogelnestjes van Borneo, steeds hoofdzakelijk zout en rijst had aangevoerd, zou benadeelen, en hoezeer de hooge prijs het debiet bij eene zoo arme bevolking als die van Borneo drukken, en daarentegen den sluikhandel, die wegens de talrijke kreken en rivieren op de Westkust onmogelijk te weren was, aanmoedigen zou. Inderdaad waren de gunstige uitkomsten waarvan men gedroomd had, niet verwezenlijkt, en de heer Roesler toonde in zijn rapport door klare berekeningen dat, wanneer de kosten van transport en administratie behoorlijk werden in aanmerking genomen, de winsten op dit monopolie niet slechts geringer dan men gemeend had, maar zelfs naauwelijks noemenswaardig waren [1]). Wij zullen later zien dat ook deze opmerkingen in vervolg van tijd hare vrucht droegen.

Doch behalve dat de rapporten van den heer Roesler over enkele punten eenig meerder licht hadden doen opgaan en de Chinezen door zijne aanwezigheid ter Westkust tijdelijk eenigzins waren in toom gehouden, was de uitkomst dezer zending hoogst onbeduidend te noemen. De veranderingen door hem in de bestaande inrigtingen gemaakt, waren van te weinig beteekenis om er eenig duurzaam voordeel van te verwachten, de controle over de Chinezen was in den grond even gebrekkig gebleven, en Borneo's uitgestrekte binnenlanden bleven nog steeds in hetzelfde duister gehuld, waarin de vroegere Commissarissen die gelaten hadden. Men kan dus niet zeggen dat de toestand der Westkust eenige wezenlijke verbetering had ondergaan, toen de Commissaris, den 11den November 1819, met Z. M. korvet Anna Paulowna, gekommandeerd door den kapitein-luitenant Verveer, op Java terugkeerde [2]).

[1]) Muntinghe, bl. 192; vgl. bl. 197.
[2]) Mijer 1819, bl. 520, Tobias, bl. 63, van Lijnden T. N. I., bl. 175.

VIERDE HOOFDSTUK.

Gisting onder de Boeginezen te Pontianak. — Een fort in der haast opgeworpen. — Een aanval der Chinezen op het fort afgeslagen. — Pontianak voortdurend door de Chinezen bedreigd. — Nieuwe vijandelijkheden te Tajan. — Stoutheid der zeeroovers. — Geschillen van den Sultan van Sambas met dien van Broenei. — Onderlinge twisten der Chinezen van Montrado. — Ellendige toestand van Sambas. — Reden waarom Borneo tijdelijk door de hooge regering werd verwaarloosd. — Aankomst eener kleine versterking. — Een fort te Sambas opgebouwd. — Onderzoek door het Gouvernement ingesteld omtrent den staat en de hulpmiddelen van Borneo's Westkust. — Memorie van den heer Muntinghe. — Zijne denkbeelden over de middelen tot bevestiging van ons gezag en vermeerdering onzer inkomsten op Borneo.

Hoe weinig wezenlijk nut door de zending van den Commissaris 1819.
Roesler op Borneo's Westkust gesticht was, bleek nog voor het einde des jaars, toen Pontianak het tooneel werd van nieuwe ongeregeldheden. In het begin van December heerschte aldaar eene bedenkelijke gisting onder de Boeginezen, die waarschijnlijk met hunne ontevredenheid over de regeling der troonsopvolging zamenhing [1]. Men vreesde dat zij onze troepen overvallen zouden, en daar de bezetting tot naauwelijks 50 man, allen Ambonezen, was versmolten, die bovendien wegens schaarschte van geld slecht betaald en van behoorlijke huisvesting en retranchementen verstoken waren, was het gevaar dat daardoor het geheele établissement dreigde, niet te miskennen. De groote waakzaamheid der onzen verijdelde echter de plannen der Boeginezen [2], en kapitein Zimmerman, die met den lofwaardigsten ijver de troepen onder de moeijelijkste omstandigheden had weten bijeen te houden en moed in te boezemen, ontwierp nu het plan tot een kampement van vierkante gedaante met eene gepalissadeerde gracht, en bastions met breed banket aan de Oost- en Westzijde, 't welk althans eenige

[1]) Zie boven, bl. 71.
[2]) Verwikk., bl. 297.

1819. beschutting voor het garnizoen zou opleveren [1]). Aan den opbouw van een beter ingerigt fort, welke van den aanvang onzer vernieuwde vestiging tot de plannen van den Commissaris van Boekholtz behoord en waarop ook de heer Nahuys in art. 25 van het contract met Pontianak het oog gehad had, legde het sponsachtig en aan gedurige overstrooming bloot gesteld terrein dezer plaats schier onoverkomelijke zwarigheden in den weg. En daar ook Sambas en andere punten der Westkust gelijke zwarigheid aan het opbouwen van duurzame versterkingen in den weg stelden, had men reeds vroeger het denkbeeld opgeworpen om de verdediging onzer établissementen in dit gewest toe te vertrouwen aan eene soort van drijvende batterijen, die in een land hetwelk geene andere bruikbare wegen dan de waterwegen bezit, naar gelang der omstandigheden zoowel tegen een buiten- als binnenlandschen vijand konden gebruikt worden. Doch, even als zoovele andere nuttige plannen en ontwerpen, was ook dit weder door andere inzigten verdrongen, zonder dat men echter tot dusverre, 't zij te Sambas 't zij te Pontianak, tot de werkelijke oprigting van een fort was overgegaan. De versterking thans op last van kapitein Zimmerman in der haast opgeworpen, was niet geschikt om op den duur in de behoefte te voorzien; zij was echter ter goeder uur tot stand gebragt, daar zij naauwelijks eenigzins tot tegenweer in staat was, toen een nieuw en ernstiger gevaar onze zwakke bezetting kwam bedreigen [2]).

De onmiddellijke aanleiding tot dit nieuwe gevaar was gelegen in een policie-maatregel van den resident van Pontianak, die een Chinees, tot de verbroedering van Lan-fong of Mandor behoorende, gedurende eenige dagen had in arrest gezet. In den staat van gisting en opgewondenheid waarin de Chinesche bevolking sedert lang verkeerde, achtte zij zich hierdoor ten hoogste verongelijkt en vatte zij het voornemen op om eerst Pontianak, en daarna onze overige établissementen af te loopen, en Borneo's Westkust geheel van de gehate Hollanders te bevrijden [3]).

Te half drie in den nacht van den 14den December werd het

---

[1]) Verwikk., bl. 297.

[2]) Ik heb hier gebruik gemaakt van drie militaire rapporten: dat van den kapitein aide-de-camp van den Gouv.-Gen., reeds vroeger aangehaald, bl. 4, 5; een rapport van den luit.-kol. Meynhardt van 1822 (Off. stukk. HS., bl. 16); en van Grave HS. II, bl. 2, 3.

[3]) Tobias, bl. 63, de Stuers HS., bl. 1 en 2.

kampenement door eene bende Chinezen van Mandor, die sommige 1819.
berigten op een aantal van 5 à 600, andere van 800 à 1000 man schatten, aangegrepen. Ofschoon men reeds lang, ten gevolge van het onderscheppen door op de rivier geposteerde vaartuigen van twee brieven, die echter door verschillende personen verschillend werden uitgelegd, eenigermate van de plannen der Chinezen onderrigt was, hadden zij later onze beambten door de betaling eeniger achterstallige hoofdgelden weder in slaap gewiegd. Eerst den avond te voren, toen de Chinezen in de grootste stilte de rivier van Mandor waren komen afzakken en zich in het Chinesche kamp verborgen hadden, kregen de onzen de lucht van het nakend gevaar. Dadelijk maakten zij zich gereed om den overmagtigen vijand bedaard af te wachten en zoo goed mogelijk het hoofd te bieden. Al de civiele beambten van het établissement en hunne bedienden, met den dapperen resident Hartmann, een voormalig militair, aan het hoofd, sloten zich aan het kleine garnizoen aan en bragten het aantal der weerbare mannen op ruim 70. De vijand, die door het werpen van kokos-schalen met zwavel en salpeter gevuld de met atap gedekte gebouwen trachtte in brand te steken, werd door onze dapperen, die vier achtponders en drie zesponders op hem gerigt hielden, zóó wel ontvangen, dat hij spoedig in de grootste verwarring uiteenstoof. Bij het aanbreken van den dag vond men niet minder dan 60 dooden, waaronder 7 hoofden, rondom het fort liggen. Bij de meesten hunner vond men blokken en strikken, bestemd, gelijk men later vernam, om de Hollanders geboeid naar Mandor te brengen, ten einde hen aldaar teregt te stellen. Het aantal der medegevoerde gekwetsten en dooden was niet te begrooten; het gansche verlies aan onze zijde bestond in drie gekwetsten. De Sultan van Pontianak, ofschoon gelijktijdig met den resident van het nakend gevaar onderrigt, hield zich aanvankelijk lijdelijk; hij trok met zijne manschap eerst uit toen de nederlaag der Chinezen verzekerd was, achterhaalde de vlugtelingen en maakte een veertigtal gevangen. Deze werden echter na verloop van drie dagen weder losgelaten, naardien de Sultan noch bij zich zelven, noch bij de onzen, eene genoegzame magt vond om eene vordering der hoofden van Mandor tot hunne uitlevering, door de inlandsche grooten ondersteund, te kunnen of te durven wederstaan. Waarschijnlijk was de Sultan door de dubbelzinnige gezindheid der Boeginezen en de vrees van vele hoofden, wier geheele rijk-

1819. dom zich in handen der Chinezen bevond, voor krenking hunner belangen, misschien ook door het gevaar dat zijnen eigen dalem dreigde, weêrhouden om spoediger en krachtiger tot bijstand der onzen werkzaam te zijn. Maar moge hij zich ook persoonlijk niets hebben te verwijten gehad, genoegzaam was het bij deze gelegenheid gebleken dat op de trouw der inlandsche hoofden geen staat viel te maken, zoodat ook uit dien hoofde beslissende maatregelen, geschikt om meer ontzag voor de Nederlandsche vlag in te boezemen, dringend werden gevorderd. In de gegeven omstandigheden was kapitein Zimmerman zelfs verpligt, zich van het eenige middel tot wraakneming dat hij in zijne magt had, het verbranden van het Chinesche kamp, voorzigtigheidshalve te onthouden [1]).

»Geen feit in Hollands oude geschiedenis," zegt niet te onregt de heer Tobias, »levert welligt schooner bewijs van dapperheid op, dan hier gegeven was door onze kleine bezetting, waar ieder krijgsman, 't zij Europeaan of Ambonees, ieder ambtenaar, in één woord alles wat zich in het kleine, schier alleen uit palen bestaande fortje bevond, met schier voorbeeldeloozen moed en bedaardheid den aanval te keer ging" [2]).

1820. De goede ontvangst door de onzen had ongetwijfeld de Chinezen eenig ontzag ingeboezemd, zoodat het sedert te Pontianak aanvankelijk vrij rustig bleef. Van onderwerping der Chinezen bestond echter schijn noch schaduw. De kapitein-Chinees van Mandor, Panglima Tjap, liet wel den Sultan vergiffenis vragen, met belofte dat hij zich stil zoude houden, maar verklaarde daarbij dat hij met het Hollandsch Gouvernement niets wilde te maken hebben. Voor het overige gaf zich de wrevel der Chinezen voornamelijk in bedreigingen tegen de bezetting lucht; zij stelden zelfs eene aanzienlijke som op het hoofd van den resident, en een tail gouds op dat van iederen Europeaan. Dit bewoog den resident om de bezettingen van Tajan, Landak en Mampawa tijdelijk te doen inrukken en alzoo zijne geheele magt op Pontianak te concentreren. Voor de troepen was dit eene groote verligting, en kapitein Zimmerman werd daardoor in staat gesteld om zijn nog onvoltooid retranchement en kruidmagazijn te voleindigen. Treurig bleef het echter gesteld met de middelen om in de behoeften der troepen

---

[1]) Mijer 1820, bl. 605, 606, 1821, bl. 38, Tobias, bl. 63, 64, en HS., bl. 64, Verwikk., bl. 297, 298, de Stuers HS., bl. 2—4.

[2]) Tobias, bl. 64.

te voorzien. Aan kleeding en vivres was volslagen gebrek en het geld zoo schaarsch dat de soldij niet behoorlijk kon voldaan worden. Men slaagde er echter in door den aankoop van twee metalen karonnades en vier metalen zesponders den post te versterken; en dit moest als een te grooter voordeel beschouwd worden, toen men bemerkte dat de Chinezen de hervatting der vijandelijkheden wel uitgesteld, maar niet voor goed opgegeven hadden, en bezig waren door de bosschen twee wegen aan te leggen, van welke de eene naar de batterij des Sultans te Batoe-lajang [1]) gerigt was, de andere aan de rivier tegenover het kampement der onzen moest uitkomen. 1820.

De vrees voor de maatregelen der Chinezen was niet het eenige dat de bezetting van Pontianak gedurende het jaar 1820 verontrustte. De ontblooting van Tajan gaf aan Goesti Arief eene te gunstige gelegenheid om zijne aanslagen tot herkrijging van het verloren gezag te hernieuwen, dan dat hij die ongebruikt zou hebben laten voorbijgaan. Een detachement van 60 man werd noodig geoordeeld om Goesti Arief uit zijne verschansingen te verdrijven [2]), maar kon, zonder Pontianak aan het schromelijkst gevaar bloot te stellen, niet daartoe worden afgezonderd. Men liet dus Tajan aan zijn lot over, te eerder zeker daar reeds de meening had veld gewonnen dat de aanspraken van Pontianak op dat gebied, die men tot dusverre had gehandhaafd, ongegrond waren.

Erger nog was omstreeks denzelfden tijd de stoutheid der zeeroovers, die ter reede van Pontianak op de praauwen loerden, welke met de lading voor de buiten liggende wankangs de rivier afvoeren. Om deze rooverijen zoo goed mogelijk te beletten werd aan eene gewapende praauw van den Sultan eene door de onzen toegevoegd, van twee metalen vierponders voorzien, en met 13 Ambonezen, onder het bevel van een Europeschen sergeant, bemand. Ofschoon deze maatregel natuurlijk tot onderdrukking der rooverij niets vermogt, strekte hij toch om van ons établissement den smaad af te weren dat wij zelfs tegen onder onze oogen gepleegd geweld den handel niet konden beschermen [3]).

---

[1]) Zie D. I, bl. 14, 15.

[2]) Ik begrijp niet, hoe Verwikk., bl. 299, kan gezegd worden, „dat de kapitein-kommandant van dien post versterking vroeg van 60 man," nadat eenige regelen vroeger gezegd was dat de geheele bezetting van Tajan naar Pontianak was opontboden.

[3]) Verwikk., bl. 299, Tobias, bl. 65.

1820. Deze weinige trekken teekenen genoegzaam den treurigen toestand van Pontianak; te Sambas was het niet beter gesteld. Eene eerste reden hiervan was een geschil van den Sultan van Sambas met dien van Broenei. Eerstgenoemde vorst had eenigen tijd te voren eene brik naar Broenei gezonden, met verschillende koopwaren ter waarde van ongeveer 20,000 Spaansche matten geladen, met oogmerk om aldaar handel te drijven, en bij die gelegenheid den gezagvoerder, Raden Demang Abdoe'l-Kadir, gewezen Sjahbandar van Sambas, een brief en geschenken voor den Sultan van Broenei, Mohammed Khansoe'l-Alam, medegegeven. De rijke lading had de begeerlijkheid opgewekt van des Sultans zoon, Pangeran Moeda Mohammed Alam, een booswicht die zich reeds meermalen aan de ongehoordste wreedheden en afpersingen had schuldig gemaakt. Ook thans volgde hij zijne gewone handelwijze: hij bood aan de geheele lading te koopen, die hem daarop door den gezagvoerder en den anakhoda Intjé Boedjang werd overgegeven. Na langen tijd reeds te Broenei vertoefd en te vergeefs op zijn geld gewacht te hebben, wendde de gezagvoerder zich eindelijk tot den Sultan, met verzoek om den prijs zijner lading te ontvangen en naar Sambas te mogen terugkeeren. De Pangeran betaalde hem daarop een gedeelte der koopsom, doch vroeg voor het ander gedeelte uitstel en trachtte de zaak op de lange baan te schuiven. Toen de gezagvoerder negen maanden vruchteloos had gewacht, verloor hij zijn geduld: hij besloot te vertrekken en zijne aanspraak op het geld op te geven. Maar nu verzette zich de Sultan tegen zijn vertrek, en de gezagvoerder, wrevelig geworden, vergat zich in zijne uitdrukkingen. De Sultan en de Pangeran besloten daarop hem ten val te brengen; daar hij echter door het overbrengen der brieven en geschenken van den Sultan van Sambas met het onkwetsbaar karakter van een afgezant bekleed was, waagden zij het niet hem ter hoofdplaats te doen ter dood brengen en de Pangeran verzon derhalve eene list. Hij gaf voor den gezagvoerder zijne schuld met peper en andere handelswaren te willen voldoen; en toen deze hierin had toegestemd, ontving hij van den Sultan last om zich naar Kaïngaran, eene plaats aan den mond der rivier van Broenei, te begeven, om aldaar de peper te laden. Het plan van den Pangeran was, op deze wijze zijne schuld schijnbaar met hem te vereffenen, maar hem inmiddels te doen overvallen en met al zijne schepelingen ombrengen door eene gewapende bende, die hij dan voor

Ilanons wilde laten doorgaan. Doch de gezagvoerder had het booze voornemen ontdekt, en verijdelde het door onverwachts, en te midden van den arbeid der lading, het anker te kappen en weg te zeilen, zoo zelfs dat hij een deel der lieden die op de brik met het wegen der peper bezig waren, namelijk 14 Chinezen en 4 vrouwen, naar Sambas medevoerde. De Sultan van Broenei, dit vernemende, ontstak in hevigen toorn, en zond afgevaardigden naar Sambas om te eischen dat Raden Demang Abdoe'l-Kadir en Intjé Boedjang hem zouden worden uitgeleverd of met een wapentuig, dat hij daartoe overzond, ter dood gebragt. De Sultan van Sambas echter, meenende dat de reden tot beklag aan zijne zijde was, te meer daar hij niet eens het volle bedrag van den prijs ontvangen had, weigerde alle voldoening. Even vruchteloos wendden zich de afgevaardigden daarop met hun beklag tot de Nederlandsche autoriteiten. De Sultan van Broenei, dit vernemende, zond aan zijne afgevaardigden en alle Broeneische ingezetenen die zich te Sambas onthielden, bevel om die plaats ten spoedigste te verlaten, onder bedreiging van zware straffen, en liet den resident en den Sultan van Sambas aanzeggen dat hij zoovele gewapende vaartuigen naar de monding der rivier zou zenden, als hij noodig oordeelde om zich voldoening te verschaffen. In het vooruitzigt op dezen aanval schreef kapitein van de Polder, kommandant van het garnizoen te Sambas, in September 1820 naar Pontianak om versterking, verzoekende dat hem een detachement van 50 man onder bevel van den luitenant von Kielbeg, benevens eenige ammunitie, mogt gezonden worden. Bij de gevaren, die ook Pontianak van alle zijden bedreigden, zou dit verzoek groote moeijelijkheid hebben opgeleverd, zoo niet omstreeks dezen tijd, door de komst van een schip van Batavia, redding ware opgedaagd, gelijk ik zoo aanstonds verhalen zal [1]). 1820.

---

[1]) Ik heb hier zoo goed mogelijk een geheel gemaakt uit het niet zeer duidelijk berigt Verwikk., bl. 299, 300, en het uitvoerig, maar nog al afwijkend verhaal van het voorgevallene met de brik van Sambas bij Roorda van Eysinga, bl. 9—12. (Wat ik in de Alphabetische lijst en verklaring der verkortingen, geplaatst voor D. I. van dit werk, bl. XVII omtrent den oorsprong van het stuk bij Roorda van Eysinga gegist heb, heeft zich sedert letterlijk bevestigd. Het is van bl. 1—23 woordelijk, met zeer enkele bekortingen, overgenomen uit het rapport van Pangeran Seijid Hasan, volgens de vertaling van den Gouvernements-translateur v. Angelbeek, waarvan ik een afschrift heb kunnen raadplegen. De opmerkingen die van bl. 23—32 volgen, zijn van den heer Roorda zelven afkomstig. Uit het ge-

1820. Eene andere reden tot bekommering gaven te Sambas de hevige onlusten, die onder de Chinezen van Montrado waren uitgebroken. Niet slechts bleven zij, in weêrwil aller beloften, achterlijk in de betaling der hoofdgelden, maar omstreeks dezen tijd ontstonden die hevige veeten tusschen de partijen van Tai-kong en van Sin-ta-kioe, van welke ik vroeger reeds meermalen gewaagd heb [1]), en die later herhaaldelijk tot de tusschenkomst van het Gouvernement hebben aanleiding gegeven. De scheuring tusschen deze beide partijen schijnt te dagteekenen van het jaar 1819. Vroeger hadden de zeven mijn-vereenigingen in het gebied van Sambas ieder haar afzonderlijk bestuur, maar werd voor de behandeling der gemeenschappelijke belangen van tijd tot tijd eene groote vergadering in het kongsie-huis van Sin-ta-kioe te Montrado gehouden. Tan-po-ko [2]), het hoofd der kongsie van Tai-kong en een der bekwaamste Chinezen, die zich steeds beijverd had met den Sultan van Sambas op een goeden voet te blijven, was tijdens onze vernieuwde vestiging op de Westkust in 1818 in China, en gedurende zijne afwezigheid werden zijne functiën door zekeren To-a-lok waargenomen. Intusschen was in het begin van 1819 de reeds in mijn verhaal vermelde Sing-sang [3]), het hoofd van Sin-ta-kioe, door de gezamenlijke kongsies tot hun grootkapitein benoemd. Naijver der hoofden van Tai-kong op het gezag van dezen Sing-sang schijnt de eerste aanleiding tot de geschillen gegeven te hebben, die door het tijdelijk gebrek aan goeden mijngrond zeer werden aangevuurd. De omtrek van Montrado, waar beide vijandige kongsies hunnen hoofdzetel hadden [4]), was, meende men, grootendeels uitgegraven, en in de nabijheid was geene tweede plek die met deze te vergelijken was. Beide partijen waren ook reeds buiten het landschap Montrado of Selakouw op verschillende punten van Larah en Loemar gevestigd, maar inzonderheid strekten de voor zeer rijk gehouden mijngronden in het distrikt Sepang, waarop beiden evenzeer

drukte stuk van den heer Roorda blijkt niet bepaald, wanneer het gebeurde met de brik heeft plaats gehad, doch in het geschreven stuk staat uitdrukkelijk: „te dier tijd bevond zich de resident Reynst nog te Sambas.") In Verwikk. wordt van het verraderlijk gedrag van den Sultan en Pangeran Moeda niet gesproken en gezegd dat de van Broenei medegevoerde Chinezen en vrouwen vrijwillig aan boord der brik gegaan waren.

[1]) Zie D. I, bl. 103, 304, 305.

[2]) G. Muller schrijft „Tjim-bo-ko", de heer de Stuers „Than-poh-ko". Het titelblad van dit deel vertoont zijn portret.

[3]) Zie boven, bl. 36.

[4]) Zie D. I, bl. 107 en 304.

aanspraak maakten, ten twistappel. Die van Tai-kong vereenigden zich met de kongsies Hang-moei, Sjin-woek en Man-fo, onder den naam van Fo-sjon, tot eene soort van federative republiek, terwijl de overige kongsies zich meer aan Sin-ta-kioe aansloten. Sing-sang werd nu genoodzaakt naar Sambas de wijk te nemen, waar hij zich in het Chinesche kamp vestigde. Zijne afwezigheid en meer nog de terugkomst van Tan-po-ko, op dringend verzoek zijner vroegere onderdanen; verzekerden aan de partij van Tai-kong het overwigt. Tot haar behoorde, volgens den heer G. Muller, een aantal uit China gedeserteerde soldaten en gewezen zeeroovers, die onder het beruchte hoofd Sen-ti-pai gediend hadden, terwijl onder de hoofden zich eenige mannen van reusachtige grootte en ligchaamskracht bevonden. Telkens hadden bloedige tooneelen plaats, soms gepaard met gruwzame wreedheden, en de zwakkere partij van Sin-ta-kioe moest daarbij doorgaans het onderspit delven. De Sultan van Sambas was geheel onmagtig om aan deze ongeregeldheden in zijn eigen gebied paal en perk te stellen [1]). 1820.

Onafhankelijk van deze bijzondere redenen tot bekommering, werd ook de algemeene toestand van Sambas in de berigten van den waarnemenden resident met de zwartste kleuren geteekend. Indien te Pontianak althans eenige beginselen van welvaart bestonden, te Sambas was niets te vinden dan armoede en ellende; zoo men op eerstgenoemde plaats eenigen prijs toonde te stellen op de handhaving van regt en orde en de bescherming die het Gouvernement aan den handel poogde te verleenen, op laatstgenoemde waren roof en plundering algemeen, en zelfs de prinsen, die, van vaste inkomsten verstoken, zich door allerlei geweldenarijen een middel van bestaan trachtten te verschaffen, maakten zich daaraan schuldig. De Sultan strafte hen soms door geldboeten, door het afbreken hunner huizen of tijdelijke ballingschap, doch was dikwijls genoodzaakt zich bij den resident te beklagen dat hij evenzeer buiten staat was om de knevelarijen die zijne rijksgrooten in de bovenlanden pleegden, te beletten, als om hun uit zijne inkomsten genoegzame middelen van bestaan toe te leggen. En als een onvermijdelijk uitvloeisel hiervan, werd ook de regterlijke magt, die door het contract aan het Nederlandsch gezag opgedragen en in zijnen naam door den resident geöefend werd,

[1]) Tobias, bl. 71, de Stuers HS., bl. 21, Muntinghe, bl. 183, G. Muller, Brief van Sambas van 1 Aug. 1822 aan den Gouv.-Gen. (HS.).

1820. zelfs door de aanzienlijksten des volks met hoon en versmading bejegend [1]).

Het zou onverklaarbaar zijn dat de hooge regering dezen ellendigen staat onzer zaken op Borneo's Westkust zoo langen tijd lijdelijk aanzag, en zelfs de regtstreeksche aanvallen der Chinezen op onze ambtenaren en garnizoenen, vroeger te Mampawa, later te Pontianak, ongewroken liet, indien zij niet op dat tijdstip in moeijelijkheden was gewikkeld geweest, die hare geheele aandacht en de inspanning van al hare krachten vorderden. Gelijk eenige jaren later de buitenbezittingen werden opgeofferd aan den vijfjarigen krijg op Java, zoo werden thans onze belangen op Borneo en elders verwaarloosd om den wille van den oorlog met Palembang. Na de mislukking van onzen aanval op dat rijk in October 1819, zag men in dat Palembang, het kostte wat het wilde, onderworpen moest worden, zou niet een doodelijke slag aan de Nederlandsche heerschappij in de wateren van den Archipel zijn toegebragt. Het geheele jaar 1820 werd in geduchte toebereidselen en vruchteloos wachten op gunstig omstandigheden doorgebragt. Dit noodlottig uitstel had ook een gedurig verschuiven der betere regeling onzer zaken op Borneo ten gevolge [2]). Alleen werd met het daartoe afgehuurde Engelsche schip Marianne, gezagvoerder Holbrown, behalve geld en vivres ook eenige versterking van troepen naar Borneo's Westkust gevoerd, die in October 1820 aankwam, juist op het tijdstip dat te Sambas door de bedreigingen van Broenei de bezorgdheid hoog gestegen en de reeds vermelde aanvraag tot ondersteuning naar Pontianak gezonden was. De sterkte van het garnizoen te Pontianak werd hierdoor op 122, die te Sambas op 100 man gebragt, allen Ambonezen, met uitzondering van 2 officieren en 17 onder-officieren en manschappen ter eerstgenoemde en 6 officieren en onder-officieren ter laatstgenoemde plaats [3]). Het schip Mari-

---

1) Muntinghe, bl. 177, 178.

2) Tobias, bl. 65, Mijer 1820, bl. 606.

3) Verwikk., bl. 300. Het in dat geschrift, bl. 292—313, medegedeelde stuk betrekkelijk de krijgsverrigtingen op Borneo van 1818—1825 schijnt een haastig uittreksel uit verschillende rapporten te zijn. Van hoeveel dienst het mij ook geweest is, ben ik dikwijls in twijfel gebleven of ik de meening regt verstond. Zoo zou men er ook hier uit kunnen opmaken dat de cijfers in den tekst genoemd, niet die van de versterkte garnizoenen, maar alleen van de aangebragte versterkingen waren. Vergelijkt men echter wat D. I, bl. 15 en 94, over de gewone sterkte der garnizoenen van Sambas en Pontianak gezegd is, dan zal het onwaarschijnlijke hiervan in

anne benevens het reeds vroeger genoemde schip Isabella bleven nu vooreerst te Sambas ter dekking van de reede, en aan de bedreigingen van Broenei werd geen gevolg gegeven, omdat men daar waarschijnlijk onderrigt werd dat Sambas beter tot tegenweer bereid was [1]). 1820.

In den loop van het jaar 1820 werd een aanvang gemaakt om ook Sambas van een fort te voorzien, hetwelk in Mei van het 1821. volgende jaar werd voltooid [2]). Dit fort was van eene vierkante gedaante, met kleine bastions op twee der hoeken, en met eene borstwering van enkel aarde, voor het verzakken van buiten en binnen met paalwerk beschoeid. Het geheel was van een berm met fraisering en van een gracht, die echter noch diep noch breed was, omringd, terwijl van-binnen tegen de borstwering een banket was opgeworpen. Ofschoon volstrekt onbestand tegen een Europeschen vijand, werd deze versterking tegen een inlandschen genoegzaam geacht, te meer daar zij van drie zijden ontoegankelijk was, en aan de rivierzijde, waar zij alleen te genaken was, hare weerbaarheid door er een kanonneerboot te posteren aanmerkelijk kon verhoogd worden [3]).

Voor het overige bleef in de eerste maanden van 1821 alles op Borneo's Westkust nog in denzelfden slependen toestand. Eerst nadat in Junij van dat jaar onze wapenen eene schitterende zege op Palembang hadden bevochten, vond de hooge regering tijd hare aandacht opzettelijk bij de aangelegenheden van dit gewest te bepalen [4]).

Alvorens men er echter toe overging om krachtig de hand te slaan aan de verbetering van den toestand onzer établissementen op deze kust, was het niet onnatuurlijk dat men vooraf naauwkeuriger kennis van den staat des lands en zijne hulpmiddelen wenschte te verzamelen, dan men tot dusverre bezat. Het schijnt zelfs dat de vraag gerezen is, of het niet welligt wenschelijk kon zijn de Westkust van Borneo geheel te verlaten, welker bezetting tot dusverre slechts schade en teleurstelling had opgeleverd. De tuchtiging der Chinezen, die weder nieuwe opofferingen eischen zou, scheen

---

het oog vallen. Ook zou alsdan Tobias, bl. 65, niet van „eene kleine versterking om de zaken slepende te houden" gewaagd hebben.

[1]) Verwikk., bl. 300.

[2]) Brief van den lt.-kol. Nahuys aan den gen.-maj. van Geen van 30 Mei 1821 (HS.).

[3]) Deze beschrijving is genomen uit een rapport van den luit.-kol. Meynhardt, in Off. Stukk. HS., bl. 10.

[4]) Mijer 1821, bl. 38, Tobias, bl. 65.

1821. in dit geval minder noodzakelijk, nu de overwinning op Palembang de eer en het aanzien van het Gouvernement zoo krachtig had gehandhaafd. Over deze vraag werd door den Gouverneur-Generaal het oordeel ingewonnen van den kundigen raad van Indië Mr. H. W. Muntinghe, denzelfden dien wij vroeger als Commissaris voor Palembang en raadgever van den heer Nahuys leerden kennen. Het in order brengen der Indische archieven had allengs ook omtrent Borneo eenige oude bescheiden aan het licht gebragt, die, gevoegd bij de rapporten en dagregisters der Commissarissen van Boekholtz, Nahuys en Roesler en bij de beschrijvingen van Borneo door Valentijn, Radermacher en Leyden, den heer Muntinghe in staat stelden, na gezette studie tot vergelijking en schifting der berigten, den 31sten Augustus 1821 eene uitmuntende memorie over Borneo's Westkust aan de regering aan te bieden, die niet slechts eene zorgvuldige compilatie uit de genoemde stukken, maar tevens vele voortreffelijke wenken omtrent de middelen tot bevestiging van ons gezag en verbetering onzer inkomsten op dat eiland bevatte [1]).

Het zou een overtollig werk zijn, zoo ik hier den heer Muntinghe in zijne gansche beschouwing van den staat des lands en zijner bewoners wilde volgen. Beide kennen wij thans in vele opzigten beter, en mijn tegenwoordige arbeid zelf, waarin is opgenomen alles wat thans nog als bruikbaar in de mededeelingen van den heer Muntinghe mag beschouwd worden, levert, bij al het gebrekkige dat hem aankleeft, zonder twijfel daarvan het bewijs. Maar als men ziet hoe tot dusverre was misgetast in de middelen om het gezag van het Gouvernement op Borneo's Westkust te doen eerbiedigen en de bezetting van dat gewest baten voor Nederland te doen afwerpen, dan kan het niet onbelangrijk geacht worden na te gaan, welke meeningen daaromtrent door een zoo uitnemend staatsman gekoesterd werden. Ik zal derhalve trachten zijne denkbeelden hierover, in verband met enkele wenken betrekkelijk het karakter van sommige deelen der bevolking, kortelijk zamen te vatten, en dat te eerder opdat wij mogen zien, welken invloed zij op de latere beschikkingen der regering omtrent Borneo hebben geoefend, en te beter de wijsheid der politieke inzigten kunnen toetsen, die zich in hare opvolging of verwaarloozing openbaarden.

---

[1]) Mijer 1821, bl. 38, Tobias, bl. 65, 66, Muntinghe, bl. 160, 161.

De heer Muntinghe stelt op den voorgrond dat van onze verbindtenissen met de vorsten van Borneo en hunne erkenning onzer suprematie op zich zelve geen heil voor ons te wachten is. Indien al de zucht om hunnen handel te beveiligen en zich in hunne onderlinge veeten en tegenover hunne vasallen en de vereenigingen der Chinezen een steun te verschaffen, de bescherming eener Europesche mogendheid voor hen noodzakelijk maakte, het ontbrak hun geheel aan regt besef der wederkeerige verpligtingen, die daaruit voor hen voortvloeiden. »Wie goedig genoeg is," zegt de heer »Muntinghe, »om te hopen dat zij, in vergelding der hun bewezen dienst, het Europesche Gouvernement met de hulpmiddelen »van hun rijk zullen bekend maken, is een vreemdeling in de »godsdienstige en staatkundige leerstellingen, die zij aankleven. Deze »inlandsche vorsten kennen geene dankbaarheid, geen pligt tot we»dervergelding ten goede ten aanzien van ongeloovigen. Zij zien »onze meerderheid in kennis, in den wapenhandel, in de kunst »des oorlogs; zij erkennen hunne zwakheid, doch in die zwakheid »voelen zij zich sterk in het wapen der zwakken: — zij vertrou»wen op hunne list. Hoe vele trappen zij ook in kennis en »beschaving beneden ons mogen staan, hebben zij echter de ver»waandheid, zich in list en doorzigt boven ons verheven te achten. »Zij kennen onze driften, onze zwakheden, — en spelen er mede; »zij kennen onze eerzucht, onze begeerlijkheden, — en wekken »ze op. Maar de middelen om ze te voldoen onthouden zij ons of »ontwikkelen zij slechts ten halve. Zij weten dat wij ons in hun »rijk vestigen met uitzigt om een nuttig gezag te oefenen en bil»lijke voordeelen te behalen; maar in beide opzigten maken zij ons »steeds de speelbal van hun eigen bedoelingen." 1821.

Door eene ondervinding van twee eeuwen, dus luidt in substantie het vervolg van des schrijvers redenering, weten deze vorsten dat de Nederlanders zich in Indië tot bereiking hunner oogmerken steeds tot hen en hunne rijksgrooten wenden, en zij vertrouwen er op dat nog steeds datzelfde stelsel door ons zal gevolgd worden. In dit vertrouwen maken zij geene zwarigheid om hunne landen en inkomsten aan den eersten Nederlander die er om komt vragen, voor de helft, voor het geheel of voor welk gedeelte hij verkiest af te staan, zich verzekerd houdende dat hij, om er eenig genot van te erlangen, zich toch steeds tot hen of hunne rijksgrooten zou moeten wenden. Het inslaan van een anderen weg, waarbij

1821. het Nederlandsch gezag zich regtstreeks tot de bevolking wendde, van welke de ware voordeelen voor het Gouvernement moeten voortvloeijen, zou daarom met de grootste gevaren gepaard gaan. Toonden wij alzoo dat wij den afstand hunner oppermagt, door hen als louter spel beschouwd, als eene ernstige zaak aanmerkten, zij zouden list noch laster, en misschien zelfs vergift noch moorddolk sparen, om zich te ontwringen aan de hand der Nederlanders, die dus bewezen van den goeden ouden weg te willen afwijken. Maar deze gevaren mogen ons niet afschrikken. Niet van de vorsten, de heer Muntinghe zag het duidelijk in, alleen van de bevolkingen, van de bevordering harer belangen, van haren handel, hare industrie, is voor het Nederlandsch gezag steun en voordeel te verwachten [1]). Men sla het oog op Serawak, waar deze weg is ingeslagen, en vergelijke het met onze ellendige établissementen op de Westkust, waar nog, na eene zeer korte heerschappij van gedeeltelijk betere inzigten, de oude sleur gevolgd wordt, en ontkenne dan, zoo men durft, dat de heer Muntinghe gelijk had [2])!

De bevolking onderscheidde de heer Muntinghe in drie hoofdklassen: de Mohammedaansche strandvolken, de Chinezen, de Dajaks. De belangen der eersten waren het naauwst met die der vorsten verbonden; maar de Arabieren, Boeginezen en Maleijers achtte hij te dien aanzien niet geheel op éene lijn te stellen. De eersten hadden vooral te Pontianak grooten invloed, en hadden als handelaren groot voordeel van de gunst der vorsten weten te trekken, zoodat er onder hen waren, die op een vermogen van meer dan 20.000 Spaansche matten geschat werden. Of zij als nuttige ingezetenen onzer bezittingen zouden kunnen worden aangemerkt, was geheel afhankelijk van de leiding die aan hunnen handel zou kunnen gegeven worden.

Een zeer gunstig oordeel velt de heer Muntinghe over de Boeginezen. »Door handelsgeest gedreven komen zij als kolonisten her»waarts. Uit hun eigen land vertrekkende zijn zij gewoonlijk arm; »doch ofschoon zij met weinig of niets beginnen, stelt het gebruik

---

[1]) Muntinghe, bl. 182—185.

[2]) Intusschen is de politiek, die bij de vaststelling van het nieuwste regeringsreglement voor O. I. weder heeft gezegepraald, om Java door middel der inlandsche aristocratie, en nog wel met erfelijk gezag, te regeren, in den grond even verkeerd en verwerpelijk, een slagboom tegen alle waarachtige verbetering in den toestand des volks, en alleen gemakshalve aan te bevelen.

» van hunnen landaard hen in staat om al dadelijk in de winsten 1821.
» van den handel te kunnen deelen. Volgens hunne oendang-oendang handelt elk vaartuig bij hen op een vereenigd kapitaal, en » ieder opvarende heeft of wordt gerekend een aandeel te hebben in » de lading. De onkostbaarheid hunner vaartuigen en uitrusting en » de kostbaarheid daarentegen der ladingen die zij daarmede overvoeren, laten hun alzoo aanzienlijke winsten over. De praauwen » of padoeakans welke zij gebruiken, komen hun zelden bij inkoop » op meer dan 150 à 300 Spaansche matten te staan; de gansche » uitrusting in stroozeilen, houten ankers, rotting, touwen en kabels zal ongeveer 50 Sp. matten waardig zijn. En in deze broze » vaartuigen voeren zij zeldzaam ladingen over die minder dan » van 10,000 tot 40,000 Spaansche matten gelden. Door deze middelen verheffen zij zich weldra tot een aanzienlijken trap van » vermogen; maar hoe hoog dit ook stijgen moge, zij blijven dezelfde spaarzaamheid in hunne levenswijze, dezelfde oppassendheid » in hunne zaken aan den dag leggen, waarmede zij hunne loopbaan intraden. Hoe rijk zij ook geworden zijn, overtreffen hunne » dagelijksche verteringen zelden het derde of vierde van een ropij, » terwijl de gewone Chinesche daglooner eene geheele ropij tot zijn » onderhoud behoeft. In hunne huishouding aan den wal vervaardigen » zij Boeginesche kleedjes, spinnen zijde en bereiden een uit katoen en » zijde gemengd weefsel. Eenige rijstvelden bebouwen zij door hunne » slaven of pandelingen, maar betalen daarvoor aan den Sultan geen » schatting. En het is dan ook niet te verwonderen dat langs deze » verschillende wegen sommigen hunner een vermogen vergaderen, » dat, volgens geloofwaardige berigten, soms 100,000 Sp. matten » te boven gaat. Bekend daarenboven wegens hunne trouw en eerlijkheid, en achtbaar wegens den moed die hen nimmer voor » eenigen roover doet bezwijken, schijnen zij bijzondere zorg en » oplettendheid te verdienen."

Van het zamenraapsel van verschillende natiën, dat op Borneo onder den naam van Maleijers bekend is, weet de heer Muntinghe zooveel goeds niet te zeggen. Aan hen, inzonderheid aan die van Sambas, waren grootendeels de rooverijen te wijten, die in deze wateren gepleegd werden; er waren er echter ook onder hen, die zich met eerlijken handel geneerden [1]).

---

[1]) Muntinghe, bl. 186, 187.

1821. Den eerlijken handel te bevorderen, de zeerooverij te beteugelen, dat moest natuurlijk, ten opzigte dezer strandvolken, het streven zijn van het Gouvernement; doch het mogt daarbij ook niet verzuimen aan dien handel zooveel mogelijk eene leiding te geven, waardoor Nederland een ruim aandeel in de baten daarvan verkrijgen zou. Was de handel, gelijk hij gedreven werd, op zich zelven ook niet onbelangrijk, wanneer men vroeg welke voordeelen die voor ons afwierp, dan konden deze naauwelijks te laag worden geschat. De voornaamste artikelen van consumtie, lijnwaden en opium, waarvan jaarlijks wel voor een millioen Spaansche matten werd aangevoerd, trokken de inwoners uitsluitend van vreemden. De Chinesche jonken voerden, in ruil voor de uit China aangebragte goederen, jaarlijks voor eene waarde uit, die wel op een half millioen Sp. matten kon gesteld worden. Aanzienlijke fortuinen werden bovendien door de terugkeerende Chinezen medegevoerd. »Van het overig gedeelte van Borneo's opbrengsten," zegt onze schrijver, »mogt Java met regt zijn natuurlijk aandeel verwachten, in ruiling voor zijne rijst, zout, olie, tabak, suiker en djatihout. Maar, leed als het mij is deze verklaring te moeten afleggen, — de algemeene klagten wettigen haar, — dit natuurlijk aandeel in den handel van Borneo is thans voor Java verloren. De gansche overwalsche handel is van ons verloopen en voor het grootste gedeelte verlegd naar Poelo-Pinang, Malakka, Siam en andere plaatsen. Van den ganschen overwalschen handel op de Westkust van Borneo schieten ons op dit oogenblik geene andere voordeelen over, dan die welke genoten worden op het monopolie van zout te dier plaatse en uit de perceptie der uit- en ingaande regten, voor zoo verre deze bij de laatste contracten met de vorsten aan ons zijn getrokken."

De heer Muntinghe gaat vervolgens over tot een onderzoek naar de uitkomsten dezer middelen, en oordeelt dat zij, zelfs vermeerderd met de hoofdgelden der Chinezen, op verre na niet toereikend zijn om de kosten onzer établissementen goed te maken. Dat zij niet produktief konden zijn, had men, meende hij, reeds te voren kunnen berekenen. Het monopolie had den prijs van het Java-zout veel hooger gebragt, dan die van het Siamsche zout plagt te wezen. Het werd daarom van alle zijden door den sluikhandel, waartoe de kust zoo uitnemend geschikt was, onderkropen, terwijl het aan den anderen

kant door de kosten van overvoer en administratie zeer werd gedrukt. 1821.
Even ongunstig waren de uitkomsten van de perceptie der regten, omdat de uitvoer voornamelijk bestond in goud en edelgesteenten, die gemakkelijk konden verborgen worden, en omdat de voornaamste handelaars ter kust, de Arabieren en Boeginezen, zeer onwillig waren om regten te betalen en hunne vaartuigen aan eenig onderzoek te onderwerpen.

Ten einde, zoo mogelijk, tot een beteren toestand te geraken, somt de heer Muntinghe de oorzaken op, die tot het verval van den overwalschen handel hadden geleid. Hij vindt ze, om van den bijkans algeheelen handels-stilstand op Java in de jaren 1808—1811 niet te gewagen, in de al te strenge maatregelen door den Gouv.-Gen. Daendels in 1808 omtrent het beheer en den verkoop der djati-bosschen verordend, in de uitbreiding van het zoutmonopolie tot de buitenbezittingen en den buitenlandschen handel, en in de den inlandschen en inzonderheid Boegineschen handelaar zoo zeer stuitende bezwaren en formaliteiten, met de heffing der regten verbonden. De voor de hand liggende geneesmiddelen, door hem aanbevolen, waren dus: het verschaffen van meer gemak tot verkrijging der noodige houtwerken voor den inlandschen scheepsbouw; de verzachting van het zoutmonopolie in dien zin, dat de aanvoer van Gouvernements-zout aan partikulieren werd toegestaan; en eene vereenvoudiging in de wijze van heffing der regten ten behoeve der inlandsche en bijzonder Boeginesche vaartuigen, daarin bestaande dat zij, even als reeds met de Chinesche jonken het geval was, slechts tot de betaling eener vaste som, naar de herkomst en het charter der schepen of de vermoedelijke waarde der lading te berekenen, zouden gehouden zijn. Bovendien achtte hij het wenschelijk dat op de voornaamste plaatsen van Java Boeginesche hoofden zouden benoemd worden, die aan hunne dáár ten handel komende landslieden hulp en inlichting tot het behoorlijk nakomen aller op hen toepasselijke voorschriften konden verleenen.

Deze maatregelen zouden echter op zich zelven ontoereikend zijn om tot het doel te leiden, zoo niet tevens aan Nederland een aandeel in den aanvoer van opium en lijnwaden, de beide zuilen van den Indischen handel, kon verschaft worden. Het Gouvernement zou zich daartoe gedurende eenigen tijd eene buitengewone opoffering moeten getroosten, door zelf op de eene of andere wijze, immers voor het grootste gedeelte, in de behoefte aan opium en

1821. lijnwaden op de kust van Borneo te voorzien, ten einde den overwalschen handel in de vroegere kanalen terug te leiden. Op welke wijze het Gouvernement zich in het bezit der vereischte handelswaren moest trachten te stellen, — b. v. door den opium 't zij op eigen grond te doen kweeken, of uit den Levant te ontbieden, of eene leverantie tegen gematigde prijzen uit Bengalen te bedingen, en de lijnwaden 't zij van de Nederlandsche fabriekanten, 't zij in Bengalen of elders op te koopen, — hierover wilde hij in geen onderzoek treden. Maar waren eenmaal 's Gouvernements pakhuizen daarvan voorzien, dan zouden die artikelen aan de Boeginesche en Maleische vaartuigen van den overwal voor den uitvoer naar buiten moeten worden afgestaan tegen prijzen, die de marktprijzen van Poelo-Pinang en Singapoera niet te boven gingen, tenzij men verkiezen mogt aan de Chinesche mijnwerkers en verdere bovenlandsche bevolking tegen de gewone plaatselijke prijzen verstrekkingen te doen. Deze maatregelen zouden echter slechts van tijdelijken aard zijn; zij zouden eene bescherming in het leven roepen, gelijk zij door den lethargischen toestand van den Nederlandschen handel gevorderd werd, maar slechts zoolang tot deze tot het bewustzijn zijner krachten zou zijn ontwaakt; zij zouden dit doen niet door uitsluiting of belemmering van den vreemden handelaar, maar door den Nederlandschen koopman in staat te stellen op gelijken voet met hem te concurreren [1]).

Als een derde middel tot opbeuring van den overwalschen handel worden door den heer Muntinghe krachtiger maatregelen tot beteugeling van den zeeroof en de binnenlandsche afpersingen aangeprezen. Over de middelen om dit doel te bereiken treedt hij in geene verdere bijzonderheden, dan alleen voor zooverre de hervorming van Sambas betreft. Hij wenschte dat men aan gegoede inlandsche, 't zij Boeginesche, Maleische of Javaansche handelaren, zooveel mogelijk aanmoediging schonk om zich tot het drijven van een eerlijken handel aldaar neder te zetten. Wanneer eenmaal de gegoede en eerlijke ingezetenen de overhand kregen, zou weldra de geest van roof en plundering voor dien van orde, regt en zedelijkheid wijken. Het Gouvernement zou hierin een krachtigen steun vinden, en de weerbarstige prinsen en grooten zouden allengs kunnen genoodzaakt worden om óf het land te

[1]) Muntinghe, bl. 196—200.

verlaten, óf zich een eerlijk beroep in handel of landbouw te kiezen [1]. Ook hier weder toont het voorbeeld van Serawak, hoe juist de heer Muntinghe heeft geoordeeld. 1821.

De Chinezen onderscheidt onze schrijver in de handeldrijvende aan de stranden, wier belangen grootendeels eenzelvig zijn met die der overige strandvolken, en in de bewoners der mijndistricten. Ofschoon ook de eersten, door hunne betrekking tot de kongsies, tot verzet tegen het Gouvernement waren medegesleept, konden zij toch, uit hoofde van hun beroep, voor onze bescherming niet onverschillig zijn, en kon men niet twijfelen of zij zouden die, wanneer zij de vruchten daarvan bespeurden, gaarne door eene billijke schatting vergelden. Het weerspannig gedrag der Chinesche mijnwerkers had in de oogen van den heer Muntinghe niets bevreemdends, wanneer men op het karakter dezer bevolking, het doel harer nederzetting, de schier geheele onafhankelijkheid waartoe zij zich voor onze komst op de Westkust verheven had, de geringe magt waarmede wij ons op Borneo gevestigd hadden, het onverstandig gedrag en den hoogen toon onzer ambtenaren, en den aard der hun opgelegde belastingen lette. De hoofdgelden achtte hij ongelijk werkend en moeijelijk te voldoen, en hij oordeelde het daarom dringend noodzakelijk dat de daaromtrent bestaande bepalingen herzien of althans aan een nieuw onderzoek onderworpen wierden. Daarentegen meende hij een ander middel te mogen aanbevelen, waardoor het Gouvernement op billijke wijze in de winsten van den mijnarbeid zou kunnen deelen. Die winsten achtte hij hier het eenige belastbare fonds, terwijl alle heffing die de redelijke en doeltreffende belooning van den mijnarbeid zou bekorten, uit den aard der zaak de strekking zou hebben om het werk der mijnen te doen te niet loopen, en daardoor de hulpbronnen van het Gouvernement zelve te doen opdroogen. De behoeften van de bevolking der mijndistricten boden naar zijne gedachte het gereedste middel aan om door zuivere overreding alle opbrengsten van haar te bedingen, die redelijkerwijze konden gevorderd worden. Hij had daarbij het oog op die hun onontbeerlijke artikelen, die Borneo of niet of in ongenoegzame hoeveelheid oplevert, zooals rijst, zout, lijnwaden, olie, tabak, ijzer, staal en de wel is waar schadelijke, maar den mijnwerker door de gewoonte onmisbaar geworden opium.

[1] Muntinghe, bl. 200, 178.

1821. Indien het Gouvernement zich met de levering dezer behoeften belastte, zou het vermoedelijk weinig zwarigheid ontmoeten om in ruiling daarvoor een zoodanig aandeel in de opbrengst der mijnen te erlangen, als waarop het in billijkheid kon aanspraak maken. Een naauwkeuriger onderzoek naar den staat der goudmijnen, de hoegrootheid der opbrengst, het aantal der arbeiders, de wijze van bewerking, hunne behoeften en de winsten die zij zich voorstelden en zonder welke zij de onderneming zouden laten varen, moest echter in billijkheid aan alle regeling vooraſgaan [1]).

Wat in de laatste plaats de Dajaks aanbelangt, de heer Muntinghe hield zich overtuigd dat de sterkste banden van eigenbelang hen aan het Europeesch gezag zouden hechten, zoodra dit slechts de beschermende hand tot hen uitstrekte om hen van het juk hunner verdrukkers te bevrijden. Die bevolking achtte hij als was tot elken vorm te kneden: tot den arbeid geschikt en genegen, kon zij in de handen van een verlicht en weldadig bestuur een krachtig werktuig worden om de onberekenbare rijkdommen van Borneo aan den bodem te ontwoekeren; terwijl zij ons tevens een gepast tegenwigt zou kunnen opleveren, zoowel tegen de inlandsche vorsten als tegen de Chinezen, en alzoo een middel om beiden in toom te houden. De regtstreeksche voordeelen echter, die zich het Gouvernement van de opleiding dezer volken kon beloven, zouden voornamelijk moeten bestaan in uitbreiding van den landbouw en de exploitatie van al wat Borneo oplevert, geschikt voor den handel in Indië en van Indië op Europa. In verband hiermede vestigde onze schrijver de aandacht op onderscheidene gewigtige punten, waaromtrent hij een zorgvuldig onderzoek wilde hebben ingesteld. Deze waren, ten eerste, of en in hoeverre het mogelijk zou zijn om de eerste en lagere bedding van aangespoelde landen, die het Westen en Zuiden van Borneo omringen, tot den landbouw en in het bijzonder de rijstteelt geschikt te maken; welke middelen tot bedijking en drainering konden worden bij de hand genomen; of niet het water der rivieren door den planter zou kunnen worden te baat genomen om zijne velden naar welgevallen en door alle jaargetijden heen te doen ondervloeijen, zoodat jaarlijks een dubbele oogst kon verkregen worden; of de tegenwoordige bevolking dier streken daartoe genoegzame handen zou opleveren, dan wel eene andere

[1]) Muntinghe, bl. 187—194, 166.

uit de binnen- en bovenlanden of van elders zou moeten worden aangevoerd; — ten andere, welke op de meer binnenwaarts gelegen hoogere gronden de staat was der peper- en koffijteelt, op welke wijze die zou kunnen worden aangemoedigd, en wat was te oordeelen van de geschiktheid der bevolking om daartoe te worden opgeleid; — ten derde, welke de beste middelen waren om de diamantgraverij aan te moedigen, de wijze der exploitatie te verbeteren, en een deel althans der opbrengsten aan Java te doen toevloeijen [1]). 1821.

Ziedaar een beknopt overzigt van de denkbeelden en voorstellen van den heer Muntinghe, die ik hier ter plaatse refereer, zonder ze te beoordeelen. Niet aan alles zou ik onvoorwaardelijk mijn zegel durven hechten, het minst aan de soort van gedwongen handel waaraan hij, tot stijving der schatkist, de Chinezen wilde onderwerpen. Doch anderen mogen beslissen, in hoeverre zij den toets der ervaring en der wetenschap kunnen doorstaan, ofschoon het vervolg van mijn verhaal nog menig feit zal opleveren, dat tot het uitspreken van een gegrond oordeel zal kunnen bijdragen. Eene beknopte vermelding werd voor het overige hier ter plaatse gevorderd, omdat deze denkbeelden en voorstellen een leidraad werden voor het op breede schaal ingesteld onderzoek op Borneo zelf, weldra door het Gouvernement gelast [2]), en daardoor van grooten invloed waren op de nieuwe en in vele opzigten betere organisatie, die in de nu volgende belangrijke jaren, 1822 en 1823, aan onze établissementen op Borneo gegeven werd.

---

[1]) Muntinghe, bl. 194—196, 166.

[2]) De heer Tobias, HS., bl. 8, zegt hieromtrent: „vooraf nog acht ik het een heiligen pligt Uwe Exc. met den dank bekend te maken, dien ik den heer Muntinghe ben verschuldigd, voor het nut hetwelk ik uit ZEGs. memorie omtrent Borneo heb getrokken; — zonder de leiding die ik in dat stuk, welks bewerking, bij het bestaande gebrek aan bescheiden, zooveel arbeid en moeite heeft gekost, heb gevonden, waren mij vele, ja eenige onoverkomelijke zwarigheden in den weg gekomen, die ik nu gemakkelijk ben te boven geworsteld."

VIJFDE HOOFDSTUK.

Benoeming van den heer Tobias tot Commissaris voor Borneo. — De heer van Grave vervangt den heer Reynst als resident van Sambas. — Nieuwe versterking van het garnizoen te Pontianak. — Verrigtingen van den Commissaris te Sambas. — Zijn voorstel tot wijziging van het contract. — Onderzoek naar den staat der zeerooverij. — Plannen ten opzigte van Broenei en de Dajak-Kajan. — Vertrek van den Commissaris naar Pontianak. — Onderhandelingen met den Sultan over de troonsopvolging. — Voorstel tot het aangaan van een gewijzigd contract. — Beschikkingen omtrent Mampawa. — Plannen ten aanzien van Tajan en Landak. — Bezoek te Sangouw en Sintang. — Zending van een inlandsch gezantschap naar Matan. — Plannen tot bevordering der nijverheid onder de Dajaks. — Uitkomsten van het onderzoek naar de handelsaangelegenheden en het belastingstelsel. — Plan tot eene expeditie tegen de Chinezen. — Voorstellen omtrent de goud- en diamantmijnen in de binnenlanden. — Militair rapport van den luitenant-kolonel Meynhardt. — Voorstel tot vermeerdering van het getal der ambtenaren. — Terugreis van den Commissaris.

1821. Het nader onderzoek door den heer Muntinghe omtrent vele punten aanbevolen, vorderde de benoeming van eenen nieuwen Commissaris, wiens taak zich dan ook aanvankelijk meest tot het inwinnen van berigten zou bepalen. Deze gewigtige zending werd, op voorstel van dienzelfden ambtenaar, toevertrouwd aan den heer Mr. J. H. Tobias, laatst resident van Bantam, aan wien bij zijne instructie, gearresteerd bij besluit van 13 October 1821, werd opgedragen: vooreerst om den staat van het land, de bevolking en den handel op Borneo te onderzoeken, ten einde, naar aanleiding daarvan, te kunnen nagaan en bepalen, op wat wijze daar de zaken voor het vervolg op beteren voet zouden kunnen worden ingerigt; en ten tweede om de gezindheden der vorsten en volken en het gedrag van 's lands ambtenaren in de verschillende takken van bestuur na te sporen, met bevoegdheid tevens om voorzieningen te treffen, zoo tot regeling van zaken die dit dadelijk mogten vorderen, als tot wering van misbruiken. Met betrekking tot de Chinezen was hem nog bijzonder voorgeschreven, de oorzaken na te vorschen van den onwil om het hoofdgeld te betalen, en te onderzoeken of het met goed

gevolg door eene andere belasting zou kunnen vervangen worden. 1821.
Voor het overige verbood de instructie van den Commissaris hem wel niet bij voorkomende gelegenheid te handelen, doch zij maakte hem ten pligt, zoo het bleek dat belangrijke maatregelen tot handhaving van ons gezag op Borneo gevorderd werden, eerst naar Java over te steken, ten einde op zijne voorstellen de beslissing van het Gouvernement af te wachten. De Commissaris vertrok den 31sten October met Z. M. korvet Venus, gekommandeerd door den kapitein-luitenant Verveer, van Batavia, en begon den 2den December zijne werkzaamheden te Sambas, op welke plaats zijne tegenwoordigheid het eerst en dringendst gevorderd werd. Hij werd derwaarts vergezeld of gevolgd door den luitenant-kolonel Meynhardt, wien te gelijker tijd een onderzoek naar de militaire aangelegenheden der Westkust was opgedragen, en door den heer M. van Grave, bestemd om den heer Reynst, die naar Java zou terugkeeren, als resident van Sambas te vervangen [1]). De nieuwe resident had vroeger de militaire loopbaan gevolgd, zich in Spanje en Rusland onderscheiden en het ridderkruis van het legioen van eer verworven. Hij was een man van een zeer minzaam en welwillend karakter, een vriend en beschermer der verdrukten, daarbij moedig en ijverig, maar door zijn gebrek aan kennis der Maleische taal aanvankelijk aan misleiding blootgesteld en door de edelmoedigheid van zijnen aard zelven ligt tot onvoorzigtigheid te vervoeren [2]).

Inmiddels was het garnizoen te Pontianak den 22sten November versterkt door een detachement van 17 Ambonezen, onder bevel van een tweeden luitenant, van Batavia aangebragt door Z. M. schooner Calypso. In den loop des jaars was daar alles tamelijk rustig gebleven, maar zonder dat in den staat van zaken eenige wezenlijke verbetering had plaats gegrepen [3]).

De Commissaris vertoefde in het rijk van Sambas van den 2den December tot den 21sten Januarij des volgenden jaars. Hij besteedde 1822.
dien tijd niet alleen tot eene reeks van besluiten betreffende het personeel, de bezoldiging en werkzaamheden der beambten en dergelijke, maar hij deed ook eene reis in de binnenlanden om zich bekend te maken met den toestand der Dajaksche en Chinesche

[1]) Tobias, bl. 66, HS., bl. 1, Mijer 1821, bl. 38, 39, van Lijnden T. N. I., bl. 175, Off. Stukk. HS., bl. 1, 2.
[2]) Mijer 1824 en 1825, bl. 565, Tobias, bl. 72, 73.
[3]) Verwikk. bl. 300.

1822. bevolkingen en de afpersingen die zich de rijksgrooten, met des Sultans broeders aan het hoofd, in de hun als apanage toegewezen districten jegens de arme Dajaks veroorloofden [1]). Hij bevond dat de onlusten onder de Chinezen met steeds toenemende hevigheid woedden; doch om den geest der hem vooreerst opgedragen taak getrouw te blijven, wees hij de menigvuldige aanzoeken die hij ontving, om in deze geschillen tusschen beiden te komen, standvastig van de hand, en gelastte den Sultan en resident zich ook na zijn vertrek even weinig daarmede te bemoeijen, zelfs niet om vijandelijkheden en bloedstorting te voorkomen, veel minder tusschen de strijdenden partij te trekken, totdat de hooge regering beslist zou hebben, welke gedragslijn behoorde gevolgd te worden [2]). Bovendien onderzocht de Commissaris ook de werking van het met Sambas gesloten contract. Hij meende dat het bedrag van *f* 12000, daarbij jaarlijks aan den Sultan toegelegd, te laag was gesteld. Daar deze som werkelijk ontoereikend was, scheen het dien vorst naauwelijks euvel te duiden dat hij op allerlei wijzen naar vermeerdering zijner inkomsten had gestreefd, en zelfs het Gouvernement met herhaalde klagten en aanvragen om voorschotten was lastig gevallen. De Commissaris stelde dus voor, bij eene vernieuwing van het contract het inkomen des Sultans te verdubbelen, maar daarentegen de troonsopvolging te Sambas, waaromtrent geene uitdrukkelijke bepaling in de bestaande overeenkomst werd gevonden, aan de goedkeuring van het Gouvernement te onderwerpen. Tegen den bestemden troonsopvolger zelven, den zoon van des Sultans voorganger en broeder, had de heer Tobias geene zwarigheden, doch hij achtte voor hem het bijzonder toezigt onzer ambtenaren en zelfs een kort verblijf op Java allezins wenschelijk [3]).

Omtrent de zeerooverij ontving de heer Tobias eenige mededeelingen van den Sultan van Sambas, die, wegens zijn vroeger aandeel in hun bedrijf en zijne betrekkingen van bloedverwantschap tot vele roover-vorstjes der naburige eilanden, volkomen met hunne aangelegenheden bekend was. Ofschoon de Sultan zelf zich van zijne voormalige bondgenooten geheel gescheiden had en zelfs den Commissaris aanbood, krachtdadige hulp te leenen tot de strenge tuchtiging van alle vorsten die de rooverij óf zelven dreven óf in

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 1, 2.
[2]) Tobias, bl. 71, 72, HS. bl. 65.
[3]) Tobias HS., bl. 54, 59.

hunne onderdanen begunstigden, — eene tuchtiging die hij als 1822. dringend noodzakelijk beschouwde — kon hij natuurlijk, zelfs in zijn eigen rijk, slechts gebrekkig een kwaad te keer gaan, dat hij vroeger had begunstigd en aangemoedigd; ja het was hem soms niet wel mogelijk, de beschermende en helpende hand geheel af te trekken van rooverhoofden, die vroeger zijne vrienden en medgezellen geweest waren. Dit was nog in het jaar 1821 gebleken, ter gelegenheid van een geduchten aanval der in de omstreken van de bogt van Datoe gevestigde rooverhoofden op het eiland Serasan, het grootste der Zuidelijke Natoena-eilanden, waar zij schier een derde der bevolking om het leven gebragt en den brand in de woningen gestoken hadden, terwijl zekere Radja Toeah, tot het geslacht der Boeginesche vorsten van Riouw behoorende, daarbij de hoofdrol vervuld had [1]). Op Borneo's Westkust was thans de voorname zetel van den zeeroof nog te Matan en op de Karimata-eilanden, doch daar de roovers voornamelijk Orang-laut waren, die meest uit armoede roof pleegden, meende de Commissaris dat het genoeg zou zijn hun een behoorlijk middel van bestaan te verschaffen, om hen in nuttige onderdanen te herscheppen; daarentegen zouden ten aanzien der Ilanons krachtiger maatregelen, dan tot dusverre geschied was, moeten genomen worden [2]).

In overleg met den Sultan van Sambas trachtte de Commissaris ook schriftelijke onderhandelingen aan te knoopen met Broenei, in de hoop van de Engelschen te voorkomen, die reeds toen hunne aandacht op de hernieuwing der oude betrekkingen met dit rijk gevestigd hadden. Nog een ander plan hing hiermede zamen. Van de Dajak-Kajan, die, onder onafhankelijke hoofden, een groot deel der binnenlanden van Broenei bewonen, had zich in het vorige jaar een gezantschap te Sambas vertoond om handelsbetrekkingen aan te knoopen, hetgeen den heer Tobias op het denkbeeld bragt om aan de hooge regering voorstellen te doen tot het zenden eener expeditie, die zich in betrekking zou stellen met dezen belangwekkenden volksstam, tot welken nog nimmer een Europeaan was doorgedrongen. Hiertoe echter moest men verzekerd zijn van de me-

[1]) Tobias HS., bl. 70—72 (ook bij Cornets de Groot, bl. 232), vergeleken met Blume, bl. 143. Welke der D. I, bl. 351, genoemde Boeginesche prinsen hier door den naam Radja Toeah wordt aangeduid, durf ik niet beslissen.

[2]) Tobias HS., bl. 71.

1822. dewerking des gezagvoerders die uit naam van den Sultan van Broenei en onder den titel van Petinggi, het gezag aan den mond der Redjang-rivier, welke den toegang tot het land der Kajans verleent, in handen had. Wij zullen later zien tot welke handelingen dit een en ander tijdens de tweede zending van den heer Tobias aanleiding gaf [1]).

Vergezeld van eene lijfwacht van 15 man onder bevel van den tweeden luitenant von Horn, bereikte de Commissaris den 25sten Januarij Pontianak [2]). Aan den Sultan en Sjerief Aboe-Bekr stelde hij uit naam van het Gouvernement eenige geschenken ter hand, voor eerstgenoemden in een gouden repetitie-horloge, en verder uit athlas (eene soort van satijn), chitzen, rood gebloemd fluweel, groen laken, spreijen, goud- en zilver-koord, goud- en zilver-passement, goud- en zilver-gaas en goud-draad, voor den tweeden uit eene geringere hoeveelheid van deze of dergelijke stoffen bestaande [3]). Bij deze gelegenheid had de Commissaris tevens een geschil te vereffenen, hetwelk met den Sultan over de regeling der troonsopvolging ontstaan was. Deze vorst had een eenigen zoon, Sjerief Hamed genaamd, die met eene dochter van Sultan Kasim gehuwd was, en die den Commissaris goedhartig van inborst, maar zeer beperkt van verstand toescheen. De Sultan wenschte dezen prins zonder tusschenkomst van het Gouvernement tot Pangeran Ratoe of erfprins te benoemen, gelijk hij dat verlangen ook reeds aan den Gouv.-Gen. had te kennen gegeven. De heer Tobias schreef dit aan kwade raadgevingen toe; hij wees den vorst op art. 27 van het met hem gesloten contract, hetwelk de benoeming van den troonsopvolger uitdrukkelijk aan de goedkeuring van het Gouvernement onderwierp, en bragt hem tot volledige erkentenis zijner verkeerde handelwijze. Omtrent de zaak zelve werd niets beslist, maar de heer Tobias meende bij voorkeur een der zonen van Sultan Kasim, het meest Sjerief Aboe-Bekr, als troonsopvolger aan het Gouvernement te moeten aanbevelen [4]).

Voor het overige waren ook te Pontianak de beschikkingen en besluiten van den Commissaris van zeer gering belang; een afgezant der Chinezen van Mandor, de eerste die zich na de gebeurtenissen

---

[1]) Tobias HS., bl. 12, 13, 84, 95., Blume, bl. 115.
[2]) Verwikk., bl. 300, Off. Stukk. HS., bl. 1, 5.
[3]) Off. Stukk. HS., bl. 4.
[4]) Tobias HS., bl. 57.

van 1819 bij het Nederlandsch gezag had aangemeld, werd door hem afgewezen, als niet van de noodige bescheiden tot het aanknoopen van onderhandelingen voorzien [1]. Zijne overige maatregelen waren tot eenige bepalingen betreffende het personeel en materiëel onzer nederzetting beperkt [2]. Maar des te grooter zorg werd door hem gewijd aan het naauwkeurig onderzoek veler aangelegenheden, welker regeling door de tegenwoordige zending moest worden voorbereid. 1822.

Eene eerste plaats bekleedde daaronder de verbetering van het bestaande contract met Pontianak. De werking dier overeenkomst had, naar het oordeel van den heer Tobias, niet aan de verwachting beantwoord en hare gebreken in het licht gesteld. Hij beschouwde het als een misslag dat daarin niet, even als in het contract van 1779, de volledige erkenning der opperheerschappij van het Gouvernement op den voorgrond was gesteld. De gezamenlijke oefening der souvereiniteit door den Sultan en het Gouvernement, in art. 6 bepaald, had geen doel getroffen en was in vele opzigten bloot nominaal gebleven, zooals van den meer regtstreekschen invloed des Sultans op de inlandsche bevolking en zijne naauwkeuriger bekendheid met de hulpmiddelen des rijks was te verwachten geweest. Dien ten gevolge had men onder andere niet kunnen beletten dat de heffing van tollen in de binnenlanden, ja zelfs beneden Pontianak, ofschoon in lijnregten strijd met art. 8 van het contract, was gehandhaafd, — te minder daar de plaatsen, waar zij geheven werden, tevens dienden als wachtplaatsen tegen den sluikhandel in zout. De met die gezamenlijke oefening der souvereiniteit verbonden deeling der inkomsten had evenmin goede vruchten gedragen. De Sultan had die bepaling ontdoken, niet slechts ten aanzien der tollen, van welker opbrengst hij niets had afgegeven, dewijl zij aan eenige zijner verwanten als middelen van bestaan waren toegewezen, maar ook ten aanzien eener belasting in padi, door hem te Panoraman en in de omstreken geheven, die hij was voortgegaan voor eigene rekening te innen, totdat de Chinezen zelven de betaling geweigerd hadden. Maar ook reeds daarom achtte de Commissaris deze deeling der inkomsten verwerpelijk, dewijl zij het Gouvernement de handen bond ten opzigte van alle maatregelen, die tot verbetering of vermeerdering der opbrengsten konden leiden. Hij meende dus dat de uitsluitende heffing der inkomsten

[1] Tobias HS., bl. 64.
[2] Off. Stukk. HS., bl. 2, 3, 5—7.

1822. door het Gouvernement en een vast inkomen aan den Sultan toegelegd verre de voorkeur zouden verdienen, gelijk hij het ook afkeurde dat art. 11 en 12 de regtsmagt van het Gouvernement tot de Europeanen en Chinezen beperkten, in plaats van die, gelijk het contract met Sambas, tot de gansche bevolking uit te strekken. Deze beschouwingen wezen van zelve de veranderingen aan, in een nieuw contract met Pontianak te brengen, hetwelk tevens eene bepaalde omschrijving van het grondgebied en de onderhoorigheden des rijks zou moeten bevatten. Daar de Commissaris des Sultans aandeel in de rijksinkomsten op omtrent *f* 37,000 stelde, eene som die naauw toereikend kon geacht worden, naardien onder zijne uit ruim 300 leden bestaande familie slechts weinigen eigen middelen van bestaan hadden, sloeg hij voor een vast inkomen van *f* 52,000 daarvoor in de plaats te stellen, oordeelende dat het verschil gemakkelijk zou gevonden worden, zoodra de Chinezen tot eene betere betaling der hoofdgelden zouden genoodzaakt zijn [1]).

Gedurende zijn verblijf te Pontianak vestigde de heer Tobias ook zijne aandacht op de zaken van Mampawa. Ook in het contract met dat gewest wenschte de Commissaris de regtsmagt van het Gouvernement tot de inlanders te zien uitgebreid, in overeenstemming met het contract met Sambas, en den invloed van het Gouvernement op de troonsopvolging verzekerd te zien, gelijk in dat met Pontianak. Ofschoon de Panembahan hem den wensch uitdrukte dat hij door zijn schoonzoon Aboe-Bekr, den zoon van Sultan Kasim, mogt worden opgevolgd, achtte de heer Tobias, den invloed der Arabieren te Mampawa willende fnuiken, dit minder raadzaam, en beval hij des vorsten eenigen zoon, Mas Draman, ofschoon uit een bijwijf gesproten, als opvolger aan. Daar de hooge jaren van den Panembahan zijn plotseling overlijden zeer mogelijk maakten, gelastte hij den resident van Pontianak, zoo dat geval zich mogt voordoen, het bestuur voorloopig aan eenige daartoe door den Commissaris aangewezen inlandsche hoofden op te dragen, totdat de beslissing van het Gouvernement zou verkregen zijn. Voor 't overige achtte de heer Tobias het wenschelijk, den invloed van Pontianak te Mampawa allengs zooveel mogelijk te ondermijnen, door de jaarlijksche bedevaartreizen van den Sultan derwaarts, bij welke hij door alle Boeginezen en Maleijers vergezeld werd, te

---

[1]) Tobias HS., bl. 52—54, 57, 94.

ontmoedigen en de Arabische Seijids zooveel mogelijk vandaar te 1822.
verwijderen. In overeenstemming met de militaire rapporten van den luitenant-kolonel Meynhardt, waarvan ik straks zal gewagen, achtte ook hij wenschelijk aan Mampawa, wegens zijne gunstige ligging, meer aandacht te wijden dan tot dusverre geschied was [1]).

Onder de plannen van den heer Tobias bekleedde verder eene aanzienlijke plaats de uitbreiding van het Nederlandsch gezag tot de binnenwaarts gelegen staten van het stroomgebied der Kapoeas, waardoor het Gouvernement de gelegenheid zou erlangen om meerderen invloed te oefenen op de bevolking der binnenlanden, de handelsaangelegenheden op beteren voet te brengen, en de rijkdommen des lands beter te leeren kennen en te exploiteren. Hij hield zich overtuigd dat het geenszins moeijelijk zou zijn, Sultan Othman, die de aanspraken zijns voorgangers op Tajan reeds verworpen had, tot een formelen afstand van dat gewest te bewegen. De oneenigheden nog altijd in dat rijkje heerschende, zouden, zoo meende hij, den naauw 16jarigen vorst, Goesti Mekka, zeer geneigd maken om zich onder de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement te stellen en een contract aan te gaan, waarbij de Commissaris voorstelde hem tevens tot Panembahan te verheffen. Met het oog op deze aanstaande regeling gaf hij bevel dat Tajan dadelijk weder door een detachement soldaten zou bezet worden [2]).

De regten van Pontianak op Landak beschouwde de heer Tobias na gezet onderzoek als geheel hersenschimmig; daar zij echter door vroegere Commissarissen ingewikkeld erkend waren, meende hij dat ook hier een formele afstand door den Sultan, die aan even weinig zwarigheid onderhevig zou zijn, aan de regeling onzer verhouding tot dit gewest moest voorafgaan. Die regeling, welke het Gouvernement een aandeel in de winsten der diamantgraverij verzekeren en tevens de gelegenheid tot proefnemingen ten aanzien der cultures verschaffen zou, moest als zeer gewenscht beschouwd worden. Daar het intusschen den heer Tobias gebleken was dat Landak reeds in 1778 door Bantam aan de Compagnie was afgestaan, meende hij dat het nieuwe contract met den vorst van dat rijkje te sluiten, op de erkenning dier oude regten rusten moest [3]).

---

[1]) Tobias HS., bl. 58—61.

[2]) Tobias HS., bl. 56, 61, Verwikk., bl. 300.

[3]) Tobias HS., bl. 51, 56, 61, vergeleken met het later aan te halen contract met Landak van 30 Nov. 1822.

1822. Maar de uitzigten van den heer Tobias reikten nog verder; hij wilde de suprematie van het Gouvernement ook door de meer binnenwaarts gelegen staten van het stroomgebied der Kapoeas, die tot nog toe in het geheel in geene aanraking met het herstelde Nederlandsch gezag gekomen waren, met name door Sangouw, Sekadouw en Sintang, doen erkennen, dewijl hij zich daarvan een zegenrijken invloed op de belangen van den handel en de nijverheid beloofde. De regten van Pontianak op Sangouw waren wel is waar door de Compagnie erkend, doch de tegenwoordige Sultan zou gemakkelijk te bewegen zijn om daarvan af te zien, te meer daar Sangouw feitelijk reeds zoo goed als onafhankelijk was [1]).

Om deze binnenlandsche staten grondig te leeren kennen en het belang van het Gouvernement om verbindtenissen met hen aan te gaan juist te beoordeelen, besloot de Commissaris zich niet tot een onderzoek naar hunne aangelegenheden uit de verte te bepalen, maar in persoon de Kapoeas tot aan Sintang op te varen, den staat van zaken op te nemen, en de vorsten zooveel mogelijk van de welwillende bedoelingen van het Nederlandsch Gouvernement te overtuigen. Hij liet zich op dezen togt, behalve door een detachement militairen, ook door twee broeders en een neef des Sultans van Pontianak, Oewan [2]) Hasan, Oewan Sahab en Oewan Hamed, vergezellen. Eene gewenschte ontvangst viel hem ten deel te Tajan en Landak, welk laatste hij op den terugtogt bezocht: hij stelde op beide plaatsen uit naam van het Gouvernement eenige geschenken aan de vorsten en rijksgrooten ter hand. Doch geheel anders werd zijn bezoek te Sangouw opgenomen. De vorst, hetzij ons wantrouwende uithoofde onzer betrekkingen tot den Sultan van Pontianak en onzer handhaving van zijn gezag over Tajan, hetzij bevreesd dat het om de opheffing der tollen en monopoliën, waaruit hij en zijne rijksgrooten de middelen tot hun onderhoud trokken, welligt zonder genoegzame schadeloosstelling, te doen was, wilde van geene onderhandelingen hooren en weigerde zelfs den Commissaris te ontvangen, terwijl zeven op de naburige hoogten opgerigte batterijen toonden dat hij bereid was hem des noods met geweld te keeren, zoo hij niet-

[1]) Tobias HS., bl. 56, 61.

[2]) „Oewan" is te Pontianak de titel van alle zoo mannelijke als vrouwelijke leden der vorstelijke familie, tenzij de eersten den hoogeren titel van Pangeran voeren. Van Lijnden N. T., bl 629.

temin zijn plan mogt willen doorzetten. De heer Tobias beklaagde 1822.
zich schriftelijk over dit onhoffelijk en vijandig gedrag, te minder te dulden in een prins die te Pontianak geen vreemdeling en met beschaafde gebruiken bekend was, doch ontving een zeer ongepast en onvoldoend antwoord. Hij moest dit echter voor het oogenblik verkroppen en de tuchtiging van Sangouw tot gelegener tijd verdagen. Te Sekadouw en Sintang werd de Commissaris wel toegelaten, maar met blijkbare achterdocht en tegenzin beschouwd, welk gedrag hij echter meende uit hoofde der onkunde dezer vorsten te moeten verontschuldigen. Aan beide vorsten gaf hij geschenken, voor dien van Sekadouw in een stuk athlas en een half stuk chitz, voor dien van Sintang in dezelfde artikelen met toevoeging van 8 ellen rood fluweel en 8 ellen goud-passement bestaande. Den geheelen afstand van Pontianak tot Sintang had de heer Tobias met een zeer ligt, van 28 roeijers of scheppers voorzien vaartuig, in den tijd van 12 dagen afgelegd [1]).

Na zijne terugkomst van dezen merkwaardigen binnenlandschen togt, den eersten van dien aard door een Nederlandsch beambte ondernomen, zond de Commissaris, ten einde ook met Matan eenige betrekking aan te knoopen, een inlandsch gezantschap, met Oewan Hasan aan het hoofd, derwaarts, belast met de overbrenging van brieven en geschenken aan den Sultan en zijnen rijksbestuurder, den Panembahan van Simpang. Hij beoogde daarbij vooral de beteugeling der zeerooverij; maar ook de gunstige ligging der Karimata-eilanden was zijnen blik niet ontgaan, en hij wenschte een onderzoek voor te bereiden, in hoeverre deze eilanden voor eene vestiging zouden geschikt zijn. De openingen van den Commissaris werden door de genoemde vorsten op het allergunstigst ontvangen, en behalve het uitzigt op een spoedig aan te gaan contract, verwierf hij reeds bij voorraad van hen de belofte dat zij den zeeroof zoo veel mogelijk zouden tegengaan. Opvolgende gebeurtenissen hebben echter geleerd dat het hun of aan goeden wil of aan het vermogen haperde om hunne beloften gestand te doen [2]).

De verschillende reizen van den Commissaris en de van alle

[1]) Off. Stukk. HS, bl. 4, 5, Tobias, bl. 8, HS. bl. 61, 62, Mijer 1822 en 1823, bl. 177. Van deze reis naar Sintang heeft de heer Tobias een afzonderlijk „Journaal" aan den Gouverneur-Generaal aangeboden, waarom er in zijn rapport weinig over voorkomt. Het doet mij leed dat ik dit stuk niet heb kunnen raadplegen.

[2]) Off. Stukk. HS., bl. 5, Tobias HS., bl. 62, 84, 95, G. Muller, bl. 232.

1822. kanten door hem ingewonnen berigten stelden hem tevens in staat om over de algemeene belangen der Westkust en onzer nederzettingen aldaar te oordeelen en bepaalde voorstellen aan het Gouvernement te doen, ten einde ons gezag te bevestigen en onze inkomsten te verbeteren. Hij oordeelde dat de nieuwe contracten gesloten en de reeds bestaande aangevuld moesten worden in dien geest, dat het alle ontwikkeling doodend despotisme der Maleijers gefnuikt werd en het Gouvernement regtstreekschen invloed kreeg op de Dajaksche bevolking, die tot hare beschaving en de bevordering van cultures en andere takken van nijverheid zou worden aangewend. Vooral zou hieraan kunnen bevorderlijk zijn de door den Sultan van Sambas onder zekere voorwaarden aangeboden afstand van het district Larah, dat, naar de ingewonnen berigten, eene bevolking van omstreeks 10,000 Dajaks moest bevatten. Elders zou men kunnen beproeven aan de industrie der inlanders althans eenige leiding te geven en haar door voorschotten aan te moedigen. De geschiktheid van den alluvialen grond voor de natte rijsteelt en van de hoogere gronden voor de kultuur van koffij, peper en katoen was door de enkele pogingen, vroeger en later op sommige punten in het werk gesteld, volkomen bewezen. Ook de suiker door de Chinezen langs de boorden der Pontianak-rivier geteeld, was, ofschoon met ellendige molens, zonder buffels, bewerkt, van uitstekende hoedanigheid. De was, welker inzameling thans aan de ongelukkige Dajaks uithoofde van de knevelarij der vorsten en grooten geene voordeelen verschafte, zou, wegens de verbazende menigte der bijen, bij scheepsladingen uit de binnenlanden worden aangevoerd, zoodra de inboorling zeker kon zijn van zijne moeite beloond te zien. Op gelijke wijze zou langs de kusten en op de naburige eilanden de inzameling van karet, tripang, agar-agar en vogelnestjes bij eenige aanmoediging aanzienlijk worden uitgebreid. Door de Dajaks te beschaven en tot den arbeid op te leiden, zou men consumtie en productie evenzeer doen toenemen, en de handel zou allengs eene uitgestrektheid verkrijgen, dien hij nimmer had erlangd of kunnen erlangen tijdens de belemmerende en de nijverheid verstikkende voorschriften der Compagnie hier van kracht waren, of sedert, na het opbreken harer kantoren, aan de willekeur der vorsten vrij spel was gelaten [1]).

---

[1]) Tobias HS., bl. 62, 63, 82, 83, 87—90, 94.

Dit was echter alleen niet genoeg; tot verlevendiging van den handel was vooral ook de wegneming van belemmeringen, door onze eigene inrigtingen veroorzaakt, noodzakelijk. Daartoe vereenigde zich de Commissaris met de voorstellen van den heer Muntinghe tot afschaffing van het zoutmonopolie en tot verligting van het bezwaar voor de inlanders uit de wijze van heffing der in- en uitgaande regten en daarmede verbonden formaliteiten geboren. De afschaffing van den uitsluitenden aanvoer van Java-zout door het Gouvernement zou, naar zijne meening, niet slechts gering verlies, gelijk de Commissaris Roesler beweerd had, maar zelfs stellig voordeel opleveren, daar de vochtigheid en modderachtigheid van den grond op Borneo gedurige herstelling aan de pakhuizen noodzakelijk maakte en groote hoeveelheden zout deed bederven, en bovendien de kosten van in- en overscheping, door den heer Roesler, op 7 gulden de kojang berekend, inderdaad veel meer bedroegen. Ook moest men niet, gelijk de heer Roesler gedaan had, den prijs waarop het zout aan het Gouvernement te staan kwam, buiten de administratie-kosten op ongeveer 7 gulden de kojang gesteld, tot grondslag der berekening nemen, maar den verkoopprijs ten bedrage van ongeveer *f* 50, dewijl de winsten hierop verkregen blijven zouden, ook in geval het Gouvernement van zijn monopolie afzag en den handel in Java-zout op Borneo aan de vrije concurrentie overliet. Hij meende het dus als eene uitgemaakte zaak te mogen beschouwen dat, na dit vernieuwd onderzoek, het bestaande monopolie vervallen zou, ofschoon het daarbij, naar zijn oordeel, van zelf sprak, dat alle aanvoer van zout anders dan van Java, b. v. door de Siamesche en Chinesche jonken, die, dit artikel alleen of hoofdzakelijk als ballast innemende, het tegen veel geringer prijzen dan de Javaansche handelaar konden afzetten, door strenge prohibitieve maatregelen moest geweerd worden. Wat de beoogde verandering in de wijze van heffing der regten betreft, verbonden met eene aanmerkelijke vermindering van haar bedrag die het vermeerderd vertier zou moeten vergoeden, deze was reeds door den Gouverneur-Generaal gelast en zou, weldra in werking gebragt, de verwachting der inlandsche handelaren zeker overtreffen. 1822.

Deze wijzigingen, gevoegd bij de opbeuring der nijverheid en de krachtige wering van den zeeroof, zouden welhaast, dus meende de heer Tobias, aan den handel eene geheel andere gedaante geven. Te gelijker tijd echter gaf hij zijne overtuiging te kennen, door

1822. overgelegde staten gestaafd, dat in het algemeen de handel op de Westkust sedert het herstel van ons gezag was vooruitgegaan en slechts het jaar 1821 daarop, ten gevolge van het heerschen der cholera op Borneo, in sommige opzigten eene min gunstige uitzondering had gemaakt. Intusschen waren in dat jaar op verschillende plaatsen der Westkust niet minder dan zeven Chinesche jonken aangekomen, een getal grooter dan daar in jaren gezien was. De handel met Java was meest in handen der ingezetenen van Borneo, vooral der Boeginezen, en de uitvoer derwaarts bestond hoofdzakelijk in diamanten en goud. De eersten gingen schier uitsluitend naar Java, terwijl slechts geringe hoeveelheden door Siamesche vaartuigen werden uitgevoerd. Het goud ging voor een deel naar China en werd voor een ander belangrijk deel geruild tegen den opium, de lijnwaden en het ijzer, door Engelsche handelaren aangebragt. Intusschen ging ook naar Java een aanzienlijk deel, gelijk daaruit bleek dat de op Java varende Boeginezen soms met meer dan 20,000 piasters aan gereed geld terugkeerden, ofschoon hunne vaartuigen tevens met olie, tabak of Javaansche lijnwaden gevuld waren. Voor 't overige gaven alle officiële staten van den algemeenen handel op Borneo's Westkust slechts een zeer gebrekkig denkbeeld, daar wij buiten staat waren de ontduiking der regten langs de geheele uitgestrektheid der kust te weren. Er werden belangrijke hoeveelheden Siameesch zout, opium en lijnwaden binnengesmokkeld, inzonderheid te Sinkawang, dat men als de haven van Montrado kan beschouwen en waar men genoodzaakt was geweest de toelating van vreemde schepen te veroorloven, zonder dat men er behoorlijke controle kon oefenen [1]).

Wat inzonderheid de Chinezen betreft was de Commissaris van oordeel dat er niets onbillijks gelegen was in eene belasting van *f* 2.00 per hoofd, aan den eigenaar van den grond opgebragt voor het regt om dien te bearbeiden. Echter was het hoofdgeld nog nimmer door meer dan 7000 Chinezen voldaan, terwijl zij zich over den ongelijkmatigen druk dezer belasting, die het verschil van vermogen in geen aanmerking nam, hevig beklaagden. Om aan dit bezwaar te gemoet te komen, eene regelmatige inning over een zoo uitgestrekt grondgebied mogelijk te maken, en tevens het Gouvernement in nadere aanraking te brengen met de massa der Chinesche

---

[1]) Tobias HS., bl. 66—70 (de staten waarop zich de schrijver beroept, ontbreken in het afschrift), 83, 84, Mijer 1822 en 1823, bl. 173—177.

bevolking, stelde de heer Tobias eene andere wijze van heffing 1822.
voor. Het was zijn plan om de Chinezen in verschillende distrikten te verdeelen en over hen geheel van elkander onafhankelijke hoofden van hunne eigene natie aan te stellen, des noods door vertrouwde inlandsche hoofden bijgestaan, en door de toekenning van een billijk aandeel in de schatting van hun distrikt tot de behartiging der belangen van het Gouvernement aangemoedigd. De heffing zou niet hoofdelijk geschieden, maar voor ieder distrikt overeenkomstig zijne bevolking en de gesteldheid van den grond worden bepaald, terwijl de verdeeling onder de inwoners zou worden overgelaten aan de genoemde hoofden, aan welke tevens, onder de noodige leiding, de huishoudelijke policie in hun distrikt zou worden toevertrouwd. Al deze hoofden zouden, onder den naam van Luitenants, ondergeschikt zijn aan een of meer aanzienlijken hunner eigene natie, die zich in de nabijheid der residenten moesten ophouden en den titel van Kapitein zouden ontvangen. Ook aan deze laatsten zou eene kleine toelage uit de schatting gegeven worden, waarbij, naar gelang der omstandigheden, eenige voordeelen uit de pacht van opium, toptafels en dergelijke, maar nimmer de bevoegdheid tot heffing van regten, konden gevoegd worden. Wegens de schaarschheid van gemunt geld zou men aan de Chinezen kunnen vergunnen de belasting in goud volgens den marktprijs te voldoen, terwijl men om de bevolking gunstiger te stemmen haar eenigen invloed op de keuze der hoofden kon laten behouden.

Doch alle pogingen om de Chinezen tot ondergeschiktheid te brengen zouden naar het oordeel van den Commissaris vruchteloos zijn, zoo men hun niet een beter denkbeeld gaf van de magt des Gouvernements, dan zij tot dusverre door onze ontoereikende maatregelen erlangd hadden. Eene kleine expeditie achtte hij daartoe voldoende, ja hij voedde eenige hoop dat welligt de bloote vertooning daarvan reeds genoeg zou zijn om het beoogde doel te doen bereiken. Doch het aanzien van het Gouvernement had thans te veel geleden, dan dat het mogelijk zou zijn, zonder zulk een afdoenden maatregel, immer aan een vreedzaam en vruchtdragend bezit van Borneo's Westkust te kunnen denken [1]).

De hier voorgestelde maatregelen waren intusschen alleen van toepassing op de Chinezen van Mandor en Montrado; andere plan-

¹) Tobias HS., bl. 74—78, van Lijnden T. N. I., bl. 175, 176.

1822. nen koesterde de heer Tobias ten opzigte der weinige Chinezen die in het gebied der binnenlandsche vorsten verspreid waren. De Commissaris voedde eene zeer gunstige, misschien overdrevene, en in allen gevalle tot dusverre door de uitkomst niet genoeg geregtvaardigde meening omtrent den grooten goudrijkdom van onderscheidene der binnenlandsche staten, b. v. Sintang. Hij wilde in al deze staten, bij eene bepaling der met de vorsten te sluiten contracten, de Chinezen regtstreeks onder het Nederlandsch gezag brengen, een gering hoofdgeld van hen vorderen en hun stukken gronds voor het goudgraven verpachten, op dien voet dat de opbrengsten gelijkelijk onder het Gouvernement en de vorsten zouden verdeeld worden. Daar de Chinezen onder het Nederlandsch gezag tegen de willekeur der vorsten zouden verzekerd zijn, hoopte hij dat velen uit de strand-distrikten, door hoop op grooter voordeel gedreven, naar de binnenlanden zouden verhuizen, wat het dubbele voordeel zou opleveren van hunne magt aan de stranden eenigzins te breken, en de rijkdommen des lands meer en meer aan het licht te brengen. Ook op de diamantmijnen van Landak en Sangouw vestigde de Commissaris daarbij het oog; doch hier meende hij dat eene bewerking voor gezamenlijke rekening van het Gouvernement en de vorsten de voorkeur boven eene verpachting der gronden verdienen zou [1]).

De heer Tobias werd op een deel althans zijner togten door Borneo vergezeld door den luitenant-kolonel Meynhardt, wien gelijktijdig een onderzoek naar de militaire aangelegenheden van dit gebied was opgedragen, en die in overleg met den Commissaris onderscheidene punten vaststelde. Een der gewigtigste was dat Mampawa uit militair oogpunt tot het hoofd-établissement zou verheven worden. De redenen hiervan waren dat, volgens de bestaande contracten, Mampawa geheel, Pontianak slechts ten halve, aan het Gouvernement behoorde; dat het terrein er hooger en daarom gezonder en voor de opwerping eener versterking geschikter was dan te Sambas en te Pontianak; dat Mampawa de beste communicatiën had met de middelpunten van de magt der Chinezen; en dat men vandaaruit zoowel Sambas als Pontianak gemakkelijk

---

[1]) Tobias HS., bl. 78—82. De heer Tobias spreekt hier ook van diamanten in Tajan, „met welker uitgraving men, uit hoofde van gebrek aan voorschot, niet heeft kunnen voortgaan." Nergens elders vind ik van diamanten in dit gebied eenige melding.

kan te hulp komen. Het plan was dus om te Mampawa een vrij aanzienlijk fort met ruime kaserne, ten minste voor 250 à 300 man geschikt, op te rigten. Daarentegen zouden de garnizoenen van Sambas en Pontianak aanzienlijk kunnen verminderd worden. Het fort te Sambas, dat door 40 man onder bevel van een luitenant goed te verdedigen was, behoefde geene belangrijke veranderingen; dat te Pontianak daarentegen zou te groot van omvang zijn voor het verminderd garnizoen, het had eene te ondiepe en onregelmatige gracht en was gedeeltelijk reeds zoo bouwvallig, dat dadelijk tot de oprigting van twee nood-batterijen moest worden overgegaan. De verkleining van dit fort werd dus in ernstige overweging gegeven. De verplaatsing der kota Sambas naar het terrein van Kampong Baroe, of zelfs de versterking van dat punt, door den Commissaris Nahuys aanbevolen, meende de luitenant-kolonel te moeten afkeuren. Ofschoon dat terrein in sommige opzigten de voorkeur verdiende, zouden, naar zijn oordeel, de voordeelen niet opwegen tegen de kosten, omdat de smokkelhandel ook daar niet geheel kon belet worden, de inlanders wegens het meestal brakke water er zich niet met der woon zouden willen nederzetten, en de ongekoperde schepen er binnen de drie maanden door de hier in groote hoeveelheid aanwezige paalwormen (kapang) zouden verteerd worden. Daarentegen maakte reeds de heer Meynhardt opmerkzaam op het groot gewigt van de versterking der hoogten aan den mond der Sambas-rivier, waardoor de geheele rivier zou beveiligd worden, terwijl zij tevens zou strekken om het zoozeer aanwassend getal der Chinezen te Pamangkat in bedwang te houden [1]). Tot uitvoering der verschillende geprojecteerde werken of veranderingen zou eene compagnie pionniers naar Borneo gezonden worden. De papieren en teekeningen van den luitenant-kolonel Meynhardt gingen door het vergaan der kanonneerboot, waarin zij zich bevonden, grootendeels verloren [2]). 1822.

Deze verschillende voorstellen van den luitenant-kolonel Meynhardt werden ook door den heer Tobias overgenomen. In verband met zijne eigene plannen en uitzigten, noopten zij hem tevens om

[1]) Vgl. D. I, bl. 97, 98.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 7—21. Ik vind in het rapport van lt.-kol. Meynhardt nog de opmerkelijke bijzonderheid, dat zich in 1821 in den mond der rivier van Pontianak een klein eiland had gevormd, ten gevolge van het zinken van een schip, waarvan men bij laag water nog de overblijfsels kon ontwaren.

1822. eene aanmerkelijke uitbreiding van het personeel onzer ambtenaren op Borneo's Westkust voor te slaan. Hij wenschte, althans aanvankelijk en totdat de nieuwe orde van zaken meerdere vastheid zou verkregen hebben, een algemeenen gezaghebber aan te stellen, die het opperste gezag over de gansche kust en de binnenlanden zou uitoefenen, en, in verband met de groote plannen die men thans omtrent Mampawa koesterde, aldaar zijnen zetel zou vestigen. Aan dezen zouden niet slechts de residenten van Sambas en Mampawa ondergeschikt zijn, maar ook de ambtenaren die hij, hetzij onder de namen van resident of assistent-resident, van kommandant of posthouder, naar mate der uitbreiding en regeling van ons gezag, te Landak, Larah, Sangouw, Sintang, Mandor, Montrado, Matan, op de Karimata-eilanden, onder de Dajak-Kajan en bij de geprojecteerde vestiging aan den mond der Sambas-rivier wenschte te plaatsen [1].

De Commissaris Tobias aanvaardde den 22sten Maart 1822, met den schooner Calypso, gekommandeerd door den luitenant ter zee 1e klasse Sondervan, de terugreis naar Batavia, waar hij den 10den April aankwam en den 8sten Mei zijn rapport inleverde. Vier maanden had hij zich bezig gehouden met Borneo's Westkust in alle rigtingen te doorreizen, zooveel mogelijk naauwkeurige kaarten, die tot dusverre nog geheel ontbraken, te doen vervaardigen, en de gesteldheid van land en volk, vooral met het oog op de belangen van handel en nijverheid, te onderzoeken. De daardoor verworven kennis overtrof zeer verre in omvang en naauwkeurigheid alles wat men tot dusverre van Borneo's Westkust geweten had; zij overtuigde de regering dat dit gewest wel eenige zorg en opoffering waard was, en stelde haar in staat die maatregelen te beramen, welke zij tot verwezenlijking der schoone vooruitzigten, door den Commissaris geopend, noodig of nuttig achtte [2].

---

1) Tobias HS., bl. 92—96.
2) Tobias, bl. 66, Mijer 1822 en 1823, bl. 166, 167.

ZESDE HOOFDSTUK.

Tweede zending van den Commissaris Tobias. — Expeditie onder den luit.-kol. de Stuers. — Mampawa op nieuw bezet. — Onderhandelingen met de Chinezen van Mandor. — Togt langs het strand naar Mampawa. — Nieuwe deputatie der Chinezen. — Vervolg van den togt naar Mandor. — Plegtige ontvangst van den Commissaris aldaar. — Schikkingen met de Chinezen getroffen. — Vreugde-bedrijven. — Terugtogt der troepen naar Pontianak. — Sambas door de geschillen der Chinezen van Montrado verontrust. — Dood van den luitenant von Kielbeg en nederlaag der Chinezen van Sin-ta-kioe. — De Commissaris vertrekt met een deel der troepen naar Sambas. — Conferentiën van den Commissaris met de hoofden der Chinezen in het rijk van Sambas. — Vaststelling en publicatie van 29 artikelen. — Aanneming door de Chinesche hoofden. — Gedeeltelijke terugzending der expeditionnaire troepen naar Java.

Nadat de heer Tobias zijne verslagen te Batavia nog door mondelinge mededeelingen had toegelicht, werd hem, bij besluit van 25 Junij 1822, eene tweede zending naar Borneo's Westkust opgedragen, met bepaling dat hem eene expeditie van 300 man zou worden toegevoegd, om, in vereeniging met de te Pontianak en Sambas aanwezige garnizoenen en eenige gewapende schooners en andere vaartuigen, ter beschikking van den Commissaris te staan bij alle maatregelen, die hij tot onderwerping der Chinezen noodig achtte [1]). Hem was echter de last gegeven om, zoo mogelijk, door bloote vertooning de zaken tot een goed einde te brengen, en niet dan in de uiterste noodzakelijkheid tot het bezigen van geweld over te gaan. De troepen werden gesteld onder het bevel van den luitenant-kolonel H. de Stuers, adjudant van den Baron van der Capellen, een man dien de heer Tobias beschrijft als »uitmuntende door bedaardheid, moed, geschiktheid om met de inlanders om te 1822.

[1]) Het oorspronkelijk voorstel van den heer Tobias vroeg eene militaire magt van 5 à 600 man en, behalve de beschikking over de drie gewone oorlogsvaartuigen, te Sambas, Mampawa en Pontianak gestationneerd, nog die over vijf of zes kleine, gewapende en snelzeilende schooners of booten. HS., bl. 93.

1822. gaan en zucht tot minzaam en gemeenschappelijk overleg." Aan boord der schepen Drie Gezusters en Arinus Marinus verlieten de troepen, bestaande uit 2 compagniën infanterie en 11 artilleristen met 4 handmortieren, benevens een detachement van 46 man tot aanvulling van het garnizoen te Pontianak, in alles 13 officieren en 329 onder-officieren en manschappen, den 9den Julij de reede van Batavia, en kwamen den 22sten voor den mond der rivier van Pontianak ten anker. Den 28sten waren de troepen ontscheept en zoo goed mogelijk in het fort gekaserneerd, en den volgenden dag deed de Commissaris, die intusschen met den schooner Calypso was aangekomen, zijne intrede te Pontianak en wijdde dadelijk aan de bevrediging der Chinezen zijne onverdeelde aandacht [1]). Hiertoe was het wenschelijk Mampawa al dadelijk op nieuw te bezetten, waarom van het weder aangevulde garnizoen van Pontianak den 7den Augustus een detachement van 22 man derwaarts werd gezonden, onder het bevel van den 1sten luitenant Genet, met order om zich op eene goede verstandhouding met den Panembahan toe te leggen en de krijgstucht gestrengelijk te handhaven [2]).

De voorspelling van den Commissaris Tobias betrekkelijk de uitwerking eener ernstige vertooning van magt, had zich inmiddels, voor zooveel de Chinezen van Mandor betreft, ten volle bevestigd. Zoodra de hoofden de aankomst der troepen vernomen hadden, spoedden zij zich naar Pontianak om den Commissaris vergiffenis te vragen voor het gebeurde. Aan het hoofd van het gezantschap bevond zich een achtingswaardige Chinees, onder den titel van Kapitein-Demang bekend, die zich bij het beramen van den aanval op Pontianak in 1819 ijverig daartegen verzet had, en wien nu zijne volksgenooten gebeden hadden hunne voorspraak te zijn. Het werd echter wenschelijk geacht dat de Chinezen ditmaal de troepen, goedschiks of kwaadschiks, binnen de muren hunner hoofdplaats zien zouden, en de Commissaris legde hun daarom opzettelijk zoo strenge voorwaarden en straffen op, dat de aanneming bijna onmogelijk was, ofschoon hij hen te gelijkertijd door den resident en den Sultan deed aanmoedigen om de hoop op de edelmoedigheid van het Gouvernement niet te laten varen. De hoofden, die over de beurs hunner committenten niet zonder ruggespraak mogten beschikken, keerden

[1]) De Stuers HS., bl. 4—6, Tobias, bl. 67, 68, Mijer 1822 en 1823, bl. 167, van Lijnden T. N. I., bl. 176, Verwikk., bl. 301.

[2]) Verwikk., bl. 301, Order van den luit.-kol. de Stuers van 7 Aug. (HS.).

na eene afwezigheid van 10 dagen terug, niet zoo volledig zich aan 1822.
de eischen van den Commissaris onderwerpende, dat de grond voor verdere stappen was weggenomen. De luitenant-kolonel kreeg dus order om naar Mandor op te rukken, ofschoon men van den aanvang bijna zeker was dat de Chinezen geen tegenstand bieden zouden [1].

De gewone weg naar Mandor langs de rivier van dien naam bood, ingeval de Chinezen zich verzetten wilden, wegens de vele belemmeringen der vaart op dien stroom, door omgekapte boomen en opgeworpen bentings nog vermeerderd, te vele zwarigheden; waarom de luitenant-kolonel besloot zijne troepen eerst naar Mampawa te brengen, de rivier van Mampawa met ligtere vaartuigen tot Montedong op te varen en vandaar over land naar Mandor te trekken. Hij wilde echter tevens zijne krijgsmagt, om te meer indruk te maken, ook in de voornaamste strandplaatsen der Chinezen tusschen Mampawa en Pontianak vertoonen [2].

Den 13den Augustus vertrok de expeditie, bestaande uit 14 officieren en 361 man, en toegerust met 4 handmortieren, 2 éénponders, ammunitie en vivres, op 18 praauwen ingescheept [3]. De heer Tobias zegt dat de zeelieden, roeijers, ambtenaren, inlandsche grooten en bedienden, die den togt vergezelden, het getal der troepen ongeveer evenaarden [4]. Slechts 70 man werden onder bevel van den luitenant Doyonnette als garnizoen te Pontianak achtergelaten [5]. Den volgenden dag kwamen de troepen op de hoogte van Panoraman digt onder den wal ten anker. Op een naburigen heuvel ontdekte men eene nieuw gemaakte benting, waarbij meer dan honderd Chinezen stonden. Daar het strand geene geschikte gelegenheid voor eene landing opleverde, voer de luitenant-kolonel met 40 flankeurs op het daartoe meest geschikte vaartuig het riviertje op, en liet deze beweging door het meerendeel der overige troepen zoo ver mogelijk volgen, opdat zij, zoodra de eersten aan wal waren, achtereenvolgens door hetzelfde vaartuig ter ontscheping zouden worden afgehaald. Bij de landing was men genoodzaakt tot aan de knieën in het moeras te springen. Verder gekomen vond men nog twee bentings aan den voet der hoogten

[1] De Stuers HS. bl. 7, 8, Tobias, bl. 68, Mijer 1822 en 1823, bl. 167, 168, Verwikk., bl. 301.
[2] De Stuers HS., bl. 9.
[3] De Stuers HS., bl. 10.
[4] Tobias, bl. 68.
[5] Verwikk., bl. 302, Order van den luit.-kol. de Stuers van 9 Aug. (HS.).

1822. aangelegd, welke het deboucheren zeer hadden kunnen bemoeijelijken. De bezetting had echter eenige oogenblikken te voren overhaast de vlugt genomen; men vond er eene hoeveelheid pas gekookte rijst, die voor ten minste 400 monden genoegzaam scheen. In deze bentings liet de luitenant-kolonel 100 man achter, terwijl hij zich met de overige troepen naar de kampong Panoraman begaf. De meeste inwoners waren gevlugt; de Commissaris, die met zijn gevolg hier ook inmiddels was aangekomen, bleef er met de troepen overnachten, welke hier, gelijk verder op den geheelen togt, door de Chinezen van levensmiddelen en alle verdere benoodigdheden voorzien werden. Den volgenden dag trok men langs het strand naar Sallion en Pinjoe. De weg derwaarts, bij afwisseling over hoogten en door lage rijstvelden loopende, was zeer vermoeijend, dewijl zich de soldaten op de smalle, tot voetpaden dienende planken van ijzerhout niet konden staande houden en telkens in het moeras zakten. Tegen den middag bereikte men Sallion, waar de hoofden der Chinezen de onzen met witte vlaggen te gemoet kwamen en het grootste gedeelte der troepen achtergelaten en in twee bentings gelegerd werd, terwijl de Commissaris met 20 man de reis naar Pinjoe voortzette, werwaarts hij tegen den avond door den luitenant-kolonel werd gevolgd. Ofschoon men eenige nieuwe bentings langs den weg opgeworpen, den ingang van Pinjoe versterkt, en de rivier, waaraan deze plaats ligt, gesloten vond, werd echter nergens tegenstand geboden. Door de spoedige komst onzer troepen verrast, hadden de Chinezen overal de vlugt genomen, en de weinige overgeblevene ontvingen de onzen met alle teekenen van onderwerping. Te Pinjoe werden eenige vaatjes buskruid, kogels en lilla's prijs gemaakt [1]).

Inmiddels hadden zich de praauwen van Panoraman langs de kust naar de Pinjoe-rivier begeven, en den 16den Augustus werd hier de geheele expeditie weder ingescheept, met uitzondering van 80 Ambonezen, onder bevel van kapitein Zimmerman, die, in weêrwil der vele hindernissen, den weg naar Mampawa over land vervolgden. Zij bereikten deze plaats den volgenden dag, schier op hetzelfde oogenblik waarop de overige troepen langs de rivier aldaar aankwamen, terwijl de oorlogsvaartuigen zoo digt mogelijk bij de monding van dien stroom geankerd waren. De vorst van Mampawa

---

[1]) De Stuers HS., bl. 10—14, Tobias, bl. 69, Verwikk., bl. 302.

had alle krachten ingespannen om der expeditie van dienst te zijn. 1822.
De Commissaris was naauwelijks te Mampawa aangekomen, of er verscheen eene nieuwe deputatie der Chinezen, uit den Kapitein-Demang en zes andere der voornaamste hoofden van Mandor bestaande, die hare herhaalde bede om vergiffenis met een geschenk van honderd tail goud (ongeveer *f* 5500) ondersteunde. Dit geschenk werd echter niet aangenomen, en alle schikking elders dan ter hoofdplaats zelve bepaald geweigerd, maar op het dringend verzoek der afgevaardigden dat de reis naar Mandor ten minste slechts met een deel der krijgsknechten en volgelingen zou worden voortgezet, daar men anders voor gebrek aan levensmiddelen vreesde, werd tot eene gedeeltelijke terugzending der troepen naar Pontianak overgegaan. Van het aanbod der Chinesche hoofden om als gijzelaars in handen van den Commissaris te blijven, wilde deze echter, om geene vrees te toonen, geen gebruik maken. De luitenant-kolonel koos 9 officieren en 200 man, uitsluitend Europeanen, voor de voortzetting van den togt uit, en vermeerderde de bezetting van Mampawa, onder het bevel van den luitenant Genet, tot 3 officieren en 50 man, terwijl hij ook den kadet-ingenieur Caspari met 5 pionniers aldaar achterliet, met last om de noodige opmetingen te doen en een project te maken voor het opwerpen eener redoute. De overige manschappen aanvaardden, onder het bevel van kapitein Zimmerman, de terugreis naar Pontianak [1]).

Den 20sten Augustus werden de tot den togt naar Mandor bestemde troepen, met het gevolg van Maleische hoofden, bedienden enz. te zamen nagenoeg 400 man, van levensmiddelen voor eenige dagen voorzien, op 18 kleine praauwen ingescheept. De rivier opvarende bereikten zij den volgenden dag Montedong, waar zij aan land gingen, terwijl de praauwen weder naar Mampawa afzakten, naardien het plan was langs de rivier van Mandor naar Pontianak terug te keeren. Den 22sten gingen de troepen van Montedong op marsch en bereikten, na een zeer afmattenden togt van vijf uren, Naäla, waar zij hun intrek namen in het geheel voor hen ingeruimde kongsie-huis. Een nog bezwaarlijker marsch bragt hen den volgenden dag omstreeks één ure te Mandor. Op den geheelen togt waren zij rijkelijk van varkensvleesch, gevogelte, rijst en groenten

---

[1]) De Stuers HS., bl. 15, 16, en Orders van 19 Aug.; Tobias, bl. 69, 70, Verwikk., bl. 302.

1822. voorzien geworden, terwijl vóór alle woningen groote bakken met thee en djamboe-water [1]) tot hunne verkwikking geplaatst waren. Tot op een half uur afstands van de hoofdplaats kwamen de hoofden van Mandor in volle staatsie den Commissaris te gemoet, die met den luitenant-kolonel onder geleide van den Kapitein-Demang was vooruitgegaan; zij boden hem een op Chinesche wijze prachtig uitgedost rijpaard ten gebruike aan, een stokoud dier, dat in 1796 van Batavia aan den Sultan van Pontianak, en door dezen, wijl hij er toch geene dienst van had, aan de Chinezen geschonken was, het eenige paard dat op Borneo's Westkust gevonden werd [2]). De heer Tobias wees echter dit eerbewijs van de hand; doch toen hij, tot de kampong genaderd, op elke 20 schreden afstands eene tafel met thee en confituren en daarbij twee stoelen, met kostbare zijden stoffen omhangen, geplaatst vond, kon hij aan de uitnoodiging om met den luitenant-kolonel telkens een oogenblik neder te zitten en iets te nuttigen geen weêrstand bieden, zoodat het ruim een half uur duurde eer het groote kongsie-huis werd bereikt. Hier werd onmiddellijk, onder het oorverdoovend geraas van bekkens en trommen, door de hoofden voor het altaar in hunnen tempel eene plegtige dankzegging uitgesproken, omdat de Commissaris niet als vijand in hun midden was verschenen. Kort daarop trokken ook de troepen Mandor binnen, die allen in het groote kongsie-huis gelegerd en overvloedig van levensmiddelen voorzien werden [3]).

De Commissaris was over de ontvangst te Mandor uitstekend tevreden. Ofschoon hij de zekerheid had dat men zich maanden te voren met het vervaardigen van wapenen had bezig gehouden, vertoonde zich nergens de minste schijn van verzet. De hoofden waren voorzigtig genoeg om niet alle schuld te ontkennen, maar deden toch uitkomen dat niet allen daaraan deel hadden. »Mijnheer!" sprak de Kapitein-Demang, »onder zoovele menschen zijn natuurlijk eenige slechten en dommen, die hun belang niet kennen." Van den anderen kant was, dank der uitstekende tucht die onder

---

[1]) De Chinezen laten hun drinkwater trekken op de bladeren van de Djamboe-Gajave, waardoor het een aangename en zeer gezonde drank wordt.

[2]) De heer Tobias zegt dat hij nimmer een ouder paard zag; 't is intusschen niet zonder voorbeeld dat paarden 40 en nog meer jaren zijn oud geworden.

[3]) Tobias, bl. 70, 90, 91, de Stuers HS., bl. 16—18, Verwikk., bl. 302, waar »Montrado" in plaats van Montedong en »Lara" in plaats van Naäla staat, fouten die het geheele verhaal tot onzin maken.

ons krijgsvolk heerschte, de bevolking ook zoozeer gerust gesteld, 1822.
dat geen winkelier zijnen winkel, geen ambachtsman zijne werkplaats verlaten had, en scharen van dartele kinderen onbezorgd in de straten rondliepen en speelden. Maar schoon de rust geen oogenblik gestoord werd, de Commissaris was zelf verre van rustig: hij vreesde dat de eischen, die hij door de waardigheid van het Gouvernement gevorderd achtte en van welke hij stellig besloten had niet af te gaan, bij de Chinezen tegenkanting ontmoeten zouden, en huiverde bij de gedachte, hoe moeijelijk het hem in dat geval zijn zoude, zijne pligten met zijnen wensch om bloedstorting te voorkomen overeen te brengen, en hoe groot de gevaren waren, aan welke hij welligt met de kleine schaar zijner dapperen te midden van het vijandelijke land zou zijn blootgesteld. Hoe in geval van verzet der Chinezen zou gehandeld worden, had hij te voren met den luitenant-kolonel bepaald, en op den 24sten Augustus, die, als de verjaardag van den Koning der Nederlanden, door de troepen met een driewerf herhaalde lossing der geweren werd aangevangen, verleende hij te 12 ure aan de hoofden der Chinezen eene audiëntie, in welke hij hen bekend maakte met de voorwaarden waarop de onderwerping van Mandor door het Gouvernement zou worden aangenomen [1]).

Deze voorwaarden waren vier in getal. Ten eerste moest de kongsie Lan-fong schuld bekennen, vergiffenis vragen en eene boete betalen van 140 tails goud, waarvan 100 dadelijk moesten voldaan worden. Ten andere moest zich de kongsie nieuwe bestuurders kiezen en werd de Panglima Tjap [2]), die als de voorname bewerker der onlusten beschouwd werd, van zijne waardigheid vervallen verklaard. In de derde plaats moest de kongsie het Nederlandsch Gouvernement als zijn wettigen en eenigen heer erkennen en beloven zijne bevelen te zullen nakomen, terwijl eindelijk de betaling van een hoofdgeld, ten bedrage van twee ropijen voor alle Chinezen boven de 20 jaren, grijsaards en gebrekkigen uitgezonderd, werd vastgesteld [3]).

De conferentie duurde ruim vier uren, maar leverde geenszins de moeijelijkheden op die de Commissaris gevreesd had. De ge-

---

1) Tobias, bl. 91, 92.

2) Onder dien naam is hij ons vroeger herhaaldelijk voorgekomen, doch de heeren Tobias, bl. 92, en de Stuers HS., bl. 19, schrijven „Panglima Asap."

3) Van Lijnden T. N. I., bl. 176, Tobias, bl. 93, Mijer 1822 en 1823, bl. 168, de Stuers HS., bl. 19.

1822. vraagde boete van 100 tails werd dadelijk betaald en later als gratificatie onder de troepen verdeeld. Het groot-zegel der kongsie werd reeds in het begin der zamenkomst aan den Commissaris overhandigd; in de vervanging van Panglima Tjap door den Kapitein-Demang, wien de heer Tobias als aanstaand opperhoofd voorstelde, gereedelijk toegestemd; en de voorwaarden van een verbond tusschen het Gouvernement en de kongsie Lan-fong vastgesteld en ten papiere gebragt. Hierop verwijderden zich de hoofden eenige oogenblikken om hunne staatsie-kleederen aan te trekken, waarop men zich naar den tei-pe-kong begaf om de gesloten overeenkomst door godsdienstige plegtigheden te bezegelen. Al de waslichten voor het altaar werden ontstoken, en een der voornaamste hoofden las, nedergeknield, een afschrift van het verbond, dat daarop onder een offer van wijrook werd verbrand. Een tweede afschrift werd verzegeld aan den Commissaris overgegeven, die daarop aan den Kapitein-Demang, als nieuw benoemden Panglima, het groot-zegel der kongsie overhandigde [1].

Onbeschrijfelijk was de vreugde der Chinezen over dezen vreedzamen afloop der geschillen; zij verdrongen elkander om den Commissaris te danken en de handen te drukken, en wijd en zijd deed zich een vrolijk gejoel vernemen. Na den ondergang der zon werden in het dorp en op de naburige heuvelen duizenden lampen ter eere van Neêrlands Koning ontstoken. In de woningen beijverde men zich om de manschappen en het verder gevolg van den Commissaris te onthalen, terwijl de gansche kampong van de meer luide dan behagelijke toonen der Chinesche muzijk weêrgalmde [2].

Inmiddels had de Commissaris, de zaken als geschikt beschouwende, order gegeven dat zich de troepen tegen den volgenden dag tot den afmarsch zouden gereed houden. Daar het bovendeel der rivier van Mandor zeer smal en kronkelend en met takken overgroeid is, konden zich de troepen eerst na een marsch van een paar uren inschepen. De noodige vaartuigen werden door de Chinezen geleverd, en al de hoofden van Mandor volgden den Commissaris naar Pontianak, om daar hunne aanstelling bij Gouvernements-acte te ontvangen. De onzen bespeurden op drie uren afstands van Mandor, aan den regter-oever der rivier, eene benting die haar geheel bestreek, en het

[1]) Tobias, bl. 93, Mijer 1822 en 1823, bl. 168. Het vignet op den titel van dit deel vertoont het portret van den nieuwen Panglima.

[2]) Tobias, bl. 93, 94.

bleek dus hoe bezwaarlijk het zou geweest zijn de Chinezen, zoo zij weêrstand hadden willen bieden, van deze zijde te naderen. Thans echter ondervond men geene vijandige gezindheden dan van den kant van een talloozen zwerm apen, die, uit hunne rust opgeschrikt, onze troepen, van tak tot tak springende, meer dan een uur ver vervolgden. Den 26sten was de divisie, 24 uren na haar vertrek van Mandor, te Pontianak teruggekeerd. Den hoofden werd hunne aanstelling uitgereikt, en acht dagen lang werd de gelukkige afloop met aanhoudende feesten gevierd, waaraan men de onzen dringend verzocht deel te nemen, en die door schier niet eindigende salvo's van telkens drie schoten uit kleine ijzeren stukken werden opgeluisterd. En inderdaad, geen enkele droppel bloeds was op dezen togt gestort, en zoo wij van onze zijde ons vleijen mogten, het beoogde doel met naauw noemenswaardige opoffering bereikt te hebben, de Chinezen hadden niet minder reden om zich te verheugen dat zij het gevaar eener strenge tuchtiging, die hunne welvaart voor langen tijd zou gestremd hebben, zoo gelukkig waren ontkomen [1]). 1822.

Dan nu bleven nog de zaken met de Chinezen van Sambas te regelen over. De Commissaris stelde zich daarvan veel minder bezwaar voor, doch de uitkomst leerde dat hier inderdaad veel grooter moeijelijkheden te overwinnen waren. Om ons den stand van zaken aldaar te kunnen voor den geest plaatsen, moeten wij ons de twisten herinneren die sedert 1820 tusschen de partijen van Tai-kong en Sin-ta-kioe woedden [2]), en de instructie door den Commissaris Tobias, tijdens zijn eerste verblijf op Borneo, aan den resident van Grave gegeven, om zich van alle bemoeijing met de onderlinge geschillen der Chinezen te onthouden [3]). Aan dit bevel was geene gehoorzaamheid betoond. Naauwelijks had de Commissaris in Maart 1822 de Westkust verlaten, of de onderliggende partij van Sin-ta-kioe wendde zich tot den Sultan van Sambas met dringende beden om hulp en wist hem door groote beloften daartoe over te halen. Ook de resident meende dat het in het belang van het Gouvernement was, de zwakkere partij te handhaven tegenover de sterkere, die anders welligt gevaarlijk worden kon. Om aanvankelijk eene minnelijke schikking te beproeven, begaf zich de Sultan, door den secretaris van den resident vergezeld, naar Montrado.

[1]) De Stuers HS., bl. 18, 19, Tobias, bl. 70.
[2]) Zie boven, bl. 84.
[3]) Zie boven, bl. 100.

1822. Die van Tai-kong gelieten zich alsof zij zijne bemiddeling aannamen en paaiden hem met schoone beloften; doch wel verre van zich daaraan te houden, begonnen zij op nieuw te moorden en te plunderen, eer nog de Sultan te Sambas was teruggekeerd, en verdreven zij zelfs de partij van Sin-ta-kioe uit hare bezittingen in Larah, waardoor ook de Pangerans Bandahara en Pakoe, broeders des Sultans, uit hunne apanage-landen verjaagd werden. Te Sambas verspreidde zich het gerucht, dat groote premiën waren uitgeloofd aan ieder die de wapenen tegen die van Sin-ta-kioe zou opvatten, dat Loemar en Seminis bedreigd werden of reeds waren afgeloopen, en dat men weldra talrijke benden vijandige Chinezen ter hoofdplaats had te wachten, wier aantal op wel 30,000 begroot werd [1]).

Deze geruchten waren ongetwijfeld zeer overdreven en grootendeels uitstrooisels der onderliggende partij zelve, die den resident wilde overhalen om hare zaak te omhelzen, door hem voor zijne eigene veiligheid beducht te maken. Onbekendheid met den aard der bevolking en hare taal stelde hem maar al te zeer aan misleiding bloot, en ter kwader ure besloot hij, door den Sultan daartoe aangezocht, van het garnizoen van Sambas, in alles omtrent 120 man sterk, een detachement van 54 man, onder bevel van den luitenant von Kielbeg, naar de binnenlanden af te zenden, ten einde den Sultan te ondersteunen in zijne pogingen om den voortgang der Chinezen van Tai-kong te stuiten. Toen deze troepen Larah bereikten, vonden zij in den omtrek onderscheidene bentings, door die van Tai-kong opgeworpen, ten einde zich in het bezit der bezette mijngronden te handhaven; zij mengden zich dadelijk in den strijd die tusschen de beide partijen gevoerd werd, en poogden eene der bentings te veroveren, doch met dat ongelukkig gevolg, dat de luitenant von Kielbeg eene wonde in de knie ontving, aan welker gevolgen hij weldra overleed. Die van Tai-kong bleven volkomen overwinnaars, terwijl die van Sin-ta-kioe verstrooid en van alles beroofd naar Seminis en Sambas terugtrokken, ook hunne bezittingen in Loemar en Sepang in handen hunner vijanden latende. Gelukkig dat die van Tai-kong, tevreden met de bereiking van hun doel en geenszins begeerig zich aan de wraak van het Gouvernement bloot te stellen, onze troepen met rust lieten, die anders, door den Sultan zoowel als door die van Sin-ta-kioe in den steek gelaten, eene gewisse prooi

[1]) De Stuers HS., bl. 21, 22, Tobias, bl. 72, Verwikk., bl. 300, 301, G. Muller, Brief van 1 Aug. 1822 (HS.).

der overmagt zouden geworden zijn. De luitenant Herman snelde 1822.
van Sambas toe om het bevel over het detachement te aanvaarden: de vrees van afgesneden te worden noodzaakte hem tot een haastigen terugtogt, en hij had het geluk den 31sten Mei Sambas weder te bereiken, zonder dat hij eenig verder verlies te betreuren had. Men bleef daar echter steeds bezorgd voor een aanval, en de kommandant van het garnizoen, kapitein van Meerstraten, schreef naar Sambas om versterking. Aan dit verzoek werd voldaan toen den 13den Junij de brik Dijkzigt, met een detachement van 62 man, waaronder 20 kanonniers, en zes zesponders, ter reede van Sambas aankwam. Doch in weêrwil daarvan zag men daar de komst van den Commissaris met groot verlangen te gemoet. Nog den 1sten Augustus verscheen er eene talrijke deputatie van Dajaks, die zich voor de voeten van den resident en den Sultan wierpen, smeekende dat zij hen tegen de Chinezen beschermen mogten, die hun schattingen van geld en rijst oplegden, hunne vrouwen en kinderen wegvoerden, hunne tuinen en velden verwoestten, en dreigden hen van hunnen ganschen rijstoogst, die binnen weinige dagen moest worden binnengehaald, te berooven. Men wist hen niet beter te troosten dan met de verzekering dat de Commissaris spoedig op alles orde zou komen stellen [1]).

De komst van den Commissaris en de hem verzellende troepen op de kust scheen intusschen ook op de Chinezen van Sambas een goeden indruk te hebben gemaakt, en toen hij van Mandor te Pontianak terugkeerde, vond hij aldaar reeds eenige hoofden van Tai-kong, die hun leedwezen over het voorgevallene kwamen betuigen. Hunne voorstellingen gaven hem de overtuiging dat de bijlegging der geschillen tusschen de strijdende partijen zonder veel moeite langs den weg der onderhandeling zou verkregen worden, en hij verzocht den luitenant-kolonel zich gereed te maken om hem met slechts een honderdtal manschappen der expeditie naar Sambas te volgen. Na eene reis van 6 dagen werd den 7den September onze noordelijke hoofdplaats bereikt, waar thans eene militaire magt van 10 officieren en 275 manschappen vereenigd was [2]).

De Commissaris vond Sambas in een zeer verwarden toestand; hij betoonde zich hoogst ontevreden over het gedrag van den resi-

---

[1]) Verwikk., bl. 301, Tobias, bl. 72, G. Muller, Brief van 1 Aug. 1822 (HS.), de Stuers HS., bl. 22, v. Lijnden T. N. I., bl. 177.
[2]) De Stuers HS., bl. 19, 20, Verwikk., bl. 302, 303.

1822. dent, tegen wien hij eene klagt bij het Gouvernement indiende; waarvan hij hem zelven kopij ter hand stelde. De hoofden van Tai-kong, die zich nu te Sambas vereenigden, betuigden hunne onschuld aan den dood van von Kielbeg, daar hunne tegenpartij met zijne ondersteuning den aanval begonnen had, en hunne geneigdheid om zich aan alles te onderwerpen wat de Commissaris mogt goedvinden te bepalen. Deze vond het echter hoogst moeijelijk de zoo ingewikkelde geschillen tot eene billijke beslechting te brengen, te meer daar de Sultan door de verbindtenissen die hij jegens de zwakkere partij had aangegaan, verhinderd werd onpartijdige inlichtingen te geven, en ook de waardigheid van het Gouvernement verbood de belangen der partij, voor welke men eenmaal in de bres was gesprongen, thans weder geheel prijs te geven, ofschoon de heer Tobias haar werkelijk niet als de minst schuldige schijnt beschouwd te hebben. Onderscheidene conferentiën werden met de hoofden der beide partijen, gelijk ook met den Sultan en zijne staatsdienaars gehouden, en eindelijk den 22sten September eene publicatie tot regeling, deels van de onderlinge betrekkingen der Chinezen, deels van hunne verhouding tot het Gouvernement, uitgevaardigd [1]. Zoodanig eene publicatie, doch door eene onderteekende en bezegelde verklaring der hoofden aangenomen en bekrachtigd, moest hier, zoo het schijnt, de plaats van een contract vervangen, dewijl men anders de Chinesche kongsie-besturen als eene zelfstandige magt zou erkend hebben. Ik vermoed dus dat ook vroeger te Mandor dezelfde vorm zal gekozen zijn. Het zal tot beter verstand der volgende gebeurtenissen nuttig zijn dat wij ons nader met den inhoud van het bedoelde stuk bekend maken [2]. Het zal daaruit blijken dat het grootendeels overeenkomstig de vroeger geuite gevoelens van den heer Tobias was ingerigt, maar dat in strijd daarmede, even als te Mandor, de belasting bij wijze van hoofdgeld op den ouden voet bleef bestaan. Wat den Commissaris daartoe genoopt heeft, ben ik niet in staat op te helderen.

Het bedoelde stuk vangt aan met eene algemeene schuldbekentenis der Chinezen, zoowel wegens vroeger als later verzet tegen de hun gegeven bevelen (art. 1); doch uit aanmerking dat het veeljarig genot van schier volkomene onafhankelijkheid hen tot een

---

[1]) De Stuers HS., bl. 23, Tobias, bl. 73, 74, van Lijnden T. N. I., bl. 177.

[2]) Het is medegedeeld door van Lijnden, T. N. I., bl. 177—180; doch blijkbaar met eenige misstellingen.

valsch oordeel over hunne politieke verhouding geleid had, verleende 1822.
de Commissaris daarvan volkomen amnestie (art. 2). Vervolgens maakt hij hen bekend met eene overeenkomst, door hem te hunnen aanzien uit naam van het Gouvernement met den Sultan, rijksbestierder en Toemenggong getroffen (art. 3), en rustende op den grondslag dat zij de Chinezen alle billijke voordeelen zouden laten genieten, waardoor hun arbeid tot bevordering van 's lands welzijn kon bijdragen, maar hen als vijanden beschouwen zouden, zoo zij de bevelen van het wettig gezag mogten weêrstreven (art. 4). Van de Chinesche bevolking wordt dus de erkentenis gevorderd dat zij op den grond van Sambas geen verder regt heeft, dan om dien, overeenkomstig ontvangen verlof, te bewerken (art. 5). En daar de Sultan van Sambas de judicature over de Chinezen aan het Nederlandsch Gouvernement had afgestaan (art. 6), wordt zij tot de belofte van trouw en gehoorzaamheid aan dat Gouvernement verpligt, en verbindt zij zich geene nieuwe aankomelingen te zullen toelaten, alvorens zij dezelfde belofte hebben afgelegd (art. 7). Vervolgens wordt eene verdeeling der goudgroeven onder de zeven kongsies onherroepelijk vastgesteld (art. 8), waarbij aan Tai-kong Selakouw met Montrado en Sinkawang alsmede Boedoek met Sing-sak wordt toegewezen; Larah zou aan de eigenaars worden teruggegeven, doch onder het oppergezag van Tai-kong, en de zeven kleine kongsies in dat gebied gevestigd, zouden aan den Pangeran Bandahara, wien het als apanage toekwam, tot vergoeding der schade die hij door de onlusten in zijne inkomsten geleden had, 26 tails goud betalen, volgens een door de hoofden van Tai-kong in overleg met den resident vast te stellen omslag (art. 8). Van de met Tai-kong verbonden kongsies ontving Hang-moei het bovendeel en Sin-woek het benedendeel van de Soengei-Raja, Man-fo de Soengei-Doeri met Sinlang. Aan Sin-ta-kioe werden Sepang, Seminis, Karissi en Pamangkat toegewezen, doch omtrent het eerstgenoemde zou het zich nader met Tai-kong moeten verstaan. Aan Sjin-fo (Sji-poeng-fong?) werd Loemar met Soebor gegeven; van de andere met Sin-ta-kioe vereenigde kongsie Tai-fo vind ik geene bijzondere melding gemaakt (art. 10) [1]).

[1]) De vergelijking van dit artikel bij van Lijnden, waar het door verkeerde interpunctie en foutieve spelling der namen onverstaanbaar is, zal doen zien dat ik hier mijne toevlugt heb moeten nemen tot conjecturen. Tai-fo is misschien oorspronkelijk niet onvermeld gebleven, maar uitgevallen. De namen Sing-sak, Sin-lang, Karissi en Soebor zijn mij van elders niet bekend; omtrent de overige zie men D. I, bl. 103, 304, 305.

1822. Het Chinesche kamp te Sambas zou van alle kongsies onafhankelijk blijven en staan onder een hoofd regtstreeks door het Gouvernement benoemd (art. 11). Mogten de Chinezen in het vervolg wenschen andere nog niet ontgonnen gronden te bewerken, dan zouden zij de aanvrage daartoe, door tusschenkomst van den resident, aan den Sultan moeten rigten, en niet tot de bewerking mogen overgaan, alvorens diens toestemming verkregen was (art. 12). Verder zou elke kongsie een eigen opperhoofd, met den titel van Kapitein-toewa, aan den Commissaris voordragen, opdat zij bij goedkeuring eene aanstelling van het Gouvernement ontvangen mogten, dat ook later steeds de keus hunner opvolgers zou moeten bekrachtigen (art. 13). Met elke kongsie zou het Gouvernement afzonderlijk handelen, zonder iets van hunne onderlinge verbindtenissen te willen weten (art. 14).

Wat de betaling van het hoofdgeld betreft werden de volgende punten vastgesteld. De kongsies verbonden zich tot de betaling van twee ropijen per hoofd, voor elken man die den leeftijd van 20 jaren bereikt had, met uitzondering van hen die wegens ouderdom of ziekte onbekwaam waren tot den arbeid (art. 15). Deze belasting zou voldaan worden in driemaandelijksche termijnen van eene halve ropij, waarvan de eerste verschijnen zou op den veertigsten dag na de afkondiging dezer publicatie (art. 16). Werd hieraan stiptelijk voldaan, dan was het Gouvernement bereid de achterstallige belasting kwijt te schelden (art. 17). De kongsies zouden jaarlijks een staat van de bevolking der kampongs onder hun ressort indienen, om de belasting daarnaar te regelen, en de resident de magt hebben om dien staat te verifiëren (art. 18). Aan elken belastingschuldige zou de kongsie een tjap uitreiken, ten bewijze dat hij zijne belasting voldaan had; ook zou zij geregtigd zijn, tot goedmaking van de kosten der inning, jaarlijks twee dubbeltjes van elken belastingschuldige te heffen (art. 19). Al wie dus na verloop der 40 voor den eersten termijn vastgestelde dagen zonder tjap zou gevonden worden, kon door den resident naar goedvinden worden gestraft (art. 20).

Wat de eigene regten der kongsies betreft werd het volgende verordend. Alle heffing van tollen of geregtigheden op den handel werd hun gestreng verboden (art. 21). De huishoudelijke policie werd hun overgelaten in gevallen die uitsluitend hunne eigene onderdanen betroffen, doch over misdrijven en geschillen waarin de leden van verschillende kongsies betrokken waren, zou de resident of de hoogste civiele autoriteit moeten uitspraak doen (art. 22).

Doodstraffen en verminkende straffen mogten de kongsies onder 1822.
geen voorwendsel hoegenaamd toepassen (art. 23). Van alle aanmatiging van gezag over de Dajaks zouden zich de Chinezen hebben te onthouden; ofschoon zij bij contract met den Sultan en de leden van zijne familie aan wie de Dajaks behoorden, schikkingen zouden kunnen maken omtrent diensten en opbrengsten hun door deze lieden te voldoen, doch slechts voor een bepaalden, nimmer een jaar te boven gaanden tijd (art. 24). Als bijzondere gunst werden aan de kongsies, ieder in hun distrikt, de voordeelen overgelaten uit den verkoop van opium in het klein, de toptafels en dergelijke voortvloeijende, om daaruit de bezoldiging der hoofden en de kosten hunner feesten te vinden; alleen behield het Gouvernement de opium-kitten te Pamangkat aan zich (art. 25). Alle Nederlandsche munten zouden voor de bepaalde waarde moeten ontvangen en geene vreemde geduld worden, terwijl daarbij werd herinnerd, dat de straf des doods voor valsche munters bepaald was (art. 26). Voorts zeide het Gouvernement aan de Chinezen alle aanmoediging toe, indien zij zich op de kultuur van koffij en peper wilden toeleggen (art. 27).

De publicatie bepaalde aan het slot dat de hoofden der kongsies binnen drie dagen zouden moeten verklaren, of zij deze wetten al dan niet aannamen; en dat zij, in het eerste geval, die in den tempel op de plegtigste wijze bezweren en tevens onder eede verklaren zouden, dat zij allen haat en vijandschap tegen elkander hadden afgelegd (art. 28). Wanneer zij zich stiptelijk aan al deze bepalingen hielden, zou der Chinesche bevolking de vaderlijke bescherming van het Gouvernement ten deel vallen, terwijl daarentegen de geringste weêrspannigheid door het verbieden der wangkangs, het sluiten der rivieren en de vernieling der Chinesche établissementen zou worden bestraft (art. 29).

Het bleek dat de hoofden der kongsies geene zwarigheid maakten de gestelde voorwaarden aan te nemen: den 27sten October werden zij door hen plegtig bekrachtigd. Intusschen leverde de uitvoering van sommige artikelen nog al eenige moeijelijkheid op, waarom de heer Tobias eene Commissie benoemde om zich naar de binnenlanden te begeven en daar voor de behoorlijke toepassing der gestelde regelen te waken. Het kwam niet bij hem op dat men daarbij ernstige zwarigheden zou ontmoeten, en daar hij het doel van de zending der expeditie schier volkomen bereikt achtte, verzocht hij

1822. den luitenant-kolonel naar Pontianak terug te keeren, en de daar nog voorhandene expeditionnaire troepen met het schip Arinus Marinus naar Java terug te zenden. Het naar Sambas overgebragte detachement zou inmiddels daar den loop der gebeurtenissen nog eene poos blijven afwachten en het schip de Drie Gezusters in de rivier blijven liggen. Den 2den November kwam de luitenant-kolonel te Pontianak terug, en reeds den 6den ging de Arinus Marinus met 2 officieren en 81 man vandaar naar Java onder zeil. Omstreeks denzelfden tijd keerde ook de Commissaris naar Pontianak terug, met het voornemen om thans in de eerste plaats de onderhandelingen met de vorsten der bovenlanden langs de Kapoeas, die sedert September in zijnen naam waren aangeknoopt, in persoon ten einde te brengen [1]).

[1]) De Stuers HS., bl. 23, 24.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Zending van den heer Gronovius naar Landak. — Zijne verrigtingen aldaar. — Bijzonderheden omtrent het bestuur en de wetten van Landak. — Reis van den heer Gronovius naar Sintang. — Contracten met Tajan, Melionw, Sangouw, Sekadouw en Sintang gesloten. — Verheffing van den Pangeran van Landak tot Panembahan. — Contract met Landak. — Ongunstige rapporten aangaande de Chinezen in het rijk van Sambas. — De luitenant-kolonel de Stuers vertrekt derwaarts. — Ampliatie van het contract met Pontianak. — Onderhandelingen over de troonsopvolging. — Slechte werking van het zoutmonopolie. — Ampliatie van het contract met Mampawa. — Loemar door kapitein Schneider bezet. — De Commissaris komt te Sambas. — De Chinezen houden te Larah stand. — De luitenant-kolonel vertrekt met versterking naar Loemar.

Onder de ambtenaren die den heer Tobias bij zijn tweede vertrek naar Borneo werden toegevoegd, was ook de heer D. J. van den Dungen Gronovius, wien hij de betrekking van assistent-resident der boven- en binnenlanden toedacht, zoodra de betrekkingen tot die gewesten op een voldoenden voet gebragt waren. Om deze regeling voor te bereiden, droeg hij, kort na zijne komst te Pontianak, aan den heer Gronovius eene zending op naar Landak, voornamelijk opdat hij op de plaats zelve betere kennis zou verkrijgen van land en bevolking en den vorst van dat rijk inlichten omtrent den geest en de strekking van het contract, hetwelk de Commissaris in naam van het Nederlandsch Gouvernement met hem wenschte te sluiten [1]. In de vervulling dezer taak ontmoette de heer Gronovius aanvankelijk groote zwarigheden, dewijl de schandelijke handelingen van den luitenant Blanken, die hier vroeger het gezag had gevoerd [2], de inlanders sterk tegen het Nederlandsch Gouvernement hadden ingenomen. Onze afgevaardigde trachtte hun te beduiden dat elke regering met den besten wil aan het gevaar bloot stond van nu en dan slechte dienaren te gebruiken, 1822.

[1]) Gronovius HS., bl. 1.
[2]) Zie boven bl. 73.

1822. maar dat zij door een Gouvernement als dat, hetwelk hij de eer had te vertegenwoordigen, zoodra het met hun wangedrag was bekend geworden, streng werden gestraft, gelijk ook uit de demissie van den luitenant Blanken gebleken was. Nadat het hem gelukt was eenigermate het vertrouwen der bevolking te winnen, poogde hij hare oogen te openen voor haren ellendigen toestand, ten gevolge der willekeur en der knevelarijen waaraan zij was blootgesteld, en haar verlangen op te wekken om te gehoorzamen aan een Gouvernement, dat overal door vaderlijke zorg voorspoed en welvaart trachtte te verspreiden en geene diensten zonder behoorlijke betaling verlangde [1]).

De inhoud van het ontworpen contract werd door den heer Gronovius aan den Pangeran van Landak medegedeeld en verklaard, terwijl hij hem onder het oog bragt hoe naauw daarin zijne belangen met die van het Gouvernement verbonden waren. Naar de gewoonte der inlanders om in alles wat van het Europeesch gezag uitgaat, zonder tegenspraak te berusten, — behoudens het streven om wat hun onaangenaam wezen mag, bij de uitvoering te ontduiken, — verklaarde zich ook de Pangeran volkomen bereid om de voorstellen van het Gouvernement aan te nemen, terwijl hij zich slechts enkele vragen en opmerkingen veroorloofde en in het algemeen de hoop uitdrukte dat zijne verhouding tot het Nederlandsch gezag tot de vermeerdering zijner geringe inkomsten mogt bijdragen, wanneer dit zonder schade voor anderen kon geschieden [2]).

De overige werkzaamheden van den heer Gronovius bepaalden zich hoofdzakelijk tot het verzamelen van berigten omtrent de geschiedenis en den toestand van land en volk, waarbij hij eene ruwe topographische schets voegde. De Pangeran regeerde het land door middel van den rijksbestuurder, die zijne bevelen uitvoerde, en van vier Penggawa's, over even zoo vele districten of rivieren gesteld en ieder twee Mantri's nevens zich hebbende. Hunne jurisdictie bepaalde zich tot de Maleijers, voor wie de volgende strafwetten golden. De moord aan een meerdere gepleegd, werd, zonder onderzoek der omstandigheden, met den dood gestraft, doch aan een man van gelijken stand slechts in geval de vermoorde door geene eigen schuld daartoe aanleiding had gegeven; terwijl de meerdere de straf voor het ter dood brengen van een geringere

[1]) Gronovius HS., bl. 1, 2.
[2]) Gronovius HS., bl. 19, 20.

door het betalen eener boete van ongeveer *f* 120 aan den vorst kon 1822.
afkoopen. De doodstraf werd steeds volvoerd met hetzelfde wapen waarmede de moord was begaan. Overspel met inwilliging der vrouw werd gestraft met verworging der beide schuldigen, doch verkrachting alleen door verworging van den man. Dezelfde straf stond op zware diefstallen, terwijl geringe slechts met eene correctie en alleen bij herhaling met verworging gestraft werden. Deze straf werd voltrokken met een koord uit zeven witte draden gevlochten; wanneer het onder de strafoefening brak, was de schuldige vrij. De vader of moeder van een kind buiten echt geboren werden gestraft met eene boete van ieder *f* 160, en bij gebreke van betaling met slavernij. Eene boete van *f* 40 werd opgelegd aan hem, die, door den vorst of zijne Penggawa's geroepen zijnde, zonder voldoende reden lang achterbleef. De Penghoeloe had het regt, ten behoeve van het onderhoud der missigbit (moskee), boeten op te leggen aan hen die het bijwonen der openbare godsdienst op den vrijdag verzuimden, ten bedrage van *f* 10 voor den vorst, *f* 6 voor de Penggawa's, en voor de overige bevolking twee of één gulden naar gelang van jaren of rijkdom. De Dajaks hadden hunne eigene hoofden en regtspleging; het bestuur der Penggawa's en Mantri's bemoeide zich niet verder met deze heidenen, dan om hen uit te zuigen en uit te plunderen. De Dajaks waren verpligt al de hoofden van rijst en hoenders, genoeg voor de behoeften van hun gezin, en zelfs bij feestelijke gelegenheden van giften in geld te voorzien, en werden, zoo zij in deze leveringen achterlijk waren, met de wegvoering van vrouwen en kinderen tot slavernij gestraft. Bij deze willekeurige heffingen voegde zich nog de gedwongen handel (serah), waardoor hun de hoofden zout, tabak en andere behoeften, in ruiling voor hunne rijst, tegen zeer buitensporige prijzen opdrongen. Om deze kwellingen te ontgaan, drongen de Dajaks hoe langer hoe dieper landwaarts in, hoe gaarne zij zich ook, even als de Maleijers, aan de rivieren op voor den handel geschikte plaatsen zouden hebben nedergezet. De mijnarbeid was door de verkeerde maatregelen der rijksgrooten schier geheel te niet geloopen, en hield nog slechts omtrent 170 Chinezen bezig [1]). Met den handel was het niet beter gesteld. Slechts nadat de Dajaks door den gedwongen handel van alles voorzien en

---

[1]) Zie D. I, bl. 70, 71.

1822. van hunne overtollige rijst ontlast waren, was het aan den geringen man geoorloofd handel te drijven. Deze verkocht dan zijne waren op krediet en moest soms jaren lang naar zijn geld wachten, en daar de wet hem geen middel tot vervolging zijner schuldenaars verleende, was hij dikwijls ten laatste verpligt zijne schuldbekentenissen voor de helft of een vierde van het bedrag aan den Penggawa te verkoopen, die alsdan den schuldenaar oppakte en soms met 1000 pCent winst te Pontianak als slaaf verkocht [1]).

Aan dezen rampzaligen toestand, waarbij de welvaart des lands in de kiem verstikt werd, moest de nieuwe regeling een einde maken, die de heer Tobias reeds tijdens zijn eerste verblijf op Borneo had ontworpen. Zij was echter niet minder bestemd om de rijkdommen van Landaks bodem ten behoeve van het Nederlandsch gezag te exploiteren. Om voor deze belangen te waken, wilde hij hier op nieuw een klein garnizoen en een ambtenaar plaatsen, en het behoorde ook tot de taak van den heer Gronovius, deze maatregelen voor te bereiden door eene kaserne, tevens tot woonhuis voor den ambtenaar bestemd, te doen opslaan. Hij koos daartoe, als het meest geschikt, de plaats der vorige, tegenover de woning van den vorst [2]).

Den 22sten September had de heer Gronovius zijne taak volbragt en kon hij zijn rapport aan den Commissaris inzenden; daarop maakte hij zich gereed tot eene tweede reis, door de landen langs de Kapoeas, die insgelijks strekken moest om naauwkeurige kennis van deze gewesten te verzamelen, de vorsten omtrent hunne gezindheden te polsen, en den grond te leggen voor de overeenkomsten die de Commissaris met de regenten van Tajan, Sangouw, Sekadouw en Sintang wenschte te sluiten. Inzonderheid was hem opgedragen te onderzoeken, welk regt het voormalige rijk van Sukkadana op die binnenlandsche staatjes had gehad, daar men wenschte den weg voor de onderhandelingen, waarvan sommige vorsten zich vrij afkeerig betoond hadden, te effenen, door hun het Gouvernement als den erfgenaam der regten van Bantam op Sukkadana te doen kennen [3]). Ongelukkig kon zich de heer Gronovius omtrent dit punt geene andere inlichtingen verschaffen, dan die vervat zijn in eenige onzekere

---

[1]) Gronovius, bl. 340, 342, 343.
[2]) Gronovius HS., bl. 20.
[3]) Vgl. D. I, bl. 260.

overleveringen, die ik reeds vroeger heb doen kennen [1]); gelijk ook, na een later onderzoek, de heer Hartmann verklaren moest, dat de domheid der inwoners, die naauwelijks wisten dat zij een grootvader gehad hadden, al zijne pogingen had doen mislukken [2]). Zooveel bleek intusschen den heer Gronovius boven alle tegenspraak, dat, zoo al ooit Sukkadana eenige suprematie over deze inlandsche staten bezeten had, hunne regenten zich reeds sedert vele jaren van den moederstaat hadden losgescheurd en feitelijk geheel onafhankelijk geworden waren [3]). 1822.

De heer Gronovius ging de Kapoeas op tot Sintang en verzamelde aldaar ook nog berigten omtrent de dieper landwaarts gelegen staatjes, die hij echter eerst in het volgende jaar persoonlijk bezocht. De vertooning eener militaire magt op de Westkust en de beëindiging onzer geschillen met de Chinezen van Mandor schenen op deze binnenlandsche vorsten een gunstigen invloed gehad te hebben. Zelfs Sangouw, dat vroeger den Commissaris Tobias in het geheel niet had willen ontvangen [4]), toonde zich thans handelbaar, en het gelukte den heer Gronovius langs den weg van minzame onderhandeling te verkrijgen, wat slechts met veel moeite en kosten langs den weg des gewelds zou verkregen zijn. Met Tajan, Meliouw, Sangouw, Sekadouw en Sintang sloot hij voorloopige contracten, waarbij al deze vorsten het Gouvernement als opperleenheer erkenden, de opbrengsten der pachten en andere inkomsten met het Gouvernement deelden, de Chinezen in hun rijk onder het regtstreeksch bestuur van het Nederlandsch gezag plaatsten, zich verbonden de onderlinge oorlogen en het koppensnellen der Dajaks zooveel mogelijk tegen te gaan, en toetraden tot verschillende maatregelen om handel en nijverheid te bevorderen [5]). Den 7den November voltooide de heer Gronovius te Tajan zijn rapport [6]), hetwelk dus den Commissaris zeer kort na zijne terugkomst te Pontianak in handen kwam.

---

[1]) Zie D. I, bl. 182, 188, 191, 264. Vgl. van Lijnden N. T., bl. 625, Tobias, bl. 8.
[2]) Hartmann HS. II, bl. 5.
[3]) Gronovius, bl. 355, 356.
[4]) Zie boven, bl. 106.
[5]) Off. Stukk. HS., bl. 26, Mijer 1822 en 1823, bl. 178, van Lijnden N. T., bl. 633. Vgl. art. 10 van het beneden te vermelden contract met Landak. Daar al de contracten met de bovenlanden spoedig in onbruik zijn geraakt, is het niet vreemd dat ik er geene afschriften van heb kunnen bekomen.
[6]) Gronovius, bl. 356.

1822. De Commissaris vertrok nu ten spoedigste naar de bovenlanden om de onderhandelingen in persoon ten einde te brengen. De contracten met Tajan, Meliouw, Sangouw en Sekadouw erlangden dadelijk hun beslag, en werden den 28sten Januarij des volgenden jaars door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd. Met Sintang bleef het echter vooralsnog bij de voorloopige overeenkomst met den assistent Gronovius gesloten, hetzij dewijl de Commissaris thans niet zoo ver in de binnenlanden kon doordringen, hetzij omdat nog moeijelijkheden te vereffenen waren. Zooveel is zeker dat de heer Tobias, alvorens Borneo te verlaten, aan den gezaghebber Hartmann opdroeg om, nog voor het einde van 1823, met eene militaire magt van 100 man en twee kanonneerbooten eenen togt naar Sintang te maken en er, naar gelang der omstandigheden, een militairen post te vestigen [1]. Ik zal in het volgende boek verslag geven van de wijze waarop aan dezen last werd voldaan, en daarbij ook de toenmalige gesteldheid der bovenlandsche staten zooveel mogelijk doen kennen, waarom ik mij hier ter plaatse van de mededeeling van alle verdere bijzonderheden uit het daarop betrekkelijk rapport van den heer Gronovius onthoud.

Uit de bovenlanden teruggekeerd deed de Commissaris een tweeden uitstap naar Landak, werwaarts hij door den luitenant-kolonel de Stuers vergezeld werd. Reeds den 30sten November werd er het ontworpen contract gesloten en geteekend, nadat vooraf aan den regerenden Pangeran, op grond zijner gehechtheid aan het Nederlandsch Gouvernement, de hoogere titel van Panembahan, onder den naam van Koesoema Adi-ning-rat, was verleend. Zoowel deze verheffing als het contract werden later door de hooge regering, bij besluit van 28 Jan. 1823, bekrachtigd, terwijl zij gelastte dat den nieuwen Panembahan eene acte in forma zou worden uitgereikt [2].

In het genoemd contract erkennen de Panembahan en zijne rijksgrooten de suprematie van het Nederlandsch Gouvernement, op grond dat Landak en Sukkadana door den Sultan van Bantam aan de voormalige O. I. Compagnie waren afgestaan (art. 1); ofschoon de Commissaris, uit naam van dat Gouvernement, het rijk in leen aan den Panembahan en zijne opvolgers overgaf, met belofte van hen in het bewind te beschermen (art. 2), onder de volgende voorwaarden. De vaderlijke zorg van het Gouvernement ten

[1]) De Stuers HS., bl. 24 en 104, Off. Stukk. HS., bl. 25, 28.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 25.

einde het rijk uit zijn treurigen toestand op te beuren, zou van 1822.
den kant des Panembahans en zijner rijksgrooten vergolden worden door eene behoorlijke schadeloosstelling voor de daartoe gevorderde onkosten (art. 3), waarom bepaald werd dat alle voordeelen, vloeijende uit de goud- en andere mijnen, de pachten, tollen en andere billijke regten, de hoofdgelden der Chinezen en dergelijke, gelijkelijk tusschen het Gouvernement en den Panembahan zouden verdeeld worden (art. 4). De Panembahan zou met den resident in overleg treden over de toewijzing der mijngronden aan de aanvragers, opdat het aandeel van het Gouvernement zou kunnen verzekerd en de te groote toevloed van vreemdelingen geweerd worden (art. 5). Alle inkomsten zouden gebragt worden onder het beheer van den ambtenaar van het Gouvernement, die daarvan den Panembahan maandelijks zijn aandeel zou verantwoorden (art. 6). De Chinezen te Landak woonachtig zouden voor zich en hunne nakomelingen onder het onmiddellijk gezag van het Gouvernement staan; en hetzelfde zou gelden van alle andere vreemdelingen, maar niet van hunne in Landak geboren kinderen (art. 7). Chinezen en andere vreemdelingen die Landak wilden bezoeken, zouden verpligt zijn een pas te nemen van de Nederlandsche residenten in eene der zeeplaatsen, en bij gebreke van dien moeten worden opgevat en aan de ambtenaars van het Gouvernement uitgeleverd (art. 8). Inwoners van Landak die te Pontianak of elders in de Nederlandsche bezittingen op Borneo wilden komen handelen, zouden aan geene betaling van regten onderworpen zijn, mits gelijk voorregt aan de handelaars van Pontianak en andere plaatsen bij hunne komst te Landak vergund werd, en de Panembahan zich verbond hen naar vermogen bij te staan, opdat de bloei des handels zou bevorderd worden (art. 9). Voorts zouden de Panembahan en zijne rijksgrooten al het mogelijke doen om de aanhoudende oorlogen en het snellen van koppen onder hunne onderhoorige Dajaks tegen te gaan, waartoe zich ook de vorsten van Sambas, Mampawa, Sangouw en Tajan verbonden hadden, „eensdeels om het schandelijke van die „handelingen voor menschen, die onderdanen waren van vorsten „die een geloof hadden aangenomen, en ten andere omdat er boven„dien in deze gewesten zulk een groot gebrek van volk was, dat „de vermeerdering der bevolking door allerlei middelen moest wor„den in de hand gewerkt" (art. 10). Een volgend artikel maakt het den Panembahan en zijnen rijksgrooten ten pligt, hunne onderhoori-

1822. gen zooveel mogelijk aan te moedigen tot het aanplanten van koffij, peper, katoen en andere voor den handel geschikte voortbrengselen, onder bepaling dat van al deze produkten een vierde aan den Panembahan en een vierde aan het Gouvernement zou worden uitgekeerd. Daarentegen zou het Gouvernement aan degenen die zich met ernst op de kultuur wilde toeleggen, maar niet over de noodige middelen beschikken konden, voorschotten uitreiken, en bood het aan, bijaldien de gemeene man mogt bevreesd zijn dat hij zijne produkten niet zou kunnen van de hand zetten, die tegen een bepaalden billijken prijs te koopen (art. 11). Mogt de Panembahan in geschillen met naburige bondgenooten van het Gouvernement gewikkeld worden, dan zou hij verpligt zijn de beslissing van den hoogsten ambtenaar van het Gouvernement in te roepen (art. 12). De Nederlanders zouden het regt hebben tegen billijke betaling de levering van materialen en werkvolk te vorderen voor het aanleggen van sterkten, waar en wanneer zij die nuttig zouden oordeelen (art. 13). Op de keuze van een troonsopvolger zou door tusschenkomst van 's Gouvernements hoogsten ambtenaar de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal worden gevraagd (art. 14). Alle muntspeciën, waaraan door het Nederlandsch gezag een wettige koers was verzekerd, zouden ook in Landak gangbaar zijn (art. 15). Ten slotte beloven de Panembahan en zijne rijksgrooten, »nimmer te zullen uit het oog verliezen dat het Gouverne»ment zich, uit louter mededoogen, het rijk van Landak had aan»getrokken, om het, gelijk een vader zijn kind, te behandelen," en »met een opregt geweten en allen ijver voor het welzijn des lands »te zullen zorgen, ten einde Landak, dat thans nog als een klein »kind kon beschouwd worden, in bloei en welvaart mogt toenemen" (art. 16). De slotbepaling (art. 17) vorderde dat de overeenkomst de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal zou erlangen [1]).

Toen de Commissaris en luitenant-kolonel den 7den December te Pontianak terugkwamen, ontving eerstgenoemde daar het rapport der ambtenaren, die naar de binnenlanden van Sambas gezonden waren. Dit rapport luidde ongunstig. In weêrwil van de pogingen der voornaamste hoofden, die opregt tot vrede gezind schijnen geweest te zijn, had de massa der Chinezen van Tai-kong in de gesloten overeenkomst geen genoegen genomen en geweigerd de

---

[1]) Bij mijne verzamelingen Off. Stukk. is een los afschrift van dit contract met Landak gevoegd.

bezette mijngronden terug te geven; terwijl het plunderen, rooven en moorden op nieuw een aanvang genomen had. De Commissaris besloot om den luitenant-kolonel de Stuers dadelijk naar Sambas te zenden, met last om vandaar een sterk detachement, onder bevel van een kapitein, naar Loemar te doen marcheren, ten einde die plaats, welke, volgens de met de Chinezen gesloten overeenkomst, door die van Tai-kong had moeten ontruimd worden, des noods met geweld te bezetten. Hij verzocht echter den heer de Stuers niet in persoon mede naar de binnenlanden te gaan, daar hij aan de geheele zaak, als het werk van slechts eenige kwaadwilligen, geen groot gewigt hechtte [1]). De heer Tobias vertoefde nog eenige dagen te Pontianak om de onderhandelingen met den Sultan over de wijziging en ampliatie van het bestaande contract ten einde te brengen, alvorens hij ook zelf naar Sambas vertrok. 1822.

Wij hebben boven gezien, welke inzigten de Commissaris nopens de wijziging van het contract met Pontianak koesterde [2]). Hij wenschte daarin te zien opgenomen: volledige erkenning der suprematie van het Gouvernement, uitsluitende heffing van inkomsten door het Nederlandsch gezag, eene vaste toelage aan den Sultan ten bedrage van *f* 52,000, uitbreiding der regtsmagt van het Gouvernement, en bepaalde omschrijving van het grondgebied des rijks, gepaard met den afstand van de zijde des Sultans van alle wezenlijke of vermeende regten op Landak, Tajan en Sangouw. Men mag aannemen dat bij een man van het karakter van Sultan Othman deze wenschen geene bijzondere tegenkanting zullen ontmoet hebben, en dat het nieuwe contract, of juister de ampliatie op het bestaande, den 14den December 1822 gesloten en den 28sten Januarij 1823 door de hooge regering bekrachtigd [3]), aan de inzigten van den Commissaris zal hebben beantwoord [4]).

In de berigten die de Commissaris omstreeks dezen tijd van Pontianak aan de hooge regering zond, verdienen een paar punten nog even onze aandacht. Het eerste betrof de regeling der troonsopvol-

---

[1]) De Stuers HS., bl. 25, 26, Tobias, bl. 74.
[2]) Boven, bl. 103.
[3]) Verwikk., bl. 282, Off. Stukk. HS., bl. 25.
[4]) Dat werkelijk de wijzigingen in het contract in de opgenoemde punten bestonden, kan men bovendien opmaken uit hetgeen door Tobias, bl. 77, Mijer 1822 en 1823, bl. 178, over den geest der nieuwe en gewijzigde contracten gezegd wordt, alsmede uit de beneden te vermelden ampliatiën op de bestaande contracten met Mampawa en Sambas. Van de ampliatie op het contract met Pontianak zelve heb ik mij den tekst niet kunnen verschaffen.

1822. ging, waarover gedurende het eerste verblijf van den heer Tobias op de Westkust wel veel gesproken, maar niets beslist was [1]). Ofschoon Sultan Othman aan de verpligting, die hij bij de aanvaarding der regering had op zich genomen, om de kinderen van Sultan Kasim te onderhouden en diens schulden af te betalen [2]), met de meeste naauwgezetheid had voldaan, heerschte echter tusschen hem en Sjerief Aboe-Bekr op den duur geene goede verstanhouding, en, gelijk ik reeds vroeger opmerkte [3]), hadden beiden hunne partij, daar de invloedrijkste Boeginezen op de hand van Aboe-Bekr, de Arabieren op de hand des Sultans waren. Het streven van den heer Tobias was om den invloed der Arabische partij en daardoor van de priesters tegen te werken. Daar nu Sjerief Hamid, de eenige zoon van Sulthan Othman, zich geheel door hen liet leiden, wenschte hij althans de opvolging aan Sjerief Aboe-Bekr, of, daar diens jaren het reeds niet waarschijnlijk maakten dat hij den Sultan lang overleven zou, aan den tweeden zoon van Sultan Kasim, Sjerief Abdoe'r-rahman, een schranderen knaap van omstreeks 12 à 14 jaren, te verzekeren. Om echter den Sultan genoegen te geven, wijzigde de heer Tobias in zooverre zijn plan, dat hij hem aanbood zijnen zoon tot Pangeran Ratoe of Erfprins te verklaren, mits aan Sjerief Aboe-Bekr, met den titel van Pangeran Adipati, de post van rijksbestuurder werd opgedragen. Doch ook dit plan stuitte af op den weêrzin des Sultans, die zijnen broeder Sjerief Ahmed, een man die op Java en elders zich groote schulden en een kwaden naam had verworven, heimelijk en zonder voorkennis van den resident tot rijksbestuurder had benoemd, en, ofschoon hij erkende dat hij hierin verkeerd had gehandeld, de schande niet dulden kon dat deze weder zou worden afgezet. De Sultan verzocht daarom den Commissaris thans niets naders omtrent deze zaak te bepalen en ze aan de beslissing des hemels over te laten, en laatstgenoemde berustte hierin, de belangen van Sultan Kasims zonen, in de hoop dat Sultan Othman nog lang zou leven, aan zijne opvolgers aanbevelende [4]). Deze hoop werd niet beschaamd gemaakt, daar de Sultan, terwijl ik dit schrijf, nog in leven is. Eerst zeer onlangs heeft hij, in meer dan 80ja-

[1]) Zie boven, bl. 102.
[2]) Zie boven, bl. 71.
[3]) Zie boven, bl. 71, 77.
[4]) Off. Stukk. HS., bl. 26—28, 339.

rigen ouderdom, van de regering afstand gedaan, en is thans zonder eenig bezwaar opgevolgd door zijnen zoon Sjerief Hamid, die den 12den April 1855 als Sultan is geinstalleerd [1]). 1822.

Het andere punt betrof de werking van het nog altijd niet opgeheven zoutmonopolie. Bij al de andere bezwaren waaronder het gebukt ging, voegde zich ook nog dit, dat, waarschijnlijk ten gevolge van het gering verkeer tusschen Java en Borneo's Westkust, de aanvoer van zout vaak te gering was voor de behoefte. Herhaaldelijk klaagde de Commissaris dat er te Pontianak dikwijls gebrek was aan dit onontbeerlijk artikel, wat niet slechts dadelijke winstderving ten gevolge had, maar ook te weeg bragt dat men op den verboden aanvoer van zout door de Chinezen niet te scherp mogt toezien [2]). In weêrwil dezer klagten duurde het nog tot 11 Maart des volgenden jaars eer het zoutmonopolie opgeheven en door eene meer rationele schikking vervangen werd.

Van Pontianak begaf zich de Commissaris naar Mampawa, om ook daar met den Panembahan, Soeria Nata Koesoema, over eenige bij het bestaande contract te voegen bepalingen te onderhandelen. Diensvolgens werden den 28sten December, als ampliatie op het contract met den heer Roesler aangegaan, zes nieuwe artikelen vastgesteld. Art. 1 verpligt den Panembahan, in overleg met zijne rijksgrooten, in tijds voor de keuze van een troonsopvolger te zorgen en van de genomen beslissing kennis te geven aan den civielen gezaghebber, ten einde de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal daarop te verzoeken. Tevens werd bepaald dat de gedesigneerde opvolger niet, gelijk elders, Pangeran Ratoe, maar Pangeran Daeng zou genoemd worden. Door dit artikel verzekerde de Commissaris aan het Gouvernement den reeds vroeger beoogden invloed op den overgang des gezags [3]). Art. 2 maakte eenige wijziging in de uitoefening der regtsmagt, door te bepalen dat te Mampawa eene regtbank zou worden opgerigt ter afdoening van alle civiele en criminele zaken onder vreemdelingen, met name Maleijers en Boeginezen, die zich te Mampawa mogten hebben nedergezet, terwijl de Chinezen alleen in geval van zware misdaden, waarop de doodstraf zou kunnen volgen, door deze regtbank zouden worden gevonnisd. Dit ligchaam zou zijn zamengesteld uit den resident, den Panem-

---

[1]) Java-Bode van 25 April 1855, Javasche Courant van 9 Mei 1855.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 26, 28.
[3]) Vgl. boven, bl. 104.

1822. bahan of diens rijksbestuurder, nog twee rijksgrooten door den Panembahan te kiezen, en twee Penggawa's uit de Boeginezen of Maleijers, terwijl het zou worden bijgestaan door een priester, die in de Mohammedaansche wetten ervaren was. Dit artikel, ofschoon het aan het Gouvernement grooteren invloed dan tot dusverre op de regtspraak verzekerde, beantwoordde echter niet volkomen aan het vroeger oogmerk van den Commiasaris om deze zaak geheel op gelijken voet als te Sambas te regelen [1]). Waarschijnlijk heeft de Commissaris, zoo hier als te Pontianak, iets aan de wenschen der vorsten moeten toegeven; want ik twijfel naauwelijks of in de ampliatie van het contract met Pontianak waren gelijkluidende bepalingen opgenomen. Daarentegen behandelt art. 3 een onderwerp waarvan in een contract met Pontianak uit den aard der zaak niet kon gesproken worden: de bevordering van de nijverheid der Dajaks. »De Panem»bahan en zijne rijksgrooten gevoelen ten volle," zegt dat artikel, »dat het land van Mampawa onmogelijk tot bloei en welvaart kan »geraken zonder den landbouw, en beloven daarom alle moeite te zul»len aanwenden om hunne Dajaks en andere personen aan te moe»digen tot de kultuur van peper, koffij, katoen, rijst en andere »voortbrengselen, waarmede voordeel te behalen is en die het land »tot welvaart kunnen brengen. Indien de inwoners zich werkelijk »daarop willen toeleggen, doch door armoede hiertoe niet in staat »zijn, belooft het Gouvernement eene billijke ondersteuning te zul»len geven." In art. 4 beloven de Panembahan en zijne rijksgrooten, dat zij de onderlinge oorlogen, het koppensnellen en andere gewoonten der Dajaks, »die in het geheel niet voegen voor onderdanen van Mohammedaansche vorsten," zooveel mogelijk zullen tegengaan. In art. 5 wordt aan den Panembahan vermeerdering van zijn inkomen toegezegd, wanneer de opbrengsten des lands door meerdere welvaart mogten toenemen; terwijl die vorst belooft steeds een zevende van zijn inkomen aan den troonsopvolger voor zijn onderhoud te zullen afgeven. De slotbepaling onderwerpt ook deze overeenkomst aan de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal [2]).

Inmiddels was de luitenant-kolonel den 15den December met een detachement van 19 man te Sambas aangekomen en had zich beijverd dadelijk aan den last van den Commissaris te voldoen. Reeds

[1]) Zie t. a. p.
[2]) Ook van deze overeenkomst is een los afschrift bij mijne verzameling Off. Stukken gevoegd.

den 19den was eene afdeeling van 7 officieren en 151 manschappen, onder bevel van kapitein Schneider, vandaar naar Loemar vertrokken: in twintig praauwen ingescheept, moesten de troepen 11 dagen lang tegen den, wegens het regen-saizoen sterk gezwollen stroom opwerken, alvorens zij Ledo bereikten, waar de praauwen zouden blijven liggen, terwijl eene kanonneerboot, die de luitenant-kolonel had aangevraagd om ze als depôt van vivres te Ledo te stationneneren en de rivier open te houden, op dat punt eerst na 17 dagen aankwam. Dit Ledo was vroeger eene Chinesche kampong geweest, doch was gedurende de jongste onlusten verbrand en verlaten. Vandaar tot Loemar was een afstand van zes uren, zonder eene enkele woning tusschen beiden. De weg liep langs de onbevaarbare rivier van Ledo, die verscheidene malen moest doorwaad worden, nu over steile bergen, dan door diepe ravijnen. Het hooge water noodzaakte kapitein Schneider 4 dagen te Ledo te vertoeven, en 4 andere dagen werden, wegens de groote moeijelijkheden van het terrein, voor den marsch op Loemar gevorderd. Toen hij deze plaats bereikte, hadden de Chinezen, na alles verwoest of medegevoerd te hebben, de wijk naar Larah genomen, zonder te pogen eene benting te verdedigen, die zij aan den ingang van de passar van Loemar hadden opgeworpen. De kapitein legerde zich in het kongsie-huis van Loemar, dat hij voor een goeden tegenstand inrigtte; en alzoo aan zijne instructie voldaan hebbende, wachtte hij verdere orders af[1]). 1822.

De Chinezen van Tai-kong hadden vroeger twee tail goud uitgeloofd aan ieder die hen helpen zou om de landen hunner tegenpartij in bezit te nemen; doch in stede daarvan hadden zij aan hunne bondgenooten de landen van Larah en Loemar zelve in betaling gegeven, en dezen, weinig acht slaande op de contracten door hunne hoofden of schrijvers kort te voren met den Commissaris gesloten, wilden van de ontruiming der bezette landen niets hooren. Zoo althans luidden de berigten ingewonnen door den Commissaris, die inmiddels zijne reis naar Sambas had voortgezet; zij noopten hem tot de meening dat de tegenstand, als slechts aan weinige kwaadwilligen te wijten, door de demonstratie tegen Loemar spoedig zou gebroken worden. Hij bleef dus eenige dagen in den mond der rivier van Sambas liggen, alvorens naar de hoofdplaats te vertrekken, om daardoor de Chinesche afgevaardigden, die hij ver-

[1]) De Stuers HS., bl. 26—28, Verwikk., bl. 303.

1822. wachtte dat nu welhaast hunne onderwerping zouden komen betuigen, en die dezen weg zouden moeten nemen, te spoediger te ontmoeten en te spreken. Mogt het noodig blijken, dan wilde hij dadelijk door de oorlogsvaartuigen eenige bewegingen langs de kust doen verrigten, ten einde dus de Chinezen van twee zijden bezig te houden. De luitenant-kolonel drong hierop aan en achtte het zelfs wenschelijk dat eene beweging op Montrado zelve wierd ondernomen. Doch toen werkelijk eenige Chinesche schrijvers, en zelfs Tan-po-ko, het hoofd der onder den naam van Fo-sjon vereenigde kongsies van Tai-kong, Sjin-woek, Hang-moei en Man-fo, zich bij den Commissaris vervoegden, werd hij in zijne meening aangaande het weinig beduidende van den tegenstand versterkt, en zette zijnen togt naar Sambas voort, de Chinesche afgevaardigden met zich derwaarts voerende. Het bleek intusschen dat, hoe welgezind Tan-po-ko en de hem verzellende hoofden wezen mogten, — en hieraan viel naauwelijks te twijfelen — zij allen invloed bij het volk verloren hadden, hetwelk uitsluitend hoorde naar eenige drijvers, die van het doel en de hulpmiddelen van het Gouvernement niet het geringste denkbeeld hadden. Van den anderen kant konden of wilden de Chinesche afgevaardigden, misschien door hunnen eed jegens de genootschappen gebonden, de noodige inlichtingen niet geven. Toen intusschen de Commissaris de zekere tijding erlangd had dat de van Loemar teruggetrokken Chinezen zich bij die van Larah gevoegd hadden, en met dezen waren overeengekomen om hier stand te houden en niet dan overwonnen te wijken, zag hij de noodzakelijkheid in om althans de magt te Loemar te versterken, ten einde Larah aan te tasten. Hij verzocht thans den luitenant-kolonel die onderneming in persoon te leiden, waarop zich deze met een detachement van 105 man op weg begaf en den 18den Januarij Loemar bereikte [1]).

Alvorens ik overga tot het verhaal der verrigtingen van deze expeditie, wensch ik, ten einde de tijdsorde der gebeurtenissen niet te zeer te verstoren, de aandacht te vestigen op hetgeen inmiddels in het zuidelijk gedeelte van Borneo's Westkust, op last van den Commissaris, tot vestiging of uitbreiding van het Nederlandsch gezag was verrigt.

[1]) De Stuers HS., bl. 28—31, Verwikk., bl. 303, Tobias, bl. 74, Mijer 1822 en 1823, bl. 168.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Wedervaren van den heer G. Muller na zijn ontslag als resident van Sambas. — Zijne benoeming tot inspecteur der binnenlanden van Borneo. — Zijn voorgenomen togt naar het land der Dajak-Kajan. — Teleurstellingen. — Pogingen van Raffles om de vorsten van Simpang en Matan van het Nederlandsch gezag afkeerig te maken. — Roof aan den kotter Hermina gepleegd. — De Commissaris zendt den heer Muller, vergezeld van Radja Akil, naar Simpang en Matan. — Vroegere loopbaan en karakter van Radja Akil. — Portret van Sultan Djamaloe'd-dîn van Matan en Panembahan Soeria-ning-rat van Simpang. — Plegtstatige ontvangst van den heer Muller te Simpang. — Zamenkomst met den Sultan van Matan aldaar. — Voorloopige contracten met Simpang en Matan gesloten. — De Nederlandsche vlag wordt te Simpang, Bengadong, Sukkadana en op Groot-Karimata geplant. — De heer Muller bezoekt Koeboe. — Zijne denkbeelden en voorstellen omtrent de bevestiging van het Nederlandsch gezag in het zuidelijk deel van Borneo's Westkust.

De zending naar de zuidelijke staten der Westkust, Simpang en Matan, werd door den Commissaris opgedragen aan den heer G. Muller, dien wij vroeger als resident van Sambas hebben leeren kennen. Nadat hij in 1819 zijn ontslag uit die betrekking ontvangen had [1]), was hem in 1820 eene aanstelling tot inspecteur der notenperken van Banda gegeven. Eene anekdote, door den heer Blume verhaald, mag, ofschoon zij tot Borneo geene betrekking heeft, hier eene plaats vinden, als bijdrage tot de kennis des karakters van een man, wiens laatste levensjaren weder geheel aan Borneo gewijd waren. Toen hem genoemde betrekking op Banda werd opgedragen, was de vaart op de Molukken reeds door den ingevallen Oost-moeson gestremd, zoodat Muller te Soerabaja werd teruggehouden. »Voorzeker zou ieder ander," zegt de heer Blume, »in dit geval de heropening der scheepvaart hebben afgewacht, »om zich op zijn post te begeven; maar niet zoo onze Muller! »Hij had rust noch duur: het was hem onverdragelijk zoo lang 1822.

[1]) Zie boven, bl. 70, 74.

1822. »werkeloos te moeten zijn, terwijl een hem opgedragen ambt zijne »tegenwoordigheid vorderde: hij rekende het zich althans tot pligt, »niets onbeproefd te laten om de plaats te bereiken, waarheen »zijne ambtsbezigheden hem riepen. Zijne pogingen bleven echter »vruchteloos om zelfs voor een buitengewoon hoogen prijs eene »scheepsgelegenheid te vinden of een geschikt vaartuig te huren. »Niemand wilde zich aan het oogenschijnlijk gevaar in dit saizoen »blootstellen. En wat deed nu onze Muller? Hij besteedde zijn »geheele vermogen aan den aankoop en de uitrusting van een schip, »de brik »Floris," nam twee Europesche stuurlieden in dienst, »wierf matrozen aan en zeilde daarop, zelf het commando op zich »nemende, den 24sten November tegen wind en stroom naar Banda »af, waar hij op het laatst van December of in de eerste dagen »van het jaar 1821 behouden aanlandde [1])"

De vroegere verrigtingen van den heer Muller te Sambas mogten weinig beleid en omzigtigheid verraden hebben; zij hadden echter tevens een schitterend bewijs gegeven van zijne onverschrokkenheid en warme zucht om de belangen van het Gouvernement te bevorderen. Men begon ze allengs uit een gunstiger oogpunt te beschouwen, nu de onhandelbaarheid der Chinezen ook uit latere gebeurtenissen gebleken was, en zij schenen dus geen hinderpaal te vormen om van de ervaring die hij reeds op Borneo verkregen had, gebruik te maken, nu de groote plannen die de Commissaris Tobias ten opzigte van dat deel onzer Oost-Indische bezittingen koesterde, naar personen deden omzien, die ze zouden kunnen helpen verwezenlijken. Inzonderheid scheen de voorgenomen togt naar het land der Dajak-Kajan [2]), waarbij groote moeijelijkheden zouden te overwinnen zijn, een man van het karakter van den heer Muller te vereischen. Hij werd daarom aan den Commissaris toegevoegd, onder den titel van Inspecteur der binnenlanden, doch op zulk een voet, dat hij geacht kon worden in alle opzigten met de residenten der buitenposten gelijk te staan. Ofschoon hij, voor zooveel noodig, ter beschikking van den Commissaris gesteld werd, was hem tevens de bijzondere last verstrekt om de binnenlanden van het eiland Borneo zooveel mogelijk nader te leeren kennen, de bescherming der Nederlandsche regering aan de verdrukte Dajaks aan te bieden, niet slechts met hunne Maleische heerschers, maar ook afzonderlijk

¹) Blume, bl. 173, 174.
²) Zie boven, bl. 101.

met hunne eigene hoofden te onderhandelen, de beste wegen van vervoer op te sporen voor de handelsartikelen die reeds bekend waren of die het onderzoek der binnenlanden hem welligt zou leeren kennen, en te dien einde het land en de voornaamste rivieren zoo naauwkeurig mogelijk op te nemen [1]). 1822.

Reeds in Mei 1822 had de Gouverneur-Generaal aan den heer Muller het bepaald uitzigt gegeven dat de togt naar de Dajak-Kajan hem zou worden opgedragen; hij stelde zich voor dezen togt te aanvaarden, lang vóórdat de expeditie zou zijn uitgerust die den Commissaris naar Borneo zou vergezellen; ja hij vleide zich dien welligt geheel te kunnen volbrengen, vóórdat de heer Tobias ter Westkust verscheen, en alzoo door deze schitterende dienst den ongunstigen indruk geheel uit te wisschen, dien de vroegere gebeurtenissen nog te zijnen opzigte mogten hebben nagelaten. Voor een man van zoo overspannen karakter, bij wien het eergevoel aan fanatisme grensde, was dit een streelend vooruitzigt, en hij verdroeg de teleurstelling zijner hoop slechts met het uiterst ongeduld. Het duurde tot in het laatst van Junij eer hij met den schooner Emma van Soerabaja naar Sambas kon vertrekken, en daar hij voorzien kon dat thans de expeditie binnen weinige dagen zou gereed zijn om naar Borneo onder zeil te gaan, meende hij dat hem niets anders overschoot, dan den Gouverneur-Generaal te verzoeken om aan den Commissaris een vernieuwd onderzoek aangaande zijn vroeger gedrag op Borneo op te dragen, opdat hij in zijne eer mogt hersteld worden [2]). Ik geloof niet dat de Gouverneur-Generaal het noodig zal geacht hebben aan een verzoek te voldoen, dat na zijne nieuwe aanstelling wel overbodig mogt gerekend worden.

Den 3den Julij te Sambas aangekomen, ondervond de heer Muller eene reeks van nieuwe en pijnlijke teleurstellingen. De Sultan van Sambas, wiens broeder Pangeran Anom den inspecteur op dezen togt vergezellen zou, was van oordeel dat men, om ter Noordkust van Borneo het noodig ontzag in te boezemen en zich tegen de zeeroovers te beveiligen, ten minste over een klein oorlogsvaartuig nevens de vereischte praauwen moest kunnen beschikken. Hij maakte bovendien thans in de onderneming allerhande zwarigheden en hing de overdrevenste tafereelen op van de geva-

¹) Blume, bl. 110—113, 172, E. Muller, bl. 183, 184.
²) Brief van G. Muller van 19 Junij 1822 aan den Gouv-Gen. (HS.).

1822. ren daaraan verbonden. Hij verhaalde nu eens dat Pangeran Anom, bij een vroeger bezoek, meer dan een jaar lang door de Dajak-Kajan was gevangen gehouden, dat zij hem al zijne goederen hadden ontnomen, en hij hun slechts met de grootste moeite was ontsnapt, en beweerde dan weder dat de Petinggi van Redjang de vrije vaart op de Redjang-rivier, langs welke men het land der Kajans moest bereiken, niet zou toestaan, en daarover reeds vroeger onaangenaamheden hadden plaats gehad. Soms scheen hij te twijfelen of Muller wel van de noodige volmagt voorzien was, of bevreesd te zijn om buiten den bepaalden last van den verwachten Commissaris te handelen. Onder deze omstandigheden kon Muller ook in het verkrijgen van volk en verdere benoodigdheden niet slagen, en dit alles matte hem zoozeer af, dat hij eindelijk begreep de komst van den Commissaris te moeten afwachten [1]. Het zittend leven waartoe hij dus tegen wil en dank veroordeeld was, maakte hem ziek en verdrietelijk. »Ik kom weinig uit huis," schreef hij den 20sten Julij aan zijn vriend Blume; »daarbij is er »op het terrein rondom het huis niets te vinden en het grootste »gedeelte daarvan met gras en modder of moerassige bosschen ge»vuld. Ik leef in eens anders huis" (nam. van den resident van Grave) »en kan daarom niet nalaten op de uren die de beleefd»heid vordert, aanwezig te zijn. Voorts heb ik geen volk, geene »vaartuigen, zonder welke men hier uit zijn huis niet bij zijn »buurman komen kan. Als ik eenmaal op mijne verdere reis al»leen van mij zelven afhankelijk ben, en niet meer beleefdheids»of welvoeglijkheidshalve mijn tijd onbesteed moet laten voorbij»gaan, hoop ik dit tijdverlies weder in te halen [2]." Intusschen duurde het tot September eer de Commissaris te Sambas verscheen, en toen hij er eindelijk was aangekomen, vorderden de zaken der Chinezen uitsluitend zijne aandacht [3]. En toen ten laatste de overeenkomst, met de Chinesche hoofden gesloten, hem eenige verademing schonk, vorderden de omstandigheden dat eene andere zending, van meer dringenden aard, aan den heer Muller werd opgedragen, waardoor aan een togt naar de Kajans, nog in lang niet te denken viel.

Twee omstandigheden vooral maakten de spoedige zending van

[1]) Brief van G. Muller aan den Gouv.-Gen. van 1 Aug. 1822 (HS.).
[2]) Brief van G. Müller bij Blume, bl. 117, 118.
[3]) Blume, bl. 122, 123.

een afgevaardigde naar Simpang en Matan gebiedend noodzakelijk: 1822
de intrigues van den Britschen Gouverneur van Benkoelen, Sir Thomas Stamford Raffles, en eene nieuwe daad van zeerooverij, waarin de vorsten dier staten betrokken waren, niettegenstaande de beloften weinige maanden te voren aan den Commissaris gegeven [1]).

De komst der Nederlanders op Borneo's Westkust had in 1818 de plannen van Raffles verstoord [2]). Doch ofschoon het thans niet wel mogelijk was, de Hollandsche regering zonder openlijke vijandschap te Pontianak of Sambas te dwarsboomen, en de stichting van Singapoera in 1819 de vestiging van een handelsdepôt op de Karimata-eilanden tot eene zaak van ondergeschikt belang maakte, bood echter de gesteldheid van Simpang en Matan, die nog door geene traktaten met het Nederlandsch Gouvernement verbonden waren, aan den vruchtbaren geest van Raffles eene te gunstige gelegenheid, dan dat hij zou verzuimd hebben die ten behoeve van den handel zijner nieuwe stichting te exploiteren. Het plan van Raffles schijnt geweest te zijn om de vorsten van Simpang en Matan van het aangaan van een contract met de Nederlanders af te schrikken en den Pangeran Adi Mangkoe-rat, die, in weêrwil van zijn huwelijk met eene dochter des Sultans van Matan, zich als den erfgenaam van zijns vaders aanspraken op den troon van dat rijk beschouwde, tot vorst der Karimata-eilanden te verheffen, om met zijne medewerking aldaar een handelsétablissement te stichten. De genoemde Pangeran had zich in het begin van 1822, als afgezant van den Sultan van Matan, naar Benkoelen begeven, maar inderdaad de behartiging zijner eigene belangen niet verzuimd. Door den invloed van Raffles hoopte hij te verwerven dat hem de troonsoovolging in Matan werd toegezegd en hem reeds dadelijk het gezag over de Karimata-eilanden werd opgedragen. Met de belofte van ondersteuning keerde hij naar Matan terug, en werkelijk vertoonde zich daar en te Simpang weldra een Britsch agent om de belangen van den Pangeran te ondersteunen, en tevens de vorsten van het Nederlandsch gezag afkeerig te maken.

Men mogt aannemen dat dezen des te meer bereid zouden zijn om zich in de armen der Engelschen te werpen, dewijl zij zich bewust waren hunne belofte tot beteugeling van den zeeroof, aan het Nederlandsch bestuur gedaan, op de schandelijkste wijze te hebben

[1]) Zie boven, bl. 107.
[2]) Zie boven, bl. 5—7.

1822. geschonden. In den loop van het jaar 1822 hadden de roovers van Matan niet slechts eenige Javaansche vaartuigen geplunderd, maar ook den Nederlandschen kotter Hermina afgeloopen en zijne bemanning om het leven gebragt, en terwijl de praauwen die zich daaraan hadden schuldig gemaakt, te Bengadong en Simpang eene schuilplaats vonden, had de Sultan van Matan niet geaarzeld, zich persoonlijk een deel der geroofde goederen toe te eigenen [1]).

De pogingen van Raffles werden ook nu door de waakzaamheid van het Nederlandsch gezag verijdeld: aan den heer Muller werd eene zending naar Simpang en Matan opgedragen, om, op grond der reeds vroeger aangevangen onderhandelingen, voorloopige overeenkomsten met de vorsten dier beide rijkjes tot stand te brengen. Hij ontving zijne instructie den 6den November 1822 en ging twee dagen later van Sambas naar Pontianak onder zeil, waar hij op den aldaar ter reede liggenden schooner Emma overging om daarmede den togt te vervolgen, terwijl zich den 10den zes inlandsche vaartuigen onder het bevel van den majoor Radja Akil bij hem voegden [2]). Wij zullen den naam van dezen merkwaardigen persoon in het vervolg dezer geschiedenis zoo dikwijls ontmoeten, dat het mij gepast schijnt hier ter plaatse over zijne vroegere loopbaan en zijn karakter eenigzins uit te weiden.

Radja Akil was een kleinzoon van Radja Jahja, die, onder den naam van Sultan Ahmed-Sjah, in het laatst der vorige eeuw 15 jaren over het rijk van Siak op Sumatra's Oostkust geregeerd had, toen hem zijn schoonzoon en eerste staatsdienaar Seijid Ali, wiens titel zijne Arabische afkomst van 's vaders zijde verraadt, ofschoon zijne moeder eene zuster was van den door Radja Jahja's vader verdreven Sultan Mohammed Ali, in zamenspanning met drie andere rijksgrooten van Siak ten val bragt. Seijid Ali aanvaardde de regering onder den titel van Sultan Abdoe'l-Djalîl Seifoe'd-dîn, terwijl den ongelukkigen Sultan Ahmed-Sjah en zijnen zonen Radja Mahmoed en Radja Moesa niets overbleef, dan de vlugt en een zwervend krijgsmans- en rooversleven, gelijk voor hen hun vader en grootvader Radja Ismaël twee-en-twintig jaren geleid had, toen hij als balling buiten Siak had moeten omzwerven, dat hij

[1]) G. Muller, bl. 232, 244, 246, 351, 362. Den met bloed bespatten hoed van den vermoorden kapitein der Hermina vond de heer Muller te Simpang onder de in het Chinesche kamp te koop gestelde artikelen, bl. 279.

[2]) G. Muller, bl. 220.

zich eindelijk door wapengeweld weder onderworpen had. Het verdreven vorsten-geslacht vestigde zich met zijne volgelingen op het eiland Lingga, maar leende gaarn den arm aan elke onderneming, waarbij eer en buit te verwerven was. Inzonderheid onderscheidde zich Radja Akil, de zoon van Radja Moesa, die het gansche westelijk deel van den Archipel met zijnen naam vervulde en zich bekend maakte bij alle vorsten, die hij beurtelings in hunne krijgsondernemingen bijstond. Onder anderen streed hij op Borneo tegen Sangouw, Koeboe, Simpang en Matan; terwijl hij bij dat alles nimmer de hoop schijnt te hebben laten varen om den troon van Siak voor zich en zijn geslacht te heroveren [1]). 1822.

In het jaar 1815 bevond zich Radja Akil te Muntok, de hoofdplaats van Banka, waar de Britsche resident besloot partij te trekken van de naauwkeurige kennis van het eiland Blitong en zijne bevolking, welke zich dit opperhoofd op zijne veelvuldige togten verworven had. De Depati van dit eiland stond in verband met zekeren Raden Kling, die te Toboali op Banka zijn verblijf hield en zich aan heimelijken uitvoer van tin en den moord van een Britschen ambtenaar had schuldig gemaakt. De resident van Banka stelde Radja Akil tot hoofd van Blitong aan, en trachtte door zijne tusschenkomst ook den Depati door beloften en bedreigingen van Raden Kling af te trekken. Toen dit niet gelukte en Radja Akil door de beide verbonden hoofden met een vijandelijken aanval werd bedreigd, overviel hij den Depati onverwachts te Tji-roetjoep en bragt hem eene nederlaag toe, waarbij dit hoofd zelf het leven liet. Van nu af zette Radja Akil, met behulp van uit Muntok bekomen versterkingen, den oorlog tegen Raden Kling en de met hem heulende hoofden voort [2]).

Inmiddels hadden in December 1816 Palembang en Banka hunne Engelsche bezetting weder met eene Nederlandsche verwisseld; doch ook de Nederlandsche gezaghebbers begrepen hoeveel voordeel zij van de ervaring en den moed van Radja Akil zouden kunnen trek-

[1]) Anderson, Mission to the East-coast of Sumatra, p. 341—348, Court, Relations of the British Government with Palembang, p. 204, v. Hoëvell in T. v. N. I., 1854, I, bl. 142, de Jonge, Geschied. v. h. Ned. zeewezen, D. IV, St. I, bl. 202, Ritter, Java, tooneelen uit het leven enz., bl. 62, G. Muller, bl. 372—374 (verg. ook D. I, bl. 248, en noot 2 op bl. 266). Het in den tekst gezegde is het resultaat der zorgvuldige vergelijking van al de aangehaalde plaatsen, met welker tegenstrijdigheden ik mij niet verder zal ophouden.

[2]) Court, t. a. p., p. 204—207.

1822. ken en stelden zich welhaast met hem in betrekking. Hij was het voornamelijk die aan den Commissaris voor Palembang, den heer Muntinghe, de inlichtingen verschafte die hem tot zijn bekend rapport over de zeerooverij van 25 Mei 1818 in staat stelden [1]). Weldra ging hij met zijne geheele flotilje in Nederlandsche dienst over, en verkreeg den rang van majoor, terwijl de onder hem dienende hoofden tot kapiteins en luitenants werden benoemd en aan allen eene vaste soldij in levensmiddelen en geld werd toegelegd. Nadat hij in 1820 den eersten mislukten aanval op Palembang met zijne praauwen ondersteund had, bewees hij door zijn beleid en koelbloedigheid de belangrijkste diensten bij de expeditie van den luitenant-kolonel Keer tegen de rebellen op Banka, aan welker hoofd zijn oude vijand Raden Kling stond. In het volgende jaar werd hij, tijdens de verovering van Palembang, met zijne geheele flotilje ter beschikking van denzelfden hoofdofficier gesteld, om op Banka de rust te bewaren [2]).

Sultan Abdoe'l-Djalîl Seifoe'd-dîn van Siak was intusschen door zijn zoon Abdoe'l-Djalîl Khalîloe'd'dîn opgevolgd. In 1822 zond de Nederlandsche Gouverneur van Malakka den heer van Angelbeek en den luitenant ter zee Buys als Commissarissen naar Sumatra, om met dezen Sultan over een contract te onderhandelen. Toen ter tijd bestond in Siak weder groote gisting en verdeeldheid ten gevolge der pogingen van Radja Akil om er het oppergezag te herkrijgen. De Sultan, bevreesd dat het Nederlandsch Gouvernement zijne aanspraken zou ondersteunen, drong er op aan dat in het contract de uitdrukkelijke belofte zou worden opgenomen, dat het Gouvernement het rijk van Siak zou beschermen en hulp verleenen tegen zijne vijanden. Alle pogingen om den Sultan gerust te stellen en de teekening van het contract zonder deze clausule te verwerven, mislukten. Vrees voor verwikkelingen met de Engelschen en de krankzinnigheid waarin de Sultan, zoo men zegt ten gevolge van vergiftiging, kort daarop verviel, deden de onderhandelingen geheel afbreken. De steun door de Britten sedert aan de bestaande orde van zaken te Siak verleend, deed de regten van Radja Akil weldra in vergetelheid geraken [3]).

[1]) Cornets de Groot, p. 194—197.
[2]) Cornets de Groot, p. 198, Heldhaftige bevrediging van Palembang, bl. 100, 145, 147, 151, Mijer 1820, bl. 597—600, 1821, bl. 15, G. Muller, bl. 372.
[3]) Anderson, Acheen, p. 196—198, en Mission to the East-coast, p.

Deze prins was echter bestemd om als een tweede Aeneas zijn geslacht op eene andere kust tot nieuwe heerschappij te verheffen: gelijk Siak zijn Troje was geweest, zoo moest Sukkadana op Borneo, na vele omzwervingen, zijn Latium worden; maar hoe rijke en uitlokkende stof zijne avontuurlijke lotgevallen den dichter mogen aanbieden, de Virgilius die ze bezingen zou, is tot dusverre niet gevonden. Wij zullen van nu af Radja Akils naam verbonden vinden met schier alle expeditiën en verkenningstogten op Borneo ondernomen, tot hij eindelijk in 1828, onder Nederlandsche bescherming, den troon van het onder den naam van Nieuw-Brussel herstelde rijk van Sukkadana beklom. Ofschoon de heer Muller die gebeurtenis niet beleefde, trof ook hem reeds de overeenkomst van Radja Akils lotgevallen met die van den held der »Aeneïs". »De majoor Radja Akil," zegt hij, »heeft thans elf officieren onder zijne bevelen, allen leden »zijner familie, waarvan elk het bevel over een klein vaartuig »voert. Gedurende ons verblijf te Simpang in November 1822 »spraken officieren en volk dikwijls over zekeren Sultan Mahmoed. »Op de vraag, wie dan toch eigenlijk deze Sultan Mahmoed was, »vatte Radja Akil het woord en zeide met zigtbare geestvervoering: »»Hij is wettig erfgenaam van den troon van Siak, want hij is »»de oudste zoon van onzen stam. Wij erkennen hem als Sultan." »Wij luisterden met gespannen aandacht als de spreker, gelijk een »andere Aeneas, den kampstrijd van Siak en de lotgevallen der »vorsten en afstammelingen van dit rijk verhaalde. »Langen tijd," »dus ging hij voort, »heeft het lot ons, na de verovering van ons »»vaderland, over de zeeën verstrooid, totdat het geluk ons we»»der heeft vereenigd. Hier heb ik eindelijk mijnen ouden eer»»waardigen vader [1]) wedergevonden. Hij had van toen af in »»verdriet en kommer geleefd, maar zal in het vervolg door mijne »»zorgen een beter lot genieten. Ik zal hem verplegen en voor »»hem waken en de eer niet onwaardig zijn dat ik uit den zelf»»den stam der Siakkers ben gesproten." Gelijk de vrome Trojaan »weleer zijnen vader op de schouders droeg, zoo voerde ook Radja »Akil zijnen oom naar Pontianak." 1822.

»Elke schepeling," zoo vervolgt de heer Muller, »heeft den »mond vol van zijne voorouders. Het woord »matroos" is onder

---

342, 348 (waar hij Radja Akil verkeerdelijk: »Syed Akhil" noemt), van Hoëvell in T. v. N. I., 1854, I, bl. 142, 143.

[1]) T. w. zijn oom Radja, of, zoo men wil, Sultan Mahmoed.

1822. »hen onbekend: zij zijn medgezellen en reisgenooten. Elke stuur-»man schijnt een andere Palinurus te zijn en bezingt den lof van »zijnen vader en van de vorsten en opperhoofden van Siak, waarbij »hunne eigene lotgevallen en gevaren niet vergeten worden. Ook »onze reis van Pontianak naar Simpang en Matan werd door een »der zeelieden, den zoon van eenen Hadji, in verzen bezongen [1]."

Opdat men zich echter door dit eenigzins dichterlijk gekleurd tafereel tot geene te gunstige voorstelling late verleiden, moet ik hierbij voegen wat de heer Muller op eene andere plaats aangaande de flotilje van Radja Akil berigt. Het blijkt daaruit dat de orde en krijgstucht op zijne vaartuigen veel te wenschen overlieten, en hoofden zoo min als scheepsvolk de trage en zorgelooze inborst van Maleijers, door het jaren lang gedreven handwerk der zeeroo-verij bedorven, hadden afgelegd. Hunne wapenen waren vaak in den ellendigsten staat, zoodat zij niet slechts van patronen, maar zelfs van vuursteenen op hunne geweren verstoken waren, en hunne achteloosheid ging zoo ver, dat zij zich niet ontzagen licht te branden boven het slechts met eene mat van niboeng-stelen overdekte buskruid. Ergerlijk was de schraapzucht en knevelarij waaraan zich, van het opperhoofd af, allen schuldig maakten, die op deze praauwen met eenig gezag waren bekleed. Zoo ontving Radja Akil maandelijks van onze regering ƒ 40 voor onderhoud van elke praauw, dus ƒ 480 voor de twaalf die hij in dienst had. Hiervan werd echter geen penning ten gemelden einde aan genoemde officieren verstrekt, die zich daarvoor schadeloos stelden door vier of vijf man minder, dan op de rol stonden, in dienst te houden, en het geld daarvoor zelven op te steken. Wanneer de matrozen hunne soldij ontvangen hadden, gingen zij met hen aan het dobbelen en wisten het steeds zóó aan te leggen, dat zij de winnende partij waren. Ook voorzagen zij zelven het praauwvolk van opium, zoodat het altijd bij hen in de schuld stond, en dit was schier de eenige band die het scheepsvolk met zijne bevelhebbers verbond. Natuurlijk moest zulk gezelschap den heer Muller vaak veel meer tot last dan tot nut verstrekken. De vele kwade eigenschappen van Radja Akil en zijne onderhoorigen werden echter opgewogen door hunne onverschrokkenheid en hunne uitgebreide kennis van vaarwaters, plaatsen en personen. Aan alle oorden die zij bezochten,

---

[1]) G. Muller, bl. 372, 373.

vonden hij en zijn volk de gedenkteekenen van vroegere daden en lotgevallen [1]). 1822.

Tot regt verstand van het verhaal der reize van den heer Muller naar Simpang en Matan, wil ik thans nog een enkel woord over de vorsten en aanzienlijkste rijksgrooten in die beide staten doen voorafgaan. De regering in Matan was nog steeds in handen van Sultan Mohammed Djamaloe'd-dîn, dien wij in het eerste deel leerden kennen. Hij was thans omtrent 60 jaren oud, van eene kleine gestalte en een afgeleefd en mager voorkomen, waaraan zijne veelvuldige uitspattingen en het gedurig opium rooken schuld hadden. Zijne lange zwarte haren hingen dikwijls los over zijn gelaat en zijne schouders neder, wat hem een zeer woest voorkomen gaf; daarentegen was zijne kleeding zindelijk en meestal zeer kostbaar. Zijn hoofd, soms geheel onbedekt, was bij andere gelegenheden met een met goud doorwerkten doek omwonden. Een kamizool van fijne chitz, goudstof of zijde, een lange met goud geborduurde broek, een met goud doorwerkte Palembangsche selindang of een kleedje van de fijnste Makassaarsche of Boeginesche stof om de heupen, een kris met diamanten bezet in een schede van soewasa, maar veelal, gewikkeld in een kostbaren doek, in de hand gedragen en soms gevaarlijk voor de omstanders, wanneer de vorst door het gebruik van opium was opgewonden, maakten zijne verdere uitrusting uit. Soms tooide hij zich met een rooden mantel, een grooten sjawl om het hoofd en pantoffels aan de doorgaans ongeschoeide voeten. Opstaande met het aanbreken van den dag, was hij ieder uur te spreken, tenzij hij zich met zijne geliefde uitspanning, het timmeren aan een huis of boot, bezig hield. Hij had twee wettige vrouwen of Ratoe's, t. w. Oetin Apam, eene dochter van Goesti Bandar van Riouw, en Oetin Seria, zuster van den Panembahan van Simpang. Behalve dezen, die hem geene mannelijke nakomelingen geschonken hadden, telde zijn harem nog een aantal bijzitten van minderen rang, van welke hij echter slechts zeven kinderen in leven had. Van deze bini-ketjil (letterlijk »kleine vrouwen"), die met de wettige vorstinnen zeer gemeenzaam omgingen, was in 1822 de meest begunstigde Njai Solima, de verstooten vrouw van zekeren Anakhoda Atjah, een rooverhoofd uit Broenei, die zich toen ter tijd te Kajoeng ophield. Des Sultans oudste zoon voerde den titel van Pangeran Moeda.

Simpang werd als een leen van Matan bestuurd door Panemba-

[1]) G. Muller, bl. 127, 128, 373.

1822. han Soeria-ning-rat, die tevens in het Matansche rijk den post van rijksbestuurder bekleedde. Deze Panembahan was een man van een aangenaam en schrander voorkomen, met een doordringenden blik, een witten baard, een gezet ligchaam en zeer beschaafde manieren, — een waardig leerling van Sultan Kasim, wiens vriend hij was geweest. Bij twee wettige vrouwen en eenige bijwijven had hij een veertigtal kinderen verwekt, waarvan nog acht in leven waren. Zijne kleeding — half Boegineesch, half Arabisch, — bestond uit een kort chitzen kamizool met wijde mouwen, een gordel van Chinesche zijde, een korte broek van wit linnen of gestreepte Boeginesche stof, en soms een Boegineschen sarong. Een Boegineesch van riet gevlochten mutsje bedekte het kaalgeschoren hoofd, de voeten waren ongeschoeid, met kris of dolk was hij zelden gewapend. Wanneer hij zich naar de moskee begaf, droeg hij pantoffels en een langen mantel van groene of blaauwe stof. De voornaamste rijksgrooten en medehelpers in het bestuur waren des Panembahans broeders, Pangeran Depati en Pangeran Anom, van welke de eerste om zijne kennis en schranderheid, de andere om zijn spaarzaam overleg werd geprezen.

Onder den Panembahan van Simpang stonden in Matan twee rijksbestuurders van minderen rang: de Pangeran Djaga di Laga, lid van het vorstelijk geslacht en bevelhebber der hoofdplaats Kajoeng, en de Pangeran Daeng Tjelah, een Boeginees, gelijk reeds zijn titel aanduidt, die met eene halve zuster van den Sultan was gehuwd, en afstamde van dien Daeng Marewa, dien wij vroeger als den wapenbroeder van Daeng Menambon leerden kennen [1]. Deze doorslepen Boeginees genoot het bijzondere vertrouwen des Sultans en wist zich daardoor in zijnen post te handhaven, niettegenstaande hij in rang beneden onderscheidene andere Pangerans stond. De Sultan raadpleegde met den Panembahan en de beide andere rijksbestuurders over alle belangrijke aangelegenheden, en had vooral voor het oordeel van den eerstgenoemde grooten eerbied.

Onder de overige rijksgrooten en leden van het vorstelijk gezin hebben wij Pangeran Adi Mangkoe-rat reeds genoeg leeren kennen. Zijn broeder Pangeran Tjakra was sedert 1817 de bestuurder van het landschap Kandawangan, toenmaals den hoofdzetel der zeerooverij in deze streken [2].

---

[1]) Zie D. I, bl. 239 vv.
[2]) G. Muller, bl. 274—277, 306—312. Vgl. D. I, bl. 118, 359, 360.

Den 16den. November voer de heer Muller met de praauwen van 1822.
Radja Akil de rivier van Simpang op, terwijl de Emma koers zette naar de bogt van Sukkadana. Onze afgevaardigde had Oewan Hasan, den meergemelden halven broeder van den Sultan van Pontianak, vooruitgezonden, om den Panembahan van Simpang te begroeten en hem van de komst des gezantschaps te verwittigen. Diensvolgens kwam hem aan den mond der rivier eene boot met inlandsche hoofden verwelkomen, en toen hij tot nabij de hoofdplaats genaderd was, kwam hem andermaal eene praauw met den broeder des Panembahans te gemoet. »De vorst zelf", zegt de heer Muller, »toonde bij mijne aankomst dat hij vreemdelingen goed »wist té ontvangen. Na wederzijdsche pligtplegingen, bood hij mij »de hand aan, om mij naar zijne audientie-zaal te geleiden. Wij »gingen langzaam en met afgemeten tred naar de achterzijde van »het vertrek, dat met matten en tapijten bekleed was. Daar ge»komen keerde hij zich met eene waardige houding naar ons »toe, maakte op Europesche wijze eene buiging en wees ons onze »plaatsen aan, waarop wij gingen zitten. Om aan deze ceremonie »meer luister bij te zetten, waren de hoofden en aanzienlijken om »hem verzameld en een aantal nieuwsgierigen omringde het open»staande huis. De Panembahan nam met veel bevalligheid de ge»loofsbrieven aan, welke ik hem ter hand stelde, daarop reikte »hij ze aan zijn broeder Pangeran Depati over, die opstaande, na »met hand en mond een teeken van eerbied gemaakt te hebben, »ze overluid en duidelijk voor allen voorlas."

Des anderendaags bragt de Panembahan onzen afgevaardigde een tegenbezoek, en wist het gesprek zóó te leiden, dat hij omtrent de bedoelingen van het Gouvernement en hetgeen hij te hopen of

---

Omtrent de titels in de rijken van Simpang en Matan zegt de heer Muller, bl. 274, dat de Sultan en Panembahan „Enké" in plaats van „Toewankoe" genoemd worden, de wettige vrouwen uit vorstelijk bloed den naam van Ratoe dragen, de zonen van wettige vrouwen eerst Oeti en na het vijfde of zesde jaar Goesti genoemd worden, terwijl zij op hun veertiende jaar den titel van Raden, op hun twintigste dien van Pangeran ontvangen; dat de titel der zonen van bijzitten van den wil der vorsten afhangt, ofschoon zij, tot jaren van onderscheid komende, ten minste den rang van Raden erlangen; dat de dochters eener wettige vrouw Oetin heeten, doch wanneer zij in het huwelijk treden den rang erlangen van Raden, Pangeran of Ratoe, den laatsten alleen, zoo hun echtgenoot een regerend vorst is; en dat de dochters van bijwijven, naar gelang van den rang der moeder, Njai of Maas worden genoemd.

1822. te vreezen had, inlichting en zekerheid verkreeg. Het bleek den heer Muller dat de onderhandelingen met de Engelschen nog niet waren afgebroken. Er liep een gerucht dat Britsche schepen verwacht werden, en inderdaad werden op den dag zelven der aankomst van onzen afgevaardigde brieven aangebragt, die duidelijk bewezen dat de werkzame vijand der uitbreiding van het Nederlandsch gezag nog niet rustte.

De Sultan van Matan, die toevallig een bezoek te Simpang aflegde, scheen schroomvallig om met onzen afgezant in aanraking te komen. Hij wendde den eersten dag eene ongesteldheid voor, doch den volgenden dag vernam de heer Muller van den Panembahan dat de Sultan thans in staat was hem te komen zien, hetgeen dan ook kort daarop plaats had. Twee loopers kwamen de aankomst van den vorst berigten, en de Panembahan begaf zich naar den ingang des vertreks om zijnen souverein te ontvangen. Eene inlandsche muzijk liet zich hooren, terwijl eenige grooten van des Sultans gevolg reeds de zaal binnentraden. Hij zelf werd voorafgegaan door twee trawanten, van welke de een in de regterhand een ontbloot zwaard van twee voet lengte met een gouden gevest en in de linker- een gouden schede droeg; terwijl de andere eene lans van $4\frac{1}{2}$ voet lengte omhoog hield, waarvan de schacht met randen en bloemen van zilver en relief was voorzien en de punt in een zilveren schede besloten was, welker aanzien aan het geheel het voorkomen van een schepter gaf. Achter den vorst volgden eenige rijksgrooten met beteldoozen, opiumpijpen en verdere benoodigdheden.

De Sultan scheen aanvankelijk onrustig en sprak slechts korte en afgebroken woorden; doch het scheen dat de heer Muller op hem een gunstigen indruk maakte, die hem allengs tot meer bedaardheid stemde. Den brief dien onze afgevaardigde hem aanbood, overhandigde hij aan des Panembahans broeder Pangeran Depati, die zich daarop met den zwaard- en speerdrager van den grond ophief, zich naar het Oosten en Westen keerde, terwijl hij met den mond en de uitgestrekte hand tweemaal een selamat of teeken van eerbied maakte, en vervolgens den brief overluid voorlas, zoodat hij door alle aanwezigen kon gehoord worden.

De onderhandelingen die vervolgens met de beide vorsten gevoerd werden, leidden tot voorloopige overeenkomsten, die de basis zouden uitmaken der contracten, later met den Commissaris zelven

aan te gaan [1]). Ik ben in de gelegenheid den inhoud dezer stuk- 1822.
ken kortelijk mede te deelen.

In de inleiding van beide nagenoeg gelijkluidende overeenkomsten wordt vooropgezet, dat de Sultan en Panembahan reeds lang den wensch gekoesterd hadden om met het Nederlandsch Gouvernement in Indië een verbond van vriend- en bondgenootschap aan te gaan, en dit aan den Commissaris Tobias bij herhaalde brieven hadden te kennèn gegeven, weshalve de ambtenaar Muller naar Simpang en Matan was afgevaardigd om met de genoemde vorsten de grondslagen te leggen van het te sluiten contract. Voorts bevatte de overeenkomst met Matan 19, die met Simpang slechts 18 artikelen, omdat eerstgemelde een artikel behelsde (het 6de), waarin genoemde Sultan uitdrukkelijk verklaarde er genoegen mede te nemen dat het Gouvernement met zijnen vasal, den Panembahan van Simpang afzonderlijk onderhandelde. Nadat in beide stukken is verklaard dat tusschen het Nederlandsch Gouvernement en de vorsten van Matan en Simpang een vaste vrede, vriend- en bondgenootschap bestaan zal (art. 1), geven de Sultan en Panembahan hunnen wensch te kennen om den zeeroof te beteugelen, de scheepvaart te beschermen en den handel te bevorderen, en roepen daartoe, in het gevoel van hun onvermogen, de hulp in van het Nederlandsch gezag, onder welks bescherming zij zich stellen en aan hetwelk zij hunne staten in hunnen geheelen omvang afstaan (art. 2). De Karimata-eilanden zijn hier in beide overeenkomsten genoemd, dewijl ook de Panembahan op een deel daarvan aanspraak maakte. Het volgend artikel geeft echter aan den Sultan en Panembahan het bestuur over hunne landen, doch onder het Nederlandsch oppergezag, terug en kent hun alle gebruikelijke eerbewijzingen toe, alsook de keuze van den troonsopvolger, mits met goedkeuring van het Nederlandsch Gouvernement. Van deze teruggave zijn echter, volgens art. 4, de Karimata-eilanden buitengesloten, die, wegens de moeijelijkheid om ze tegen de zeeroovers te beschermen, voor altijd onder het onmiddellijk gezag van het Nederlandsch Gouvernement zouden blijven. Daarentegen belooft het Gouvernement (art. 5) dat, wanneer een der zonen of rijksgrooten van den Panembahan volk wilde verzamelen om eene negerie of kampong op een der Karimata-eilanden aan te leggen, daartoe de gronden met de meeste bereidwilligheid afgestaan en

---

[1]) G. Muller, bl. 226, 228, 231—235.

1822. alle gepaste ondersteuning verleend worden zouden. Art. 7 van de overeenkomst met Matan vindiceert bovendien de oude regten van het Nederlandsch Gouvernement op het landschap Sukkadana; maar belooft aan den Sultan, zijne zonen of rijksgrooten, bescherming en ondersteuning, in geval zij volk mogten willen verzamelen en derwaarts overplaatsen, »om het oude en vermaarde Sukkadana weder op te rigten." Het laatste gedeelte van dit artikel is in art. 11 van de overeenkomst met Simpang ook op den Panembahan, zijne zonen en rijksgrooten toegepast [1]). Voorts bevatt'en beide overeenkomsten de bepalingen, dat de vorsten het bestuur over de Dajaks behouden en hunne gewone inkomsten van hen trekken zouden, dat daarentegen de Chinezen en verdere bevolking onmiddellijk zouden staan onder het Nederlandsch Gouvernement, maar dat bij de regtspleging de vorsten of een der rijksgrooten zouden assisteren, opdat men zooveel mogelijk de Maleische wetten zou toepassen (art. 8 en 6); dat het Nederlandsch Gouvernement, des verkiezende, eenig aandeel zou hebben in de voordeelen voor het openen en bewerken van mijnen door de vorsten te bedingen (art. 9 en 7); dat de vorsten aan het Gouvernement de heffing der in- en uitgaande regten, pachten en hoofdgelden der Chinezen, alsmede de monopoliën, b. v. van het zout, zouden overlaten, het laatste onder beding dat zij jaarlijks voor zich eenige kojangs zout tegen den inkoopsprijs ontvangen zouden (art. 10 en 8). Als schadeloosstelling hiervoor werd den Sultan eene som van 2000 realen of 4000 ropijen, den Panembahan van 1100 realen of 2200 ropijen verzekerd, met belofte van den heer Muller dat hij zou trachten te bewerken, dat de Commissaris reeds dadelijk bij het sluiten der definitieve contracten eene verhooging toestond (art. 11 en 9). In allen gevalle zou eene verhooging gegeven worden, zoodra de inkomsten voor het Gouvernement de onkosten te boven gingen (art. 12 en 10). Tot verligting van den handel zou de heffing aller binnenlandsche tollen worden gestaakt (art. 13 en 12); van onderdanen van het Nederlandsch Gouvernement, die zich aan zijn gezag mogten willen onttrekken en zich in de

---

[1]) Met dit onderscheid nogtans, dat zij het verlof om zich te Sukkadana te vestigen van den Sultan van Matan zouden moeten vragen. Dit was aldus gesteld omdat de overeenkomst met Simpang vroeger gesloten werd, toen omtrent de regten van het Gouvernement op Sukkadana nog niets was bepaald. Deze ongelijkheid is ongetwijfeld weggenomen in de definitieve contracten, die deze voorloopige overeenkomsten later vervingen.

binnenlanden verscholen; werd de opsporing en uitlevering bedongen (art. 14 en 13); de belofte werd afgelegd dat geene onderhandelingen met eenig vreemd Gouvernement zouden worden aangeknoopt (art. 15 en 14); alle muntspeciën van het Gouvernement zouden in Matan en Simpang gangbaar zijn (art. 16 en 15); alle inboorlingen van Matan en Simpang zouden in geheel Nederlandsch Indië mogen handel drijven en zich nederzetten (art. 17 en 16); alle Europesche en Indische vaartuigen zouden aldaar vrijelijk kunnen ten handel komen (art. 18 en 17). De slotbepaling (art. 19 en 18) zegt alleen dat deze voorloopige overeenkomsten aan den Commissaris Tobias zouden gezonden worden, om tot basis te dienen van het contract dat hij met den Sultan van Panembahan zou willen aangaan [1]). 1822.

Den 23sten November waren de onderhandelingen over deze overeenkomsten afgeloopen en werden zij openlijk te Simpang bekend gemaakt, nadat in tegenwoordigheid van den Sultan en Panembahan, de rijksgrooten en de verzamelde volksmenigte, de Nederlandsche vlag vóór den dalem van Simpang was geheschen. Den 26sten November nam de heer Muller afscheid van den Panembahan om zijne reis naar Matan te vervolgen, werwaarts de Sultan hem reeds in den ochtend was vooruitgereisd [2]).

Den 28sten November kwam de heer Muller weder aan boord van den schooner Emma, die in de bogt van Sukkadana lag, en vervolgde daarmede zijne reis tot voor den mond der Katapan-rivier, welke hij den 22sten met eene der praauwen van Radja Akil tot Bengadong, de toenmalige verblijfplaats van den Sultan van Matan [3]), opvoer. Hij werd door den Sultan zeer minzaam ontvangen, en ten gevolge der reeds gesloten overeenkomst werd ook hier den 3den December de Nederlandsche vlag met de meeste plegtigheid geplant. De vorst had zijn verlangen te kennen gegeven dat er niets aan het ceremonieel zou ontbreken. Hij verzamelde om zich een grooten kring van hoofden en strijdbare mannen, terwijl reeds dagen te voren een groot getal nieuwsgierigen van alle zijden te Bengadong was zamengevloeid. De vlag des Sultans en die van bijna alle vorsten van Borneo wapperden van de wallen en vaartuigen, en de Nederlandsche vlag werd met een groot aantal schoten uit

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 29—33.
[2]) G. Muller, bl. 235.
[3]) Vgl. D. I, bl. 147.

1822. grof geschut begroet, hetwelk tot laat in den avond voortduurde [1]).

Den 4den December zeilde de heer Muller naar den mond der Katapan-rivier, waar de harde wind hem noodzaakte een paar dagen te blijven liggen. De schooner Emma was reeds vroeger naar Pontianak teruggekeerd om de groote gevaren te ontgaan, waaraan zulk een vaartuig gedurende den kwaden moeson in deze nog genoegzaam onbekende wateren zou zijn blootgesteld. Eerst den 7den December geraakten de praauwen van Radja Akil, niet zonder moeite, uit den mond der rivier en over de zandbank vóór haren ingang. Men hield nu langs de kust met het oogmerk om Sukkadana en daarna, zoo mogelijk, ook de Karimata-eilanden aan te doen; doch de kleine vaartuigen werden weldra door den sterken wind en de hooge zee verstrooid: slechts ééne praauw kon zich bij die houden, op welke de heer Muller zelf zich bevond. Den 15den December eerst bereikte hij de bogt van Sukkadana, waar zich op beide volgende dagen een deel der praauwen herzamelde; den 18den kreeg hij hier een bezoek van de beide onder-rijksbestuurders van Matan, Pangeran Djaga di Laga en Pangeran Daeng Tjelah, van verscheidene andere hoofden vergezeld. In tegenwoordigheid dier hoofden en van vele andere toeschouwers en eene kleine afdeeling krijgsvolk werd ook hier, bij den noordelijken hoek van den riviermond, ter plaatse waar voorheen de stad Sukkadana gestaan had, de Nederlandsche vlag met de gebruikelijke plegtigheden opgerigt. Tevens werd aldaar een levende boom geplant en omheind, en daarachter een vijftal wilde notenmuskaatboomen in den grond gezet.

In den namiddag ontving de heer Muller een brief van Radja Akil, waarin deze hem berigtte dat door het onstuimige weder eene der planken van zijn vaartuig was losgeraakt, en hij, te naauwer nood aan het gevaar ontkomen, de rivier van Simpang in haveloozen toestand bereikt had. Hij besloot daarop zich mede derwaarts te begeven, wat echter wegens den tegenwind veel tijd en moeite kostte. Den volgenden dag waren wel is waar al de verstrooide praauwen vóór de rivier van Simpang bijeen, maar in zóó slechten toestand, dat de majoor en zijne onderhoorige officieren verklaarden dat zij buiten staat waren langer zee te bouwen. Daar de levensmiddelen verteerd waren, schreef de

[1]) G. Muller, bl. 240—244.

heer Muller aan den Panembahan van Simpang om bijstand; en 1822.
ontving van hem eene hoeveelheid rijst, die echter voor niet langer dan tien dagen toereikend was. Het plan om ook de Karimata-eilanden te bezoeken was alzoo onuitvoerbaar geworden; doch de meergemelde Oewan Hasan van Pontianak verrigtte niet lang daarna de taak om uit naam van het Gouvernement de Nederlandsche vlag op Groot-Karimata te planten [1]). Den 24sten December verlieten de praauwen den mond der rivier van Simpang en zochten langs de Mendouw-rivier en verder door de binnenwateren Pontianak te bereiken, waar zij den 30sten December aankwamen [2]).

Op dezen togt door de binnenwateren bezocht de heer Muller ook de negerie Koeboe [3]), waar hij mede de grondslagen schijnt gelegd te hebben voor het contract, in het volgende jaar door den Commissaris Tobias met den Heer van dat landje gesloten. De negerie Koeboe was niet lang na de stichting van Pontianak aan de rivier Terentang gebouwd door een Arabier, Sjerief Mohammed Eidroes genaamd, die, in navolging van den stichter van Pontianak, vele vreemdelingen om zich had verzameld, en, om zijne vestiging te verzekeren, zich onder de bescherming der O. I. Compagnie had gesteld, die hem als ondergeschikt gebieder over het land tusschen de Poengoer en Majah, onder den titel van Toewan Koeboe (Heer van Koeboe), erkende. Onder het bestuur van dezen vorst steeg de bevolking der negerie, uit Maleijers en eenige Arabieren en Chinezen bestaande, allengs tot ruim 2000 zielen, die in den handel in rotan en houtsoorten uit de omringende bosschen hun bestaan vonden, maar zich ook niet ontzagen zeeroovers te herbergen en in hunne togten en winsten te deelen. Deze bevolking was verdeeld in twee kampongs, Koeboe en Membawang, in welke laatstgenoemde Sjerief Aloewie, een broeder van Sjerief Mohammed, het gezag uitoefende. De stichter van Koeboe stierf eerst in 1829, en was dus nog aan het hoofd van dien staat toen de heer Muller deze streken bezocht en verkende [4]).

---

[1]) Bij G. Muller staat, bl. 257, dat dit geschiedde in het laatst van Januarij 1824. Dit zal wel 1823 moeten zijn.

[2]) G. Muller, bl. 250—258.

[3]) G. Muller, bl. 258.

[4]) Deze bijzonderheden kunnen strekken tot aanvulling van hetgeen D. I, bl. 10 en 370, over Koeboe is gezegd. Zij zijn grootendeels geput uit de bijlagen eener missive van den heer Weddik, Gouverneur van Borneo, dd. 22 Julij, 1845, en mij met eenige andere MS. aanteekeningen, die ik

1822. Ten gevolge dezer reis van George Muller was nu het Nederlandsch gezag ook in de zuidelijke staten van Borneo's Westkust alom erkend en gevestigd, en het kwam er slechts op aan deze nieuwe betrekkingen ten voordeele van den handel en ter onderdrukking der zeerooverij aan te wenden. Muller opperde daaromtrent eenige denkbeelden, die meestal ten grondslag strekten voor de later aan het Gouvernement gedane voorstellen. Aan Pangeran Tjakra, het hoofd van Kandawangan, wilde hij eene maandelijksche toelage van *f* 40 à *f* 50 beloofd hebben, op voorwaarde dat hij aan de zeeroovers geen toegang in de rivier van Kandawangan en in het gansche zuidelijk deel van Matan zou vergunnen. Hij vleide zich dat dezen alsdan welhaast zouden verdwijnen en velen, die met den Sultan en de rijksgrooten vermaagschapt waren, zich, door den nood gedrongen, allengs zouden laten overhalen om zich met Pangeran Tjakra te Kandawangan neder te zetten, wat op de welvaart dier plaats en den bloei des handels met de Dajaks die langs de Djellei en de verdere nabijgelegen rivieren woonden, gunstigen invloed oefenen zou. Om de rust in het Matansche te bevorderen, stelde hij voor, het bewind over de Karimata-eilanden toe te vertrouwen aan den in zijne hoop teleurgestelden Pangeran Adi Mangkoe-rat, die zich uit wrevel met groote hevigheid tegen het planten der Nederlandsche vlag te Matan had verzet, en niet zou nalaten de rijksgrooten van het nakomen der gesloten overeenkomst afkeerig te maken. Tevens wilde hij deze eilanden ter woonplaats aan Radja Akil en zijne volgelingen toewijzen, en ook met het hoofd der aldaar wonende Orang-laut, Batin Galang [1], die, naar zijne gedachten, alleen door armoede tot den zeeroof was gebragt, betrekkingen aanknoopen en hem eenige ondersteuning schenken, op voorwaarde dat hij zich geheel van dit wetteloos bedrijf onthield. Hij meende dat door deze zachte middelen het doel, de beteugeling der zeerooverij, het best zou te bereiken zijn, en dat gestrengheid reeds daarom te ontraden was, dewijl zij bij de vorsten en rijksgrooten, met wie schier al de rooverhoofden vermaagschapt

---

nog dikwijls zal aanhalen, op de verpligtendste wijze medegedeeld door den heer C. W. M. van de Velde. In het berigt van den heer Weddik wordt de stichting van Koeboe gesteld in 1770, wat stellig eenige jaren te vroeg is, en als zuidelijke grens van dat rijkje de uitwatering der Kwalang (zie D. I, bl. 122) genoemd, waarmede stellig de Koewaloe Majah bedoeld is, door welke zich ook de wateren der Kwalang ontlasten.

[1]) Zie D. I, bl. 363.

waren, groote ontevredenheid verwekken zou. Nu slechts het Nederlandsch gezag door Matan en Simpang was erkend, meende hij dat eene eigenlijk gezegde vestiging, die groote onkosten zou vorderen, welligt tot gelegener tijd zou kunnen verschoven worden. Mogten echter de omstandigheden eene vestiging in dit gedeelte van Borneo vorderen, dan achtte hij het verkieselijkst middel het oude Sukkadana te herbouwen en tot onze hoofdplaats te verheffen, dewijl de schoone ligging en de vruchtbare, voor bebouwing uitnemend geschikte landstreek voor de toepassing van het stelsel van vrijen handel en heffing van landrenten de gunstigste vooruitzigten aanbood. Door eene zoodanige vestiging zou dan ook de bloei van de Karimata-eilanden gewaarborgd zijn. De kosten echter eener behoorlijke vestiging te Sukkadana in verband met die te Bengadong, welke daarmede noodzakelijk moest verbonden worden, zouden, behalve den aanleg van forten en de vereischte woningen, niet wel op minder dan *f* 8000 's maands kunnen gesteld worden. Mogt deze som vooreerst niet beschikbaar zijn, dan zou men zich, om toch iets te doen, aanvankelijk tot het bezetten van Bengadong en Simpang moeten bepalen. Bengadong verdiende verre de voorkeur boven Kajoeng, om de gunstiger ligging. » Als men daar een wacht- » of vlaggehuis oprigt, heeft men een vrij uitzigt tot ver voorbij » den mond der rivier en de Karimata-eilanden, zoodat men elk » vaartuig reeds op een afstand kan ontdekken. In korten tijd » kan men met groote en kleine schepen naar den mond der ri- » vier heen en weder varen, 't welk voor den handel zeer voordee- » lig is. De stroom der rivier wordt door den vloed niet ver » teruggedreven, en indien vreemde en inlandsche vaartuigen, die » meer dan 5 kojangs last dragen, te Bengadong moeten laden » en lossen, zullen binnen kort de meeste en voornaamste inwo- » ners van Kajoeng derwaarts verhuizen, hetgeen zij vermoedelijk » reeds lang zouden gedaan hebben, indien niet de vrees voor » oorlog en overrompeling velen teruggehouden had. Eindelijk vor- » dert Bengadong geene groote militaire bezetting, gelijk Kajoeng, » waar tegenwoordig vele ontevredenen wonen." Simpang zou in ieder geval slechts onbeduidende uitgaven vorderen, dewijl een post van een sergeant met een klein aantal inlandsche soldaten en een ambtenaar met den rang van tweeden assistent ter hoofdplaats voldoende zouden zijn. Bovendien zou in de kampong Meliouw, om de roovers uit de rivier van dien naam te verdrijven, 1822.

1822. een der broeders van den Panembahan met een onderstand van *f* 20 à *f* 25 's maands kunnen gevestigd worden. Zoodanig waren de middelen die door den heer Muller werden aanbevolen om het handelsverkeer in deze streken te bevorderen en de veiligheid onzer onderdanen te verzekeren [1]).

---

[1]) G. Muller, bl. 282, 316—318, 351, 368.

NEGENDE HOOFDSTUK.

De luitenant-kolonel de Stuers marcheert van Loemar naar Larah. — Verovering van Chinesche bentings. — Larah door de Chinezen ontruimd. — Vruchtelooze onderhandelingen met de Chinezen. — Men besluit tot een togt naar Montrado. — Geheime reis van den Commissaris naar Java om versterking te halen. — Aanval der Chinezen op Larah, door kapitein Trip afgeslagen. — Aankomst van versterking. — Voorbereiding van den togt naar Montrado. — Togt over zee naar Sinkawang. — Vermoeijende marschen. — Vreedzame ontvangst te Montrado. — Gedwongen uitlevering van wapenen. — Straffen aan de Chinezen opgelegd. — De troepen verlaten Montrado. — Onderhandelingen met de Chinesche hoofden te Sambas. — De Chinezen onderwerpen zich aan de voorwaarden van het Gouvernement. — Straf der belhamels en algemeene amnestie der overigen. — De expeditionnaire troepen keeren naar Java terug.

Ons verhaal keert thans terug naar het rijk van Sambas, waar 1823.
wij den luitenant-kolonel de Stuers te Loemar verlieten, op het oogenblik dat hij zich gereed maakte om Larah aan te tasten. Tot regt verstand der volgende gebeurtenissen is het noodig hier aan te merken dat Larah uit twee kampongs bestond, op eenigen afstand van elkander gelegen, en, daar de eene steeds aan Tai-kong behoord had, de andere aan Sin-ta-kioe was ontweldigd, door de namen Larah Tai-kong (ook Bankajang) en Larah Sin-ta-kioe onderscheiden. De luitenant-kolonel had thans te Loemar 266 man bijeen, en trof den 19den Januarij de noodige schikkingen om den volgenden dag te kunnen oprukken. Kapitein Schneider, die zwaar ziek was, liet hij met 50 meest invalide manschappen in het versterkte kongsie-huis te Loemar achter; het overige verdeelde hij in twee divisiën, ieder van omstreeks 100 man, waarvan de eerste werd aangevoerd door den 1sten luitenant-adjudant Bourdon, de tweede, uit Ambonezen bestaande, door den 1sten luitenant van der Palm. Eenige artilleristen met twee hand-mortieren stonden onder het bevel van den 1sten luitenant Stennekes. De kapitein-Chinees Sing-sang van Sambas, die den luitenant-kolonel naar Loemar ge-

1823. volgd was, had een honderdtal Chinezen van Sambas en de partij van Sin-ta-kioe verzameld, die met het dragen en beschermen der ammunitie en vivres werden belast. Reeds in den avond van den 19den vertrok de tweede luitenant von Horn met zijn peloton en vatte post op de scheiding van twee paden, op een uur afstands van de eerste vijandelijke benting. Vroeg in den morgen van den 20sten marcheerden de overige troepen van Loemar en bezett'en te half tien hetzelfde punt, waar aan de soldaten, na een uiterst vermoeijenden marsch, eenige rust werd gegund [1]).

Het was het voornemen van den luitenant-kolonel de eerste benting onverwijld krachtdadig aan te vallen en te vermeesteren. Hij wist hoezeer dit met de gewone wijze van oorlog voeren der Chinezen in strijd was [2]), en hoopte hen daardoor zoozeer in verwarring te brengen, dat hij ongehinderd tot Larah zou kunnen doordringen.

Te elf ure rukte men op nieuw voorwaarts. De handmortieren waren tusschen de beide divisiën geplaatst; de luitenant-kolonel bevond zich aan het hoofd der voorhoede, bij het peloton onder den luitenant von Horn, aan hetwelk zich de overige onmiddellijk, maar man achter man, aansloten. Aan de officieren was order gegeven hunne divisie of peloton goed bij elkander te houden, en wanneer zij ook den luitenant-kolonel met eenig gedeelte zagen aanvallen, deze beweging niet zonder zijn uitdrukkelijk bevel te volgen.

Tegen den middag ontdekte de heer de Stuers, omtrent 200 schreden vóór zich, de eerste vijandelijke benting, Kem-sang genaamd, en gelegen op een van boomen ontbloot, doch aan alle kanten door bosch omringd heuveltje, aan het pad dat naar Larah voerde. Ten spoedigste oprukkende, stelde hij de eerste divisie links van het pad met het bosch in den rug in bataille, en de luitenant Stennekes plaatste zijne mortieren op haren regter-vleugel in batterij, terwijl ook de tweede divisie zich daarnevens in slagorde schaarde. Zoodra de Chinezen hun vuur begonnen, werden zij met eenige houwitzers beantwoord. Inmiddels zond de luitenant-kolonel een peloton vooruit om te éclaireren. Weldra volgden de overige pelotons der eerste divisie, die deels de benting van voren aanvielen of het terrein bewaakten, terwijl een ander deel, 30 man sterk, door den luitenant-kolonel in persoon aangevoerd, de sterkte

[1]) De Stuers HS., bl. 31—34, Mijer 1822 en 1823, bl. 108, 109, Verwikk. bl. 303, 304, Tobias, bl. 74.
[2]) Vgl. D. I, bl. 324.

omtrok om haar van achteren bij haren ingang aan te tasten. De tweede divisie bleef hare stelling bij de mortieren bewaren. 1823.

De aanvallers vuurden zonder merkbaar gevolg door de palissaden, telkens terugtrekkende om te laden, en verscheidene soldaten hadden reeds meer of min belangrijke wonden bekomen, vooral door de ranjoes, die ook den heer de Stuers zelven aan beide voeten hadden gekwetst, toen deze hoofd-officier op de heuvels achter zich, van welke hij slechts door een ravijn gescheiden was, drie benden Chinezen, te zamen minstens 1200 man, ontdekte, terwijl nog wat verder, op de scheiding der paden naar de beide Larah's, eene tweede benting en daarachter nog andere waren opgeworpen. Deze benden namen een dreigende houding aan en stelden zich onder een vervaarlijk geschreeuw, van eenige schoten vergezeld, in beweging, De luitenant-kolonel begreep dat hij in het grootste gevaar zou verkeeren, zoo hij niet ten spoedigste meester werd van de benting, en om de soldaten, door den vermoeijenden togt en de brandende middagzon afgemat, een goed voorbeeld te geven, rukte hij met eigen hand aan den hoek van het bastion met geweld eene der palissaden neder, waarop dadelijk eenige flankeurs eene opening maakten, groot genoeg om een man door te laten. Met moeite over de borstwering rakende, liet zich de flankeur Sluitman het eerst in het bastion glijden, waar hij dadelijk zwaar werd gewond. Eenige andere, met den luitenant von Horn aan het hoofd, volgden zijn voorbeeld, terwijl de luitenant-kolonel de wèl-verdedigde deur liet openkappen, waarop een genoegzaam aantal manschappen in de benting drong, die dadelijk meer dan 30 voorvechters der Chinezen met de bajonet afmaakten. Te gelijkertijd gelukte het den sergeant Kalsterman, die een der pelotons kommandeerde, aan den tegenovergestelden hoek het paalwerk in brand te steken, ofschoon ook hij eene ernstige wonde bekwam. Eenige Chinezen, die poogden te ontsnappen, werden buiten de vesting neêrgeschoten. Terwijl de onzen nog in de benting met de Chinezen handgemeen waren, vlogen eenige vaatjes Chineesch buskruid in de lucht, waardoor verscheidene soldaten brandwonden bekwamen; de luitenant-kolonel zelf was aan aangezigt en handen deerlijk geschroeid, en de verhavende kleederen moesten hem van het lijf worden gerukt, om met eene inlandsche kleeding te worden verwisseld. Toen al de verdedigers afgemaakt of verdreven waren, liet hij de benting in brand steken, en verzamelde de eerste

1823. divisie, die door den dood van twee soldaten en de wonden van vele anderen tot minder dan de helft verzwakt was, omtrent 100 schreden voorwaarts, terwijl hij de tweede daarachter liet oprukken.

Dit alles was het werk van weinige oogenblikken. De Chinesche benden aan de andere zijde van het ravijn hielden zich stil, en de luitenant-kolonel gunde aan zijne afgematte troepen onder de wapenen eenige rust, terwijl hij hun arak en eenen nieuwen voorraad van patronen liet uitdeelen. De hitte was onverdragelijk en de zon, die den heer de Stuers op de geschroeide huid brandde, deed hem zooveel lijden, dat hij welligt zou bezweken zijn zonder de trouw zijner brave Ambonezen, die beurtelings met het mengsel van thee, suiker en arak, dat zij in bamboezen kokers bij zich droegen, zijne wonden kwamen bevochtigen. De kapitein-Chinees Sing-sang ontraadde hem dien dag verder voort te rukken; maar de gebiedende noodzakelijkheid om eene plaats te bereiken waar de soldaat van zijne vermoeijenissen konde uitrusten, maakte het voortzetten van den togt onvermijdelijk. Er waren echter daartoe nog twee uren af te leggen, terwijl men langs onderscheidene bentings moest doordringen; en een twintigtal zwaar gekwetsten moesten worden achtergelaten. Gelukkig voor dezen stelde zich de te Loemar achtergebleven post, weldra van den uitslag verwittigd, met de veroverde benting in aanraking. De soldaten tot geduld en volharding aanmoedigende, rukte de luitenant-kolonel, met de divisie Ambonezen voorop, weder voorwaarts. De Chinezen trokken op hunne nadering naar hunne bentings terug, maar boden, volgens hunne gewoonte, na het eerste verlies slechts weinig tegenstand. In een oogenblik waren zij uit hunne positiën verdreven, en de luitenant-kolonel liet dadelijk naar Larah Sin-takioe marcheren, vermoedende dat deze plaats, die aan de tegenpartij behoord had, minder dan Larah Tai-kong, waarbij een groote passar was, zou worden verdedigd; terwijl hare ligging nabij Sibalouw, vanwaar eene rivier naar Ledo loopt, groot voordeel voor de communicatiën opleverde. Nadat in deze rigting een goed uur door bosch en ravijnen was afgelegd, ontdekte de luitenant-kolonel wederom eene naakte hoogte, waarop eene menigte Chinezen, door eene benting gedekt, geschaard stonden. Zoodra onze troepen déboucheerden, werden zij met het vuur eeniger zware lilla's ontvangen. Een ravijn, waardoor een riviertje stroomde, scheidde de onzen van den vijand. Ofschoon de vlonder was weggenomen, had de luitenant van Brienen met zijn peloton de moeijelijkheden van het ravijn

schielijk overwonnen en begon hij de hoogte al tournerende te beklimmen. De overige troepen volgden en maakten zich met den stormpas van de hoogte meester; de Chinezen ontbonden zich, en hnnne meeste wapenen latende liggen, zochten zij hun heil in eene overhaaste vlugt. Vier vaandels, twintig lilla's, eene aanzienlijke hoeveelheid kruid en éene menigte pieken werden veroverd, en de benting werd even als de vorige aan de vlammen prijs gegeven. 1823.

De troepen hadden nog een marsch van ¾ uurs voor zich, aleer zij het kongsie-huis van Larah Sin-ta-kioe konden bereiken, waar zij rust en verversching hoopten te vinden; ware hun deze toevlugt afgesneden, zij zouden, te midden van het vijandelijke land, door gebrek en vermoeijenis zijn bezweken. Het was dus van het hoogste belang te voorkomen dat de Chinezen zich daarin nestelden of het met den voorhanden voorraad in brand staken. De luitenant-kolonel joeg daarom de derwaarts aftrekkende Chinezen met den grootsten spoed achterna, en volgde hen zoo digt op de hielen, dat hun de tijd ontbrak om de verdediging te beproeven, en zij, toen de onzen te 4 ure het kongsie-huis aan de eene zijde inrukten, langs de andere zijde in wanorde vlugtt'en en zich in het gebergte verspreidden. De luitenant-kolonel vond de plaats sterk genoeg om er zich met gerustheid te kunnen vestigen. De Chinezen hadden een grooten voorraad levensmiddelen en wapenen achtergelaten, en de gebouwen boden een goede gelegenheid aan voor de verpleging der talrijke gekwetsten. Door de zorgen van kapitein Schneider en van den resident, die zich mede uaar Loemar begeven had, werden ook de achtergebleven gekwetsten hierheen gebragt. Niet minder dan 80 onzer dapperen leden aan meer of min ernstige wonden, en het groot aantal zieken hielp nog meer de beschikbare strijdkrachten verzwakken. Gelukkig had een panische schrik zich van de Chinezen meester gemaakt. Toen de luitenant-kolonel den 21sten links en regts patrouilles uitzond, vonden zij Sibalouw verlaten en verbrand en ook Larah Tai-kong van zijne verdedigers ontbloot, die in overhaasting naar Montrado gevlugt waren. Al het land aan deze zijde van het gebergte dat Larah van Montrado scheidt, was door de Chinezen ontruimd, en zelfs Sepang hadden zij verlaten. De bentings hier en ginds door hen opgeworpen, werden door de patrouilles vernield, en wat men van wapenen en levensmiddelen vond als buit medegevoerd. Verscheidene aan hunne wonden overleden Chinezen vond men op de wegen liggen. Te

1823. Larah Tai-kong (Bankajang) plaatste de luitenant-kolonel een post, opdat de plaats niet door de Dajaks zou vernield worden [1]).

Inmiddels had de Commissaris Tan-po-ko en de overige hoofden van Sambas naar Montrado teruggezonden, waar zij nagenoeg op hetzelfde tijdstip als de vlugtelingen van Larah aankwamen. Door de meest opgewondenen werden zij mishandeld en geplunderd, maar de meer gematigden verzochten hen om nogmaals hunne bemiddelaars te zijn bij het Gouvernement. Onzeker wat te doen, schreven de hoofden van Fo-sjon den 23sten Januarij een brief aan den luitenant-kolonel en den resident te Larah, met de vraag „waar de heeren de zaken geliefden af te doen," terwijl zij zich bereid verklaarden tot verdere onderhandeling op elke plaats die hun zou worden aangewezen. De luitenant-kolonel gaf ten antwoord dat zij zich weder te Sambas bij den Commissaris hadden te vervoegen, waarop deze hoofden andermaal van Montrado vertrokken en den 6den Februarij te Sambas aankwamen [2]).

Het zou thans van de verdere houding der Chinezen afhangen, of nog een togt naar Montrado zelve zou ondernomen worden, die echter in ieder geval slechts van de zeezijde kon worden beproefd. Het was niettemin volstrekt noodig een post te Larah te behouden, totdat de zaken volkomen zouden geregeld zijn. Honderd man, waaronder 60 Europeanen, werden daartoe voldoende geacht. De luitenant-kolonel stelde deze bezetting onder de bevelen van den pas van Pontianak aangekomen kapitein Trip, en vertrok, op verzoek van den Commissaris, den 1sten Februarij van Larah, de ondiepe klipachtige rivier van Ledo op een door twee Dajaks gevoerd vaartuigje afzakkende tot hij de kleine flotilje aan haren mond bereikte. Op dezelfde wijze volgende kwamen de overtollige troepen allengs te Sambas terug, terwijl ook de kanonneerboot Ledo weder verliet.

Met Tan-po-ko en zijne medgezellen werden thans nieuwe onderhandelingen aangeknoopt. De Commissaris eischte de uitlevering van 100 voorvechters, 200 stuks geschut en 200 vaatjes buskruid en eene boete van 400 thail goud. De eerste eisch werd geheel ontweken; den tweeden en derden boden zij aan met omtrent een

---

[1]) De Stuers HS., bl. 37—48, Mijer 1822 en 1823, bl. 169—172, Verwikk., bl. 304, Tobias, bl. 75.

[2]) De Stuers HS., bl. 48, en een losse bijlage de vertaling eeniger Chinesche brieven bevattende.

achtste te voldoen; omtrent den vierden werd deels verzachting, deels uitstel gevraagd. De Commissaris begon nu in te zien dat geene toenadering der Chinezen zonder verdere strenge maatregelen te wachten was, dat de hoofden zelven niets op de opgewonden mijnwerkers vermogten, en dat, hoe vele welgezinden of onverschilligen er ook nog wezen mogten, de ergste heethoofden het beleid der zaken in handen hadden. Dezen stelden zich niets minder voor dan ons geheel van Sambas te verdrijven, den Sultan van Sambas af te zetten en zijn broeder op den troon te plaatsen. De heer Tobias besloot dus tot eene expeditie naar Montrado, waarvoor echter, na de vroegere terugzending van een deel der expeditionnaire troepen naar Java en de verzwakking der overgeblevenen door ziekte en sterfgeval, geene genoegzame magt meer voorhanden scheen. Ook de luitenant-kolonel, ofschoon zich bereid verklarende des noods met de op Borneo beschikbare strijdkrachten den togt naar Montrado te ondernemen, achtte, om niets te wagen, het aanvragen van versterking raadzaam. De Commissaris vertrok te dien einde, reeds den 9den Februarij, in het diepst geheim naar Java, terwijl werd uitgestrooid, dat hij naar Pontianak was gezeild en zich vandaar naar de Karimata-eilanden zou begeven. De Chinesche hoofden die zich te Sambas bevonden, werden in het oog gehouden, ofschoon zij eene bijna volkomene vrijheid genoten [1]). 1823.

Intusschen zaten de Chinezen te Montrado niet stil en hun gedrag toonde welhaast dat de maatregel om hen in hunne hoofdsterkte op te zoeken inderdaad van gebiedende noodzakelijkheid was. Den 16den Februarij en volgende dagen kreeg de luitenant-kolonel berigt dat die van Montrado zich gereed maakten om den post te Larah aan te vallen en zich weder in het bezit der ontruimde landen te stellen, hetgeen groote onrust verwekte bij de ons toegedane Chinezen, die zich gedeeltelijk weder in hunne vroegere bezittingen hadden nedergezet. De heer de Stuers voedde echter omtrent het lot van kapitein Trip geene ongerustheid, daar hij wist dat deze van de bedreigingen der Chinezen onderrigt en op zijne hoede was. Op den 28sten Februarij, 's morgens te half acht, werd werkelijk aan kapitein Trip geboodschapt dat die van Montrado in grooten getale van Bankajang (Larah Tai-kong) in aantogt waren. Dadelijk maakte hij zich tot tegenweer gereed en wachtte gerust de

---

[1]) De Stuers HS., bl. 48—53, Mijer 1822 en 1823, bl. 172, Verwikk. bl. 304, 305, Tobias, bl. 76.

1823. aanvallers af. Te acht ure kwamen zij in het gezigt en naderden welhaast ten getale van 700 à 800 man, onder een luid geschreeuw, versterkt door het vreesselijk geraas hunner metalen instrumenten. De groote menigte rigtte zich op den ingang van het kongsie-huis en trachtte dien binnen te dringen. De kapitein liet geen schot doen en alles hield zich stil totdat de massa tot op 70 à 80 schreden afstands genaderd was. Toen liet hij eensklaps een levendig vuur openen. De vijand kreeg een aantal gewonden, die zorgvuldig achterwaarts gebragt werden. De overigen zochten vooruit te dringen, totdat twee hunner vaandeldragers-voorvechters vielen, waarop zij in verwarring geraakten en vlugtt'en. Zij verzamelden zich echter op een vierde uurs afstand, ter plaatse waar eene benting gestaan had. Hier schenen zij zich te willen vestigen en stelden hunne zwaarste lilla's in batterij. De kapitein, dit vernemende, liet hen door een peloton onder den luitenant Hermann aantasten. Hierop waren de Chinezen niet voorbereid; zij boden naauwelijks tegenweer en vlugtt'en in groote verwarring, 13 lilla's in handen der onzen latende, terwijl door het springen van een 30tal vaatjes buskruid meer dan 40 hunner buiten gevecht werden gesteld. Bovendien hadden zij 27 dooden vóór het kongsie-huis laten liggen, terwijl nog andere op den weg naar Montrado gevonden werden. In alles liet de vijand op dien dag 21 lilla's, 14 vaandels en 160 pieken in onze handen. Van de onzen was in den strijd bij Larah Sin-ta-kioe niemand gedood of zelfs gekwetst; wij hadden alleen het verlies te betreuren van twee Ambonesche fuseliers, behoorende tot een post van zes man, die onder bevel van een korporaal te Bankajang was gevestigd geweest. Dezen post hadden de Chinezen in den vroegen morgen overvallen, de overige soldaten waren naar de bosschen gevlugt en keerden den volgenden dag te Larah terug [1]).

De noodlottige uitslag van den aanval op Larah verwekte te Montrado eene algemeene neêrslagtigheid en onderscheidene hoofden namen de vlugt. Den 5den Maart zonden de inwoners brieven aan den Commissaris en den resident, waarbij zij om vergiffenis smeekten en 24 lilla's benevens 40 vaatjes buskruid, alles wat hun, naar hun zeggen, van den verzamelden krijgsvoorraad restte, als bewijs van onderwerping aanboden. De honderd gevraagde voorvechters uit te leveren, was hun, zeiden zij, onmogelijk, daar

[1]) De Stuers HS., bl. 53—56, Tobias, bl. 75, Verwikk., bl. 305.

schier allen gesneuveld of gevlugt waren. Zij boden echter aan 1823.
het geëischte goud te leveren, mits hun tijd en mijngrond gegund werd. Eenige dagen later kwam werkelijk eene praauw met 24 lilla's en 40 vaatjes kruid te Sambas aan. Ook bleven de Chinezen verder rustig. De luitenant-kolonel hield zich bezig met de troepen voor eenen togt naar Montrado in gereedheid te brengen, maar kon geene beslissende maatregelen nemen vóór de terugkomst van den Commissaris, die tot den 30sten Maart vertraagd werd. Hij keerde terug met het schip Admiraal Buyskes, waarop zich tevens bevonden 6 officieren en 97 onder-officieren en manschappen, als versterking van Java medegebragt, alsmede 40 soldaten, in het voorbijgaan van het garnizoen van Pontianak ingescheept. Daar ook het getal der zieken in de infirmerie te Sambas inmiddels weder aanmerkelijk verminderd en dus eene toereikende magt beschikbaar was, achtte de luitenant-kolonel het oogenblik geboren om den krijg op Borneo voor goed te beëindigen, door aan den reeds vroeger beraamden beslissenden maatregel eener expeditie naar Montrado thans onverwijld gevolg te geven. Hij zond dus aan den Commissaris eene nota, waarin hij, herinnerende al wat er tot dusverre tot bevrediging der Chinezen van Sambas beproefd was, de noodzakelijkheid betoogde om van de goede positie, waarin men zich thans weder bevond, zonder verder dralen gebruik te maken, ten einde in Montrado zelve aan de wederspannigen de wet voor te schrijven en hunne kracht voor het vervolg door het invoeren eener nieuwe organisatie te breken. Hij verzocht den Commissaris eene proclamatie naar Montrado te zenden, waarin werd te kennen gegeven dat de onderhandelingen zouden gestaakt worden, totdat de luitenant-kolonel van oordeel zou zijn dat het tijdstip daar was om ze op nieuw aan te knoopen. Zelf wenschte hij daarmede de uitvaardiging eener proclamatie te verbinden, waarin hij bekend maakte dat hij met volmagt van den Commissaris naar Montrado zou rukken en zijne beweging van den opmarsch van troepen van Pontianak, Mampawa en Larah zou vergezeld gaan; dat de Chinezen bij den geringsten tegenweer de grootste onheilen te verwachten hadden; maar dat hun één middel overbleef om zich met het Gouvernement te verzoenen, daarin bestaande, dat zij de troepen vreedzaam ontvingen en gerust in hunne woningen bleven, als wanneer hun zoo weinig als vroeger aan de Chinezen van Mandor eenige moeite zou worden aangedaan. Eindelijk verlangde de luitenant-kolonel eenige der

1823. zich te Sambas bevindende Chinezen, alsmede den Pangeran Bandhara, wiens trouw hem verdacht voorkwam, op den marsch naar Montrado mede te nemen. Bij besluit van den 3den April werden deze voorstellen volmondig door den Commissaris beaamd, terwijl daaraan oogenblikkelijk gevolg werd gegeven [1]).

Den 6den April vertrok de luitenant-kolonel van Sambas met een detachement van 210 man, ingescheept in den schooner Castor, eene kanonneerboot en eenige praauwen, om zich te voegen bij het schip Admiraal Buyskes, dat met de versterking, van Java en Pontianak aangebragt, vóór den mond der rivier lag. Tweehonderd Chinezen van Sin-ta-kioe, uit Larah, Seminis, Sambas en Pamangkat opgeroepen, voegden zich bij de expeditie om, zoodra de troepen zouden geland zijn, de bagage, vivres en ammunitie te dragen. De diensten te dien einde door de Chinezen van Montrado zelven aangeboden, werden geweigerd, omdat men niet wist in hoeverre zij te vertrouwen waren. Vier praauwen en 200 man onder bevel van Radja Akil maakten mede deel der expeditie uit.

Nadat in den vroegen morgen van den 9den al de vaartuigen op een gegeven sein waren onder zeil gegaan, kwamen zij te drie ure vóór den mond der rivier van Sinkawang ten anker, de Admiraal Buyskes op een uur, de Castor op een half uur, de kanonneerboot op een vierde uurs en de praauwen op zeer korten afstand van den wal. De troepen werden in den nacht door middel der kleinste praauwen ontscheept en bevonden zich des middags van den 10den te Sinkawang [2]), met uitzondering der artillerie, die echter nog des avonds volgde. De luitenant-kolonel bevond zich hier thans aan het hoofd van 30 officieren en 347 manschappen, nog vermeerderd met 26 mariniers en een metalen drieponder van de Castor en de kanonneerboot, die onder bevel van den luitenant-terzee Spangenberg de expeditie vrijwillig vergezelden. De vrouwen en kinderen hadden Sinkawang ontruimd en er bevonden zich slechts 600 à 700 weerbare Chinezen, wier hoofden dadelijk hunne onderwerping aan den heer de Stuers kwamen aanbieden. Den 11den en 12den werd ter inwinning van berigten te Sinkawang rust gehouden, terwijl een deel der troepen en der Chinezen onder het

[1]) De Stuers HS., bl. 57—62, Verwikk. bl. 305, Mijer 1822 en 1823, bl. 174, Tobias, bl. 76.

[2]) Verg. over de ligging der hier en vervolgens genoemde plaatsen D. I, bl. 104 vv.

bevel van Sing-sang, tot verbetering van den weg en eenige brug- 1823.
gen naar Koelor was vooruitgezonden. In weêrwil daarvan bleef de marsch uiterst bezwaarlijk en kostte het vooral ongeloofelijke moeite om den drieponder mede te slepen. Toen men den 13den te Pakotjin op 2 uren afstands van Montrado aankwam, waren de kapitein Komée en de sergeant-majoor Renaudin aan de vermoeijenissen bezweken en was het gebiedend noodzakelijk de troepen weder een dag rust te gunnen. Radja Akil en een klein detachement onder bevel van den luitenant Werner waren met het openhouden der communicatie met de schepen, langs de rivier van Sinkawang, belast [1]).

Den 15den des morgens te acht ure kwamen de troepen voor Montrado. Eene Chinesche deputatie kwam hun onder luidruchtige muzijk te gemoet: zij bestond echter slechts uit gewone mijnwerkers, die zich in staatsie-kleederen gedoscht hadden; niemand der hoofden was met hen. De luitenant-kolonel liet hen voor zich uit terugmarcheren en trok alzoo om den passar naar het groot kongsie-huis der vier onder den naam van Fo-sjon vereenigde mijngenootschappen. Hij vond hier eenige schrijvers, maar daaronder geene van Tai-kong. Nadat het kongsie-huis verkend was, werden de soldaten er in gehuisvest; men vond er nog eenige wapenen, waaronder 80 scherpe klewangs, verborgen. Eenige der meest schuldige Chinezen hadden zich van kant gemaakt; de passar was wel niet geheel verlaten, doch alle vrouwen en kinderen hadden zich verwijderd. De luitenant-kolonel hield zich alsof hij over alles voldaan was, doch eischte dat al de schrijvers des anderen daags te tien ure zouden opkomen om de zaken tot een schielijk einde te brengen, terwijl hij tevens schriftelijk opgaf wat hij dagelijks aan levensmiddelen vorderde. De voornaamste bewoners van den passar, t. w. de smeden en arakstokers, liet hij voor zich komen om hen gerust te stellen en te bewegen ook de gevlugte bevolking tot den terugkeer over te halen. Binnen weinige dagen waren dan ook alle huizen weder bewoond [2]).

Den 16den voegden zich 29 hoofden bij den luitenant-kolonel, onder welke ook As-sam, die de ziel van den tegenstand geweest was, de ontruiming van Loemar tegengehouden, den aanval op Larah bestuurd en aan de vredelievenden groote vrees ingeboezemd had. Tot blijk van onderwerping werd de uitlevering eener groote

[1]) De Stuers HS., bl. 62—69, Verwikk., bl. 305, 306.
[2]) De Stuers HS., bl. 69, 70, Verwikk., bl. 306.

1823. hoeveelheid wapenen en kruid en voor het ontbrekende eene som gelds van hen geëischt: binnen vier dagen moest alles geleverd zijn. De luitenant-kolonel hield deze hoofden onder strikt toezigt bij zich; en gaf slechts aan eenige weinige der meest vertrouwden verlof om zich buiten het kongsie-huis te begeven. Terwijl dit alles te Montrado plaats had, zond kapitein Trip uit Larah, volgens bekomen last, sterke patrouilles uit om aan de Chinezen den lust tot tegenstand nog verder te benemen. Onder deze omstandigheden behoefde de heer de Stuers geen kwaad te vreezen van eene zamenrotting van Chinesche mijnwerkers te Manissa, zes uren van Montrado, daar zij, hoofdeloos en schier zonder krijgsvoorraad, niets konden of durfden ondernemen, en, later verzekering van veiligheid bekomen hebbende, blijde waren tot hunne woningen en hunnen arbeid te kunnen terugkeeren.

Intusschen werd aan de geëischte uitlevering noode voldaan. Behalve het groote kongsie-huis van Fo-sjon stonden te Montrado nog twee kongsie-huizen, toen beide aan de kongsie Tai-kong behoorende [1]), in welke, naar de luitenant-kolonel met zekerheid meende te weten, een aanzienlijke voorraad wapenen verborgen was. De hoofden echter ontkenden dit en gaven voor dat de wapenen van verre moesten gehaald worden. Toen de tweede dag voorbij en nog niets geleverd was, zond de luitenant-kolonel een sterk detachement naar de genoemde kongsie-huizen, dat welhaast, tot groote verlegenheid en beschaming der hoofden, een twaalfponder, een zesponder, een drieponder, 38 groote lilla's, eene menigte pieken en haken, 120 vaatjes kruid en groote hoeveelheden zwavel en salpeter te voorschijn bragt. Hierop liet de luitenant-kolonel een tiental der meest schuldige hoofden in het blok sluiten. Het onderzoek der kongsie-huizen deed de mijnwerkers weder de vlugt nemen; doch het gelukte den heer de Stuers, door de handhaving eener strenge discipline, de bewoners van den passar in rust en op zijne hand te houden. Nog 30 lilla's, eenige honderden pieken en eenig buskruid werden achtervolgens uitgeleverd. Meer was niet te verkrijgen, 't zij omdat werkelijk alle voorhanden wapens waren afgegeven, 't zij omdat de eed der bentgenooten hen van de aanwijzing terughield. Wegens het onvoldoende en onvrijwillige der uitlevering vorderde de luitenant-kolonel alsnu van de vier vereenigde kongsies nog 650 thail goud. Hij kon

---

[1]) Een van deze is waarschijnlijk „het oude kongsie-huis van Sin-ta-kioe", D. I, bl. 107, vermeld.

echter vooreerst niet meer dan 71 thail en 800 ropijen in geld 1823.
van hen verwerven; doch de hoofden beloofden het overige te Sambas te zullen voldoen, en Pangeran Bandhara, dien de luitenant-kolonel steeds bij zich had gehouden, onder voorwendsel dat de tegenwoordigheid van een onpartijdig getuige van groot nut zou wezen, bood aan hun daarin behulpzaam te zijn. Van de inwoners van den passar, die niet tot de onlusten hadden medegewerkt, werd niets dan het achterstallige hoofdgeld, ten bedrage van *f* 600, gevorderd; zij voldeden dit gereedelijk, ofschoon zij verzekerden dat zij het steeds ten bepaalden tijd aan de kongsies hadden betaald. Inmiddels werden al de kongsie-huizen te Montrado en in den omtrek van hunne versterkingen ontbloot, en bevel gegeven dat dit ook overal elders zou plaats hebben, onder waarschuwing dat in het vervolg alle kongsie-huizen slechts met een pagar zouden mogen omgeven zijn en de Nederlandsche vlag zouden moeten voeren. Het behouden van versterkingen werd echter veroorloofd voor plaatsen die aan zee gelegen waren, gelijk ook het bezit van wapenen waar dit noodig was, doch alleen met bijzondere vergunning van den resident, werd toegestaan. Eindelijk deed de luitenant-kolonel de Chinezen verstaan dat de vereeniging der vier kongsies onder den naam van Fo-sjon, die hare magt zoo zeer misbruikt had, voor altijd zou verbroken zijn; dat Larah en Sinkawang, volgens hetgeen de Commissaris reeds aanvankelijk met den Sultan van Sambas was overeengekomen, Gouvernements-landen geworden waren, ofschoon ieder Chinees die dit verlangen mogt, vrijheid zou bekomen om zich daar neder te zetten; dat de opiumpacht aan het Gouvernement verviel; en dat nieuwe, door het Nederlandsch gezag goedgekeurde hoofden zouden gekozen worden, terwijl ook Montrado op zich zelf een eigen hoofd zou ontvangen. Intusschen was de Commissaris den 17den April in den mond der Sinkawang-rivier gekomen om te spoediger te kunnen corresponderen, en waren de tien gevangen gezette hoofden onder goed geleide naar den schooner Castor gebragt, om daar door hem te kunnen gehoord worden. Ook As-sam was onder dit getal, en zoozeer werd hij door allen als de belhamel beschouwd, dat de vreedzame ingezetenen van Montrado aan den luitenant-kolonel te kennen gaven dat, zoo zij slechts van zijne tegenwoordigheid verlost bleven, geene herhaling der ongeregeldheden te vreezen was.

Den 28sten April verlieten de troepen Montrado na een verblijf

1823. van 13 dagen, en nadat 15 der voornaamste ingezetenen gedesigneerd waren om den luitenant-kolonel naar Sambas te volgen, ten einde aldaar de nieuwe bevelen van den Commissaris te vernemen, die van zijnen kant ook de schrijvers der verschillende kongsies derwaarts opriep. Bij den afmarsch werd het kongsie-huis van Fo-sjon in brand gestoken, dewijl dit de hoofdzetel der zamenspanning tegen het Gouvernement was geweest. Op verzoek der welgezinden bleef een officier met 40 man te Pakotjin, om voor rust en veiligheid te zorgen; zij werden daar van al het noodige voorzien. De troepen die tot het garnizoen van Sambas behoorden, keerden derwaarts terug; doch de expeditionnaire troepen bleven onder bevel van kapitein Couvreur te Sinkawang, om, zoodra alles zou geregeld zijn, vandaar naar Java terug te keeren [1]).

Den 1sten Mei bevonden zich de Commissaris, de luitenant-kolonel en al de opgezonden en opgeroepen Chinesche hoofden te Sambas bijeen. De Commissaris wilde echter met de hoofden van Fo-sjon in geene onderhandeling treden voor zich de luitenant-kolonel voldaan verklaarde ten aanzien der hun opgelegde contributiën; hij voegde er bij dat zoo lang de zaken in handen van dien hoofd-officier bleven, de troepen op kosten der kongsies te Sinkawang zouden blijven. Inmiddels werden den 6den Mei de belangen der in Loemar gevestigde kongsie Sjin-fo, ook kongsie van Loemar genoemd, die thans hare bezittingen terug erlangde, op de volgende wijze bij publicatie geregeld. Alle achterstallige hoofdgelden werden haar kwijt gescholden, uit aanmerking der groote verliezen die zij door de langdurige onlusten geleden had (art. 1); op het einde van het loopende jaar, waarvoor zij nog *f* 327 moest opbrengen, en in ieder volgend zou zij aan den resident een beëedigden staat harer bevolking overleggen (art. 2); de pachten der toptafels en arak-stokerijen werden haar overgelaten, doch die van de opium verviel aan het Gouvernement (art. 3); in het landschap Loemar zou zij alom zonder eenige betaling goud mogen graven (art. 4); alle bentings zouden vernietigd worden en het groot kongsie-huis zou alleen met een houten palissadering mogen omgeven zijn (art. 5); de kongsie zou aan den resident het getal harer stukken geschut opgeven en die slechts op zijne schriftelijke vergunning mogen aanhouden (art. 6); van het kongsie-huis moest de Hollandsche vlag waaijen, ten teeken dat het Nederlandsch Gouvernement als heer werd er-

[1]) De Stuers HS., bl. 72—82, Verwikk., bl. 307.

kend (art. 7); de nieuwe hoofden werden met name aangewezen 1823.
(art. 8); der kongsie werd opgelegd alle bevelen van het Gouvernement ter algemeene kennis te brengen door ze op den passar aan te plakken (art. 9), en plegtig te beloven dat zij zoo de reeds gegevene als de nog te geven bevelen van het Gouvernement steeds stiptelijk zou nakomen (art. 10). Aan het slot van dit stuk verklaarde de kongsie van Loemar dat zij hare groote verpligtingen jegens het Gouvernement erkende en zich plegtig verbond, als ware het in den tempel onder eede geschied, de bevelen van het Gouvernement steeds te zullen gehoorzamen [1]).

Den 9den Mei bedroegen de contributiën, door den luitenant-kolonel van de hoofden van Fo-sjon ontvangen, 10,469 ropijen, en ofschoon de vordering oorspronkelijk veel hooger geweest was, besloot hij, uit hoofde van het onvermogen waartoe de lange duur der onlusten de Chinezen gebragt had, hun het overige kwijt te schelden. Van de ontvangen gelden werden hem 6000 ropijen ter hand gesteld om onder het krijgsvolk en de marine te verdeelen.

De Commissaris verklaarde in de gedane concessie te berusten, en vaardigde nu ook den 11den Mei de publicatiën [2]) uit, waarin de regten en pligten der kongsies van Tai-kong, Hang-moei, Sjin-woek en Man-fo werden bepaald. Zij moesten zich daarbij aan al de hun reeds door den luitenant-kolonel voorgeschreven voorwaarden onderwerpen, gelijk die ook blijkbaar voor de publicatie de kongsie van Loemar betreffende tot grondslag waren gelegd. Met medewerking en goedkeuring van den Commissaris werden nieuwe hoofden onder den naam van »kapitein" gekozen, die daarop den eed van trouw en onderwerping aan het Gouvernement uitspraken, waarvan de formule ongeveer dus luidde: «Op heden hebben in »den tempel van Sam-bo-nja, die de schuldigen straft, de Chine»zen der kongsies Tai-kong, Sjin-woek, Hang-moei en Man-fo het »volgende bezworen. Te voren hebben wij de bevelen van het »Gouvernement niet opgevolgd, waarom ons groote rampen zijn »overkomen. Thans geeft ons de Commissaris vergiffenis van onze »schuld. Daarom zullen wij allen gehoorzaam zijn; wij zullen »nimmer onderstaan ons tegen het Gouvernement te verzetten; de

---

[1]) Off. Stukk., bl. 39—41. Verg. boven bl. 127, 139.

[2]) De heer de Stuers HS., bl. 83, en Verwikk., bl. 307, spreken van contracten, doch dit zal wel in ruimeren zin moeten worden opgenomen, daar namelijk de publicatiën door de bekrachtiging van den kant der hoofden eenigermate het karakter van contracten kregen. Vgl. boven, bl. 126.

1823. »vier kongsies mogen nimmer weder zich door oewee's verbinden; »en zij zullen hunne bevolking naar waarheid aan het Gouverne»ment opgeven, om alle jaren twee gulden voor ieder te betalen. »Zoo wij onzen eed niet houden, zal Sam-bo-nja ons ongelukkig »maken, wij zullen sterven en onze ligchamen zullen niet begra»ven worden, onze vrouwen, kinderen en bloedverwanten zullen »wij nimmer terugzien [1]."

Nadat dus de voorwaarden, door den Commissaris aan de vergiffenis der Chinezen gesteld, beëedigd waren, werd hun eene algemeene amnestie verleend, waarvan slechts vijf belhamels werden uitgezonderd. Dezen, onder welke zich ook As-sam bevond, werden naar Batavia opgezonden. Zij werden echter niet allen even onverbeterlijk geoordeeld, waarom de Commissaris verzocht dat drie hunner gedurende een jaar, tegen genot van eenige betaling, aan de publieke werken gesteld, en later, zoo zij zich wel mogten gedragen en alles te Montrado rustig bleef, naar Sambas teruggezonden zouden worden; de beide anderen, As-sam en Koe-tjin, achtte hij van zulk een gevaarlijken aard, dat het hoogst nadeelig zou zijn hen immer naar Borneo, of ook maar naar China, te laten terugkeeren. De Gouverneur-Generaal stelde alle vijf onder het toezigt van den kapitein-Chinees te Batavia, met last dat met hen overeenkomstig den wensch van den Commissaris gehandeld en van tijd tot tijd berigt van hun gedrag zou gegeven worden [2].

Na al deze schikkingen achtte de Commissaris de Westkust van Borneo bevredigd. De troepen bestemd om naar Java terug te keeren, te zamen sterk 6 officieren en 174 man met vier handmortieren, werden, met uitzondering van een detachement dat den Commissaris naar Banjer-massin zou vergezellen, reeds den 16den Mei aan boord van »de Admiraal Buyskes" ingescheept, en gingen den 19den daaraanvolgende naar Java onder zeil [3].

---

[1]) Ik vind deze formule als bijlage tot eene resolutie van 8 Junij 1823, in Off. stukk. HS., bl. 39, doch zonder dagteekening. Het kan niet twijfelachtig zijn bij welke gelegenheid zij gediend heeft.

[2]) Resolutie van 3 Junij 1823, in Off. Stukk. HS., bl. 35, 36.

[3]) De Stuers HS., bl. 82—84, Verwikk. bl. 307, Mijer 1822 en 1823, bl. 176, 177, Tobias, bl. 76.

TIENDE HOOFDSTUK.

De Commissaris knoopt onderhandelingen aan met Broenei. — Beschouwing van het gewigt van het Broeneische rijk voor den handel. — Eene zending derwaarts aan Pangeran Seijid Hasan opgedragen. — Vroegere loopbaan, voorkomen en karakter van dezen Arabier. — Ontvangst van Seijid Hasan te Broenei. — Bijzonderheden aangaande den Sultan en zijne familie. — Plegtig gehoor aan onzen afgevaardigde verleend. — Oorzaken der achterdocht waarmede hij aanvankelijk beschouwd werd. — Zijn afscheidsgehoor en vertrek. — Zijn oordeel over den toestand en de vooruitzigten van Broenei. — Zijne terugreis naar Sambas en Java. — Een woord over de zendingen later door hem op Bali vervuld.

Terwijl de Commissaris aan de bevrediging der Chinezen in Sambas arbeidde, vergde ook de uitvoering van andere plannen van tijd tot tijd zijne aandacht. Reeds tijdens zijne eerste reize op Borneo had hem de wensch bezield om, in het belang van den handel en de beteugeling der zeerooverij, en tevens tot wering van den Engelschen invloed en het aanknoopen van vreedzame betrekkingen met de Dajak-Kajan, met den Sultan van Broenei een contract aan te gaan [1]. Broenei levert voor den handel schoone vogelnestjes, de beste kamfer der wereld, een overvloed van peper, sago, was en kajoe-gahroe, om van minder gewigtige artikelen niet te spreken; maar het zijn minder nog zijne voortbrengselen dan zijne ligging, die zijn gewigt als handelsplaats bepalen. De rivier van Broenei is tot voorbij de stad, die op eenigen afstand van hare uitwatering ligt, voor schepen van 300 ton bevaarbaar; hare invaart en de schoone baai waarin zij zich uitstort, worden beheerscht door het eiland Laboean, dat door de natuur zelve bestemd zou kunnen schijnen om de mededinger van Singapoera te worden, indien niet beide punten thans door dezelfde natie bezet waren. Van de steenkolenbeddingen van dat eiland kon men, in het tijdvak waarvan wij spreken, noch het aanwezen, noch het 1823.

[1]) Vgl. boven, bl. 101.

823. gewigt beseffen; maar wat men toen reeds zeer wel kon inzien, is het groot belang van dat eiland als stapel- en ververschingsplaats voor den handel van Achter-Indië, China en de Philippijnsche en Soeloe-eilanden. De wonden door de vestiging van Singapoera aan den Nederlandschen handel geslagen, hadden welligt niet beter kunnen geheeld worden dan door eene tijdige vestiging op Laboean, waarbij de liberale beginselen, die in de stichting van Raffles heerschen, zonder eenige reserve waren toegepast. »Wanneer eenmaal," zoo schreef de Hoogleeraar Blume nog in 1843 (hetzelfde jaar waarin Radja Brooke op Laboean het oog voor eene Britsche vestiging vallen liet), »wanneer eenmaal de Nederlandsche »vlag aan den mond der Borneo-rivier op Laboean wappert en on»der hare bescherming de vrije handel van alle natiën, van alle »belemmerende formaliteiten ontheven, zich ontwikkelt; wanneer »Banka op gelijke wijze tot eene vrijhaven verklaard wordt; wan»neer eindelijk het ons door eene handvol Chinesche zeeroovers »ontrukte Formosa weder onder Nederlandsch oppergezag wordt ge»bragt, om het evenzeer aan den vrijen handel dienstbaar te ma»ken, — en laat ons hopen dat het oogenblik niet ver meer »verwijderd is! — dan voorzeker zal niet alleen de bijna geheel »vernietigde handel onzer koloniën herleven, maar ook die van het »moederland eene nooit te voren gekende uitbreiding erlangen en »zijne schatten over beiden uitstorten [1])."

Maar dit rijk van Broenei was tevens nog altijd een brandpunt der zeerooverij, vanwaar dit op de Westkust nog naauw bedwongen kwaad zich, bij de minste verslapping der waakzaamheid, weder langs alle kusten des eilands kon verpreiden [2]). Sedert het begin der eeuw hadden ook de Engelschen de betrekking met dit rijk afgebroken, en geweld en roofzucht hadden er zoozeer de overmagt verkregen, dat de Europesche zeeman die het waagde zonder genoegzame verdedigingsmiddelen de rivier van Broenei op te varen, geacht werd een zekeren ondergang te gemoet te gaan [3]).

---

[1]) Blume, bl. 115. Dit plan is thans ongeveer door de Engelschen verwezenlijkt, daar Singapoera aan Banka (Muntok) en Hongkong aan Formosa beantwoordt. De bezetting van Laboean door het Nederlandsch Gouvernement was in 1823 en nog veel later geenszins ondenkbaar; maar duister is het mij, hoe de heer Blume zich voorstelt dat wij ons andermaal op Formosa hadden hunnen vestigen.

[2]) Vgl. D. I, bl. 356, 357.

[3]) Logan, p. 512.

Thans echter begon de vorst van dat rijk de nadeelen van het 1823.
verval des handels in zijne staten zoozeer te gevoelen, dat hij bij herhaling afgezanten naar Singapoera gezonden had om de Engelschen tot nieuwe verbindtenissen uit te noodigen; en men mogt dus aannemen dat hij ook ons met open armen zou ontvangen, te meer nadat op Borneo, met betrekking tot den inlandschen handel, eenen liberalen geest ademende bepalingen waren ingevoerd [1]). Nog in het jaar 1821 hadden, volgens berigten van den Sultan van Sambas, twee Engelsche oorlogsfregatten de kusten van Broenei bezocht en zich eenigen tijd aan den mond der Redjang-rivier opgehouden om het land voor eene vestiging te verkennen; doch het hevig woeden der cholera in deze streken had hen weêrhouden van volk aan wal te zetten en hen tot den terugtogt genoodzaakt [2]).

Om al deze redenen had de heer Tobias reeds tijdens zijn eerste verblijf te Sambas, gezamenlijk met den Sultan van dat rijk, brieven naar Broenei afgezonden, die door een inwoner van Sambas naar Kelaka waren gebragt. »Het resultaat dezer pogingen," dus schreef hij in zijn eerste rapport, »is mij nog niet bekend; en een buitengewone »missie zal mogelijk dienstig worden [3])." Wij zullen straks vernemen waarom die eerste poging inderdaad geene vruchten gedragen had, en thans ons bezig houden met het verhaal der zending waartoe de Commissaris werkelijk overging, alvorens hij Sambas in Mei 1823 verliet. Ofschoon het niet tot het bestek van dit werk behoort, over het rijk van Broenei in historische en statistische bijzonderheden te treden, mag een overzigt van de pogingen, van tijd tot tijd door de Nederlandsche beambten op Borneo in het werk gesteld, om het oude verkeer met dat rijk te hernieuwen, als tot de Westkust in de naauwste betrekking staande, in deze bladen even weinig ontbreken, als daarin het vroeger verkeer der O. I. Compagnie met Broenei stilzwijgend is voorbijgegaan [4]). Driemalen werden daartoe pogingen aangewend: in 1822 en 1823 door den heer Tobias, in 1831 door den toenmaligen resident ter Westkust van den Dungen Gronovius, in 1838 en 1839 door den assistent-resident van Sambas Bloem. Maar terwijl

---

[1]) Tobias HS., bl. 84, Blume, bl. 114.
[2]) G. Muller, brief van 1 Aug. 1822 (HS.), Tobias HS., bl. 84.
[3]) Tobias HS., bl. 84, Roorda van Eysinga, bl. 8.
[4]) Zie D. I, Boek II, Hoofdst. III. Over een gezantschap van Broenei dat in 1712 te Batavia kwam, zie Inleiding, bl. XL.

1823. de handelingen van beide laatstgenoemde ambtenaren, ter gelegenheid van den pennestrijd over de vestiging van Sir James Brooke te Serawak en de bezetting van Laboean door de Britten, vaak zijn ter sprake gebragt, schijnen de pogingen reeds in 1823 door den heer Tobias aangewend, schier geheel in vergetelheid geraakt te zijn, niettegenstaande een verslag van de toenmalige zending door den druk is publiek gemaakt [1]).

Er is nog eene andere reden die mij noopt tot eene uitvoerige vermelding der zending naar Broenei: zij is gelegen in den persoon aan wien zij werd opgedragen, een op Borneo geboren Arabier, reeds vroeger in mijn geschiedverhaal vermeld [2]), maar dien ik hier ter plaatse wat nader wil doen kennen.

Pangeran Seijid Hasan ibn Omar el-Habasji was afkomstig van Pontianak en met eene dochter van den Sultan van dat rijk gehuwd; hij hield echter gewoonlijk zijn verblijf te Soerabaja op Java, en had zich op dat eiland, waar hij reeds sedert 20 jaren als handelaar bekend was, door zijne bekwaamheid, schranderheid, eerlijkheid en gunstige gezindheid ten aanzien van het Nederlandsche Gouvernement, de algemeene achting verworven. In 1820 had het Gouvernement voor het eerst, en met uitstekend gevolg, de hulp zijner kennis en ervaring ingeroepen. Er heerschte toen op Java eene noodlottige schaarschte van zout, en men wilde beproeven door den aanvoer van eenige ladingen Siameesch zout eenigzins in het gebrek te voorzien. Aan de commissie te dien einde naar Siam gezonden, werd Seijid Hasan toegevoegd, en hij bewees bij die gelegenheid gewigtige diensten. In 1822 oordeelde de Gouverneur-Generaal het wenschelijk, tot bevestiging der goede verstandhouding met het rijk van Siam, een afgezant met een brief en eenige geschenken derwaarts te zenden. Seijid Hasan werd met deze eervolle taak belast, na vooraf door den Gouverneur-Generaal met een ridderkruis te zijn versierd. Hij kwam den tweeden November ter reede van Bangkok, vergezeld van zijnen secretaris, Abdoe'llah ibn Mohammed el-Mitsri, een ander bekwaam inlander van Arabische afkomst en van Palembang geboortig. De Sultan van Siam was toen ter tijd zeer ontstemd door de hooge eischen van den Britschen afgezant Crawfurd, die vier maanden te voren zijne residentie verlaten had, zonder dat hij hem een af-

[1]) Roorda van Eysinga, bl. 1—23. Vgl. hierboven bl. 83, noot.
[2]) Boven, bl. 9.

scheidsgehoor of de inwilliging van ook maar een enkel zijner 1823.
verzoeken had willen verleenen; en, voor de wraak der Britten beducht, was hij bezig sterkten en batterijen in zijn land te doen opwerpen. Onder deze omstandigheden was hem de aangeboden vriendschap van het Nederlandsch Gouvernement te meer welkom. Hij verzekerde onzen afgezant van zijne goede gezindheid, ten blijke waarvan hij beloofde ook van zijne zijde een gezantschap naar Java te zenden, dat werkelijk in de eerste helft van 1823 aldaar verscheen [1]). Inmiddels was Seijid Hasan, kort na zijne terugkomst van Bangkok, vermoedelijk om handelszaken, naar Sambas gekomen, waar de Commissaris Tobias hem uitnoodigde de beoogde zending naar Broenei op zich te nemen, waarin hij gereedelijk toestemde.

Ofschoon de door mij geraadpleegde stukken geen licht verspreiden over de redenen die den Commissaris noopten de zending naar Broenei liever aan een inlandsch afgevaardigde dan aan een Europeesch ambtenaar toe te vertrouwen, schijnt het niet moeijelijk die te gissen. Het personeel waarover hij te beschikken had, was zeer beperkt, en bij de zeer twijfelachtige gezindheden van den Sultan van Broenei, zou de zending van een Europeaan met groote gevaren voor zijne persoonlijke veiligheid zijn gepaard geweest en misschien de waardigheid van het Gouvernement te ligt hebben prijs gegeven. Daarenboven was Seijid Hasan voor zijne taak uitmuntend berekend, en kon men zich evenzeer op zijne trouw en bedachtzaamheid, als op zijne kennis en ervaring verlaten. De heer Earl, die in 1832 een zijner vrienden op een bezoek bij Seijid Hasan te Soerabaja vergezelde, geeft ons van zijn persoon de volgende beschrijving: »Seijid Hasan wordt voor den rijksten koopman en »scheepseigenaar des eilands gehouden. Zijn huis en erf, aan den »oever der rivier gelegen, waren zeer uitgestrekt, maar zijne »huisselijke inrigtingen, gelijk bij al zijne landgenooten, op

[1]) Mijer, 1822 en 1823, bl. 188, 189, v. Hoëvell, T. v. N. I., Jaarg. VII, D. II, bl. 192, 193. Laatstgenoemde spreekt aldaar van eene geschiedenis der Koningen van Siam door Abdoe'llah el-Mitsri in het Maleisch opgesteld; de bijzonderheden over Siam, voorkomende bij Roorda van Eysinga, Verschillende reizen en lotgevallen, D. IV, bl. 46—61, zijn hoogstwaarschijnlijk uit dit stuk geput, gelijk hetgeen aldaar bl. 61—68 volgt ongetwijfeld ontleend is uit het rapport van Seijid Hasan, wiens naam echter nergens genoemd wordt. Met hetgeen daar over de zending van Crawfurd naar Siam gelezen wordt, vergelijke men Finlayson, Zending naar Siam en Hué, vooral D. II, bl. 11—20 der Holl. vert.

1823. »spaarzamen voet ingerigt, hetgeen eene gedeeltelijke verklaring geeft »van den spoed waarmede zij groote schatten verwerven. Seijid Ha- »san muntte verre uit boven het gros der Arabische kooplieden, en »sprak tamelijk vloeijend Hollandsch en Engelsch. Hij was gehuld »in de ruime, flodderende kleederen aan zijnen landaard eigen en »die bijzonder wel voegden voor zijne edele gestalte. Wij werden »ontvangen in eene kamer die op de Europesche wijze gestoffeerd »was en bijzonder voor de ontvangst van Europesche bezoekers »bestemd scheen. Spoedig na onze komst bragt een slaaf eenige »koppen Mokka-koffij binnen, en onder het opslurpen van het geu- »rig vocht bragt mijn vriend de zaken ten einde die de reden »van zijn bezoek waren. De Seijid prees het gezond oordeel dat »de Engelschen aan den dag hadden gelegd, door Singapoera tot »eene vrijhaven te verklaren; de uitgebreide handel welken het »liberale stelsel derwaarts had gelokt, was het beste bewijs voor »de deugdelijkheid van den maatregel [1]."

Seijid Hasan vertrok van Sambas den 20sten Mei 1823 met het schip Mastora [2]) en eene begeleiding van vijf soldaten van het garnizoen dier plaats [3]). Hij was belast met de overbrenging van twee brieven, een van den Gouverneur-Generaal en een van den Commissaris, alsmede van eene verzegelde kist met geschenken voor den Sultan van Broenei. Den 1sten Junij kwam hij op de buitenreede dier plaats ten anker. Te drie ure na den middag zag hij twee praauwen de rivier afkomen, die op de Mastora aanhielden; door de loodsen, die Seijid Hasan van Sambas had medegenomen, werden zij weldra als praauwen van den Sultan van Broenei herkend. Elke praauw was van zes vlaggen voorzien: die der eene waren geel, die der andere wit, beide met roode randen. De uitrusting en wapening en zelfs de kleeding der bemanning waren geheel gelijk aan die der Ilanons. In de eene zat de Orang-kaja di Gadong, een der rijksgrooten van Broenei. Toen de praauwen tot in de nabijheid van het schip gekomen waren, verzocht Seijid Hasan den Orang-kaja aan boord der Mastora te komen. Aan de uitnoodiging voldoende, vroeg deze tevens, vanwaar het schip kwam, en toen hij vernomen had dat Seijid Hasan door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië was gezonden, vroeg hij op vrij barschen

[1]) Earl, p. 67, 68.
[2]) Niet "Mantora," zoo als Blume, bl. 140, schrijft.
[3]) De Stuers HS., bl. 85.

toon, wat het oogmerk zijner komst was en of hij goed of kwaad in den zin had. De afgevaardigde verzekerde hem dat hij met een goed oogmerk was gekomen en met de overbrenging van een brief van den Gouverneur-Generaal aan den Sultan belast was. 1823.

De Orang-kaja, de beide loodsen van Sambas herkennende, verzocht daarop hen met zich te mogen nemen en in de tegenwoordigheid des Sultans te brengen. Het verzoek van Seijid Hasan om iemand van zijn gevolg daarbij te mogen voegen, werd geweigerd, en de loodsen vertrokken alleen met den Orang-kaja. Na hun vertrek zeilde de Mastora verder op en ankerde tegen den avond op de binnenreede van Broenei, waar Seijid Hasan op berigten bleef wachten, totdat eindelijk den 3den Junij de zendeling des Sultans met de loodsen terugkwam. Zij hadden den vorst alles wat zij wisten van den gezant en het doel zijner komst moeten verhalen. Van hen vernam onze afgevaardigde tevens wat de oorzaak was van het wantrouwen, waarmede hij ontvangen werd. Er was namelijk, zoo zeide men, kort te voren een persoon te Broenei gekomen, die den Sultan had diets gemaakt dat de Commissaris eene expeditie tegen zijne hoofdstad en zijn rijk in den zin had. Dit berigt had groote opschudding veroorzaakt; aanzienlijken en geringen hadden gewedijverd om de stad in staat van verdediging te brengen. Verschansingen waren opgeworpen en palen in de rivier geheid, terwijl dag en nacht wacht werd gehouden. De komst der Mastora had de vrees wel eenigermate tot bedaren gebragt, doch niet geheel weggenomen.

De Sultan gaf door zijnen zendeling den wensch te kennen om de brieven, waarmede Seijid Hasan belast was, te lezen, alvorens hem in zijne tegenwoordigheid toe te laten, doch deze durfde zich niet veroorloven den brief van den Gouverneur-Generaal anders dan op de plegtstatige wijze die de landsgebruiken vorderden, af te geven. De Sultan bleef echter onverzettelijk op zijn stuk staan, en Seijid Hasan, niets aan de waardigheid van het Gouvernement willende te kort doen, en toch ongenegen om onverrigter zake terug te keeren, besloot den Sultan te verzoeken om iemand der zijnen naar het schip Mastora te zenden, ten einde afschriften van de brieven te nemen. Dit werd aangenomen: Seijid Hasan opende de brieven, en de zendeling des Sultans keerde met de afschriften terug naar den dalem, waar de inhoud door den vorst overwogen werd.

1823. Na verloop van drie dagen kwam weder een zendeling van den Sultan aan boord der Mastora, gevolgd door vijf vaartuigen, naar 's lands wijze getuigd en opgesierd, en gaf te kennen dat de Sultan thans genegen en bereid was den afgezant van den Gouverneur-Generaal te ontvangen. Deze verliet het schip met de meest mogelijke plegtigheid en liet bij het afdragen der brieven 21 saluutschoten doen. Nog dienzelfden avond werd Seijid Hasan bij den Sultan toegelaten en de brief werd in de gehoorzaal van den vorst, in tegenwoordigheid van al de prinsen en rijksgrooten, overluid voorgelezen, welke plegtigheid weder door een saluut van 21 schoten werd gevolgd [1]).

De toenmalige Sultan van Broenei droeg den naam van Mohammed Khansoe'l-Alam. Hij had reeds gedurende het leven van den vorigen Sultan, Djamaloe'l-Alam, de teugels des bewinds onder den titel van Pangeran di Gadong Khansoe'l-Alam in handen gehad, en bij zijn overlijden van hem den last ontvangen om het rijk te blijven besturen, zoolang zijn toen slechts éénjarige zoon minderjarig zou zijn, maar de regering aan dezen over te dragen, zoodra hij den voegzamen leeftijd zou bereikt hebben. De Pangeran had echter nu reeds twintig jaren met den titel van Sultan geregeerd en den ouderdom van 70 jaren bereikt [2]). Bij het verleenen van het gehoor zat hij in staatsie op eene verhevenheid met drie van niboenghout vervaardigde trappen en onder een driedubbel wit zonnescherm. Aan zijne regterzijde zat zijn kleinzoon Pangeran Moeda Omar Ali, en aan zijne linkerzijde zijn zoon Pangeran Moeda Mohammed Alam, dien wij vroeger reeds [3]) als een verachtelijken booswicht hebben leeren kennen. Ook Seijid Hasan beschrijft hem als een man van losbandige, willekeurige en wreede geaardheid, aan wien het verval waarin het rijk toen verkeerde, grootendeels te wijten was. Vaak had hij zich tegen zijnen vader verzet; en zijne knevelarijen hadden vele inwoners genoopt het rijk te verlaten en vreemde schepen de reede van Broenei leeren schuwen. Zoo was drie jaren te voren eene bargo van Manilla met eene lading van verschillende koopwaren te Broenei gekomen, van welke zich deze prins op de onregtvaardigste wijze had meester gemaakt, terwijl hij de schepelingen deels tot den dood, deels tot slavernij

[1]) Roorda van Eysinga, bl. 1—5.
[2]) Roorda van Eysinga, bl. 14.
[3]) Zie boven, bl. 82.

had gedoemd. Seijid Hasan zag nog de bargo te Broenei; haar voormalige stuurman won er het karig levensonderhoud als horologiemaker, en een deel der matrozen werd als kanonniers gebruikt voor eene batterij, die op Poelo Tjermin, een eilandje in het midden der rivier van Broenei, was opgerigt. Deze geschiedenis is een passende tegenhanger van de mishandelingen, aan Raden Demang Abdoe'l-Kadir van Sambas aangedaan, die ik vroeger verhaald heb. De Sultan, zoo verhaalde men verder onzen afgevaardigde, had, uit vrees voor de aanslagen zijns zoons, beloofd hem in de maand Augustus van dat jaar de regering over te dragen, — een vooruitzigt dat de geheele bevolking van Broenei met ernstige bekommering vervulde [1]). 1823.

Doch keeren wij tot het plegtig gehoor terug. Vóór den Sultan zat de Pangeran Toemenggong, en naast dezen nam onze afgevaardigde plaats. De étiquette van het hof verbood dat de Sultan in persoon tot hem sprak: hij moest hetgeen hij hem wenschte te zeggen door tusschenkomst van een der leden van den rijksraad, Djawatan getiteld, aan den Pangeran Toemenggong mededeelen, die het vervolgens aan den afgevaardigde overbragt. Op deze wijze werd hem, uit naam des Sultans, het volgende aangezegd: »Zijne »Hoogheid de Sultan ontvangt alsnu in zijne tegenwoordigheid den »gezant van Zijne Exc. den Gouverneur-Generaal van Batavia, wien »hij op deze wijze, naar de gewoonte van Broenei, hulde en eer»bied betoont." De afgevaardigde antwoordde: »Zijne Exc. de »Gouverneur-Generaal heeft mij bevolen mij tot den Sultan van »Broenei te begeven, met geen anderen wensch, dan dat Zijne »Hoogheid Hoogstdeszelfs brief met vriendschap en goede gezind»heid moge ontvangen, — waarvoor Zijne Exc. den Sultan van »Broenei zeer zal verpligt zijn."

De indruk dien Seijid Hasan van deze plegtigheid en van den aard en het voorkomen der grooten van Broenei ontving, was lang niet gunstig en verre beneden hetgeen hij zich had voorgesteld. Het kwam hem voor dat de staat van een regent op Java verre verkieslijk was boven dien van den Sultan van Broenei. Des Sultans dalem was een huis van niboeng-hout, met kadjang-matten voor beschotten en een dak van nipa-bladeren, — onzindelijk en onaanzienlijk. De ruwheid en hebzucht der rijksgrooten ergerde den beschaafden Arabier. Nadat hij de geschenken aan den Sultan

[1]) Roorda van Eysinga, bl. 14—16.

1823. had overgegeven, was hij naauwelijks vijftien schreden van de woning verwijderd, toen hij bemerkte dat reeds de aanwezigen, buiten staat om langer hun ongeduld te bedwingen, de verzegelde kist hadden opengebroken en de goederen daaruit gerukt.

Seijid Hasan werd uit den dalem, op last des Sultans, naar de woning van den Orang-kaja di Gadong gebragt en aldaar gedurende één dag en twee nachten geherbergd. Thans werden hem van verschillende zijden verzekeringen gedaan aangaande zijne veiligheid, en eerst daaruit begreep hij met hoe groote mate van achterdocht men hem had gade geslagen. Hij achtte het daarom nuttig aan den Orang-kaja, zijne vrouw en kinderen, eenige kleine geschenken te geven, waardoor hij meer en meer hun vertrouwen won en inlichtingen verkreeg omtrent de houding van den vorst en de bevolking. Men verhaalde hem onder andere dat de Sultan van Sambas, in den brief die, te gelijk met het schrijven van den Commissaris, in het vorige jaar naar Broenei was gezonden, zijnen broeder van Broenei geraden had op zijne hoede te zijn, want dat de Commissaris eene expeditie ontworpen had om zich in zijn rijk te vestigen. Hij had er bijgevoegd dat de Commissaris trachten zou hem te misleiden, waarom hij hem ernstig vermaande dien niet te ontvangen, maar zoo mogelijk te verdelgen. Zoo zou de Sultan van Sambas zelf de oorzaak geweest zijn van de vrees en achterdocht die te Broenei heerschten. Seijid Hasan kon het naauwelijks gelooven, totdat hij later, bij zijne terugkomst te Sambas, de bevestiging en verklaring dezer bijzonderheid vernam.

Men zou den Sultan van Sambas waarschijnlijk onregt aandoen, wanneer men hem van opzettelijke trouweloosheid jegens het Gouvernement beschuldigde; maar de wegen der Maleijers hebben duizenden kronkelingen en hunne staatkunde is de ingewikkeldste doolhof, die de geslepenheid der westersche diplomatie te schande maakt. De Sultan schijnt inderdaad niets anders beoogd te hebben, dan Broenei door zijn verraderlijken raad in moeijelijkheden met het Nederlandsch Gouvernement te wikkelen en alzoo in het verderf te storten, ten einde zich wraak te verschaffen over de schade, hem vroeger door het schandelijk gedrag van den Pangeran Moeda Mohammed Alam berokkend [1]). De Sultan heeft zelfs later aan Seijid Hasan te kennen gegeven dat, zoo de Commissaris aan Broenei den oorlog wilde aandoen, hij zich gaarne met de uitvoering zijner be-

[1]) Zie boven, bl. 82.

velen zou belasten, en verzocht hem den Commissaris, die toen 1823.
reeds lang van Sambas vertrokken was, bij zijne komst op Java daarvan kennis te geven. Seijid Hasan verzekerde hem echter dat het niet in de bedoelingen van den Commissaris lag, het Nederlandsch gezag met de wapenen uit te breiden, en dat hij niet anders beoogde, dan door vreedzame middelen het welzijn van Borneo te bevorderen [1]).

Vóór zijn vertrek maakte Seijid Hasan nog eenmaal zijne opwachting bij den Sultan van Broenei, ten einde van hem het antwoord op de medegebragte brieven te ontvangen. De Sultan deed hem eene missive voor den Gouverneur-Generaal, eene voor den Commissaris en eene voor den Sultan van Sambas ter hand stellen, en belastte hem, ter beantwoording van het geschenk van den Commissaris ontvangen, met de overbrenging van drie Dajaksche slaven, uit het land der Kajans afkomstig. De afgevaardigde vroeg daarop den Sultan, hoe het nu gelegen was met het eigenlijk oogmerk zijner komst, en wat hij, uit naam zijner Hoogheid, aan den Gouverneur-Generaal en den Commissaris zou te kennen geven. De Sultan antwoordde hierop: »ik heb dit gezegd in de brieven welke ik in antwoord zend." Na een oogenblik voegde hij er bij: »Ik verzoek u, Pangeran, »aan den heer Commissaris te willen zeggen dat, wanneer hij ge»negen is vriendschap met mij aan te gaan, dit vooral niet min»der mijn wensch is; maar dat het op een afstand geschiede! Ik »heb tot heden nog geene gezanten naar Batavia gezonden, dewijl »ik het daarover met mij zelven nog niet eens ben; doch wanneer »in het volgende jaar mijn rijk zich in rust bevindt, zal ik mijne »gezanten naar Batavia afvaardigen. Intusschen zijn mijne onder»danen nog weinig bij de Europeanen bekend, en 't is te vreezen »dat zij hen, wegens hunne kleeding en de gedaante hunner »praauwen, zoo zij naar Java mogten komen, welligt voor Ila»nons zullen aanzien en hen in hechtenis nemen en in de gevan»genis werpen." Seijid Hasan antwoordde hierop met eenigen nadruk: »Uwe Hoogheid behoeft niet te vreezen dat het Gouvernement »hare onderdanen niet naar behooren zal beschermen." Hierop vroeg de Sultan wat »het Gouvernement" en wat »de Compagnie" genoemd werd. De afgevaardigde antwoordde met Oostersche hoogdravendheid: »Door Gouvernement verstaat men dat bestuur, welks

---

[1]) Roorda van Eysinga, bl. 6—12.

1823. »gebied uitgestrekt en welks magt onbeperkt is, dat dapperheid aan »regtvaardigheid paart en nooit met slinksche wegen of bedrog te »werk gaat. Hij, die bedriegt, is zwak, gelijk b. v. de zeeroovers, »wier bedrijven hunne zwakheid toonen; maar de aard van een »Gouvernement is kracht. Door Compagnie verstaat men eene »vereeniging van personen, die onderling eene zaak ondernemen en »voorstaan." Of het onderscheid den Sultan, die zonder twijfel van de magt der voormalige Oost-Indische Compagnie gehoord had en niet wist waarom thans het Nederlandsch gezag den naam van »Gouvernement" droeg, door deze verklaring duidelijk is gewòrden, meen ik te mogen betwijfelen.

Het onderhoud met den Sultan liep hiermede af. Seijid Hasan ontving de brieven, nam afscheid en keerde onder vele eerbewijzen en een saluut van 21 schoten naar zijn schip terug. Des avonds ten negen ure kwam hij aan boord der Mastora en nog denzelfden nacht verliet hij de reede van Broenei [1]).

Alvorens ook wij Broenei verlaten, wil ik hier uit het rapport van Seijid Hasan nog eenige opmerkingen betreffende den toestand en de vooruitzigten van dit gedeelte van Borneo mededeelen.

De huizen der stad schat onze Arabier op omtrent 200, groot en klein, en de bevolking op ongeveer 2000 zielen [2]). Welvaart was er onbekend en de inwoners waren hoogst onbeschaafd en ongeschikt om met vreemdelingen te verkeeren. Gedurende zijn verblijf te Broenei zag hij er geen enkel vreemd handelsvaartuig aankomen. De praauwen die hij er vond, waren slechts vijf in getal, ieder naar gissing van 10 kojangs, en behoorden allen aan bloedver-

---

[1]) Het verhaal van het afscheidsgehoor is bij Roorda van Eysinga, bl. 12, 13, met eenige uitlatingen medegedeeld, die ik uit het rapport in HS. heb aangevuld.

[2]) De berigten omtrent de bevolking van Broenei zijn verbazend uiteenloopend. Logan geeft daarvan een overzigt, p. 523. Pigafetta schatte in 1521 de bevolking op 25,000 huisgezinnen; Olivier van Noort, 80 jaren later, op slechts 3000; Mandelsloe, in 1636, op niet meer dan 2000; Valentijn (bl. 240), in het begin der vorige eeuw, op 2000 à 3000, de bewoners der land- en tuinhuizen in den omtrek niet medegerekend; Hunt, in 1809, op 3000 huisgezinnen of 15000 zielen; een Armenisch koopman, die in 1834 Broenei bezocht, op niet minder dan 100,000 zielen, waaronder 20,000 slaven (zie Sing. Freepress van 15 Sept. 1836); Low, in 1847, op 12000 zielen. Men ziet dat de laagste dezer opgaven die van Seijid Hasan zeer verre overtreffen. Die van Pigafetta en den Armeniër zijn even buitensporig; maar ook Seijid Hasan schijnt mij aan den anderen kant te overdrijven. Op het tamelijk overeenstemmend gezag der overige autoriteiten zullen wij eene bevolking van 10 à 15,000 zielen mogen aannemen.

wanten van den Sultan. De praauwen van Broenei, die de West- 1823.
kust van Borneo, Riouw en de Straits-settlements bezochten, waren niet regtstreeks van de hoofdstad, maar van de onderhoorige plaatsen langs het strand afkomstig. De bevolking der hoofdstad had echter doorgaans deel in de uitrusting. Ziehier hoe Seijid Hasan dezen handel beschrijft. »Met kleine vaartuigen verlaten de in»woners van Broenei de stad en begeven zich naar de eene of »andere kampong langs het strand, waar zij twee of drie jaren blij»ven. Wanneer zij daar met de medegebragte handelsartikelen eenig »geld hebben overgewonnen, vereenigen zij zich met eenige andere op »die plaats aanwezige en in denzelfden toestand verkeerende landge»nooten, om op gezamenlijke kosten de uitrusting van een grooter »vaartuig te beproeven. Wanneer dit gereed is, wordt de beschik»bare ruimte onder de belanghebbenden verdeeld, die nu ieder hunne »waren aan boord brengen, om vervolgens den togt mede te maken. »De grootste dezer praauwen kunnen ongeveer 10 kojangs laden en »zijn met 80 en meer personen bemand [1]). De waarde van zulk »eene lading is van 1600 tot 2000 Spaansche matten. Zij gaan nu »langs de kust van plaats tot plaats, verkoopende wat zij kunnen »en de ontstane ruimte met nieuwe inkoopen aanvullende. Wanneer »nu deze lieden naar de hoofdplaats wenschen terug te keeren, be»geven zij zich in kleine vaartuigen derwaarts, hunne verworven »schatten onder weg zooveel mogelijk in veiligheid brengende. Zij »laten echter zooveel in het vaartuig als noodig is om geen achter»docht te wekken. Zoodra zij in de stad komen, wordt het vaartuig »voor den dalem des Sultans gebragt, die zich in persoon aan boord »begeeft, de kisten laat openen, en zonder betaling voor zich eischt »wat hem goeddunkt. Eerst daarna kunnen de schepelingen het »overschietende als hun eigendom beschouwen. Wanneer de heb»zucht van den Sultan voldaan is, brengen zij het vaartuig naar »hunne eigene woning, en gaan dan langzamerhand, en in het diepste »geheim, de goederen te huis halen welke zij verborgen hadden."

De afhankelijkheid der bevolking van hunne vorsten en rijksgrooten was, volgens onzen berigtgever, zoo groot, dat zij geheel als slaven konden worden aangemerkt. Niet slechts beschikten deze

[1]) Hieruit kan men besluiten tot het overdrevene van hetgeen, D. I, bl. 356, op gezag van G. Muller, omtrent praauwen van Broenei van 80 tot 90 kojangs gezegd is. Inderdaad had deze opgave, met meerdere opmerkzaamheid beschouwd, hare eigene veroordeeling met zich gebragt.

1823. dwingelanden naar willekeur over hunne bezittingen, maar ook over hunne vrouwen en kinderen, om die als slaven te verkoopen. Het was de gewoonte der vorsten, aan de handelsvaartuigen, naar de Straits of naar de Westkust vertrekkende, brieven mede te geven, waardoor de kooplieden het karakter van gezanten ontvingen. Zij deden dit in de hoop van voor de kleine geschenken die zij medegaven, aanzienlijkere terug te erlangen, en tevens omdat van vaartuigen die gezantschappen overbrengen, geene in- of uitgaande regten geheven worden. De schepelingen, geheel van de genade hunner vorsten afhankelijk, beijverden zich om hun welgevallig te zijn en geschenken van vreemde vorsten en grooten te bezorgen, niet uit genegenheid, maar in de, desniettemin vaak teleurgestelde hoop, om daardoor aan hunne afpersingen te ontsnappen.

Wanneer vreemde schepen Broenei aandeden, hetzij om er hunne ladingen te verkoopen, hetzij uit hoofde van de kentering der moesons of van gebrek aan levensmiddelen, maakten zich de aanzienlijkste inwoners doorgaans van schip en lading meester en verdeelden de schepelingen onder elkander als slaven. Zij gaven namelijk voor dat die schepen op hunne kusten schipbreuk hadden geleden en beriepen zich dienvolgens op het regt van tawankarang. Geen wonder dat nimmer Maleijers en Javanen, en zelfs geene Boeginezen, te Broenei meer ten handel kwamen! geen wonder dat zich in zulk een onherbergzaam oord geene vreemdelingen kwamen nederzetten! De zee tusschen Tandjong Datoe en Broenei werd door geen, enkel vreemd vaartuig beploegd, en ook in de wateren ten Noord-oosten van Broenei waren, gelijk Seijid Hasan verzekert, schier geene koopvaarders gezien, sedert de Engelschen hunne voormalige vestigingen op Laboean en Balambangan verlaten hadden.

Zoodanig was de toestand van Broenei, niettegenstaande het land een overvloed der treffelijkste voortbrengselen oplevert! Zoodanig was de trap van welvaart waartoe dat rijk onder de zegeningen van een echt Maleisch bestuur was opgeklommen!

Ofschoon Seijid Hasan het voor Europeanen slechts onder de grootste voorzorgen raadzaam achtte, dit onherbergzaam oord te bezoeken, was hij echter van oordeel dat de handel van Broenei met Sambas en Pontianak, ten gevolge der vestiging van een regtvaardig en welgeordend bestuur, allengs zou toenemen, mits de residenten de kooplieden van dat rijk met beleid en zachtheid

behandelden, en dat langzamerhand vele ingezetenen van Broenei de wijk naar de Westkust zouden nemen, om zich onder de bescherming van het Gouvernement te stellen en de wreede tirannij waaronder zij zuchtt'en, te ontgaan [1]). 1823.

Op zijne terugreis had Seijid Hasan met eenigen tegenspoed te worstelen; wegens de ondiepten, sterke stroomingen en rukwinden had hij niet minder dan acht dagen werk om Tandjong Datoe voorbij te zeilen. Hij ontmoette hier den heer George Muller, die eindelijk met de expeditie tot onderzoek van het land der Kajans Sambas verlaten had [2]); in het volgende boek zal ik daarvan breeder gewagen. In de eerste helft van Julij kwam onze afgevaardigde te Sambas terug, waar hij, zooals reeds gebleken is, den Sultan zijne opwachting maakte. Vandaar vertrok hij naar Batavia, waar hij den 21sten October zijn rapport aan den Gouverneur-Generaal indiende.

Wij zullen Pangeran Seijid Hasan op het tooneel der geschiedenis van Borneo niet meer ontmoeten en nemen daarom hier van hem afscheid met de opmerking dat zijne zending naar Broenei niet de laatste dienst was, die hij aan het Nederlandsch Gouvernement bewees. In Februarij 1824 werd hem eene zending naar verschillende hoven van Bali opgedragen, ten einde de geneigdheid der vorsten te onderzoeken om rekruten te leveren voor het Nederlandsch Oost-Indisch leger. Hij volbragt deze zending als partikulier handelaar in een zijner eigene vaartuigen, en had het genoegen te kunnen berigten dat hij althans te Badong eene gunstige gezindheid bij den Sultan gevonden had [3]). Inderdaad bekwam het Gouvernement sedert meermalen een gering aantal op Bali aangeworven manschappen; in 1827 wenschte men echter, uit hoofde van den oorlog op Java, eene bepaalde overeenkomst te sluiten, volgens welke minstens een duizendtal Badongsche rekruten aan het Gouvernement zou geleverd wor-

---

1) Roorda van Eysinga, bl. 7, 16—22.
2) Blume, bl. 140.
3) Mijer 1824 en 1825, bl. 557, 558. Uit Seijid Hasans uitvoerig rapport over Bali is klaarblijkelijk ontleend wat bij Roorda van Eysinga, Verschillende reizen en lotgevallen, D. III, bl. 367—394, over dat eiland voorkomt. Bovendien heeft de heer van Hoëvell in T. v. N. I., Jaarg. VII, D. II, bl. 139—201, een Maleisch verhaal van de historische overleveringen van Bali met vertaling en aanteekeningen geplaatst, dat uit de pen van zijnen secretaris Abdoe'llah el-Mitsri is gevloeid.

1823. den. Ook nu werden de onderhandelingen aan Seijid Hasan opgedragen, en de overeenkomst kwam werkelijk tot stand, ofschoon hare nakoming door eene magtige partij aan het hof werd verijdeld [1]. In October 1830 leverde hij aan het Gouvernement een allerbelangrijkst rapport in over de zeerooverij, die hij, wegens zijne veelvuldige handelsreizen en naauwkeurige kennis der inlandsche zeden, beter dan welligt iemand anders kon beschrijven en beoordeelen [2]. Of hij sedert nog andere diensten aan de regering bewezen heeft is mij niet bekend, maar wel dat hij nog eene lange reeks van jaren, onder het genot der algemeene achting, te Soerabaja heeft gewoond.

[1]) De Stuers, Gedenkschrift van den oorlog op Java, vert. door Lange, bl. 143.

[2]) Zie een uittreksel uit dit rapport bij Cornets de Groot, bl. 268—272.

ELFDE HOOFDSTUK.

Opheffing van het zoutmonopolie op Borneo. — Ampliatie van het contract met Sambas. — Aard en misbruiken van het pandelingschap. — Mislukte poging om het in Sambas te verzachten. — Regeling van het civiel gezag. — Verheffing van den Panembahan van Mampawa tot Sultan. — Militaire bezetting der Westkust. — Toestand der forten en militaire gebouwen, en plannen tot verbetering der bestaande of den aanleg van nieuwe werken. — De Commissaris en Luitenant-kolonel vertrekken van Sambas. — Contract met Koeboe. — De Commissaris en Luitenant-kolonel bezoeken op de terugreis Simpang en Sukkadana. — Hunne komst te Batavia en goedkeuring hunner verrigtingen. — Reis van den heer Hartmann naar Matan. — Zijne voorstellen afgewezen. — Roof aan de brik Generaal de Kock gepleegd. — Verwaarloozing der betrekkingen met Broenei. — Terugblik op de verrigtingen van den Commissaris Tobias.

Ik heb het verhaal van de bevrediging der Chinezen van Montrado en van de onderhandelingen met Broenei door geene bijzonderheden van anderen aard willen storen. Ik had anders reeds vroeger moeten gewag maken van het besluit van den Gouverneur-Generaal van 11 Maart 1823, waarbij eindelijk de belangen van den zouthandel op Borneo overeenkomstig de wenschen van den Commissaris geregeld werden. Het Gouvernements-zoutmonopolie, in 1819 ingevoerd, was nog zeer verzwaard door de hooge prijzen, waartoe de schaarschte van 1820 aanleiding had gegeven. Daar deze reden thans niet meer bestond, werd in de eerste plaats bepaald, dat van 1 April af het zout, zoowel voor uitvoer als voor consumtie, in 's lands pakhuizen op Java en Madura voor *f* 75.00 de kojang (van 27 pikols) zou verkrijgbaar zijn en, voor zooverre het voor uitvoer bestemd was, vrij aan boord der vaartuigen zou geleverd worden. Maar hiermede was nog een bijzondere maatregel in het belang van Borneo verbonden. »In afwachting van het »tijdstip, waarop het welligt nuttig en doenlijk zou worden geacht »alle buitenbezittingen voor den vrijen invoer van Gouvernements- »zout open te stellen," zou het reeds dadelijk aan een iegelijk vrij staan »in alle Nederlandsche bezittingen en établissementen op 1823.

1823. »Borneo" het in 's lands pakhuizen ingekochte zout voor eigen rekening in te voeren en te verkoopen; ja om den aanvoer van dit onontbeerlijk artikel, welks schaarschte op Borneo vaak groote ongelegenheid gewekt had, te bevorderen, werd aan de agenten of schippers de terugbetaling eener premie van *f* 15.00 op elken aldaar aangebragten kojang toegezegd. Hiertoe moesten zij echter voorzien zijn van een certificaat, waarbij de werkelijke inkoop op Java of Madura werd gestaafd; want om de belangen der schatkist met die van den handel in overeenstemming te brengen, werd nogtans het verbod van den aanvoer van zout, elders dan op Java of Madura aangemaakt, op straf van verbeurdverklaring van schip en lading ten strengste gehandhaafd. De praemissen van dit besluit stellen de onbetwistbare stellingen op den voorgrond, dat het gemakkelijk verkrijgbaar maken dezer eerste levensbehoefte eene zaak is van het grootste gewigt en door vermeerderd gebruik de schatkist zonder bezwaar der ingezetenen zou stijven, en dat de kleine vaart en smalle handel naar de buitenbezittingen door den vrijen uitvoer van Java-zout grootelijks zou worden verlevendigd [1]). Dit besluit gaf op Borneo algemeen genoegen, en de heer Muller verzekert ons dat reeds in den loop van 1823 alle praauwen van Java te Sambas terugkomende zooveel mogelijk zout hadden geladen, 't welk aan de speculanten eene goede winst opleverdē, daar zij, het zout eenige stuivers lager dan de Gouvernementsprijs in het pakhuis bedroeg, aanbiedende, doorgaans binnen 24 uren alles verkocht hadden. »En niet enkel op de voornamen," zegt hij, »daalt het voordeel hiervan neder, maar ook op de geringere klasse, »en menig zijden kleedje, menige gouden ring of knop ziet men, »ten teeken van vermeerderde welvaart, allengs ook den minderen »inlander versieren [2])."

Gelijktijdig met de regeling van de zaken der Chinezen, kwam ook de ampliatie van het contract met Sambas den 10den Mei tot stand. De voornaamste punten waren zeker reeds lang te voren bepaald, maar de definitieve vaststelling moest uit den aard der zaak op de bevrediging der Chinezen wachten. Ook van dit stuk mag eene korte analyse in eene beschrijving der organisatie van Borneo's Westkust niet ontbreken. Bij art. 1 belooft de Sultan, »de onmo»gelijkheid inziende, om de zaken met de Chinezen behoorlijk gere-

[1]) Staatsblad, no. 9.
[2]) G. Muller, Bijdragen tot vroegere rapporten (HS.), bl. 6, 7.

»geld te houden, zoo iemand anders dan de resident zich met het »ontvangen der belastingen bemoeit," zich van alle ontvangsten, 't zij in geld, goud, opium of andere waren, die hem door de Chinezen mogten worden aangeboden, te onthouden en dezelfde onthouding van al zijne bloedverwanten en rijksgrooten te zullen eischen. Bij art. 2 staat de Sultan, »ten volle overtuigd dat de »groote uitgaven, door het Gouvernement besteed om de Chinezen »tot hun pligt te brengen, ook voor hemzelven de heilzaamste vruchten zouden hebben, en de billijkheid gevoelende om daarin eenigzins te gemoet te komen," aan het Gouvernement in vollen eigendom af het geheele landschap Larah met de 16 zich daarin bevindende Dajaksche gehuchten, te zamen gerekend op 1035 lawangs [1]), welke door den Pangeran Bandhara, wien dit landschap als apanage toebehoorde, aan den resident zouden worden aangewezen, onder belofte dat hij zich met het bestuur van Larah niet verder zou inlaten noch gedoogen dat iemand anders zich daarmede bemoeide. Bovendien werd nog aan het Gouvernement op gelijken voet toegewezen een stuk lands in het distrikt Sinkawang, zich uitstrekkende van het riviertje Roesa ten Noorden tot aan de rivier Sedouw ten Zuiden en landwaarts in tot Tengahan. Daarentegen werd bij art. 3, »ofschoon »de inkomsten van Sambas tot dusver geen vierde gedeelte der uitgaven hadden bedragen," in te gaan met 1 Julij aanstaande, het jaarlijksch inkomen dat de Sultan van het Gouvernement genieten zou, bepaaldelijk op 24000 gulden gesteld, waarvan hij beloofde ƒ3000 aan den Bandhara, ƒ2200 aan den Toemenggong af te staan. Te- 1823.

---

[1]) Zie hier de speciale opgave:

Batoe oedjong	30	lawangs.
Dapan.	40	"
Segajang.	80	"
Sebiea.	200	"
Santallang	30	"
Soetie.	20	"
Kemmajouw.	60	"
Palampang	15	"
Seloear	20	"
Bagoewie.	60	"
Taria.	80	"
Pajoen	60	"
Lanbon	30	"
Plajoe.	80	"
Sabatoeang	30	"
Larah.	200	"
	1035	

1823. vens werd aan den Sultan de toezegging vernieuwd dat, bij toenemende opbrengsten van het établissement te Sambas, ook zijne jaarwedde zou vermeerderd worden; doch art. 14 van het bestaande contract betrekkelijk de levering aan den Sultan van 12 kojangs zout tegen verminderden prijs, werd, uit hoofde der opheffing van het zout-monopolie, ingetrokken. Gelijk bij art. 7 van het bestaande contract, met het oog op de bevordering der algemeene welvaart, het Gouvernement zich de heffing van tollen ontzegd had op goederen die naar de bovenlanden werden gevoerd, verbond zich de Sultan, bij art. 4 der ampliatie, om ook van zijne zijde geene tollen in de binnenlanden te heffen noch te gedoogen dat door iemand anders tollen geheven of monopoliën gedreven werden, terwijl hij bij art. 5 op zich nam alle overtreders dezer bepaling, zonder oogluiking of aanzien des persoons, te helpen ontdekken, opdat zij billijke straf mogten ontvangen. Bij art. 6 belooft het Gouvernement, overeenkomstig de wenschen door den Sultan geopenbaard, nader met hem in overleg te treden omtrent den afstand van andere provinciën van Dajaks, wanneer de ondernemingen tot bevordering van cultures in het landschap Larah aan de verwachtingen mogten beantwoorden. Verder verbindt zich de Sultan bij art. 7 om de onderlinge oorlogen der Dajaks te verbieden en de wederspannigen ten strengste te straffen; art. 8 verzekert aan het Nederlandsch Gouvernement te Batavia het blijvend regt tot goedkeuring der keuze van een troonsopvolger, »opdat de door het Gouvernement erkende troons»opvolger de eerbewijzen genieten mogt, aan den erfprins van Sambas »toekomende;" terwijl eindelijk art. 9 de geheele overeenkomst aan de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal onderwerpt [1]). Deze ratificatie is werkelijk reeds den 3den Junij 1823 gevolgd [2]).

Onder de zaken die de aandacht van den heer Tobias gedurende zijn verblijf te Sambas bijzonder bezig hielden, behoort ook de regeling van het lot der zoogenaamde pandelingen. Tot eene juiste voorstelling van den toestand der bevolking van Borneo en vele andere gewesten van Indië, is de kennis dezer instelling eene gewigtige bijdrage. Sedert de hoogste oudheid bestaat namelijk onder de Maleijers het gebruik dat onvermogenden bij het aangaan van schulden contracten sluiten, waarbij zij zich verbinden den interest der

---

1) Off. Stukk. HS., bl. 134—140.
2) Van Grave HS. I., bl. 17.

schuld niet in geld, maar in stede daarvan in arbeid te voldoen [1]. 1823.
Doorgaans blijven hunne vrouwen en kinderen borg voor hunne schuld en treden in hunne plaats, wanneer zij niet langer kunnen werken of sterven vóórdat de schuld is afgedragen. Op dit laatste is bijna nimmer eenige kans, daar de schuldeischer slechts verpligt is den schuldenaar van het noodig voedsel en van sirih en tabak te voorzien, maar hem voor zijn arbeid niet het geringste loon geeft, dat tot vermindering zijner schuld zou kunnen strekken. Wel kan de pandeling trachten, in den tijd die hem van den arbeid voor zijn schuldeischer overschiet, het noodige geld tot vereffening zijner schuld te verdienen; maar zeer zelden mag hem dit gelukken. Wanneer de wettig geachte gebruiken behoorlijk worden in acht genomen, is de pandeling wel niet geheel aan het goedvinden van den schuldeischer overgelaten en heeft hij hem slechts zekere bepaalde diensten, b. v. als roeijer bij reizen, als koeli bij het bouwen van een huis en andere dergelijke te bewijzen; maar hij mag zich toch nimmer zonder verlof van de woonplaats des schuldeischers verwijderen, hij moet zelf voor zijne kleeding en huisvesting zorgen, en niet zelden worden de adat, voor zooverre zij in het voordeel van den schuldenaar zijn, door den overmagtigen schuldeischer geheel met voeten getreden, en bestaat er genoegzaam geen onderscheid tusschen pandelingschap en volkomen slavernij [2]. In den toestand van anarchie waarin het rijk van Sambas tot 1818 verkeerd had, was er dit kwaad tot eene verbazende hoogte geklommen en werd er het regt der schuldeischers op de onbarmhartigste wijze toegepast. 't Was niet zeldzaam dat men vrouwen en kinderen, die borgen voor de schuld des huisvaders gebleven waren, als slaven zag verkoopen. Maar vooral met de ongelukkige Dajaks werd zeer willekeurig gehandeld. In strijd met de gebruiken omtrent het pandelingschap, werden zij voor de hun opgedrongen en soms hunne behoefte te boven gaande levering van tabak en zout, bij onvermogen om ten bepaalden tijde de gevorderde hoeveelheid rijst te voldoen, door hunne Maleische of Chinesche tirannen op de wreedaardigste wijze van vrouw en kinderen beroofd [3].

---

[1]) Het pandelingschap is altijd het gevolg van een contract; gewone koop- of speelschulden maken den schuldenaar niet tot pandeling. Schulden der laatste soort noemen de Maleijers oetang wang (geldschulden), die der eerste soort oetang badan (ligchaams-schulden).

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 628, 629.

[3]) Van Grave HS. I, bl. 14, 15.

1823. De menschlievende Gouverneur-Generaal van der Capellen had den 7den Maart 1822 een besluit genomen, waarbij hij het pandelingschap op Java geheel had afgeschaft, en op de buitenbezittingen geregeld op eene wijze, die met de eischen der billijkheid overeenkwam. Zoo werd bepaald dat door, of op last van elken resident of gouverneur, een register van alle contracten van pandelingschap zou worden aangelegd; dat geene renten op de sommen waarvoor de verpanding geschied was, zouden mogen berekend worden; dat de arbeid zelf zou strekken om de schuld af te dragen, en wel volgens een vast tarief, 't welk voor eene schuld van *f* 7 een arbeid van negen maanden, voor eene van *f* 14 een arbeid van 15 maanden, en zoo vervolgens bij hooger bedrag van schuld eene steeds dalende proportie van arbeid vorderde; en dat, behalve levensonderhoud, aan den pandeling maandelijks minstens een halve gulden als loon zou worden uitbetaald [1]). Dit besluit was in December 1822 ook te Sambas bekend geworden; maar de resident had het niet durven publiek maken, in de overtuiging dat het alle grooten en kooplieden, wier fortuin voor een groot gedeelte in het aantal hunner pandelingen bestond, zeer tegen het Gouvernement zou innemen, en dat de handel door deze verordeningen grootendeels zou te niet loopen, dewijl de dienst van matroos schier uitsluitend door pandelingen werd verrigt. De heer van Grave maakte den Commissaris deelgenoot zijner vrees, en deze gelastte hem het besluit aan den Sultan mede te deelen ten einde diens gedachten daarover te vernemen. De Sultan, al het nut erkennende dat in de billijke bepalingen van het besluit was gelegen, oordeelde echter dat het tijdstip voor de afkondiging daarvan nog geenszins gekomen was. Die vorst was van oordeel dat, te beginnen met zijne eigen familie, alle gezeten handelaars en inwoners zich grootelijks verongelijkt zouden achten en hem zelven beschuldigen van hunne belangen aan den Koning der Nederlanden te hebben verraden; en dat de pandelingen zelven, die door de kracht der gewoonte, de levering van het noodig levensonderhoud, en soms ook door eene goede behandeling, aan hunne meesters verbonden waren, het Gouvernement geenszins voor hunne bevrijding zouden danken, — te minder daar niemand vermogend genoeg was om hen tegen betaling van loon in dienst te nemen, zoodat zij, bij volslagen gebrek aan arbeid,

---

[1]) Staatsblad 1822, no. 7.

òf een hoop hulpelooze vagebonden zouden worden, òf hunne oude meesters zouden moeten smeeken, hen weder op den vorigen voet in dienst te nemen. De heer van Grave maakte den Commissaris met de zienswijze des Sultans bekend, en deze verzocht hem met de afkondiging van het besluit te wachten, totdat het genot van vrede en rust de fortuinen eenigzins zou hersteld hebben en het mogelijk zou zijn de nieuwe verordeningen zonder algemeene tegenkanting in te voeren. De resident moest zich dus tot een ijverig waken tegen misbruiken van de zijde der schuldeischers bepalen [1], en het schijnt dat ook elders op Borneo de afkondiging van het besluit op soortgelijke gronden is achterwege gebleven. De vrees voor een doortastend handelen, waarvan echter de bezwaren niet mogen ontkend worden, heeft in dit geval, gelijk zoo dikwijls, de misbruiken weder voor langen tijd bestendigd. Nog in 1832 getuigde de heer Francis dat, gedurende de 14 jaren onzer vernieuwde vestiging op Borneo's Westkust, nog niets tot verbetering van het lot der pandelingen en slaven was gedaan [2], en nog 15 jaren later beschrijft de heer v. Lijnden het pandelingschap te Pontianak en elders op Borneo nog even zoo als het vóór de bepalingen van den Baron van der Capellen was geweest [3]. 1823.

Wij zullen thans de voornaamste beschikkingen van den Commissaris betrekkelijk de regeling van het civiel gezag en de militaire garnizoenen op Borneo's Westkust kortelijk doorloopen. Het hoogste plaatselijk gezag zou aan een ambtenaar met den titel van Gezaghebber ter Westkust worden opgedragen, en de heer C. L. Hartmann, resident van Pontianak en Mampawa, werd, met behoud dezer laatste betrekking, provisioneel daarmede belast. Behalve den resident van Sambas van Grave, wien als assistent-resident voor Larah de heer Lunel werd ter zijde gesteld, werden hem nog twee waarnemende assistent-residenten toegevoegd, de heer van den Dungen Gronovius voor de binnen- en bovenlanden en de heer C. G. Goldman voor Mampawa [4]. Eerstgenoemde zou het toezigt houden over de posten te Landak en Tajan, alsmede over die welke, volgens den last aan den heer Hartmann verstrekt, nog in den loop

[1]) Van Grave HS. I, bl. 15—17.
[2]) Francis, bl. 15.
[3]) T. a. p.
[4]) Tobias, bl. 78, Mijer 1822 en 1823, bl. 178, 179, van Grave HS. I, bl. 24, Almanak voor N. I. 182 , bl. 61.

1823. des jaars te Sintang en Sangouw zouden gevestigd worden. Behalve verdere nasporingen tot uitbreiding van de kennis der bovenlanden aan de Kapoeas en de handhaving der contracten met de bovenlandsche vorsten, waren hem inzonderheid de belangen der diamantgraverij in het Landaksche opgedragen, gelijk hij dan ook werkelijk den 20sten Junij 1823 met den Panembahan van dat rijk daaromtrent eene nadere overeenkomst sloot, die wij reeds vroeger bij de algemeene beschouwing der diamantgraverij op Borneo's Westkust hebben leeren kennen [1]). De benoeming van een afzonderlijken assistent-resident voor Mampawa hing zamen met verschillende plannen om deze plaats uit haren vervallen toestand op te beuren en zelfs, uit een militair oogpunt, tot het hoofd-établissement te verheffen [2]). De Panembahan van dit rijkje werd omstreeks dezen tijd, ter belooning zijner trouw jegens het Nederlandsch Gouvernement, onder den naam van Mohammed Zeinoe'l-Abedîn, tot Sultan verheven, zonder dat daardoor, zoo het schijnt, zijne betrekking als vasal tot den Sultan van Pontianak werd gewijzigd: ten minste werd in 1828, na den dood van den hoogbejaarden vorst, een nieuw contract, Mampawa betreffende, met den Sultan van Pontianak gesloten [3]). Waarschijnlijk was toen ook Mas Draman, dien de Commissaris Tobias tot troonsopvolger van Mampawa bestemd had [4]), overleden. Op het tijdstip, waarvan wij hier spreken, stelde de heer Tobias voor, dezen jongen vorst, onder opzigt van den regent van Samarang, Java als verblijfplaats aan te wijzen, opdat hij door den omgang met meer beschaafden de »verregaande domheid," aan het geslacht der vorsten van Mampawa eigen, zoo mogelijk zou afleggen en zich bekend maken met de koffijkultuur, voor welke die ambtenaar het terrein van Mampawa uitmuntend geschikt achtte [5]).

Omtrent de militaire bezetting der Westkust maakte de heer Tobias, in overleg met den luitenant-kolonel de Stuers, eenige schikkingen, die bij besluit van 8 Mei 1823 werden vastgesteld [6]) en waarvan bij de ten-uitvoer-legging slechts in enkele zeer ondergeschikte bijzonderheden werd afgeweken. Na het vertrek op den 16den Mei

---

1) D. I, bl. 73.
2) Vgl. boven, bl. 112.
3) Zie D. I, bl. 261, noot 1, en het contract van 1828, voorkomende Off. Stukk. HS., bl. 381—385.
4) Vgl. boven, bl. 104.
5) Off. Stukk. HS., bl. 34.
6) Dit besluit is medegedeeld bij de Stuers HS., Bijl. A.

van een deel der expeditionnaire troepen, bleven op Borneo's Westkust 1823.
15 officieren en 435 manschappen over. Het werd raadzaam geoordeeld deze magt, althans voor het oogenblik, niet verder te verzwakken, maar eene trapsgewijze vermindering te doen plaats hebben, naarmate zich de nieuwe orde van zaken op de Westkust zou bestendigen. De dappere kapitein Zimmerman werd tot militair- kommandant ter Westkust benoemd, en toen de luitenant-kolonel hem het bevel overgaf, werden daarbij de volgende voorschriften gevoegd, van welke hij echter, na overleg met den Gezaghebber, in geval van noodzakelijkheid zou mogen afwijken. Gedurende nog een paar maanden zou men een groot gedeelte dezer magt in Sambas bijeenhouden, in de hoop dat dan de gisting der gemoederen geheel zou zijn bedaard. Dien ten gevolge zouden Sambas zelve met 3 officieren en 139 man, Larah en Sibalouw met 3 officieren en 60 man en Sinkawang met 2 officieren en 60 man bezet blijven, terwijl te Pamangkat, aan den ingang der Sambas-rivier, een observatie-post van 6 man zou worden geplaatst. Inmiddels zouden, in de residentie Pontianak en Mampawa, de hoofdplaats met 4 officieren en 92 man en Mampawa met 3 officieren en 50 man bezet zijn, terwijl voor Landak een post van 16, voor Tajan een van 12 man werd vastgesteld. Mogt de rust ongestoord blijven, dan zou na een paar maanden eene andere regeling worden ingevoerd. De vermindering zou zich wel alleen tot den terugkeer van een twaalftal pionniers naar Java bepalen, maar eene grootere magt zou in de zuidelijke residentie worden bijeengetrokken, terwijl het garnizoen te Sambas tot 3 officieren en 52 man, te Larah en Sibalouw tot 1 officier en 50 man, te Sinkawang tot 1 officier en 30 man zou verminderd worden, en alleen de post te Pamangkat op denzelfden voet zou blijven. Daarentegen zou nu Mampawa eene bezetting krijgen van 3 officieren en 95 man, dewijl de plaats door hare ligging het meest geschikt was om vandaar detachementen in alle rigtingen uit te zenden. Pontianak zou 4 officieren en 80 man ontvangen en de posten te Landak en Tajan worden in stand gehouden. Maar bovendien zou reeds dadelijk, wanneer dit tijdvak was ingetreden, zoo men hoopte in de maand Julij, de Gezaghebber de voorgenomen expeditie naar Sintang ondernemen, waartoe 3 officieren en 82 man werden bestemd, die uit het garnizoen van Mampawa tot 100 man, waaronder 60 Europeanen, zouden worden aangevuld. Een derde tijdvak, dat der blijvende militaire

1823. organisatie tot onverhoopte omstandigheden eene vermeerdering der magt mogten vorderen, zou aanvangen wanneer de expeditie naar Sintang volbragt was. Eene bezetting van 2 officieren en 40 man zou te dier plaatse achterblijven of ook gedeeltelijk te Sangouw worden gevestigd. De bezetting van Mampawa zou nu 2 officieren en 100 man, die van Pontianak 3 officieren en 50 man, die van Landak 10, die van Tajan 12 man bedragen; terwijl in de residentie Sambas de garnizoenen verder tot 3 officieren en 50 man ter hoofdplaats, 1 officier en 25 man te Larah en Sibalouw, 1 officier en 25 man te Sinkawang zouden verminderd worden en alleen de post van 6 man te Pamangkat zou blijven. De geheele magt zou dus in dit laatste tijdvak bestaan uit 12 officieren en 313 man, de laatsten, een detachement artilleristen uitgezonderd, uitsluitend Ambonezen; de geheele compagnie Europeanen, 110 man sterk, met 3 officieren, zou naar Java worden teruggezonden, zoodra de militaire kommandant, in overleg met den Gezaghebber, meende daartoe zonder gevaar te kunnen overgaan [1]).

Men ziet gereedelijk dat bij al deze schikkingen, zoowel omtrent het civiel gezag als omtrent de militaire bezetting, Simpang, Matan en de Karimata-eilanden vooreerst geheel buiten aanmerking bleven. De Commissaris en luitenant-kolonel wilden dit gedeelte van Borneo zooveel mogelijk door eigen aanschouwing nader leeren kennen, alvorens iets daaromtrent te bepalen [1]).

In verband met de ontworpen verdeeling der garnizoenen had de luitenant-kolonel ook zijne aandacht moeten wijden aan den toestand en de verbetering der forten en militaire gebouwen en den aanleg van versterkingen op de plaatsen, waar nieuwe garnizoenen gevestigd werden. Het fort te Sambas, ofschoon eerst in Mei 1821 voltooid, bevond zich, toen de heer de Stuers in October 1822 aldaar aankwam, reeds in zoo ellendigen toestand, dat eene gedeeltelijke vernieuwing noodzakelijk was geworden. Het niboenghout, waarvan men zich zuinigheidshalve tot het houden der aarde bediend had, was, hoe dikwijls ook hernieuwd, telkens weder vergaan, zoodat de gedurige regens de opgeworpen aarde wegspoelden; de houten kaserne was bouwvallig en stortte kort daarna in, het magazijn was slecht en twee pas voltooide officierswoningen behoefden reeds weder reparatie. De luitenant-kolonel stelde aan

[1]) De Stuers HS., bl. 84—87.
[2]) Dit is uitdrukkelijk gezegd in de praemissen van het besluit van 8 Mei.

den Commissaris voor, in verband met de beoogde vermindering van het garnizoen, het fort te verkleinen en te omgeven met eene palissadering van ijzerhout, 60 rijnlandsche roeden in omvang, versterkt met 4 halve bastions met 12 stukken en omringd door eene gracht. Het bastion hetwelk de rivier bestreek, zou blijven, het terre-plein een voet verhoogd, de kaserne nieuw opgemaakt en tusschen het fort en het residentie-huis een nieuw magazijn opgeslagen worden. Dit plan werd goedgekeurd en bovendien het bestaande residentie-huis ingerigt voor eene infirmerie en door een geheel nieuw gebouw vervangen. Deze werken waren grootendeels voltooid eer de Commissaris en luitenant-kolonel Sambas verlieten. 1823.

Het plan van den luitenant-kolonel Meynhardt om de hoogten aan den mond der Sambas-rivier te versterken, werd wel is waar door den heer de Stuers niet afgekeurd, maar hij meende daaraan, uit hoofde der groote kosten, vooreerst geen gevolg te moeten geven, te meer daar het voorname doel dier versterking, de beveiliging dergenen die zich langs de rivier-oevers vestigen zouden tegen den zeeroof, ook door de betere vestiging van ons gezag, het kruisen onzer kanonneerbooten en onze contracten met de vorsten zou worden bereikt. Een observatiepost van 6 man, in de Chinesche kampong Pamangkat geplaatst, tevens om tegen de smokkelarij te waken, en alle maanden af te lossen, zou naar zijn oordeel vooreerst aan alle vereischten voldoen.

De bezetting van het landschap Larah was noodzakelijk geworden wegens den afstand van dit gebied en om de kultuur van koffij, waartoe men hier de Dajaks wilde opleiden, te beschermen. Aanvankelijk waren hier onze troepen in het kongsie-huis van Larah Sin-ta-kioe gelegerd geweest; maar voor onze blijvende vestiging gaf de luitenant-kolonel de voorkeur aan Sibalouw, op den hoek die hier door de zamenvloeijing van twee rivieren gevormd wordt. Van Sibalouw kon men in 36 uren langs de rivieren, door middel van kleine praauwen, met Sambas communiceren, ofschoon men om van Sambas naar Sibalouw te komen minstens acht, en na sterke regens soms wel 20 dagen behoefde. De grootste bezwaren bood de vaart op de rivier van Sibalouw aan, die zich bij Batoe-oedjong, een weinig boven Ledo, met de groote rivier van Sambas vereenigt, en zoodanig met klippen was bezaaid, dat men soms wel 8 à 10 dagen noodig had om haar door te worstelen. Om deze zwarigheid te ontwijken zou men beproeven langs

1823. den regter-oever der rivier een pad aan te leggen. De versterking die de luitenant-kolonel te Sibalouw deed oprigten, was zoo onkostbaar mogelijk, omdat de ondervinding nog niet genoegzaam omtrent de keuze der plaats van het établissement had beslist. Zij bestond uit eene palissadering van goed hout, 26 rijnlandsche voeten in omtrek, omgeven met eene drooge gracht en een met ranjoes beplant terrein, en gewapend met twee drieponders. De kaserne werd slechts voor 30 à 40 man ingerigt, dewijl, zoolang Larah eene grootere bezetting vereischte, die in het kongsie-huis van Larah Sin-ta-kioe gehuisvest kon blijven. Aan deze versterking werd het grove werk met veel bereidwilligheid verrigt door de Dajaks, die ook de troepen van levensmiddelen voorzagen. De Chinezen bouwden den passar te Sibalouw weder op, die gedurende de laatste onlusten verbrand was, en begonnen ook op den regteroever der rivier mijnen te openen, en verscheidene Maleische huisgezinnen maakten zich gereed om zich, onder bescherming van ons gezag, langs de vroeger schier geheel onbewoonde wateren boven Sambas te vestigen.

Het gewigt eener militaire bezetting van Sinkawang valt in het oog; zij moest vooral noodzakelijk geacht worden om de invoering van het nieuwe stelsel ten opzigte der Chinezen te bevorderen, de nieuw-benoemde hoofden te handhaven, voor de stipte nakoming der aangegane verbindtenissen te waken en alle verzuim of weêrspannigheid dadelijk te straffen. De post van 60 man, hier aanvankelijk onder het bevel van kapitein Trip geplaatst, was in het kongsie-huis gelegerd, doch tegelijk werd bij de rivier een emplacement aangewezen, waarop eene kleine versterkte kaserne zou worden opgerigt, voldoende voor de 30 man waartoe het garnizoen later zou verminderd worden [1]).

Om de Chinezen, die zonder gemeenschap met hun moederland niet kunnen leven, behoorlijk in bedwang te houden, moest nevens Sambas en Sinkawang vooral ook Mampawa bezet worden, vanwaar men zoo wel Mandor als Montrado in korten tijd kan bereiken. De communicatiën langs de rivier tot Ajer-mati of Montedong en vandaar langs de moeijelijke paden der Chinezen waren echter gebrekkig; door den aanleg van een goeden weg van Mampawa naar Montrado zou zelfs de bezetting van Sinkawang uit een militair oogpunt ontbeerlijk zijn gemaakt. Wij hebben gezien dat de Commis-

[1]) De Stuers HS., bl. 106—117.

saris Mampawa tot een post van eenig aanzien wenschte te verheffen. 1823.
Uit dien hoofde had de luitenant-kolonel reeds in Augustus 1822 den kadet-ingenieur Caspari (sedert tot tweeden-luitenant bevorderd) den aanleg van een fort opgedragen, dat in Mei 1823 reeds aanmerkelijk was gevorderd. Drie vierden van het buitenwerk waren voltooid en men hield zich reeds bezig met het houtwerk voor de gebouwen te betimmeren. Het is onnoodig hier te herhalen wat reeds elders over de plaats en de inrigting van dit fort is gezegd [1].

Op de noodzakelijkheid der vernieuwing en tevens verkleining van het fort te Pontianak had reeds de luitenant-kolonel Meynhardt gewezen [2]; de heer de Stuers achtte het echter noodig die hoogstgebrekkige, in den nood van 1819 in der haast opgeworpen versterking door eene geheel nieuwe te vervangen, aan den oever der rivier zelve geplaatst, zoodat het niet langer zou noodig zijn eenen post te detacheren om de communicatie langs dezen stroom, die tevens de eenige mogelijke was, te bewaken. Hij bood te dien einde den Commissaris een project aan van een fort van 70 rijnlandsche roeden in omvang, met eene ijzerhouten palissadering, vier halve bastions ieder met drie stukken gewapend en eene gracht aan de landzijde. Het zout-pakhuis, in de daarvoor bestemde ruimte besloten, zou in een magazijn veranderd, en verder binnen het fort eene kaserne voor 60 à 70 man, de noodige officiers-woningen en een kruidmagazijn worden opgerigt. In plaats van het geheel vervallen residentie-huis zou een nieuw op het terrein van het oude fort worden gebouwd. Met deze werken zou een aanvang worden gemaakt, zoodra die te Mampawa voltooid waren.

Te Tajan was ons detachement geplaatst in eene Maleische versterking, kort te voren door den Pangeran daartoe afgestaan, en, behalve met eenige onbruikbare stukken, met 6 goede achtponders gewapend, door het Gouvernement daarbij tevens overgenomen. Deze post zou, als de sleutel tot de binnenlanden, door de bezetting van Sintang grooter gewigt verkrijgen; de werken, ofschoon vervallen, konden met geringe onkosten worden hersteld. Te Landak, waar de militaire kommandant tevens met het civiel gezag werd bekleed, werd het opwerpen eener kleine versterking vereischt, waartoe de heer de Stuers een project aan den Commissaris aanbood [3].

---

[1]) D. I., bl. 37, 38.
[2]) Zie boven, bl. 113.
[3]) De Stuers HS., bl. 93—105.

1823. Den 29sten Mei 1823 verliet de Commissaris Tobias Sambas, zich inschepende op den schooner Castor en vergezeld van eene wacht van 29 man, onder den luitenant van der Velde, die hem naar Banjer-massin vergezellen zou, werwaarts hem reeds bij besluit der hooge regering van den 28sten Januarij eene zending als Commissaris was opgedragen, nadat hij zijne taak ter Westkust zou hebben voltooid [1]). Daar echter dit besluit hem vrijheid liet vooraf Java aan te doen, besloot hij eerst te Batavia verslag te gaan geven van zijne verrigtingen, na op de te-huis-reize nog Koeboe, Sukkadana en Simpang bezocht te hebben, terwijl te gelijker tijd de Gezaghebber Hartmann naar Matan zou vertrekken om daar de onderhandelingen met den Sultan te beëindigen. Te gelijk met den Commissaris vertrok ook de luitenant-kolonel de Stuers van Sambas met den schooner Calypso, met voornemen om dien ambtenaar in het opnemen der lokaliteiten in het zuidelijk deel der Westkust ter zijde te staan. Op deze reis hadden beiden met tegenwinden en stilten te worstelen, zoodat zij eerst den 12den Junij de reede van Sukkadana bereikten. Inmiddels had echter de Commissaris den 4den Junij een contract gesloten met den Heer van Koeboe, waartoe de heer G. Muller den grondslag had gelegd. Volgens de vroeger vastgestelde conditiën stond de Heer van Koeboe het oppergezag over zijn rijk aan het Nederlandsch Gouvernement af, en onderwierp hij de opvolging in de regering aan diens goedkeuring; voorts beloofde hij geene verbindtenissen met vreemde natiën aan te gaan, geene willekeurige belastingen te heffen, zijne inkomsten met het Gouvernement te deelen en den smokkelhandel en de zeerooverij zooveel mogelijk tegen te gaan, terwijl eindelijk de Chinezen en andere vreemdelingen in Koeboe onder het bijzonder bestuur van het Gouvernement zouden gesteld worden. De Commissaris, die den Heer van Koeboe slechts als een kampongshoofd beschouwde en in het contract alleen belang stelde als een middel te meer om den zeeroof te beteugelen, bekrachtigde wel is waar de voorloopige overeenkomst in haar geheel, maar voegde nog denzelfden dag eene ampliatie daaraan toe, volgens welke de inkomsten geheel aan den Toean Koeboe verbleven [2]).

Op de reede van Sukkadana gekomen, lieten zich de Commissaris en luitenant-kolonel met eene der praauwen van Radja Akil de

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 25, 26, Verwikk., bl. 307.
[2]) Aanteekeningen van den heer van de Velde (HS.).

rivier van Simpang oproeijen om den Panembahan te bezoeken; 1823.
bij welke gelegenheid het door den heer Muller met dien vorst aangegaan voorloopig contract in een definitief werd veranderd. Den 15den Junij onderzocht de heer de Stuers de baai en het terrein van Sukkadana, om het geschiktste punt voor een militair établissement te bepalen, ingeval tot de beoogde herstelling dezer handelsplaats mogt worden overgegaan. Hij wees daartoe de plaats aan van den voormaligen dalem, waarvan de ligging nog genoegzaam door de overblijfselen der oude versterkingen werd aangeduid. Den 16den Junij van Sukkadana vertrokken, ging hij den 25sten te Pekalongan aan land, vanwaar hij den Commissaris naar Batavia vergezelde. In het begin van Julij kwamen zij hier aan, terwijl de heer Tobias, na een verblijf van slechts weinige dagen, over Soerabaja naar Banjer-massin vertrok [1]).

Aan de verrigtingen van den heer Tobias, zoowel als aan die van den luitenant-kolonel de Stuers, viel de bijzondere goedkeuring van het Indisch Gouvernement ten deel. Onderscheidene officieren en manschappen die zich bijzonder onderscheiden hadden, maar in de eerste plaats de luitenant-kolonel zelf, werden door den Gouverneur-Generaal aan de bijzondere welwillendheid des Konings aanbevolen, terwijl hij openlijk zijne meening uitdrukte dat de goede uitslag der pogingen om het Nederlandsch gezag op waardige wijze op Borneo te vestigen, voornamelijk moest worden toegeschreven aan de voortreffelijke verstandhouding die steeds tusschen den Commissaris en den militairen kommandant had geheerscht [2]).

Met die verrigtingen zijn de reis van den heer Hartmann en de daarop gevolgde regeling der aangelegenheden van het zuidelijk deel der Westkust zoo naauw verbonden, dat zij het best hier ter plaatse kunnen besproken worden. De eerste ontmoeting van den Gezaghebber met Sultan Djamaloe'd-din was zeer karakteristiek. Zij had plaats te Katapan (Bengadong) ten huize van den Boeginees Kada. Zonder den herhaalden groet van den heer Hartmann te beantwoorden, vlijde zich de Sultan op een matje neêr en vroeg hem op stuurschen toon: »Zijt »gij de resident van Pontianak? Indien gij die plaats wilt doen »bloeijen, moet gij handelen even als de Engelschen op Singapoera »en Poelo-pinang en niet bevreesd zijn eenig geld uit te geven."

[1]) De Stuers HS., bl. 87, 88, 117—119, Mijer 1822 en 1823, bl. 173.
[2]) Resolutie van 21 Aug. 1823, als aanhangsel bij de Stuers HS. gevoegd, Mijer 1822 en 1823, bl. 182.

1823. Toen de heer Hartmann den volgenden dag een geweer ten geschenke aan den Sultan had aangeboden, veranderde hij geheel van toon. Hij was daarmede uitermate gelukkig en toonde zich zoozeer met den Gezaghebber ingenomen, dat hij met hem kwee-kwee van hetzelfde bord moest eten. Op zijn verzoek begeleidde hem zelfs de Sultan naar de hoofd-negerie [1]), wat echter de rijksgrooten ongaarne schenen te zien [2]). Het voorloopig contract werd in een definitief veranderd, zonder dat dit eenige zwarigheid schijnt te hebben opgeleverd [3]).

Te Pontianak teruggekeerd, zond de heer Hartmann den 18den Julij een verslag zijner verrigtingen aan de hooge regering, gepaard met eenige historische en statistieke opgaven omtrent Matan en Simpang, waarbij hij tevens de aandacht der regering bepaalde bij het wenschelijke om ook te Sukkadana en op de Karimata-eilanden posten te vestigen. Het Indische Gouvernement won hieromtrent het advies in van den luitenant-kolonel de Stuers, die den maatregel aanprees en als zijne meening te kennen gaf dat Sukkadana eene bezetting van 40 man, liefst Ambonezen, met twee stukken geschut, en Karimata eene van 20 man vorderen zou, terwijl vier of vijf praauwen van Radja Akil eene gestadige gemeenschap tusschen Pontianak en deze posten zouden moeten onderhouden. Het Indisch Gouvernement werd echter door de groote kosten van deze vermeerdering zijner vestigingen op Borneo's Westkust afgeschrikt, en den Gezaghebber werd bij besluit van 9 September 1823 te kennen gegeven dat tot de bezetting dier posten op het oogenblik geene toereikende middelen beschikbaar waren, ofschoon hij werd aangemoedigd om te doen wat hem met de op Borneo voorhanden middelen mogelijk zou zijn [4]). Hoezeer wij dit besluit met het oog op de ontwikkeling van Borneo mogen betreuren, wij kunnen er ons niet over verwonderen, wanneer wij den heer Tobias in zijn algemeen rapport van 30 Oct. 1825 [5]) op volgende wijze over deze plannen hooren spreken: »Ik ben overtuigd »dat eene militaire vestiging te Sukkadana of zelfs op Karimata tot »beteugeling van den zeeroof zou strekken, maar ik twijfel of voor-

[1]) Die de heer Hartmann Karta-poera noemt in plaats van Kajoeng.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 51, 52.
[3]) De Stuers HS., bl. 88, Cornets de Groot, p. 202.
[4]) Resolutie van 9 September 1823 met de bijlagen, in Off. Stukk. HS., bl. 45—54.
[5]) Aangehaald bij Cornets de Groot, p. 202.

»deelen van eenig belang de onkosten zouden vergoeden. De bevol- 1823.
»king is er nog zoo dun gezaaid, zoo arm en zoo lui van aard, »dat er van het tegenwoordig geslacht weinig te hopen valt, zoodat »men zich bij eene militaire bezetting dezer punten, ten minste in »den aanvang, de onderdrukking der zeerooverij als eenig doel zou »moeten voorstellen, en nog zou men daarbij de vaartuigen der ko- »loniale marine en de kruispraauwen niet kunnen ontberen." Het »serit arbores, qui alteri saeculo prosint," is nimmer het devies geweest van ons koloniaal bestuur, en ook de ruimere inzigten van den edelen van der Capellen moesten vaak worden opgeofferd aan »the hankering after profit, and immediate profit," dat, naar Raffles' juiste karakterteekening, het Gouvernement van Koning Willem I onderscheidde [1]).

Er werd zonder twijfel iets gedaan. Radja Akil bleef met zijne praauwen op de kust van Borneo kruisen, al werd aan het meermalen geopperd plan om hem te Sukkadana of op Karimata te vestigen, vooreerst geen gevolg gegeven [2]), en met Batin Galang, het hoofd der Orang-laut van Karimata, werd verstandhouding aangeknoopt, ten gevolge waarvan hij met zijne onderhoorigen het rooverleven vaarwel zegde, en, gelijk zijn gedrag in 1827 toonde, een trouwe dienaar van het Gouvernement werd [3]). Maar dit weinige was niet toereikend om den zeeroof op deze kusten krachtdadig te beletten en de voortdurende begunstiging van dit barbaarsch bedrijf door den Sultan van Matan tegen te gaan. De partikuliere brik Generaal de Kock werd den 27sten October 1823 bij de Noordkust van Java, tusschen Cheribon en Indramajoe, door zeven rooverspraauwen aangevallen, welker hoofd, Radja Mohammed van Djohor, geacht werd met den Sultan van Matan in betrekking te staan. De eigenaar van het schip R. Thomsen, die zich aan boord bevond, werd waarschijnlijk vermoord, ten minste heeft men nooit meer iets van hem vernomen. De kapitein H. Blair en een deel van het scheepsvolk sprongen, na vruchteloozen wederstand, in zee en bereikten gelukkig al zwemmende de kust. Het buitgemaakte schip werd naar Matan gesleept, en schoon Radja Mohammed door den Sultan werd gevangen gehouden, meende men dit niet te moeten toeschrij-

[1]) Raffles, p. 289.
[2]) Cornets de Groot, p. 203.
[3]) Van Kampen, III, 2, bl. 677.

1823. ven aan zijne zucht om zijner beloften gestand te doen, maar eeniglijk aan het verzuim van het rooversboofd om den Sultan het gewone aandeel van den buit af te geven, waarvoor hij zich thans door het rantsoen van zijnen gevangene wilde schadeloos stellen [1]).

Een erger, wijl moeijelijker herstelbare misslag, was het verzuim van doortastende maatregelen om den Sultan van Broenei ontzag in te boezemen. De ontvangst van Seijid Hasan was niet bijzonder gunstig geweest, en tijdens den togt van den heer Muller om het land der Kajans op te zoeken, openbaarde zich de vijandige gezindheid van Broenei in daden die ik beneden breeder zal vermelden. Aan de zending van afgevaardigden naar Batavia, die de Sultan half en half beloofd had, werd dan ook nimmer gevolg gegeven. Desniettemin was de heer Muller van oordeel dat de zending eener eenigzins imposante magt dien vorst dadelijk van toon zou doen veranderen. De Sultan van Sambas had hem verzekerd dat, zoo niet het Gouvernement zijne vernieuwde vestiging ter Westkust in 1818 door eene aanzienlijke magt van schepen en volk ondersteund had, hij, in weêrwil van zijnen wensch om een verbond met het Nederlandsch gezag aan te gaan, uit schaamte zou geaarzeld hebben zich over te geven; hij hield zich overtuigd dat de Sultan van Broenei met dergelijke gevoelens was bezield. De heer Muller achtte het dus zeker dat de Sultan van Broenei bij de zending eener voldoende expeditie om den schijn van verachtelijke zwakheid aan zijne onderwerping te ontnemen, handelbaar genoeg zou bevonden worden, te meer daar de faam der verrigtingen van den Commissaris zelfs tot Broenei was doorgedrongen en een goeden indruk verwekt had. En mogt al de Sultan niet te bewegen zijn om zijn geheele rijk als leen van het Gouvernement te erkennen, reeds veel zou gewonnen zijn indien men slechts vasten voet in het gebied tusschen Sambas en de Redjang-rivier kon verkrijgen, of indien zelfs maar Serawak aan de schoone bogt van Datoe aan de residentie Sambas kon worden toegevoegd. Daarbij maakte de heer Muller inzonderheid opmerkzaam op den wetteloozen toestand dezer streken en de knevelarijen waaraan hare bevolking van den kant der hoofden onderworpen was, zoodat haar naauwelijks een ander bestaanmiddel dan de zeerooverij was overgebleven, waardoor ook de naburige wateren werden onveilig ge-

[1]) Cornets de Groot, p. 202.

maakt. Zoo waren, slechts weinige weken na het vertrek van den Commissaris, eene brik en eene praauw-toop, beide van Banjermassin komende, tusschen Koeboe en Pontianak door praauwen van Sadoeng, Linga en Kelaka aangevallen, en als buit naar Linga, aan een zijtak der rivier van Batang-Loepar, medegevoerd. Woei eenmaal te Broenei de Nederlandsche vlag, dan zouden de vreemde roovers zich van zelf vandaar verwijderen; de vorst, door een jaargeld ondersteund, zou zijn aandeel in den buit, dat thans een groot deel zijner inkomsten uitmaakte, kunnen ontberen; en ook de hoofden der meer afgelegen plaatsen zouden allengs van den zeeroof moeten afzien, wanneer eenmaal de vrije toegang tot alle havens van Broenei aan de vaartuigen van het Gouvernement was verleend, en naarmate wij met de gelegenheid der plaatsen en de magt waarover de hoofden beschikken konden, naauwkeuriger bekend werden [1]. Maar, met hoeveel klem ook voorgedragen, deze vertoogen vermogten even weinig als die van den heer Hartmann betreffende Sukkadana, en verkeerde zuinigheid deed de betrekkingen met Broenei verwaarloozen, tot men te laat bespeurde dat daardoor een onherstelbare slag aan onze belangen op Borneo was toegebragt. 1823.

Maar in weêrwil dezer leemten mogen wij niet voorbijzien, hoe groote vordering onze vestiging op Borneo's Westkust ten gevolge der zending van den Commissaris Tobias had gemaakt. Dit zal nog meer in het oog vallen, wanneer wij in het volgende boek de uitbreiding van ons gezag in de binnenlanden en de pogingen tot ontwikkeling der industrie onder de Dajaks zullen gadeslaan. Indien het jagen naar onmiddellijk voordeel veel wat toen geplant werd weder verstoorde eer het vruchten kon dragen, wij mogen het aan den Commissaris Tobias niet wijten, die zelf de vruchten zijner werkzaamheid naar waarheid in de volgende woorden heeft geresumeerd: »Vermeerdering van het aanzien der vorsten, doch niet »van hunne magt; verbetering hunner inkomsten, hand aan hand »gaande met de vermeerdering der inkomsten van het Gouverne»ment; het aan het Gouvernement trekken der jurisdictie waar »zulks mogelijk was, ten einde aan een ieder goed regt te ver»zekeren en veiligheid van zijne bezittingen; het bevorderen en »vermeerderen van vrije vaart en handel; verbetering van den toe-

[1]) G. Muller, Bijdragen tot vroegere rapporten (HS.), bl. 32—36.

1823. »stand der bevolking in het algemeen en eene vermeerderde aanra-»king met de nog geheel onbeschaafde, oorspronkelijke volksstam-»men van het eiland; vermindering van den zeeroof; naauwe aan-»sluiting van Borneo aan Java en het derwaarts terugleiden van den »handel; den zegen van den landbouw te doen ondervinden; de »geschiktheid van den grond tot alle kultuur aan te wijzen en die »kultuur in de hand te werken: ziedaar de verschillende takken »tot welke zich de werkzaamheden van den Commissaris, gedu-»rende een verblijf van anderhalf jaar op Borneo's Westkust, hebben »uitgestrekt [1])."

---

[1]) Tobias, bl. 77.

BORNEO'S WESTKUST.

VIJFDE BOEK.

DE DAJAKS EN DE BETREKKINGEN VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG TOT DE BOVENLANDEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene opmerkingen over ethnographie der Dajaks. — Hun ligchaamsbouw. — Het menigvuldig voorkomen van albino's. — Kropgezwellen. — De koerab. — Siphilis. — Kinderziekte. — Koortsen en dysenteriën. — Verstandelijke vermogens. — Taal. — Middelen der Dajaks om hunne gedachten aan afwezenden mede te deelen. — Gezangen, vertellingen en raadsels. — Rekenkunde. — Tijdrekening. — Geneeskunde. — Smaak. — Muzijk-instrumenten. — Dansen. — Beeldende kunsten. — Zedelijke eigenschappen. — Vrijmoedigheid. — Lijdzaamheid. — Beschuldiging van lafhartigheid. — Zorgeloosheid en traagheid. — Dankbaarheid. — Matigheid. — Kuischheid. — Goede behandeling der vrouwen. — Eerlijkheid. — Wreede gebruiken. — Oordeel van Ida Pfeifer over het karakter der Dajaks.

Het kan van den geschiedschrijver van Borneo niet gevergd worden dat hij in eene uitvoerige beschrijving trede van de eigenaardigheden aller volken, die zich achtereenvolgens op dat eiland hebben gevestigd. Die volken welke, terwijl hun voorname zetel elders gevestigd is, zich hier slechts als kolonisten vertoonen, behoeft hij ongetwijfeld slechts te doen kennen, voor zooverre zij in deze hoedanigheid zich door iets kenmerkends onderscheiden en eene bijzondere rigting volgen. De Maleijers, Boeginezen, Arabieren op Borneo's Westkust vereischten in ons werk geene breede beschrijving, dewijl zij zich hier weinig anders dan overal elders voordoen; de Chinezen vorderden meer bijzonder onze aandacht, omdat de Chinesche kolonist in den Archipel, en inzonderheid op Borneo's Westkust, zich in een geheel ander licht vertoont, dan de burger van het Hemelsch Rijk. Maar inzonderheid mogen de oorspronkelijke bewoners van Borneo, de Dajaks, aanspraak maken op eene breedere beschrijving van hun voorkomen, zeden en instellingen. Gelijk wij gemeend hebben de beschrijving der Chinesche koloniën daar te moeten inlasschen, waar zij zich meer zelfstandig in de geschiedenis beginnen te vertoonen, zoo hebben

wij voor de mededeeling der uitkomsten van ons onderzoek aangaande de Dajaks de beste plaats geacht aan het hoofd der afdeeling, waarin wij gaan verhalen, hoe zich sedert 1823 het Nederlandsch gezag tot hen in nadere betrekking stelde en zij voor het eerst, zoover onze berigten reiken, in de geschiedenis van Borneo eenigzins op den voorgrond traden. Ik moet er bijvoegen dat onze nadere kennis van de Dajaks van dit tijdvak dagteekent, en wat wij omtrent hunne vroegere toestanden zouden hebben kunnen mededeelen, schier geheel, door altijd gewaagde achterwaartsche besluiten, uit hun lateren toestand zou hebben moeten worden afgeleid. Reeds in den aanvang van het tweede boek moest ik mij in een onderzoek naar de afstamming en historische overleveringen der Dajaks verdiepen; maar ik bepaalde mij daarbij streng tot hetgeen dáár ter plaatse onmisbaar moest geacht worden, om het gevaar te ontgaan van in vroeger tijd te verleggen wat welligt eerst in later te huis behoort.

Bij het groote onderscheid van ras, dat wij vroeger onder de Dajaks hebben opgemerkt, en waarmede groot verschil in begrippen en levenswijze verbonden is, mag men het wel onmogelijk achten van dit volk eene algemeen geldige beschrijving te geven. Aan den anderen kant evenwel zijn de waarnemingen, omtrent deze bevolking medegedeeld, veelal te oppervlakkig en onvolledig, dan dat wij in staat zouden zijn elk ras afzonderlijk, naauwkeurig te beschrijven. Dit schijnt trouwens ook voor Borneo's Wester-afdeeling minder noodzakelijk. Zoo wij de diepste binnenlanden en enkele verstrooide koloniën, misschien ook de ons weinig bekende Dajaks in het Matansche uitzonderen, schijnen al de overige Dajaksche stammen dezer afdeeling in de hoofdzaken zoozeer met elkander overeen te komen, dat zij tot één ras kunnen gebragt worden en, behoudens enkele trekken van verschil, die wij hier en daar zullen opmerken, in eene algemeene beschrijving kunnen worden zamengevat. Ik zal echter tevens niet verzuimen, deels reeds hier, deels in latere meer opzettelijke beschouwing, zooveel mogelijk in het licht te stellen, door welke bijzonderheden zich de Kajans, Manketans en Poenans scherper van de overige Dajaks dezer afdeeling onderscheiden [1]).

Beginnen wij met de physische eigenaardigheden der Dajaks. In ligchaamsbouw verschillen zij over het algemeen niet veel van de

---

[1]) Vgl. D. I, blz. 164—166.

overige volken des Archipels, die alle doorgaans klein en tenger zijn. De gemiddelde lengte der Dajaks is 1 meter, 5 à 6 palmen. Wie 1 meter 7 palmen bereikt is een reus; maar weinigen zijn er ook die ver beneden de gemiddelde lengte blijven. Beide seksen zijn over het geheel wèlgebouwd, en mismaakte personen worden zeer zeldzaam onder hen aangetroffen; vooral de vrouwen overtreffen, zoowel door de rankheid der gestalte als door fijnere gelaatstrekken, de korte, ineengedrongen vrouwen van Java. Intusschen zijn armen en beenen bij haar, even als bij de mannen, veelal slank en mager, gelijk ook de kracht der spieren bij de Dajaks weinig ontwikkeld is. Ofschoon zij in staat zijn tot langdurige voetreizen, en daarbij vermoeijenis en ontbering buitengemeen goed kunnen doorstaan, zijn zij ongeschikt om zware lasten te torschen en kunnen in dit opzigt geenszins met de koelies van Java wedijveren. Die magerheid, dat gemis van kracht, zijn intusschen juist het gevolg van die verdrukking en armoede, die hen lijden en ontbering geleerd hebben. Ongewoon aan goed deksel en gezond en krachtig voedsel, kan de Dajak dagen lang in de bosschen zwerven, zonder eenige bedekking dan een mat, zonder eenig voedsel dan wilde planten en een weinig rijst of sago met eenige korrels zout; maar het is gemakkelijk na te gaan dat eene zoodanige levenswijze een slechte voorbereiding is voor zwaren arbeid.

De kleur van de huid is bij de Dajaks bruin, maar van verschillende schakeringen en veelal lichter dan bij de Maleijers. De vrouwen zijn zelfs bijna alle zoo ligt gekleurd, dat zij tot de geelachtige huidkleur der Chinezen en zelfs tot de blanke van het Kaukasische ras naderen. Dit geeft haar in de oogen zelfs van Europeanen in Indië eene bevalligheid die het gedwongene van den gang, waarschijnlijk het gevolg der naauwe kleedjes en veelvuldige koperen ringen aan armen en beenen, en het gebrek aan uitdrukking in de gelaatstrekken, dat zij met de mannen gemeen hebben, doet voorbij zien [1]. Voor het overige hebben de Dajaks

[1]) Vgl. D. I. bl. 318. De heer Blume, bl. 121, beschrijft in de volgende woorden eene Dajaksche vrouw, die de heer G. Muller van de Westkust had medegebragt: „Zij kon door hare zeer regelmatige en zachte „gelaatstrekken en haren schoonen ligchaamsvorm, zelfs te Batavia, onder „het gekleurde menschenras voor eene schoonheid doorgaan, waarvan zij „zich ook door eene bleekere kleur en een flaauw rood op de wangen voor„deelig onderscheidde. Zij was de dochter van een voornaam hoofd, of, „zoo men wil, van een vorst der onafhankelijke Dajaks op de Westkust,

in het algemeen de eigenaardigheden van het Maleische ras. de hooge en uitstekende jukbeenen en de holle wangen, de zwarte of donkerbruine oogen, het lange, glimmend zwarte, stugge, meestal sluike maar toch ook niet zelden krullende haar, de groote glinsterend witte tanden, voor zooverre zij niet afgevijld en opzettelijk zwart gemaakt zijn. Bakkebaarden en knevels zijn ook bij hen zeldzaam; maar het hoofd is doorgaans minder rond, de kin minder breed en minder vierkant, de neus beter gevormd dan bij de Maleijers, zoodat de afwijkingen van den Maleischen type geheel in het voordeel der Dajaks mogen geacht worden. De gewoonte om de oogen half gesloten te houden geeft aan hun voorkomen iets kwijnends, dat bij den aanschouwer de herinnering opwekt van den hulpeloozen en verwaarloosden toestand waarin zij verkeeren [1]).

Deze beschrijving van de natuurlijke ligchaams-gesteldheid der Dajaks, hoewel niet geheel ongunstig, zou welligt nog gunstiger mogen luiden voor die stammen, die, verder van hunne Maleische tyrannen verwijderd, grootere vrijheid en meerdere welvaart genieten. Een ongenoemde schrijver zegt zelfs van de Dajaksche vrouwen in Mampawa, dat een volle boezem, poezelige armen en ronde schouders haar als de niet het minst bedeelden van haar geslacht kenmerken [2]). Gunstig onderscheiden zich ook door uiterlijk voorkomen de Dajaks die de binnenlanden van Matan bewonen [3]), en zoo het waar is dat deze nader verwant zijn met de Bejadjoes in het rijk van Banjer-massin [4]), dan mag men welligt ook onder

„ en hem door dezen tot een teeken van verbroedering ten geschenke ge„ geven. Haar gunstig uiterlijk was dan ook misschien alleen daaraan toe „ te schrijven, dat zij nooit zwaren arbeid had moeten verrigten, zooals „ dit met anderen het geval is." Zulk eene Dajaksche schoonheid beschrijft ook Ritter A., bl. 431. Zeer gunstig oordeelt over de schoonheid der Dajaksche vrouwen in het algemeen Earl, p. 259: „ The countenances of „ the Dyak women, if not exactly beautiful, are generally extremely in„ teresting, which is, perhaps, in a great measure owing to the soft ex„ pression given by their long eyelashes and by their habit of keeping the „ eyes half-closed. In form they are unexceptionable, and the Dyak wife „ of a Chinese, whom I met with at Sinkawan, was, in point of personal „ attractions, superior te any eastern beauty who has yet come under my „ observation, with the single exception of one of the same race, from the „ north-west coast of Celebes."

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 589, 590, Earl, p. 257; vgl. Low, p. 239.

[2]) Een togt door het rijk Mempawa door N. D. L., in het T. v. N. I., 1855, II, bl. 70.

[3]) Vgl. D. I, bl. 139.

[4]) Vgl. D. I, bl. 169.

hen die meer gespierde en ronde ledematen, dat voorkomen van kracht met vlugheid gepaard, en bij de vrouwen die bolle gelaatstrekken, die wèlgeopende, licht-bruine en levendige oogen, die uitdrukking van bevallige schalkachtigheid, en die krachtige ontwikkeling der vormen, inzonderheid die volheid der heupen, aantreffen, waarvan Dr. Schwaner in zijne beschrijving der Dajaks van het gebied der Barito gewaagt [1]). Een krachtiger, meer gespierde ligchaamsbouw wordt ook bij de Kajans te Oelah-Lampong, de Dajaks van Malo en waarschijnlijk bij andere dergelijke vrije stammen aan de Kapoeas aangetroffen [2]). De bezwaren van het kraambed zijn voor de Dajaksche vrouwen gering en veelal zijn zij binnen twee of drie dagen weder aan den arbeid [3]).

Een merkwaardig physisch verschijnsel onder de Dajaks is het betrekkelijk menigvuldig voorkomen van albino's, waarvan de meeste schrijvers gewagen. »Geen wonder," zegt de heer Blume [4]), »dat »de Dajaks, en vooral het vrouwelijk geslacht, als van een slap»per en lymphatischer gestel, nog al dikwijls aan dezen ziekelijken toestand, die op Java tot de zeldzaamheden behoort, zijn »blootgesteld, daar zij hun leven in donkere wouden verslijten, »waarin de altijd vochtige dampkring als opgesloten blijft en schaars »door winden gezuiverd wordt." De heer Schwaner zag een albino onder de Bejadjoe's [5]), de heer Low een anderen onder de Dajaks van Melanouw op de Noordkust [6]), de heer van Lijnden gewaagt van eene geheele Dajaksche familie die aan dit gebrek leed, te Pontianak [7]), de heer Ritter zegt dat vele albino's onder de Dajaks der Westkust voorkomen [8]). In Julij 1822 zond de heer

---

[1]) Schwaner, B. I, bl. 160. Ook Sal. Muller, bl. 413, noemt de Bejadjoe's: "een schoon slag van menschen, vooral wat de mannen be"treft, die door hunne middelmatige grootte, hun welgevormd ligchaam, "aangename gelaatstrekken en vlugge houding in het oog vallen." Van de vrouwen zegt hij daarentegen dat zij in het algemeen klein zijn, het gunstig uiterlijk der mannen missen, en geen aanspraak hebben op den titel van "het schoon geslacht."

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 589, 590.

[3]) Low, p. 307.

[4]) Bl. 120.

[5]) Schwaner B., bl. 160.

[6]) Low, p. 340.

[7]) Van Lijnden, N. T., bl. 590.

[8]) Zie bl. 215 van zijne Kritiek van een van vele sprookjes wemelend opstel over de Dajaks van zekeren Duitscher, Julius Kögel, vertaald over-

G. Muller eene Dajaksche vrouw met een witte huid van Sambas aan den Gouverneur-Generaal te Batavia, en gaf van haar tevens, in een brief aan den heer Blume, de volgende beschrijving. »Deze »vrouw, of, als men haar zoo noemen wil, dit meisje, is uit het »land der Kajans (waar ik naar toe ga); haar vader, moeder en »twee broeders zijn zwart, of, zoo als alle andere bewoners dezer »landstreek, van dezelfde koperkleur als de bewoners van Java. Zij »behoorde aan Pangeran Anom, broeder van den Sultan van Sam»bas, welke voorgeeft dat hij haar van Kajans, die naar de kust »waren afgezakt, ten geschenke heeft ontvangen. Men schat haar on»geveer 18 of 19 jaar oud. Zij is van meer dan middelbare groot»te, heeft een dik hoofd, van achteren breed, van voren eenigzins »spits toeloopend, maar zonder wanstaltigheid, den neus wel gepro»portioneerd even als eene Europesche vrouw, de ooren insgelijks, »witachtig geel haar, aan de punten roodachtig geel. Zij heeft een »dik gezigt, witte oogharen en wenkbraauwen, kleine geslotene »oogen, altijd met de oogleden bedekt, daar zij het licht niet kan »verdragen. Bij nacht moet zij zeer goed kunnen zien. Handen »en voeten zijn wèl geëvenredigd, behalve dat zij plat van opper»vlakte zijn. Hoe de beenen en wat zij verder te vertoonen heeft »er uitzien, heb ik niet onderzocht; want zij was beschaamd om »te laten zien wat haar kleedje bedekte. Zij spreekt geen Maleisch. »Hare spraak is eene soort van geluid als dat der Hottentotten en »andere dieper in Afrika wonende volken, 't welk veel op het snateren »en fluiten van vogels gelijkt." De heer Blume zag deze vrouw te Batavia, en zegt dat, ofschoon zij, ten gevolge van haren aanleg tot waterzucht in het hoofd, zeer achterlijk was in verstandsont-

---

genomen in het Tijdschrift „de Globe" voor 1843, bl. 145. Deze kritiek komt voor in D. III van den 6den Jaarg. van het T. v. N. I. Genoemde Kögel spreekt o. a. van een ras van geheel blanke Dajaks, dat het hooge gebergte der binnenlanden bewoont en door de overigen zeer gevreesd wordt. Hij beschrijft hen als kleiner dan de andere stammen, kalkwit of stroogeel van huidkleur, doch met zwarte oogen en sterke zwarte haren, even als hunne landgenooten, maar voegt in eene noot er bij dat zij niet te verwisselen zijn met de zoogenaamde kakkerlakken of albino's, die van Maleische ouders op de Sunda- en Moluksche eilanden geteeld worden, en ook een witte kleur, maar daarbij witte haren en veeltijds roode oogen hebben. Desniettemin geloof ik dat deels het voorkomen van albino's onder de Dajaks, deels de bijzondere blankheid van sommige Dajaksche vrouwen, aanleiding tot de belagchelijk overdreven voorstelling van deze witte Dajaks gegeven heeft.

wikkeling, zij echter bij hare aankomst in het spreken van Maleisch reeds tamelijke vorderingen gemaakt had [1]).

Een ander ligchaamsgebrek dat onder de Dajaks geenszins zeldzaam is, zijn de kropgezwellen, die ook in ons werelddeel in de valleijen van sommige bergachtige streken zoo gemeen zijn. Zij komen hier het meest voor in de diepere binnenlanden, vooral langs de boorden der Melawi. Deze gezwellen krijgen soms zulk een omvang, dat zij tot beneden de borst afhangen of over de schouders geworpen worden, maar veroorzaken geen pijn. Men vindt ze vooral bij de vrouwen, en zij zijn erfelijk in de familiën die eens daarmede behebt zijn [2]). Ook oogziekten, rheumatische pijnen en jicht komen menigvuldig voor [3]).

Doch het meest algemeen gebrek onder de Dajaks der Westkust is die soort van huidziekte, die bekend is onder den naam van koerab, aan welke men mag aannemen dat ongeveer een vierde, of althans minstens een zesde, van de geheele mannelijke Dajaksche bevolking in het gebied der Sambas- en Kapoeas-rivieren lijdt, terwijl zij ook onder de vrouwen, ofschoon niet zoo menigvuldig, geenszins zeldzaam is. Opmerking verdient het dat in het Banjersche deze ziekte zoo oneindig minder voorkomt, zoodat in Poelopetak onder honderd scholieren der zendelingen slechts één daaraan leed. De Maleijers onderscheiden de huidziekten in het algemeen in kedal en koerab, waarvan de eerstgenoemde de kwaadaardigste is en de verschillende vormen van melaatschheid (kedal poetih, kedal andjing) omvat. Men vindt ze onder de Dajaks erfelijk in enkele familiën. De koerab is, volgens den heer Ritter, de herpes farinosus, eene soort van den alom in de Oostersche landen bekenden ringworm, maar van den hardnekkigsten aard. Men onderscheidt daarin nog verschillende soorten, bekend bij de namen van koerab-ajam, -boenga, -losong en -besi. De oorzaken dier zoo algemeene ziekte zoekt de zendeling Becker in het gebrek aan zout, en daar het op de Westkust veel minder dan op de Zuidkust geconsumeerd wordt, zou dan hierin tevens de verklaring liggen van het verschil dat zich ten aanzien dezer ziekte in de beide

[1]) Blume, bl. 119, 120.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 590, Ritter in de aangehaalde Kritiek, bl. 217, Low, p. 306.
[3]) Van Lijnden N. T., bl. 590, Low, p. 305, 308, Becker P., bl. 429, Burns, p. 144.

gewesten vertoont. De heer Ritter echter zoekt de oorzaak vooral in het slechte voedsel van de Dajaks der Westkust, die vaak, bij gebrek van beter, zelfs het walgelijkst ongedierte verslinden, waardoor een bederf in de sappen veroorzaakt wordt, en in hunne verregaande onzindelijkheid, die hun schier het gebruik van water tot reiniging des ligchaams doet schuwen; terwijl hunne ellendige geneeskunst géene middelen tegen deze kwaal weet aan de hand te geven. Zij schijnt trouwens, hoe afzigtig ook in het oog van den Europeaan, niet veel bij hen geteld te worden, daar in alle Dajaksche kampongs de gezonden met de in dezen ziekelijken toestand verkeerenden onderëen gemengd leven en met elkander gehuwd zijn. De heer van Lijnden meent dat deze ziekte niet overerft, doch de heer Ritter, die als geneeskundige hier meer gezag heeft, is eene andere meening toegedaan. Hij zegt dat, wel is waar, soms in een huisgezin alleen de vader deze ziekte heeft, en de moeder en kinderen vrij zijn, of omgekeerd, maar dat toch doorgaans ten laatste allen daardoor worden aangetast, en dat de Dajaksche kinderen algemeen zonder deze ziekte ter wereld komen, maar velen spoedig door hunne ouders en kampongs-genooten daarmede besmet worden. De ziekte begint dan met kleine puntjes, die zich allengs tot een rooden kring vereenigen en hoe langer hoe grooter worden. Dit geschiedt dikwijls gelijktijdig op verschillende plaatsen van het ligchaam, dat eindelijk niet zelden geheel daarmede bedekt wordt. Alle aangedane deelen zijn bedekt met eene soort van schubben van vale aschgraauwe kleur, die eenigermate aan een karper doen denken. De gestadige jeukte, door deze ziekte te weeg gebragt, doet de lijders een groot welgevallen vinden in zich te krabben. Zij zetten zich daartoe, zonder veel omwegen, met gebogen knieën op den grond, en verlaten zelden eene plaats zonder sporen hunner aanwezigheid achter te laten [1]).

De koerab is niet uitsluitend tot de Dajaks beperkt; zij gaat, ten gevolge van den omgang met hen, soms ook op de Maleijers en Chinezen over. In 1824, toen de heer Ritter te Landak geplaatst

---

[1]) Van Lijnden, bl. 589, 590, Francis, bl. 8, Tobias, bl. 30, G. Muller, bl. 269, Millies, bl. 220, Becker P., bl. 429, Low, p. 303, en vooral Ritter in de aangeh. Kritiek, bl. 212, 213, naar aanleiding van eene andere belagchelijke voorstelling van den heer Kögel, die van de „geschubde Dajaks", even als van de „blanke," als een bijzonder ras gewaagt, ofschoon hij erkent dat de geschubde met de bruine in dezelfde kampongs leven.

was, kwam daar dikwijls een jonge Boeginees, op Celebes geboren, ten handel. Hij kwam meermalen tot het verleenen van een pas en dergelijke met dezen jongeling in aanraking, maar verloor hem eensklaps en voor jaren achtereen uit het oog. In 1833 ontwaarde hij hem te Matan, in het gevolg van een der hoofden van dat rijkje, doch zoo veranderd dat hij hem naauwelijks herkende. De Boeginees was beschaamd zich te vertoonen, want hij had van top tot teen de koerab, en wel in den hoogsten graad. Hij verhaalde den heer Ritter, op zijne navraag, dat hij deze ziekte had opgedaan door een langdurig verblijf in de Dajaksche kampongs tot het drijven van ruilhandel. In 1826 verzocht de resident van Borneo's Westkust den heer Ritter zich naar Tajan te begeven, ten einde aldaar de leden der vorstelijke familie in te enten, naardien de kinderziekte sterk in den omtrek heerschte. Ofschoon hij toenmaals reeds lang der geneeskunde had vaarwel gezegd, voldeed hij aan dit verzoek. Onder anderen werd hem eene dochter voorgesteld van den Pangeran Merta Djaja Koesoema, die twee jaren later tot Panembahan van dit rijkje werd verheven. Het was een schoon meisje van ongeveer 20 jaar, en de heer Ritter verwonderde zich zeer haar nog ongehuwd te vinden. Zijne verwondering hield op toen zij de armen ontblootte en hij bespeurde, dat deze van de polsen tot aan de schoudergewrichten geheel met de koerab bedekt waren [1]).

Ten aanzien der siphilitische kwalen onderscheiden zich de Dajaks der Westkust gunstig van die in het gebied van Banjer-massin. Ofschoon zij te Pontianak wel voorkomen, zijn zij in de bovenlanden, zelfs onder de Maleijers, weinig bekend, niettegenstaande men zegt dat zij op Borneo inheemsch zijn en ouder dan alle omgang met Europeanen. Trouwens de leefwijze van de Dajaks der Westkust is meestal veel ingetogener en kuischer, dan in vele streken van het Banjersche gebied, en de Bazirs en Bilians (publieke dansers en danseressen), die aldaar zoo verderfelijk zijn voor de zedelijkheid, zijn op de Westkust onbekend [2]).

---

[1]) Ritter, aangeh. Kritiek, bl. 213, 214.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 591, 595, 598, de Callonne, Iets over de geneeswijze en ziekten der Dajaks ter Z. O. kust van Borneo, in T. v. N. I., Jaarg. III, D. I, bl. 423, Hupe, bl. 142. Over de Bilians en Bazirs vindt men uitvoerige mededeelingen bij Schwaner B., bl. 185—187, Hupe, bl. 142—150, S. Muller, bl. 366, 369, Halewijn D., bl. 286, Becker P., bl. 431, 454.

Onder de acute ziekten, waaraan de Dajaks onderhevig zijn, mogen de zoo even reeds gemelde kinderpokken wel in de eerste plaats genoemd worden. Deze ziekte kan vreesselijk onder hen woeden, en waar zij uitbreekt kennen zij geen ander middel om aan de besmetting te ontkomen, dan elken toegang tot hunne kampongs, zoo te land als te water, te versperren, en zoo de ziekte zich daar niettemin vertoont, met achterlating der lijders, bij geheele scharen de kampongs te ontvlieden, zich in de bosschen te verstrooijen, en des noods ieder te dooden, van wien gevaar dreigt dat hij de besmetting in hunne afzondering zou kunnen overbrengen [1]. Of immer de gezaghebbers der Westkust er eenig bijzonder werk van gemaakt hebben om hen te doen vaccineren, is mij niet gebleken; maar omtrent de Dajaks uit het gebied van Banjermassin vind ik gemeld, dat zij zich bij geheele hoopen aanmelden om te worden ingeënt, hetzij bij de geneesheeren, hun door het Gouvernement gezonden, hetzij bij de zendelingen, die zich vaak ook daardoor verdienstelijk maken en zich alzoo den toegang tot de harten der bevolking banen [2]. Men mag aannemen dat de vaccine bij hen overal bijval vinden zou, daar zij in het algemeen een hoog denkbeeld hebben van de kracht der Europesche geneesmiddelen. Toen de heer van Lijnden de landen aan de Kapoeas bezocht, werden hij en zijn gevolg telkens aangezocht om middelen tegen allerlei kwalen, zelfs tegen muizen en voor het welslagen van den oogst [3].

Voor het overige zijn de gewone ziekten van den Dajak koortsen en dysenteriën. De eerste heerschen vooral tijdens den West-moeson en houden dikwijls zeer lang aan, doch zijn zelden kwaadaardig. De laatste ontstaan vooral in tijden van gebrek, door het gebruik van slecht plantenvoedsel, en doen vele Dajaks omkomen. Men mag in zulke gevallen soms in waarheid van hongerdood spreken [4].

De Maleijers zijn gewoon de Dajaks als verre beneden zich te beschouwen en spreken met de grootste minachting van hunne

---

[1]) Van Lijnden, bl. 585, Ritter A., bl. 448; vgl. Dalton, p. 36.
[2]) Hupe, bl. 247, de Callonne, t. a. p., bl. 422, Becker P., bl. 429.
[3]) Van Lijnden N.T., bl. 593; vgl. Low, p. 308.
[4]) Van Lijnden N.T., bl. 591, Ritter A., bl. 449; vgl. wat de Zuidkust betreft Becker P., bl. 429, de Callonne, t. a. p., bl. 423, en wat de Noordkust betreft Low, p. 304.

verstandelijke vermogens [1]). Deze minachting is echter van die soort, die de onderdrukking gewoonlijk jegens hare slagtoffers koestert: de minachting van den Spartaan jegens den Heloot, van den West-Indischen planter jegens den Negerslaaf. Wanneer eene kleine bevolking eene veel talrijkere overheerscht en straffeloos mishandelt, dan wordt de gedweeheid zelve, waarmede de mishandeling verdragen wordt, het voorwerp van verachting, en zij wordt dikwijls den verdrukte tot bewijs aangerekend dat hij geen beter lot waardig is. Maar dat oordeel is zelden regtvaardig; het vergeet de booze middelen in rekening te brengen waardoor het overwigt verkregen is, en het misbruik dat van het eenmaal verkregene gemaakt wordt om den verdrukte in den staat van onmondigheid te houden. In het geval dat wij thans bespreken, wordt het oordeel nog verscherpt door het fanatisme der Maleijers, die, hoe onkundig ook zelven in de Godsdienst die zij belijden, zich geregtigd achten met al de bitterheid van geestelijken hoogmoed op het bijgeloof der Dajaks neder te zien.

Meer onpartijdige beoordeelaars, Christen-zendelingen die onder de Dajaks hebben gearbeid, Europesche ambtenaren die in de gelegenheid geweest zijn met hen in nadere aanraking te komen, beamen dit hoogst ongunstig oordeel niet. De zendelingen beschouwen hen als vlugger van begrip dan de Maleijers, en prijzen de vaardigheid van hun geheugen en de snelheid waarmede zij zich de kunst van lezen en schrijven kunnen eigen maken. In alles wat het dagelijksch leven, den handel, den landbouw betreft, verraden zij dikwijls een juist en scherp oordeel, en zelfs ontbreekt het velen niet aan geest, terwijl sommige voorwerpen die zij vervaardigen, een gunstig denkbeeld geven van hun natuurlijken aanleg [2]). Doch de gelegenheid om dien aanleg te ontwikkelen, was tot dusverre, op de Westkust althans, voor de Dajaks hoogst ongunstig; en eene verandering ten goede is naauw te hopen, zoo lang niet door de ernstige pogingen van het Europeesch gezag de magt der verdrukkers gefnuikt en de Dajaks, door het uitzigt op

---

[1]) Earl, p. 261.

[2]) Van Lijnden, bl. 591, 593, Francis, bl. 12. Een der zendelingen te Karangan (zie D. I, bl. 85) zegt in een brief, geplaatst in de „Miscellaneous notices" van het „Journal of the Ind. Arch.", V. III (1848), p. VIII: „There are among them men of very apt discernment, who perceive the bearing of a remark with electric quickness." Vgl. wat de Zuidkust betreft Becker P., p. 430, Schwaner B., I, bl. 162.

mogelijke verbetering van hun lot, uit hunne verregaande onverschilligheid zijn opgeheven. De kwalijk ondersteunde en somtijds zelfs tegengewerkte pogingen van eenige Amerikaansche zendelingen, in het Landaksche gevestigd, hebben over die onverschilligheid niet kunnen zegepralen. De vruchten van hun onderwijs bleven gering, minder omdat het den leerlingen aan vatbaarheid ontbrak, dan omdat zij niet tot een geregeld bezoek van school en kerk konden gebragt worden; terwijl ontmoediging en tijdelijke opheffing der missie daarvan het gevolg zijn geweest [1]. Wanneer daarbij de uitkomsten gunstig afsteken van de volhardende pogingen op de Zuidkust door de zendelingen van het Rhijnsch genootschap aangewend, die in 1852, door inlandsche onderwijzers bijgestaan, op 6 scholen aan 790 kweekelingen een wèl gewaardeerd en vruchtbaar onderrigt gaven, dan vergete men noch den gunstiger toestand, waarin dáár de Dajaks verkeeren, noch de belangstelling en ondersteuning, die het streven dezer zendelingen in de laatste jaren bij toeneming van het Gouvernement ondervond [2].

De taal van een volk is de spiegel zijner verstandelijke ontwikkeling, en wij zouden daarom gaarne in staat zijn over de dialekten van de Dajaks der Westkust eenige bijzonderheden mede te deelen, al is het ook dat eene uitvoerige bespreking van dit onderwerp hier niet op hare plaats zou zijn. Ongelukkig echter bepaalt zich onze naauwkeuriger kennis van het Dajaksch tot het dialekt van Poelopetak [3], en zijn de tongvallen der Wester-afdeeling tot dusverre verwaarloosd. Wèl hebben zich de Amerikaansche zendelingen op eene grondige kennis van de taal der Dajaks onder welke zij gevestigd waren, toegelegd, maar alleen met het doel om zich met de inboorlingen in betrekking te stellen en hun het evangelie in hunne moedertaal te verkondigen. Zij hebben zich te dien einde ook met de vertaling van gedeelten des Bijbels bezig

---

[1] Ik zal elders deze zendelingen zelven over de oorzaken der mislukking van hunne pogingen doen spreken.

[2] Algemeen Verslag van het Schoolwezen in Ned. Ind. onder ult. Dec. 1852, bl. 204—206.

[3] Zie Inleiding, bl. XCIII. Ik kan bij het daar gezegde thans voegen dat de vertaling van het O. T. door Hardeland ten einde spoedt, dat een door hem verbeterde herdruk van het N. T. tegelijk met het voltooide O. T. zal worden uitgegeven, en dat hij zich ijverig blijft bezig houden met de zamenstelling van een woordenboek. Belangrijke bijdragen tot de kennis der taal van Poelopetak zijn ook vervat in Hupe's meermalen aangehaald opstel.

gehouden, maar, voor zoo verre mij bekend is, heeft van hunnen arbeid niets anders het licht gezien, dan een paar in het Dajaksch opgestelde handleidingen voor het eerste onderwijs in de godsdienst [1]. Tot de wetenschappelijke kennis der Dajaksche dialekten hebben zij, te oordeelen naar hetgeen ons tot dusverre bekend is, zoo goed als niets bijdragen [2]. De kleine woordenlijsten door den heer von Kessel medegedeeld, kunnen dit gemis slechts in zeer geringe mate vergoeden [3]. Van de Dajaksche dialekten in het gebied van Broenei heeft Sir James Brooke eenige woordenlijsten bekend gemaakt, onder welke ook aan de taal der Dajak Malo [4], die tot het gebied der Wester-afdeeling behooren, eene plaats is ingeruimd [5]; doch het best onderrigt zijn wij uit dit deel van Borneo door de mededeelingen van den heer Burns omtrent de taal der Kajans, wier woonplaatsen tot in het gebied der Wester-afdeeling reiken. Ofschoon de woordenlijst van Burns, die 854 woorden bevat, de taal bepaaldelijk voorstelt, gelijk zij door de Kajans langs de Redjang- en Bintoeloe-rivieren aan de Noordkust gesproken wordt [6], verzekert echter die schrijver dat alle stammen der Kajans, hoe ver ook van elkander verwijderd, behoudens plaatselijke verscheidenheden, dezelfde taal spreken en elkander zonder moeite verstaan [7].

Met deze geringe hulpmiddelen is het moeijelijk tot een juist oordeel over het algemeen karakter der Dajaksche talen en hare verhouding tot de overige talen van den Archipel te geraken. Eene

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 588, Alg. Verslag v. h. Schoolwezen in N. I. onder ult. Dec. 1852, bl. 205. De titels der beide bedoelde werkjes zijn als volgt: „Pangajar agama Kristan jaran-a Pamisik Jabbab nyah gawai-a engangut engangut" (Singap. 1845, kl. 8o.) en „Pangajar agama Kristan, man inik inik pakata, dipilih doan kitab Jubata blaka" (Singap. 1847, kl. 8o., VIII en 152 bll.).

[2]) Alleen heeft de zendeling Steele, die Borneo in 1850 verliet, zoo ik wèl onderrigt ben, in eene der zittingen van de „American Oriental Society" eene mededeeling gedaan omtrent de Dajaksche dialekten der Westkust, die waarschijnlijk opgenomen is of worden zal in het door deze maatschappij uitgegeven „Journal." Vgl. ook nog wat D. I, bl. 174 noot, over eene Dajaksche vertelling gezegd is, die straks nader zal besproken worden.

[3]) Von Kessel, bl. 202, 203.

[4]) Zie over hen D. I, bl. 55.

[5]) Zie deze woordenlijsten bij Keppel D., I., App., p. XII—XXII, en verder daarover Low, p. 173, en Crawfurds Malay Grammar, I, p. LXXXII.

[6]) Zie D. I, Inleiding, bl. LXXXVIII.

[7]) Burns, p. 182.

naauwe verwantschap met het Maleisch wordt veelal, hetzij voor sommige, hetzij voor alle Dajaksche dialekten aangenomen [1]), op grond der overeenkomst zoowel van het algemeen grammatikaal karakter, dat zich in beide talen op dezelfde wijze in de verandering der vormen door voor- en achtervoegsels en in het menigvuldig gebruik der reduplicatie uitdrukt [2]), als ook, wanneer men zich niet door de vele klankverscheidenheden, letterverwisselingen, zamentrekkingen en dergelijke laat misleiden, van een zeer groot gedeelte van den woordenschat [3]). Doch deze gronden zijn zeer bedriegelijk, omdat het natuurlijk is dat, ten gevolge der veelvuldige aanraking van Dajaks met Maleijers, op vele plaatsen eene vermenging van beide talen in de meest uiteenloopende proportie der bestanddeelen heeft moeten plaats grijpen. Zoo leert ons de heer van Lijnden dat de taal der minder-beschaafde Maleijers in de bovenlanden door de vermenging met Dajaksch schier onverstaanbaar is, en, ofschoon de vorsten en grooten het doorgaans beter spreken, hij toch zelfs den Sultan van Sekadouw telkens om nadere uitlegging zijner woorden moest verzoeken [4]). Maar natuurlijk moest de invloed der taal van het overheerschende ras op het onderworpene nog sterker zijn, en in een der berigten van de Amerikaansche zendelingen lezen wij van twee Dajaksche kampongs in den omtrek van Sangouw, Soegalam en Pangaladi genaamd, die hare taal zelfs geheel met het Maleisch verwisseld hadden, ofschoon alleen het tweede der genoemde dorpen tevens de godsdienst der Maleijers had aangenomen [5]). Afgevaardigden

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 588, noemt de Dajaksche talen in het algemeen blijkbaar met de Maleische verwant. Von Kessel acht een deel der Dajaks op de Westkust wegens de overeenkomst in taal zeer naauw, een ander deel minder met de Maleijers verwant. Zie D. I, bl. 165, 166.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 588. Volgens von der Gabelentz, Grammatik der Dajak-Sprache, S. 10—15, vindt men in de taal van Poelopetak de prefixen pen (peng, pem, pe, p) of pa (pang, pam), ka (k), sa, be (ba, b), tara, ha (han, ham, h), men (meng, mem, me, m) of ma, mempa (uit mem en pa) en ter, en de suffixen an en e. Deze vormingssyllaben komen schier geheel met die in het Maleisch en Javaansch overeen. Slechts het gebruik van tara tot vorming van het adjectivum gerundivum, b. v. taratoentoet, te vervolgen, schijnt iets onderscheidends. Intusschen zou, naar aanleiding van Hupe's opmerking, bl. 257, deze prefix tara voor niet wezenlijk verscheiden van ter kunnen gehouden worden.

[3]) Von der Gabelentz, S. 5—8.

[4]) Van Lijnden N. T., bl. 588.

[5]) Crawfurd Malay Grammar, I, p. LXXXII.

van den Sultan van Broenei, die Singapoera in 1824 bezochten, verzekerden den heer Crawfurd dat van de 40 wilde stammen, die het gebied van Broenei bewoonden, acht geheel en vijf gedeeltelijk de Maleische taal, tegelijk met den Islam, hadden aangenomen. Op kleine schaal herhaalt zich dus, zoo als de heer Crawfurd bij dit berigt aanmerkt, op Borneo hetzelfde verschijnsel dat zich in Italië, Gallië en Spanje vertoonde, toen deze landen, onder de Romeinsche heerschappij gebragt, hunne talen met het Latijn verwisselden. De overeenkomst van enkele woorden en vormen in de Dajaksche distrikten met het Javaansch en Boegineesch of Makassaarsch [1]) kan een soortgelijken oorsprong hebben, en van de Javaansche koloniën in Banjer-massin en Sukkadana, de Boeginesche op de Oostkust zijn uitgegaan.

Om dus tot de kennis van het oorspronkelijk karakter der Dajaksche talen te komen, zou men vooral de dialekten moeten bestuderen van die stammen, welke het meest van vreemden invloed zijn vrij gebleven. Uit dit oogpunt is de taal der Kajans misschien de belangrijkste van allen. Ongelukkig leeren ons de mededeelingen van den heer Burns niets omtrent hare grammatikale vormen; maar dat haar woordenschat met het Maleisch en Javaansch slechts zeer geringe overeenkomst heeft, leert zijne woordenlijst duidelijk. Zoo wij ons op het oor van den heer Burns mogen verlaten, schijnt de Maleische letter *tja* in het Kajansch geheel te ontbreken, terwijl het daarentegen de aan het Maleisch vreemde *v* en *kn* in vele woorden aanbiedt [2]). Crawfurd vindt in de woordenlijst van Burns de volgende proportie van verschillende talen in 1000 woorden: 35 Maleische, 6 Javaansche, 83 aan het Maleisch en Javaansch gemeene, 2 Sanskritsche en 2, waarschijnlijk

---

[1]) Vgl. D. I, bl. 167, 184, v. d. Gabelentz, S. 8, van Lijnden N. T., bl. 589.

[2]) Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXVIII, mist in het Kajansch ook de Maleische *j* (*djîm*) en vindt er daarentegen de in het Maleisch niet voorkomende *dj*; doch behalve dat men de Maleische *djîm* ook in het Engelsch wel door *dj* zou kunnen voorstellen, vind ik in het „vocabulary" van Burns juist zeer dikwijls de *j* en nimmer *dj* gebezigd. Het menigvuldig voorkomen van *kn* in het begin eener lettergreep in het Kajansch verdient opmerking, al mogt men het ook in sommige gevallen uit het onderdrukken van den in het Maleisch tusschen beiden komenden korten klinker (als in k e n a l, k e n a) kunnen verklaren. In „the virgin daughter of Sultan Bongsu" vindt men telkens *kn* en ook *tn* op het eind der woorden.

door tusschenkomst van het Maleisch aangenomen, Arabische, zoodat in schier $\frac{9}{10}$ van den taalschat geene overeenkomst met andere talen van den Archipel gevonden wordt. Crawfurd maakt er uit op dat het Kajansch eene afzonderlijke en oorspronkelijke taal is, in welke de Javaansche en Maleische woorden een bestanddeel van vreemden oorsprong vormen, en spreekt zijne overtuiging uit dat in alle Dajaksche dialekten het aantal Maleische woorden aan het meer of minder verkeer met Maleisch-sprekenden geëvenredigd is. Terwijl het Kajansch, de taal van een magtigen en onafhankelijken stam, slechts ongeveer 12 percent Maleische bestanddeelen bevat, wisselen zij, naar de woordenlijsten van Sir James Brooke te oordeelen, van 33 tot 84 percent af in de talen van de kleinere stammen der Noordkust, die óf lang aan de Maleijers cijnsbaar óf in gedurige aanraking met hen geweest zijn [1]).

Deze theorie is niet in strijd met hetgeen wij vroeger omtrent den oorsprong der Dajaks gegist hebben [2]); maar ook eene dieper gaande verwantschap, althans van een deel der Dajaksche dialekten, met de overige talen van den Archipel, zooals uit het grammatikaal karakter der taal van Poelopetak schijnt te volgen, kan daarmede geenszins in strijd worden geacht. Ja, die gissingen, zoo zij juist zijn, nopen ons juist zulk eene groote verscheidenheid van Dajaksche dialekten te veronderstellen, als de ervaring schijnt te leeren dat werkelijk bestaat. De heer van Lijnden leert ons dat elk Dajaksch distrikt schier zijn eigen dialekt heeft, zoodat er in Landak alleen drie of vier, en even zoovele in Sangouw worden aangetroffen; en dat men in het Sintangsche gebied, langs de boorden der beneden-Melawi, der Tamponak en der Seberoeang, de dialekten vindt die het meest door Maleische woorden zijn verbasterd, terwijl de taal der Dajak-Malo boven Boenoet, naar sommiger bewering, een aantal Boeginesche woorden bevatten zou, waarschijnlijk als een gevolg hunner betrekking tot de stammen der Oostkust, die bijzonder aan Boegineschen invloed zijn blootgesteld geweest [3]). Crawfurd brengt de volgende getuigenis bij van een der Amerikaansche zendelingen: »Een Dajak bevestigde ons al wat wij reeds vroeger over de Babel-

[1]) Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXX—LXXXII. Eene vergelijking van eenige Kajansche woorden met de overeenstemmende Maleische en Javaansche vindt men aldaar, p. CCV.

[2]) D. I, bl. 163.

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 588, 589.

»sche spraakverwarring onder dit volk vernomen hadden. Bijna elke »afzonderlijke stam heeft zijne eigene taal, die slechts binnen zeer »beperkte grenzen door de meest naburige stammen verstaan wordt. »Het gemis van boeken en de doodelijke veeten die de stammen »verdeelen, zijn krachtiger hinderpalen voor de gemeenschap dan »zeeën en bergen, en zijn waarschijnlijk de voorname oorzaken »die deze verscheidenheid in stand houden. Indien gij een Dajak »van deze of die plaats ontmoettet, zoudt gij dan eene gemeen»schappelijke taal kennen, om u met hem te onderhouden? dus vroe»gen wij onzen berigtgever. Hoe zou ik hen durven bezoeken? »was het antwoord: zulk eene vermetelheid zou mij mijn hoofd kos»ten." En wij moeten ons het verschil dezer dialekten geenszins als onbeduidend voorstellen. »Wanneer wij de woorden van Ma»leischen of Javaanschen oorsprong uitzonderen," zegt Crawfurd, »vinden wij alleen bij de aangrenzende en met elkander in vriend»schap levende stammen eenige overeenkomstige woorden." Zoo vond hij in al de dialekten, waarvan Sir James Brooke proeven geeft, een woord opgegeven voor v r o u w, maar slechts in twee der negen was het hetzelfde. Voor het bijv. naamwoord g o e d vond hij uitdrukkingen in vijf, voor het werkwoord g a a n in zeven talen aangeteekend, maar beiden in allen verschillend. In de taal der Bejadjoe's van de Zuidkust [1]) ontdekte hij slechts één woord dat hij in eenige der negen dialekten van de Noordkust wedervond, en dat woord behoorde eigenlijk tot het dialekt der Kajans, wier verspreide woonplaatsen in het binnenland van de Noord- tot de Zuidkust reiken [2]). Hierbij komt nog dat de gemeenschappelijke naam van Dajaks, waarmede wij gewoon zijn de geheele oorspronkelijke bevolking van Borneo, als ware zij één volk, aan te duiden, inderdaad aan die bevolking zelve vreemd is. Zij kennen slechts namen van bijzondere stammen, doorgaans genoemd naar de oevers der rivieren langs welke zij wonen. Wanneer zij de Maleische taal gebruiken, noemen zij zich o r a n g - d a r a t of landwaarts wonenden,

[1]) Daarmede zal wel de taal van Poelopetak bedoeld zijn.

[2]) Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXXIII. In het voorbijgaan verdient hier nog opmerking dat die van Poelopetak, nevens hunne gewone taal, nog eene heilige taal bezitten, waarin hunne mythologische liederen zijn overgeleverd, en die zij Bahasa Sangiang noemen. Zie Hupe, bl. 128, 166, die meent dat deze taal verwant is met het Sanskriet. Of zulk eene heilige taal ook onder de Dajaks langs de Kapoeas bekend is, wist de heer van Lijnden niet te zeggen, N. T., bl. 589.

in onderscheiding van de Maleijers, die zij met den naam van orang-laut of zeewaarts wonenden bestempelen. De naam Dajak schijnt Maleisch te zijn, en in het algemeen alle wilde volksstammen, en dus ook die van Sumatra, Celebes en andere eilanden, even goed als die van Borneo, aan te duiden [1].

Reeds elders is gezegd dat geene der Dajaksche talen een eigen letterschrift bezit, en dit volk zelfs in het geheel de schrijfkunst niet beoefent, dan voor zooverre eenige weinigen het gebruik der Europesche karakters van de zendelingen geleerd hebben [2]. Het ontbreekt hun echter niet volstrekt aan alle middelen om zich met afwezenden te verstaan; ten minste zijn bij sommige stammen, volgens de verzekering der Amerikaansche zendelingen, eenige eenvoudige symbolische teekenen in gebruik, die misschien als een eerste stap tot de schrijfkunst mogen beschouwd worden. Wanneer de bewoners eener kampong hunne elders wonende stamgenooten tot den krijg willen oproepen, zenden zij naar de verschillende dorpen twee blaasroer-pijltjes van verschillende grootte. In beiden worden eenige kerven gemaakt. Het aantal kerven op de kleinere pijl duidt het gezamenlijk aantal der manschappen aan tot den aanval benoodigd, dat op de grootere het aantal mannen door elk dorp te leveren. Zijn de pijlen aan de eene punt verbrand en aan de andere rood geverwd, dan wijst dit het oogmerk aan om het aangevallen dorp te verbranden en de inwoners om te brengen [3]. Wij mogen vermoeden dat naauwkeuriger bekendheid met de Dajaks nog meerdere dergelijke symbolische teekenen zal aan het licht brengen.

Bij een volk dat geen letterschrift bezit, kan van eene eigenlijke letterkunde ook geen sprake zijn. Evenwel, indien het waar is dat

---

[1] Van Lijnden N. T., bl. 589, Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXVIII. Volgens van Lijnden, bl. 588, worden de Maleijers van Pontianak door die der bovenlanden ook Djawei-laut genoemd. Ik geloof geenszins dat zij daardoor als van Javaanschen oorsprong worden aangeduid, wat ook zeer onjuist zou zijn, maar veeleer als een vreemd en gemengd ras. Zie Crawfurds Malay Dictionary, in v. *Jawi*.

[2] D. I, bl. 173. De daar op gezag van den heer Schwaner medegedeelde overlevering werd reeds vroeger verhaald door Hupe, bl. 127.

[3] Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXX. 't Komt mij niet onwaarschijnlijk voor dat, wat van de kerven op de grootere en kleinere pijl gezegd is, behoort te worden omgekeerd. Halewyn D., bl. 279, zegt dat de Bejadjoe's bij boodschappen elkander houten poppen (patok pakaka) toezenden, welker overbrenger dan het verlangde daarbij mondeling te kennen geeft.

de Homerische gedichten eeuwen lang door het geheugen der rhapsoden bewaard en overgeleverd zijn, dan behoeft het ons geenszins te verwonderen, zoo wij ook bij andere volken analoge verschijnselen aantreffen. Over de historische traditiën der Dajaks is reeds gesproken: zij schijnen, te zamen met hunne godenleer en kosmogonie, soms bewaard te worden in heilige gezangen, die van geslachte tot geslachte worden overgeleverd [1]; doch ik ben niet zeker of liederen van deze soort ook op de Westkust bekend zijn. De heer van Lijnden spreekt slechts van krijgs-, treur- en minnezangen, die klaarblijkelijk van anderen aard zijn. Hij verhaalt ons dat bij de voordragt gewoonlijk een der zangers voorgaat en de overigen, zijne woorden herhalende, invallen; dat de liederen altijd in denzelfden melancholischen toon worden opgezongen; en dat zij, ofschoon de taal der Dajaks minder zoetvloeijend is dan het Maleisch, in den mond der vrouwen niet onaangenaam klinken. »Hoort »men," zegt hij, »deze gezangen, te midden van de oorspronkelijke »bosschen, des avonds bij den haard onder doodskoppen, dan ma»ken zij voor de eerste maal eenen onbeschrijfelijken indruk op »den Europeaan; maar die indruk gaat spoedig door de eentoonig»heid verloren, en ongelukkig weten de Dajaks, zoowel mannen als »vrouwen, wanneer zij eens aan het zingen (besamoen) zijn, van »geen uitscheiden." De heer van Lijnden kon zich van deze liederen geene redelijke vertaling verschaffen, — het beste bewijs hoezeer men de Dajaksche talen op de Westkust verwaarloost, — en bleef dus onkundig omtrent hunnen inhoud [2]). Indien zij echter niet beter zijn dan de geïmproviseerde liederen die in Poelopetak, bij feestelijke gelegenheden, door de Bilians worden opgezon-

[1]) Halewijn D., bl. 279. Men kan het karakter dezer gezangen eenigzins leeren kennen uit hetgeen Hupe, bl. 137—140, aangaande den inhoud van een der gezangen van Poelopetak opgeeft. Die gezangen zijn daar vervat in de heilige taal en worden door het volk niet verstaan, dat echter met het grootste geduld toeluistert, wanneer zij hun door hunne voorgangers, soms gansche nachten lang, worden voorgeneuried. Het Dajaksch handschrift waarvan die schrijver, bl. 167 volgg., den inhoud mededeelt (waarschijnlijk geschreven door een Dajak, die van de zendelingen schrijven geleerd had), is klaarblijkelijk van denzelfden aard als het vermelde gezang en dezelfde namen komen er, met eenig verschil in uitspraak, gedeeltelijk in terug (Barirai = Marirai, Tempo-telon = Timpo-tilon, enz.). Omtrent het weinige wat wij aangaande de historische overleveringen der Westkust weten, verwijs ik naar D. I, bl. 173 vv.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 589, 593.

gen, dan kan men dit naauw ernstig betreuren. Die liederen worden meestal ter eere van den gasthéer aangeheven; elke regel door de voorzangster willekeurig bedacht, wordt haar door het koor nagezongen; de zangwijze is steeds dezelfde en bestaat slechts uit twee akkoorden. De heer Hupe brengt het volgende voorbeeld bij:

1e. regel. De heer resident heeft een groot en fraai huis.
Koor. De heer resident, enz.
2e. regel. Hij leeft daarin als een koning.
Koor. Hij leeft, enz.
3e. regel. Zijn tuin is gelijk een eiland.
Koor. Zijn tuin, enz.
4e. regel. In den tuin staat een klapperboom.
Koor. In den tuin, enz. [1]).

Daar de wijze van uitvoering der liederen waarvan de heer van Lijnden spreekt, nagenoeg dezelfde is, mag men de veronderstelling naauwelijks gewaagd achten, dat de inhoud evenzoo geïmproviseerd en van hetzelfde zoutelooze karakter is [2]).

Behalve hunne gezangen moet men onder de intellectuele uitspanningen der Dajaks vertellingen, raadsels en een soort van rijmspel tellen. Eene vertelling, »de maagdelijke dochter van Sultan Bongsoe" getiteld, werd, waarschijnlijk door een der Amerikaansche zendelingen, uit hunnen mond opgeteekend, en in een Engelsch tijdschrift in de oorspronkelijke taal medegedeeld [3]). Jammer dat niets berigt is omtrent het dialekt waartoe deze vertelling behoort, zoo zelfs dat men alleen uit de vermoedelijke herkomst kan opmaken dat zij op de Westkust te huis is, en dat, in plaats van eene volledige vertaling, slechts een kort overzigt van den inhoud is gegeven. Hierdoor gaat het nut als bijdrage tot de kennis der Dajaksche talen grootendeels verloren, en dit is te meer te betreuren, daar ook de inhoud niets tot de kennis der Dajaksche zeden bijdraagt. De vertelling is klaarblijkelijk van Maleischen oorsprong, zooals reeds de lezende vogel, die er eene groote rol in speelt, maar zeker niet te huis is bij een volk dat geen letters heeft, overvloedig bewijst. Wij zullen er daarom niet verder bij stilstaan.

---

[1]) Hupe, bl. 145; vgl. Halewijn D., bl. 286.

[2]) Dat bij de feesten die op het koppensnellen volgen, de vrouwen ook op de Westkust geïmproviseerde beurtzangen aanheffen, wordt uitdrukkelijk verzekerd door von Kessel, bl. 196.

[3]) Zie daarover D. I, bl. 174 noot.

Van de raadsels (tingke's) zijn een groot getal medegedeeld en opgehelderd door den heer Hupe en zij vormen eene allerbelangrijkste bijdrage tot de kennis der Dajaksche zeden en denkwijze; maar zij behooren allen te huis in Poelopetak, en het is mij zelfs niet bekend of in het geheel de smaak in deze uitspanning ook op de Westkust gevonden wordt. Daarom slechts een enkel kort voorbeeld: »Welk vrouwtje gaat gekleed van huis en komt naakt terug?" — »de rijstkorrel, als hij ontbolsterd wordt"; — »Wat is eenmaal een kring en tweemaal gespleten?" — »de maan;" — »Welke zerk bevat dertig lijken?" — »de sarebak" (eene soort van boon [1]). Het rijmspel, beleh genaamd, bestaat alleen in het vinden van woorden die rijmen op hetgeen een ander zegt, zonder dat het daarbij op den zin aankomt. Deze vrij geestelooze liefhebberij wordt ons weder alleen beschreven door den heer Hupe [2]), wiens schetsen in Poelopetak te huis behooren, en ook hier weder is 't mij niet bekend of de Westkust iets dergelijks aanbiedt.

Men kan gemakkelijk nagaan dat de Dajaks het in de wetenschappen niet ver zullen gebragt hebben. Zoo is hunne rekenkunde nog in de eerste kindschheid: om iets te berekenen ten aanzien van voorwerpen die zij niet voor zich zien, moeten zij zich die door houtjes of steentjes vertegenwoordigen. Intusschen maken zij, die veel met Maleijers of Chinezen in aanraking komen, daarop dikwijls eene uitzondering, en van de Dajaks van Poelopetak verzekert de heer Becker dat zij zich zeer goed in handelszaken weten te helpen en velen in staat zijn moeijelijke sommen uit het hoofd te berekenen [3]). Hunne tijdrekening is van den allereenvoudigsten aard. Zij rekenen niet bij jaren, maar bij oogsten en bij periodes van drie jaren, na verloop van welke zij namelijk hunne ladangs verwisselen. Den zaaitijd herkennen zij aan den stand der sterren en den oogsttijd natuurlijk aan het rijpen van de rijst. Wanneer sommigen op de Westkust van jaren en maanden spreken, dan schijnen zij vooral het Chinesche jaar te bedoelen; zij noemen dan de maanden eenvoudig de eerste, de tweede enz., en beschouwen

[1]) De lezer zal weldoen Hupe, bl. 252—278, te vergelijken. Daar deze raadsels, en misschien de geheele smaak in raadsels, op de Westkust niet te huis behooren, heb ik mij tot zeer enkele voorbeelden, en die geene opheldering behoeven, willen bepalen.

[2]) Hupe, bl. 279.

[3]) Van Lijnden N. T. bl., 591, Becker P., bl. 430.

de achtste als den zaaitijd. Woorden om den tijd van den dag aan te wijzen, bezitten zij in het geheel niet. Vraagt men hun naar den tijd om iets te verrigten, dan wijzen zij met de hand hoe hoog alsdan de zon zal staan, en wil men van hen weten hoe ver eene plaats verwijderd is, dan wijzen zij hoe hoog de zon zal staan als zij die bereiken, wanneer zij hunnen marsch bij zonsopgang aanvangen [1]).

De geneeskunst, die bij de Zee-Dajaks der Noordkust door den Manang, eene soort van dorpspriester [2]), en in het gebied van Banjer-massin door de Bilians en Bazirs wordt uitgeoefend [3]), schijnt bij de Dajaks der Westkust slechts weinige opzettelijke beoefenaars te hebben [4]). De wijze van genezing is intusschen overal nagenoeg dezelfde. Eigenlijke geneesmiddelen worden zelden aangewend, maar daar de ziekten aan den invloed van booze geesten (hantoes) worden toegeschreven, bestaat de behandeling der kranken in het aanwenden van middelen om ze te verdrijven. Het meest gewone is het maken van een oorverdoovend geraas door middel van de keteboeng, d. i. eene trom van ijzerhout met het vel van de kalampiouw (wou-wou) overtrokken. De doekoens, die hier en daar gevonden worden, bestrijken bovendien de zieken uren lang met eene soort van steenen, die zij voorgeven van de hantoes ontvangen te hebben, en die ze door hunne goochelkunst schijnbaar van het dak hunner woning doen vallen. Voor de lawang dezer artsen liggen doorgaans twee kleine ruwe boomstammen, met aan het einde uitgesneden en geverwde slangenkoppen, die de hantoes schijnen te vertegenwoordigen. Somtijds geven zij deze gedrochten te eten en weten dan de spijzen met zooveel behendigheid te doen verdwijnen, dat het volk zich vast overtuigd houdt dat zij door de hantoes genuttigd zijn [5]). Eene ruwe manier van aderlaten en koppen

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 592; vgl. Becker P., bl. 430.

[2]) Low, p. 174. Er is in zooverre overeenkomst tusschen deze Manangs en de Bazirs, dat beiden zich als vrouwen kleeden en de vrouwen in vele opzigten nabootsen; maar de heer Low houdt de eersten niet verdacht van de schandelijke ontucht, waarvan de Bazirs op de Zuidkust doorgaans beschuldigd worden.

[3]) Hupe, bl. 146, 147, Schwaner B., I., bl. 185, S. Muller, bl. 369, de Callonne, bl. 425.

[4]) Van Lijnden N. T, bl. 593, zegt eenvoudig: „Doekoens zijn zeldzaam."

[5]) Van Lijnden N. T., bl. 592, 594, von Kessel, bl. 197; vgl. de in noot [2]) en [3]) aangehaalde plaatsen.

en het inwendig gebruik van kurkema, honig en specerijen in verbazende hoeveelheden, worden onder de geneesmiddelen der noordelijke stammen genoemd [1]).

Gunstiger denkbeelden van den verstandelijken aanleg der Dajaks, dan het tot dusverre bijgebragte ons regt gaf op te vatten, worden gewekt door hunne opmerkelijke vorderingen in sommige takken van nijverheid. Wij hadden reeds dikwijls gelegenheid op te merken, en zij zal zich later nog meermalen voordoen, hoezeer sommige stammen bedreven zijn in het maken van praauwen, het smelten van metalen, het smeden van voortreffelijke wapens, het vervaardigen van koperen en gouden sieraden, het snijden in hout en been, het vlechten van matten en manden uit rotan en stroo, het draaijen van touwwerk, het spinnen en verwen van garen en het weven van kleedingstoffen. In veel van dit alles, b. v. in het borduursel aan hunne kleedjes, in hun vlechtwerk, en zelfs in de wijze waarop zij zich de huid tatoeëren, is vaak een zekere smaak niet te miskennen [2]). Intusschen zijn deze vaardigheden zeer ongelijk onder hunne stammen verdeeld en schijnen vooral die van de Westkust niet bijzonder uit te munten; terwijl in het algemeen de barbaarschheid van hun voorkomen vele Europeanen te veel tegenzin inboezemt, dan dat zij oogen zouden hebben om de gunstiger verschijnselen op te merken. De bonte opschik van vederen, kralen en tanden, waarmede zich de mannen bij feestelijke gelegenheden tooijen; de korte, gespannen kleedjes en de talrijke koperen arm- en beenringen, die de bewegingen der vrouwen stijf en onbevallig maken; en vooral het afschuwelijke uitrekken der oorlellen door daarin gedragen zware sieraden, dat men bij sommige meer binnenlandsche stammen aantreft; zijn genoeg om den beschaafden Europeaan een toonbeeld van wansmaak voor oogen te stellen [3]).

Van den zang der Dajaks is reeds bij hunne poëzij gesproken. Ik zal er thans nog een woord bijvoegen over hunne muzijk-instrumenten, welke in het algemeen dezelfde zijn, die bij alle onbeschaafde volken voorkomen. Ik bepaal mij hier uitsluitend tot die, welke op de Westkust gevonden worden. De trom, die bij hen eene

---

[1]) Low, p. 307—309.
[2]) Schwaner B., I, bl. 162, Francis, bl. 12.
[3]) Van Lijnden N. T., bl. 593.

groote rol speelt, bestaat uit een uitgehold stuk hout, aan de eene zijde open, aan de andere met vel overtrokken, en met de hand bespeeld. Behalve de reeds genoemde keteboeng, hebben zij de teganoeng, een zeer lange, en de sobang, een kleine trom, beide bespannen met de huid van den boa constrictor (oelar sawah), en beide geslagen wanneer zij uitgaan tot het koppensnellen of daarvan terugkeeren. De rebana, mede eene soort van trom of tamboerijn, is hun niet onbekend, maar schijnt van vreemden oorsprong te zijn, gelijk ook de groote en kleinere metalen bekkens, onder de namen van gong en tjanang bekend, die van Java worden ingevoerd, en meer als bewijs van rijkdom, dan om werkelijk tot speeltuig te dienen, worden aangekocht. Evenzeer zeldzaam en van vreemde herkomst is de kromong, eene soort van harmonica met metalen staven. Nationaal schijnt daarentegen de gela te zijn (zoo althans heet dit instrument onder de Dajaks aan de Sekajam-rivier), eene soort van viool, gemaakt van een pompoen (laboe), met de huid van zekeren visch (ikan boental) overtrokken, bespannen met één of twee snaren van rotan of ananas-draad, en bespeeld met een strijkstok uit dezelfde stof vervaardigd. Dit eenvoudig instrument staat tot de sierlijke, tweesnarige, ivoren rebab der Javanen in dezelfde verhouding als de beschaving der Dajaks tot die van Java. De ketjapi, eene soort van luit of guitar, wordt door de Dajaks bij de dansen der vrouwen bespeeld, maar is waarschijnlijk van vreemden overgenomen. Hunne blaasinstrumenten bestaan alleen in eene zeer eenvoudige rieten fluit met vijf of zes gaten, die echter op de Westkust zelden voorkomt [1]).

De dansen die de Dajaks bij het geluid van trom of ketjapi uitvoeren, hebben, wat de beweging van handen en voeten betreft, veel overeenkomst met het tandakken der Javanen, doch er heerscht daarbij dikwijls veel woester uitgelatenheid. De Bilians vervullen in het gebied van Banjer-massin de plaats der Javaansche ronggings; doch zulke danseressen van beroep vindt men op de Westkust niet. Mannen en vrouwen plaatsen zich daar bij feesten in wijde kringen, terwijl de eersten in hun krijgsgewaad, soms met koperen

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 594. Vgl. Low, p. 312, Schwaner B. I, bl. 163, S. Muller, bl. 415, welke schrijvers nog onderscheidene instrumenten beschrijven die op Borneo voorkomen, maar waarvan ik geen melding vind op de Westkust. Over de keledien, een instrument der Kàjans, zal beneden gesproken worden.

schellen aan de enkels gebonden, de listen en lagen van een vervolgenden of vlugtenden vijand nabootsen, en de laatsten hen al gillende of in de handen klappende aanmoedigen. Soms trachten de Dajaks de sprongen van wilde dieren of de vlugt der vogels door de buigingen van hun ligchaam en hunne ledematen na te bootsen, inzonderheid de vlugt der kiekendieven (boerong lang), zooals zij bij paren in kringen door de lucht zweven [1]).

In de beeldende kunsten zijn de Dajaks der Westkust, zelfs bij vergelijking met andere stammen, veelal achterlijk. Zie hier wat de heer van Lijnden daaromtrent getuigt: »Het handvatsel van »hunne parangs heeft bijna altijd denzelfden vorm en is van veel »groveren arbeid en minder smaakvol dan de Javasche kapala-kris. »De afbeeldingen van den kaaiman, welke men op de deuren en »langs de wanden in elke woning, zoowel boven als beneden Boe»noet aantreft, zijn weinig natuurlijk, evenmin als de gedaanten »boven aan den trapbalk in de huizen langs de Malo. Het zijn »menschenhoofden of menschen met zeer groote hoofden en zeer »kleine, magere armen en beenen, van welke men zou kunnen »denken, dat zij de Franschen op het denkbeeld gebragt hebben »van sommige hunner diableriën. Met meer zorg bewerkt zijn de »houten, ongeveer drie voet hooge afbeeldingen van afgestorvenen, »welke in het Mampawasche, in Landak en langs de Sekajam op »sommige graven geplaatst zijn. De ledematen en gewrichten zijn »minder stijf, de gelaatstrekken juister aangeduid; maar hoofd, »hals en ledematen staan zelden tot elkander in de vereischte even»redigheid, en ook deze voortbrengselen getuigen dat de kunst bij »de Dajaks nog in hare kindschheid is. Aan de menschelijke ge»daanten, welke zij op hunne schilden teekenen, wordt met opzet »een wanstaltig voorkomen gegeven. Andere proeven van teeken»of schilderkunst heb ik niet aangetroffen" [2]).

Over de zedelijke hoedanigheden der Dajaks is het eenigzins moeijelijk te oordeelen, naardien de verschillende stammen ook in dit opzigt zeer uiteenloopen, en de meeste reizigers te kort onder hen vertoefden om hen grondig te leeren kennen. Hierop maken, wat de Westkust betreft, de Amerikaansche zendelingen eene uitzondering en daarom zullen wij hier vooral op hunne uitspraken acht geven.

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 595, Ritter A., bl. 424, 425.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 595.

De meeste getuigenissen stemmen daarin overeen, dat de Dajaks in den omgang met Europeanen, ofschoon bij eene eerste ontmoeting eenigzins schuw en achterhoudend, spoedig vrijer en ongedwongener zijn dan de Maleijers en in hunne gesprekken weldra vertrouwelijk worden, en dat zelfs de vrouwen jegens vreemdelingen vrijmoedig, onbedeesd en voorkomend zijn zonder onbeschaamdheid [1]). Deze trek verdient opmerking in een volk, dat zoozeer door langdurige verdrukking is vernederd, en anders in zoo hooge mate de karaktertrekken vertoont van hen die niet voor zichzelven, maar voor harde meesters arbeiden: luiheid en zorgeloosheid.

De gedweeheid en lijdzaamheid der Dajaks onder de steeds toenemende knevelarij en onderdrukking van de Maleische vorsten wordt gewoonlijk door de reizigers zeer op den voorgrond gesteld; maar zij die langer met hen verkeerd hebben, openbaren soms daaromtrent een afwijkend gevoelen. »Hoe traag, morsig, ondank»baar, bedelachtig, zorgeloos, snapachtig en onkiesch in woorden," zegt een der zendelingen, »de Dajak zich thans ook moge vertoo»nen; hoezeer ook de vrijheid van zijn geest wordt in pand ge»houden door wezens verachtelijker dan hij zelf; hoezeer verdruk»king en verachting hem vertreden mogen hebben als in een wijn»pers; — somtijds voelt hij zijn gemoed als in zich oprijzen en »waagt het tegen zijne regeerders woorden te spreken, die een »kruipenden hoveling zouden doen sidderen. God geve, dat deze »sluimerende kracht weldra, door gepaste middelen, moge bevrijd »worden van het nachtspook dat haar geketend houdt, en onder »eene behoorlijke leiding zich in daden moge openbaren [2])!" Trouwens ook de heer van Lijnden verzekert dat de Dajaks, bij zeer grove verongelijkingen, zich soms met de wapenen in de hand regt trachten te verschaffen, ofschoon tot dusverre het einde altijd is dat zij zich op nieuw onder het juk moeten buigen [3]). Dit is

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 593, Een togt door het rijk Mempawa, bl. 71. Vgl. ook Schwaner B., I, bl. 161, Becker P., bl. 433. De Stuers HS., bl. 49, zegt het volgende: „Tijdens mijn verblijf te Larah zag ik „troepen van 300 Dajaks, die onder hunne hoofden mij kwamen zien. Zij „waren schuw maar goedaardig en hielden zich bijeen als eene kudde scha„pen; zij hielpen ons in het dragen van goederen en schenen zich goed aan „eene eigene discipline te gewennen."

[2]) Journal of the Ind. Archip., III, Misc. Not., p. XXII, vgl. p. XXIV.

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 595, 596. Een voorbeeld vind ik vermeld bij Gronovius HS., bl. 16, waar hij zegt: „de bewoners van vier

zeker meerendeels het gevolg van het overwigt der list op de argeloosheid; maar dat, gelijk de heer van Lijnden beweert, ook gebrek aan moed daartoe zou bijdragen, is eene stelling die misschien niet geheel mag beaamd worden. 't Is volkomen waar dat de Dajaks door Europesche schrijvers gewoonlijk als lafhartig en verraderlijk worden afgeschilderd, doch dit heeft alleen zijnen grond in hunne wijze van oorlogvoeren, die op oude gebruiken gegrond is en met ingewortelde vooroordeelen zamenhangt. Schier nimmer vallen zij een vijand in het open veld aan, en een aanval op hunne kampongs, al zijn die ook versterkt, verduren zij meestal niet lang maar trachten spoedig te kapituleren. Hun hoofddoel in den krijg is het snellen der koppen van hunne vijanden, om die als zegeteekenen te bewaren; zij zijn gewoon hunne tegenstanders te dien einde uit hinderlagen te overvallen en zelfs hunne weerlooze vrouwen en kinderen niet te sparen. Doch, even als uit soortgelijke barbaarschheden bij de Timorezen, mag daaruit nog geenszins tot gebrek aan moed en eene verraderlijke inborst besloten worden [1]). Men zou op denzelfden grond de Bedowienen laf en verraderlijk kunnen noemen, omdat zij alle middelen geoorloofd achten om te voldoen aan de bloedwraak. Dat de Schotsche hooglanders thans tot de dapperste krijgslieden der wereld behooren, is algemeen bekend, en echter was nog in de 17de eeuw een steek in den rug of een schot van achter een rotsbrok bij hen de gewone manier om eene beleediging te wreken [2]).

Wij vinden hier juist een bewijs, hoe moeijelijk het voor ons is de zedelijke hoedanigheden van minder beschaafde volken regt te waarderen, dewijl wij steeds geneigd zijn hen naar den standaard onzer beschaving, in stede van dien hunner eigene barbaarschheid te meten. De heer Schwaner oordeelt dan ook geheel anders over de Dajaks van Banjer-massin, die evenwel bij andere schrijvers in het vonnis van lafhartigheid deelen [3]), en noemt hen »in den strijd kloekmoedig tot in den dood." De heer Low vermeldt onder-

"kampongs aan de Djamboe-rivier worden weêrspannigen genoemd, omdat "zij vóór drie jaren een Penggawa en 7 Maleijers vermoord hebben, die uit "naam van den vorst rijst van hen kwamen eischen."

[1]) Het zij mij vergund hierbij te verwijzen naar hetgeen ik in mijn opstel over Timor ("Gids" voor 1855, D. I, bl. 575, 576) daaromtrent gezegd heb.

[2]) Zie Macaulay's History of Engeland, Tauchnitz edition, V. IV, p. 302.

[3]) Zie b. v. Becker P., bl. 432. De plaats van Schwaner komt voor B., I, bl. 161.

scheidene hoofden op de Noordkust die door dapperheid hebben uitgeblonken, en zwaait vooral grooten lof toe aan de heldendaden van het hoofd van Loendoe in het gebied van Serawak [1]). De strijdbaarheid der Kajans is algemeen erkend en wordt dan ook door den heer van Lijnden toegegeven voor de stammen die het gebied der Wester-afdeeling bewonen [2]).

Over de verregaande zorgeloosheid en traagheid van de Dajaks op de Westkust zal ik een paar getuigenissen van de zendelingen aanvoeren, die ons een diepen blik doen slaan in de ellende, waartoe de verdrukking dit volk gebragt heeft. »De reden," zegt een hunner, »waarom ik den Dajak zorgeloos noem, is dat hij bijna nimmer »meer graan verbouwt om in de behoeften van het jaar te voorzien, »dan in 8 maanden verteerd wordt, en dat men hem soms heden »voor één gantang rijst eene som gelds ziet besteden, waarvoor hij »zich binnen drie weken 12 of 14 maal zooveel, en van betere »hoedanigheid, zou kunnen aanschaffen [3])." En in een ander stuk lezen wij: »Ten gevolge der Maleische verdrukking zijn de Dajaks »onuitsprekelijk en, zooals van zelf spreekt, bij toeneming ramp»zalig, en missen allen prikkel om zich in te spannen tot verbete»ring van hunnen toestand. Er is slechts éene soort van eigen»dom die zij vermeenen in veiligheid te kunnen bezitten, name»lijk zwijnen; en het is bijna als of zij van oordeel waren dat zij »te geruster konden leven, naarmate zij er beter in slaagden om »aan dat dier gelijk te zijn [4])."

Met deze ingekankerde zorgeloosheid verbonden de Dajaks, naar de getuigenis der zendelingen, geringe waardering hunner pogingen om hun lot te verbeteren en een steeds toenemend mistrouwen omtrent hunne bedoelingen [5]); doch ik acht het waarschijnlijk dat wij daarin alleen den verderfelijken invloed hebben te zien van dezelfde boosheid, die de Dajaks stelselmatig bederft en vernedert om ze dienstbaar te maken aan hare hebzucht. Het moge waar zijn dat voor »dankbaarheid" geen woord in de talen der Dajaks

[1]) Low, p. 219, 220.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 596; vgl. Low, p. 324, 333.
[3]) Journ. of the Ind. Archip., t. a. p., p. XXII.
[4]) Foreign Missions of the reformed Dutch Church (of New-York), p. 30 (een berigt aangaande den staat der missiën, zonder titel of jaartal maar blijkens den inhoud gedrukt in 1845).
[5]) Foreign Missions, etc., p. 31.

gevonden wordt [1]), en dat voorbeelden voorkomen dat eene goede behandeling en hoog loon door geene daaraan evenredige gewilligheid en arbeidzaamheid worden beantwoord [2]); maar zeker is het dat vele Dajaks den pligt der dankbaarheid in hooge mate betrachten, wanneer zij slechts van de goede bedoelingen hunner weldoeners overtuigd zijn. Sir James Brooke mogt van den kant der Dajaks in Serawak steeds de volledigste erkentenis van zijne pogingen voor hun welzijn en de innigste gehechtheid aan zijn persoon ondervinden. »Dankbaarheid," zegt de heer Low, »doorgaans eene »maar al te zeer zeldzame en voorbijgaande deugd, versiert bij »uitnemendheid het karakter dezer eenvoudige lieden, en de ge-»ringste weldaad hun bewezen, laat de krachtigste en duurzaamste »indrukken na. Men mag zich dus niet verwonderen dat deze »beminnelijke hoedanigheid hen noopt, in hunne eenvoudigheid, »de groote weldaden, die zij van Europeanen ontvangen hebben, »met een aan aanbidding grenzenden eerbied te beantwoorden. In-»dien wij acht geven op de verdrukking, waarvan zij het voorwerp »waren, en den ellendigen staat, waartoe de dwingelandij hunner »vroegere heerschers hen gebragt had, en waaruit zij gered zijn door »de magtige welwillendheid van een man, behoorend tot een ras waar-»van zij nimmer te voren gehoord hadden, en niet alleen in kleur »en trekken, maar vooral ook in de gevoelens waarmede hij hun »treurigen en verwaarloosden toestand beschouwde, geheel verschil-»lend van alles wat hun ooit was voorgekomen, — dan kunnen »wij hen naauwelijks berispen dat zij, in de overmaat hunner »dankbaarheid, den persoon die hen uit hunne ellende verloste, »en door zijne vriendelijke zorg en bescherming hen de vrijheid »en het leven, hun door den grooten schepper gegeven, weder »leerde genieten, als een bovennatuurlijk wezen aanmerkten. Wer-»kelijk hebben onderscheidene hunner stammen den heer Brooke »de magt en de hoedanigheden van een hooger wezen toegekend, »en gelooven dat hij door zijn woord alleen een weldadigen invloed »op hun persoon en bezittingen kan oefenen. In al hunne gebeden »wordt zijn naam met dien hunner goden verboden, en er wordt »geen feest gehouden waarbij hij niet wordt aangeroepen [3])." —

[1]) Becker P., bl. 431.
[2]) Journ. of the Ind. Arch., t. a. p., p. XXIII.
[3]) Low, p. 246, 247.

Wanneer men zulke getuigenissen leest, rijst de vraag op of de Dajaks der Westkust, die toch ten deele zeer naauw met die van Serawak verwant zijn, niet enkel daarom zich minder dankbaar betoonen, omdat zij geene weldaden ontvangen hebben. Het Nederlandsch gezag heeft, na eene kortstondige en zwakke poging om hen uit hunne ellende op te heffen, de hand weder van hen afgetrokken en hen ter prooi gelaten aan hunne verdrukkers; het heeft de Maleische tirannij toegelaten in een gebied, waarin het op soevereine regten aanspraak maakt, en zich dus, al is het dan ook slechts door zwakheid en oogluiking, medepligtig gemaakt aan de verdrukking. In de oogen der Dajaks is het Nederlandsch bestuur van het Maleische niet gescheiden, en wanneer de zendelingen op de Westkust zooveel miskenning hunner bedoelingen vonden, mag dit welligt geweten worden aan de betrekkingen die zij noodzakelijk moesten onderhouden met de Nederlandsche ambtenaren, wier gezag de Dajaks vereenzelvigen met het juk dat hen met toenemende zwaarte drukt [1]).

De lof van matigheid schijnt aan de Dajaks niet te mogen onthouden worden, al is deze deugd wegens hunne armoede veeltijds eene gedwongene. Toen in 1847 en 1848 Gouvernements-stoombooten de Kapoeas bevoeren, bleek het onzen officieren dat de Dajaks van den Hollandschen jenever geenszins afkeerig waren, en dat zelfs de vrouwen en meisjes, die bij dit volk aan alle bijeenkomsten en vermaken deel nemen, den beker zoo min als de mannen van zich weerden [2]). Maar dronkaards zijn onder hen op de Westkust niet bekend; en ofschoon allen zonder onderscheid herbergzaam en gastvrij zijn en den vreemdeling, zoo lang hij bij hen blijft, van al het noodige voorzien, zij zijn in het dagelijksch leven doorgaans en van nature spaarzaam. Doch hunne

---

[1]) „But perhaps the most artful device of these adepts in cunning (the „Malays) is to be found in their representations of Dutch authority. This „is made the scape-goat of their own most odious exactions. We, as a „matter of course, are directly associated with the Dutch in the minds of „the Dyaks, and the illusion is favoured not a little by our necessary „intercourse with them, especially with the officers of government. Thus „their favours and their frowns are made to operate about equally against „us. If they favour us, we are in league with them; if they scowl at „us, we may be the occasion of their hurling vengeance upon all who „have any connection with us." Foreign Missions, etc., p. 32.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 593, van Hoëvell R., bl. 189.

feesten, waarop zij zeer verzot zijn, maken hierop eene treurige uitzondering [1]). Even gruwelijk als veelal de aanleiding is — het te huis brengen van een gesnelden kop —, even afgrijsselijk zijn de razende bacchanaliën, waarop deze feesten uitloopen, en waarbij de met toeak gevulde beker aanhoudend rondgaat.

Gelijk bij deze gelegenheden de gewone matigheid wordt uit het oog verloren, zoo wordt er, zegt men, ook vaak de eerbaarheid met voeten getreden [2]). Is dit zoo — en ik durf het niet ontkennen — dan maakt het ten minste eene droevige inbreuk op de algemeene zeden der Dajaks. De kuischheid hunner vrouwen is het onderwerp geweest van vele en soms misschien overdreven lofspraken [3]); maar zeker is het dat, althans op de Westkust, zoowel bij gehuwden als ongehuwden, vrij wat minder losbandigheid dan bij de Maleijers wordt aangetroffen [4]). Europeanen, die, in de binnenlanden reizende, uit hoofde van ongesteldheid in Dajaksche kampongs vertoeven moesten, werden soms door jonge meisjes aan hunne legersteden bezocht en verpleegd, zonder dat daarbij immer de grenzen der welvoegelijkheid overschreden werden; terwijl zij die aan deze natuurlijke goedheid eene verkeerde uitlegging gaven, tot hunne beschaming moesten gewaar worden, hoe deerlijk zij zich hadden vergist [5]). Onder de Dajaks in het gebied van Banjer-massin hangt verregaande en zelfs onnatuurlijke onkuischheid zamen met den bijgeloovigen eerbied, waarmede de Bilians en Bazirs, als bijzondere gunstelingen der goden, beschouwd worden [6]); doch gelukkig zijn deze harpyen op de Westkust onbekend. Onder de Zee-Dajaks in het gebied van Broenei is de omgang der ongehuwde jongelieden zeer losbandig, ofschoon trouweloosheid na de huwelijksverbindtenis als eene zware misdaad wordt aangemerkt; en bij hen, gelijk bij de Kajans, schijnt het de gewoonte te zijn, om aan een geeerden gast eene jonge dochter als gezelschap aan te bieden [7]): maar

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 597; vgl. Becker P., bl. 431, Schwaner B., I, bl. 161.

[2]) Ritter A., bl. 426, 427, von Kessel, bl. 196.

[3]) B. v. Low, p. 243, 247.

[4]) Van Lijnden N. T., bl. 598.

[5]) Van Hoëvell R., bl. 189.

[6]) Schwaner B., I, bl. 161, 163, 185, 186; zijne getuigenis bevestigt die van den zendeling Hupe (bl. 142—146), waarvan de waarheid door Low, p. 326, wordt in twijfel getrokken.

[7]) Low, p. 195, 196.

zulke ongeregeldheden zijn vreemd aan de stammen die de Westkust bewonen. Eigenlijke veelwijverij komt onder de Dajaks niet of naauwelijks voor en het houden van goendiks of bijwijven is hoogst zeldzaam [1]; het gunstig gevolg daarvan is meer huisselijke vrede, meer gehechtheid aan eigen haard, meer liefde voor de kinderen, eene betere behandeling der vrouwen, en oneindig minder echtscheidingen, dan onder de Mohammedanen worden aangetroffen. Opmerkelijk is het dat, in strijd met hetgeen doorgaans bij barbaarsche volken wordt opgemerkt, de vrouwen zelfs met zekere onderscheiding bejegend worden. »Als ik iets gaf" zegt de heer Groll, »dan werden de »vrouwen daarvan eerst bedeeld, en was het iets waarvan ik slechts »weinig bij mij had, dan werd haar alles alleen afgestaan [2]." Wat de heer Schwaner, vooral echter met het oog op de Dajaks der Zuidkust, verzekert, dat zij vatbaar zijn voor dweeperij in de liefde en het schoone geslacht boven alles beminnen, dat zij aan hunne vrouwen groote vrijheden en regten toestaan, zoodat deze niet zelden in huis, ja over geheele stammen, met mannelijke kracht heerschen, tot krijgstogten aanmoedigen en in den oorlog zelve de strijdbare mannen aanvoeren, en dat bij vele beraadslagingen de stem der vrouwen beslissend is, door den invloed dien zij op de mannen oefenen, ofschoon haar de adat het regt tot medespreken niet verleent [3], zou ons doen denken aan de plaats die de vrouw in de maatschappij der oude Germanen innam; en ofschoon de aangehaalde uitdrukkingen mij wat sterk gekleurd toeschijnen, wij zullen in het vervolg van ons verhaal bij de Dajaks der diepere binnenlanden het bewijs vinden, dat vrouwelijke heerschappij onder dit volk geenszins ongewoon is.

Een andere trek waardoor zich de Dajaks voordeelig onderscheiden, is hunne stipte eerlijkheid. Hooren wij daaromtrent den heer van Lijnden. »Van eigendom en van hetgeen ieder toekomt, heb»ben zij," zegt hij, »een veel juister begrip dan de overige volken

---

[1]) Enkele voorbeelden van beiden vermeldt Schwaner B., I, bl. 199, Low, p. 300, Burns, p. 144, Dalton, p. 48, Weddik K., bl. 137. Er zijn namelijk enkele hoofden, die in dit opzigt de Maleische gewoonten volgen.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 598, met de noot van den heer Groll. Over de liefde der Dajaks voor hunne kinderen zie Low, p. 197, en Mrs. Mac Dougall (de vrouw van den zendeling van dien naam), Letters from Sarawak, addressed to a child (London, 1854), p. 113, 114.

[3]) Schwaner B., I, bl. 161.

»van den Archipel. Geschenken van tabak en zout, aan de bevolking »eener Dajaksche woning gegeven, werden altijd met de grootste »billijkheid en juistheid verdeeld. Diefstal is genoegzaam onbekend; »ook zegt men dat onder hen geene handelingen van twijfelachtige »eerlijkheid plaats hebben, welke nog wel niet stelen genoemd »kunnen worden, maar die toch den eerlijken man niet passen en »die zelfs onder de hoogere en meer gegoede klasse van Maleijers, »en ook van Arabieren, zoo gewoon zijn en zoo schaamteloos be»dreven worden [1])."

Voegen wij bij het gezegde dat de Dajaks, in weêrwil hunner kleine verhuizingen, eene sterke gehechtheid toonen aan het distrikt, dat hun stam zich ter woonplaats heeft verkozen, en zonder dwang niet ligt besluiten om elders fortuin te gaan zoeken [2]), dan zal ongetwijfeld ons oordeel zijn, dat dit volk veel aanleg heeft voor zachte en huisselijke deugden, en, eenmaal verlost van het Maleische juk, onder den invloed van Christelijke beschaving, gemakkelijk tot een vreedzaam en arbeidzaam leven zou gevormd worden. Die gunstige meening echter wordt niet weinig geschokt, wanneer wij letten op de gruwzame wreedheden, die in koelen bloede door dat schijnbaar zoo zachtaardige volk gepleegd worden. Hiertoe behoort niet enkel het reeds vermelde koppensnellen, maar ook andere daarmede verwante wreede gebruiken, die als eene soort van menschenoffers kunnen beschouwd worden, en over welke ik in een volgend hoofdstuk breeder zal spreken. Eene nadere bekendheid met deze gebruiken zal ons echter leeren dat zij niet in natuurlijken bloeddorst, maar in bijgeloof en ingeworteld vooroordeel gegrond zijn. Waar dezen niet in het spel zijn, is de Dajak inderdaad zachtaardig en zoo weinig tot toorn geneigd, dat onder leden van denzelfden stam doodslag zoo goed als onbekend is [3]). En zoo blijkt het dan dat de beschuldiging van wreedheid even als die van lafhartigheid moet beoordeeld worden, en dat de Dajak, in weêrwil der vele verkeerdheden die hem aankleven, wegens zijne eenvoudigheid van hart en vatbaarheid voor goede indrukken, dubbel waardig is dat men zich meer aan zijne veredeling en verheffing late gelegen zijn, dan, tot schade en oneer van het vaderland, tot dusverre is geschied.

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 597; vgl. Low, p. 244. Foreign Missions etc., p. 30, wordt echter gesproken van "acts of pilfering quite insignificant."

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 598.

[3]) Tobias bl. 28.

Het karakter van de vrije Dajaks der binnenlanden schijnt in het algemeen nog de voorkeur te verdienen boven dat der stammen die met de strandvolken in aanraking gekomen en door hen verdrukt zijn. Ik besluit mijne karakterschets van dit volk met de getuigenis door eene beschaafde vrouw — waarschijnlijk wel de eenige die immer Borneo's binnenlanden bezocht — omtrent de vrije Dajaks afgelegd. »Ik erken," zegt Ida Pfeifer, »dat ik gaarne nog »langer onder de vrije Dajaks vertoefd had. Ik vond ze door en door »eerlijk, goedhartig en bescheiden, ja ik stel ze in deze opzigten »boven alle volken, die ik tot dusverre leerde kennen. Ik kon alles »open laten liggen en mij uren lang verwijderen, zonder ooit het »geringste te missen. Somtijds vroegen zij mij om het een en an»der dat hunne begeerte opwekte, maar waren toch ook altijd da»delijk tevreden, wanneer ik hun verklaarde dat ik het zelve behoefde. »Nimmer waren zij dringend of lastig. Men zal mij welligt tegen»werpen dat het koppensnellen en bewaren der schedels juist niet »voor hunne goedhartigheid pleit, maar men houde in het oog dat »dit akelig gebruik slechts een gevolg van ruw en onwetend bijge»loof is. Ik blijf dus bij mijne bewering, waarvoor ik hunne huis»selijke, in waarheid patriarchale levenswijze, hunne ingetogenheid, »de liefde die zij voor hunne kinderen koesteren en de achting die »deze aan de ouders toedragen, als verdere bewijzen bijbreng [1])."

[1]) Ida Pfeifer's Zweite Weltreise, I, S. 116 f.

DAJAKS.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Kleeding en sieraden der Dajaks. — Woningen. — Huisraad. — Maaltijden. — Tampajans. — Levenswijze. — Geboorten. — Huwelijken. — Begrafenissen. — Feesten. — Hongersnood. — Eetbare klei.

Indien de stammen der Dajaks, in weêrwil dat zij op weinig verschillenden trap van beschaving staan, reeds ten aanzien van physische, intellectuele en morele eigenschappen aanmerkelijk van elkander verschillen, het is gemakkelijk na te gaan dat dit nog veel meer het geval zal zijn ten aanzien hunner levenswijze, zeden en gebruiken. De schrijvers over Borneo hebben ons echter ten aanzien dezer bijzonderheden veel naauwkeuriger onderrigt, zoodat de verzameling en vergelijking van alle bijzonderheden van dien aard, omtrent de verschillende stammen des eilands medegedeeld, alleen een uitgebreid boekdeel zou kunnen vullen. Hoe belangwekkend eene vergelijkende ethnographie van geheel Borneo zijn zou, zij behoort niet tot mijne taak. Ik zal mij veeleer in dit hoofdstuk schier uitsluitend bepalen tot zulke bijzonderheden, als, volgens de overvloedige mij hier ter dienste staande getuigenissen, zeker op de Westkust te huis behooren, en aan die stammen in de residentiën Sambas en Pontianak gemeen zijn, met welke onze ambtenaren het meest zijn in aanraking gekomen. Afwijkende bijzonderheden, die zich onder de stammen aan de boven-Kapoeas vertoonen, kunnen dan later ter sprake komen, wanneer wij de heeren Hartmann en Muller op hunne togten naar die afgelegen gewesten zullen volgen.

De gewone kleeding van den Dajak [1]) bestaat schier alleen uit

[1]) Tot opheldering der kleeding en wapenrusting der Dajaks, alsook van het bij sommige stammen gebruikelijke tatoeëren, waarover beneden, diene nevensgaande plaat naar teekeningen van den heer van Pers. Of-

de **tjawat**, een anderhalven vadem langen en één of twee span breeden lap van geklopten boombast [1]), of ook van blaauw Chineesch, Bengaalsch of eigen gemaakt katoen. Hij windt dezen lap, terwijl hij doorgaans van achteren een slip laat afhangen, eerst als een gordel om het middenlijf even boven de heupen, legt vervolgens aan de achterzijde tegen de ruggestreng een knoop, haalt dan het overige tusschen de beenen door en trekt het van voren nog eens door den gordel, zoodat het uiteinde weder als een slip, soms tot op de knieën, maar meestal niet zoo laag nederhangt [2]). Het hoofd is veelal met een ander stuk boombast of katoen omwonden, dat echter de kruin bloot laat; terwijl in ruw weder bij deze gewone kleedingstukken nog eene soort van buis of borstrok van eigen maaksel, mede uit grof katoen bestaande, gevoegd wordt [3]). Bij dit kostuum behoort, zelfs in den tijd van diepsten vrede, altijd een parang of korte houwer, bewaard in eene schede van twee stukken

---

schoon deze afbeeldingen niet zonder nut zullen geraadpleegd worden, zijn zij echter tot mijn leedwezen, even als die in de werken van S. Muller en Schwaner, genomen naar Dajaks uit het gebied van Banjer-massin; terwijl de afbeeldingen in de Engelsche werken van Keppell, Mundy. Marryat, Belcher, allen Dajaks van de Noord- en Oostkust voorstellen. Een opperhoofd der Kajans uit de binnenlanden der Wester-afdeeling is afgebeeld in de Indische Bij; maar de eenige mij bekende afbeelding van een Dajak der Westkust, is die op den titel van het eerste deel van dit werk, naar eene teekening van den generaal de Stuers.

[1]) Zie over de bereiding hiervan D. I, bl. 150.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 603, Francis, bl. 7, Tobias, bl. 25, Ritter A., bl. 421. De tjawat schijnt met geringe verscheidenheid de algemeene dragt van alle Dajaksche stammen te zijn. De slip van achteren komt evenwel niet op alle afbeeldingen voor. Niet onwaarschijnlijk is de gissing van Low, p. 177, dat de slip van achteren aanleiding heeft gegeven tot het sprookje van Dajaks met staarten. Intusschen moge het volgende dienen tot aanvulling van hetgeen ik daarover D. I, bl. 167 noot, gezegd heb. In het verhaal van een togt, in 1851 met Radja Brooke langs de Redjang-rivier ondernomen, schrijft de Britsche zendeling Mac Dougall het volgende: „While at breakfast this morning, one of the men told me „he had seen the people with tails, who are so much the object of curio- „sity with us. They live fifteen days up a river in the interior of Bruni. „He was sent there by Pangeran Mumeen to get goats, as these tailed „gentry keep a great many of them. He says their tails are as long as „the two lower joints of his middle-finger, fleshy and stiff. They must „be very inconvenient, for they are obliged either to sit on little logs of „wood, made on purpose, or to make a hole in the earth to accommodate „their tails, before they can sit down." Zie Mrs. Mac Dougall, Letters from Sarawak, addressed to a child, p. 143.

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 603; vgl. Low, p. 177, 179, Mrs. Mac Dougall, Letters, p. 69, Schwaner B., I, bl. 220.

hout, met gevlochten rotan, soms met koperen of zilveren banden verbonden. De vorm is meestal die van een scheermes, breed van rug en van voren stomp, en eenigzins achterwaarts gekromd; doch boven Sintang en aan de Melawi worden regte, aan het einde spits toeloopende parangs gebezigd. Het gevest is van hout en dikwijls met menschenhaar versierd, en staat meestal niet regtstandig op het wapen, maar van de snede achterwaarts gekeerd, zoodat het met den rug een hoek vormt van 150 graden, wat aan het geheele wapen een zeer onhandig aanzien geeft, De hoedanigheid van het staal is evenwel meestal van groote voortreffelijkheid, zoo zelfs dat zware spijkers of geweerloopen door een enkelen wèl-toegebragten slag van zulk een parang kunnen gekloofd worden. Kleinere verscheidenheden in den vorm van de parang zijn zeer menigvuldig en kenmerken schier al de verschillende stammen. Het wapen wordt aan een uit rotan gevlochten koord op de linkerzijde gedragen, en wel zóó dat de scherpe kant naar boven is gekeerd, zoodat men dadelijk bij het trekken, en zonder het wapen om te keeren, gereed is daarmede een horizontalen houw toe te brengen [1]). Meermalen is echter dit wapen den Dajak nog niet genoeg om zich tegen onverhoedsche aanvallen van den kant van vijandelijke stammen te beveiligen, en neemt hij tevens, zoo vaak hij zijne woning verlaat, de korte geweêrhaakte lans met zich, die hem te gelijk dient tot wandelstok en, daar de schacht hol is, tot blaasroer voor de, met ipoe vergiftigde en met vischtanden gespitste houten pijltjes, waarmede zijn bamboezen, met rottingdraden omvlochten en naast de parang hangende pijlkoker steeds overvloedig is voorzien. Dit wapen, oorspronkelijk, naar het schijnt, aan de Poenans en Manketans eigen, is tot vele andere stammen en ook tot de Westkust doorgedrongen [2]). Bij deze wapenen worden nog andere, zoowel tot aanval als

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 603, Francis, bl. 8, de Stuers HS., bl. 48; vgl. Low, p. 210, 211, Earl, p. 263, 264.

[2]) Ritter A., bl. 421, de Stuers HS., bl. 48, Francis, bl. 8, Earl, p. 264, 265, en ten deele Groll, aant. op van Lijnden N. T., bl. 604; vgl. Low, p. 211, Burns, p. 142. Uitvoerige beschrijving van dit wapen met afbeeldingen bij S. Muller, bl. 409, 410, en bij Low, p. 329, 330. De Maleijers noemen het soempitan, de Dajaks sipet. De weêrhaak dient, volgens Ritter, bl. 133, om de gevallen lijken tot zich te trekken: ik houd dit voor zeer onnaauwkeurig en geloof dat het weêrhaakje alleen dient om een oogje aan te brengen waardoor men ziet, om bij het blazen der pijltjes naauwkeurig te mikken.

tot verwering, gevoegd, wanneer de Dajaks tot een strooptogt uitgaan; doch deze zullen wij beneden bij de beschrijving hunner oorlogen leeren kennen. Maar hier verdienen nog vermeld te worden twee of drie kokertjes van bamboe, die de Dajak gewoonlijk bij zich draagt, 't zij met een afzonderlijken band om het lijf, 't zij aan de parang vastgebonden, en waarin hij sirih, tabak en kalk, een klein mesje tot het snijden van rotan, en andere benoodigdheden bij zich draagt. Bij langere afwezigheid voert hij een voorraad van rijst en zout in een mandje op den rug met zich [1]).

Gelijk aan de verscheidenheid der parangs, zoo zijn ook vooral aan het verschil der oorsieraden de stammen te onderkennen. Gewoonlijk dragen de Dajaks der Westkust in elk oor één ring of kraboe, terwijl zij bovendien van boven in den zoom van het oor een gat hebben, 't welk hun dient om hunne sigaren in te steken. De meer omslagtige oorsieraden der Kajans zullen wij later leeren kennen. Ringen van dik koperdraad om hals, armen en gewrichten, snoeren van koralen of nog liever van menschen- of dierentanden om den hals, vederen van de argus-fesant (roewei) of andere vogels aan de parang of op het hoofd gedragen, maken de overige sieraden uit, waarmede de Dajaks, vooral bij feesten, zich tooijen. Het regt om de staartvederen van den rhinoscerosvogel te dragen, komt alleen toe aan hen die koppen gesneld hebben, en wel zóó dat het aantal der vederen aan het getal der koppen gelijk is [2]). Het haar wordt door velen kort gedragen; maar bij hen die het laten groeijen, hangt het doorgaans los langs den rug [3]).

Gelijk de mannen zijn ook de vrouwen slechts zeer spaarzaam van kleedingstukken voorzien, en men heeft de opmerking gemaakt dat de Dajaks die aan de stranden zich meer naar de levenswijze der Maleijers schikken, toch steeds, met enkele uitzonderingen, van het dekken hunner ligchamen afkeerig blijven [4]). Het voornaamste kleedingstuk der vrouwen bestaat in een korte naauwe kain of sarong (ook bidang genoemd), bestaande uit een lap katoen,

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 603, de Stuers HS., bl. 48.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 566, 604, von Kessel, bl. 194, Francis, bl. 7, de Stuers HS., bl. 48, Ritter A., bl. 422, 425, Earl, p. 262; vgl. S. Muller, bl. 408, Weddik K., bl. 98.
[3]) Francis, bl. 5; vgl. Earl, p. 258.
[4]) Tobias, bl. 27. In Poelopetak begint dit eenigzins te veranderen. Zie Becker P., bl. 428.

gewoonlijk van eigen maaksel, een vadem lang en twee voet breed, vastgemaakt boven de heupen en bijna tot op de knieën hangende, en zoo naauw om de dijen sluitende, dat zij slechts korte schreden kunnen doen, de oorzaak van haren trippelenden gang, die trouwens voor een sieraad der schoone sekse gehouden wordt. Somtijds hebben zij nog een borstrok aan, die niet zelden fraai bestikt is, maar meestal blijft op de Westkust het bovenlijf geheel onbedekt. Het vaak maar al te zeer verwaarloosde haar dragen zij lang, doch opgerold en van achteren geknoopt, en òf gehuld in een hoofddoek nagenoeg aan dien der mannen gelijk, òf met een grooten hoed van gevlochten rotan bedekt. De vrouwelijke sieraden bestaan uit verscheidene banden van koperdraad, roodgeverwde rotan en kleine witte of blaauwe koralen van Engelsch of Chineesch maaksel, boven de kain op de heupen gedragen, in eene menigte koperen of ivoren ringen om armen en beenen, zoo zelfs dat hare bewegingen daardoor belemmerd worden, in koralen snoeren om den hals en koperen ringen aan de vingeren [1]. De kinderen gaan meest moedernaakt, behalve dat zij ook reeds met snoeren tanden en dergelijke versierd zijn [2]. Opmerkelijk is het dat de Dajaks, bij al hunne zucht voor opschik, zich nimmer versieren met het goud en de diamanten, welke hun eigen geboortegrond oplevert [3].

Over de Dajaksche dorpen op de Westkust is reeds vroeger in het voorbijgaan gesproken [4]; doch hare inrigting is te merkwaardig, dan dat ik mij van de moeite eener breedere beschrijving zou mogen ontslaan. Doorgaans wonen de Dajaks met vele gezinnen bij elkander in zeer lange huizen, waarvan dikwijls één enkel de geheele kampong uitmaakt, ofschoon men er hier en daar twee, drie en meer bij elkander vindt. Beneden Sintang hebben zij algemeen dezelfde inrigting, en die van de Dajaks der diepere binnenlanden wijken slechts hier en daar in enkele bijzonderheden daarvan af. Deze huizen zijn, even als die der Maleijers, 6 of 7, in Sintang 8 of 9 voet van den grond op palen gebouwd. Zij zijn van 24 tot 36 voet breed; de lengte is verschillend naar

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 593, 604, Francis, bl. 7, Earl, p. 262; vgl. Low, p. 181, 241, 242, 325, 326, Hupe, bl. 143, 144, Schwaner B., I, bl. 221, S. Muller, bl. 411, 412.
[2]) Uittreksel uit een brief van Sambas in T. v. N. I., Jaarg. I, D. I, bl. 49.
[3]) Ritter A., bl. 430 noot.
[4]) D. I, bl. 37; vgl. bl. 151.

het getal huisgezinnen dat zij bevatten, en hetwelk soms tot meer dan 30 klimt, soms tot beneden vijf daalt. Men vindt er die tot 6 à 700 voet lang zijn. Zij worden van ruw hout, gelijk het in de bosschen gekapt wordt, vervaardigd en aan de stranden met atap, in de binnenlanden meest met drooge alang-alang gedekt. Langs den achtermuur strekt zich eene reeks van afzonderlijke verblijven voor elk gezin, die ieder van eene stookplaats voorzien zijn, en van eene deur die op een gemeenschappelijken gang uitkomt. De wanden tusschen deze afzonderlijke vertrekken bestaan slechts uit ruwe boomschors, waarin gewoonlijk eene opening is gelaten, zoodat ieder bij zijn buurman kan inzien, terwijl bij feesten dat zwak beschot, ten einde een vrijen doorgang te erlangen, gedeeltelijk wordt weggenomen. De vloeren bestaan uit niboeng-latten, die op eenigen afstand van elkander liggen, zoodat, tenzij daarover rotan-matten gelegd zijn, men door de reten nederziet in den poel van modder en vuilnis, welke zich onder de huizen vormt en waarin zich duizenden muskieten ophouden, die de Dajaks op vele plaatsen noodzaken om des avonds een dikken, alles zwartmakenden damp van nat hout onder de huizen te onderhouden. De deuren worden slechts gesloten door een aan de binnenzijde daartegen geplaatst stut, en het licht wordt in deze vertrekken toegelaten doordien aan de achterzijde in het sterk afhellend dak valkleppen zijn aangebragt, die als vensters dienen, doch te Sintang door eene opening in den wand worden vervangen. Aan ieder afzonderlijk vertrek wordt de naam van lawang, d. i. deur, gegeven. Het aantal lawangs aan eene Dajaksche kampong toegekend, wijst dus het aantal huisgezinnen aan [1]), en elk huisgezin kan gemiddeld op zes of zeven zielen gesteld worden. De gemeenschappelijke gang is aan de beide uiteinden voorzien van ruwe, in boomstammen gehouwen trappen, die den toegang tot de woningen verschaffen.

Tegenover de beschreven vertrekken, aan de andere zijde van den gang, bevinden zich publieke haarden, ten behoeve der ongehuwde mannen, die alleen van de lawangs zijn buitengesloten, en nevens welke ook vreemde gasten worden geherbergd, onder het genot van den aanblik der gesnelde koppen, die boven deze haarden te droogen hangen. Vóór deze haarden loopt eene gaanderij, die bij beraadslagingen of gezellige vereenigingen gebezigd wordt,

---

[1]) B. v. hierboven in het contract met Sambas, bl. 201.

of ook tot werkplaats dient voor hen, die iets te huis te verrigten hebben. De ongehuwde mannen, die bij de publieke haarden vernachten, houden bij beurten de wacht, daar de ingangen tot den gemeenschappelijken gang nimmer gesloten worden. De gang der publieke haarden en de zoo even genoemde gaanderij zijn niet door beschotten afgescheiden, maar de grens wordt alleen door de plaatsing der posten aangewezen. Vóór het geheel dezer woningen loopt nog eene niet overdekte buitengaanderij, bestemd voor het droogen en stampen van rijst en andere dergelijke verrigtingen. Op de zoldering wordt het oorlogstuig, het jagt- en vischgereedschap bewaard, en in het slijk onder deze huizen is de verblijfplaats der varkens, die het meest geliefde voedsel der Dajaks uitmaken, doch doorgaans alleen bij feesten geslagt worden. Het geheel is dikwijls, tot beveiliging tegen vijandelijke overvallen, met eene hooge ijzerhouten palissadering omringd [1]). Aan de boven-Sekajam, in het gebied van Sangouw, staat afgezonderd van de groote woning een wachthuis van achthoekigen vorm, eveneens op palen en met een spits toeloopend dak. Het draagt den naam van pantjar en vervangt, als verblijfplaats der ongehuwde mannen en vreemdelingen en als rookplaats der gesnelde koppen, de gaanderij der publieke haarden. Deze inrigting der kampongs is eene toenadering tot die, welke onder de Berg-Dajaks in het gebied van Broenei gewoonlijk wordt aangetroffen [2]).

Hoe weinig ook de beschreven woningen aan onze begrippen van gemak en weelde mogen beantwoorden, heerscht echter in de afzonderlijke vertrekken meer orde dan doorgaans bij de Maleijers. De matten (bidai, kalassa) op welke zich de leden des gezins te slapen leggen, met een houten blok van drie duimen dik, die anders als zitplaats dient, tot hoofdkussen, zijn des daags opgerold en in een hoek geborgen. Al de schatten van den bewoner zijn langs de wanden opgehangen of neêrgezet: metalen gongs en andere muzijk-instrumenten, verscheidene manden met kleedingstukken en

---

[1]) Van Lijnden, bl. 576—578, 612, Millies, bl. 216, Ritter in T. v. N. I., Jaarg. VI, D. III, bl. 215, 216, en A., bl. 433, Tobias, bl. 25, 26, Francis, bl. 6, Gronovius, bl. 342, Uittreksel uit een brief van Sambas in T. v. N. I., Jaarg. I, D. I, bl. 48, 49, Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXXII; vgl. Low, p. 169—172, 278—284, S. Muller, bl. 401, Schwaner B., I, bl. 215—219, Hupe, bl. 266—269.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 577, Low, p. 280—282. De laatste noemt deze gebouwen pangah en geeft daarvan eene afbeelding in houtsnede.

lijfsieraden, andere met den voorraad van rijst en verdere levensmiddelen, koperen schenkbladen (talam), kommen van Chineesch aardewerk, de merkwaardige potten onder den naam van tampajans bekend, de spiesen, schilden en andere wapenen, waaronder zelfs soms eenige lilla's en schietgeweren, en eindelijk de aan de familie behoorende gesnelde koppen, nadat zij lang genoeg in den rook hebben gehangen om tegen bederf verzekerd te zijn. De zwaarden en parangs hangen veelal, ontbloot en met de scheden daarnevens, aan een afzonderlijk rek aan eene der zijden van het vertrek; het weefgetouw der vrouwen is niet, gelijk bij de Javanen, Maleijers en Boeginezen, horizontaal geplaatst, maar hangt benedenwaarts van den zolder, waaraan het is vastgemaakt.

Voor den maaltijd is naauwelijks eenig bijzonder huisraad noodig. Somtijds ziet men bij de Dajaks eenige ijzeren pannen voor het bereiden der spijzen; maar veelal is hun eenig keukengereedschap een stuk bamboe, waarin zij rijst of groenten koken. Zij kennen geene tafels en vorken, maar eten van dén grond en met de handen, en zitten daarbij òf op de reeds genoemde houten blokken, òf, evenals de Maleijers, op den vloer, de mannen met gekruiste beenen, de vrouwen met de beenen naast elkander. Bij gebrek van borden, die echter soms worden aangetroffen, dienen zij de rijst of sago voor op groote bladen, b. v. van Dalenia speciosa. Een gemeenschappelijke voorraad van zout is in het midden geplaatst, en dezelfde plaats neemt ook het vleesch in, wanneer het soms bij uitzondering voorhanden is. De toespijs, uit varens, jonge rotan, spruiten van bamboe, palmkool (oemboet) en dergelijke bestaande, wordt door de bosschen geleverd. Onder den maaltijd wordt nimmer gedronken, maar na den afloop wasschen zij zich handen en mond en nemen een dronk water, hetwelk gewoonlijk, evenals op Java, in bamboezen kokers, maar waar deze ontbreken, in uitgeholde pompoenen geschept en bewaard wordt. Aan vreemde gasten wordt bij hunne komst een bamboezen waterbak, om zich de voeten te wasschen, aangeboden, terwijl een fijne bamboezen mat als zitplaats voor hen gespreid wordt [1]).

De tampajans of martavanen [2]) staan in de achting der Dajaks

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 605, 606, Francis, bl. 6, 8, Ritter A., bl. 433, T. v. N. I., Jaarg. I, D. I, bl. 49, Low, p. 172, Schwaner B., I, bl. 188, Een togt door het rijk Mempawa, bl. 71.

[2]) Zie over dezen laatsten naam D. I, bl. 172, noot 2.

zoo hoog aangeschreven en vervullen in hun leven zulk een gewigtige rol, dat wij er iets naders van moeten zeggen. Zij zijn van geelbruine kleur en hebben veel overeenkomst met groote keulsche potten, behalve dat de opening naauwer en de buik wijder is. Zij zijn van buiten en binnen verglaasd en prijken met gedrochtelijke hagedissen of draken en andere versierselen, die in eenigzins verheven werk den dikken buik omgeven. Zij worden naar het verschil van grootte, vorm en versiering in onderscheidene klassen verdeeld, die, wat daarbij het grappigste is, ieder weder in mannelijke en vrouwelijke worden onderscheiden. De liefhebberij voor deze potten schijnt onder schier alle Dajaksche stammen over gansch Borneo te worden aangetroffen, zoodanig dat schier hun gansche doen en streven op het bezit daarvan en van gesnelde koppen gerigt is. De tampajans maken diensvolgens een belangrijk artikel van binnenlandschen handel uit, en geven niet zelden aanleiding tot langdurige twisten en bittere vijandschap. Zij hebben echter naauwelijks eenig ander gebruik, dan als pronkstukken te dienen, die den rijkdom des bezitters verheerlijken. Zij worden langs de wanden zijner woning ten toon gespreid, meest met kostbare kleeden overdekt; en aan het water dat er in bewaard wordt, kent men eene heilzame kracht toe, waarom het soms onder de leden van den stam wordt verkocht. Soms worden zulke potten op de graven der afgestorven leden van het gezin geplaatst, en onder de meer gegoeden worden zij óf als huwlijksgift ten behoeve der zonen weggeschonken, óf den kinderen als kostbare erfstukken nagelaten. Bij de feesten die steeds na het koppensnellen aan de orde zijn, wordt doorgaans een oude tampajan in het midden der dansende kringen geplaatst. In de diepere binnenlanden worden zij, wegens de aanhoudende oorlogen, dikwijls onder den grond bedolven of in rotsholen verborgen, om ze aan de handen van roofgierige vijanden te onttrekken.

De kostbaardere soorten, d. i., met andere woorden, die aan welke de meeste kracht wordt toegeschreven, zijn geheel boven het bereik van den gemeenen man, en worden slechts bij de hoofden der stammen en soms bij de Maleische Radja's aangetroffen. In de bovenlanden aan de Kapoeas en in het Broeneische gebied heet de meest geachte soort, waarvoor tot *f* 2000 betaald wordt, dawon tawoek. De soerat-baroe gelden tot *f* 600, de tjenanoem tot *f* 500, de betitik tot *f* 150. Van de ingka bestaan vele soorten, voor welke

van *f* 200 tot *f* 8 betaald wordt. Van de roessa gelden de mannelijke (laki) *f* 100, de vrouwelijke (parampoewan) slechts *f* 50. De Bejadjoe's van Banjer-massin geven boven al de genoemde de voorkeur aan eene soort die den naam van blanga draagt. Zij komen die jaarlijks te Sintang opkoopen en geven voor de mannelijke tot *f* 2000 à *f* 3000, doch voor de vrouwelijke niet meer dan de helft. Andere bij hen geachte soorten dragen den naam van halimau [1]), praban en rentian. Niet zelden vindt men tampajans zoo zwaar geschonden of gebarsten, dat zij met koperdraad en bind-rotan worden bijeen gehouden, en dan nog worden zij soms op *f* 1000 en meer geschat.

De echte tampajans zijn van zeer oude herkomst en kunnen naar het oordeel der Dajaks thans niet meer vervaardigd worden. Zij schijnen inderdaad reeds voor eeuwen in groote hoeveelheid uit Pegu in Achter-Indië op Borneo te zijn ingevoerd [2]); de daarop voorkomende gedrochten hebben met die op sommige oude munten van Cochin-china en Siam vrij wat overeenkomst. De Chinezen hebben in later tijd dikwijls getracht deze potten na te maken, maar hoe wèl zij daarin ook mogen slagen, het scherpe kenners-oog der inboorlingen weet de nagemaakte meestal dadelijk van de echte te onderkennen en verwerpt ze óf geheel, óf besteedt daarvoor slechts den geringen prijs van *f* 2 à *f* 3 [3]). De kooplieden van Banjer-massin, die meermalen eene speculatie op die nagemaakte potten bouwden, hebben dus weinig voordeel daarvan ingeoogst [4]).

De ware reden van den schier fabelachtigen prijs, dien de Dajaks voor de echte tampajans der zeldzamer soorten betalen, is de overtuiging van hunnen bovennatuurlijken oorsprong. Aan de Kapoeas heerscht algemeen het geloof dat zij het werk zijn van dewa's of geesten, en in Banjer-massin verhaalt men daaromtrent eene legende, die de heer Schwaner in de volgende woorden mededeelt. »Volgens

---

[1]) Schwaner schrijft: halmauoeng. Een blanga en halimau, gekopieerd naar de 61ste plaat bij S. Muller, heb ik op plaat II doen afbeelden, om de ruimte te vullen door de teekening van den Dajakschen draagstoel overgelaten.

[2]) Zie D. I, bl. 172.

[3]) Francis zegt dat zij niettemin bij de betaling van boeten of bruidschat tegen een bongkal goud (*f* 64) gerekend worden, wat mij niet zeer waarschijnlijk voorkomt.

[4]) Van Lijnden N. T., bl. 605, 606, Francis, bl. 8, 9, Low, p. 271, 272, Hupe, bl. 130, 134, Schwaner B., I, bl. 188—190, S. Muller, bl. 416, 417, Logan in Journ. of the Ind. Arch., 1850, p. 336.

»het verhaal zijn deze potten, door den uit den hemel nederge»daalden Ratoe Tjampa, te Madjapahit op Java uit de klei ver»vaardigd geworden, welke na de schepping van aarde, zon en »maan overgebleven was, en waaruit het Opperwezen aldaar zeven »bergen had gevormd. Ratoe Tjampa bewaarde zijne kunstvol ge»werkte potten, benevens de andere door zijne kunstvlijt voortge»bragte voorwerpen, gongs, enz. in de grot van een zekeren berg »en bewaakte ze daar zorgvuldig. Hij trad in het huwelijk met »Poetih Onak Manjang, de dochter van den vorst van Madjapahit, »en verwekte bij haar eenen zoon, Raden Toenjong genaamd. On»derscheidene onaangename ondervindingen deden Ratoe Tjampa »besluiten om de aarde weder te verlaten en naar zijn vaderland, »den hemel, terug te keeren. Alvorens echter dit voornemen ten »uitvoer te brengen, maakte hij zijnen zoon bekend met de holen »van den berg, in welke de potten enz. waren geborgen, en ver»maande hem die zorgvuldig te bewaken. De onverschillige zoon »veronachtzaamde intusschen den raad zijns vaders, en dientenge»volge ontvlugtt'en de potten, wapenen enz., welke men niet spoe»dig genoeg in staat was vast te houden, naar alle kanten. Eenige »stortt'en zich in zee en veranderden in eene soort van visschen, »Tampaba genoemd; andere ontvlugtt'en in de bosschen en veran»derden aldaar in herten en zwijnen; de wapens werden tot slangen, »de gongs tot schildpadden enz. Thans kan het nog gebeuren dat »een gelukkig jager een wild velt, dat ontstaan is uit een zooda»nig vat en welks gedaante gedurende de stuiptrekkingen des doods »veranderd wordt in die van den oorspronkelijken pot... Behalve »de door het Opperwezen voortgebragte aarde, waaruit deze potten »gevormd zijn, heeft Ratoe Tjampa daarmede nog eenige honderden »talismans vereenigd, door welke de eigenaar met allerhande rijk»dommen wordt gezegend, terwijl hem tevens daardoor het bezit »van aanzien, moed, een lang leven, huisselijk geluk enz. verze»kerd wordt [1])."

De gewone levenswijze der Dajaks is hoogst eenvoudig. De verdeeling van den arbeid, eene vrucht der beschaving, is hun schier geheel onbekend. Met uitzondering dergenen die zich in het Landaksche aan de diamantgraverij wijden [2]), vinden bijna allen op dezelfde

---

[1]) Schwaner B., I, bl. 189.
[2]) Zie D. I, bl. 69 volgg.

wijze hun bestaan. Ieder bebouwt zijn eigen akker en plant zijn eigen tuin [1]); ieder is zijn eigen timmerman, zijn eigen smid, zijn eigen mandemaker. Bij het aanbreken van den dag staan zij op en baden zich in de rivier, terwijl de vrouwen tevens het water scheppen voor de behoefte van den dag. Daarna gebruiken allen een eersten soberen maaltijd, waarna het grootste gedeelte der bevolking van het gemeenschappelijk huis, zoo vrouwen als mannen, zich tot den veldarbeid begeeft of, op andere tijden, de middelen tot levensonderhoud in de bosschen gaat opzoeken, waarbij beide seksen gewoonlijk voorzien zijn van een mand, van rotan gevlochten, en aan een over de schouders geworpen band op den rug gedragen. Tegen den middag keeren zij terug tot een tweede maal, en hervatten daarna den arbeid op het veld. De te huis gebleven mannen houden zich bezig met het maken van sampans, wapenen of vlechtwerk, de vrouwen met het stampen van rijst of sago en het weven en maken van kleedingstukken. Als timmerlieden kennen de Dajaks naauwelijks eenig ander werktuig dan den dissel (belioeng); zij verkrijgen door hunne ruwe bewerking niet meer dan twee planken uit elken boom dien zij vellen. Sampans van twee tot negen vademen lang vervaardigen zij uit één gespleten, uitgeholden en door vuur vanéén gerekten boomstam, ofschoon in Silat ook sampans van twee stukken en sterker bouw vervaardigd worden [2]). Over hunne bedrevenheid in de behandeling van het ijzer is reeds elders gesproken [3]); daarentegen zijn er weinigen die het bewerken van koper verstaan, zoodat zij de koperen sieraden, waarmede zij zich zoo gaarne oppronken, meestal van Maleische werklieden te Pontianak en elders moeten koopen. Het fijnere vlecht- en mandenwerk behoort meer onder de Bejadjoe's te huis; intusschen worden ook in de Kapoeas-landen grove matten van nipa- of andere palmbladen en matten van boomschors met rotan, en vooral in Sangouw vele bamboezen manden vervaardigd, welke laatste langs de geheele rivier, tot zelfs te Pontianak, een belangrijk debiet vinden. Het weven is onder de vrouwen verre van algemeen en is slechts hier en daar, vooral aan de Katoengouw en boven-Kapoeas, gebruikelijk. Vele artikelen van behoefte en weelde moeten zich de Da-

---

[1]) Zie over den land- en tuinbouw der Dajaks D. I, bl. 35—38.
[2]) Vgl. ook nog D. I, bl. 122.
[3]) D. I, bl. 144, 145.

jaks door ruilhandel verschaffen, waartoe zij in het algemeen zeer genegen zijn, doch die, zooals wij later zien zullen, door de Maleische vorsten zeer wordt belemmerd en door den daarmede gepaarden dwang het krachtigst hulpmiddel hunner afpersingen geworden is. Wie niets anders of beters te doen heeft, houdt zich bezig met visschen, hetzij met den hengel, met fuiken, met het werpnet of met de schepmand. De jagt wordt door de Dajaks noch als vermaak noch als middel van bestaan uitgeoefend, ofschoon zij somtijds, wanneer zij beeren, tijgerkatten, herten, bantengs of wilde varkens in den omtrek hunner woningen gewaar worden, die met geweerschoten of lanssteken trachten te dooden. Des avonds komen talrijke gezelschappen bij elkander om te praten en verzamelen zich, bij het licht eener damar-kaars [1]), om de publieke haarden. Hunne levenswijze doet ons dus gemakkelijk in »het huis" de oplossing vinden van het Dajaksche raadsel: »wat is des avonds vol beweging en des daags stil?" [2]).

Bij alle volken, zoo beschaafde als onbeschaafde, zijn de geboorte van een kind, een huwelijk en een sterfgeval de gewigtigste huisselijke gebeurtenissen, die doorgaans met eenige bijzondere plegtigheden gevierd worden. Zulke plegtigheden schijnen echter onder de Dajaks der Westkust bij de geboorte schier geheel te ontbreken, ten minste vind ik niets daarvan gemeld. De eenige hulp die aan de kraamvrouwen bewezen wordt, bestaat in het aanwenden der gewone middelen om den invloed der booze geesten (hantoe's) te weren. De heer Francis verhaalt dat de Dajak, als hem een kind geboren is, zeer oplettend is op zijne droomen, en die aan den Samba of oudste van het dorp mededeelt om eene uitlegging te vragen. Is deze ongunstig voor het toekomstig lot van het pasgeboren kind, dan zou het, althans indien het van het vrouwelijk geslacht is, vaak worden weggegeven of zelfs weggeworpen [3]). Deze bijzonderheid schijnt weinig te strooken met de liefde der Dajaks voor hunne kinderen en hunne achting voor het vrouwelijk geslacht. Intusschen wordt zij gedeeltelijk bevestigd door den heer von Kessel, die, als voorbeeld van de groote magt welke droomen op het bijgeloovig gemoed der Dajaks uitoefenen, verhaalt

---

[1]) Zie Inleiding, bl. XXVI.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 606, 617—622, Hupe, bl. 266, 268, S. Muller, bl. 415; vgl. Low, p. 221, 222.
[3]) Francis, bl. 11.

dat een Dajak, die bij zijne jonge vrouw drie kinderen had gehad, alle drie vermoord en begraven had, omdat hij bij de geboorte van elk hunner had gedroomd dat dit kind hem ongeluk zou aanbrengen [1]).

Ook de plegtigheden bij de voltrekking van een huwelijk zijn bij de Dajaks der Westkust van eenvoudigen aard. In hoeverre het bij hen vroeger gebruikelijk is geweest, het snellen van een kop tot voorwaarde te stellen voor het verwerven van de hand eener maagd, zal in het volgend hoofdstuk besproken worden; in allen gevalle komt dit in de meer aan het strand gelegene distrikten nergens meer voor. De verloving heeft dikwijls reeds plaats in den kinderlijken leeftijd [2]); maar de voltrekking des huwelijks doorgaans op meer gevorderden ouderdom dan bij de Maleijers. Heeft geene verloving plaats gehad, dan roept de jongeling die zijn oog op eene toekomende levensgezellin heeft laten vallen, de tusschenkomst van het hoofd der woning (Samba) in, die de toestemming der wederzijdsche ouders vraagt en met hen den bruidschat (antaran), d. i. de koopsom welke de ouders des bruidegoms aan die der bruid te voldoen hebben, regelt. Deze is afhankelijk van stand of rijkdom, maar doorgaans gering, en wordt dikwijls zelfs in het geheel niet gevorderd; bij meer bemiddelden bestaat hij veelal in een zeker aantal tampajans. Op den trouwdag zitten bruid en bruidegom naast elkander, en wel ieder op een gong, onder den blooten hemel en met het gezigt naar de opkomende zon gekeerd. Zij worden vervolgens door de ouders met het bloed eener kip besprengd, en een ei wordt tegen beider tanden geknensd en hun dan onder den neus gebragt om er aan te ruiken. Deze symbolische handelingen, die wel

---

[1]) Von Kessel, bl. 197. Bovendien verhaalt de heer von Dewall (Weddik K., bl. 157) het volgende van de Bahau, een stam der Kajans in het gebied van Koetei: „Als, gedurende de zwangerschap eener vrouw, „of ook gedurende de eerste dagen die op de geboorte van een kind vol„gen, de vader sterft, of der familie een ander zwaar ongeluk treft, en „zelfs ook als de moeder in dien tijd een onheilspellenden droom heeft, „dan wordt het kind in het bosch gebragt en ter prooi van wilde dieren „gelaten; soms ook maakt men een gat in een grooten boom, plaatst het „kind daarin, en sluit het gat weder met een ander stuk hout." De heer von Dewall voegt er bij dat deze slagtoffers van het bijgeloof dikwijls door de Maleijers gered worden, — maar alleen uit winzucht, om ze als slaven te verkoopen.

[2]) Journ. of the Ind. Arch., V. III, Misc. not., p. xxiv. Vele bijzonderheden daaromtrent, doch waarvan ik niet weet in hoeverre zij ook van de Westkust kunnen gelden, geeft Schwaner B., I, bl. 194 vv.

ongetwijfeld op de vruchtbaarheid betrekking hebben, schijnen echter bij de verschillende stammen eenigzins te verschillen, daar ook het eenvoudig bestrijken van het nieuwe paar met de vleugels eener kip wordt vermeld. Vervolgens kaauwen bruid en bruidegom te zamen sirih, waarna de ouders aan de omstanders met luider stem te kennen geven dat de verbindtenis voltrokken is. Dan volgen de huwlijksfeesten, die echter bij behoeftigen ook wel geheel achterwege blijven [1]. Even als bij de Maleijers neemt de man doorgaans zijn intrek in het huis des schoonvaders, ofschoon menigvuldige uitzonderingen op dien regel voorkomen [2].

De behandeling der dooden is onder de Dajaksche stammen zeer uiteenloopend. Het verbranden der lijken, dat wij vroeger reeds als een spoor van den invloed der Hindoes op de Dajaks hebben aangemerkt [3], schijnt nog algemeen te zijn onder de Berg-Dajaks van Serawak [4] en onder de Ot-Danom, een stam in het gebied der Katingan-rivier, omtrent welken Dr. Schwaner eenige bijzonderheden heeft bekend gemaakt [5]. In het gebied der Kapoeas werden vroeger te Sepouw vele potten met asch en beenderen gevonden [6], en de heer von Kessel verzekert dat er voor 50 à 60 jaren het verbranden der lijken en begraven der asch in kleine vazen nog algemeen was, en dat het in verder van de rivier verwijderde streken nog geenszins in onbruik is [7]. Het verhaal dat sommige stammen hunne afgestorvenen verslinden, meen ik voor een sprookje te mogen houden; maar dat andere de lijken in de takken van hoog geboomte plaatsen, ten prooi aan het roofgevogelte, schijnt een meer geloofwaardig berigt [8]. Zonderlinge lijkplegtigheden zullen wij later ook bij de Kajans en Poenans aantreffen. De uitdrooging der lijken door middel van berooking (bersaleh), die in sommige streken van het gebied der Kapoeas schijnt te huis te zijn, vind ik alleen vermeld door den heer Ritter, op wiens gezag en met wiens woorden ik haar zal beschrijven.

---

[1]) Francis, bl. 11, Tobias, bl. 28, van Lijnden N. T., bl. 606, 607, 630; verg. de beschrijving der veel omslagtiger huwelijksplegtigheden onder de Bejadjoe's bij Schwaner B., I, bl. 195—197.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 629, 630.

[3]) D. I, bl. 171.

[4]) Low, p. 262.

[5]) Schwaner B., II, bl. 151.

[6]) Van Lijnden N. T., bl. 607.

[7]) Von Kessel, bl. 190.

[8]) Ritter A., bl. 441, Francis, bl. 10.

»Een kleine pondok wordt opgeslagen, waarin het lijk op een »rooster van bamboe wordt nedergelegd. Onder dezen wordt een »matig vuur onderhouden, om de uitdrooging trapsgewijze te doen »plaats hebben. Dan het afgrijsselijkste, het bijna ondenkbare »hierbij is, — en de lezer vergeve het den schrijver dat hij, om »een getrouw tafereel dier barbaarsche zeden en gewoonten te »schetsen, ook dat afschuwelijke te boek stelt, — dat de vochten, »welke de natuurlijke, door de warmte nog vermeerderde en ver»haaste, ontbinding langs het ligchaam doet afvloeijen, in aarden »schotels worden opgevangen en vermengd onder de rijst, die de »treurende naastbestaanden gedurende den tijd der berooking nut»tigen [1]). Wanneer ten laatste het lijk tot eene mumie is uitge»droogd, wordt het in boomschors gewikkeld en begraven onder »een boom. Een ruw stuk hout, dat eene menschelijke gedaante »moet verbeelden, wordt op het graf geplaatst, om daardoor de »booze geesten af te schrikken den dáár begravene eenig letsel te »doen [2])."

---

[1]) Hoe ongeloofelijk dit zijn moge, het krijgt waarschijnlijkheid door hetgeen wij lezen bij Low, p. 206: „the disgusting odour peculiar to de„caying mortality, the Dyaks have frequently told me, is particularly „grateful to their senses, and surpasses the odorous durian, their favourite „fruit;" en bij Burns, p. 150: „the nearest relatives, especially women, „long and affectionately hug the coffin, and with their faces on it inhale „the odour."

[2]) Ritter, A. bl. 441. Eene gedeeltelijk met het hier verhaalde overeenkomende plegtigheid, door verbranding der lijken gevolgd, komt voor onder de Bejadjoe's. Ziehier hoe de heer S. Muller, bl. 402, haar beschrijft. „In een planken huisje, santong rauoen (d. i. letterlijk doodkist„kamer) geheeten, dat bij ongeveer 7 voet lengte omtrent 5 voet hoogte „heeft en op zes pooten rust, wordt, weinige dagen na het overlijden, de „kist met het lijk geplaatst, hetwelk daar langen tijd, somtijds wel gedu„rende 4 of 6 jaren, blijft staan, totdat al de vochten en zachte deelen „zijn uitgedroogd of verrot, en alleen het geraamte is overgebleven, het„welk alsdan, met de kist, in een ander, op den platten grond gebouwd „huisje, djirap geheeten, wordt overgebragt en te gelijk met dit huisje „verbrand: eene godsdienstige plegtigheid, die, wegens de feesten, die als„dan gegeven en waarbij buffels en varkens geslagt moeten worden, alleen „bij betrekkelijk zeer vermogende inboorlingen wordt aangewend. Zoolang „de kist in het santong rauoen wordt bewaard, hangt er een groote si„toen of pot onder, die, door middel van eenige gaatjes, met het binnenste „der kist in verbinding staat, en in welken de vloeibare stoffen zich ontlas„ten; die pot wordt later in de aarde begraven, daar, waar het djirap stond „en de kist met het doode ligchaam is verbrand geworden." De heer Muller beschrijft t. a. p. nog meer andere lijkplegtigheden, in verschillende streken van het Banjer-massinsch gebied in zwang. Vgl. ook Schwaner B., I, bl. 184.

Op de Westkust is echter de meest gebruikelijke behandeling der lijken de eenvoudige ter-aarde-bestelling. De daarbij in acht genomen plegtigheden zijn schier op elke plaats, en ook naar den rang en het vermogen der nabestaanden, verschillend. Uit bijgeloovige vrees voor de geesten wordt doorgaans met de begrafenis de grootste spoed gemaakt. Volwassenen worden, zoo mogelijk, nog op den dag van hun sterven, nog jonge kinderen soms reeds binnen twee uren na het overlijden begraven. In boomschors gewikkeld en met een wit kleed bedekt, wordt het lijk door een vriend of bloedverwant, op andere plaatsen door een daartoe aangestelden doodgraver, op den rug naar het graf gedragen. Dit is in het Landaksche, en misschien ook elders, dus ingerigt. Eerst wordt een kuil van 2 à $2\frac{1}{2}$ voet breedte en omstreeks 4 voet diepte gegraven, en dan aan de eene zijde de eigenlijke ruimte voor de berging van het lijk onder den grond uitgehold en, na het lijk ontvangen te hebben, met kleine palen afgezet, over welke een kleed van boomschors wordt geworpen. Daarop wordt de eerstgemaakte kuil weder digt geworpen en de aarde daarboven in een regelmatigen langwerpig-vierkanten vorm eenige duimen opgehoogd. Vervolgens wordt door de aanwezigen een hoen vanééngescheurd, waarvan zij de stukken, onder het prevelen van bezweringen tot wering der booze geesten, van zich werpen. De armsten plaatsen slechts eenige kromgebogene takken of bamboe-stokken op het graf, sommigen een schotel, de meer vermogenden een of meer tampajans en somtijds een gong. De dooden worden door de nabestaanden, zoo te huis als bij het graf, uren lang met luide stemmen beweend, en indien de armoede het niet verbiedt, wordt een varken gedood en aan allen die bij de begrafenis hebben bijgestaan, een deel daarvan gegeven in schotels, welker grootte aan de verschillende bewezen diensten geëvenredigd is, en die elk hunner als aandenken met zich naar zijne woning neemt [1]).

Deze plegtigheden ondergaan eenige wijziging, ingeval de overledene tot de hoofden of aanzienlijken behoort. Den zoodanige worden zijne beste kleederen aangetrokken en parang, schild en lans in de hand gegeven, terwijl zijn geheele ligchaam met kurkema wordt ingewreven. Nadat het lijk op eene hoogte geplaatst is, gaan de mannelijke bloedverwanten in het bosch eenen boomstam kappen,

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 607, Journ. of the Ind. Arch., V. III, Misc. not., p. XXV—XXVII.

waaruit zij met messen en parangs het beeld snijden van den afgestorvene, zoo goed zij dit vermogen. Vervolgens trekken zij den doode de kleederen uit en hangen die om het beeld, dat zij, na het lijk begraven te hebben, boven op het graf zetten. Gedurende het lijkfeest, dat zeven dagen aanhoudt en waarvoor doorgaans zeven varkens geslagt worden, die door de aanwezigen met toewak worden genuttigd, blijft het beeld op die plaats. Na den afloop van het feest wordt het onder het huis gezet, door eene omheining van bamboe omgeven, en blijft daar staan tot één of meer koppen zijn gesneld, waarschijnlijk opdat de schimmen der dus omgebragten den overledene in het andere leven zouden volgen en daar dienen. Op deze laatste bijzonderheid zal ik beneden uitvoeriger terugkomen. Is dit vereischte offer aan den overledene gebragt, dan wordt het beeld naar eene daartoe bestemde plek in het bosch overgebragt, waar evenzoo de beeldtenissen van vroeger afgestorven hoofden, gewapend en met de tjawat bekleed, in een grooten kring staan. Deze plekken worden in hooge eer gehouden, en men gelooft dat wie aan de beelden ook maar de geringste beschadiging toebrengt, dit met een spoedigen dood moet bekoopen [1]).

De voornaamste feesten der Dajaks zijn die, welke na het koppensnellen gegeven worden; zij werden reeds vroeger met een enkel woord vermeld, en zullen beneden nog nader ter sprake komen. Over de feesten bij begrafenissen en huwelijken is reeds genoeg gezegd. Maar ook het inzamelen van den oogst gaat van eenige vreugdebedrijven vergezeld. Eene zonderlinge wijze van dorschen, die in het Landaksche gebruikelijk is, wordt door een der Amerikaansche zendelingen beschreven. Het geschiedt door de voeten van een aantal mannen en vrouwen, die, op eene lijn geplaatst, en met de beide opgeheven handen een horizontaal boven hun hoofd gespannen rotan vasthoudende, onder vrolijk gejuich en forsche sprongen het graan uit den bolster trappen [2]). Alle feesten bestaan in eten en drinken, zingen en dansen, op de wijze als reeds vroeger beschreven is; maar soms zijn ook nog bijzondere spelen daarmede verbonden. De heer Low zag met verwondering het in Europa alom bekende vermaak van het mastklimmen ook door de Zee-Dajaks der Noordkust in

[1]) Von Kessel, bl. 191, Ida Pfeifer, Zweite Weltreise, I, S. 139. Vgl. wat Low, p. 203, 204, over de lijkplegtigheden bij de Zee-Dajaks zegt.
[2]) Journ. of the Ind. Arch., t. a. p., p. VII; vgl. Low. p. 206, 202.

praktijk brengen, en verlustigde zich in hun gejuich bij de telkens mislukte pogingen der klimmers om het stuk varkensvleesch magtig te worden, aan den top van den met vet gesmeerden staak opgehangen [1]. Op de Westkust schijnen de Dajaks vooral den smaak in hanengevechten met de Maleijers te deelen [2].

Dat de Dajaks den gunstigen afloop van den oogst met vele vreugdebedrijven begroeten, is geenszins te verwonderen, wanneer wij bedenken aan welke vreesselijke gevolgen, bij het schier volslagen gebrek aan alle voorzorgen, de mislukking van den oogst hen bloot stelt. »IJsselijk zijn de tooneelen die zich alsdan in het midden »der ongelukkige bevolking voordoen; — talrijk de voorbeelden van »miskenning der duurste verpligtingen welke op den mensch rus»ten; — en het baart dan geene verwondering dat geheele kam»pongs door den honger uitsterven, of dat, wanneer de bosschen en »velden geene bladeren of wortelen tot voedsel meer opleveren, — »wanneer al het tam gedierte, zoo als honden, katten, varkens ge»slagt, en de vreemdste diersoorten, gelijk kaaimans en slangen, — »want de Dajak nuttigt alles wat leven ontvangen heeft, — ten »lijve zijn ingeslagen, de vader zijne kinderen, de man zijne echt»genoot verkoopt, om een weinig rijst of ander voedsel magtig te »worden, waarmede hij zijn uitgeteerd, vermagerd ligchaam nog »eenige dagen kan voortslepen [3]."

Onder de zonderlinge voedingsmiddelen, waarmede de Dajaks in geval van nood hunnen honger stillen, behoort ook eene soort van olieachtige klei, die in sommige streken gevonden wordt [4]. Het eten van klei wordt intusschen ook wel bij minder misdeelde volken aangetroffen. In de residentie Cheribon op Java wordt eene soort van roode aarde uitgegraven, die de inlanders ampoh noemen en in mandjes naar Tagal vervoeren, om gegeten of tot berooking gebezigd te worden [5]. Een monster van dezelfde eetbare leemaarde was op de tentoonstelling te Batavia in 1853 uit de residentie Kediri ingezonden [6]; zij schijnt zelfs in de gebergten van Java op vele plaatsen voor te komen [7]. Een ander monster van eetbare

[1] Low, p. 209.
[2] Van Lijnden N. T., bl. 607.
[3] Ritter A., bl. 449.
[4] Low, p. 224.
[5] Kussendrager, Beschrijving van het eiland Java, bl. 131.
[6] Catalogus der Tentoonstellling, bl. 9, Kediri, n°. 3.
[7] Java-bode van 19 Oct. 1853.

klei, wit van kleur en zacht van zelfstandigheid, was op dezelfde tentoonstelling uit Priaman op Sumatra's Westkust voorhanden [1]). Bij Arabische schrijvers vindt men meermalen gewag gemaakt van eene zoutachtige klei die gegeten en in Egypte zelfs te koop gevent word [2]). Eene andere eetbare klei wordt in Zuid-Amerika aan de oevers der Orinoko- en Amazonen-rivieren gevonden en door de daar wonende wilde stammen genuttigd [3]). Al deze eetbare aardsoorten bestaan waarschijnlijk grootendeels uit organische bestanddeelen, met name uit de kristal-wieren (diatomaceae), die zooveel tot de vorming der oppervlakte van onzen aardboden hebben bijgedragen [4]). De klei die de Dajaks nuttigen is dus misschien als voedsel nog niet zoo volstrekt verwerpelijk; en men zou dan verkeerd doen dit gebruik op ééne lijn te stellen met de zoogenaamde grondvreterij der Surinaamsche negerslaven, waarmede het bij oppervlakkige beschouwing kan schijnen geheel overeen te komen.

---

[1]) Catalogus, bl. 91, Sumatra, no. 5.

[2]) Zie mijne uitgave van Sojuti's Lobbo'l-lobab op de artt. الطفال en الطيني en het Supplementum annotationis, p. 152. Over het medisch gebruik van deze en andere kleisoorten handelt Avicenna, Can., l. II.

[3]) Zie Journ. of the Ind. Archip, 1853, p. 279.

[4]) Zie Java-bode, t. a. p.

DERDE HOOFDSTUK.

Het koppensnellen. — Oorsprong dezer gewoonte. — Onderzoek in hoeverre daardoor de gunst der vrouwen verworven wordt. — Het bijgeloof daarmede verbonden. — Koppenjagten bij den dood van een hoofd. — Menschenoffers op de graven. — Koppenjagten als godsgerigt. — Erfelijke veeten en bloedwraak. — Schuld der Maleijers in het aanmoedigen van vijandelijkheden onder de Dajaks. — Krijgsdos en wapenen. — Ngajouw- en Assan-togten. — Oorlogen der Maleijers. — Feesten na den afloop der koppenjagten. — Bewaring der koppen. — Kannibalismus. — Djaum.

Er is niets in de zeden der Dajaks dat te allen tijde de belangstelling zoozeer heeft getrokken, en tot zoovele gissingen, onderzoekingen en overdrijvingen aanleiding heeft gegeven, als hunne even zonderlinge als barbaarsche zucht om vijandelijke koppen te verzamelen en als zegeteekenen te bewaren. Hoofden buit te maken is het voorname streven, zoowel in de grootere krijgstogten die geheele stammen tegen elkander ondernemen, als bij die veelal verraderlijke aanvallen, welke, met het oogmerk om aan eene bijzondere of erfelijke veete te voldoen, of om den naam van dapperheid te verwerven, door slechts enkelen worden verrigt. Er heerscht zonder twijfel overdrijving in hetgeen door sommige, vooral oudere schrijvers, van het koppensnellen der Dajaks wordt verhaald; maar zeker is het toch dat de zucht om koppen als zegeteekenen te bezitten, soms tot eene onbegrijpelijke passie stijgt, en dat dergelijke moordtogten, bij de geringste aanleiding ondernomen, weêrlooze grijsaards, vrouwen noch kinderen sparen. De heer Low verhaalt een merkwaardig voorbeeld van het blind fanatisme, waarmede soms de Dajaks aan deze zucht bot vieren. Zeker opperhoofd der Sekarran-Dajaks deed een aanval op een dorp der bondgenooten van Radja Brooke, niettegenstaande zijn zoon en neef in handen van den Radja waren, en hij natuurlijk veronderstellen moest dat zijne vijandelijke daad zonder genade aan hen zou gewroken worden [1]).

[1]) Low, p. 184.

Men heeft veel gegist naar de oorzaak van dit gruwzaam wreede gebruik bij een volk, dat zich in het algemeen te zeer door zachtzinnigheid onderscheidt, dan dat aan natuurlijke bloeddorstigheid zou te denken zijn. Bij een onderzoek van dien aard verdient vooral te worden opgemerkt dat de gewoonte van het koppensnellen wel in de eerste plaats, maar toch niet uitsluitend op Borneo te huis behoort, en in meerdere of mindere mate gemeen is aan alle volken van den Indischen Archipel, die met de Dajaks ongeveer op denzelfden trap van ontwikkeling staan. Bekend is het dat zij wordt aangetroffen bij de Timorezen en bij onderscheidene Alfoersche stammen van Celebes en de Molukken, en ook aan de Orang-Aboeng, eene wilde bevolking der Lamponglanden op Sumatra, wordt zij doorgaans toegekend. Ik herinner mij niet dat men immer beproefd heeft de sporen van dit gebruik ook buiten den Indischen Archipel te vervolgen; maar men mag vermoeden — en meer dan vermoeden — dat zij ook elders in soortgelijken toestand der beschaving worden aangetroffen. Van de Tauriërs of oude bewoners der Krim verhaalt Herodotus, dat zij den vijanden die in hunne handen vielen, de hoofden afsneden, en deze, op lange palen geplaatst, boven het rookgat op de daken hunner huizen stelden, in de meening dat zij alsdan de woning bewaakten [1]). De treffende overeenkomst met de gebruiken der Dajaks valt hier van zelve in het oog.

Het voorkomen van ongeveer hetzelfde verschijnsel bij volken door tijd en plaats zoover van elkander gescheiden, noopt ons den oorsprong te zoeken in neigingen en hartstogten, die in de algemeene menschelijke natuur haren grond hebben. En zoo schijnt mij dat die schrijvers de zaak in het regte licht hebben gesteld, die het koppensnellen eenvoudig hebben voorgesteld als eene ontaarding der algemeene zucht bij nog ruwe en strijdbare volken om met een teeken der behaalde zege te pronken [2]). Gelijk soms de Israëlieten de voorhuiden hunner onbesnedene vijanden uit den strijd medebragten [3]), als een bewijs van het aantal vijanden dat zij geveld hadden; gelijk de Indianen van Amerika hunne grootste eer in het bezit der

[1]) Herodotus IV: 103.

[2]) Zie Tobias, bl. 28, Burns, p. 142.

[3]) 1 Sam. XVIII: 25, 27. Men kent de zonderlinge hypothese van von Autenrieth (Ueber den Ursprung der Beschneidung), dat de besnijdenis alleen daarom door sommige volken zou zijn ingevoerd, opdat zij zich van hunne vijanden op eene wijze onderscheiden zouden, die het medevoeren van een onbedriegelijk zegeteeken uit den strijd gemakkelijk maakte.

hersenpan-vliezen van gedoode vijanden stellen; gelijk de Turken voormaals gewoon waren de afgesneden hoofden, of althans neuzen en ooren, der door hen in den krijg verslagenen als eene proeve hunner dapperheid naar Konstantinopel te zenden; zoo is het natuurlijk dat andere volken hunne helden waardeerden naar het aantal koppen van gedoode tegenstanders, dat zij vertoonen konden. Natuurlijk was het dan ook dat men die koppen voor bederf trachtte te bewaren, waartoe zich als een der eenvoudigste en natuurlijkste middelen, het droogen door den rook die van de haardsteden opstijgt, moest voordoen. En waar eenmaal hij de grootste held geacht werd, die het grootst getal van deze afschuwelijke zegeteekenen kon ten toon spreiden; waar het aanzien, dat hij zich daardoor verwerven kon, zich ook aan zijn geslacht begon mede te deelen; daar is het niet vreemd dat men allengs minder kiesch werd op de middelen om zich in het bezit te stellen van een zoo begeerlijk goed. Bekend is de bewering van vele schrijvers dat onder de Dajaks geen meisje hare hand zal geven aan een man, die haar niet minstens één afgesneden hoofd als bewijs van zijn heldenmoed kan aanbieden. Ofschoon de naauwkeurigheid van dit berigt, wat de Bejadjoe's betreft, door de heeren Schwaner en Muller, wat de Dajaks der Westkust aanbelangt, door de heeren Groll en von Kessel nadrukkelijk weêrsproken wordt, is het echter klaarblijkelijk niet geheel zonder grond. Een hoofd der Dajaks van Loendoe in het gebied van Serawak verhaalde den heer Low met groot leedwezen, dat men aldaar van die oude loffelijke gewoonte had moeten afzien, wegens de moeijelijkheid om onder het bestuur van Radja Brooke nog koppen magtig te worden. De heer van Lijnden zegt dat bij vele, slechts in naam tot den Islam bekeerde hoofden in de binnenlanden van het Kapoeas-gebied de gewoonte nog bestaat om bij huwelijken zoowel als sterfgevallen eenige koppen te snellen. De berigten van den heer Dalton omtrent de Parische stammen in het rijk van Koetei leeren ons dat niemand de dochter van een krijgsman kan huwen, zonder ten minste een paar koppen te hebben veroverd. De heer Francis wil dat het te huis brengen van een gesnelden kop iemand althans het regt geeft om onder de dochters van zijn dorp vrijelijk eene levensgezellin te kiezen, en dat de meisjes pogen zich in zijne gunst te dringen om moeders te kunnen zijn van heldentelgen. En ofschoon de heer von Kessel ons leert dat ook dit gebruik in het gebied der Wester-afdeeling tot de Dajaks van Batang-

loepar beperkt is, die oorspronkelijk tot de Zee-Dajaks der Noordkust behooren [1]), zoo geven toch al de aangehaalde schrijvers toe, en bevestigt nadrukkelijk de heer Halewijn, dat bij alle Dajaksche stammen de gelukkige koppensneller bij de vrouwen meer gezien is, dan bij die geene zegeteekenen vertoonen kan, en gemakkelijker tot een huwelijk kan geraken. Ten aanzien der Bejadjoe's verzekert de heer S. Muller, dat vooral de aanhitsingen der Bilians veel invloed hebben op die bloedige bedrijven. »Die openbare zan»geressen toch," zegt hij, »zwaaijen gedurende de vermakelijkheden, »die na het koppensnellen plaats hebben, aan den held of de hel»den van het feest den uitbundigsten lof toe en roemen hen met »vleijende woorden als navolgenswaardige voorbeelden. Zulke loftui»tingen prikkelen de eerzucht der overige mannen ten sterkste, »vervullen hen met naijver, ontvlammen hunnen strijdlust en wek»ken hen op, weldra evenzeer hunne dapperheid te toonen, ten »einde op eene gelijke eer aanspraak te mogen maken [2])."

Er zijn echter nog andere oorzaken die grootelijks tot de algemeene verbreiding dezer gewoonte onder de Dajaks hebben medegewerkt. In de eerste plaats heeft er zich het bijgeloof mede gemoeid, dat schier het gansche leven der Dajaks in zijne plooijen omstrikt houdt. Ofschoon sommige stammen geene andere reden dan de gewoonte der vaderen, die het nakroost onveranderlijk getrouw blijft, voor het koppensnellen weten op te geven [3]), geschiedt het bij andere, zoo niet uitsluitend, dan toch in vele gevallen, met zeer bepaalde bedoelingen, die in zekere bijgeloovige meeningen gegrond zijn. Ik heb namelijk reeds vroeger doen opmerken dat het snellen van één of meer koppen vereischt wordt, opdat na het overlijden van een hoofd, de lijkplegtigheden tot een behoorlijk einde kunnen gebragt worden [4]). Ik zal thans hierover in eenige nadere bijzonderheden treden.

Het meest onwraakbare bewijs van de waarheid van het feit, is de bijzonderheid door den heer Low medegedeeld, dat eens een der hoofden van de Seribas-Dajaks te Serawak verscheen, gevolgd

---

[1]) Zie D. I, bl. 165.

[2]) S. Muller, bl. 407, 408, Schwaner B., I, bl. 191, Groll op van Lijnden N. T., bl. 596, von Kessel, bl. 193, Low, p. 215, Dalton, p. 52, Francis, bl. 10, Halewijn D., bl. 287, 288, van Lijnden N. T., bl. 635.

[3]) Low, p. 189.

[4]) Zie boven bl. 272.

door 33 booten, met verzoek om een der naburige stammen te mogen aanvallen, als reden gevende dat zijn broeder gestorven was en hij zonder hier of daar een hoofd te zijn magtig geworden, zijne begrafenis niet kon vieren: een verzoek dat natuurlijk niet kon worden toegestaan [1]). En de beste verklaring van het feit geeft, dunkt mij, de heer S. Muller, wanneer hij ons leert dat volgens de verklaring der Bejadjoe's het koppensnellen vooral in een godsdienstig beginsel zijnen grond heeft, hetzij ter vervulling eener gedane gelofte, hetzij om de geesten der slagtoffers aan afgestorven bloedverwanten in het volgend leven achterna te zenden. En hiermede is volmaakt in overeenstemming wat de heer Becker ons leert, dat op de lijkfeesten (tiwa) der Bejadjoe's door den Olo maga lian (leider der zielen), te gelijk met de zielen der overleden hoofden, ook die der om hunnentwil vermoorden aan Tempon Telon, den goddelijken beschermer der afgestorvenen, worden opgedragen [2]). Ook de heeren Tobias, Francis, von Kessel, von Dewall en van Lijnden stemmen allen daarin overeen, dat het overlijden van geachte en aanzienlijke personen hunnen bloedverwanten de verpligting oplegt om één of meer vijandelijke koppen te snellen en naar het graf of het gedenkteeken van den overledene te brengen [3]). De eerste beschouwt dit als een zoenoffer voor den overledene en stemt in zooverre eenigzins overeen met de beschouwing van Forrest, die, van zekeren Dajakschen stam van noordelijk Borneo, door hem Idaans genoemd, gewagende, beweert dat zij de opoffering van het grootst mogelijk aantal menschenlevens als hunnen goden welgevallig beschouwen [4]). Francis daarentegen meent dat de verpligting om een kop te snellen bepaaldelijk aan de kinderen van den overledene is opgelegd, opdat zij toonen »waardige leden van het nakroost der helden" te

---

[1]) Low, p. 215.

[2]) S. Muller, bl. 407, Becker P., bl. 438. Vgl. wat een onbekende schrijver in het T. v. N. I., jaarg. 1855, D. II, bl. 253, over de Alfoeren in de Minahassa van Celebes zegt: »'t Was daar de dood, die dooden »eischte. Bij het lijk van aanzienlijken moesten daar één, of drie, of drie »maal drie, of meer, maar altijd bij drietallen opklimmende, hoofden van »verslagenen gevoegd worden, als het begraven werd. Dat waren de »bedienden of slaven, die men den afgestorvene medegaf in de »andere wereld."

[3]) Tobias, bl. 29, Francis, bl. 10, von Kessel, bl. 192, Weddik K., bl. 145, van Lijnden N. T., bl. 635.

[4]) Forrest, Voyage aux Moluques et à la Nouvelle Guinée, p. 418.

zijn. Doch de verklaring van den heer Muller is niet alleen in volkomen overeenstemming met de voorstelling der Dajaks omtrent een toekomend leven, zooals ons het volgende hoofdstuk leeren zal; zij wordt ook bevestigd door de gewoonte der Zee-Dajaks en Kajans om de wapenen en kostbaarheden van den afgestorvene, en soms zelfs eene vrij aanzienlijke som gelds, met hem in het graf te leggen, zonder twijfel, oorspronkelijk althans, in het geloof dat hij dat alles in een volgend leven zal behoeven [1]). Maar vooral verdient hier nog een gebruik vergeleken te worden, dat inzonderheid bij de Kajans te huis behoort. »Het is zeker," zegt de heer Low, »dat althans bij de »Kajans die het Zuiden van Borneo bewonen, ofschoon ik geloof dat »het ook van de noordelijke stammen geldt, menschenoffers worden »geslagt bij den dood van een opperhoofd, welke verondersteld worden »zijne dienaren en slaven te zijn in een volgend leven, »en wier ligchamen met die van het gestorven opperhoofd, in fraai »versierde huisjes, die met dat doel uit hard hout op palen hoog »boven den grond zijn opgerigt, of ook in uitgeholde boomstam-»men, geplaatst worden [2])." De heer von Kessel, van hetzelfde gebruik sprekende, zegt uitdrukkelijk dat het slechts dan gevolgd wordt, wanneer men bij het overlijden van een aanzienlijk persoon de vereischte koppen moeijelijk krijgen kan [3]). De slagtoffers zijn meest altijd slaven, die opzettelijk met dat doel van vreemde stammen worden aangekocht, en van den heer van Lijnden vernemen wij dat dit wreede gebruik, waarschijnlijk in navolging der Parische stammen, ook aan de Kapoeas te Sintang en hooger wordt in acht genomen, ofschoon het aan de Katoengouw en beneden Sintang onbekend is [4]).

---

[1]) Low, p. 203, 204. Volgens Burns, pag. 150, worden bij de Kajans de bedoelde voorwerpen wel mede naar het graf gedragen, maar er niet in nedergelegd.

[2]) Low, p. 335. Van dit gebruik wordt ook, maar met een enkel woord slechts, gewag gemaakt door Burns, p. 145, doch met de verzekering dat het onder de Kajans aan de Redjang-rivier zoo goed als in onbruik is geraakt.

[3]) Von Kessel, bl. 191; vgl. ook Weddik K., bl. 153, 158, 159.

[4]) Van Lijnden N. T., bl. 596. De heer van Lijnden noemt dit gebruik boelin. De heer Tobias daarentegen, bl. 30, geeft den naam boeli (die dezelfde schijnt) aan het koppensnellen ten behoeve van overleden hoofden, hetwelk de heer van Lijnden N. T., bl. 635, balioe noemt. Intusschen stelt de heer von Kessel, bl. 191, 192, het offer van een slaaf op het graf van een opperhoofd geheel op ééne lijn met het menschenoffer bij het sluiten van den vrede, waarvan wij nader gewagen zullen, en be-

Een ander bijgeloof met het koppensnellen verbonden, bestaat daarin, dat de uitslag eener koppenjagt, in geval van twisten, als eene uitspraak der goden, een godsgerigt, beschouwd wordt. Ook dit heeft niets bevreemdends bij een volk, onder hetwelk, zoo als wij nader zien zullen, het denkbeeld van godsgerigten eene zeer ruime toepassing vindt, en dat eenmaal geleerd had in zulke moordtogten zijne eer te stellen. Wanneer twee mannen in strijd komen om het bezit van een meisje, van een akker of wat ook, en het geschil voor geene andere beslechting vatbaar blijkt, geven zij elkander eene lans, met de uitdaging om koppen te gaan halen. Daarop aanvaarden beiden onmiddellijk den togt, en men zegt dat het zeer gevaarlijk is zulk een Dajak te ontmoeten, dewijl hij in dit geval vriend noch vijand ontziet. Die de meeste koppen terugbrengt, heeft het pleit gewonnen, met dien verstande, dat één vrouwenkop nog boven twee manskoppen geldt. Ik vermoed echter dat deze soort van godsgerigten zeldzaam en slechts bij enkele stammen in gebruik zijn, daar de heer von Kessel de eenige schrijver is bij wien ik daarvan melding gevonden heb [1]).

Eene tweede oorzaak van het koppensnellen op Borneo zijn de erfelijke veeten, die tusschen verschillende stammen en familiën van Dajaks bestaan, en ten deele waarschijnlijk reeds in de allervroegste geschiedenis dezer stammen gegrond zijn [2]). De Dajaksche koppensneller slaat nimmer de hand aan zijne stamgenooten, en slechts bij zeldzame uitzonderingen aan de leden van stammen die niet bepaaldelijk tot zijne vijanden behooren. De woeste Zee-Dajak moge, van een vruchteloozen strooptogt terugkeerende, zijne tot razernij geprikkelde moordzucht vaak aan vreedzame visschers en handelaars koelen [3]); de Bejadjoe moge, door eerzucht en onbetembaren overmoed vervoerd, soms zonder voorafgegane beleediging een moordtogt in het gebied van een meer of min verwijderden stam ondernemen [4]);

---

grijpt beiden onder denzelfden naam van djaoem of djaum; terwijl hij den naam boling (die naar zijn zeggen eigenlijk lans beteekent en waarschijnlijk slechts een andere vorm van boelin is) geeft aan de zoo aanstonds te bespreken gewoonte om door den uitslag eener koppenjagt, als godsgerigt, een geschil te beslissen. In de onzekerheid omtrent het regte gebruik van het behandelde woord, heb ik mij in den tekst geheel daarvan onthouden.

[1]) Von Kessel, bl. 192.

[2]) Vgl. D. I, bl. 177.

[3]) Low, p. 165, 166.

[4]) Schwaner B., I, bl. 191, S. Muller, bl. 408.

den zachtzinniger Dajak van het Kapoeas-gebied moge het soms onverschillig zijn vanwaar hij zijne koppen bekomt, wanneer het er op aankomt, door het grooter aantal zijner zegeteekenen, over zijn mededinger naar de hand van een meisje te triomferen [1]); in den regel echter worden geene koppen gesneld, dan van dezulken die als stam-vijanden beschouwd worden. Aan twee Dajaks van Kantouw, die in 1850 bij het gevecht tusschen onze troepen en de Chinezen bij Pamangkat tegenwoordig waren, vroeg de heer Groll of zij die schoone gelegenheid niet hadden waargenomen om eenige Chinesche koppen te krijgen. »Waarom zouden wij die »genomen hebben," was het antwoord, »het zijn immers onze »vijanden niet?" [2]). Inderdaad, indien op Borneo zoo zonder eenig onderscheid gemoord werd, als sommige schrijvers het doen voorkomen, dan zou het onbegrijpelijk zijn dat van de Dajaksche bevolking nog iets was overgebleven.

Maar wat men niet ontkennen mag is, dat het begrip van vijand bij de Dajaks uitermate ruim is en dat onverzoenlijke veeten overerven van geslachte tot geslachte. »Heeft de eene stam," zegt de heer van Lijnden, »een of meer menschen van den anderen ge»dood, dan wordt het eenigen tijd later gewroken en er is geen »einde aan het moorden. Zoo gaan b. v. de Dajak Riboen in Sangouw »sedert omstreeks 100 jaren bij de Dajak Pengoewan in Tajan kop»pensnellen. De Dajaks van Tajan, de eenigen die van geen kop»pensnellen weten, wreken zich door van tijd tot tijd in groot aantal »tegen de Dajak Riboen op te trekken en hunne kampongs te »verbranden [3])." De heer Ritter beschrijft, in een zijner doorgaans zoo getrouwe tafereelen, een hoofd der Dajaks van Djamboe, in het gebied van Landak [4]), die zich op zekeren dag herinnert dat een der Kajans in het landschap Sintang het hoofd van zijn overgrootvader had gesneld, en dat van dien moord, die zijn geslacht met schande bedekte, nog geene wraak was genomen. Dadelijk springt hij op en begeeft zich op weg; na eenige dagen keert hij terug met het hoofd van een vierjarig meisje, dat hij in eene kampong der Kajans was magtig geworden, door, onder duizend gevaren, te midden van den nacht het huis te beklimmen, door eene open-

[1]) Von Kessel, bl. 191.
[2]) Groll op van Lijnden N. T., bl. 596.
[3]) Van Lijnden N. T., bl. 635.
[4]) Zie D. I, bl. 83.

staande lawang binnen te dringen, het eerste menschelijk wezen dat hij bereiken kon het hoofd af te houwen, en zich door een vervaarlijken sprong uit de handen zijner door het gestommel ontwaakte vijanden te redden [1]). Deze voorstelling stemt geheel overeen met hetgeen de heer Low aangaande de bloedwraak bij de Dajaks in het gebied van Serawak vermeldt. »De oorlogen der Zee-Dajaks," zegt hij, »zijn zeer menigvuldig en veel bloediger dan die der Ma- »leijers en der binnenlandsche stammen. Een groot deel der veeten »waarin thans de Dajaks van Sekarran en Seribas gewikkeld zijn, »ontspringt uit twisten, uit de dagen hunner voorvaderen afkomstig; »en de door hen voorgegeven reden der voortduring is de vereffe- »ning der rekening van koppen. De Dajaks toch houden in het »algemeen naauwkeurig rekening van degenen die aan elke zijde bij »eenige gelegenheid gedood worden. Onder de zeestammen schijnt »juist op de naauwkeurigheid der vereffening niet veel acht te wor- »den geslagen; maar onder de bergstammen, bij welke de oorlogen »noch zoo bloedig, noch zoo menigvuldig zijn, wordt het aantal dat »de eene stam aan den anderen schuldig is niet uit het oog verlo- »ren. Een hunner hoofden verhaalde mij eens dat hij niet durfde »reizen in eene landstreek die hij wenschte te bezoeken, omdat de »bevolking zijnen stam vijandig was. Toen ik hem daarop mijne »verwondering te kennen gaf, omdat ik in de meening verkeerde »dat hij met ieder behalve de Dajak-Sekarran in vrede was, ver- »haalde hij mij dat, in den tijd zijns grootvaders, de lieden van dien »anderen stam vier van den zijnen hadden omgebragt, en dat zijn »stam in vergelding slechts drie hoofden was magtig geworden, zoo- »dat deze op nog één hoofd aanspraak behield. De rekening was »dus niet vereffend, en ofschoon de vijandelijkheden eenige jaren »gesluimerd hadden, had alle verkeer tusschen beide stammen op- »gehouden en konden zij elkander niet dan als vijanden ontmoeten. »Om een vrede tot stand te brengen is het noodig dat de stam die »het grootst aantal hoofden is magtig geworden, het verschil aan »den anderen stam in goederen voldoe, bij welke berekening een »man op 25, eene vrouw op 15 à 20 Spaansche matten geschat »wordt. Is het verschil dus vereffend, dan vieren de bevredigde »stammen te zamen een feest en blijven vrienden tot eene nieuwe »oorzaak van geschil de vriendschap verstoort. De Zee-Dajaks ech-

[1]) Ritter A., bl. 423, 424.

» ter vereffenen zelden hunne verschillen met de andere stammen, » dewijl hunne schuld in vele gevallen zoo groot is geworden, dat, » zoo zij de betaling wilden beproeven, zij zeker insolvent zouden » blijken [1]."

Er is geene treffender overeenkomst denkbaar, dan tusschen deze bloedwraak der Dajaks en die der Bedowinen, gelijk ze ons door Burckhardt beschreven wordt [2]. Ook daar blijft, gelijk men zich uitdrukt, ten eeuwigen dage bloed tusschen de stammen, totdat het getal verslagenen gelijk staat, of de bloedprijs voor het grooter aantal bepaald is. Maar hoe barbaarsch zulk een regt van wedervergelding, waarbij elk zijn eigen regter is, ook wezen moge, niet ten onregte schrijft Burckhardt daaraan een zeer heilzamen invloed toe. Tallooze redenen van twist en oorlog ontstaan ieder oogenblik tusschen zulke stammen, als in de woestijnen van Arabië omzwerven, en zouden waarschijnlijk reeds lang de magtigste hunner tot weinig meer dan een naam hebben gemaakt, indien niet de schrikkelijke bloedwraak de diepst ingekankerde vijandschap schier bloedeloos deed zijn. En ongetwijfeld strekt ook onder de Dajaks de bloedwraak om de bloedstorting op grootere schaal te beteugelen en schier onmogelijk te maken, en dit zou nog veel meer het geval zijn, indien men overal in dit opzigt aan de voorvaderlijke gebruiken was getrouw gebleven, en de Maleijers niet, met booze bedoelingen, de moordzucht onder de Dajaks hadden trachten te prikkelen.

Wanneer ik hier van de schuld der Maleijers in het aanmoedigen van vijandelijkheden onder de Dajaks gewaag, dan bedoel ik niet zoozeer de bij sommige bovenlandsche vorstjes nog bestaande gewoonte om bij huwelijken of begrafenissen eenige koppen door hunne onderdanen te doen snellen; want zij is het gevolg van hunne geheel- of half-Dajaksche afkomst en hunne nog zeer onvolkomen bekeering tot den Islam. Maar het is eene bekende zaak dat de vorsten van het Kapoeas-gebied de moordzucht hunner Dajaksche onderdanen niet zelden ten behoeve hunner eigene hebzucht of tot bevestiging van hun gezag exploiteren, gelijk ook op de Noordkust

---

[1]) Low, p. 212, 213. Met de hier beschrevene zeer overeenstemmende gewoonten vindt men op Celebes onder den naam van poeli. Zie Tobias in » de Nederl. Hermes," voor 1828, n°. 3, bl. 84.

[2]) Burckhardt, Notes on the Bedouins and Wahabys, V. I, p. 148—157. Vgl. ook Groenewoud, Oratio de sanguinis quae vocatur vindicta, Arabibus maxime propria (Gron. 1822).

eenige Arabische Sjeriefs en hunne Maleische handlangers de rooverijen der Zee-Dajaks poogden aan te moedigen, ten einde zich van het beste deel van den buit meester te maken, en inderdaad de grootste schuld dragen van de gruwelen door dit volk gepleegd [1]). Waarschijnlijk is het in andere deelen des eilands niet gunstiger met den invloed der Maleische vorsten en grooten gesteld, en God alleen weet hoeveel van de gruwelen die op Borneo bedreven worden, op hunne rekening mag worden geschreven. De gemakkelijkheid waarmede zich de Dajaks door Europeschen invloed van hunne woeste gebruiken laten afbrengen, treedt voor hunne Islamietische beheerschers als een beschuldigende getuige op [2]). Ik zal, wat de Wester-afdeeling aangaat, op de schuld der Maleijers nog terugkomen bij de beschrijving der Dajaksche wijze van oorlog voeren, en hier nog slechts één punt aanroeren. Zijn door vreemde Dajaks moorden aan de onderdanen der Maleische vorsten gepleegd, dan trekken dezen zich dat doorgaans aan en nemen de vereffening van het geschil in handen; in andere gevallen wordt de tusschenkomst en beslechting der vorsten door de Dajaksche stammen zelven ingeroepen [3]). Maar de uitkomst dezer arbitrage is zelden bevredigend; meestal leiden zij het daarheen dat aan de bloedwraak vrije teugel gelaten wordt. De Dajaks zelven beklagen zich — en het is het beste bewijs hunner natuurlijke zachtzinnigheid, — dat de Ma-

---

[1]) Low, p. 189—191. Eene booze rol vervulden daarbij vooral de Sjeriefs Sahib en Muller, gelijk de Engelsche schrijvers hen noemen. Deze laatste naam is waarschijnlijk het Arab. Maula, dikwijls Molla of Mulla uitgesproken.

[2]) Ik herinner hier in de eerste plaats den heilzamen invloed door Radja Brooke uitgeoefend. Zoo ook zegt de heer Schwaner (B., I, bl. 193): „Ik „ben gelukkig genoeg geweest om menigen assan-togt te onderdrukken, on„derling zeer verbitterde hoofden met elkander te verzoenen, en hen te be„wegen tot het sluiten van vriendschaps-verbonden voor eeuwige tijden voor „hunne personen en stammen." Zelfs van de Parische stammen van Koetei, die tot de bloeddorstigste Dajaks behooren, zegt Dalton, p. 54: „the most „odious feature in their character is the propensity for cutting off heads, „but I am convinced an intimacy with Europeans would soon break them „from the custom. I once took occasion to mention to Selgie that he could „not hope to become friends with white men whilst his countrymen per„severed in this practice; he replied they would immediately leave it off „and obey the Europeans in all things if they had the opportunity of „coming in contact with them, bringing them the produce of the country „and receiving in turn such articles as they require. I have heard the „same from other Rajahs."

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 627, 635.

leijers, in plaats van hunne geschillen bij te leggen, hen als wilde dieren tegen elkander ophitsen. En de reden dezer politiek is niet ver te zoeken. Men vindt haar in het oude: Divide et Impera. Gemakkelijk zouden de Dajaks het net waarin hunne onderdrukkers hen verstrikt hebben, aan flarden scheuren, zoodra zij daartoe eendragtig zamenwerkten. Het is daarom het belang der Maleijers gedurig tweedragt te zaaijen en de veeten aan te wakkeren [1]). De heer Tobias trachtte dit kwaad tegen te gaan, door in zijne contracten aan de vorsten der Westkust de verpligting op te leggen om het koppensnellen zooveel in hun vermogen was te verhinderen, eene poging die inderdaad niet geheel zonder vrucht was, maar natuurlijk slechts zoolang als garnizoenen in de binnenlanden geplaatst, de naleving dier overeenkomsten waarborgden.

Wanneer de Dajaks zich tot eenen krijgstogt of eene koppenjagt opmaken, voegen zij dikwijls bij hunne gewone uitrusting eenige kleedingstukken en wapenen, waardoor hunne geschiktheid zoowel voor de verdediging als voor den aanval wordt vermeerderd. Deze bestaan in de Wester-afdeeling gewoonlijk uit een wambuis of borstrok met watten van kapok gevuld of uit touwwerk gevlochten, waardoor zij tegen sabelhouwen beveiligd worden. Het heeft geene mouwen, is van voren open, hangt af tot den onderbuik en wordt door eenen enkelen knoop zamengehouden. Over het wambuis wordt somtijds nog de zoogenaamde badjoe soelauw geworpen, welk kleedingstuk de heer S. Muller beschrijft als eene soort van tabbaard, uit een vier of vijf voet lange en omtrent zeven duim breede strook boombast bestaande, rondom met rood gekleurd linnen geboord, aan de beide uiteinden met bundels menschenhaar getooid, en op de bovenzijde digt bezet met witte, knoopvormige schijfjes, ter grootte van een heelen, halven of kwart gulden, geslepen uit de deksels of stompe punten van zeehorens van de geslachten turbo of trochus, en in vijf of zes overlangs loopende reeksen geschikt. In het midden van deze strook is een langwerpig gat, waar het hoofd wordt doorgestoken, zoodat de eene helft van het kleedingstuk over den rug, het andere over de borst afhangt, een soort van harnas vormende waardoor geen vergiftige pijl kan heendringen. Zulk een soelauw is kostbaar omdat het slijpen der schelpen veel tijd en geduld vordert en wordt soms op *f* 50 en hooger geschat; maar men

[1]) Van Hoëvell R., bl. 189; vgl. Tobias, bl. 26.

heeft ook veel onkostbaardere, die uit het vel van een geit, beer of ander dier, met de behaarde zijde buitenwaarts gekeerd, zijn vervaardigd. Deze kleedingstukken worden soms vervangen door een badjoe uit vischschubben of de schubben van den miereneter (tenggiling) vervaardigd. Het achterdeel van den krijgsman is soms bedekt met een vierkant matje of stuk dierenvel, om de heupen vastgemaakt en dat tevens tot zitmat dienen kan. Op het hoofd draagt hij eene ronde muts van vellen of gevlochten rotan, met vederen getooid, somtijds nog met schelpen of koperen platen bezet, en dikwijls de karikatuur van een menschelijk of dierlijk gelaat vertoonend. Een dus gekleede strijder biedt den vijand, behalve de naakte armen en beenen, slechts weinig kwetsbare punten aan, en deze weet hij doorgaans zeer behendig te beveiligen door zijn houten, met verschillende kleuren beschilderd en vaak mede met schelpen ingelegd schild, dat somtijds klein en ovaal van vorm, maar meestal vierkant doch omgebogen en bij eene breedte van 12 of 15 duim omstreeks $3\frac{1}{2}$ voet lang is.

De wapenen tot aanval zijn, behalve de parang en het blaasroer, die wij reeds leerden kennen, verschillende soorten van lansen en werpspiesen (saligi), met bamboezen schachten en in het vuur geharde punten van uiteenloopenden vorm. Boog en pijlen schijnen op geheel Borneo onbekend te zijn; daarentegen zijn in de laatste jaren vele Dajaks gemeenzaam geworden met het schietgeweer. In den regel echter heeft de krijgsman het blaasroer in de regter-, het schild in de linkerhand, terwijl hij de noodige levensmiddelen in een mandje op den rug medevoert [1]).

Ik heb reeds in het begin van dit hoofdstuk doen gevoelen dat wij in de vijandelijke ondernemingen der Dajaks twee soorten moeten onderscheiden: de kleine strooptogten door enkelen ondernomen, bepaaldelijk met het doel om koppen meester te worden, en de grootere expeditiën, waarin geheele stammen betrokken zijn, en die meer naar gewone krijgstogten gelijken, ofschoon toch altijd het bezit van de koppen der vijanden het voorname doel is dat daarbij

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 604, Francis, bl. 8, Ritter, bl. 133, en A., bl. 421, S. Muller, bl. 408—411, Weddik K., bl. 96, Schwaner B., I, bl. 225, 226, Low, p. 210, 211, 313. Earl, p. 264, zegt: „some „of the tribes possess bows and arrows;" doch Low, die oneindig betere gelegenheid had om de Dajaks te leeren kennen, verzekert: „neither bows „nor arrows are known in the island."

wordt nagestreefd. Het is tot regt verstand van dit onderwerp van belang dat wij beider verschil wat naauwkeuriger uit elkander zetten. Het uitgaan op de koppenjagt heet ngojoe of naar de Maleische uitspraak ngajouw of mengajouw; en ik zal dus de togten van dezen aard kortheidshalve den naam geven van ngajouw-togten, gelijk aan de grootere ondernemingen dien van assan-togten, welke door den heer Schwaner daaraan gegeven wordt [1]).

Tot de ngajouw-togten vereenigen zich doorgaans niet meer dan 8 of 10 en dikwijls slechts vijf of drie personen, ja het schijnt dat zij somtijds door één enkelen worden ondernomen. De voorname toeleg daarbij is om ongewapende lieden heimelijk en onverhoeds te overvallen en met hunne buit-gemaakte koppen zich in de bosschen aan alle vervolging te onttrekken. Vooraf worden allerlei soorten van voorteekenen en godspraken geraadpleegd, die wij in het volgend hoofdstuk nader zullen leeren kennen. Zijn deze gunstig, dan begeven zij zich op weg, maar gebruiken daarbij alle mogelijke voorzorgen om onbekend en onbemerkt te blijven, ten einde den gruwel te kunnen plegen zonder de bloedwraak te vreezen te hebben; en dit is dan ook de reden waarom zij doorgaans de bevrediging van hunne moordzucht zoeken onder zeer ver verwijderde stammen, soms op een afstand van 20 of 30 dagreizen van hunne woningen. Zeldzaam wagen zij zich te midden der kampongs, maar het meest hebben de bewoners van alleen staande huizen in de ladangs van deze verraderlijke aanvallen te vreezen. Ook leggen zij zich in de nabijheid der kampongs in de bosschen in hinderlaag, en ongelukkig de vrouw of het kind, die zich alleen van de woning verwijderen. Somtijds maken zij gebruik van de meest boosaardige listen. Terwijl de hoofdtroep in het bosch verscholen is, tracht een enkele een nachtverblijf als vreemdeling te verwerven en stelt zich zelfs aan als stom of half krankzinnig ten einde te beter allen argwaan te verwijderen; des nachts kiest hij zijne slagtoffers en voegt zich weder bij zijne makkers om in overhaasting met hen te vlugten. In geval zij betrapt en vervolgd worden, dekken zij hunnen aftogt door het planten van ranjoes en trachten de vervolgers uit de verte door het blazen hunner vergiftige pijltjes te kwetsen [2]). De buit-gemaakte hoofden worden onder de deelge-

---

[1]) Schwaner B., I, bl. 191, van Lijnden N. T., bl. 634.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 635, von Kessel, bl. 193, Ritter A., bl. 423 v., Schwaner B., I, bl. 191.

nooten van den togt verdeeld, en is het getal slagtoffers niet genoegzaam om ieder een hoofd te bezorgen, dan worden zij doorgezaagd, terwijl de bezitter van zulk een gehalveerden kop dezelfde onderscheiding als die van een geheelen wordt waardig geacht [1]).

Het getal der deelgenooten aan een assan-togt is natuurlijk zeer onderscheiden; volgens Schwaner worden soms legers van 800 tot 1000 man, volgens Daltons mededeelingen in de Oostkust-landen soms nog veel talrijkere gevormd. De grootste kampongs worden aangetast en belegerd, en de aangerigte verwoestingen zijn niet zelden zoo geducht, dat geheele landstreken door den moord der inwoners ontvolkt worden. Het krijgsregt is uiterst barbaarsch: alle mannen, oude vrouwen en kleine kinderen worden omgebragt en hunne hoofden als zegeteekenen medegevoerd, terwijl de jongere vrouwen, meisjes en knapen tot slavernij worden gedoemd; alle draagbare have wordt geroofd en wat niet kan worden medegevoerd aan de vlammen prijsgegeven. Dalton verhaalt dat Radja Seldji, het magtigste opperhoofd in het gebied van Koetei, wien ruim 140 mindere hoofden gehoorzaamden, van Junij tot Augustus 1828 eenen krijgstogt volvoerde, met 40 oorlogspraauwen, vervaardigd uit de reusachtige stammen van den tapang-boom en gemiddeld omstreeks 95 voet lang. Iedere praauw was bemand met 45 à 80 koppen; allen voerden riemen en hunne vereenigde pogingen deden de vaartuigen met verbazende snelheid over het water glijden. Op dezen togt werden, om van afgezonderde hutten niet te gewagen, 17 kampongs uitgemoord en vernield. De buit bestond in 700 koppen, waarvan 250 aan den Radja en zijne zonen ten deel vielen, 113 vrouwen en 200 kinderen. Zulke togten vorderen eene voorbereiding van vele maanden en soms van jaren, doorgebragt in het vervaardigen van wapens en praauwen, het verzamelen van levensmiddelen, het herhaaldelijk raadplegen der orakelen omtrent den gunstigen tijd voor den togt en den afloop der onderneming. Men heeft voorbeelden van langdurige voorafgaande onderhandelingen en formele oorlogsverklaringen, waardoor de tegenpartij van het doel der onderneming en den tijd van den aanval vooraf onderrigt wordt. Alsdan worden de bedreigde kampongs zoo goed mogelijk versterkt en er heeft eene eerlijke meting van krachten plaats, die meestal met schietgeweer en lilla's aanvangt. Gelukt

---

[1]) Tobias, bl. 28; vgl. Low, p. 304.

het den verdedigers, die voor hunne palissaden geschaard zijn, door goed gemikte schoten eenige der voornaamste strijders van de tegenpartij te doen vallen, dan wordt deze als door een panischen schrik getroffen en neemt in overhaasting de vlugt. De aanvallers trachten daarom steeds met de grootste onstuimigheid voort te dringen om het gebruik der vuurwapenen nutteloos te maken; deze worden dan ook schielijk weggeworpen, terwijl men met lansen op elkander aandringt en de strijd in eene menigte tweegevechten verandert, bij welke dikwijls de grootste behendigheid wordt ten toon gespreid. Is het den aanvallers gelukt de verdedigers binnen de omheining der kampong terug te dringen, dan ondergaat deze een geregeld beleg, dat soms weken lang duurt, en waarbij herhaalde stormen en, zoo die steeds worden afgeslagen, eindelijk vernieling door brand worden beproefd. Maar meestal leggen de Dajaks, ook bij grootere krijgsondernemingen, zich op onverhoedsche aanvallen toe. Zij verbergen vóór het aanbreken van den dag hunne praauwen in het digtste der bosschen, brengen ze eerst te water nadat het volkomen duister is geworden, en roeijen dan den ganschen nacht door, de vaartuigen onmiddellijk achter elkander doende volgen. Het boveneinde der riemen is met dikke boomschors bekleed, opdat alle geraas zooveel mogelijk vermeden worde. Gedurende de rust des daags beklimmen sommigen de hoogste boomen om het land te verkennen en zich door den opstijgenden rook van de nabijheid van hutten of kampongs te vergewissen. De eerste worden door een toereikend aantal omringd om te beletten dat iemand ontsnappe; bij het overvallen der kampongs wordt met de uiterste behoedzaamheid te werk gegaan. Wanneer men tot op omtrent een paal afstands genaderd is, maakt men zich onder begunstiging der duisternis gereed. Een deel der strijders bezet alle naar de kampong leidende voetpaden; een ander deel wordt in de praauwen achtergelaten, die op de rivier deels tegenover, deels boven, deels beneden de kampong worden gesteld; de overigen wikkelen zich in hun krijgsgewaad en naderen in de diepste stilte tot hunne slagtoffers, om, kort vóór het aanbreken van den dag, wanneer de slaap naar hun zeggen het vastst is, het schriktooneel te openen door op de huizen brandende ballen te werpen, die de drooge atap en boomschors dadelijk doen ontvlammen. Dan wordt het krijgsgeschrei aangeheven, en zij die, om aan het vuur te ontsnappen, langs de ladders trachten af te klim-

men, worden de prooi der moordenaars, die echter de vrouwen en kinderen, voor zooverre zij die bij het licht der vlammen kunnen onderscheiden, laten loopen. Wanneer nu deze langs de voetpaden trachten te ontkomen, vallen zij in handen der posten die de toegangen bewaken, en geven zich gevangen. En zoo een enkele der ongelukkige bewoners naar de rivier ontsnappen en zijne sampan bereiken mogt, dan vindt hij zich toch door de daar geposteerde praauwen ook den laatsten uitweg afgesneden. Het verzamelen der koppen en het ombrengen der te oude vrouwen en te jonge kinderen besluit het afschuwelijk bedrijf [1]).

Ofschoon de assan-togten in de laatste jaren, ten gevolge der uitbreiding van Europeesch gezag en invloed op Borneo, zeer verminderd zijn, moeten echter verwoestingen als de hier beschrevene in de diepere binnenlanden nog geenszins zeldzaam worden geacht; en ook in de Wester-afdeeling zijn de boorden der boven-Kapoeas en Melawi nog dikwijls daarvan het tooneel. Het zijn vooral de vrije Parische stammen, die er zich aan schuldig maken. De andere Dajaks der Wester-afdeeling zijn meest aan de zoogenaamde Maleische vorsten onderworpen en voeren dus geene zelfstandige oorlogen. De godsdienst der heerschers, hoe gebrekkig ook gekend en beoefend, en de gewoonten der Maleijers zijn hier niet geheel zonder invloed gebleven op de krijgsgebruiken. Hoe daar thans de oorlog gevoerd wordt, doet alleen de heer van Lijnden ons in eenige bijzonderheden kennen. Tot afwering van vijandelijke aanvallen zijn de hoofdplaatsen der bovenlandsche vorstjes meestal met ijzerhouten palissaderingen omgeven, terwijl de nadering langs het water soms belemmerd is door boomstammen, die de zijtakken der rivier afsluiten. De strijders, zoowel Maleijers als Dajaks, moeten in eigen onderhoud en uitrusting voorzien; alleen schietgeweer, kruid en lood worden door den vorst, ten minste gedeeltelijk, verstrekt. Het verloop dezer oorlogen is uiterst langwijlig. De toebereidselen vorderen soms twee à drie jaren en inmiddels wordt zonder einde geparlementeerd, vaak zonder dat het tot eenige dadelijkheid komt. In het geheel wordt zelden eenige beslissende uitkomst verkregen. De bloedstorting is doorgaans gering en bepaalt zich veelal tot het snellen van eenige weinige koppen door daartoe uitgezonden Dajaks; het grootste nadeel bestaat in de

[1]) Schwaner B., I, bl. 191—193, Dalton, p. 48, 49.

stoornis die de werkzaamheden van den landbouw ondervinden, en het gebrek dat daaruit geboren wordt [1]). Maar het hier gezegde is hoofdzakelijk op de onderlinge oorlogen der Maleische vorsten toepasselijk. Niet zelden organiseren zij zelven grootere strooptogten hunner Dajaksche onderdanen op het gebied der vrije Dajaks, om slaven en buit te maken of zich wegens ondergane beleedigingen te wreken, en tegen Dajaksche stammen, die weigeren hun gezag te erkennen; en somtijds stellen zij daarbij zich zelven of andere voorname Maleijers aan het hoofd. Niet zelden hebben dan bloedige ontmoetingen plaats. Zoo trachtte zich in 1821 de vorst van Landak de Dajaks van Soengkoeng, die zich aan zijn gezag poogden te onttrekken, door hulp der Dajaks van Djamboe, hunne naburen, en van andere Dajaksche stammen te onderwerpen. Hunne scharen, door een dertigtal wèlgewapende Maleijers ondersteund, werden aangevoerd door zekeren Raden Mîm. De afloop was echter voor Landak niet gunstig. Ofschoon Raden Mîm bij den eersten aanval aan de Dajak-Soengkoeng geduchte verliezen toebragt, zegepraalden dezen echter door hunne ontzagchelijke overmagt. De aanvoerder bleef met 23 der zijnen op het slagveld; de overigen ontkwamen na duizenden gevaren in de bosschen te hebben doorgeworsteld, en hadden hun behoud voornamelijk te danken aan de zucht der vervolgers om zich van de hoofden der verslagenen meester te maken, hetgeen telkens de vervolging vertraagde. Andere voorbeelden van dergelijke ondernemingen zullen ons in het vervolg meermalen voorkomen. In geval van gunstigen afloop maken zich de vorsten van de gevangenen en buitgemaakte tampajans en koperwerk meester, terwijl aan de arme Dajaks slechts de koppen der verslagenen worden overgelaten. De strijders die bijzonder hebben uitgemunt, worden op eene zeer goedkoope manier door het bestrooijen met poeloet als eerbewijs beloond [2]).

Wanneer de Dajaks terugkeeren van eenen togt waarop eenige koppen zijn buit gemaakt, heerscht er algemeene vreugde in de kampong en wordt er een groot feest gevierd, dat meestal een geheel etmaal en bij sommige stammen zelfs drie dagen en drie nachten duurt; maar dat somtijds, wanneer er geen genoegzame

---

1) Van Lijnden N. T., bl. 634.
2) Van Lijnden N. T., bl. 635. Het verhaal van den togt van Raden Mîm is ontleend uit Tobias HS., bl. 13, 14.

voorraad van padi is, tot den volgenden oogst blijft uitgesteld. De wijze van feestviering is niet overal geheel dezelfde; het volgend tafereel moet dan ook slechts dienen om daarvan in het algemeen eenig denkbeeld te geven. De hoofden der slagtoffers worden op lange staken ten toon gesteld, en mannen en vrouwen door elkander voeren daarom heen, onder het aanhoudend slaan der gendangs, een dier woeste dansen uit, welke reeds vroeger beschreven zijn. Anderen stellen in het midden van den kring een tampajan of de tjandong, waardoor men staken verstaat van 30 à 40 voet hoogte, op welke het gesneden en gekleurde afbeeldsel van een rhinocerosvogel geplaatst is; zij houden alsdan onder het dansen de afgeslagen koppen in de hand. Somtijds volgt daarop eene walgelijke plegtigheid, daarin bestaande dat de gesnelde hoofden door de gelukkige overwinnaars op een aarden schotel naar de rivier worden gebragt, waarop allen zich te water begeven. De koppen worden dan ondergedompeld en de hersenen er uit geschud, terwijl mannen en vrouwen, zich in het bloedige water badende, die benedenstrooms trachten op te vangen en om strijd verslinden. Daarna wordt de kop weder aan den staak gehecht en daarmede rondgeslingerd, terwijl allen zich verdringen om door het daarvan afspringende water bevochtigd te worden, hetgeen zij meenen dat hun zegen zal aanbrengen [1]). Daarna worden de koppen afgedroogd en plegtig naar de kampong teruggedragen, waar zij tot duurzame gedachtenis der behaalde zege in den rook van den haard des overwinnaars worden opgehangen, om het getal der berookte hoofden te vermeerderen, die als eene kostbare erfenis van geslachte tot geslachte worden overgeleverd. Maar nog is de feestvreugd niet ten einde. Een maaltijd volgt, zooals zelden den Dajak vergund wordt. Onder lange, vlugtig opgerigte, met kokos-bladeren gedekte loodsen, worden kalassa's (grove matten) uitgespreid en met pisang-bladeren belegd, op welke hoopen rookende rijst worden uitgestort. Het anders zoo schaarsche zout is in overvloed voorhanden. Gepofte varkens, hoenders en eenden vervangen nu de wilde wortelen en verzuurde doerians, die anders tot toespijze gebruikt worden, en terwijl de gasten van verschillende kunne en ouderdom

[1]) Deze plegtigheid wordt vermeld door Ritter A., bl. 425, en door Hartmann HS. III, bl. 16, volgens wien zij in Salimbouw wordt in acht genomen.

door elkander op de hurken zitten, gaat vlug en onophoudelijk de toewak rond, die deels van den areng-palm, deels uit eene vrucht die den naam van tampowé [1]) draagt, verkregen, maar somtijds door tjoe vervangen wordt. Deze dranken bevinden zich in groote tampajans, rondom de algemeene verzamelplaats der woning gesteld, waaruit de vrouwen de bamboezen, met fraai en kleurig vlechtwerk versierde bekers vullen, van welke er dikwijls een dertigtal aan touwen in het huis hangen. Elders wordt het vocht door middel van bamboezen roeren van twee à drie voet lengte opgezogen. Zij die in hun leven de meeste koppen gesneld hebben en daarom eene bijzondere onderscheiding worden waardig geacht, drinken uit een loempang, die uit twee aan elkander gebonden bamboezen bestaat, zoo gemaakt, dat, wanneer beiden gevuld zijn, het vocht onder het drinken uit den een in den ander overloopt, terwijl bovenop een uit hout gesneden rhinocerosvogel prijkt, wiens staart van het haar der gesnelde hoofden is vervaardigd. Onder het drinken der toewak zingt een deel der vrouwen de geïmproviseerde beurtzangen ter eere der helden, waarvan reeds vroeger gesproken is. Zoo raken de hoofden al meer en meer verhit, en onder begunstiging der duisternis hebben dikwijls zedelooze tooneelen plaats, die bij zulke feesten door het gebruik eenigzins gewettigd schijnen; men beweert zelfs dat de helden van het feest zich voor dien nacht elke vrouw, hetzij gehuwd of ongehuwd, mogen kiezen. Jonge meisjes en jong-gehuwde vrouwen nemen daarom dikwijls aan deze feesten in het geheel geen deel of komen ze hoogstens in het begin gedurende een paar uren aanzien. Na den afloop van het feest worden twee tjandongs, de eene met een mannetjes-, de andere met een wijfjes-rhinocerosvogel vóór het huis geplant, en, ten bewijze dat het feest heeft plaats gehad en de toewak gedronken is, twee tampajans met ingeslagen bodems digt onder die vogels daaraan vastgebonden [2]).

De behandeling der hoofden is wederom bij de verschillende stammen zeer verschillend. Aangaande de Zee-Dajaks in het gebied van Broenei verhaalt de heer Low, dat zij de hoofden maanden lang met bijzondere onderscheiding behandelen en met allerlei liefkozende woordjes toespreken, hun de lekkerste beten van elken

---

[1]) De tampowé is eene vrucht die veel overeenkomst heeft met den mangostan, doch geel van kleur en eenigzins zuurachtig van smaak is.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 607, Ritter A., bl. 424—427, von Kessel, bl. 195, 196; vgl. S. Muller, bl. 408, Low, p. 206—208.

maaltijd geven, sirih-bladeren en betelnoten in den mond stoppen en zelfs sigaren tusschen de ontverwde lippen steken. Niets van dit alles geschiedt uit spotternij; het doel is den geest des verslagenen liefde in te boezemen voor den stam zijner vijanden, in welken hij nu verondersteld wordt als lid te zijn overgegaan, en hem daarentegen zijne vroegere vrienden te doen vergeten [1]). Sommige stammen bewaren de hoofden met vleesch en haar, andere ontdoen ze van beiden en stellen zelfs een stuk hout in de plaats der onderkaak. Soms worden zij met witte of roode strepen beschilderd of met antimonium zwart gemaakt, somtijds ook in tin gevat, en niet zelden worden de oogkasten met schelpen gevuld. Bij sommige stammen zijn deze zegeteekenen gemeen eigendom der geheele kampong, bij andere blijven zij in het bijzonder bezit der overwinnaars. De waarde die in beide gevallen aan deze zegeteekenen gehecht wordt, is zoo groot, dat Europeanen doorgaans te vergeefs beproefd hebben enkele daarvan magtig te worden. De heer Tobias vroeg eens aan een aanzienlijken Dajak, in het gebied van Sambas, om één zijner 23 koppen, maar kreeg ten antwoord dat, hoe gaarne hij hem verpligten wilde, zulks hem in dit geval niet mogelijk was, want dat zij de erfenis zijner kinderen uitmaakten, en dat zelfs aan het vereischt getal nog één hoofd ontbrak, 't welk hij welhaast op de Dajaks van Landak hoopte te veroveren. Een ander Dajaksch hoofd beklaagde zich bitter bij den heer Low over het verlies dat een brand hem veroorzaakt had, die al zijne koppen had vernield. Daar hij een rijk man was geweest, maar van zijne andere bezittingen niet gewaagde, meende de heer Low dat al het overige gered was. Het bleek hem later dat de Dajak al zijne have verloren had; doch alleen het verlies der koppen werd als onherstelbaar aangemerkt [2]).

De toenemende bekendwording van Borneo's binnenlanden leert ons dat eiland meer en meer kennen als eene wereld in 't klein, waarin nevens de meest verschillende vormen van geheele en halve beschaving, door Europeanen, Chinezen, Arabieren, Boeginezen en Maleijers vertegenwoordigd, ook geen enkele vorm der barbaarschheid ontbreekt. Men kan de Dajaks in het algemeen geene kannibalen noemen, of het moest zijn om de gewoonte, die zoo het

---

[1]) Low, p. 207.
[2]) Blume, bl. 160, Low, p. 214, 304, Tobias, bl. 29, S. Muller, bl. 408.

schijnt bij schier alle stammen wordt aangetroffen, om bij de feesten, die op de koppenjagten volgen, de hersens der gesnelde hoofden met toewak vermengd of op andere wijze te verslinden [1]). Maar het ontbreekt niet aan stammen die op den naam van menscheneters eene minder dubbelzinnige aanspraak hebben. Van de Dajaks in het gebied van Koetei verzekert Dalton dat sommige stammen kannibalen zijn, andere zich geheel van menschenvleesch onthouden, en enkele het alleen bij sommige feestelijke gelegenheden willen nuttigen; hij voegt er bij dat, wanneer Radja Seldji op zijne togten vleesch verlangde en dit op geene andere wijze kon verkregen worden, een zijner volgelingen werd gedood, hetgeen het dubbele voordeel had van hem een goed maal en een kop te verschaffen [2]). Volgens den heer von Dewall zou zich echter het menscheneten in het Koeteische gebied tot de Dajak-Tering bepalen, een der meest geduchte stammen, die hunne moordtogten in alle rigtingen uitstrekken en zelfs, onder het beruchte opperhoofd Ding-Lohoeng, de Kapoeas tot aan hare vereeniging met de Melawi zijn afgevaren, overal den schrik van hunnen naam verspreidende. Deze Tering eten gewoonlijk hnnne gedoode vijanden en, bij gebrek van leeftogt, ook hunne ziekelijke of vermoeide togtgenooten. Het menschenvleesch wordt over het vuur gepoft, ten welken einde zij vroeger kleine ijzeren speten met zich voerden, doch zich thans van werktuigen uit hout of bamboe, telkens voor de gelegenheid vervaardigd, bedienen. Zij achten de handpalmen en voetzolen de grootste lekkernij, maar eten ook al het overige behalve de schouders, die zij als bitter verwerpen [3]). Maar de Wester-afdeeling wordt niet enkel nu en dan door kannibalen als stroopers bezocht: in het gebied van Sangouw is een stam van Dajaks gevestigd, Djankang geheeten, wier gewoonten in dit opzigt bijna geheel met die der Dajak-Tering overeenkomen, daar zij de wangen, handpalmen en eenige andere gedeelten hunner verslagen vijanden nuttigen [4]). Omtrent het kannibalisme zoowel van sommige Parische stammen als der Dajak-Djankang heeft kapitein Keppel, naar het dagboek van Sir James Brooke, zeer

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 597, Ritter A., bl. 425.
[2]) Dalton, p. 49.
[3]) Weddik K., bl. 140, 141.
[4]) Van Lijnden N. T., bl. 597. In plaats van de Dajak-Djankang noemt von Kessel, bl. 198, de Dajak-Monkiang als de eenige menscheneters der Westkust.

merkwaardige en afdoende getuigenissen uit den mond van eenige Dajaks medegedeeld [1]), waarvan ik hier eene vertaling zal laten volgen.

» Wij zijn van den stam van Sibaroe, dus genaamd naar een tak » der Kapoeas [2]), die 2000 of meer strijdbare mannen telt en on» der het gezag staat van Pangeran Koening van Sintang. Niemand » onzer is ooit de Kapoeas opgevaren tot aan de woonplaatsen der » Kajans, maar zij komen dikwijls af naar Sintang, waar wij hen » ontmoeten. De Kajans zijn geheel onafhankelijk, zeer talrijk en » magtig; zij worden bestuurd door hunne eigene radja's, die zij » Takoean noemen. Sommige stammen der Kajans zijn, naar men » zegt, menscheneters, en wij weten dat dit waar is.

» Pangeran Koening van Sintang was eenige jaren geleden in » oorlog met Pangeran Mohammed van Soeheid. Eene aanzienlijke » magt werd verzameld om Soeheid aan te tasten, bestaande uit » Maleijers van Sintang en Sekadouw, en Dajaks van Sibaroe, Sa» maroeang, Dassar en andere stammen. Bovendien was er eene » bende van omtrent 50 Kajans aan toegevoegd. Den bijzonderen » naam van den stam, waartoe deze Kajans behoorden, vernamen » wij nimmer [3]); want wij hielden met hen geen omgang en ver» stonden hunne taal niet. Soeheid werd niet veroverd, maar eenige » afgezonderde huizen werden geplunderd en één man van den vij» and in den aanval gedood. Een van ons zag de Kajans kleine » ijzeren speten, ter lengte van 8 à 12 duim, in de vleezige deelen » van de armen en beenen des gesneuvelden steken en het vleesch » met hunne zwaarden afsnijden en in manden plaatsen. Wij allen » zagen dat zij deze speten in een koker onder de schede van hun » zwaard bij zich droegen. Zij ligtten al het vleesch van het lig» chaam af, alleen de zware beenderen latende liggen, en bragten » het naar hunne vaartuigen, waar wij het hen zagen braden en » eten. Zij deden dit met grooten smaak en onder de bereiding » rook het als varkensvleesch. Men zegt dat vele binnenlandsche

[1]) Keppel M., II, p. 112—115.

[2]) Ik acht het zeer waarschijnlijk dat de Dajak-Seberoeang bedoeld zijn, over welke D. I, bl. 48, met een woord gesproken is. Zie over hen von Kessel, bl. 177, en van Lijnden N. T., bl. 552, 570, 598. Ik zou in den tekst schier zonder aarzelen Sibaroe in Seberoeang veranderd hebben, indien niet een weinig verder, als onderscheiden van den stam Sibaroe, een stam Samaroeang vermeld werd, welks naam met Seberoeang niet minder overeenkomst heeft.

[3]) Behoorden zij welligt tot de Tering?

»stammen van Kajans menschenvleesch eten, namelijk van hunne »vijanden; de meeste echter doen het niet en alle worden voorge- »steld als voor 't overige goedaardig en gastvrij van aard. Nimmer »hoorden wij dat zij het vleesch van iemand anders dan hunne »vijanden verslonden.

»Dit was intusschen niet de eenige maal dat wij menschen- »vleesch zagen eten: de Dajaks van Djankang, die tusschen San- »gouw en Sadong aan de Sekajam-rivier wonen, zijn insgelijks »kannibalen. De Dajak-Djankang hadden een togt gedaan tegen den »stam van Onkia [1]), en daar zij twee mannen gedood hadden, »keerden zij huiswaarts met verscheidene korven gevuld met men- »schenvleesch. Zij kookten en aten dit in de nabijheid van ons »huis, maar het was reeds te voren geroosterd. Wij zagen hen »met eigen oogen eene hand nuttigen, en toen wij er hen over »aanspraken, maakten zij in het geheel van de zaak geen geheim. »De Dajak-Djankang eten, naar men zegt, allen die zij in den »oorlog dooden, Maleijers zoowel als Dajaks, en ook hunne eigene »zieken, wanneer zij den dood nabij zijn. Van dit laatste kwam »te Sintang een voorbeeld voor. Terwijl eenigen van dit volk zich »aldaar ophielden, viel een van hen uit een mangga-boom, en daar »hij zwaar gekneusd was en een arm had gebroken, sneden zijne »medgezellen hem den hals af en aten hem op. Dit hebben wij »echter niet zelven gezien, maar wij hoorden het van de bewoners »van Sintang. Men verhaalt ook, maar wij staan voor de waarheid »niet in, dat zij op een jaarlijksch feest een vet kind slagten en »opeten, en dat de eene buurman daartoe soms een kind van den »anderen leent, om er een in de plaats te ontvangen, wanneer »hij het zelf behoeft."

Doch niet slechts de oorlog gaat bij de Dajaks van de gruwelijkste barbaarschheden vergezeld; maar volgens eene zeer verspreide meening, kan zelfs geen duurzame vrede zonder bloedstorting tot stand komen. Wanneer twee stammen zich verzoenen, moet door beide partijen een mensch, hetzij man, vrouw of kind, geleverd worden, die met gebonden handen naar de daartoe bestemde strafplaats wordt gevoerd, en aldaar met lansen doorstokken wordt, waaraan ieder zich beijvert deel te nemen. Daarna wordt het bloed van het slagtoffer op de hoofden der aanwezigen van beide partijen ge-

[1]) Schuilt hierin misschien de naam van Monkiang?

sprengd. Hoe barbaarsch dit gebruik ook zijn moge, wordt in de toepassing de meest mogelijke verschooning in acht genomen, daar meestal de zoodanigen als slagtoffers gekozen worden, voor wie men meent dat het leven weinig bekoorlijks bezit, t. w. gevangenen of slaven, en dan nog wel bij voorkeur afgeleefden, verminkten, mismaakten of zinneloozen. De heer von Kessel zegt dat de personen voor dit offer bestemd, het driedubbele van den gewonen prijs voor een slaaf gelden. Dit zonderlinge gebruik draagt den naam van Djaum of Djaoem. In de Wester-afdeeling is het, met uitzondering misschien der diepste binnenlanden, in 1846 in het belang der menschelijkheid gewijzigd, daar toen de Dajaksche hoofden zijn overeengekomen om in het vervolg het menschenoffer door dat van karbouwen te doen vervangen [1]).

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 597, 636, Tobias, bl. 29, von Kessel, bl. 192.

VIERDE HOOFDSTUK.

Geringe bekendheid van de godsdienstbegrippen der Dajaks. — De Djewata's. — Dajaksche droom en offerfeest, volgens een verhaal van den heer G. Muller. — De godsdienst der Dajaks eene vergoding van de krachten der natuur. — Voornaamste godheden der Dajaks van het Kapoeas-gebied. — Hantoes. — Kosmogonie. — Ampatongs. — Beteekenis aan droomen gehecht. — Voorteekenen uit de vlugt en het gefluit van vogelen. — Tali penerit. — Bijgeloof ten aanzien van sommige dieren en planten. — Pamali. — Godsgerigten. — Begrippen aangaande een toekomend leven. — Voortgang van den Islam onder de Dajaks.

Men mag verwachten dat de godsdienstbegrippen der Dajaks de bijzondere aandacht der zendelingen zullen getrokken hebben; dat zij niet verzuimd zullen hebben te onderzoeken, of met hun bijgeloof ook enkele voorstellingen verbonden zijn, die tot grondslag en aanknoopingspunt der verkondiging van eene zuiverder godsdienst kunnen dienen. Inderdaad hebben wij aan de heeren Becker en Hupe naauwkeurige berigten omtrent de godsdienst der Dajaks te danken [1]), maar zij hebben weder alleen tot de Bejadjoe's van Poelopetak betrekking; en ook in dit opzigt bestaat, bij vele punten van overeenkomst, toch ook zooveel verschil tusschen de onderscheidene stammen, dat wij hunne mededeelingen in het algemeen geenszins als ook voor de Westkust geldig beschouwen kunnen. Hier nu zou men meenen de gaping in onze kennis door de be-

[1]) Becker P., bl. 435—455, Hupe, bl. 127 vv.; vgl. ook Schwaner B., I, bl. 175—185. Op de godsdienst der Dajaks van Poelopetak heeft klaarblijkelijk de Islam eenigen invloed geoefend, want de naam hunner hoogste godheid, Ha-tala of Hala-tala, is kennelijk eene verbastering van de Arabische uitdrkking „Allah Taâla" (d. i. de allerhoogste God), welke op soortgelijke wijze ook door de Solorezen tot La-tala wordt verminkt. Zie S. Muller, bl. 404. Over de godsdienst der Dajaksche stammen in Broenei is het een en ander medegedeeld door Low, p. 247—276.

rigten der Amerikaansche zendelingen te zullen zien aangevuld. Mogelijk is het inderdaad dat hier of daar aanteekeningen over de godsdienst der Dajaks van hunne hand afkomstig gevonden worden, die aan mijne aandacht ontsnapt zijn; doch het eenige bewijs van hunne belangstelling in dit onderwerp dat mij is voorgekomen, bestaat in klagten over de ongezindheid der Dajaks om over hunne godsdienst te spreken, welke door te strenge en onvoorzigtige veroordeeling van hun bijgeloof van den kant der zendelingen zelven schijnt gevoed te zijn [1]). Ik zal mij dus vergenoegen met ook hier een overzigt te geven van hetgeen door onze reizigers en beambten is opgemerkt.

De Dajaks der Westkust hebben noch tempels, noch priesters, noch godsdienstige feesten, noch eenige plegtigheid waaraan men den naam van openbare eerdienst zou kunnen geven, en het is dus geenszins te verwonderen dat oppervlakkige beschouwers hun soms alle godsdienst ontzegd hebben [2]). Hoe onjuist dit oordeel is, moge ons het volgend verhaal leeren, dat in de nagelaten papieren van den heer George Muller gevonden is. Vooraf merk ik op dat de naam Djewata of Djebata, die daarin aan de menigvuldige godheden der Dajaks als een generieke naam gegeven wordt, klaarblijkelijk het Sanskrietsche Dewata is, in de mythologie der Hindoes de naam der goede geesten, die den hemel van Indra bewonen. Men zou geneigd zijn hierin een der sporen te erkennen van den invloed der Hindoes op Borneo, waarvan reeds vroeger gesproken is [3]); intusschen mag men niet voorbijzien dat het woord Dewata ook door de Maleijers is aangenomen en door hunne tusschenkomst tot de Dajaks kan gekomen zijn. En hiervoor kan pleiten wat de heer Low verhaalt, dat de Dajaks, door vreemdelingen naar den naam hunner godheid gevraagd wordende, wel is waar altijd „Djewata" tot antwoord geven, maar bij naauwkeuriger navraag die godheid „Djewata-laut" noemen, waardoor zij, zoo het schijnt, te kennen geven dat zij dien naam van de bewoners van het zeestrand

---

[1]) Zoo lees ik Journ. of the Ind. Archip., III, Misc. not., p. xxv: „The Dayak has ever been chary of revelations touching his religion, and, since the exposure of what he did make known as vain and guiltful, has sensitively avoided explanation."

[2]) Ida Pfeifers Zweite Weltreise, I, S. 118, 119; vgl. van Lijnden N. T., bl. 599.

[3]) D. I, bl. 172; vgl. van Lijnden N. T., bl. 600.

(orang-laut) of Maleijers ontvangen hebben, terwijl strikt genomen in hunne mythologie voor hem geene plaats is. Intusschen schijnt die naam Djewata in de Wester-afdeeling zeer algemeen te zijn. Volgens sommige schrijvers, wier berigten straks nader zullen besproken worden. zou hij alleen de naam zijn der opperste godheid, door wier wil alles is voortgebragt, — eene voorstelling waartoe ook de heer Low aanleiding geeft. Indien dit niet op misverstand berust, moet het uit het verschillend gebruik van dien naam bij verschillende stammen verklaard worden. Wij komen althans tot eene andere voorstelling door het verhaal hetwelk ik thans zal laten volgen.

In December 1823 hield de heer Muller zich bezig met eene opneming van de monding der rivier van Sambas en kampeerde er twee dagen op den top van den berg Pamangkat. Vandaar naar de Chinesche kampong aan zijnen voet afgedaald, werd hij er, gelijk reeds meermalen vroeger, met uitstekende gastvrijheid ontvangen. De menigte der muskieten maakte hem echter het verblijf aldaar zoo ondragelijk, dat hij besloot tegen den avond den berg ten halve weder op te klimmen en er zijn intrek te nemen in eene Dajaksche kampong, waarvan de grijze Sing-oedjing het hoofd was. Terwijl hij met zijne medgezellen rustig bij de publieke vuurhaarden lag te slapen, werden zij eensklaps door een luid geschreeuw gewekt. Het was Biawak [1]), de dochter van Sing-oedjing, die hen wakker maakte. Samangha, Djewata der droomen, was tot haar nedergedaald, Dirooh, Djewata van den Pamangkat-berg, met zich brengende, en had zijne handen op haar voorhoofd gelegd en met eene zucht van zijnen mond haar slapend oor geopend. Daarop had zich de geest der droomen op de vleugelen van den nachtwind verwijderd, om zich te doen voeren naar de slaapsteden dergenen, wie hij verder een bezoek had toegedacht; doch Djewata Dirooh was in de lawang gebleven en had zich bij de mat of bidai, op welke Biawak rustte, nedergezet. »Vriendelijke oude," zoo sprak zij hem aan, »wat is het dat u herwaarts drijft?" — »Dochter van Sing-oedjing," was het antwoord, »u kan ik niet onbekend zijn. Sedert duizenden van jaren woon ik op den begroeiden Pamangkat; den schipper dien ik tot leidsman en voer ik in veilige haven, en

[1]) Biawak is eigenlijk de naam eener soort van groote hagedissen (zie Inleiding, bl. 16), een zonderlinge naam voor een meisje.

aan allen die zich neêrsloegen op dezen berg, verleen ik mijne ma - tige bescherming. Ik ben Djewata Dirooh."

— »O Djewata, blijf ons genegen en kom onze onwetendheid te hulp. Zeg mij wat gij van mij begeert."

— »Ik zoek mijne bidai hier, die ik mis sedert het kappen der boomen."

Twee dagen vroeger had Sing-oedjing onzen reiziger naar den top van den Pamangkat begeleid, en bij die gelegenheid hadden de Dajaks eenige boomen geveld.

— »O Djewata," zoo hernam het meisje in den droom, »hoe kunt gij van mij uwe bidai vragen? Nimmer heb ik eene straf ook maar van een halven tail ondergaan: nimmer nog heb ik iets ontvreemd [1])."

— »Gij draagt geene schuld, maar toch moet ik mijne bidai hier zoeken; want zij is in deze woning geborgen."

— »Ik weet, ik weet," zoo scheen haar nu in den droom de stem te luiden van een grijsaard, die in eene lawang aan het eind van den gang zijn verblijf hield. »Zie hier Djewata! Uwe bidai ligt naast de vuurhaarden, waar de jongelingen wacht houden en rusten. Een vreemdeling ligt op de bidai die gij zoekt. Spreek zelf met hem en vraag terug wat u behoort. Ik kan het niet doen."

Nu zag Biawak den Djewata langzaam de bidai naderen waarop Muller rustte, en die aan den geest was geheiligd door de offerande, daarop verrigt voor een veroverden kop. De Djewata zette zich naast het hoofd des vreemdelings, nam zijne regterhand, opende die en bespiedde naauwkeurig hare lijnen, als wilde hij zijn noodlot uitvorschen. Toen leide hij de hand op zijn hoofd en sprak in overpeinzing eenige woorden, die Biawak niet kon verstaan. Na nog een blik op Muller en de bidai geworpen te hebben, stond de Djewata op en naderde de publieke haarden, waarop het vuur in roode kolen glom. Hij noodigde de jongelingen om hout op het vuur te werpen, en daarop zich weder tot Biawak begevende, sprak hij: »Jonge dochter! ik heb honger, geef mij te eten."

— »Djewata," was het antwoord, »vergeef mij. Ik ben jong en ongehuwd, en mag bij nacht niet uit de lawang mijner ouders gaan en de haarden naderen, waar de jongelingen slapen. Vergeef

---

[1]) Alle misdrijven schier worden met boeten gestraft. Zie het volgend Hoofdstuk.

mij, Djewata, zoo ik u ongelijk aandoe; maar in den vroegen morgen zal ik mijn vader bidden een maaltijd voor u te bereiden."

De Djewata scheen hierin genoegen te nemen. Hij riep nog eenmaal: »past op het vuur," en verdween; terwijl het droomende meisje den uitroep »vergeef! vergeef!" luide en onder hevig snikken herhaalde, totdat zij zelve daardoor wakker werd en allen die in de nabijheid waren wekte. Zij verhaalde aan haren vader wat Djewata Dirooh begeerd had, en de oude verliet zijne kamer en riep door het slaan op de keteboeng de mannen bijeen, om te raadplegen over hetgeen hun te doen stond. Nog was de dageraad niet aan den horizon verschenen, toen reeds in den raad der oudsten besloten was, dienzelfden dag een maaltijd en groote offerande voor Djewata Dirooh te bereiden.

Des morgens vroeg Sing-oedjing van Muller de bidai terug op welke hij geslapen had, en wijdde die op nieuw aan den Djewata. Al het volk der kampong verzamelde zich. Sing-oedjing keerde zich naar het Oosten en plaatste zich vóór de offerande, die door de vrouwen werd aangedragen. Zij bestond uit een hoofdschotel, die een gebraden hoen met gekookte rijst en suiker benevens een schoteltje met bloed bevatte, en op een grooten metalen gong werd gesteld; verder uit een schotel met rijst, een met gebak, een met vruchten en een met een gebraden hoen met het ingewand, eenige kleine schotels met sirih en pinang, rijst in bamboezen, een bamboe met water gevuld, en nog een schoteltje met bloed.

Nu rigtte de oude het gelaat naar de opgaande zon, en schoon het offer voor Djewata Dirooh bestemd was, rigtte hij eerst het gebed tot Pangatoe, den oppersten God des hemels, dien hij aansprak als Djewata Matahari, den God der zon, en vergeving vroeg voor wat hij dwalend had misdreven. Daarop wiesch hij zich handen en voeten en wierp regt van zich af eenig water uit den bamboe in de hoogte, hetgeen beteekende dat hij Pangatoe en zijne gemalin Panita de handen en voeten wiesch. Toen nam hij iets van het bloed dat bij den hoofdschotel behoorde, en vermengde het met rijst, waarop hij het regt voor zich uit in de lucht wierp. Daarna kneep hij een stukje van het hoen af, dat hij regts van zich af in de hoogte wierp, onder het uitspreken der beden: »Djewata schenk mij en allen van mijn stam een lang leven, maak ons rijk en geef dat wij nimmer aan goede rijst gebrek hebben" en dergelijke.

Vervolgens offerde hij eenige stukjes van den inhoud der andere

schotels, met de ingewanden vermengd, en smeekte Pangatoe voor zich en zijne onderhoorigen om voorspoed op al hunne ondernemingen, waarbij ook bijzonder aan het koppensnellen gedacht werd.

Onder het offeren van vruchten, het wasschen zijner handen en het herhaald in de hoogte werpen van water uit den bamboe, rigtte hij eindelijk een vierde gebed aan Pangatoe en Panita, om beider zegen af te smeeken voor de nabijgelegene, hem mede als hoofd erkennende Dajaksche kampongs, voor de Hollandsche Compagnie, den Sultan van Sambas en de kongsies der Chinezen.

Nu kwam de beurt aan den berggeest Djewata Dirooh, voor wien het afzonderlijk schoteltje met bloed was bestemd. De oude mengde den inhoud met gekookte rijst en wierp dien daarop regts van zich in de lucht, onder het uitspreken der woorden: »o Djewata Pamangkat! zie dit bied ik u aan uit een zuiver hart. Maak mij niet ziek omdat mijn volk uwe boomen gekapt heeft. Het is mijne schuld dat gij naar de lagere plaatsen verhuizen moet, waar wij menschen wonen. o Djewata! bezoek mij niet met de koerab, laat mijne varkens niet sterven, laat geen ongedierte mijnen oogst vernielen!"

Hij rigtte verder een gebed aan Panghitang, den Djewata der maan, en zijne gemalin Panghira, en deed eene offerande van sirih en pinang aan Djewata Bari, den Eskulaap der Dajaks. Een stukje van het hart van een der hoenders wreef hij fijn tusschen zijne vingers, waarop hij het strooide op het hoofd van zijne kinderen, onder het aanroepen van Djewata Samangha, opdat hij hun aangename droomen zou verleenen, en hun de plaatsen openbaren waar nog onbekende Djewata's mogten wonen. Aan de broeders van Djewata Dirooh, de Djewata's der heuvelen Kalembouw en Peniboengan [1]), en aan den Djewata der Sambas-rivier, die tusschen deze beide door naar zee stroomt, was zijne volgende bede gerigt, terwijl hij besloot met een offer aan de Djewata's der verschillende bergen van Sinkawang, aan wier hellingen zijne voorvaderen gewoond en sedert veertien geslachten als hoofden der Dajaks geregeerd hadden [2]).

Dit verhaal verspreidt meer licht over de godsdienst van de Dajaks der Westkust, dan alles wat door anderen daarover werd medegedeeld. Het blijkt daaruit dat zij de krachten der natuur

[1]) Zie D. I, bl. 96.
[2]) Millies, bl. 216—221.

onder den invloed stellen van weldadige geesten, die de hemelligchamen, de bergen, de stroomen, de lucht enz., bewonen, zoodat de menschen van alle zijden door Djewata's omringd zijn, die hemel en aarde vervullen, maar dat de geesten van de beide groote lichten des hemels, inzonderheid die van de alles koesterende en alle leven wekkende zon, onder die allen de eerste plaats innemen. Onder de opperste leiding van Pangatoe besturen deze geesten de krachten der natuur tot nut en heil der menschen, ofschoon zij ook hunne verkeerdheden en verwaarloozing van den wil en dienst der goden door het toezenden van rampen en ziekten straffen, naar de voorschriften der hoogste regtvaardigheid. Zij vereeren deze godheden door gebeden en offeranden, doch slechts naar aanleiding van bijzondere omstandigheden, terwijl het hoofd van den stam daarbij als priester voorgaat [1]). Het weinige dat de heer van Lijnden van de godsdienst der Dajaks berigt, stemt hiermede volkomen overeen; hij voegt er alleen nog bij dat zij de Djewata's ook bij het afleggen van eeden aanroepen [2]).

De namen en rangorde der voornaamste Djewata's schijnen bij de verschillende stammen nog al te verschillen. Dit althans moet men aannemen, zoo men de berigten van de heeren Groll en von Kessel met die van den heer G. Muller in overeenstemming brengen wil. Terwijl deze laatste op de Dajaks in het gebied van Sambas betrekking hebben, spreken de beide andere schrijvers van de Dajaks in het gebied der Kapoeas, inzonderheid van die in Landak, Sangouw en aan de Katoengouw-rivier. Deze geven, zoo het schijnt, alleen aan de hoogste godheid, die met Pangatoe overeenkomt, den naam van Djewata, die den bijzonderen naam, waardoor zij toch waarschijnlijk vroeger onderscheiden werd, geheel schijnt verdrongen te hebben. Djewata heeft geene vaste woonplaats, maar is overal tegenwoordig; hij is almagtig en door zijnen wil bestaat al

[1]) Een eigenlijke priesterstand wordt bij de Dajaks nergens gevonden, tenzij men de bilians en bazirs bij de Bejadjoe's, de manangs bij de Zee-Dajaks, en de doekoens onder de Dajaks der Westkust, wegens de betrekking waarin zij tot de geesten staan, als zoodanig mogt willen aanmerken. Wel is waar spreken de heeren Becker en Hupe, bij hunne beschrijving van de godsdienstplegtigheden der Dajaks, dikwijls van „priesters," maar men heeft daarbij, volgens de uitdrukkelijke getuigenis van Schwaner B., I, bl. 185, slechts aan eenige oude en ondervindingrijke leden van den stam te denken, die bij de gewijde plegtigheden voorgaan.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 598.

het geschapene. Door hem werd Panita met de schepping van hemel en aarde, Panampa met die van het licht, Pajadjoe met die der menschen belast. Pagingoh zorgt voor het onderhoud der menschen en Paniring geleidt hen door het leven; doch deze beide laatste godheden worden niet altijd behoorlijk onderscheiden en vaak met elkander verward. De Dajaks schijnen zich Paniring als eene oneindig deelbare persoonlijkheid voor te stellen, daar hij de geleigeest is van ieder bijzonder mensch, dien hij verlaat bij den dood. De zedelijke strijd in den mensch heeft zich voor de Dajaks verpersoonlijkt in twee geesten, die zij Pagira en Panadoe noemen, van welke de eerste den mensch steeds tot goede handelingen aanspoort, de laatste hem tot kwade verleidt. Men beweert dat de Dajaks van de Melawi en Seberoeang geene andere godheden, dan deze geesten des goeds en des kwaads erkennen. Maar behalve de genoemde vereeren de Dajaks doorgaans een aantal geesten of goden van minderen rang, die óf over zekere plaatsen, óf over zekere handelingen heerschappij voeren, en onder welke vooral Poelan Kana, dien zij bij den rijstbouw aanroepen, eene eerste plaats bekleedt [1]).

Bij de natuurvergoding blijven de weldadige en verderfelijke natuurkrachten vijandig en onverzoend tegen elkander overstaan, en hieruit wordt doorgaans een meer of min volkomen dualismus geboren, dat zich bij de Dajaks niet enkel in de onderscheiding van een goeden en kwaden geest in den mensch afdrukt, maar ook in het geloof aan een groot aantal booze geesten, die onder den bijzonderen naam van hantoes bekend zijn, maar in het algemeen onder de godheden van lageren rang worden gerangschikt. Aan hun hoofd schijnt zekere Boedjang Brani te staan, en hun voorname streven is den mensch zooveel mogelijk te kwellen, immers voor zoover de weldadige magt der hoogere godheden hun dit vergunnen wil. Inzonderheid worden alle ziekten en kwalen, zooals koortsen en kinderziekte, aan deze hantoes toegeschreven, en wij hebben reeds vroeger opgemerkt dat de geneeskunst der Dajaks zich schier geheel oplost in het bezigen van middelen om hen van de kranken te verdrijven. Deze hantoes schijnen zich vooral op de bergen en bij de graven op te houden, en de vrees der Dajaks voor hen is zoo groot, dat zij vaak ook door de grootste belooningen niet te bewegen zijn om de hoogere bergen te

[1]) Von Kessel, bl. 189, 190, Groll op van Lijnden N. T., bl. 598.

beklimmen of de begraafplaatsen te bezoeken, vast overtuigd dat hunne vermetelheid door eene ziekte zal worden gestraft [1]).

Hoe zich de Dajaks der Westkust het ontstaan der wereld voorstellen, vind ik niet aangeteekend; alleen zegt ons de heer von Kessel dat zij het bestaan van 15 werelden aannemen, die allen van boven rond, van onderen plat, en, even als onze aarde, die zich in het midden van het heelal bevindt, met levende wezens bevolkt zijn [2]). Men zal zich hare wording echter ongetwijfeld meer naar de gewone heidensche begrippen van voortgaande en allengs ongoddelijker wordende emanatie, dan naar het Joodsch-Christelijke begrip eener schepping uit niets moeten voorstellen. Hiervoor pleiten ook de zeer verwarde kosmogonische legenden der Bejadjoe's, die de aarde doen rusten op een vreesselijk grooten Naga of Draak, en het eerste menschenpaar doen voortkomen uit twee groote aardeijeren, maar nog aan hunne eerste nakomelingen, die de stamvaders werden van de onderscheidene hoofdtakken der Dajaks, allerhande goddelijke hoedanigheden toekennen [3]).

De Bejadjoe's hebben eene soort van beelden, ampatong geheeten, die met hunne godsdienst in eenig verband staan, ofschoon zij toch niet als eigenlijke afgodsbeelden te beschouwen zijn. Men heeft ze eerder te houden voor eene soort van talismans, door welke men zich van de gunst der goden verzekert. Deze ampatongs bestaan dikwijls alleen in steentjes of stukjes hout, die in uitgeholde krokodillen-tanden om den middel gedragen worden, of uit kleine houten staafjes, met menschelijke aangezigten beschilderd, maar vooral ook uit ruwe en misvormde nabootsingen der menschelijke gedaante, of uit gedrochtelijke aangezigten, met lang uit den mond hangende tongen, aan het einde van een paal, op welken soms nog de figuur van een hagedis of slang gesneden is. Zij meenen door zekere teekens, hun in droomen medegedeeld, van de goden zelven de aanwijzing te ontvangen van het hout, waaruit deze ampatongs moeten gesneden worden, en plaatsen ze ook nevens de offergaven, die zij soms aan hunne goden aanbieden [4]). Sporen

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 598, 599. Vgl. boven bl. 242.

[2]) Von Kessel, bl. 190.

[3]) Hupe, bl. 137, 138, S. Muller, bl. 404, Schwaner B., I, bl. 177 vv., die ook nog afwijkende voorstellingen mededeelt.

[4]) Hupe, bl. 129, 130, S. Muller, bl. 403. Schwaner B., I, bl. 184, noemt deze beelden ambatans, en zegt, in overeenstemming met Muller, dat

van zulke ampatongs komen ook hier en daar in de Wester-afdeeling voor. De Dajaks aan de Sekajam plaatsen ruwe houten poppen van 1 tot 3 voeten lengte, konto genoemd, aan de posten hunner deuren of op den weg die naar hunne woningen leidt, zoo het schijnt als een middel om rampen af te weren; en de Dajaks aan de Katoengouw doen hetzelfde, doch alleen wanneer de kinderziekte en andere plagen heerschen, en noemen deze talismans met denzelfden naam ampatong, waaronder zij bij de Bejadjoe's bekend zijn. Zij geven echter van de bescherming hun door deze poppen verleend, eene zeer bijzondere, waarschijnlijk hun alleen eigene verklaring: zij hopen namelijk, dat de hantoe, zulk een pop ziende, zich vergissen zal en het beeld in plaats van henzelven zal komen kwellen [1]). Onder de vrije Dajaks der binnenlanden schijnen even zulke ruwe menschelijke gedaanten, onder den naam van Battoks, als eene soort van grenspalen gebezigd te worden [2]).

Er is misschien geen volk ter wereld dat meer aan voorteekens hecht en zich bij alle ondernemingen, hetzij groote of geringe, zorgvuldiger van de begunstiging zijner goden en geesten tracht te vergewissen, dan de Dajaks. Ook hierover zou weder oneindig veel te zeggen zijn, indien ik mij niet bepalen wilde tot het weinige dat mij in dit opzigt van de Dajaks der Wester-afdeeling is bekend geworden. In de eerste plaats hechten zij verbazend veel gewigt aan de aanwijzingen die zij door middel van droomen ontvangen, waarvan ons reeds meermalen voorbeelden zijn voorgekomen. Een droom beslist bij den Dajak over het leven van zijn kind [3]), of noopt hem zijne woning af te breken en zich elders neêr te zetten. Die zich tot eene koppenjagt gereed maken, laten zich dikwijls door droomen daarvan afschrikken, zoodat ook hunne medgezellen de zaak opgeven of anders zonder hen vertrekken. De heer von Kessel verhaalt van een Dajak van Sikadjang aan de Sekajam-rivier, die in dezen stroom een grooten diamant had gevonden: des nachts droomde hij

---

zij vooral rondom de lijkhuisjes geplaatst worden, in het geloof dat het geestelijke beeld van deze houten menschengedaanten den overledene navolgt en hem in de andere wereld bedient. Ik weet dit echter niet te rijmen met de voorstelling van Hupe, die van de ampatongs alleen als van eene soort van talismans gewaagt.

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 600.

[2]) Blume, bl. 160.

[3]) Vgl. boven bl. 267.

dat die steen hem geen geluk zou aanbrengen en den volgenden dag wierp hij dien weder in het water [1]).

Eene tweede klasse van voorteekenen zijn die, welke aan de vlugt en het gefluit der vogelen ontleend worden. De voornaamste rol wordt daarbij vervuld door de lang, eene soort van kiekendief, een der grootste en meest verbreide van de op Borneo voorkomende roofvogels. Hij is ongetwijfeld dezelfde dien de Bejadjoe's antang noemen, en van wien de heer Hupe eene legende verhaalt, die ik hier zal mededeelen, omdat zij, ofschoon eene geheel lokale kleur verkregen hebbende, waarschijnlijk een gemeen eigendom is van vele Dajaksche stammen, en, in die onderstelling, eenig licht verspreidt over de bijzondere waarde, welke aan de voorteekenen uit zijne vlugt afgeleid, gehecht wordt.

De bewoners van Poelopetak beschouwen namelijk zekeren Antang met zijne beide broeders als den stamvader der tegenwoordige bevolking van hun distrikt. Deze Antang was van goddelijke afkomst, en toen hij 200 jaren als mensch geleefd en vele nakomelingen verwekt had, gelastte hij dezen om hem in het water te doen nederdalen, waaruit hij in een vogel herschapen weder zou te voorschijn komen, doch om ook in dien veranderden staat voor hen te blijven zorgen. »Wanneer gij mijne hulp noodig hebt," dus sprak hij, »strooit dan rijst rondom u, zoo zal ik komen en u bijstaan." Zijne afstammelingen namen hem toen op en bragten hem in eene praauw in het midden der rivier, waar zij hem lieten zinken. Nu bedekte zich zijn ligchaam met vederen en zijne handen en voeten werden in vleugels en klaauwen veranderd, en als de roofvogel antang verhief hij zich weder uit het water. Ofschoon niet verklaard wordt hoe hij aan een wijfje kwam, vermenigvuldigde zich zijn geslacht zoodanig, dat, naar het zeggen der Dajaks, thans bijna elke kampong haar eigen, hetzij witten of zwarten antang bezit, die zorgt voor haar welzijn en bij twijfelachtige voorvallen door de bewoners wordt aangeroepen, wanneer de rigting zijner vlugt hen met zijnen raad bekend maakt [2]). Men roept daartoe den vogel aan naar ze-

---

[1]) Von Kessel, bl. 194, 196, 197; vgl. Hupe, bl. 158, 159.

[2]) Eene geheel andere legende wordt verhaald door Becker. Zekere Sambilan Tiong, de zoon van een opperhoofd van Kahajan, zou de eerste zijn geweest die na den dood zijns vaders, op aanzetten zijner moeder, een kop zou gesneld hebben, om zijn vader in de toekomende wereld een dienaar mede te geven; en terwijl op het lijkfeest de ziel van het overleden opper-

kere voor de gelegenheid passende formulieren, terwijl men uit een kom met ongekookte rijst van tijd tot tijd een handvol neemt, die men in zeven worpen naar alle zijden om zich strooit. Men beschouwt dit minder als een offer, dan als eene aanduiding voor den vogel van de plaats waar men zijne hulp behoeft. Omdat die rijst te beter van gewone zou kunnen onderscheiden worden, houdt men ze vooraf over wijrook, begiet ze met olie, bestrooit ze met sirih-bladeren, bloemen of stroo-cigaren, of legt er de ampatongs op. »Het geschiedt niet zelden," zegt de heer Hupe, »dat »men, gedurende deze bezwering, wezenlijk een antang ziet ver»schijnen, vooreerst uithoofde der menigvuldigheid van deze vogels, »en ten tweede omdat, wanneer zulks niet spoedig het geval is, »de bezweerder soms een ganschen dag in zijne aanroeping volhardt. »Verschijnt er evenwel geen, zoo wordt deze plegtigheid gedurende »verscheidene daarop volgende dagen hernieuwd: ja zulks geschiedt »zelfs somtijds nog na een ongunstigen uitslag, vooral wanneer de »Dajak een bijzonder belang in zijne onderneming stelt; want dan »vleit hij zich met de hoop dat de antang nog van gevoelen zou »kunnen veranderen. Niemand koestert evenwel dit denkbeeld, »wanneer de voorteekenen gunstig zijn."

De wijze waarop de Dajaks uit de vlugt van dezen vogel hunne besluiten trekken, is natuurlijk in verschillende gevallen verschillend. Hebben zij eene reis of een strooptogt op het oog, dan is het gunstigste voorteeken, wanneer de antang zijne vlugt regtstreeks neemt naar de streek waarheen zij zich denken te begeven; minder gunstig is het reeds, wanneer hij, alvorens zijne vlugt derwaarts te nemen, eenige cirkels in de lucht beschrijft. In andere gevallen worden vooraf twee tegen elkander overstaande rigtingen bepaald, en de uitspraak als gunstig of ongunstig aangemerkt, naarmate de vogel meer de eene of de andere volgt. Doorgaans vliegen de antangs aan paren door de lucht, en dikwijls trachten zij hoenders uit de kampongs te stelen. De eerbied van den Dajak voor deze vogels is niet groot genoeg om dit ongehinderd toe te

---

hoofd met die van den vermoorde, door het biddend gezang van den Olo maga lian (leider der ziel), aan Tempon Telon, een der in het Banjersche meest vereerde geesten, werd opgedragen, zou Sambilan Tiong in een antang veranderd zijn, en, na de deur te zijn uitgevlogen en eenigen tijd de kampong in wijde kringen omzweefd te hebben, naar de stille meiren in het gebergte zijn geweken en daar zijn geslacht hebben vermenigvuldigd.

laten; zij schromen echter ze te dooden en zoeken ze alleen door geraas te verschrikken. Volgens den heer S. Muller is de antang de Falco Pondicerianus, die ook door de Hindoes als een vogel van gelukkige voorbeduiding beschouwd wordt, zoodat wij hier weder op een bewijs van Hindoeschen invloed schijnen te stooten [1]).

Andere vogels door de Dajaks menigvuldig geraadpleegd zijn de ketto of ketok [2]) en de koending [3]). Ik kan deze namen niet bepaald identifieren, maar meen ze in allen gevalle te moeten onderscheiden, want den ketto vind ik beschreven als wit met eenige roode vederen aan den hals, en ik geloof niet dat deze beschrijving past op eenige soort der honigzuigers (nectariniae), waartoe ik den koending door den heer von Kessel gerekend vind. De heer S. Muller de vogels optellende, op welker vlugt en gefluit de Dajaks in het gebied van Banjer-massin acht geven, noemt, behalve Falco Pondicerianus, nog Trogon Duvancelii en Diardii, Pitta atricapilla, Pomatorhinus montanus, Centropus Philippensis, Alcedo Madagascariensis en vooral Arachnothera Chrysogenys en Longirostra [4]). Deze beide laatste naauw verwante soorten schijnen mij door den naam koending te zijn aangeduid; want de arachnotherae behooren werkelijk tot de honigzuigers, ofschoon zij daarin eene eenigzins op zich zelve staande groep vormen. En ik geloof dit te eerder daar de heer Muller ook nog op eene andere plaats verzekert, dat de Arachnotherae bij vele Dajaksche stammen, inzonderheid bij de Pari's, als voorwerpen van bijgeloof eene gewigtige rol spelen, daar zij uit de rigting hunner vlugt goede of slechte voorspellingen ten aanzien van een beraamden strooptogt afleiden [5]). Hiermede komt geheel overeen wat de heer von Kessel berigt, dat bij sommige stammen in het gebied der Kapoeas het gebruik bestaat om, alvorens tot het koppensnellen uit te gaan, tegen zonsondergang een stuk vuur naaar het Westen te werpen, en daarbij den koending te

---

[1]) Hupe, bl. 131—135, S. Muller, bl. 381, 405—407, Becker P., bl. 437—440. Vgl. wat de Westkust betreft van Lijnden N. T., bl. 565, 599.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 599, Een togt door het rijk Mempawa, bl. 73, Ritter A., bl. 423, Hupe, bl. 160 v. Deze laatste noemt dit vogeltje sinsaleha of koetoek, en spreekt nog van een ander, bantis geheeten, dat in Poelopetak op soortgelijke wijze geraadpleegd wordt.

[3]) Von Kessel, bl. 194.

[4]) S. Muller, bl. 405.

[5]) Muller en Schlegel in Verhandelingen over de Natuurl. Gesch. d. Ned. Overz. Bez., Afd. Zoölogie, Vogelen, bl. 63.

roepen. Men herhaalt die handeling tot zevenmaal, en beschouwt het als eene te gunstiger voorspelling, naarmate daarbij spoediger een dier vogels komt aangevlogen. Men vindt de arachnotherae veel in de tuinen en koffijplantaadjes, waar zij op de bloesems der boomen azen, of zij fladderen langs de daken der voorgalerijen van de woningen der inlanders, op spinnen en andere insekten jagtmakende. Hare vlugt is pijlsnel, eenigzins ruischend en met rukken, en kan met die onzer spechten vergeleken worden. Bij den ketto schijnt men vooral acht te geven op het gefluit. Zoo beteekent het in Poelopetak geluk, wanneer men hem aan zijne regter- of linkerzijde, maar ongeluk wanneer men hem voor of achter zich hoort fluiten [1]).

Doch deze natuurlijke middelen om zich bij elke onderneming van de gezindheid der hoogere magten te vergewissen, zijn den bijgeloovigen Dajaks niet genoeg; zij hebben daartoe ook nog andere, geheel kunstmatige middelen uitgedacht. Hiertoe behoort in Poelopetak het rollen met doorgebroken en weder ineen gevoegde kokosnoten, waarbij dan de uitspraak afhangt van de wijze, waarop de stukken uit elkander vallen, — een orakel, waartoe vooral de vrouwen hare toevlugt nemen. In Landak en de aangrenzende gewesten wordt menigvuldig gebruik gemaakt van een ander soortgelijk middel, bestaande uit zeven touwtjes, tali penerit geheeten, en die de Dajaks in een bamboezen koker bij zich dragen. Deze touwtjes zijn ieder tien duimen lang en men zegt dat zij moeten getrokken worden uit het vlechtwerk, waarin een gesnelde kop is gedragen. Met deze touwtjes in de hand wijzen zij, onder het aanroepen der Djewata's, of, gelijk anderen beweren, onder het tellen van zeven, naar de verschillende hemelstreken; daarop knoopen ze de touwtjes aan elkander en werpen ze op den grond. Het gunstigste teeken is wanneer zij dan met elkander een kring vormen, maar naarmate zij meer in elkander verward liggen,

[1]) Volgens Low, p. 275, 276, zou het raadplegen van vogels onder de Dajaksche stammen van Broenei minder gewoon zijn; maar zouden zij des te meer hechten aan de geluiden door verschillende insekten voortgebragt. De heer Hupe verhaalt nog, t. a. p., dat in Poelopetak, bij reizen op de rivier, soortgelijke voorteekenen soms ook aan de visschen ontleend worden, en dat hij eens een Dajak van een togt zag terugkeeren, omdat zekere roodachtige visch, blantau genaamd, in zijne praauw was gesprongen; alsook dat het als een slecht voorteeken geldt, eene slang of een kreng op weg te ontmoeten, hetgeen dikwijls van de volvoering der dringendste bezigheden doet afzien.

wordt de uitspraak ongunstiger geoordeeld. Deze wijze van orakelbevraging, die vooral ook bij de koppenjagten gebruikelijk is, draagt den naam van tenong[1]).

Gelijk schier in den geheelen Indischen Archipel, zoo zijn ook op Borneo de krokodillen het voorwerp van bijgeloovigen eerbied; de Dajaks geven zich geene moeite om deze gevaarlijke dieren uit te roeijen, ofschoon zij zich op hen trachten te wreken, wanneer zij een hunner nabestaanden hebben verslonden. Aan de tanden van den krokodil hechten zij eene bijzondere waarde. Wanneer zij deze bij zich hebben, achten zij zich onkwetsbaar en voor rampen beveiligd, terwijl zij, zelfs in geheel ongebaande streken, alsdan nimmer zullen verdwalen [2]). Hier en daar komen ook sporen voor van een bijzonderen eerbied voor sommige soorten van planten [3]); en de heer Low vermeldt een voorbeeld van een bamboe-struik, die met de geheele plek waarop hij stond, als heilig werd beschouwd, omdat een afgestorvene aan zijne weduwe in den droom verklaard had, dat hij in dezen struik was veranderd [4]). Maar vooral verdient het opmerking dat vele Dajaksche stammen zich van het vleesch van rundvee, buffels, herten, geiten, kippen, van melk en boter van koeijen en van zekere soort van varen, die door andere stammen als groente genuttigd wordt, met meer of minder strengheid onthouden. De onthouding van rundvleesch schijnt het meest verspreid te zijn; echter verzekerde men den heer van Lijnden te Silat dat de Dajaks in die streek geen tegenzin tegen het eten van rundvleesch gevoelden, indien zij het slechts konden magtig worden. Het eten van hertenvleesch wordt, naar het oordeel van velen, door allerlei ongevallen en zelfs door krankzinnigheid gestraft. Het is niet meer dan natuurlijk dat men deze onthouding van sommige

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 599, von Kessel, bl. 194, Gronovius HS., bl. 12, 13. Deze verschillende berigten zijn zoo onduidelijk en tegenstrijdig, dat ik geenszins zeker ben de zaak in den tekst op de regte wijze te hebben voorgesteld. Ik merk bij deze gelegenheid op dat de Maleijers op Borneo in bijgeloof niet veel voor de Dajaks onderdoen. Zij houden sommige dagen en sommige uren van den dag voor meer bijzonder geschikt voor deze of gene werkzaamheid. Uitvoerige tabellen, die daaromtrent tot in het ongeloofelijk beuzelachtige vallende aanwijzingen bevatten, zijn bij hen in omloop. Zie Maleijers enz., bl. 234—238, waar men hieromtrent zeer gedetailleerde berigten lezen kan.

[2]) Hupe, bl. 160, Een togt door het rijk Mempawa, bl. 73.

[3]) Low, p. 272—275.

[4]) Low, p. 264.

soorten van dierlijk voedsel uit den invloed der Hindoes heeft pogen te verklaren, die ook in den naam der goden Djewata, in den eerbied der Dajaks voor den Falco Pondicerianus en in de nog hier en daar bestaande gewoonte om de lijken te verbranden zigtbaar is, hetzij men aanneme dat afzwervelingen uit Hindostan, die hunne godsdienst-begrippen van daar medebragten, tot de oorspronkelijke vorming van het Dajaksche volk hebben bijgedragen, hetzij men meene dat die Hindoesche invloed geheel aan de vestiging der koloniën van Hindoe-Javanen op de West- en Zuidkust van Borneo is toe schrijven [1]).

Gelijk de genoemde meeningen en gebruiken ons die der Hindoes herinneren, vinden wij bij sommige Dajaksche stammen eene gewijde plegtigheid, die ons aan de gewoonten der Zuidzee-eilanders doet denken. Ik bedoel die om sommige plaatsen, hetzij duurzaam of voor een tijd, ontoegankelijk en onschendbaar te verklaren, hetgeen de Maleijers pamali noemen, en dat wij in de eilanden der Stille Zuidzee terugvinden onder den naam van taboe. Ofschoon ik van dit gebruik onder de Dajaks alleen melding vind bij den heer Low, kan ik niet gelooven dat het tot de stammen in het Broeneische rijk, die hij voornamelijk op het oog heeft, zou beperkt zijn, te minder daar wij het ook terugvinden onder de bevolkingen van Timor en omliggende eilanden, die in het algemeen met de Dajaks zoo groote overeenkomst hebben [2]). Ik zal er hier daarom, ofschoon slechts met een enkel woord, van gewag maken. De heer Low zegt dat drie soorten van pamali inzonderheid dikwijls voorkomen; hij noemt deze pamali mati, pamali peniakit en pamali omar, d. i. pamali voor de dooden, voor krankte en voor den akker. De pamali mati rust op eene woning en alles wat er zich in bevindt tot den 12^dem^ dag na het overlijden van een harer bewoners: geen vreemdeling mag alsdan die woning binnentreden en geen voorwerp mag er uit verwijderd worden. Op den twaalfden dag wordt deze afsluiting door het offer van eene kip of een varken opgeheven. De pamali peniakit neemt dikwijls een geheel dorp op zich, wanneer er eene gevaarlijke ziekte heerscht: er wordt een offerfeest gehouden om de vertoornde godheid te verzoenen, en

---

[1]) Low, p. 264—267, van Lijnden N. T., bl. 600. Vgl. D. I, bl. 171, 172, en S. Muller, bl. 403.

[2]) Zie S. Muller, Bijdragen tot de kennis van Timor, in Verhand. over de Nat. Geschied., Afd. Land- en Volkenkunde, bl. 249 v., 267.

gedurende ten langste acht dagen staan alle bezigheden in het dorp stil en sluiten de inwoners zich in hunne woningen op. Somtijds ook onderwerpen zich de bewoners van een bijzonder huis aan deze pamali, hopende dat zij, door zich deze soort van boete op te leggen, de goden bewegen zullen om het gevaar af te wenden, dat eenen kranke onder hunne geliefde betrekkingen bedreigt. De pamali omar eindelijk heeft plaats, wanneer het bezaaijen van den akker is ten einde gebragt: zij duurt vier dagen en niemand tot den stam behoorende, zal het wagen gedurende dien tijd de velden te betreden. Ook hier wordt tot de opheffing een feest met het offer van een varken gevorderd [1]).

Bij de gewoonte der Dajaks om zich in al hun doen en laten door de op allerlei wijze gezochte uitspraken van hoogere magten te doen voorlichten, kan het ons niet verwonderen dat zij dit beginsel ook op het oordeel over schuld of onschuld, door den regter uit te spreken, hebben toegepast. Het denkbeeld van godsgerigten, in de middeleeuwen zoo gemeenzaam in het Christelijk Europa en waarvan zelfs het tweegevecht onzer dagen nog als een overblijfsel te beschouwen is, vindt daarom bij hen eene ruime aanwending. Een voorbeeld is ons reeds voorgekomen, dat soms de meer of min gelukkige uitslag eener koppenjagt als eene goddelijke uitspraak geldt, waarin twee geschilhebbènden gaarne berusten [2]). Een eenigzins verwant geval is de uitslag van een hanengevecht, die in zake van een onbewijsbaren diefstal strekken moet om den aanklager tegenover den beschuldigde in het gelijk of in het ongelijk te stellen. Ook vindt men, althans bij de Bejadjoe's, somtijds eene soort van tweegevecht, daarin bestaande dat de partijen, op zeven vademen afstands van elkander, in kokers van nibonglatten, die hun tot aan de borst reiken, geplaatst worden, en zoo elkander, op een gegeven teeken, gespitste bamboe-stokken, bij wijze van lans, toewerpen; waarbij hij die gewond wordt in het ongelijk wordt gesteld. In minder ernstige gevallen wordt een eenvoudiger middel gebezigd. In een vat met water en asch gevuld, worden twee koperen geldstukken van gelijke grootte geworpen, die beide met was zijn omgeven en waarvan het eene is blank geschuurd. Beide partijen grijpen nu te gelijk naar deze stukken,

[1]) Low, p. 260—262.
[2]) Zie boven bl. 281.

en wie het blank geschuurde uit den kuip haalt, heeft het pleit gewonnen. Van gelijken aard is eene soort van wedloop, waarbij twee even lange en evenwijdig loopende banen door de beide strijders moeten worden afgeloopen, en hij overwinnaar is die het eerst eene lans aanraakt, welke aan het einde midden in de tusschenruimte is in den grond gestoken. Ook worden soms beide strijdende partijen vertegenwoordigd door kippen, die men met de halzen naast elkander op den grond legt en met éénen slag den kop van den romp scheidt; overwinnaar is hij wiens kip nog het langst daarna door trekkingen teekenen van leven schijnt te geven. Andere gevallen hebben overeenkomst met de vuurproef der middeleeuwen. Wie van tooverij beschuldigd wordt, moet zich de handen aan elkander laten binden en de vingers zoo houden, dat zij als een mandje uiteen staan. Daarin worden dan zeven sirih-bladeren en in het midden, gedurende eenige oogenblikken, een klein gloeijend aanbeeld geplaatst. Wie dit houden kan zonder zich te branden, is onschuldig. In sommige gevallen wordt ook de schuld beproefd door een stukje lood, ter grootte van eene erwt, in een diepen schotel met kokend water te werpen; de aangeklaagde wordt als schuldig beschouwd, indien hij het er niet kan uithalen zonder blaren op de hand te krijgen. Of ook wordt eene zekere hoeveelheid dammer op eene plank in brand gestoken, en zoodra de vlam gebluscht is, strijkt de aangeklaagde met den wijsvinger door den gloeijenden hars en verliest het pleit als hij zich brandt. Eindelijk komt bij de Dajaks ook nog eene soort van waterproef voor, waarbij men twee personen, door middel eener horizontaal over hunne hoofden gelegde bamboestang, doet onderduiken. Overwinnaar is hij die het langst kan onderblijven, tenzij een van beiden door een krokodil mogt verslonden worden; want in dat geval wordt de godheid geacht den schuldige door de hem overkomen ramp zelve te hebben aangewezen. Bij sommige dezer godsgerigten kan men plaatsvervangers stellen, en men vindt onder de Dajaks zeer ervaren duikers, die zich voor eene proef van de laatste soort gaarne verhuren [1]).

---

[1]) Over de godsgerigten bij de Bejadjoe's handelen uitvoerig, Schwaner B., I, bl. 212, 213, Hupe, bl. 161—164. Uit van Lijnden N. T., bl. 631, blijkt dat, zoo niet alle, althans de meeste der door hen vermelde godsoordeelen ook op de Westkust voorkomen. Ik heb mij daarom veroorloofd ze hier alle kortelijk te vermelden.

Bij schier alle Dajaksche stammen vindt men voorstellingen aangaande een leven na dit leven, doch zij zijn zoo verward en duister en bovendien bij de verschillende stammen zoo uiteenloopend, dat het hoogst moeijelijk is daarvan eenig begrip te geven. De Dajaks vinden een bewijs voor het voortdurend bestaan des menschen in de droomen waarin hun de afgestorvenen verschijnen [1]), en sommige stammen zijn van meening dat de dooden nog in hunne voormalige woning en kampong rondwaren, zoolang de pamali mati duurt [2]). Hoe hun overgang naar eene andere en betere wereld zich toedraagt, schijnt aan velen in het geheel niet klaar te zijn. Ook daaromtrent vindt men de meest ontwikkelde voorstellingen bij de Bejadjoe's. Bij hen geldt een hunner geesten, Tempon Telon, als de beschermer der afgestorvenen, wier zielen hem op de lijkfeesten op plegtige wijze worden opgedragen, waarop hij ze door zijnen slaaf Telon, in een ijzeren schip, naar het verblijf der zaligen doet overvoeren. Deze togt gaat echter met groote moeijelijkheden vergezeld, daar men een poel des vuurs moet voorbijvaren, en de booze geest Koekang aan de overledenen den weg naar den hemel betwist en hen naar de hel tracht mede te voeren. Dit gelukt hem ten aanzien der deugnieten, doch de goeden en regtvaardigen blijven overwinnaars en bereiken de plaats hunner bestemming. De heer Hupe beweert dat men hier door »deugnieten" eigenlijk zou te verstaan hebben de zoodanigen, die gedurende hun leven geene feesten ter eere der goden en tot onthaal des volks gegeven hebben, en daar dit meestal meer uit onvermogen dan uit onwil ontspruit, zou de toekomende rampzaligheid in den regel het deel zijn van hen die reeds in dit leven met rampen en ellende hadden te kampen gehad. Ik vlei mij dat deze gruwelijk misvormde leer eener toekomende vergelding althans gedeeltelijk op misverstand berust, te meer daar de heer Schwaner verzekert dat, wel is waar, het onderscheid der standen in het leven na den dood voortduurt, en de rijke ook ginds geëerd en magtig, de arme hem ondergeschikt en de slaaf zijn dienaar blijft, maar allen in hunnen kring aan de hemelsche genietingen deel nemen. Volgens hem zouden slechts drie klassen van personen van den hemel zijn buitengesloten en naar de oevers van zeker meir verbannen worden: de dieven veroordeeld om het

---

1) Van Lijnden N. T., bl. 599.
2) Low, p. 263.

gestolene eeuwig op den rug te dragen; de onregtvaardige hoofden, die eene gedaante van half-hert half-mensch zouden aannemen; en de raadslieden die bij regterlijke uitspraken door hunne listen de slechte zaak hebben doen zegepralen, en daarvoor in eenzame cellen opgesloten boeten zullen [1]).

Hoe verward en tegenstrijdig de hier geschetste voorstellingen ook zijn mogen, zij schijnen nog tamelijk zamenhangend en ontwikkeld te zijn, wanneer men ze met die van andere Dajaksche stammen, voor zooverre men daaromtrent iets vindt aangeteekend, vergelijkt. Vele Dajaks van Serawak zeggen eenvoudig dat de ziel na de begrafenis zich naar de bosschen of bergen begeeft of naar onbekende plaatsen wijkt. De Dajaks der Wester-afdeeling, althans die van Landak, spreken van een hemel, waaraan zij den naam geven van Boekit Sebajan. Aan eene vergelding in het toekomend leven schijnen zij niet veel te hechten, daar de regtvaardigheid der goden zich reeds in dit leven door het straffen der misdaad openbaart. En toch schijnt hun het denkbeeld niet geheel vreemd te zijn dat de hemel slechts toegankelijk is voor hem, die zich steeds een braaf en dapper man heeft betoond, niemand verongelijkt en geene beleediging ongewroken heeft gelaten. Voor het overige zal ook bij hen de hemel zeer gelijk zijn aan de aarde: bergen en stroomen, akkers en bosschen zal men daar wedervinden, zoowel als hoofden en onderdanen, heeren en slaven; maar gebrek en lijden zullen er onbekend wezen, daar er de varkens steeds moddervet zullen zijn, en de ladangs en obie-velden eene aanhoudende opvolging van rijke oogsten zullen leveren [2]).

Ofschoon de Dajaks schijnbaar omtrent hunne godsdienstbegrippen tamelijk onverschillig zijn, hebben echter alle pogingen om hen tot den Islam of het Christendom over te halen tot dusverre weinig vruchten opgeleverd. Ik heb elders gewag gemaakt van de pogingen door katholieke zendelingen tegen het einde der 17[de] eeuw aangewend om de Bejadjoe's tot het Christendom te brengen,

---

[1]) Becker P., bl. 436, 451, Hupe, bl. 141, 142, Schwaner B, I, bl. 183.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 599, Ritter A., bl. 443, Journ. of the Ind. Arch., III, Misc. Not., p. xxv. De schrijver van dit laatste stuk spelt Sebajatn, in plaats van Sebajan, gelijk de heer van Lijnden heeft. Deze schrijfwijze moet misschien eene eigenaardigheid in de Dajaksche uitspraak der finale *n* uitdrukken; vgl. boven bl. 235.

en gemeld hoe de door hen gestichte gemeente in korten tijd weder verliep, zoodat er geen spoor meer van overbleef [1]. De volhardende pogingen der Rhijnsche zendelingen in Poelopetak schijnen thans, na vele jaren van schijnbaar onvruchtbaren arbeid, eindelijk eenig regt te geven tot gunstiger verwachtingen; doch men bouwt ze meer op het onderwijs der jeugd, dan op de bekeering der volwassenen. Nog ongelukkiger zijn de Amerikaansche zendelingen in Landak geweest, die sedert 1850 hunne pogingen tot bekeering der Dajaks in wanhoop hebben opgegeven, zooals uit een later te geven overzigt hunner werkzaamheden duidelijk blijken zal. Wij zullen dan zien dat de tegenwerking van sommige ambtenaren en van de Maleijers daartoe niet weinig heeft bijgedragen; en nog grootere kracht mag men welligt toekennen aan een donker besef dat de Dajaks beheerscht, van de onmetelijke klove die hen van de beschaafde Europeanen scheidt. Maar men kan toch niet ontkennen dat de Dajaks aan hunne eigene begrippen en gebruiken inderdaad gehecht zijn, wanneer men ziet dat zij nog altijd de zooveel langer en aanhoudender op hen geoefende werking van den Islam wederstaan, niettegenstaande de onder hen levende Maleijers hun in physische eigenaardigheden, in mate van verstandelijke ontwikkeling, en in denkbeelden en gebruiken zooveel nader staan, in naam der vorsten het gezag over hen oefenen, en als handelaars met hen in gedurige aanraking komen [2]. Inderdaad zijn zij in sommige opzigten gereed genoeg om de zeden der Maleijers na te apen en hunne begrippen aan te nemen. Ofschoon de heer Muntinghe meende dat de hemel van Mohammed voor de Dajaks geene bekoorlijkheid zou bezitten [3], ontbreekt het echter niet aan voorbeelden van Dajaksche hoofden die de veelwijverij der Maleijers navolgen [4]; ofschoon het koppensnellen dieper dan eenige andere gewoonte in het gansche leven der Dajaks is ingeweven, hebben echter vele stammen, die met de Maleijers en Chinezen dagelijks verkeeren, aan dit bloeddorstig gebruik grootendeels vaarwel gezegd [5]. En toch zijn bekeeringen tot de leer des Korans nog altijd als zeldzame uitzonderingen te beschouwen. Houdt men daarbij in het oog dat de aanneming

---

[1]) Inleiding, bl. xxxv, xxxvi.
[2]) Vgl. Foreign missions of the reformed Dutch church, p. 31, 32.
[3]) Muntinghe, bl. 194.
[4]) Zie boven bl. 252.
[5]) Ritter A., bl. 420, Crawfurd, Malay Grammar, I, p. lxxxii.

van den Islam voor de Dajaks het beste middel is om de verdrukking en knevelarijen waaraan zij ter prooi zijn, te ontgaan, en zich allengs tot de bevoorregte kaste der Maleijers op te heffen, dan zal men erkennen dat niets meer ongegrond kan wezen, dan de meening van den heer Muntinghe dat zij, naarmate van den leidsman dien zij vinden, gemakkelijk tot den Islam of tot het Christendom te bekeeren zijn [1]).

Met dat al leert ons de geschiedenis van Borneo dat, in een tijdsverloop van eeuwen, met den invloed der Maleijers ook de Islam zich allengs en ongemerkt heeft uitgebreid, hetzij daartoe regtstreeksche oorlogsdwang, of onderlinge huwelijksverbindtenissen, of de hoop op de verwerving van gunsten en voordeelen en het ontgaan van ondragelijke verdrukking, of eindelijk de slavernij in dienst van Maleische meesters, hebben aanleiding gegeven. De zoogenaamde Maleijers der bovenlanden, zelfs hunne vorstjes en aanzienlijken, zijn voor een groot gedeelte van Dajaksche afkomst en zijn vaak nog in vele opzigten aan de Dajaksche zeden, ook waar zij met de Koranleer in lijnregten strijd zijn, getrouw gebleven, gelijk in de volgende hoofdstukken telkens blijken zal. Vele Dajaksche stammen in Landak, Tajan, Sangouw, Sambas, zweven in een soort van tusschenstaat, meestal door het toenemend gebruik der Maleische taal gekenmerkt, en eindigen vaak met den Islam, met meer of minder opregtheid, aan te nemen. Het bewijs dat de overgang is tot stand gekomen, levert vooral de onthouding van varkensvleesch, die den Dajak, bij gebrek aan ander dierlijk voedsel, natuurlijk zeer bezwaarlijk valt; en welhaast worden dan ook de dorpen op de Maleische wijze ingerigt, zoodat zij uit verspreide woningen, met vruchtboomen omgeven, bestaan, terwijl de voorgeschreven gebeden ten bepaalden tijde worden verrigt. De Dajaks die, soms

---

[1]) Muntinghe, bl. 164. Ik breng hier nog eene plaats bij uit Becker P., bl. 454: „Het Islamismus scheen vóór tien jaren hier snelle vorderingen te zullen maken. De hoofdoorzaak hiervan was, dat de man aan wien toenmaals (kort na het overlijden van een vorigen resident, waarschijnlijk door tusschenkomst der Hadjis te Banjer) het bestuur over Poelopetak was opgedragen, een Maleijer, zekere Goesti Kassan was, die allen zocht te bevoordeelen, die zich bereidwillig betoonden zijn geloof te omhelzen. Op het algemeen en dringend verlangen der bevolking ontsloeg de opvolgende resident Goesti Kassan weder uit zijne ambtsbetrekking, en stelde in zijne plaats twee Dajaks als hoofden aan, en sedert dien tijd zijn de overgangen tot het Islamismus zeer verminderd."

volgens bestaande wetten, soms op zeer willekeurige wijze, tot slavernij worden gedoemd, vinden zich meestal tot aanneming van de godsdienst hunner meesters genoopt. Intusschen behoudt het voorvaderlijk bijgeloof in vele opzigten zijn invloed, en bij naauwkeurig onderzoek zou men waarschijnlijk bevinden dat schier geene wezenlijke verandering van gezindheden met deze bekeeringen gepaard gaat. Eerst bij volgende geslachten kan men billijk een grooteren ijver voor de nu reeds van kindsbeen af gemeenzame godsdienst verwachten [1]).

---

[1]) Muntinghe, bl. 164, Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXXII, van Lijnden N. T., bl. 584, 601, Maleijers enz., bl. 228.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Verdrukking der Dajaks door de Maleijers. — Inrigting der Maleische staten. — De adel. — De vorst en zijne staatsdienaars. — Staaltjes van willekeur en knevelarij. — Karakter der Maleijers op Borneo's Westkust. — Eigen hoofden en raadsvergaderingen der Dajaks. — Adats. — Verhouding der Dajaks tot de Maleische vorsten. — Slavenjagten. — Heerendiensten en opbrengsten der Dajaks aan de vorsten en rijksgrooten. — Aard der verschillende belastingen en heffingen.

De verhouding van de Dajaks die nog niet, ten gevolge van godsdienstverandering, in de bevoorregte kaste zijn opgenomen, tot hunne Maleische meesters, en daarmede de gansche geschiedenis van dit ongelukkige volk, is treffend geschilderd in twee gezegden, door den heer van Lijnden medegedeeld. »De Maleijers," zeide een hunner, »verdrukken en vertrappen ons; een hond zien zij »aan, maar geen Dajak." — »Een onzer voorvaderen," zeide een ander, »heeft een eed gezworen, dat, wanneer een Dajak ongelijk »had, hij lijden zou, en wanneer de Maleijer ongelijk had, de »Dajak evenwel lijden zou [1])." — De betrekking van dit volk tot de Maleijers moge eenige verzachting van hunne barbaarsche gewoonten hebben met zich gebragt; maar dit voordeel is gekocht door eene systematische verdrukking, waarvan men bezwaarlijk een tweede voorbeeld zal kunnen aanwijzen. De Maleische vorsten, hunne rijksgrooten en de leden hunner familie beschouwen de Dajaks als eene soort van persoonlijk eigendom; zij leven grootendeels van hun zweet en bloed en behandelen hen in sommige opzigten erger dan slaven. De weinige gedenkteekenen van Borneo's vroegere geschiedenis verspreiden nagenoeg geen licht over de vraag, hoe deze verhouding van het heerschende tot het onderworpen ras

[1]) Van Hoëvell R., bl. 190.

is ontstaan. In sommige gevallen schijnen de Maleische kolonisten deze bevolkingen door eene mengeling van geweld en list aan zich onderworpen te hebben: nu eens van de onderlinge veeten der stammen gebruik makende, om den een door hulp van den ander ten onder te brengen; dan eens op sluwe wijze zich bedienende van tijdelijken nood, uit slechte oogsten geboren, om erkenning van gezag door belangzuchtige ondersteuning te koopen; eindelijk ook voordeel trekkende uit de zich van zelve aanbiedende gelegenheid om die nog ruwe bevolkingen van zekere uitheemsche benoodigdheden, zoo als zout en tabak, te voorzien op voorwaarden, die allengs den vorm aannamen der drukkendste belasting [1]). In andere gevallen hebben zich Dajaksche hoofden met de vreemde kolonisten verzwagerd en hunne godsdienst aangenomen, zoodat zij leden zijn geworden der heerschende kaste, zonder daarom het gezag over hunne onderhoorigen te verliezen, doch zóó dat zich dit allengs plooide naar dezelfde verhouding, als elders reeds tusschen de Maleijers en Dajaks bestond.

Ofschoon men doorgaans de Maleijers in het algemeen als de meesters en verdrukkers der Dajaks beschouwt, zoo spreekt het echter wel schier van zelve dat daarbij de vorstelijke en adellijke geslachten de voornaamste rol vervullen, en de geringere Maleijers ten hoogste daarbij als handlangers kunnen voorkomen. Dat de Maleische kooplieden (anak-dagang), die hier en daar in de bovenlanden omzwerven om het weinige op te koopen wat den inboorling, na den gedwongen handel met de vorsten en grooten, nog van zijne produkten rest, er weinig bezwaar in zien daarbij den ongeloovigen Dajak zooveel mogelijk te bedriegen, kan men gemakkelijk nagaan [2]); maar met de Maleische landbouwers, hier en daar langs de oevers der rivieren of in kleine dessa's wonende, en veelal van bekeerde heidenen afkomstig (anak-soengei, anak-dessa), leven de Dajaks doorgaans in gemeenschap en goede verstandhouding [3]); en de pandelingen en slaven die het meerendeel der Maleische, d. i. Mohammedaansche, bevolking der hoofd-negeriën uitmaken [4]), zijn zelven te zeer verdrukt om voor anderen gevaarlijk te kunnen wezen. Eer wij de verhouding der Dajaks tot de

[1]) Tobias, bl. 26, van Hoëvell R., bl. 189.
[2]) Vgl. G. Muller, bl. 298.
[3]) Zie over hen D. I, bl. 124 v.
[4]) Van Lijnden N. T., bl. 602, 628.

Maleijers in bijzonderheden schetsen, zal het nuttig zijn dat wij de inrigting der Maleische staten op Borneo wat naauwkeuriger doen kennen.

De Maleische adel bestaat in het algemeen uit de afstammelingen der oorspronkelijke kolonisten, voor zooverre deze niet tot armoede en slavernij vervallen zijn, en uit de hoofden der inboorlingen die zich, door den Islam aan te nemen, aan dezen hebben aangesloten. De doorgaans talrijke afstammelingen der vorsten, aanvankelijk door bijzondere titels onderscheiden, lossen zich allengs weder in den gewonen adel op. Overeenkomstig zekere op de oude gebruiken (adat) rustende en in de verschillende staten zeer verschillende regelen of vormen van verkiezing, worden alle staatsdienaars en hoofden des volks uit dezen adel genomen, en wel zóó dat meestal eenige der gewigtigste betrekkingen voor de naaste verwanten des Sultans bewaard blijven. En aan het bezit dier betrekkingen is doorgaans het gezag over een zeker distrikt des lands, en wel bij wijze van leen of apanagie, verbonden, met dien verstande dat de gevestigde Maleische bevolking (anak-soengei) alleen tot heerendiensten verpligt is, maar de Dajaks geheel als gens taillables et corvéables à merci behandeld worden. Dergelijke apanagiën worden mede aan de naaste bloedverwanten der vorsten, ook dan wanneer zij geene staatsbediening bekleeden, toegewezen, geenszins met eenige bedoeling tot bevordering van het heil der geregeerden, maar enkel als middel van inkomsten [1]. De overige leden van den adel genieten geene bijzondere voorregten, en zoeken soms in den handel de middelen van hun onderhoud, vooral nu de waakzaamheid van het Gouvernement hun de vroeger zoo gewone deelneming aan den zeeroof onmogelijk maakt [2]. Velen zijn in het bezit van een groot aantal slaven (boedaks), die in vroeger tijd van Sumbawa, Endeh en elders aangevoerd, of van de zeeroovers gekocht zijn, of eindelijk uit Dajaks bestaan die om schulden tot slavernij zijn gedoemd [3]; of zij kunnen beschikken over den arbeid van een groot aantal pandelingen, wier ongelukkig lot wij reeds boven leerden kennen [4]. De vermogenden zijn veelal gierig en gruwelijke woekeraars; maar velen ook gaan door

[1] Francis, bl. 15, G. Muller, bl. 308, van Lijnden N. T., bl. 629.
[2] Maleijers enz., bl. 228, van Lijnden N. T., bl. 629.
[3] Van Lijnden N. T., bl. 628.
[4] Zie bl. 202—205.

hunne hartstogt voor dobbelspel en hanengevechten en door hunne liederlijke levenswijze geheel te gronde [1]). 't Is een karakteristieke bijdrage tot de kennis van dezen Maleischen adel, dat voor weinige jaren een neef van den Sultan van Pontianak voor het geregtshof te Serawak te regt stond, omdat hij van Singapoera derwaarts was gekomen zonder zijn overtogt te betalen, en aan de vrouw van zekeren Intjé Naïm, ten wiens huize hij eenigen tijd had doorgebragt, zoo hij voorgaf bij wijze van grap, een gouden armband ontstolen had. Het hof oordeelde dat hij, zijne hooge geboorte in aanmerking genomen, genoeg gestraft was door het verlies van eer en goeden naam, en verordende alleen dat hij zou opgesloten blijven tot zich de gelegenheid voordeed om hem terug te zenden naar de plaats vanwaar hij gekomen was [2]).

Ofschoon men ten onzent gewoon is het gezag van Oostersche vorsten als absoluut te beschouwen, kan men het op Borneo, zelfs afgezien van hunne verhouding tot het Nederlandsch gezag, in geenen deele zoo noemen. Alleen Pontianak, en in de laatste jaren Sekadouw, vormen hierop eene uitzondering. In Sambas maakten van ouds de zestien voornaamste hoofden, met inbegrip van den Sultan zelven, die slechts als primus inter pares werd aangemerkt, het wetgevend ligchaam uit, aan welks beoordeeling en toestemming alle zaken moesten onderworpen worden. Op den Sultan volgden in rang 6 Mantri-Radja's of Staatsdienaars met den titel van Pangeran, t. w. de Pangeran Bandhara, thesaurier of eerste rijksbestierder (doorgaans een van de broeders des Sultans), de Pangeran Pakoe Negara of tweede rijksbestierder, de Pangeran Tommenggong of opperveldheer, de Pangerans Soema Laga en Soema di Laga onderbevelhebbers, en de Pangeran Laksamana of vlootvoogd [3]). Voorts behoorden tot dezen regeringsraad vier Orang-kaja's of Mantri-Hoeloebalangs, die zooveel als luitenants van den vorst zijn voor verschillende regeringsaangelegenheden, en vier Kiai's, ook Atsal-negri of oorspronkelijke hoofden des lands genoemd, de eigenlijke vertegen-

---

[1]) Maleijers enz., bl. 228.

[2]) Keppel M., II, bl. 24.

[3]) Francis, bl. 16, 17. Volgens eene verordening, vastgesteld bij publicatie van den Assistent-resident van 11 Julij 1831, werd het getal der Pangerans verminderd tot vier, zoodat de Pangeran Pakoe Negara en de Pangeran Soema Laga vervielen, en hunne plaats werd ingenomen door twee hoofden met den titel van Kiai Maas.

woordigers der bevolking. De laatste plaats werd ingenomen door den Imam of hoofdpriester, met de leiding der geestelijke aangelegenheden belast [1]. De hadji's en priesters (kaums) woonden ter hoofdplaats bij elkander in eene bijzondere kampong; de overige kampongs, Bantilan oeloe, Saberang of Bantilan tenggah en Bantilan ilir genoemd, alsmede de dalem of het vorstelijk paleis, dat met zijne onderhoorigheden mede eene kampong vormt, stonden onder de vier Kiai's, welke naar het schijnt door de vrije ingezetenen gekozen werden. De plattelands dessa's stonden onder Pembakals of dorpshoofden, door de bewoners zelven gekozen, maar onder goedkeuring der rijksgrooten aan welke de bevolking heerendiensten verschuldigd was, voor welker regeling en behoorlijke volbrenging zij moesten zorg dragen. Aan andere Pembakals, door de rijksgrooten en de leden der vorstelijke familiën aan wie Dajaks als apanagie waren toegewezen, zelven aangesteld, was de zorg voor de heffingen onder dit deel der bevolking toevertrouwd, zonder dat zij zich met de inwendige aangelegenheden der gemeenten bemoeiden. De Sultan was weinig meer dan de voorzitter van den regeringsraad, en zelfs de keuze van zijn opvolger onder zijne kinderen of broeders moest in overleg met dezen vastgesteld en speciaal door de vier Kiai's goedgekeurd worden. Maar regtstreeks ondergeschikt aan den Sultan, en tot het bewijzen van heerendiensten of het betalen van belastingen aan hem persoonlijk verpligt, waren alle Anak-soengei of Dajaks die niet onder het gezag van bijzondere rijksgrooten of leden van het vorstelijk geslacht waren gesteld. Zoo waren vier dessa's bijzonder aangewezen om bij beurten het noodig personeel te leveren, dat, onder toezigt van den Kiai Dalem, voor de bewaking en het onderhoud van het paleis en zijne ringmuren, het luiden der klok en het halen van water en

---

[1]) Francis, t. a. p. Volgens de regeling van 11 Julij 1831 waren twee priesters leden van het regeringsligchaam, de Imam Toewa en Imam Moeda, zoodat het, met inbegrip van den Sultan, 17 leden telde. Er wordt daar ook nog gewaagd van eene vroeger bestaan hebbende betrekking van Datoe Bandar (waarschijnlijk hetzelfde als Sjahbandar, d. i. havenmeester), die het gezag had over de handelaren en vreemdelingen; doch dezelfde regeling bepaalt, dat, daar deze post vervallen was, voortaan alle handelaren zouden geacht worden te behooren tot de kampong, waarin zij gevestigd waren, terwijl de werkelijke vreemdelingen, slechts tijdelijk te Sambas vertoevende, zouden staan onder het toezigt van 's Gouvernements ondercollecteur der regten.

hout voor de vorstelijke keukens zou zorgen. Deze inrigtingen, in sommige opzigten allengs, ten gevolge van vele ingeslopen misbruiken en overtredingen van magtsbevoegdheid, in verval geraakt, werden in 1831—3, behoudens de approbatie door het Nederlandsch gezag van alle keuzen van rijksgrooten en pembakals, met geringe wijziging hersteld [1]).

De grondtrekken dezer inrigting vond men vroeger ook terug in het Matansche rijk, zooals men uit de mededeelingen van den heer G. Muller, hoe onnaauwkeurig ook op dit punt, gemakkelijk kan opmaken. Ofschoon de Sultan hoofdzakelijk slechts met zijnen rijksbestuurder, den Panembahan van Simpang, en de Pangerans Djaga di Laga en Daeng Tjelah, en de Panembahan in zijn bijzonder gebied Simpang met zijne broeders Pangeran Depati en Pangeran Anom raadpleegden [2]), wordt echter door Muller in beide staten een raad der voornaamste hoofden vermeld, die in buitengewone gevallen, b. v. bij het verklaren van oorlog en het sluiten van vrede en ten aanzien van regtsgedingen waarin aanzienlijke personen betrokken waren, moest worden gehoord [3]). Eveneens is in al de kleinere rijkjes langs de Kapoeas, met uitzondering van Sekadouw, waar zich thans de vorst eene onbepaalde magt heeft toegeëigend [4]), het hoofd van den staat meer of min gebonden aan den raad der mantri's, doorgaans 4 of 5 in getal, en van de oudste en aanzienlijkste ingezetenen des hoofdplaats, terwijl zelfs voor de minst belangrijke zaken raadsvergaderingen (in de bovenlanden a u m geheeten) belegd worden, waarin de gevoelens dikwijls zoozeer verschillen, dat men eerst na verscheidene dagen tot eene beslissing komt. En niet minder bestaat in al deze staatjes invloed der vrije Maleische bevolking, althans der oude ingezetenen (orang negri), in onderscheiding van de van elders aangekomene (orang menoempang), op de keuze der kampong-hoofden, hetzij die demang, patih, of met welken naam ook genoemd worden, en van

---

[1]) Mijne voorstelling der inrigting van het bestuur van Sambas berust, behalve op de berigten van den heer Francis, voornamelijk op de reeds aangehaalde publicatie van 11 Julij 1831 en twee daaruit later voortgevloeide tot regeling van het bestuur en de belangen der Anak-soengei en der Dajaks in Sambas van 11 en 12 Aug. 1833. In mijne verzameling Off. stukk. HS. komen de eerste in een los ingevoegd afschrift, de beide andere bl. 140—164 voor.

[2]) Zie boven, bl. 156.

[3]) G. Muller, bl. 271, 308.

[4]) Zie D. I., bl. 47.

dezen op de keuze van den troonsopvolger, altijd behoudens de goedkeuring van het Nederlandsch gezag [1]).

De grootste afwijking van deze in de Maleische rijkjes gewone staatsinrigting heerscht in het rijk van Pontianak, waar te allen tijde een meer absolute regeringsvorm bestaan heeft. Wel is waar raadpleegt ook daar de Sultan met den rijkbestuurder en soms met de oudsten en aanzienlijksten, doch hij is geenszins gehouden hunnen raad op te volgen, terwijl in de verschillende kampongs het bestuur is opgedragen aan hoofden, niet door de bevolking gekozen, maar regtstreeks door den Sultan aangesteld. De oorzaak hiervan is gelegen in het geheel gemis eener oorspronkelijke bevolking (orang negri), tijdens Pontianak door Abdoe'r-rahman gesticht werd [2]).

Men meene echter niet dat in de overige staten de bevolking in de beperking van het gezag der vorsten door de raadsvergadering van hoofden en aanzienlijken eenigen wezenlijken waarborg heeft tegen verdrukking. Zoo ooit dan is in deze Maleische staten van toepassing: quid leges sine moribus vanae proficiunt? De vorst en zijne rijksgrooten en bloedverwanten hebben doorgaans geen ander doel, dan van de geringere volksklassen zooveel mogelijk ten eigen behoeve voordeel te trekken. Ieder, verdrukt en geplunderd door dengeen die boven hem staat, tracht de schade op zijne minderen te verhalen, en de geringe man zucht grootendeels onder de lasten van een hopeloos pandelingschap. Ieder misbruikt zijn gezag waar hij straffeloos kan, zoodat de oude instellingen dikwijls niet meer dan in naam bestaan. Inzonderheid is het treurig gesteld met de handhaving van het regt, waarbij de verregaandste willekeur heerscht. De meeste misdrijven worden alleen met boeten gestraft, zelfs moord niet uitgezonderd, tenzij de moordenaar van veel geringeren stand mogt zijn dan de vermoorde [3]). Doch de straf schijnt geen ander doel te hebben, dan om de regenten en hoofden te verrijken, en indien zij dus geene beleediging aan hunnen persoon of verwanten gepleegd, te wreken hebben, laten zij de misdadigers ongestoord en geven zich geene moeite hen op te zoeken, wanneer zij te arm zijn om er iets van te halen. Daarentegen worden aan gegoede personen, en inzonderheid aan vreemde kooplieden, bij de ge-

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 626, 627, 629, Gronovius, bl. 348; vgl. nog boven, bl. 132.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 625.

[3]) Vgl. boven, bl. 132 v.

ringste aanleiding, b. v. wanneeer zij iets aan den vorst overeenkomstig diens aanbiedingen weigeren te verkoopen, of wanneer iemand van hun volk oorzaak is van eenige stoornis, zware boeten opgelegd; en in vele gevallen geschiedt dit onder bloote voorwendsels en om geene andere reden, dan dat de vorst geld noodig heeft. Wie zich niet goedschiks aan deze knevelarijen onderwerpt, loopt groot gevaar 's nachts doorschoten of doorstoken te worden, en de bedrijvers van zulke euveldaden worden te wel beschermd door de hand die zich van hen als werktuig heeft bediend, dan dat ooit eene aanklagt tot ontdekking en vervolging zou leiden [1]). Zelfs de hoofden en aanzienlijken des lands zijn niet altijd tegen de willekeur der vorsten beveiligd. Ziehier eenige staaltjes die de heer Muller ten aanzien van Matan mededeelt. » Wanneer de een of ander een aanzienlijk huis of vaartuig bouwt, » legt de Sultan hem eene geldboete op en zegt tot hem: » Gij » » hebt mij in het een of ander bedrogen, want anders zoudt gij » » dit huis of vaartuig niet hebben kunnen bouwen. Om echter » » genade in plaats van regt te doen gelden, zal ik geen verder » » onderzoek tegen u laten instellen, maar mij met eene geringe » » geldboete (b. v. van 10 tot 500 piasters) vergenoegen." Wan- » neer hij bemerkt dat een aanzienlijk man of opperhoofd, dien » hij niet zoo gemakkelijk kan berooven, eenig voordeel gehad » heeft, leent hij van hem zooveel geld als hij maar bekomen kan. » Dit geld geeft hij nimmer terug, maar wacht eene gunstige gele- » genheid af om zoo iemand van eenig misdrijf te beschuldigen » en met eene boete te straffen. Als deze verstandig wil handelen, » maakt hij zich kort daarop aan het een of ander nietsbeduidend » vergrijp schuldig en vervalt daardoor in eene straf, daarin be- » staande, dat hij, behalve het geleende geld, nog een slaaf en een » zekere hoeveelheid rijst aan den Sultan moet afstaan, waarop hij » dan in genade aangenomen wordt, en tevens in groote gunst bij » den vorst komt [2])."

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 631. Op eene andere plaats, bl. 621, zegt de heer van Lijnden van de vorsten der bovenlanden dat zij geschenken van klappers en andere kleinigheden van de kooplieden vorderden, en verlangden dat zij hunne koopwaren steeds het eerst aan hen te koop aanboden; zij namen dan wat hun aanstond en betaalden niet of slechts gedeeltelijk, terwijl zij hem die zijn geld kwam vorderen of krediet weigerde willekeurig beboetten.

[2]) G. Muller, bl. 303; vgl. nog bl. 308 en van Hoëvell R., bl. 191.

Het gezegde zal wel toereikend zijn om eenig denkbeeld te geven van de zegeningen van een Maleisch bestuur, zoolang niet de Europesche invloed voor de handhaving van orde en regt in de bres springt, zelfs voor de bevoorregte klassen der onderdanen. Men kan reeds hiernaar eenigzins afmeten, wat zij moeten zijn voor de arme Dajaks, en dit zal ons nog te duidelijker worden, wanneer wij ons met het heerschend karakter der Maleijers op Borneo nog wat nader bekend maken. De heer van Lijnden noemt hen lui, verslaafd aan spel en opium, en in hooge mate behebt met al de ondeugden eigen aan hunnen stam. De vrouwen noemt hij losbandig, verkwistend en traag, en hij kent haar een grooten invloed op de mannen toe, die vooral in het oog loopend is bij de vorsten en grooten en zich zelfs tot de aangelegenheden des lands uitstrekt [1]). Een ander schrijver zegt dat zij hoogst opvliegend en ligtgeraakt zijn en een eenmaal opgevatten wrok nimmer vergeten; dat hunne verregaande jaloerschheid dikwijls de oorzaak is van hevige twisten, die tot geweld en moord aanleiding geven; dat zij nimmer ongewapend uitgaan en steeds gereed zijn om hunne eigene regters te wezen, en, waar zij voor het bestuur bevreesd zijn, elkander vaak met hunne vaartuigen op zee ontmoeten, om zich daar met elkander te meten; en dat zij onmenschelijke meesters zijn voor hunne slaven, van welken de zwaarste arbeid wordt gevorderd. Ofschoon volleerd in uiterlijke wellevendheid en de voorschriften der étiquette, missen zij volgens hem alle wezenlijke welwillendheid, gelijk ook hun gebrek aan gastvrijheid, ten ware hun belang anders gebieden mogt, duidelijk toont; ofschoon zindelijk op het lijf zijn zij zeer morsig op hunne kleederen, die zij zelden verwisselen tot zij versleten zijn en door andere moeten vervangen worden; ofschoon de aanzienlijken althans in schijn godsdienstig zijn, bekreunt zich de geringere stand naauwelijks om de godsdienst en drijft met eene gezette waarneming harer pligten den spot [2]). Een derde schrijver somt hunne beminnelijke geaardheid op in de volgende trekken: »Ze zijn lui en vadsig, zedelijk en ligchamelijk »morsig en bedorven, verslaafd aan lediggang en spel, onverdraag»zaam en dweepziek. Ze gronden hun bestaan op knevelarij, roof »en plundering. Met den moed en de sluwheid van de kat, mis-

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 602.

[2]) Maleijers enz., bl. 228.

»sen zij zelfs hetgeen in dat dier soms behaagt. Het is in één »woord op Borneo een slecht en dubbelzinnig volk [1])." Ten laatste zij het mij vergund Ida Pfeifer over hen sprekende in te voeren: »Zeer mishaagden mij de Maleijers. Ik kan slechts bevestigen, »wat de meeste reizigers zeggen, dat de Maleijers van Borneo onder »alle Maleijers de slechtste zijn. Zij liegen, stelen, bedriegen, be»handelen de hun onderworpen Dajaks met de grootste hardheid en »hebben weinig liefde voor vrouw en kinderen. De echtelijke ban»den worden gemakkelijk bij hen verwisseld; ik zag zoowel mannen »als vrouwen, die zes of achtmaal waren getrouwd geweest en nog »naauw 30 jaren telden. Dikwijls keeren zij, na inmiddels met eene »andere gehuwd te zijn geweest, tot hunne vroegere echtgenooten »terug. De veelwijverij is hun, als Mohammedanen, door hunne »wetten geoorloofd. Bij deze schoone eigenschappen voegen zij eene »onbeschrijfelijke traagheid en onwilligheid en eene onreinheid zon»der wederga. Wel baden zij zich twee- of driemaal daags of laten »zich met water overstorten, volgens de voorschriften hunner gods»dienst; doch zij wasschen zich het vuil niet van het ligchaam en »droogen zich niet af, zij laten zich slechts het water over het lijf »loopen en daarmede is het afgedaan. Hun voedsel is slecht, dewijl »zij te lui zijn om meer te bouwen of te planten dan rijst. In »elke hut, die ik op mijne togten bezocht, vond ik een zwerm van »mannen en vrouwen, die halve, ja gansche dagen niets anders de»den dan snappen, sirih kaauwen, slapen, met de kinderen spelen »of mij uren lang schier bewusteloos aangapen [2])."

Zoodanig zijn de meesters: laat ons thans zien in welke verhouding hunne onderhoorigen tot hen staan. Ik heb reeds opgemerkt dat de Maleijers zich met het inwendig bestuur der Dajaks niet bemoeijen. Elke hunner kampongs heeft, behalve de krijgsbevelhebbers (Panglima's), die hun tijdelijk aanzien gedurende den krijg aan moed en ervaring te danken hebben, een eigen hoofd (Pangarah of Orangkaja), door de bevolking daartoe gekozen, op grond van zijne wijsheid en geschiktheid om haar vertegenwoordiger te zijn tegenover de Maleijers en andere Dajaksche kampongs, en doorgaans onderscheiden van den Toewa of Samba, het erfelijk hoofd van den stam,

---

[1]) Van Hoëvell R., bl. 191, volgens de berigten van een zeeofficier, die in 1847 Borneo's Westkust bezocht.

[2]) Ida Pfeifers Zweite Weltreise, I, S. 172, 173.

die eene soort van patriarchale waardigheid oefent en over familie-aangelegenheden of onderlinge geschillen wordt geraadpleegd. Zoo het schijnt heeft elk Dajaksch huis zulk een Toewa, zoodat er tot drie of meer zijn in eene kampong die uit meerdere huizen bestaat. Tot de uitspraak van het kampongshoofd neemt men slechts de toevlugt, wanneer zich de verschillende partijen met het oordeel van den Toewa niet kunnen vereenigen, en deze beslist dan in overeenstemming met eenen raad (bitjara) der oudsten [1]). De raadsvergaderingen duren soms twee à drie dagen. Van de Dajaks van Poelopetak zegt de heer Becker, dat zoo iemands redenering of de beslissing der zaken niet juist is, dit niet ligt verborgen blijft en er vele aanmerkingen op gemaakt worden, zoodat de Dajaks den bijnaam van »advokaten," hun door sommige Europesche reizigers gegeven, zich inderdaad waardig betoonen [2]). De heer Low geeft van deze vergaderingen, zooals zij onder de Berg-Dajaks van Serawak voorkomen, de volgende beschrijving, die met geringe wijziging ook wel op de Westkust zal toepasselijk zijn. »Alle zaken, die met het welzijn van het dorp in »verband staan, worden beslist in den raad, die altijd in de pa»ngah [3]) gehouden wordt, en tot welken alle mannelijke bewoners »toegang hebben, ofschoon doorgaans alleen de meening der oud»sten gevraagd wordt, voor wier gevoelen de jongeren den groot»sten eerbied hebben. De Orang-kaja leidt de beraadslagingen, en »indien hij een man is van erkende bekwaamheid, heeft zijne mee»ning, gewoonlijk voorgedragen in eene lange en krachtige rede, »doch zonder andere gebaren dan het zwaaijen met het hoofd, een »groot gewigt, en zijne gronden overtuigen doorgaans de vergade»ring. Wanneer echter een ander gevoelen geopperd en met gelijke »bekwaamheid verdedigd wordt, voeren de voorstanders der beide »meeningen achtereenvolgens het woord, waartoe aan ieder met de »grootste onpartijdigheid gelegenheid gegeven wordt. En ofschoon »de vergadering soms van den vroegen avond tot aan de morgen»schemering duurt, wanneer veelal de minderheid haar gevoelen

---

[1]) Gronovius HS., bl. 9 (die in plaats van „Toewa" den vorm „Toeha" heeft), Ritter A., bl. 422, Francis, bl. 9, waar „Sama" eene verschrijving is voor „Samba," zooals uit bl. 11 blijkt, van Lijnden N. T., bl. 627, 631, Schwaner B., I, bl. 168, 169, Low, p. 288.

[2]) Becker P., bl. 430.

[3]) Zie boven bl. 261, noot 2.

»opgeeft, worden deze kleine parlementen nimmer onstuimig, maar »wordt altijd de meeste deftigheid en betamelijkheid bij de beraad»slagingen in acht genomen [1]." De heer van Lijnden schijnt minder gunstig over de werking van soortgelijke raadsvergaderingen onder de Dajaks der Westkust te denken, wanneer hij zegt dat in civiele zaken gewoonlijk diegene gelijk krijgt, die het meeste praats heeft, zonder dat op de kracht der argumenten veel gelet wordt [2]. Over criminele zaken of dezulke waarover men het niet eens worden kan, wordt door de reeds beschreven godsgerigten beslist. De heer Low zegt ons nog dat de Orang-kaja niets buiten deze raadsvergaderingen mag verrigten en van zijne waardigheid geen ander wezenlijk voordeel geniet, dan de hulp die hem de gansche bevolking in het bebouwen van zijn akker bewijst, ofschoon ook deze gewoonte niet overal even streng wordt in acht genomen [3].

De adats volgens welke de Dajaks regt spreken, zijn weinig bekend; ook is een goed deel hunner gewoonten door den invloed en onder den druk der Maleische heerschappij verloren gegaan. Slechts bij de vrije stammen, bij welke iedere kampong een onafhankelijk staatje en elk kampongshoofd een vorstje is, zou men ze in haar geheel kunnen terugvinden [4]. Het eigendom van den grond is zeer onbepaald, en het is ook inderdaad niet te verwonderen dat het denkbeeld van grondbezit weinig wortelen geschoten heeft bij een ten deele zwervend leven, en in een land waar de uitgestrektheid der woeste gronden in verhouding tot de bevolking zoo groot is, dat men bijna de vrije keus heeft, waar men zich wil nederslaan. Er bestaat, zoo het schijnt, strikt genomen noch gemeenschappelijk noch individueel grondbezit, doch het terrein tijdelijk door eene kampong beslagen, en de velden door hare inwoners bebouwd, zijn zoolang er gebruik van gemaakt wordt een onaantastbaar eigendom der gemeente of harer leden. Is echter de kampong verplaatst en zijn de velden verlaten, dan staat het aan eene andere gemeente vrij van den grond bezit te nemen. Aan de eerste planters van vruchtboomen kent men

---

[1]) Low, p. 289.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 631.
[3]) Low, p. 288, 289; vgl. Schwaner B., I, bl. 172, Weddik K., bl. 102.
[4]) Van Lijnden N. T., bl. C27, 631; vgl. Schwaner B., I, bl. 166, die echter over de adats der Bejadjoe's nog een groot aantal bijzonderheden mededeelt.

evenwel het regt toe om jaarlijks de vruchten te komen oogsten, en aan de eerste vinders van boomen met bijennesten dat op de jaarlijksche inzameling der was. Ook maken de gemeenten aanspraak op het uitsluitend regt om in sommige meiren of rivieren te mogen visschen. De vestiging van geheel vreemden onder een Dajakschen stam wordt niet gaarne gezien en geweigerd of aan zekere heffingen onderworpen, niet zoozeer op grond van de begrippen omtrent eigendom, als omdat men vreest dat de vreemde indringers de rust en welvaart der gemeente zullen storen [1]). Bij de verdeeling der erfenissen komen de overlevende ouders, de weduwenaar of weduwe en de kinderen, de laatste allen met gelijke regten, het meest in aanmerking [2]). Echtscheidingen zijn geoorloofd, doch niet menigvuldig: de dorpsraad doet daaromtrent uitspraak en bepaalt de voorwaarden. Meestal volgen de zonen den vader en de dochters de moeder; doch het eenig kind blijft ook veelal bij de laatste [3]).

Tusschen de kampongshoofden der Dajaks en hunne Maleische gebieders zijn er geene tusschenpersonen; want hoewel er een naauwe band bestaat tusschen de kampongs die tot denzelfden stam behooren, zoo hebben toch de stammen geen gemeenschappelijk hoofd [4]).

De regtstreeksche bemoeijing der vorsten met de Dajaks bepaalt zich tot de onderlinge verhouding der stammen, ten aanzien van welke zij soms door de Dajaks zelven als scheidsregters worden ingeroepen; ik merkte reeds elders op dat zij veelal eene bloedige beslechting uitlokken, wanneer zij daarin voor zich zelven voordeel zien [5]). De Dajaks die krijgsgevangen worden gemaakt, worden slaven der vorsten. De eigen adats der Dajaks veroordeelen tot hetzelfde lot hen die zich aan tooverij of aan bloedschande hebben schuldig gemaakt, als ook, zooals straks nader blijken zal, degenen die de gevorderde schatting aan de vorsten niet naar behooren opbrengen. Doch niet altijd worden zulke vergrijpen afgewacht. Wanneer de vorsten of hunne grooten slaven noodig hebben of kans zien die voordeelig te verkoopen, verordenen zij slavenjagten om

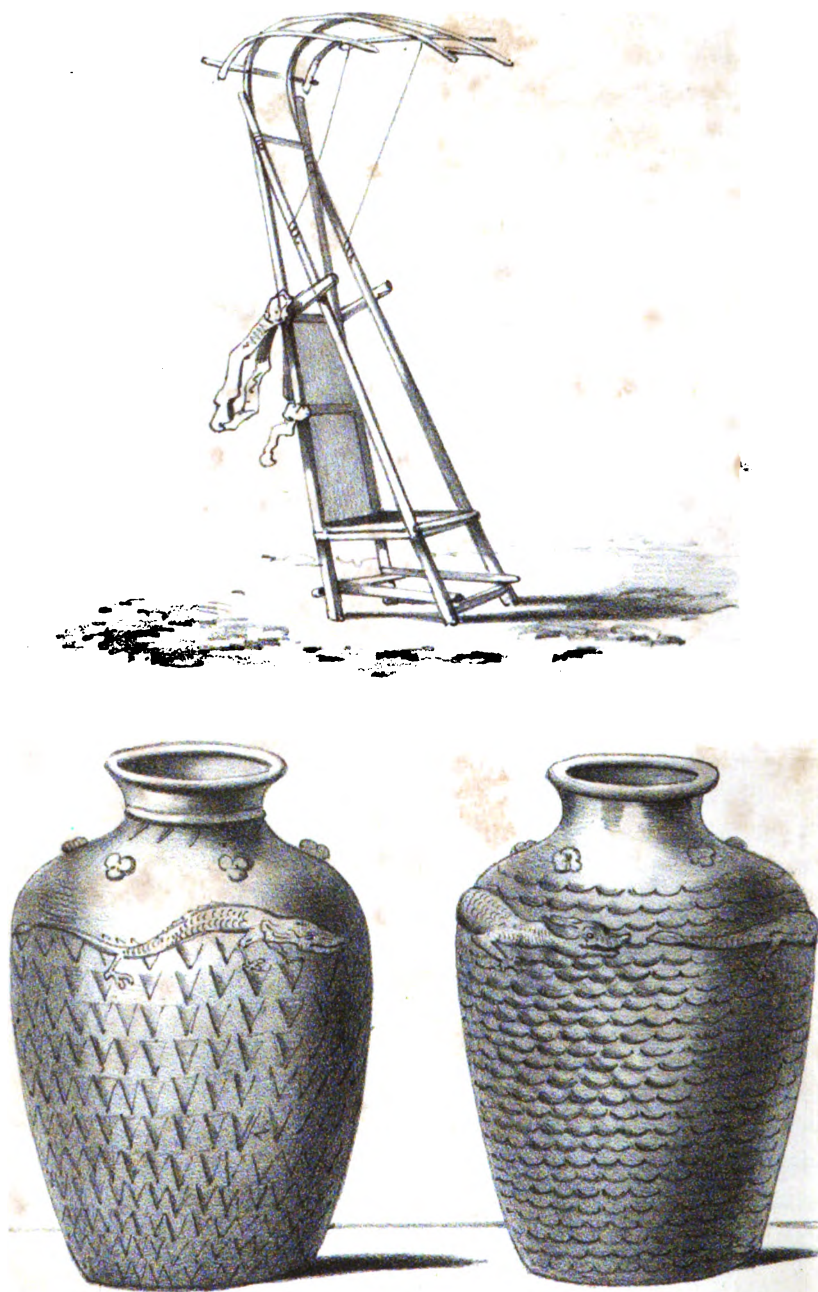
---

1) Van Lijnden N. T., bl. 630, vgl. met Schwaner B., I, bl. 170.
2) Van Lijnden N. T., bl. 630, vgl. met Schwaner B., I, bl. 201.
3) Van Lijnden N. T., bl. 630, vgl. met Schwaner B., I, bl. 199.
4) Van Lijnden N. T., bl. 627.
5) Zie boven, bl. 285.

het vereischt getal Dajaks, doorgaans onder voorwendsel van schulden, op te ligten. Helsche listen worden daarbij in het werk gesteld, en te dien aanzien heeft inzonderheid Silat eene treurige vermaardheid. Een op de slavenjagt afgerigt inboorling plaatst in de nabijheid eener plaats waar zich Dajaks ophouden, eene hoeveelheid gekookte rijst, alsof hij die vergeten had, en gaat intusschen onverschillig zijnen weg of verbergt zich in de nabijheid in de struiken. De Dajak, vaak uitgemergeld van den honger, wanneer de opbrengst van zijnen oogst sedert lang is verteerd, vindt de rijst, en niemand daarbij ziende, verslindt hij ze gretig, zonder aan de noodlottige gevolgen te denken. De jager, die dit oogenblik slechts afgewacht heeft, schiet nu dadelijk op zijne prooi los. Voor het eten van de rijst eischt hij eene som die de waarde soms honderdmaal te boven gaat, en daar de arme Dajak niet in staat is die te betalen, wordt hij dadelijk tot slaaf verklaard en weggevoerd om verkocht te worden, zonder dat de zijnen immer vernemen waar hij gebleven is. Men zegt dat door deze en dergelijke listen in 1821 alleen in Silat ruim 2000 slaven verkregen en naar de omliggende gewesten uitgevoerd werden [1]).

Het stelsel der apanagiën, dat aan de rijksgrooten en leden der vorstelijke familie het regt geeft de hun toegewezen Dajaks te plunderen, schijnt voornamelijk in Sambas en Matan [2]) te huis te behooren. Men vindt er ook sporen van in Sintang [3]), alsmede in Sangouw, waar b. v. de Dajaks aan de Moeara Kamajan aan den Imam toebehooren, en waarschijnlijk ook elders; maar in het algemeen schijnen in de bovenlanden de Dajaks regtstreeks aan de vorsten toe te komen. Dit maakt voor hen intusschen geen verschil; de leenheer en de leenman vorderen dezelfde diensten en heffingen, en zenden hunne zaakgelastigden, met den titel van Pembakal of eenigen anderen bekleed, en des noodig door eene gewapende bende ondersteund [4]), om ze af te vorderen. Wat de heerendiensten betreft, deze komen vooral te pas wanneer de Maleische hoofden hun distrikt bezoeken: zij laten zich dan b. v. dragen in een ligten bamboezen stoel, die tegen den rug des dragers steunt

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 628, Gronovius, bl. 354.
[2]) Zie wat Matan betreft de voorbeelden bij G. Muller, bl. 299—301 voorkomende.
[3]) Zie D. I., bl. 52.
[4]) G. Muller, bl. 304.

DAJAKSCHE DRAAGSTOEL EN TAMPAJANS.

en met een band om zijn hoofd wordt vastgehouden; een aantal Dajaks loopen mede om elkander elke 15 minuten af te wisselen, hetgeen met onbegrijpelijke vaardigheid geschiedt [1]). Op vele plaatsen worden ook andere diensten gevorderd. Zoo heeft de Panembahan van Tajan rijstvelden aan de Batang Taran en te Rajang, die door zijn eigen volk gewied en geoogst, maar door de Dajaks door het kappen en verbranden van het hout toebereid en vervolgens bezaaid moeten worden [2]). In Sangouw, Sekadouw, Matan en elders moeten de Dajaks, althans zij die meer in de nabijheid der hoofdnegerie wonen, voor den vorst en de rijksgrooten materialen bijeenbrengen, woningen bouwen, praauwen vervaardigen en andere dergelijke werkzaamheden verrigten [3]). Doch de voorname taak der Dajaks is voor de inkomsten hunner meesters te zorgen. De Maleijers betalen doorgaans niets aan den vorst, behalve eenige kleine geschenken, die zij hem bij voorkomende gelegenheden aanbieden [4]). Daarentegen worden de Dajaks zooveel mogelijk, ofschoon niet overal in dezelfde mate, uitgezogen: hun lot schijnt in Tajan het dragelijkst, in Sintang het rampzaligst te zijn. De heffingen waaraan zij onderworpen worden, dragen een aantal verschillende namen; de belangrijkste zijn de hassil en de serah, die ik wat nader zal trachten te doen kennen.

De hassil is eene regtstreeksche belasting in den vorm van een hoofdgeld aan elk huisgezin opgelegd; de serah is eene soort van gedwongen handel, waarbij men de Dajaks verpligt eene zekere hoeveelheid goederen, vooral ijzer, koperdraad, tabak, zout, zwart katoen en somtijds hoofddoeken, tegen een veel te hoogen, vaak twintigvoudigen prijs van de vorsten aan te nemen. Zoowel de hassil als de serah worden in de bovenlanden hier en daar ook van de Chinesche mijnwerkers, doch in veel drukkender mate van de Dajaks gevorderd. Beide belastingen worden door hen zelden of nooit in geld, maar voornamelijk in rijst, gedeeltelijk ook in katjang,

---

[1]) De Stuers HS., bl. 49. Eene afbeelding van zulk een draagstoel, naar eene teekening van den heer de Stuers, komt voor op nevenstaande plaat.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 632. Vgl. Gronovius, bl. 354.

[3]) Gronovius, bl. 348, 350, Ritter A., bl. 423, G. Muller, bl. 303.

[4]) Van Lijnden N. T., bl. 633. Hij voegt er bij dat het gebruik vordert dat de bevolking der hoofdnegerie des vereischt den vorst eene woning bouwt; doch dat dit zoozeer verwaarloosd wordt, dat tijdens zijn bezoek de vorsten van Sangouw en Sintang zonder behoorlijke woning waren.

suiker, rotan, was, sampans of booten en pagajoe's om deze voort te stuwen, tengkawan of plantaardige boter, Dajaksche kleedjes, tjawats, rijstblokken en andere voortbrengselen der Dajaksche nijverheid voldaan [1]). Over het drukkende vooral der serah zal men naar de volgende staaltjes kunnen oordeelen. In Matan zegt de heer G. Muller dat voor een stukje ijzer, ter waarde van omtrent ¼ gulden en even groot genoeg om eene kleine bijl van te maken, niet minder dan een pikol rijst werd gevorderd [2]). In Landak werd, volgens den heer Gronovius, het zout door den vorst en zijne penggawa's den Dajaks tegen *f* 560 de kojang, de tabak, naarmate der schaarschte, tegen *f* 30 tot *f* 60 de kranjang berekend, en de rijst werd slechts tegen *f* 4 de pikol van hen aangenomen. Intusschen was het zout te Pontianak slechts tegen *f* 180 de kojang, de tabak tegen *f* 8 de kranjang gekocht, en kon men er een pikol rijst tegen *f* 6 verkoopen [3]). In Sangouw leverde, volgens denzelfden schrijver, de Sultan aan elke lawang der Dajaks een stuk ijzer, waarvoor zij 32 gantangs [4]) rijst moesten voldoen; hetzelfde deden de rijksbestuurder en 14 prinsen tegen betaling van 16 gantangs, en 8 penggawa's tegen betaling van 10 gantangs rijst. Iedere lawang kreeg dus 24 stukken ijzer, die men voor *f* 10 kon koopen, tegen 352 gantangs rijst, die men minstens tegen *f* 35 kon verkoopen, zoodat elke lawang bij den gedwongen handel *f* 25 verloor [5]). Intusschen konden de Dajaks die heerendiensten verrigtten, met de betaling van 240 gantangs voor dezelfde hoeveelheid ijzer volstaan. In Sekadouw betaalden de Dajaks, behalve de heerendiensten, een hassil van 90 gantangs rijst voor ieder huisgezin, t. w. 50 voor

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 632, vgl. bl. 622, 623; Een togt door het rijk Mempawa, bl. 72, Ritter A., bl. 422, 423. Deze laatste schrijver noemt slechts den gedwongen handel met de vorsten serah of serahan en dien met de rijksgrooten tampahan.

[2]) G. Muller, bl. 304.

[3]) Gronovius, bl. 344.

[4]) De gantang is in deze streken de gewone inhoudsmaat. Zij is echter niet overal even groot, maar in de bovenlanden kleiner dan te Pontianak, zoodat 130 gantangs te Sintang aan 100 te Pontianak gelijk zijn. Rijst wordt altijd gerekend bij de 100 gantangs, die te Sintang *f* 12.50, of, zooals men gewoon is zich uit te drukken, 6 realen en een soekoe waard zijn. Men rekent namelijk bij realen van *f* 2 of 240 duiten: de reaal is in 4 soekoe's, de soekoe in 2 stali verdeeld. Op de vraag naar den prijs van eenig artikel wordt meestal niet geantwoord: zooveel geld, maar: zooveel gantangs (rijst). Van Lijnden N. T., bl. 624 noot.

[5]) Gronovius, bl. 346, 348.

den vorst en 40 voor de rijksgrooten [1]). En men meene niet dat sedert de heeren Muller en Gronovius hunne rapporten schreven het drukkende van deze heffingen in het geringst verminderd is. De heer van Lijnden voert in zijn rapport van 1847 de serah in Tajan en Sintang als voorbeeld aan. In eerstgemeld gewest is zij bij vergelijking billijk. De Dajaks die heerendiensten verrigten, zijn er van vrijgesteld, en betalen in de plaats daarvan slechts een hassil van een reaal of f 2 in het jaar, en huisgezinnen waar geen man is, betalen niet. Aan de overigen levert de vorst het ijzer tegen 20 gantangs rijst voor 1½ katti, de gantang zout tegen 10 gantangs rijst, en tabak en zwart linnen slechts tegen den dubbelen inkoopsprijs. Maar vreesselijk wordt dit geplaagde ras in Sintang gekneveld. Een geregelde hassil wordt hier niet opgebragt, maar de serah bestaat er in den allerdrukkendsten vorm. Elke lawang ontvangt 10 katti's ijzer tegen 50 gantangs rijst de katti; een achtste stuk zwart katoen tegen 32 realen, die ten minste voor een vierde in geld moeten betaald worden, en één katti tabak tegen 20 gantangs rijst; terwijl hij die de goedheid heeft zich met dezen menschlievenden handel te belasten, nog 5 gantangs rijst van elk huisgezin voor zich zelven mag eischen. Bovendien moet de bevolking het noodige zout van de vorsten tegen den buitensporigen prijs van 5 gantangs rijst per kop of halven batok koopen; men noemt dit pragei. Voor 't overige wordt de serah niet slechts door den regerenden vorst of Pangeran Depati, maar ook door den Pangeran Ratoe en den Pangeran Koening gevorderd, zoodat de arme Dajaks dikwijls schier niets van de vruchten hunner velden overhouden [2]). Het schijnt op vele plaatsen de regel te zijn dat de schuld, die niet binnen het jaar is voldaan, wordt verdubbeld [3]), en dat zoo zij drie jaren onbetaald blijft, de schuldenaar tot slavernij wordt gedoemd [4]).

Behalve de genoemde belastingen worden nog andere onder bijzondere omstandigheden gevorderd. Bij feesten en buitengewone gelegenheden, zoo als geboorten, besnijdenis, huwelijken en sterfgevallen in de vorstelijke familiën, worden de Dajaks aan eene buitengewone levering van kippen, kleedingstukken, rijstblokken, slijpsteenen en zelfs van eenig geld onderworpen. Men noemt deze belasting in Sintang

---

[1]) Gronovius, bl. 350.
[2]) Van Lijnden N. T., bl. 632, 633.
[3]) Gronovius HS., bl 16.
[4]) Van Lijnden N. T., bl. 628.

poepoel, en zelden blijven de Dajaks er een jaar van verschoond. In Tajan bedragen bij zulke gelegenheden de leveringen omstreeks de waarde van *f* 1 voor elke lawang [1]). Eene andere belasting, ofschoon niet van de Dajaks zelven gevorderd, toont nog duidelijker hoe deze door de Maleische vorsten als eene soort van lijfeigenen (serfs) beschouwd worden. De Chinezen die Dajaksche vrouwen willen huwen, moeten daarvoor, volgens den heer Gronovius, in Tajan eene som van *f* 48, in Sangouw van *f* 60, in Sekadouw van *f* 80, en in Sintang zelfs van *f* 200, bij wijze van losgeld, betalen, dewijl alsdan deze vrouwen ophouden het persoonlijk eigendom der vorsten te zijn [2]).

De invloed van het Gouvernement was tot dusverre, eenige weinige jaren uitgezonderd, die schier geene sporen hebben nagelaten, in de meeste streken van Borneo's Wester-afdeeling te gering, om krachtdadige bescherming aan de Dajaks te verleenen. Het heeft echter dien pligt, ook na de bezuinigingen door den heer du Bus de Ghisignies ingevoerd, niet geheel uit het oog verloren. en wij zullen beneden zien dat in 1833 in Sambas alle belastingen van de Dajaks gevorderd, ook de serah daaronder begrepen, door tusschenkomst van den resident zijn afgeschaft, met uitzondering van een hassil, die op *f* 10 's jaars voor ieder huisgezin bepaald en waarvan de invordering op eene zoo weinig mogelijk drukkende wijze geregeld is [3]). Meer zou ongetwijfeld voor deze ongelukkige bevolking gedaan zijn, indien onafgebroken ware voortgebouwd op de grondslagen in de jaren 1823—26 gelegd. Nadat wij de Dajaks in hun voorkomen en karakter, hun huisselijk leven, hunne wijze van oorlog voeren, hunne godsdienst en hun bestuur en verhouding tot de Maleische regenten hebben leeren kennen, zal ik het overige van dit boek besteden aan het verhaal van het in die jaren verrigte om met hen nader bekend te worden, hunnen toestand te verbeteren en hen ten nutte van het Gouvernement te doen arbeiden. Deze feiten splitsen zich in drie groepen: de vestiging van ons gezag in de bovenlanden aan de Kapoeas door den heer Hartmann, de togten tot uitbreiding der kennis van Borneo door den

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 632, 633; vgl. Ritter A., bl. 423.

[2]) Gronovius, bl. 353.

[3]) Publicatie van 12 Aug. 1833 in Off. Stukken HS., bl. 141 v. Art. 1 noemt als afgeschafte belastingen, behalve de serah, ook de sambouw en biris. De beteekenis dezer namen is mij onbekend.

heer G. Muller, en de pogingen van den resident van Sambas, van Grave, om in het ons afgestane Larah de kultuur van koffij en andere produkten onder de Dajaks te vestigen, verijdeld door nieuwe onlusten, welhaast onder de Chinezen uitgebroken. Uit de beschouwing dezer feiten zal ons blijken dat onze vernieuwde vestiging aan de boven-Kapoeas, in 1855, ten gevolge van in de laatste jaren herhaaldelijk en met aandrang gedane voorstellen [1], inderdaad slechts een toestand hersteld heeft, die reeds voor 1826 bestond, maar toen door overdreven zucht naar »voordeel en onmiddellijk voordeel," tot groote schade der arme Dajaks, ter kwader ure werd verstoord.

[1]) Zie het rapport van den Commissaris Prins van 24 April 1855, in »de Indiër" voor 1855, nº. 54.

ZESDE HOOFDSTUK.

Expeditie onder den Gezaghebber Hartmann naar Sintang. — Opheffing der tollen te Sangouw en Tajan. — Een post te Sangouw gevestigd. — Vertrek naar Sintang. — Instellingen van dat rijk. — Regeling van het bestuur te Sintang. — Togt naar Djongkong en ontdekking van het Maleische meir. — Vestiging van een post te Sintang en terugreis naar Pontianak. — Tweede reis van den heer Hartmann naar de bovenlanden. — Bezoek te Merengkiang. — Strooptogt van den Pangeran Ratoe van Sangouw op het gebied van Sadong. — Verrigtingen van den Gezaghebber te Sangouw. — Klagten van den Pangeran van Sekadouw over de werking van het contract. — Hagchelijke toestand van het garnizoen te Sintang. — Onrust door Pangeran Aria verwekt. — De heer Hartmann bezoekt de Melawi en Batang-Kajan. — Zijne verrigtingen te Silat, Soeheid, Salimbouw en Oelah-Lampong. — Zijne gedachten over het nut der uitbreiding van ons gezag tot de bovenlanden.

1823. De heer Hartmann was naauwelijks van zijne reis naar Matan teruggekeerd, of hij beijverde zich gevolg te geven aan den last, hem door den Commissaris verstrekt, om eene militaire vertooning in de binnenlanden te maken en te Sintang een garnizoen te vestigen. De heer Gronovius had na zijn rapport van 7 Nov. 1822 niet stil gezeten, maar, in zijne hoedanigheid van assistent-resident der binnen- en bovenlanden aan de Kapoeas, den togt van den heer Hartmann door het opzamelen van berigten zooveel mogelijk voorbereid, toen de expeditie, sterk omtrent 100 man, ingescheept op de flotilje van Radja Akil en verzeld door twee kanonneerbooten, in September 1823 van Pontianak vertrok [1]. Omstreeks het begin van October

[1]) Hartmann HS. II, bl. 2; vgl. boven, bl. 136, 207. De heer Hartmann verwijst in dit stuk wegens een deel zijner handelingen naar onderscheidene missives, door hem aan den Gouv. Generaal gerigt, en wegens zijnen togt van Sintang naar de meiren, naar een daarover gehouden dagregister. Deze stukken heb ik tot mijn leedwezen niet kunnen raadplegen. De volledigheid en misschien ook juistheid van mijn verhaal zal daarom misschien wel iets te wenschen overlaten.

bereikte zij Sangouw. De vorst van dat rijk, wien de berigten van dat tijdvak den titel van Sultan geven [1]), had sedert vele jaren met zijne naburen de vorsten van Sekadouw en Sintang in vijandschap geleefd, ten gevolge zijner pogingen om zich van den handel langs het bovendeel der Kapoeas uitsluitend meester te maken. Niet slechts had hij den zout-handel geheel aan zich gebragt, maar bovendien alle verkeer met de hooger gelegene landen door ondragelijke tollen bezwaard [2]). Dergelijke tollen werden ook te Tajan en elders, maar nergens tot zulk een hoog bedrag als te Sangouw gevorderd. Het hoofddoel van den Gezaghebber bij zijn bezoek aldaar was de opheffing dezer bezwaren te verwerven; en werkelijk gelukte het hem bij eene overeenkomst, den 4 October met den Sultan van Sangouw gesloten, de afschaffing van het zout-monopolie en der tollen te bedingen. Ten einde echter geen half werk ten behoeve van het binnenlandsch verkeer te verrigten, zond hij nu tevens den assistent-resident Gronovius naar het lager aan de rivier gelegen Tajan, om ook daar eene poging tot opheffing der tollen te beproeven. Dit gelukte tegen eene schadeloosstelling aan den vorst van *f* 1000 's jaars. Den vorst van Sangouw werd evenzoo eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 2000 aangeboden, doch hij wees die beleefdelijk af, zonder eene voldoende reden daarvoor op te geven [3]). 1823.

De heer Hartmann was over zijn bezoek te Sangouw bijzonder voldaan en met den vorst zeer ingenomen. Hij verheugde zich te meer over zijne inschikkelijkheid, daar hij gelegenheid had zich te overtuigen dat het voor het Gouvernement van groot belang was in goede verstandhouding met hem te leven, naardien hij niet slechts in zijn rijk, maar overal in de binnenlanden groot aanzien genoot. Later vernam hij herhaaldelijk de verklaring, dat zoo de Sultan van Sangouw zich aan het Gouvernement onderwierp, de verder bovenwaarts wonende vorsten zijn voorbeeld gereedelijk volgen zouden. Gelukkig dus dat de vijandige geest, die zich hier vroeger tegen het Gouvernement had geopenbaard, thans geheel was geweken; te meer daar de fortificatiën rondom Sangouw opgeworpen,

---

[1]) Hartmann HS. II, bl. 6; vgl. D. I, bl. 44.
[2]) Gronovius, bl. 346, Hartmann HS. II, bl. 6.
[3]) Hartmann HS. II, bl. 6, 7. Volgens Gronovius, bl. 345, bedroegen de tollen te Tajan *f* 4 voor ieder opvarend vaartuig, behalve de Chinesche bandongs, van welke *f* 24 gevorderd werd.

1823. den Gezaghebber niet te verachten schenen, zoodat eene onderwerping met geweld slechts door eene betrekkelijk groote opoffering van bloed en schatten ware te verkrijgen geweest [1]).

Voor 't overige werden door den heer Hartmann thans geene andere belastingen te Sangouw ingevoerd, dan het hoofdgeld der Chinezen. Hij meende dat de inning van andere geene goede uitkomsten hebben zou, ten ware hier een ambtenaar met een goed detachement troepen kon gevestigd worden. Maar ofschoon de keus voor den hoofdpost op Sintang gevestigd bleef, en vrees voor te groote kosten den Gezaghebber huiverig maakte meer dan de volstrekt noodige garnizoenen te plaatsen, oordeelde hij het nuttig een detachement van 8 à 10 man te Sangouw achter te laten, eene kleine redoute daarvoor op te werpen, en eene der beide kanonneerbooten hier tot den terugkeer der expeditie te stationneren, ten einde den voortgang van dat werk te bevorderen. Deze schikkingen gemaakt hebbende, vervolgde de heer Hartmann, zonder ditmaal Sekadouw aan te doen, de reis naar Sintang, waar de expeditie, ten gevolge der moeijelijkheden die de sterke stroom der Kapoeas aan het opvaren in den weg legt, eerst den 20sten October aankwam [2]).

Ofschoon het gewigtigste en uitgebreidste der binnenlandsche rijkjes, is Sintang nog weinig in mijn geschiedverhaal voorgekomen. Slechts zeer weinig is ons bekend van de vroegere lotgevallen van dezen staat. Eenmaal moet hij door Sukkadana en eenmaal door Banjermassin onderworpen en daardoor in eene zeer twijfelachtige leenroerigheid aan beiden geraakt zijn [3]). De verre afstand zelf verhinderde dat de vorsten dier rijken er eenig wezenlijk gezag uitoefenden, zoodat hunne aanspraken welhaast in vergetelheid geraakten. Het vorstelijk geslacht van Sintang belijdt wel is waar den Islam, maar is van Dajaksche afkomst; ik durf echter niet bepalen of zij afstammen van dien Poetan, die genoodzaakt werd de suprematie van Sukkadana te erkennen. De heer van Lijnden geeft in het voorbijgaan te kennen dat de vorsten van Sintang afkomstig zijn van de Dajak-Malo, die tot de Parische stammen of Kajans behooren, en schrijft het daaraan toe dat in dit rijk de gewoonte in stand is gebleven

[1]) Hartmann HS. II, bl. 7.
[2]) Hartmann HS. II, bl. 8; vgl. Tobias, bl. 9.
[3]) Zie D. I, bl. 191 en 264.

om Dajaksche slaven op het graf van vorsten en grooten te offeren [1]. Dit is intusschen geenszins het eenige voorbeeld waarin de instellingen van het Sintangsche rijk van de gebruiken der Maleijers en de voorschriften van den Islam afwijken. De besnijdenis, die bij de Mohammedanen gewoonlijk omstreeks de intrede in den manbaren leeftijd plaats heeft, wordt in Sintang aan den zoon eerst verrigt bij den dood van zijn vader, zoodat hij, wanneer deze lang leeft, soms zelf grootvader is alvorens de besnijdenis te ondergaan [2]. De veelwijverij, onder zekere beperkingen door den Koran toegestaan, is door de vorsten van Sintang eigenmagtig verboden: zij veroorloven wel is waar hunnen onderdanen meerdere goendiks of bijwijven te nemen, doch behouden alleen zich zelven het regt voor om meer dan ééne wettige vrouw te huwen [3]. Een zonderling en hoogst onzedelijk gebruik in dit rijk bestaat daarin, dat een man, in geval van te groote vertrouwelijkheid met eene gehuwde vrouw, den echtgenoot 64 realen voldoen en zijne vrouw overnemen moet [4]. De verdeeling der erfenissen geschiedt op Borneo's Westkust volgens de voorschriften van het Mohammedaansch regt; doch te Sintang bestaan hieromtrent belangrijke afwijkingen. Zoo kunnen er b. v. de erfstukken (poesaka's) niet door den schuldeischer worden in beslag genomen, maar zij komen aan de erfgenamen al zijn de schulden niet afbetaald. Ook heerscht er de vreemde gewoonte dat de aangenomen kinderen boven de eigene erven [5]. Doch wanneer de heer Gronovius de Sintangers ook van het drinken van arak in strijd met de leer des Korans beschuldigt, is dit een misdrijf waarvan de wedergade ook bij de belijders van een zuiverder Islamisme lang niet zeldzaam is. 1823.

Toen de heer Hartmann te Sintang aankwam, was de vorst van

---

[1] Van Lijnden N. T., bl. 596. Vgl. boven bl. 280.

[2] Gronovius, bl. 353.

[3] Van Lijnden N. T., bl. 602, 629.

[4] Van Lijnden N. T., bl. 602. Beboeting voor overspel ten behoeve van de beleedigde partij bestaat ook bij de Dajaks in het Banjersche, met even verderfelijk gevolg. De heer Becker (P., bl. 431) verzekert dat in de binnenlanden, waar geene bilians zijn, menig echtgenoot zijne jeugdige vrouw aanmoedigt om zich met vreemdelingen in te laten, ten einde eene reden te vinden om hen in de boete te slaan, en voegt er bij dat hij een Dajak gekend heeft die, vier nachten bij eene gehuwde vrouw geslapen en daardoor 40 realen verbeurd hebbende, daar hij niets bezat om te betalen, de pandeling van den echtgenoot werd.

[5] Van Lijnden N. T., bl. 630.

1823. dat rijk kort te voren overleden, en moest uit de leden van het vorstelijk geslacht door de hoofden der bevolking een opvolger gekozen worden. Er waren in dit geval onderscheidene pretendenten, en in weêrwil der ijverige pogingen door den heer Hartmann aangewend om eenstemmigheid te bewerken, verliepen er verscheidene dagen eer de keuze gevestigd was. Eindelijk werd de verheffing van Abang Sienkel, tweeden zoon van den overleden vorst, tot regeerder van Sintang aan den Gezaghebber bekend gemaakt en zijne goedkeuring daarop gevraagd. De heer Hartmann, die zeer geringe gedachten had van het verstand en de geschiktheid van dezen persoon, kon aanvankelijk niet tot de bekrachtiging besluiten; doch toen het hem duidelijk werd dat hij de bevolking op geene andere wijze zou kunnen tevreden stellen, trachtte hij van den nieuwen vorst nog vóór zijne verheffing te verwerven dat hij de waarneming der regering zou opdragen aan zijnen broeder Adei Djoen, die in bekwaamheid ver boven hem uitmuntte en zich daarenboven door zijne gunstige gezindheid jegens het Nederlandsch Gouvernement aan den Gezaghebber aanbeval. Dit gelukte en den 6den November werden Abang Sienkel, onder den titel van Pangeran Depati Soeria Negara, als vorst, en Adei Djoen, onder den titel van Pangeran Ratoe Koesoema Negara, als rijksbestuurder van Sintang plegtig uitgeroepen en gehuldigd [1]). Nadat de Gezaghebber een stuk grond verzocht en verkregen en de noodige orders om daarop met den meesten spoed eene redoute te bouwen gegeven had, zette hij zijnen togt langs de Kapoeas voort om tot de afgelegenste staatjes door te dringen [2]).

Tusschen Sintang en Silat woonde toenmaals een stam van vrije Dajaks onder een onafhankelijk hoofd, in eene kampong welke de heer Hartmann den naam geeft van Mantoeari [3]). Hij trachtte zich met dezen stam in betrekking te stellen, doch het bezoek der Europeanen boezemde hun zooveel vrees of weêrzin in, dat hij geen

---

[1]) Hartmann HS. II., bl. 8. Abang en Adei zijn te Sintang en in de naburige staatjes gewone titels van de mannelijke leden der vorstelijke familie, en Pangeran Depati is er de titel van den regerenden vorst. Van Lijnden N. T., bl. 626, 629.

[2]) Hartmann HS. II, bl. 9.

[3]) Ik vind deze Dajaks bij geene andere schrijvers vermeld, want zij moeten niet verward worden met de Dajaks van Taman of Mantoeari, waarvan D. I, bl. 56, gesproken is, doch die veel hooger aan de Kapoeas wonen. Op de kaart van Melvill van Carnbée echter vindt men een Mantoeari (of eigenlijk door eene schrijffout Mantoeri) op de aangeduide plaats.

toegang tot hunne woningen verwerven kon [1]). Daarop bezocht hij 1823.
achtervolgens de staten van Silat, Soeheid, Salimbouw, Piassa en Djongkong. Met de vorsten van Silat en Salimbouw sloot hij overeenkomsten, met het doel om daardoor de uitbreiding van den Nederlandschen invloed, van Sintang uit, voor te bereiden. De overige genoemde staatjes echter kwamen hem te onaanzienlijk voor om de moeite en het tijdverlies, aan de onderhandelingen verbonden, waardig te zijn. Intusschen wendde ook daar de Gezaghebber overal pogingen aan om de vorsten tot het tegengaan van het koppen-snellen hunner Dajaksche onderdanen te bewegen [2]). Overal werd de heer Hartmann door den heer Gronovius vergezeld; en te zamen hadden zij het genoegen, het eerst van alle Europeanen, op dezen togt het schoone en uitgestrekte meir te aanschouwen, onder den naam van Danau Melajoe bekend [3]), doch vroeger reeds zoo uitvoerig in deze bladen beschreven [4]), dat het onnoodig is hier langer bij deze gewigtige ontdekking stil te staan. Te Djongkong verzekerde men den Gezaghebber dat hij nog drie dagen roeijens verwijderd was van de plaats, die gerekend werd halverwege tusschen de monding en den oorsprong der Kapoeas gelegen te zijn. Daar echter hooger op geene staten van eenig aanbelang gelegen waren, besloot hij vanhier weder af te varen en naar Sintang terug te keeren, waar nog het een en ander te regelen was overgebleven [5]).

Daar gekomen liet de heer Hartmann, gerust op de goede gezindheid der bevolking en ten einde alle onnoodige kosten te mijden, de troepen die niet voor het garnizoen van Sintang bestemd waren, dadelijk naar Pontianak terugkeeren. Een detachement van omtrent 40 man bleef daar post houden, onder het bevel van den luitenant de Sturler, die tevens met het civiel gezag werd bekleed. Ook bleven voorloopig, en totdat de aangevangen redoute zou voltooid zijn, de tweede kanonneerboot en vier der kruispraauwen van den majoor Radja Akil aldaar gestationneerd. Na den opium en de arak, de goudmijnen en het houden van dobbeltafels tot het einde van 1824 verpacht te hebben, ten einde de opbrengst volgens het contract met den vorst van Sintang te deelen, vertrok de heer Hartmann

[1]) Hartmann HS. II, bl. 2, 3.
[2]) Hartmann HS. II, bl. 9.
[3]) Hartmann HS. II, bl. 3, Moor's Notices of the Ind. Archip., p. 6.
[4]) Zie D. I, bl. 27, 53.
[5]) Hartmann HS. II, bl. 9.

1823. naar Sekadouw, waar hij dezelfde middelen verpachtte, en vandaar naar Sangouw, waar hij den Kapitein-Chinees met de inning der hoofdgelden belastte. Den 4den December kwam hij te Pontianak terug, waar de troepen reeds vóór hem waren aangekomen [1]).

1824. Niet lang echter had de Gezaghebber van de vermoeijenissen van zijnen togt uitgerust, toen hem allerhande geruchten aangaande onlusten, die in de bovenlanden waren uitgebroken, ter oore kwamen. Dadelijk vatte hij het voornemen op zijnen togt derwaarts te hervatten, en den 27sten Junij begaf hij zich op reis, vergezeld door de luitenants Kruseman en de Roock, den majoor Radja Akil en Oewan Sahab, broeder van den Sultan van Pontianak, en geschenken medenemende, die het Gouvernement op zijn verzoek voor de vorsten langs de Kapoeas bestemd had. Na Tajan te hebben aangedaan, waar hij alles rustig vond, bereikte hij den 5den Julij Sangouw, en gaf, na de gewone pligtplegingen, den Sultan kennis dat hij een brief en geschenken voor hem had medegebragt, die den volgenden dag met de meeste staatsie werden afgehaald en over welke die vorst zijne bijzondere tevredenheid betuigde. De heer Hartmann verklaarde daarop dat hem ook de uitreiking van geschenken aan den Pangeran Ratoe was opgedragen; doch deze prins was van de hoofdplaats afwezig en had zich naar Merengkiang in de bovenlanden begeven [2]). Aan de rivier van dien naam, die op de grenzen van Sekadouw en Blitang ontspringt; de grootste diamanten oplevert die in deze streken voorkomen; de Bangkatat, bekend door hare warme zwavelbronnen, in zich opneemt; en vervolgens hare zwarte wateren met die der Sekajam-rivier vereenigt; woonde een stam van Dajaks, die de apanagie van den Pangeran Ratoe uitmaakten. Deze Dajaks waren als naar gewoonte aan de serah onderworpen; doch wanneer zij het hun geleverde ijzer, ten gevolge van misgewas, niet met de gevorderde hoeveelheid rijst konden betalen, waren zij verpligt het overige hunner schuld in diamanten te voldoen, die zij tot naauw noemenswaardigen prijs moesten afstaan [3]). De Pangeran Ratoe had zich thans in persoon naar Merengkiang begeven, om zijne Dajaks te verzamelen voor een strooptogt tot wraakoefening over de Maleijers en Dajaks van Sadong, een

---

[1]) Hartmann HS. II, bl. 10.
[2]) Hartmann HS. III, bl. 1, 2.
[3]) Van Lijnden N. T., bl. 548, Gronovius, bl. 348.

aangrenzend distrikt van Borneo's Noordkust, die een dertigtal zijner onderdanen gedood of gevankelijk weggevoerd hadden. De heer Hartmann, zich persoonlijk van den staat van zaken willende onderrigten, besloot dadelijk den Pangeran Ratoe te Merengkiang te gaan opzoeken. Doch dit distrikt werd door de Sangouwers met bijzonder ijverzuchtige zorg aan de blikken van alle vreemdelingen onttrokken. Zij hadden vaak verklaard dat nimmer een Europeaan of onderdaan van Pontianak den weg derwaarts zou betreden, tenzij hij hen met de wapenen mogt overwonnen hebben. En ofschoon, in weêrwil dier bedreigingen, de heer G. Muller, van wiens togten ik in het volgend hoofdstuk zal spreken, kort te voren tot Merengkiang was doorgedrongen, wendden zij ook nu alle middelen aan om den Gezaghebber van zijn voornemen terug te brengen en sloegen hem voor den Pangeran Ratoe liever naar Sangouw te ontbieden. Toen zij zagen dat zijn besluit onwankelbaar vast stond, trachtten zij hem te bewegen ten minste Radja Akil en Oewan Sahab te Sangouw achter te laten. Doch ook hiervoor bleef de Gezaghebber doof, en reeds in den namiddag van den 6den Julij begon hij met zijn gezelschap de Sekajam-rivier op te roeijen. De vaart werd echter door den snellen stroom en het lage water zeer bemoeijelijkt, en tegen den avond stiet de praauw zoodanig tegen de klippen, dat zij dringend herstelling behoefde, zoodat de reizigers eerst den volgenden dag Merengkiang bereikten. De heer Hartmann vond de woning van den Pangeran Ratoe gelegen op het punt waar de rivier van dien naam met de Sekajam te zamen vloeit. Ofschoon zij hem als eene ontzagwekkende sterkte was afgeschilderd, vond hij niets dan een huis, geheel gelijk aan die van andere Maleijers, en door kokos- en andere vruchtboomen omringd. 1824.

De Pangeran Ratoe was niet weinig verwonderd over het onverwacht bezoek. Hij ontving echter het reisgezelschap met veel beleefdheid en toonde zich zeer tevreden met de geschenken van het Gouvernement, die hem onder de gebruikelijke plegtigheden werden ter hand gesteld. Hierna onderhield de Gezaghebber den Pangeran Ratoe over zijn voornemen om die van Sadong te beoorlogen en trachtte hem daarvan af te brengen; doch de prins verklaarde dit ronduit voor onmogelijk, tenzij de heer Hartmann door eene militaire bezetting die van Merengkiang tegen de Sadongers wilde beschermen. De verre afstand der plaats, de moeijelijkheid om ze te bereiken, en de groote kosten voor het Gouvernement, die door

1824. geenerlei voordeel konden worden opgewogen, maakten het natuurlijk onmogelijk in dit voorstel te treden; en de heer Hartmann moest zich bepalen tot eene aanmaning aan den Pangeran om de geschillen met Sadong zoo spoedig mogelijk in der minne bij te leggen.

Deze aanmaning bleef nogtans zonder vrucht. Toen de heer Hartmann van zijnen togt hooger opwaarts den 9[den] Augustus te Sangouw terugkwam, verhaalde hem de Sultan dat, schoon hij het zooveel mogelijk had trachten tegen te gaan, de Pangeran Ratoe met 3000 Dajaks en 400 Maleijers van Merengkiang was uitgetogen om koppen te gaan snellen onder de Dajaks van Sadong. De Sultan had berigt ontvangen dat Abang Isa, broeder des Pangerans, reeds met 6 gesnelde koppen was teruggekomen; de Pangeran zelf echter had met zijne volgelingen een anderen weg ingeslagen en men had nog niets van hunne verrigtingen vernomen. De Sultan gaf zijn groot leedwezen te kennen dat de Pangeran Ratoe zoo weinig eerbied betoond had voor de vermaningen van den Gezaghebber, en scheen het hem zeer euvel te duiden dat hij zijne Dajaks in persoon tegen die van Sadong in het veld bragt, als eene handelwijze die door alle opregte Mohammedanen verfoeid werd, zoodat dan ook in twaalf jaren geen voorbeeld gezien was dat iemand der Maleische hoofden van Sangouw het koppensnellen had bijgewoond, veelmin zelf de Dajaks daartoe had aangevoerd. Den heer Hartmann bleef niets te doen over, dan den Sultan in zijne goede gevoelens, waarmede het hem waarlijk ernst scheen te zijn, te bevestigen.

Toen de Gezaghebber van Merengkiang was teruggekeerd, beklaagde zich de Sultan bij hem dat eenige Chinezen uit de bovenlanden zich naar Pontianak hadden begeven om vandaar naar hun vaderland terug te keeren, zonder hem de in dat geval gebruikelijke schatting van een tail goud voor den doortogt te hebben voldaan, en verzocht den heer Hartmann die gelden alsnog zooveel mogelijk te Pontianak voor hem te innen. Deze trachtte den Sultan te doen verstaan dat al dergelijke afpersingen, ten gevolge der met het Gouvernement gesloten verbindtenissen, nu ten einde waren, — eene leer welke den vorst bijzonder weinig scheen te behagen. Bij deze gelegenheid maakte de Gezaghebber ook de opmerking dat de Sultan groot berouw scheen te hebben over de weigering der som van ƒ2000 's jaars, hem vroeger als schadevergoeding voor de opheffing der tollen aangeboden. Het bleek hem

dat hij alleen geweigerd had uit trots of om zijne onderdanen te believen, die niet gaarne zouden gezien hebben dat hun vorst door het Nederlandsch Gouvernement bezoldigd werd, uithoofde der verpligtingen die hun daarvoor konden worden opgelegd. Voor het overige werd den Gezaghebber het hoofdgeld der Chinezen over 1824 naar behooren uitbetaald en aan den Sultan en het hoofd der Chinezen het hun toekomend aandeel ter hand gesteld [1]). 1824.

Wij zullen den heer Hartmann thans op zijn verderen togt langs de Kapoeas opwaarts tot Salimbouw volgen; ofschoon ik daarbij geene belangrijke feiten zal te vermelden hebben, kan toch het verhaal van zijn wedervaren strekken om ons van den staat der nog zoo weinig bekende bovenlanden eenig denkbeeld te geven.

Den 10den Julij bereikte hij Sekadouw, aan welks vorst, heden ten dage Sultan geheeten, hij slechts den titel geeft van Pangeran. Deze prins ontving de geschenken, die de heer Hartmann voor hem had medegebragt, met de gewone pligtplegingen en niet geringe vreugde. Voor het overige vernam de Gezaghebber van hem niets dan klagten over de gevolgen van het contract, dat hij met het Gouvernement gesloten had. De vorst was namelijk gewoon geweest van de Chinesche goudgravers in zijn gebied [2]) een jaarlijksche hassil van één tot drie bonkals goud voor iedere mijn, als regt tot bewerking van den grond, te vorderen, terwijl zij zich bovendien moesten onderwerpen aan een serah, waarbij zij een bonkal goud moesten geven voor iedere 200 gantangs rijst, en even buitensporige prijzen voor het hun geleverde blaauw linnen en andere goederen [3]). Volgens de contracten kwam van de opbrengsten der eerste soort de helft aan het Gouvernement, en waren die van de tweede geheel afgeschaft. In weêrwil daarvan had 's vorsten zoon beproefd de serah aan de Chinezen op te dringen, doch dezen hadden volstandig geweigerd. De Pangeran beklaagde zich zeer over de schade die hij in zijne inkomsten geleden had, en maakte van deze gelegenheid gebruik om uitstel te vragen van de levering van rijst, die hij aan het Gouvermement schuldig was voor drie kojangs zout, hem vroeger op last van den Commissaris Tobias verstrekt. De heer Hartmann deed den Pangeran zonder omwegen verstaan

---

1) Hartmann, HS. III; bl. 2—6.
2) Zie over dezen D. I, bl. 332.
3) Gronovius bl. 350; vgl. van Lijnden N. T., bl. 614.

1824. dat het Gouvernement den handel beschermen, de algemeene welvaart bevorderen en daarom geene knevelarijen gedoogen wilde, en dat, indien hij Pangeran zich niet goedschiks aan de wenschen van het Gouvernement had onderworpen, dit gepaste middelen zou hebben weten te bezigen om hem daartoe te noodzaken. Tevens gelastte hij dien vorst paal en perk te stellen aan de willekeurige handelingen, die zich zijn zoon jegens de inlanders en Chinezen veroorloofde. Te Soengei-Ajah, de voornaamste vestiging der Chinezen [1], inde hij, ofschoon niet zonder moeite, de hoofdgelden, pachten en belasting voor de bewerking der mijnen; hij stelde den Pangeran en de rijksgrooten van Sekadouw het hun daarvan toekomend aandeel ter hand, hun voorhoudende dat deze inkomsten slechts dan zouden stijgen, wanneer zij in het Gouvernement onbepaald vertrouwen stelden en door een zacht en regtvaardig bestuur de welvaart der bevolking bevorderden [2]. Ten einde alle knevelarijen te verhinderen en de geregelde werking van het contract te verzekeren, had de heer Hartmann reeds vroeger aan de hooge regering voorgesteld, een militairen post, onder bevel van een sergeant, te Soengei-Ajah te vestigen [3]; doch het blijkt mij niet dat hieraan eenig gevolg gegeven is.

Den 14den Julij bereikte de Gezaghebber Sintang, waar hij wel is waar alles voor het oogenblik rustig, doch den toestand verre van gunstig vond. Het garnizoen had veel door ziekten en gebrek aan geneeskundige hulp geleden, en zelfs de kommandant bevond zich in kwijnenden toestand. Weinig beter was het met de aangevangen fortificatiën gesteld. De soldaten waren gelegerd in eenige provisionele hutten, slechts door eene palissadering, grootendeels van slecht hout, en door eene gracht omringd. Bedreigd door een vijandelijken aanval van eene talrijke bende Dajaks, heimelijk bestuurd door Pangeran Aria, een broeder van den Pangeran Depati, had men zich gehaast althans iets tot stand te brengen, maar men had groote moeite gehad om werkvolk en de noodige bouwstoffen te bekomen. Wat de heer Hartmann bij deze gelegenheid vernam, gaf hem de overtuiging dat hij den heer de Sturler, wiens herhaalde klagten over de te Sintang heerschende onlusten hij grootendeels aan vrees

---

[1] Zie D. I, bl. 47, 332.
[2] Hartmann HS. III, bl. 6 8.
[3] Hartmann HS. I, bl. 32.

had toegeschreven, onbillijk had beoordeeld. De Dajaks waren zelfs reeds eenmaal ten getale van meer dan 100 in het Chinesche kamp gedrongen, om vandaar de in de nabijheid gelegerde bezetting te overvallen. 1824.

Nadat de geschenken voor de vorsten van Sintang met groote plegtigheid waren afgehaald, ontving de Gezaghebber in den morgen van den 15den Julij een bezoek van den Pangeran Ratoe, die zich zeer beklaagde over den onrustigen toestand waarin het rijk bij voortduring verkeerde, en de onmogelijkheid voor den Pangeran Depati en hemzelven, om hun gezag naar behooren te handhaven. Sedert jaren, verzekerde hij, had ieder zijner broeders een bijna gelijk aandeel gehad aan de opbrengsten der Dajaks, en het was hem genoeg gebleken dat het onmogelijk zou zijn hen in eene verandering te dien aanzien te doen berusten. Bovendien hadden eenige zijner broeders de vestiging der Europeanen te Sintang, die hen in hunne knevelarijen in den weg stond, met groot ongenoegen gade geslagen. Hij gewaagde daarbij ook van de pogingen van Pangeran Aria om eene schaar van Dajaks bijeen te brengen, ten einde daarmede het Nederlandsche établissement af te loopen. Hij Pangeran Ratoe had, zoodra hem dit was ter ooren gekomen, daarvan kennis gegeven aan den civielen en militairen kommandant, die zich zoo goed mogelijk in staat van tegenweer had gesteld. Dit had Pangeran Aria van zijn voornemen doen afzien; maar de Dajaks, die reeds in de nabijheid van Sintang verzameld waren en nu onverrigter zake moesten terugkeeren, hadden zich in ontevredene stemming verstrooid.

De heer Hartmann zou zeer gaarne dezen Pangeran Aria, die voor de rust van het Sintangsche rijk zoo gevaarlijk was, dadelijk hebben doen opvatten; maar hij werd daarvan afgeschrikt door de voorstellingen van den Pangeran Ratoe, die hem deed opmerken dat zijn broeder, door zijne zonen en dochters aan de prinsessen en prinsen langs de Melawi en Pinoe uit te huwelijken, zich een grooten invloed had weten te verschaffen, en dat zijne opligting ongetwijfeld een opstand in de Sintangsche bovenlanden zou ten gevolge hebben. De heer Hartmann achtte het Nederlandsch gezag voor zulk eene gevaarlijke proefneming nog niet genoeg in deze streken gevestigd. Hij bepaalde zich dus tot het doen ontbieden van den Pangeran Aria, wien hij op scherpe wijze zijn ongenoegen te kennen gaf, met bedreiging dat zoo hij ooit weder de oorzaak

1824. van nieuwe ongelegenheden werd, hij hem als rustverstoorder zou doen vatten en naar Batavia opzenden. Hij onderhield hem tevens over de afpersingen, die hij zich ten aanzien eeniger Chinezen had veroorloofd, met bedreiging van hen te zullen doen vermoorden, indien zij het waagden hem bij den Nederlandschen Gezaghebber aan te klagen. De Pangeran ontkende deze bedreiging te hebben gebezigd, en daar de bevreesde Chinezen zelven verzochten dat het onderzoek niet verder mogt worden voortgezet, zag de heer Hartmann zich genoodzaakt de zaak hierbij te laten rusten [1].

Een ander gerucht dat den Gezaghebber aangaande de handelingen van den Pangeran Aria ter ooren kwam, gaf hem aanleiding om ook aan de bovenlanden van Sintang langs de Melawi een bezoek te brengen. De Pangeran hield gewoonlijk zijn verblijf aan de monding der Batang-Kajan [2], die zich een weinig lager dan de Pinoe, en aan den tegenovergestelden of regter-oever, met de Melawi vereenigt. De oevers van dezen stroom en zijne talrijke zijtakken, waarvan de Tebidah de voornaamste is [3], worden door onderscheidene Dajaksche stammen bewoond, die zich inzonderheid op de rijstteelt toeleggen, waarvoor het land eene bijzondere geschiktheid bezit. Men begroot de hoeveelheid rijst die langs deze rivier wordt ingezameld, op wel 600 à 800 kojangs 's jaars. Nu was te Sintang het gerucht verspreid dat Pangeran Aria bij zijne woning aan den mond der Batang-Kajan eene benting wilde opwerpen, met het oogmerk om aldaar tollen te heffen van de rijst die langs die rivier zou worden afgevoerd. Dit zou zonder twijfel, hoe voordeelig ook voor den Pangeran, een noodlottigen invloed op den binnenlandschen handel hebben geoefend, waarom de heer Hartmann besloot zich, door den heer de Sturler vergezeld, naar de aangewezen plaats te begeven, ten einde zich te vergewissen of het gerucht waarheid sprak. De reizigers vonden echter, behalve de woning van den Pangeran, slechts een stuk land waarop het hout was afgebrand of gekapt, doch geene de minste sporen van eene benting. Zij beproefden nog de Batang-Kajan een eind weegs op te varen, maar zagen zich door het lage water tot een spoedigen terugkeer gedwongen [4].

---

[1]) Hartmann HS. III, bl. 8—11.

[2]) Thans ligt op deze plaats de kampong Nanga Kajan. Vgl. D. I, bl. 51.

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 552.

[4]) Hartmann HS. III, bl. 10—12.

De heer Hartmann verhaalt in zijn verslag eenige bijzonderheden van hetgeen hij op de vaart langs de Melawi tot aan den mond der Batang-Kajan zag en opmerkte, die wij als eene bijdrage tot de kennis des lands niet mogen over het hoofd zien. Hij bezocht eerst de goudwasscherij te Sinkawang [1], de eerste die, omstreeks 40 jaren geleden, door Chinezen in het gebied van Sintang was aangelegd, en vandaar langs eenige kleinere mijnen en ladangs opwaarts varende, bereikte hij den 31sten Julij de negerie Gandis, die toen ter tijd door eene vrouwelijke Radja, Dajang Bomi [2]) genaamd, bestuurd werd, en uit 30 zeer verspreid wonende huisgezinnen, te zamen ongeveer 300 zielen uitmakende, bestond. De vorstin bewoonde een groot en welgebouwd huis van ijzerhout, ter regterzijde van hetwelk een groote tampajan stond, halverwege in den grond begraven, en als een voorwerp van groote waarde in hooge eer gehouden. Deze Dajang Bomi was eenige jaren te voren gehuwd geweest aan een Pangeran van Pinoe, doch sedert van hem gescheiden. Zij leefde thans met twee mannelijke goendiks of bijzitten, die haar nimmer naderden zonder zich voor haar ter aarde te werpen. Onze reizigers hadden het geluk deze vorstin en hare zuster Dajang Ringa te zien en van laatstgemelde zelfs een bezoek op hunne praauw te ontvangen. Een geschenk van eenige stukjes linnen en chitz werd door de prinsessen met een tegengeschenk van tien kokosnoten beantwoord [3]. 1824.

De verdere verrigtingen van den heer Hartmann te Sintang bestonden in het vereffenen eeniger geschillen en eene vernieuwde aanmaning aan de vorsten om het koppensnellen tegen te gaan, vooral

[1]) Waarschijnlijk wel dezelfde die bij van Lijnden N. T., bl. 614, Somkoeang heet.

[2]) Dajang is in de bovenlanden een gewone titel voor vrouwelijke leden van een vorstelijk geslacht. Van Lijnden N. T., bl. 629.

[3]) Hartmann HS. III, bl. 12, 13. Zulke vrouwelijke Radja's komen onder de Dajaks wel meer voor. Zie wat Becker R., bl. 323, en Weddik K., bl. 130, verhalen van de beruchte Adji Sitti, gescheidene vrouw van den Sultan van Koetei Mohammed Motslihoe'd-din, en nog in 1847 als vorstin over de Dajaks te Kota-bangoen aan de rivier van Koetei gebiedende. Na de ontbinding van haar huwelijk hield zij een harem van mannen, en strafte ontrouw met den dood. Als man gewapend en gekleed voerde zij in jeugdigen leeftijd menigen strooptogt aan, zoowel op het gebied der Wester-afdeeling als op dat van Banjer-massin en Broenei ondernomen; doch in den tijd waarvan de aangehaalde schrijvers gewagen, was zij oud en zat van jaren, en liet het bevel over hare troepen aan andere aanvoerders over. Vgl. nog boven, bl. 252.

1824. naar aanleiding van een berigt dat een paar maanden geleden de Dajaks aan de rivier Tamponak, die mede tot het gebied van Sintang behoort en een weinig beneden de Melawi aan dezelfde zijde in de Kapoeas valt [1]), 32 koppen op hunne vijanden hadden veroverd. Ook beraamde de Gezaghebber met den civielen en militairen kommandant de Sturler en den luitenant-ingenieur Caspari de noodige plannen om den aangevangen bouw der redoute zoo spoedig mogelijk ten einde te brengen [2]).

Inmiddels had de heer Hartmann, nog vóór zijn bezoek aan de Melawi, zijnen togt nog verder opwaarts uitgestrekt. Toen hij den 18den Julij te Silat kwam, vond hij den Panembahan afwezig, waarom hij dadelijk zijne reis naar Soeheid vervolgde. Hij ontmoette echter den Panembahan op weg en gaf hem kennis dat hij een brief en geschenken van het Gouvernement voor hem had medegebragt. De vorst verzocht hem die tot zijne terugkomst te Silat bij zich te houden, als op dat oogenblik niet in de gelegenheid ze met den vereischten eerbied te ontvangen. De plegtige uitreiking had dus eerst den 25sten plaats, toen de Gezaghebber te Silat was teruggekeerd. De Panembahan verzocht bij die gelegenheid den heer Hartmann om zijne medewerking tot het ontginnen der mijnen, deels door het verleenen van een voorschot, deels door de Chinezen aan te moedigen zich ter goudgraverij naar Silat te begeven, waar slechts een 30tal mijnwerkers waren, terwijl de goudgronden, naar des vorsten gevoelen, aan meer dan 100 werk konden verschaffen. Hij scheen zeer doordrongen van het belang om de schatten, in den schoot van zijn gebied verborgen, in den handel te brengen, en de heer Hartmann, die hem als een der meest aan het Gouvernement gehechte hoofden in dit gedeelte van Borneo beschouwde, beloofde hem bij den Gouverneur-Generaal op het verleenen van een voorschot van *f* 2000 à *f* 3000, onder behoorlijke voorwaarden ter restitutie, te zullen aandringen [3]).

Na een kort verwijl te Soeheid, waar hij aan den vorst, die den titel van Raden voerde en geene Dajaks onder zich had [4]), eenige

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 551.
[2]) Hartmann HS. III, bl. 9, 13.
[3]) Hartmann HS. III, bl. 13, 15. De heer van Lijnden N. T., bl. 626, noemt den vorst van Silat Pangeran Anom.
[4]) Van Lijnden N. T., bl. 626, noemt den vorst van dit landje Pangeran Soema di Laga. De Dajaks in dit gebied schijnen vrij te zijn: zie D. I, bl. 52, 53.

eenige kleine geschenken ter hand stelde, bereikte de Gezaghebber 1824.
den 21[sten] Julij de negerie Salimbouw. Bij zijne aankomst kwam hem de Pangeran dadelijk bezoeken, en de brief en geschenken van het Gouvernement werden hem op de gebruikelijke wijze overhandigd. Met vreugde begroette hier de heer Hartmann eenige kooplieden van Pontianak, die hem hunne dankbaarheid betuigden over de maatregelen van het Gouvernement, waardoor zij in staat waren gesteld in deze afgelegen gewesten een voordeeligen handel te drijven, terwijl het hun vroeger niet was vergund geweest hooger dan Sangouw, of uiterlijk Sintang, op te varen.

Reeds te Sintang had de heer Hartmann vernomen dat de Pangeran van Salimbouw, in weêrwil zijner beloften, het koppensnellen nog niet had laten varen. Toen de Gezaghebber hem naar de reden daarvan vroeg, erkende hij volmondig dat hij met eenige zijner Dajaks een togt tegen die van Batang-Loepar had ondernomen, om zich te wreken over den moord aan eenige zijner onderdanen gepleegd, doch dat zij slechts drie of vier koppen hadden kunnen magtig worden. Hij voegde er bij dat hij lang geaarzeld had, alvorens tot dezen maatregel over te gaan, uit vreeze van zich het misnoegen van het Gouvernement op den hals te halen, doch dat de aandrang zijner onderdanen, zelfs de vrouwen niet uitgezonderd, te sterk was geweest, dan dat hij aan hun verzoek had kunnen weêrstand bieden. Hij betuigde echter dat hij met deze zijne naburen in vrede wilde leven, zoo de Gezaghebber kon te weeg brengen dat zij hem en zijne onderdanen geen overlast aandeden; maar kon toch tevens niet verbergen dat hij aan de gewoonte van koppensnellen zeer gehecht was en de daaraan verbonden feestvreugde ongaarne voor altijd zou ontberen. De heer Hartmann moest zich tot zeer algemeene beloften bepalen, daar hij zeer wel begreep dat het voor het Gouvernement vooralsnog niet doenlijk was de strooptogten te verhinderen van een Dajakschen stam, die toen nog aan de overzijde van het gebergte, aan de rivier Batang-Loepar en in het gebied van Broenei, was gevestigd [1]).

De Pangeran van Salimbouw verlangde zeer den luitenant de Roock bij zich te houden, die den Gezaghebber vergezelde, en ging zelfs in zijne onnoozelheid zoo ver van dezen eene som van *f* 200 en meer daarvoor aan te bieden. Toen hij vernomen had dat de

---

[1]) Later zijn zij naar het Nederlandsch gebied verhuisd; zie D. I, bl. 55.

1824. heer Hartmann zoo maar niet over zijnen reisgenoot kon beschikken, wendde hij zich tot den heer de Roock zelven met de bede dat hij hem niet verlaten zou, en met het verleidelijk aanbod van hem zelfs twee vrouwen te schenken, 't welk evenwel de verlangde werking miste. Hij verzocht nu den Gezaghebber dat hij bij zijne eerste terugkomst 4 of 6 Europeanen van 12 tot 14 jaren voor hem zou medebrengen, en toen hij vernam dat ook dit niet mogelijk was, vroeg hij of hij dan ten minste geene blanke slaven tegen betaling zou kunnen bekomen, en toonde zich zeer verwonderd toen hij vernam dat de slavernij onder de Europeanen niet bestond.

De heer Hartmann had reeds den 23sten Julij voor zijn vertrek van Salimbouw bepaald, toen hij zich door de dringende uitnoodiging van den Pangeran tot bijwoning van een vischmaaltijd, genoopt vond zijn verblijf nog éénen dag te rekken. Ten gevolge van den buitengewoon lagen waterstand, welke met dien tijdens het vorig bezoek des Gezaghebbers in November te voren wel 40 voet verschilde, wemelde de rivier zoodanig van bevolking, dat de lucht onverdragelijk werd, en kocht de heer Hartmann voor 20 dubbeltjes zooveel visch, dat 40 inlanders die niet in éénen dag konden opeten. Hij bejammert het dat de inwoners zich niet op het droogen en inzouten van visch toelegden, en schijnt dit alleen aan hunne traagheid te wijten; doch ik moet in bedenking geven of de hooge prijs van het zout in deze afgelegen gewesten niet als de voorname oorzaak zou kunnen beschouwd worden [1]).

Den 24sten Julij namen eindelijk onze reizigers den terugtogt aan en bereikten nog denzelfden dag de Dajaksche negerie Oelah-Lampong, tusschen Soeheid en Silat, aan welker hoofden zij eenige geschenken gaven, die met groote tevredenheid door hen ontvangen werden. Deze Dajaks, ofschoon tusschen Maleische staatjes ingesloten, waren onafhankelijk gebleven; zij behoorden tot de Parische stammen of Kajans, van welke zij als het ware een voorpost vormden, en hadden de bijzonderheden van hunne gewoonten en levenswijze, waarover ik in het volgend hoofdstuk breeder zal spreken, grootendeels behouden. Ik heb reeds elders opgemerkt dat zij thans weder naar de diepere binnenlanden verhuisd zijn [2]). De heer Hart-

---

[1]) Hartmann HS. III, bl. 14—17.
[2]) D. I, bl. 53.

mann schat hun getal op 60 huisgezinnen [1]) en vond hunne woningen op een berg opgerigt en door een dubbele palissadering tegen onverhoedsche aanvallen beschut. Hij werd door hen met bijzondere hartelijkheid ontvangen, en zij betuigden hem dat, zoo onze bezetting te Sintang door andere inlandsche volken mogt worden aangevallen, zij ons gaarne hunne hulp verleenen en op den eersten wenk ten strijde gereed zouden zijn. De Gezaghebber bedankte hen voor hun goedgunstig aanbod, doch verzekerde hun dat er voor het tegenwoordige geene aanleiding bestond om daarvan gebruik te maken. 1824.

Ik heb boven reeds aangestipt wat de heer Hartmann nog op zijne terugreis te Silat, Sintang en Sangouw verrigtte, en kan dus hier het verhaal van dezen togt besluiten met de opmerking dat hij den 13den Augustus Pontianak weder bereikte [2]).

Ik mag dit hoofdstuk niet eindigen zonder een woord over de plannen en vooruitzigten, die de heer Hartmann ten aanzien der herhaaldelijk door hem bezochte bovenlanden koesterde: wij zullen er te beter den geest door leeren kennen die de toenmalige Nederlandsche beambten op Borneo bezielde, en die, ofschoon hunne begrippen van staathuishoudkunde lang niet helder waren, ver van de bekrompenheid van een volgend tijdvak verwijderd was. Ofschoon de Gezaghebber gereedelijk erkende dat de regtstreeksche voordeelen door het Gouvernement uit de binnenlanden te trekken, zich in de eerste jaren tot de opbrengst van de belasting der mijnen, de hoofdgelden en de pachten zouden bepalen, stelde hij zich in andere opzigten van de contracten, met de verschillende vorsten gesloten, inzonderheid wegens de opheffing der tollen en van allen gedwongen handel, de gunstigste uitwerking voor. »Ik twijfel geenszins," dus luiden zijne eigene woorden, »of alsnu zullen meerdere waren van »Pontianak naar de bovenlanden vervoerd en aldaar verkocht worden, hetgeen niet missen kan voor den handel van Java de gunstigste gevolgen te hebben. Er zullen echter één of twee jaren »noodig zijn eer men de gevolgen met juistheid kan bepalen, daar »de geringe volksklasse met de Europeanen onbekend en door de »hoofden uit eigenbelang opzettelijk voor hen bevreesd gemaakt is. »Zij hebben op sommige plaatsen gepoogd hun diets te maken

---

1) Van Lijnden N. T., bl. 583, tamelijk overeenstemmend, op 325 zielen.
2) Hartmann HS. III, bl. 17, 18.

1824. »dat het eenige doel der Europeanen met het bezoeken hunner lan»den en het plaatsen van ambtenaren is, van de inwoners hoofd»gelden te vorderen en hen aan alle mogelijke afpersingen te on»derwerpen. Anderen hebben die onkundige menschen in het denk»beeld gebragt dat men, zooals dit wel vroeger heeft plaats gegre»pen, de Dajaksche jongelingen naar Java zou voeren, om de leger»korpsen aan te vullen. Die kunstmatig opgewekte vrees zal lang»zamerhand door het zacht bestuur van bekwame ambtenaren moeten »worden uitgeroeid, aleer de bevolking met vertrouwen hare toe»vlugt zal nemen tot de bescherming van het Gouvernement, en »zich alzoo vrijmaken van de verdrukking en knevelarij harer tyran»nen, wier hebzucht geene palen kent.

»In de eerste jaren zal men nog niet kunnen verwachten dat de »Dajaks zich op de kultuur van koffij, peper en andere produkten »zullen toeleggen, doordien zij te veel aan een zwervend leven ge»woon zijn en zij zich zelden langer dan een paar jaren op dezelfde »plek ophouden, en hunne rijstvelden weder verlaten zoodra er te »veel onkruid in opschiet. Derhalve zullen de Maleijers of Chinezen »het voorbeeld van kultures moeten geven, doch de Maleische hoof»den die ik hierover heb onderhouden en met de voordeelen die hun »de kultures zouden kunnen aanbrengen, bekend gemaakt, hebben »mij als uit éénen mond betuigd, huiverig te zijn om een aanvang »met planten te maken, voor en aleer door het Gouvernement een »paar tuinen waren aangelegd, die hen proefondervindelijk met de »voordeelen van het planten van koffij en peper zouden bekend »maken.

»Volgens geloofwaardige, van tijd tot tijd door mij ingewonnen »berigten, ben ik overtuigd dat de opbrengst der mijnen van Mon»trado en Mandor vermindert. Daar intusschen die van Sekadouw »en Sintang nog rijkelijk van goud voorzien zijn, komt het mij »niet onwaarschijnlijk voor dat allengs verhuizingen van eerstge»noemde streken naar de laatstgemelde zullen plaats hebben, het»geen de opbrengst van de pachten en den handel aanmerkelijk zou »doen toenemen, en bovendien nog dit voordeel zou opleveren, dat »de Chinezen aldaar regtstreeks onder het Gouvernement zouden »staan en een tegenwigt tegen de inlandsche bevolking zouden vor»men. Om het wenschelijke der meerdere verspreiding van de »Chinezen te doen in het oog vallen, is het genoegzaam op te mer»ken, hoeveel gemakkelijker de daardoor verzwakte kongsies in be-

»dwang zouden te houden zijn. Ook zouden de Chinezen, te midden der Dajaks wonende, ten gevolge van den omgang met hen »en vooral van huwelijken met Dajaksche vrouwen, waartoe zij zeer »genegen zijn, dezen allengs met meerdere behoeften bekend maken. »Mogten nogtans, tegen mijne verwachting, geene Chinezen van »Montrado en Mandor naar Sekadouw en Sintang willen verhuizen, »dan zou het, mijns inziens, hoogst nuttig zijn om de hier met »de Chinesche wankangs aankomende nieuwelingen, voor zoo verre »zij niet door familie-betrekkingen gebonden zijn om zich in de »mijndistrikten neder te zetten, met eenig door het Gouvernement »gegeven voorschot naar de binnenlanden op te zenden [1]." 1824.

Wat is er van deze goede voornemens en schoone vooruitzigten geworden? van de vermeerdering des handels langs de Kapoeas? van de kultuur van koffij en peper door het voorbeeld van Gouvernementstuinen aangemoedigd? van de verhuizing van Chinesche mijnwerkers naar de binnenlanden, even wenschelijk voor de rust der stranddistrikten, als voor de welvaart dier meer afgelegen gewesten? De oorlog in 1825 op Java uitgebarsten, veroordeelde de zaken op Borneo tot een verderfelijk status quo. De daarop gevolgde bezuinigings-maatregelen van 1826 zullen het verdere antwoord geven.

[1]) Hartmann HS. II, bl. 11—13. In HS. I, bl. 19, 20, noemt de heer Hartmann den gunstigen invloed van de opheffing der tollen op het debiet van goederen onberekenbaar, „De prijs van het zout," zegt hij: „is thans boven Sintang niet hooger dan te Pontianak."

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De heer G. Muller maakt zich gereed tot zijn togt naar het land der Kajans. — Woonplaatsen, stammen en opperhoofden der Kajans. — De Kajans in de binnenlanden van Redjang. — Muller neemt de kusten op tot aan de monding der Redjang-rivier. — Het eiland Serasan. — Ontmoeting voor den mond der Redjang. — Muller ziet zich genoodzaakt onverrigter zake naar Sambas terug te keeren. — Hij neemt de kusten van Sambas tot Pontianak op. — Zijne eerste reis langs de Kapoeas. — Zijn verblijf onder de Kajans. — Zeden en gewoonten der Kajans: tatoeëren, oor- en andere lijfsieraden, wapenen, ijzersmelterijen, muzijk-instrumenten, woningen, levenswijze, plegtige vriendschaps-verbonden, huwelijken, behandeling der lijken, godsdienstbegrippen. — Mullers terugtogt. — Zijne tweede reis langs de Kapoeas. — Zijn vertrek naar Java en verblijf aldaar. — Zijne zending naar Koetei. — Hij dringt langs de Koetei-rivier in de binnenlanden van Borneo door. — De Poenans en Manketans. — Moord aan Muller gepleegd. — Verschillende berigten en vermoedens omtrent zijn uiteinde.

1823. Ons verhaal keert thans terug tot de verrigtingen van den heer Muller, die, na zijn bezoek te Matan, Simpang en Koeboe, in Januarij 1823 naar Sambas terugkeerde, om daar het geschikte tijdstip voor den voorgenomen togt naar de Kajans af te wachten. In den aanvang vond hij, wegens het verergerd aanzien van de zaken der Chinezen, geene vaartuigen voor deze onderneming beschikbaar, en eerst toen in de maand Mei de kongsie Tai-kong zich onderworpen had, mogt Muller hoop voeden dat hij tot het volvoeren van den last, hem door den Gouverneur-Generaal opgedragen, spoedig zou worden in staat gesteld.

Ook nu evenwel namen zijne teleurstellingen nog geen einde, en de resident, door andere gewigtige zaken bezig gehouden, betoonde in het bevorderen dezer onderneming niet al den ijver, dien de voortvarende Muller meende te mogen verwachten. Deze begon te gelooven dat men hem opzettelijk moeijelijkheden in den weg legde en zijne geheele onderneming zocht te verijdelen. Het meest

smartte hem dat hem eene begeleiding van 5 of 6 Europesche soldaten geweigerd werd, op welke hij den hoogsten prijs stelde, daar hij de Maleijers niet in staat achtte om behoorlijk op hunnen post te waken. Eindelijk was bepaald dat de vaartuigen den 19den Junij moesten gereed zijn. Zij bestonden in eene kanonneerboot, onder bevel van Jonker Banzen, met 25 matrozen, waaronder drie Europeanen en de overigen Javanen, en vier praauwen te zamen met ongeveer 80 Maleijers bemand. Op een der vaartuigen bevond zich de heer Muller met een Chineschen timmerman en zes mijnwerkers van dezelfde natie, op eene andere de broeder des Sultans, Pangeran Anom, die thans de uitrusting ontzagwekkend genoeg schijnt geoordeeld te hebben om zijne vroegere bezwaren te overwinnen [1]). De beide overige praauwen behoorden tot de flottilje van den Majoor Radja Akil, die echter den togt niet in persoon medemaakte. De wapening dezer inlandsche vaartuigen, en nog meer de daarop geoefende tucht, waren zoo gebrekkig, dat de heer Muller er zich weinig nut van durfde beloven, en den togt aanvaardde onder een somber voorgevoel dat het doel nimmer zou bereikt worden [2]). 1823.

Toen de dag des vertreks daar was, bleek het dat de inlandsche vaartuigen met hunne uitrusting nog niet gereed waren, en dat de Pangeran zijn volk nog moest bijeenbrengen en eenige bijgeloovige ceremoniën verrigten, zonder welke hij het niet wagen durfde den togt te ondernemen. Den 23sten voer de Pangeran de kleine Sambas-rivier op tot aan eene plaats waar een hem toebehoorend rijstveld gelegen was. Hier werden, bij een grooten Bandara-boom, allerlei plegtigheden verrigt en zelfs een offer aan de kaaimans gebragt, die zich in de rivier ophouden. Soortgelijke plegtigheden werden vervolgens ook bij den kraton des Sultans herhaald om den invloed der booze geesten te weren, en deze vorst ging zelf daarbij voor. Muller verloor zijn geduld en zakte den 27sten af naar Pamangkat aan den mond der rivier, om daar den Pangeran Anom af te wachten, die nog een deel van zijn volk

---

[1]) Vgl. boven, bl. 147, 148. De heer Muller noemt dezen prins steeds Pangeran Anom, maar hij schijnt dezelfde te zijn als de Pangeran Bandhara. Uit van Grave HS. I, bl. 18, blijkt toch dat de Pangeran Bandhara tot half Augustus van Sambas afwezig was en toen ziek terugkeerde. Deze tijdsbepaling komt met het tijdstip der terugkomst van den heer Muller te Sambas overeen.

[2]) Blume, bl. 122—128.

1823. heette te missen, maar werkelijk bezig was eenige meiden op te vangen, die hem op de reis tot verstrooijing konden strekken [1]).

De Kajans of Dajak-Pari [2]) kunnen in het algemeen gezegd worden de centrale deelen van Borneo te bewonen en zich in verschillende rigtingen tot aan de grenzen der Maleische bezittingen uit te strekken. Het middelpunt van hun gebied is omstreeks den oorsprong der drie groote rivieren, de Kapoeas, die naar het Westen, de Mohakkam of Koetei-rivier, die naar het Oosten, de Barito of rivier van Banjermassin, die naar het Zuiden afvloeit. Zij zijn verdeeld in een groot aantal stammen, zoodat men in hun land reizende, iederen nacht onder een anderen stam vertoeft. Maar hunne woonplaatsen vormen geen aaneengeschakeld gebied: andere, soms aan hen onderworpen stammen wonen daartusschen, en ofschoon zij zich in het algemeen op goeden afstand van de kusten verwijderd houden, vindt men somtijds stammen die te midden of in de nabijheid der Maleische staten zijn gevestigd [3]). Dit geldt van den stam van Kajans dien de heer Hartmann, gelijk wij zagen, te Oelah Lampong gevestigd vond, doch die later weder naar de diepere binnenlanden verhuisd is, en ook van de Kajans aan de Barram-rivier [4]), die zich eerst sedert 25 jaren, ten gevolge van geschillen, uit de bovenlanden der Redjang derwaarts begeven hebben [5]). Schier al hunne stammen zijn onafhankelijk, en ofschoon de vorsten van Koetei zich veel moeite gegeven hebben om die aan de boven-Mohakkam, waaronder de Modang en Bahau de voornaamste zijn, aan hun gezag te onderwerpen, is hun dit nimmer op den duur of althans slechts zeer onvolkomen gelukt [6]). De Kajans aan de boven-Kapoeas en in het gebied van Broenei boezemen aan de Maleijers meer vrees in, dan zij voor hen gevoelen. De heer Tobias was van meening dat zij, ofschoon onder verschillende hoofden levende, toch een zeker gemeenschappelijk bestuur hadden, waardoor zij hun zelfstandig bestaan handhaafden en aan de andere Dajaks en Maleische vorsten ontzag inboezemden [7]). Zeker is het dat vaak een groot aantal kampongshoofden

---

1) Blume, bl. 129.
2) Zie over deze beide benamingen D. I, bl. 167.
3) Mundy I, p. 257, 258, Low, p. 321, 322, Burns, p. 140—142, Tobias HS., bl. 12, 13.
4) Zie Inleiding, bl. LXXXVIII.
5) The Barram-river, p. 686, 687.
6) Weddik K., bl. 143 v., 148.
7) Tobias HS., bl. 13.

(in hunne taal kapoei) het gezag erkennen van een gemeenschap- 1823.
pelijk opperhoofd, dat zich den titel van Radja geeft en door de bevolking uit de zonen, soms uit de dochters, van den overleden vorst gekozen wordt [1]); doch dat een gemeenschappelijke band alle stammen van Kajans vereenigen zou, schijnt door de naauwkeuriger berigten van latere schrijvers niet te worden bevestigd.

Het zou een moeijelijk en langwijlig onderzoek vorderen, na te gaan tot hoever zich in verschillende rigtingen de woonplaatsen der Kajans uitstrekken, en welke stammen moeten gerekend worden tot deze bijzondere afdeeling der bevolking van Borneo te behooren; en hoezeer onze kennis van Borneo's binnenlanden ook in latere jaren is toegenomen, ik twijfel of daarvoor zelfs in de berigten van von Dewall, Schwaner, Becker en Burns genoegzame bouwstoffen voorhanden zijn. In allen gevalle zou zulk een onderzoek buiten de grenzen van dit werk liggen, daar de meeste en magtigste Parische stammen in het gebied van Koetei en van Broenei gevestigd zijn. De Kajans welke de heer Tobias bij zijne plannen tot uitbreiding van het Nederlandsch gezag bepaaldelijk op het oog had, en wier land de heer Muller thans inzonderheid voornemens was te gaan bezoeken, waren die der bovenlanden aan de Redjang-rivier, onder welke zich later de Engelschman Burns geruimen tijd heeft opgehouden, en die ons door zijne berigten naauwkeurig bekend zijn [2]). Volgens dezen schrijver wonen zij zuidwaarts tot aan en langs de rivier Djinian, die niet ver van de bronnen der Kapoeas moet ontspringen en zich boven Serekei met de Redjang, waarvan zij de voornaamste tak is, vereenigt [3]). De heer Muller had van zijne Maleische berigtgevers vernomen, dat zij 50 à 60 uren (roeijens?) landwaarts inwoonden, zeer talrijk waren en onder verschillende hoofden stonden, onder welke zekere Akam Battoe het meest bekend was; en dat er geen ander middel was om hen te bereiken, dan door de rivier Redjang of Limbong op te varen, voorbij de Maleische kampong Redjang, waar de Sultan van Broenei het gezag aan een Mantri, onder den titel van Petinggi, had toevertrouwd, en eenige horden van zeer woeste Dajaks, wier roof-

---

[1]) Low, p. 322, Dalton, p. 48, Weddik K., bl. 97, 143, 151. Het blijkt uit deze berigten dat ook de mindere hoofden dikwijls Radja's genoemd worden.

[2]) Zie Inleiding, bl. LXXXVIII.

[3]) Burns, p. 140.

1823. zucht en bloeddorst het gevaar der onderneming niet weinig vermeerderden [1]).

Eindelijk was de Pangeran Anom gereed en de expeditie ging noordwaarts onder zeil, zich houdende in de nabijheid der kust van Sambas, welker naauwkeurige opneming van den mond der rivier tot Tandjong Datoe hare eerste vrucht was [2]). Muller zeilde tusschen den 8sten en 9den Julij, niet zonder moeite en met verlies van een anker, ten gevolge van rukwinden en den sterken stroom, Tandjong Datoe om, en ontmoette hier Seijid Hasan op zijne terugreis van Broenei naar Sambas [3]). Voorbij dezen hoek komt men in de schoone bogt van Datoe, die zich van hier uitstrekt tot Tandjong Sirik en de rivieren van Samatan, Loendoe, Serawak, Samarahan, Sadong, Batang-Loepar, Seribas, Kalaka, en ten laatste ook de Redjang-rivier in zich opneemt. Muller vond aan de mondingen van al deze rivieren overal Maleijers genesteld, die daardoor meester waren van de toegangen tot het binnenland. Zij waren meestal of zelven zeeschuimers, of verleenden althans schuilplaatsen aan de roovers die zich hier van elders verzamelden. Deze roovers hadden het inzonderheid gemunt op de praauwen die de groep der zuidelijke Natoena's bezochten, terwijl ook de arbeidzame bewoners dezer eilanden zooveel van hen te lijden hadden, dat zij zich allen naar het grootste, Serasan geheeten, hadden teruggetrokken. Dit eiland stond onder het bestuur van een Orang-kaja en had eene bevolking van omstreeks 1200 zielen, die zich door den landbouw,

---

[1]) Blume, bl. 115, 116, Tobias HS., bl. 12; vgl. Burns, p. 141, 142: „Besides the mongrel Malays of the coast, there are eleven other tribes „located between them and the Kayans, namely the Kanawit, Bakatan, „Lugat, Tanyong, Tatau, Balinian, Punan, Sakapan, Kajaman, Bintulu „and Tilian, — the majority of whom are tributary to the Kayans..... „Of these the Bakatan and Lugat are the most predatory and mischievous. „Gipsey-like, having no settled abode, they roam at will through the „jungle, subsisting on its produce and on what they procure bij theft „from the other tribes. They are the slave-merchants of the country, „stealing the members of one tribe to sell them to the next." De Petinggi van Redjang is reeds boven, bl. 148, vermeld. Over de kampong Redjang zie Keppel M., I, p. 170.

[2]) Zie D. I, bl. 110—116. Over het ijzer van Likoe, ald. bl. 113 vermeld, vond ik later eene aanteekening in het Nat. Tijdschr. v. N. I., Jaarg. VI, bl. 164, terwijl latere berigten omtrent Palo gevonden worden in het „Verslag van een reisje naar Palo en Tandjong Datoe" door Dr. J. H. Croockewit, in het „Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Bat. Gen.," D. III, bl. 387—396.

[3]) Zie boven, bl. 197.

het kweeken van tuinvruchten en het vervaardigen van fijne, door den ganschen Archipel gezochte, matten onderhielden, en met overdekte praauwen, zeer verschillend van de gewoonlijk op Borneo's Westkust gebruikelijke, groote hoeveelheden kokosnoten en olie naar Sambas en Pontianak uitvoerden. Muller achtte het hoogst wenschelijk dat de Nederlandsche vlag op deze eilanden geplant en hunne kust nu en dan door eenige kanonneerbooten bezocht werd [1]). Deze raadgeving werd echter, gelijk alle latere die de uitbreiding van onzen invloed op Borneo's Noordkust ten doel hadden, in den wind geslagen: het scheen voorbestemd dat onze traagheid hier het veld ruim zou laten voor onze magtige mededingers. 1823.

Den 23sten Julij kwam Muller met zijne vaartuigen voor den mond der Redjang-rivier. De Pangeran Anom voer de rivier op, tot aan de kampong Redjang, die niet ver van haren mond is gelegen [2]),

---

[1]) Blume, bl. 140—151; vgl. boven bl. 101. Serasan met de naburige eilanden staat onder het gezag van onzen vasal, den Sultan van Lingga, en in zooverre dus ook onder Nederlandsche bescherming; maar dat deze de arme eilanders geenszins tegen onderdrukking en knevelarij waarborgt, blijkt uit twee brieven, voorkomende in de „Overland Singapore Freepress" van 4 Nov. 1851 en 5 Jan. 1852, en bij uittreksel in de „Indiër" van 12 Febr. en 26 Febr. 1852 (no. 85 en 87). In plaats van „Serasan" schrijft Blume, bl. 143 v., „Sarossou" (vgl. Temminck, bl. 438); doch dit schijnt alleen daaraan te wijten, dat hij de zeer onduidelijk geschreven aanteekeningen van Muller niet goed heeft gelezen (zie bl. 124, noot), en de kennis die hij van dit gedeelte van Borneo bezat, ontoereikend was om hem den weg tot zekere verbetering te wijzen. Bl. 142 twijfelt hij tusschen Samarahan en Samavahan; de eerste schrijfwijze is de ware. Bl. 150 is Sanibas ongetwijfeld Seribas, en op bl. 146 kan Somoratou of Sermaratou, in weêrwil van het groote verschil, niets anders zijn dan Samatan (op de kaart van Melvill van Carnbée verkeerdelijk „Samalang" geschreven). In G. Mullers Bijdragen tot vroegere rapporten (HS.), bl. 28, vind ik omtrent dat Samatan eene aanteekening, die aan de opmerkzaamheid van den heer Blume schijnt ontsnapt te zijn. De naam is hier in het door mij geraadpleegde afschrift juist gesteld. De bedoelde aanteekening luidt als volgt: „Vier uren boven Tandjong Serei heeft Borneo-proper vroeger beweerd zijne grenzen te hebben bij zeker riviertje Manis. Dan het gebied van Sambas loopt nog verder dan dit riviertje en zelfs den hoek Datoe. De kampong Samatan is de eigenlijke grens, en volk van Sambas en Borneo-proper woont daar gemeenschappelijk, zonder eenig hoofd." Thans echter is Tandjong Datoe als de grens van het gebied van Sambas aangenomen. Zie Inleiding, bl. xcvii.

[2]) Zoo zegt Muller zelf, Bijdragen tot vroegere rapporten (HS.), bl. 30, in overeenstemming met de kaart van Mundy, en ik begrijp dus niet hoe de heer Blume, bl. 116, schrijven kon, dat zij eenige dagreizen van den mond der rivier verwijderd is.

1823. en schijnt wèl door den Petinggi ontvangen te zijn. Muller van zijne zijde zond eene gewapende sloep met volk van de kanonneerboot en van zijne eigene praauw naar den wal. Toen deze in den mond van een der armen waarin zich de rivier aan de uitwatering verdeelt, was aangekomen, kwam eene groote Broeneische praauw regtstreeks van Redjang op haar af, van onderscheidene kleinere vaartuigen vergezeld. Het volk der groote praauw riep de sloep aan en ondervroeg de bemanning, die zich, uit vrees, voor volk van den Pangeran Anom van Sambas uitgaf, doch ten antwoord kreeg dat genoemde Pangeran, die thans te Redjang was, geen zoodanige sloep bij zich had gehad, dat zij niet van inlandsch maaksel was en zeker behoorde bij de vaartuigen der Europeanen, die in het gezigt waren. De gezaghebber der Broeneische praauw, een rood vlaggetje in de sloep bespeurende, gelastte den djoero-moedi daarmede te seinen, opdat de kanonneerboot en de praauw van den heer Muller de rivier mogten opvaren, en toen hij daarop ontwijkend antwoord kreeg, zeide hij: »Ik wil de vlag der Hollanders mede »naar Broenei nemen; zij mogen die daar zelven komen terughalen." Het bevreesde scheepsvolk beantwoordde deze betuiging en alle verdere vragen alleen met de herhaalde verklaring dat zij den Pangeran Anom toebehoorden en het roode vlaggetje geenszins de vlag van de Compagnie (het Ned. Gouvernement) was. Doch de vreemde gezaghebber liet zich niet misleiden en voegde hun eindelijk toe: »Verwijdert u, zoo spoedig mogelijk, uit mijn gezigt; want ik kan »niemand dulden die met de Europeanen in betrekking staat. Gaat »heen naar Redjang, waar men met vreemden gemeenschap houden »wil en den Pangeran Anom heeft opgenomen. Zoo de strandbe»woners tusschen Sambas en Redjang zich met de Europeanen »willen inlaten, zoo staat hun dit vrij; maar wij, bewoners van »Broenei, willen geen water drinken, waarover de Europeanen te »zeggen hebben, en zoo zij beproeven willen om over Broenei te »heerschen, zullen wij hen met de wapenen ontvangen."

Deze ontmoeting, den dag daaraan gevolgd door eene nadere demonstratie der vijandige vaartuigen, die op Mullers eigene praauw afkwamen, gaf, zoo het schijnt, onzen reiziger de overtuiging dat hij zijn voornemen niet op vreedzame wijze zou kunnen volvoeren; en om geweld te gebruiken, daartoe voelde hij zich niet sterk genoeg en kon hij niet genoeg op zijne manschappen rekenen. Eene toevallige gaping in de berigten van den heer Muller afkomstig,

maakt het mij onmogelijk over de redenen die hem tot den terugtogt noopten, met voldoende zekerheid te spreken; doch de moed en ijver waardoor hij uitblonk, maken het ontwijfelbaar dat hij niet voor geringe bezwaren zal zijn teruggetreden en dat de hinderpalen inderdaad onoverkomelijk waren. Tusschen den 10den en 12den Augustus vinden wij hem weder op de hoogte van Tandjong Datoe, en omstreeks het midden der maand keerde hij met een gevoel van bittere teleurstelling te Sambas terug. Hij gaf dadelijk kennis aan den Gouverneur-Generaal van de redenen die hem genoopt hadden onverrigter zake terug te keeren, en berigtte hem, eenige dagen later, dat de Sultan van Sambas steeds evenveel belang in den togt naar Kajan bleef stellen en herhaaldelijk den wensch had geuit dat die onderneming mogt kunnen hervat worden met ruimere middelen, toereikend om alle hinderpalen te boven te komen [1]). 1823.

Tot het einde van November bleef de heer Muller te Sambas vertoeven, waar hij schetsen vervaardigde van de vorstelijke graftomben en de aanteekeningen betreffende zijne reis in orde bragt. Op het laatst der maand zakte hij af naar den mond der rivier en hield zich hier tot den 14den December bezig met naauwkeurige opnemingen. Het was toen dat hij de ontmoeting had met de Dajaks van den Pamangkat, die ik reeds vroeger heb medegedeeld wegens het licht dat zij over de godsdienstige begrippen van dit volk verspreidt [2]). Den 15den en 16den December was hij bezig met het opnemen van kaap Batoe Belat en de naburige eilandjes [3]), en een paar dagen later vinden wij hem te Mampawa weder bezig met het onderzoeken en schetsen der vorstelijke grafteekenen, die hem waarschijnlijk vooral belang inboezemden als een hulpmiddel voor historische nasporingen. Den 22sten was hij te Peniti en den 27sten bereikte hij Pontianak, vanwaar hij eene nieuwe poging

[1]) Blume, bl. 151, weet niets te berigten omtrent Mullers wedervaren te Redjang en de redenen waarom de onderneming werd opgegeven. Die redenen zijn ontvouwd in den brief door Muller nog in Augustus van Sambas aan den Gouv.-Gen. geschreven, maar dezen brief heb ik niet gevonden onder de afschriften zijner papieren, die ik heb kunnen raadplegen. Ik vond echter in de Bijdragen tot vroegere memoriën (HS.), bl. 29 vv., zijn tweeden brief, dd. 2 Sept., en eene daarbij behoorende bijlage, waaruit ik het verhaal der ontmoeting met de praauw van Broenei geput heb.

[2]) Zie boven, bl. 302—305.

[3]) Zie D. I, bl. 108.

1823. wilde wagen om langs de Kapoeas tot de woonplaatsen der Kajans in het hart van Borneo door te dringen. Terwijl de daartoe vereischte praauwen werden uitgerust, hield hij zich ook hier bezig met het opnemen van den mond der rivier en het onderzoek der graftomben op de vorstelijke begraafplaats, terwijl eenige schetsen onder zijne papieren gevonden, bewijzen dat hij ook in de naburige mijndistrikten der Chinezen uitstapjes deed [1]).

1824. Omstreeks den 25sten Januarij 1824 was zijne uitrusting gereed en begon hij met eenige gewapende vaartuigen de Kapoeas op te roeijen. Zijn voortvarende geest ging van grootsche ontwerpen zwanger, en waarschijnlijk voedde hij reeds toen het plan om Borneo in zijne geheele breedte te doorkruisen. Ongelukkig is van de vruchten van dezen togt schier niets bewaard gebleven, dan eene onuitgegeven verzameling schetsen, op welke de dag wanneer zij vervaardigd zijn, steeds zorgvuldig is aangeteekend. Door de lijst welke de heer Blume daarvan heeft gegeven, zijn wij in staat gesteld den voortgang van den togt eenigermate te volgen, van den 27sten Januarij af, toen Muller te Soekoe-lanting zijne eerste schets maakte, tot aan de laatste van den 13den April gedagteekend. Enkele bijzonderheden kan ik daar bijvoegen uit een brief door Muller, na zijne terugkomst te Pontianak, den 11den Mei aan den Gouverneur-Generaal geschreven.

De rivier en hare takken, de eilanden door haar gevormd, de kleine meiren waarmede zij gemeenschap heeft, naauwkeurig opnemende, en de bergen peilende die zich op grooteren of kleineren afstand vertoonden, vervolgde Muller langzaam zijnen togt, zoodat hij den 4den Februarij Tajan en den 12den Sangouw bereikte. Hij vestigde inzonderheid zijne aandacht op alles wat tot opheldering der geschiedenis van Borneo strekken kon, b.v. op de kramat of het graf van een Javaanschen heilige, dat op een der heuvels nabij de Danau Priok, een meirtje even boven Tajan, gevonden wordt, en inzonderheid ook op de bekende oudheden van Sangouw, waarover ik reeds elders uitvoeriger gesproken heb [2]). Hij wendde zelfs ijverige pogingen aan om den Pangeran Ratoe van Sangouw te bewegen, hem het Nandi-beeld

---

[1]) Blume, bl. 152, 153.

[2]) Blume, bl. 154—156. Over de oudheden van Sangouw zie D. I, bl. 45. Behalve de daar aangehaalde schrijvers, zie ook nog Crawfurd, Malay Grammar, I, p. LXXIX.

tegen eene billijke schadeloosstelling af te staan, doch hierin niet kunnende slagen, moest hij zich met het vervaardigen eener afteekening vergenoegen. Het gelukte hem echter een ander beeld magtig te worden en als geschenk aan den Gouverneur-Generaal op te zenden, dat vroeger op eene der grafsteden in de nabijheid van Sepouw had gestaan. Dit beeld, waarvan ik vrees dat alle sporen zullen verdwenen zijn, was naar Sangouw gekomen ten gevolge van eenen oorlog door den vorst van dat rijk, Pangeran Pakoe [1], met Sepouw gevoerd. Deze prins dong naar de hand der schoone vorstin van Sepouw, Dajang Innah geheeten, en wreekte zich over de voorkeur door de arme Dajang aan eenen prins van Sintang gegeven, door hare negerie te verwoesten en haar zelve met het meerendeel der bevolking gevankelijk naar Sangouw te voeren, waar hij voor deze vermeerdering der bevolking eene nieuwe kampong bouwde, op welke de naam van Sepouw werd overgedragen. Muller vond dit beeld in het bezit van een 80jarigen grijsaard, die zelf den togt had medegemaakt, en, schoon het zich in den meest verwaarloosden toestand bevond, slechts met moeite daarvan kon scheiden [2]. 1824.

Den 6den Maart vinden wij Muller te Sintang en veertien dagen later in den omtrek van Oelah Lampong, waar hij, door den toenmaals daar gevestigden stam van Parische Dajaks, het eerst in de gelegenheid was met de Kajans eenige kennis te maken [3]. Den 24sten Maart voer hij de Tawang-rivier op naar de kort te voren door den heer Hartmann ontdekte Danau Melajoe en de andere daarmede in verband staande meiren, met welker naauwkeurige opneming hij zich tot den 31sten bezig hield. Muller vergelijkt de Danau Melajoe met het meir van Geneve en het gezigt op de bergen van Batang-Loepar met de tooneelen die de oevers van het laatste aanbieden. Op het eilandje door den heer Hartmann naar den Gouverneur van der Capellen genoemd, stelde hij, ter herinnering der vreedzame vestiging van het Nederlandsch gezag tot in deze afgelegen deelen van Borneo, op eene koperen plaat een opschrift in eenigzins gebrekkig Latijn, dat hem nog van zijne geletterde opvoeding was bijgebleven [4].

---

[1]) Zie boven, bl. 9. Muller zegt: „Pangeran Pakoe, vader van den tegenwoordigen Pangeran Ratoe van Sangouw."
[2]) Brief van G. Muller aan den Gouv.-Gen. van 11 Mei 1824 (HS.).
[3]) Zie boven, bl. 358.
[4]) Blume, bl. 158, 159, Moors Notices, p. 6, Brief van G. Muller

1824. Den 3den April bereikte Muller Salimbouw, en bezocht vervolgens Piassa, Djongkong, Boenoet, tot hij den 9den April met een nieuwen stam van Parische Dajaks, aan de Malo-rivier gevestigd, in aanraking kwam. Zoo wij de Dajaks van Oelah Lampong uitzonderen, waren deze Dajak Malo of Ambaloh de meest vooruitgeschovene der Kajansche stammen. Zij waren, volgens Muller, niet lang te voren, onder hun opperhoofd Ma-Letian, van de Soengei Paling, een hooger op gelegen tak der Kapoeas, naar den omtrek der Malo-rivier verhuisd, terwijl in de nabijheid, onder zekeren Abang-Oebal, eenig volk leefde dat den Islam had aangenomen. Van de Malo opwaarts behooren alle gezeten Dajaks tot de Kajans of Dajak-Pari, en Muller verhaalt in zijn brief aan den Gouverneur-Generaal dat hij onderscheidene hunner stammen in krijg zoowel als in vrede leerde kennen. De laatste schetsen en teekeningen door hem van 9 tot 13 April op deze reis vervaardigd, leveren daarvan dan ook het bewijs. Op laatstgemelden dag bereikte hij den mond der Sibouw-rivier, waar hij eenige ruwe beelden zag, door de Kajan-Sibouw, zoo hij meent als grenspalen, opgerigt. Hij maakte kennis met hun opperhoofd Sigouw, die toenmaals de aanvoerder was van eenige verbonden stammen van Kajans, Poenans en Manketans in een krijg tegen de Dajaks van Malo, en zag eene schaar van Kajans, onder aanvoering van Sigouws broeder Tokoan, de rivier oversteken om op het koppensnellen uit te gaan [1]).

Zoo was dan Muller thans inderdaad, ofschoon langs eenen geheel anderen weg dan hij zich aanvankelijk had voorgesteld, het eerst van alle Europeanen, in het land der Kajans doorgedrongen. Getrouw aan het beginsel om elk deel van Borneo's bevolking nader aan mijne lezers te doen kennen, wanneer het zich het eerst op het tooneel der door mij geschetste gebeurtenissen vertoont, zal ik

---

van 11 Mei (HS.). Hij geeft in het door mij gebruikte afschrift van dezen laatsten de inscriptie aldus op: „Anno 1823 nobilissimus atque illustrissimus vir G. A. G. P. Baro van der Capellen, Gubernans Indias Belgicas pro Guilielmo Primo, rege Belgiae, subjecit sine armis populos usque in medium insulae Borneo. — Pro Gubernatore praenobilis vir J. H. Tobias, summa rerum potestate investitus, res gessit in insula. — Has regiones perlustrans, hoc posuit G. Muller, etc."

[1]) Blume, bl. 160; vgl. D. I, bl. 56, 167. Eene afbeelding van Sigouw, een gezigt op den mond der Sibouw-rivier en eene schets van de ontmoeting van Muller met de praauw van Tokoan, naar teekeningen van onzen reiziger, zijn in de Indische Bij opgenomen. Vgl. wat de laatste betreft ald. de noot op bl. 298.

thans het verhaal van Mullers togten een oogenblik afbreken, om 1824.
eene vlugtige schets van eenige der meest in het oog loopende eigenaardigheden van de Kajansche stammen, vooral met het oog op de aan de Kapoeas wonende, te ontwerpen, voor zoo verre dit nog noodig is na hetgeen reeds in de algemeene beschrijving der Dajaks te hunnen aanzien is opgemerkt.

De Kajans onderscheiden zich van de overige Dajaks der Wester-afdeeling in meer dan één opzigt door de versiering des ligchaams. In de eerste plaats is bij hen alleen het tatoeëren in zwang, dat zij echter met de Bejadjoes van Banjer-massin gemeen hebben. De gebruiken te dien aanzien schijnen bij de verschillende stammen nog al uiteenloopend, zoodat nu eens alleen de mannen, dan eens alleen de vrouwen, nu eens alleen de armen en beenen, dan ook de overige deelen des ligchaams getatoeëerd zijn. Dit tatoeëren geschiedt over het geheel met veel smaak, in zeer regelmatige en zuivere lijnen of met verschillende figuren, waaronder die van zon, maan en sterren het meeste voorkomen, en welker blaauwe kleur bij de meestal blanke huid der vrouwen zeer goed afsteekt. Bij de Bejadjoes, onder welke alleen de mannen getatoeëerd worden, is een zeer gewoon sieraad eene langwerpig ronde of hartvormige vlek op de kuiten, terwijl bij sommigen het geheele bovenlijf zoodanig met allerlei krullen en ineengeslingerde lijnen versierd is, dat het bijkans het aanzien heeft als of zij met een bont wambuis bekleed waren. Bij de Kajans aan de Redjang zijn, volgens den heer Burns, de mannen niet getatoeëerd, behalve dat de hoofden figuren van sterren of dieren, als teekenen van rang, op het ligchaam en vooral op de armen geprikt dragen, terwijl het hoogste onderscheidingsteeken, door dappere oorlogsdaden verworven, in het beprikken van de buitenzijde der handen bestaat. Bij de vrouwen daarentegen zijn de armen van den elleboog tot aan de toppen der vingers, de beenen van de dijen tot een weinig beneden de knieën en gewoonlijk ook het opperdeel der voeten getatoeëerd; die van zeer hoogen rang hebben bovendien één of meer kleine vlekken op de borst. De kunstbewerking geschiedt bij haar niet op eenmaal, maar wordt soms reeds op vier- of vijfjarigen leeftijd aangevangen, en wel meestal aan handen en voeten, terwijl het beprikken der overige ligchaamsdeelen van tijd tot tijd plaats heeft, naarmate de huwbare leeftijd nadert. Men bedient zich daartoe van naalden, en, althans bij de Bejadjoes, ook van een geel-koperen staafje, tantoe

1824. geheeten, dat aan de eene zijde van een scherp, omgebogen puntje voorzien is, en waarop met een stokje van hard hout zachtkens geslagen wordt, zoodat de punt even in de huid dringt en een weinig bloed te voorschijn komt. Is het patroon op de huid geteekend, dan bezigt men óf den rook eener damartoorts, of ook de inwrijving met roet van damar dat met eenig water tot eene zwarte verw is aangemengd, om de teekening te kleuren en duurzaam te maken. Doorgaans volgt dan eene ligte ontsteking en vormt zich een dun vlies, dat na verloop van eenige dagen loslaat; maar de gevolgen kunnen ook ernstiger zijn, en soms eene ongesteldheid die maanden lang duurt, te weeg brengen. De Kajans zijn echter volkomen bereid voor hetgeen zij een sieraad des ligchaams achten, dit en nog veel meer te verduren [1]).

Een ander onderscheidend kenmerk der Kajans zijn hunne zonderlinge oorsieraden. Bij kinderen van nog zeer jeugdigen leeftijd worden de oorlellen doorboord en door middel van zware, rood- of geel-koperen of ook tinnen ringen, soms ook van houten cylinders, allengs zoodanig uitgerekt, dat zij, bij de vrouwen althans, tot aan de borst reiken. Het breken of de verminking dezer oorlellen zou voor eene Kajansche schoone eene ramp zijn, ongeveer gelijk te stellen met de smart die eene Europesche schoone over het verlies harer haarlokken zou gevoelen. Volgens den heer Burns bedraagt het gewone gewigt van een paar der bedoelde ringen meer dan 6 van onze oncen [2]). Ook hechten de Kajans eene zeer groote waarde aan eene soort van kleine kralen, waarmede de vrouwen hare kleedjes bestikken of die zij in snoeren als een gordel om de heupen slingeren [3]). Een Engelsch reiziger, die de Kajans aan de Barram-rivier bezocht, beschrijft zulk een sieraad, door de vrouw van een aanzienlijk hoofd gedragen. Het bestond uit drie snoeren: een van gele kralen, die op eene waarde van twee tot vijf voor een reaal werden geschat; een van grootere waarde, uit kralen van verschillende soort bestaande; en het derde gevormd door eenige hon-

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 605, Hartmann HS. I, bl. 4, Low, p. 324, 325, Burns, p. 145, the Barram-rivier, p. 689, S. Muller, bl. 293, 366, 412, 413, Schwaner B., I, bl. 222, Weddik K., bl. 99.

[2]) Van Lijnden N. T., bl. 604, 605, Weddik K., bl. 98, 99, Hartmann HS. I, bl. 4, Low, p. 335, Burns, p. 145. Zulke uitgerekte oorlellen vertoont ook de afbeelding van het Kajansche opperhoofd Sigouw in de Indische Bij.

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 605, Burns, p. 150.

derden van eene zeer gezochte soort, waaronder de grootste en schoonste op eene waarde van 160 realen, de kleinste nog op 2 realen het stuk geschat werden. Deze kralen waren zwart, doch in het rond met vier andere van verschillende kleuren, zoo het scheen uit één stuk, omzet. Deze kleuren waren een zonderling mengsel van groene, gele, blaauwe en grijze schakeringen [1]). Doch het zonderlingste aller lijfsieraden, bij eenig volk gebruikelijk, zijn de zoogenaamde oetangs, waarmede de mannen der Kajans de geheime deelen versieren en die voor personen van hoogen rang van kostbaar metaal zijn vervaardigd [2]). Voor het overige schijnen zich de Kajans in kleederdragt zeer weinig van de andere Dajaks te onderscheiden, behalve dat de tjawat (in hunne taal tjantjoet) der mannen grooter en omstreeks 18 voet lang is, en het kleedje der vrouwen, bij hen kombong geheeten, zoowel ruimer als langer is dan de gewone bidang en tot op de enkels reikt, doch aan de linkerzijde open wordt gedragen, zoodat zich daar het been bloot vertoont. De vrouwen der hoogere klassen hebben daarover dikwijls een tweede, dat tot aan de knieën reikt en aan den tegenovergestelden kant is vastgemaakt. Het haar dragen de mannen op het voorhoofd kort afgesneden, maar op het achterhoofd lang en los over den rug hangend, de vrouwen op het voorhoofd gescheiden, met een geel of scharlaken bandje rondom het hoofd. Ook bestaat bij sommige stammen, zoo niet bij alle, het gebruik om de haren der oogen en wenkbraauwen uit te trekken. Hier en daar dragen de vrouwen een van rotan gevlochten petje, 5 à 6 duim hoog, naar boven smaller toeloopende en aan den top open, en somtijds met rood laken overtrokken en met kralen bestikt. De heer von Dewall vond dit voor jonge vrouwen eene niet onaardige dragt, vooral als het eenigzins op één oor wordt gedragen [3]). 1824.

Dat de Kajans over het algemeen grooter en gespierder, krijgs-

---

[1]) The Barram-rivir, p. 689; vgl. Weddik K., bl. 100.

[2]) Zie breeder daarover D. I, bl. 177 noot. Ik gaf daar te kennen dat door geen der Nederlandsche schrijvers over de Wester-afdeeling van deze oetangs wordt gewaagd. Ik denk echter dat Hartmann HS. I, bl. 4, daarop doelt, wanneer hij, over de Kajans van Oelah Lampong sprekende, zegt te zullen zwijgen van eene andere zeer indecente gewoonte, die hij reeds in zijn dagregister besproken had.

[3]) Hartmann HS. I, bl. 4, van Lijnden N. T., bl. 605, Low, p. 325, 327, 333, Burns, p. 150, 151, Weddik K., bl. 98, 101, 105, 124, 125, 148.

1824. haftiger en bloeddorstiger zijn dan de Dajaks onder Maleische heerschappij, is reeds vroeger door mij opgemerkt. Hunne oorlogsgebruiken heb ik ook reeds bij die der Dajaks in het algemeen beschreven, omdat de aard der berigten mij niet toeliet in dat opzigt de gebruiken der verschillende stammen eenigzins naauwkeurig te onderscheiden. De daar beschreven Dajaksche krijgsdos schijnt, ofschoon ook door andere stammen nagevolgd, meer bijzonder bij de Kajans te huis te behooren [1]). De heer Low beschrijft ook nog eene andere bij hen gebruikelijke soort van badjoe of borstrok, soms vervaardigd uit de huid van den Maleischen beer of van den kleinen aan Borneo eigen tijger [2]), maar vaak ook uit geiten- of hondenvel. Deze badjoe heeft ter plaatse van den nek des diers een gat voor het hoofd des krijgsmans, zoodat de huid van den kop, met vele kleine als schubben over elkander liggende schelpjes en aan het einde met een groote parelmoer-schelp belegd, hem de borst bedekt, en het breede gedeelte der huid, met strepen van rood doek omzoomd en versierd met bundels van vederen des rhinoceros-vogels aan kleine kralen-snoeren bevestigd, over zijn rug hangt. Dit laatste gedeelte wordt door banden, aan de binnenzijde aangezet en lang genoeg om van voren te worden vastgemaakt, tegen het ligchaam gesloten gehouden [3]). De oorlogswapenen van den Kajan zijn parang, speer en schild. De soempitan of het blaasroer behoort niet tot de nationale wapenrusting, ofschoon zij vaak tot het dooden van vogels of apen wordt gebezigd. In den pijlkoker dragen de Kajans veeltijds amuletten, waaronder de bezoar [4]) eene voorname plaats bekleedt. De knapen worden reeds van de teederste jeugd in het gebruik van het zwaard, het werpen met de speer, het zwemmen en het worstelen geoefend [5]).

---

[1]) Zie boven, bl. 286. Hartmann HS., bl. 5, kent bijzonder den Kajans van Oelah Lampong eene muts van vellen of gevlochten rotan met vederen versierd en een harnas met katoen gevuld of van vischschubben toe. Vgl. Low, p. 328, Burns, p. 151.

[2]) Zie Inleiding, bl. XI.

[3]) Low, p. 328.

[4]) Zie D. I, Inleiding bl. XIX, en bl. 198.

[5]) Hartmann HS., bl. 5, Burns, p. 151, Low, p. 329—334. De soempitan wordt door Low en ook door Hartmann als een gewoon wapen der Kajans voorgesteld, en hun daarentegen geheel ontzegd door Brooke bij Mundy, I, p. 257, ofschoon hun in hetzelfde werk, slechts drie bladzijden verder, eene buitengewone behendigheid in het gebruik van dit wapen wordt toegekend. Deze strijdige berigten worden overeengebragt door hetgeen Burns zegt en in den tekst is uitgedrukt.

De parangs of houwers der Kajans zijn de beste van Borneo en zeer verschillend van die der andere stammen; zij verdienen eene bijzondere beschrijving. Terwijl de overige Dajaks zich meestal van vreemd ijzer, hun door de Maleische vorsten geleverd, bedienen, graven de Kajans het ijzer dat Borneo op vele plaatsen oplevert en weten het op de voortreffelijkste wijze te bewerken [1]. Waarschijnlijk mogen wij het vooral aan deze kunstvaardigheid toeschrijven dat zij hunne onafhankelijkheid bewaard en steeds ontzag aan de Maleijers ingeboezemd hebben. Gemeenlijk heeft ieder dorp eene kleine ijzersmelterij en de gansche bevolking neemt deel in de bewerking. Een ronde put in den grond gegraven, drie voet diep en omstreeks vier voet in doorsnede, dient tot fornuis, en is omringd door tien of twaalf cylindervormige houten buizen, zes voet lang en met eene holte van zeven duim in doorsnede, in welke zuigers van doek of zachte boomschors zijn aangebragt, die door middel van lange stokken worden heen en weder geschoven. Deze stokken loopen over de dwarsbalken eener ruwe loods, die het geheel overdekt, en zijn aan het andere einde van gewigten voorzien. Onder aan den cylinder is een gat, vanwaar eene aarden pijp den op deze kunstelooze wijze voortgebragten luchtstroom naar het fornuis geleidt [2]. Het erts wordt heet gemaakt en klein gebroken, en dan op de vooraf gloeijend gemaakte kolen in het fornuis geworpen in lagen, die weder door lagen kolen worden afgewisseld. Het levert doorgaans omtrent 70 percent ijzer op. Naarmate men dit ijzer zacht of hard wil maken, bedient men zich voor de kolen van verschillende soorten van hout [3].

De klingen der parangs, door de Kajans vervaardigd, zijn hol aan de eene en bol aan de andere zijde en alleen geschikt voor een houw van den regter- naar den linkerkant. Zij zijn omstreeks twee voet lang en nabij de punt twee en een halven duim breed, doch smaller aan het gevest. Langs den rug zijn zij aan de bolle zijde met figuren van zon, maan en sterren in koper ingelegd, en de punt is aan den achterkant ingesneden met sieraden die van

1824.

[1] Vgl. D. I, bl. 167.
[2] Deze blaasbalg heeft veel overeenkomst met dien, waarvan zich de Chinesche mijnwerkers bedienen. Zie b.v. Lange, het eiland Banka, bl. 120.
[3] Burns, p. 151, 152; vgl. Groll op van Lijnden N. T., bl. 613.

1824. een hoogen graad van kunstvaardigheid getuigen. Het gevest is meestal uit hoorn vervaardigd, door middel van gom-elastiek aan het wapen bevestigd, en soms zoo fraai en uitvoerig met dierenkoppen of andere figuren besneden, dat het aan het snijwerk der Chinezen in ivoor doet denken. Doorgaans is het met een bundel roodgeverwd menschenhaar versierd. Ook de scheeden zijn dikwijls zeer fijn en keurig uit rood of geaderd hout gemaakt. Het geheel hangt in een draagband, fraai van rotan gevlochten en om het lijf vast gemaakt door middel van een lus aan de eene en een grooten parelmoeren knoop aan de andere zijde, van welken laatsten net gewerkte kwasten in twee bundels afhangen. De Maleijers noemen zulk een wapen parang ilang [1]).

Onder de scheede van den parang dragen de Kajans eene kleinere, uit de bloemschachten van den pinangpalm vervaardigd en met een bos rood en zwart haar versierd. In deze scheede steekt een mes, bestaande uit een lomp gevormd lemmer van drie duim en een hecht van ongeveer een voet lengte. Dit mes dient hun tot het snijden van rotan, het bewerken van hout en andere dergelijke einden [2]).

Het smelten van het ijzer en de wapenfabricatie zijn niet de eenige verrigtingen der Kajans, die hunne meerderheid in industrie boven de andere Dajaks bewijzen. In de eerste plaats verdienen ook hunne muzijk-instrumenten een oogenblik onze aandacht. De heer Hartmann zegt dat zij zeer muzijkaal zijn en zonderlinge instrumenten hebben, zooals eene soort van trompet of doedelzak, uit twee pompoenen (laboe's) en eenige pijpen van bamboe gevormd, en eene soort van fluit, die door de neusgaten wordt bespeeld [3]). Het eerstgemelde instrument wordt, waarschijnlijk naauwkeuriger, door den heer van Lijnden beschreven als uit slechts ééne uitgeholde laboe bestaande, waarvan het boveneinde tot mondstuk dient, terwijl lager, waar de vrucht zich uitzet, eene opening is gemaakt, waarin zes dunne bamboe-pijpen, omstreeks $1\frac{1}{2}$ voet lang en op verschillende hoogte ingesneden, bevestigd zijn. Dit instrument, dat zij bij hunne krijgsdansen, gelijk de ketjapi

[1]) Low, p. 331, 332, Weddik K., bl. 129.

[2]) Low, p. 332. Ook Hartmann HS. I, bl. 5, noemt een mes onder de gewone uitrusting der Kajans.

[3]) Hartmann HS. I, bl. 5.

bij de dansen der vrouwen bespelen, draagt den naam van keledien en is onder al hunne stammen in gebruik [1]). 1824.

De woningen der Kajans, ofschoon niet veel van die der andere Dajaks verschillende, zijn echter beter en sterker gebouwd [2]). De huizen der Dajak-Malo zijn, volgens den heer van Lijnden, bijna 100 vademen lang en meer dan 20 voet boven den grond verheven. Ook zijn zij breeder dan die der andere Dajaks, dewijl hier de gang door het midden der woning gaat en de lawangs of afzonderlijke vertrekken, die ook op zich zelven veel ruimer zijn, zich ter wederzijde daarvan bevinden. De haarden, boven welke de schedels der gesnelde koppen te droogen hangen en bij welke de beraadslagingen gehouden en de vreemdelingen ontvangen worden, bevinden zich op plaatsen die op zekere afstanden tusschen de vertrekken zijn vrijgelaten. De huizen zijn van alle kanten gesloten en de trap, die onder het huis is aangebragt, komt door eene opening in den vloer uit nabij de verblijfplaats van het opperhoofd. De opening wordt des nachts gesloten door een zware plank, waarop de gedaante van een kaaiman gesneden is. De trap zelf wordt gevormd door een ingesneden boomstam, waarvan het boveneinde in de gedaante van een menschenhoofd of een misvormden dwerg ruw is uitgesneden. Het geheel is omringd door eene hooge ijzerhouten palissadering, om de kampong tegen onverhoedsche aanvallen vrij te waren [3]). De vorm der woningen schijnt echter bij de verschillende Kajansche of Parische stammen verschillend. Dezelfde schrijver teekent die der Kajans van Oelah Lampong als in de lengte in tweeën verdeeld, zoodat de eene helft de vertrekken, de andere den gang en de algemeene verzamelplaats bevatte. Echter ontbrak ook hier de buitengaanderij en waren er slechts weinige algemeene haarden, terwijl ook hier de woning aan alle zijden gesloten en met eene palissadering omringd was. Het licht werd door openingen in den wand doorgelaten [4]).

Gelijk de huizen, zoo verschilt ook het huisraad der Kajans veelal eenigermate van dat der andere Dajaks. Zoo hebben bij voorbeeld hunne rijstblokken een zeer eigenaardig maaksel. Maar vooral bijzonder is de vorm hunner sampans of booten. Deze zijn, volgens

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 594.
[2]) Hartmann HS. I, bl. 5, Burns, p. 151, Low, p. 324.
[3]) Van Lijnden N. T., bl. 578.
[4]) Van Lijnden N. T., bl. 577.

1824. den heer Hartmann, zoowel aan de voor- als achterzijde vierkant, en bij eene breedte van slechts 1½ voet van eene buitengewone lengte [1]).

De Kajans kaauwen geen sirih, maar des te meer zijn beide seksen verzot op het tabak-rooken, waarom ook nevens de padi, waarvan zij niet meer dan voor eigen behoefte telen, de tabak hunne voornaamste kultuur is. In den landbouw hebben zij geene grootere vorderingen gemaakt dan de andere Dajaks; hunne overige middelen van bestaan zijn de vischvangst en de handel [2]). Hunne onkreukbare eerlijkheid en hun goed vertrouwen in alle handelstransactiën worden zeer geprezen. De Maleische koopman die met hen komt handel drijven, wendt zich bij zijne aankomst tot het opperhoofd, die hem eene woning tot verblijf aanwijst. Zoolang hij zich daar ophoudt, mag hij zich alles zonder vragen toeëigenen wat hij behoeft, mits het zich buiten de huizen bevindt; doch iets uit het inwendige der huizen weg te nemen, zou als diefstal beschouwd worden. Varkens, geiten, kippen, vruchten mag hij dus vrijelijk nemen; bovendien wordt hij rijkelijk met alle benoodigdheden verzorgd. Doch de Kajans, de kampongs der Maleijers bezoekende, hetgeen zij nimmer dan in grooten getale te gelijk doen, achten zich tot dezelfde vrijheden geregtigd, wat hun somtijds euvel wordt afgenomen. De Maleische kooplieden maken geene zwarigheid hunne gansche lading zonder eenigen waarborg in handen der Kajans te laten, volkomen gerust dat het volle bedrag der waarde ten bestemden tijd stiptelijk zal voldaan worden. De goederen bij hen meest gezocht zijn zout, lijnwaden, kralen, koperdraad, ivoor, aardewerk, gongs, en worden doorgaans met voortbrengselen des lands, was, rotan, in het gebied van Broenei ook met kamfer, betaald. Deze produkten worden niet verzameld tot de vreemde handelaar met zijne lading aankomt. Deze geeft hij, nadat men omtrent den prijs is overeengekomen, in haar geheel aan het hoofd over, en wacht den bepaalden tijd voor de betaling af, of verwijdert zich om op dat tijdstip terug te keeren. Indien hij echter zijne terugkomst vertraagt, acht het opperhoofd zich niet verpligt verder voor de behoorlijke levering der ruilgoederen in te staan, zoodat, indien er iets gemist wordt, de schade voor rekening van den koopman blijft [3]).

---

[1]) Hartmann HS. I, bl. 5; vgl. boven bl. 289.
[2]) Hartmann HS. I, bl. 5, Burns, p. 151.
[3]) Low, p. 323, 336, 337, Mundy I, p. 258.

Hoe ruw de zeden der Kajans, hoe barbaarsch vooral hunne oorlogen wezen mogen, het is ons toch reeds gebleken dat hun karakter ook veel schoons en edels aanbiedt en zij in goede hoedanigheden voor de andere Dajaksche stammen niet onderdoen. Hunne gastvrijheid wordt hoog verheven door de weinige Europeanen die onder hen vertoefd hebben; zij hebben volkomen de waarheid ondervonden van hetgeen een Maleische Panglima, op de vraag van den heer Brooke, of zij de blanken op hun grondgebied zouden toelaten, ten antwoord gaf: »Voorzeker, zij zouden zelfs blijde zijn »hen te zien, mits zij hun geen kwaad deden." Mogen al de Maleijers bevreesd zijn hen te bezoeken, omdat sommigen hunner, vergetende dat zij zich niet onder de verdrukte Dajaks der kustlanden, maar onder een magtig en hooghartig volk bevonden, het slagtoffer werden van inbreuken op hunne wetten en gewoonten; zij zijn volkomen bereid den Europeaan die hen bezoekt, de vriendenhand te reiken en zich op de plegtigste wijze tot zijne bescherming te verbinden [1]). Dalton vertoefde vele maanden onder de Kajans van Koetei en werd steeds met de meeste voorkomendheid, inzonderheid door het magtig opperhoofd Seldji, behandeld. Bij zijn eerste bezoek gaf hij hem, daar Seldji geen Maleisch verstond, door tusschenkomst van een tolk te kennen, dat hij van den kant der Europeanen gekomen was om met hem in betrekking te komen en vertrouwde dat hij en zijn volk hem geen leed zouden doen; Seldji hernam dat hij niets had te vreezen, maar dat het niet ongepast zou zijn aan al zijne volgelingen een bewijs te geven van den goeden voet waarop zij met elkander stonden, door het sluiten van een plegtig vriendschapsverbond. Nadat Dalton hierin gereedelijk had toegestemd, stak Seldji met eigen hand eene speer in den grond op zijns vaders graf. Daar dit het teeken was eener algemeene vergadering, vergewisten zich al de hoofden van het welbehagen des Radja's, die hen tegen den middag van den volgenden dag bij het graf zijns vaders bescheidde. Onder een toevloed van duizenden aanschouwers, plaatste zich Seldji met Dalton en een persoon die als priester fungeerde, op eene stellaadje van bamboe, omtrent 12 voet boven den grond verheven. Na eenige voorafgaande plegtigheden nam de priester een kleinen zilveren beker, en Seldji met een lancet van bamboe in den arm

1824.

[1]) Mundy, I, p. 257.

1824. prikkende, ving hij het uitstroomende bloed daarin op tot de beker bijna gevuld was. Daarop nam hij een tweeden beker en verrigtte ook aan Dalton dezelfde operatie. Nu werden de bekers omhoog geheven en alzoo aan het volk vertoond, dat ze met luid gejuich begroette, waarop de priester Seldji's bloed aan Dalton en Daltons bloed aan Seldji te drinken gaf. Dit werd op een gegeven teeken en onder oorverdoovende kreten van den kant der omstanders ingezwolgen. Nogmaals werd daarop een der bekers half met bloed van Dalton en half met bloed van Seldji gevuld, en nadat het met een bamboe was omgeroerd, aan ieder voor de helft te ledigen gegeven, waarbij het gejuich der toeschouwers verdubbelde. Zoo werden de Radja en de vreemdeling broeders; maar de walgelijke plegtigheid, die het inlandsche opperhoofd geen den minsten tegenzin inboezemde, kwam den Engelschman op eene ongesteldheid van twee dagen te staan. Zij werd gevolgd door een feest dat drie dagen en drie nachten duurde, waarbij zij om hunne berookte doodskoppen dansten en zich met toewak dronken maakten [1]).

Door een soortgelijke, ofschoon eenigzins verschillende plegtigheid werd de heer Burns in 1848 de broeder van Lasa Koelan, het opperhoofd van een stam van Kajans aan de Belaga, een tak der Redjang-rivier. Twee dagen te voren begonnen de toebereidselen in de woning van het opperhoofd met de tentoonspreiding van al zijne wapenen en schatten. Ten bestemden dage verzamelde zich een aantal naburige opperhoofden, die lange redevoeringen hielden tot verheffing hunner eigene magt en van al de wonderen die zij van de blanken vernomen hadden, terwijl zij hunne groote vreugde uitdrukten dat zij eindelijk door iemand hunner bezocht waren. Nu werd door vrouwelijke handen een varken geslagt, en uit drie vaten, gevuld met arak van verschillende soorten, uit rijst, suiker-riet en uit de vrucht tampowé getrokken, werd rijkelijk in bamboezen bekers aan de omstanders toegereikt, ofschoon de vrouwen zich onthielden. Nu nam het opperhoofd een bamboe met arak en begaf zich met Burns naar de buitengaanderij, en terwijl zij zich beiden met het gelaat naar de rivier keerden, kondigde hij zijn voornemen aan om de vriend of broeder van den blanken man te worden. Een der hoofden gaf daarop aan Burns een scherp gepunt stukje bamboe, waarmede hij eene kleine snede maakte in

[1]) Dalton, p. 51, 52.

Lasa Koelans arm; het uitvloeijend bloed werd op een boomblad opgevangen. Toen onderging Burns dezelfde operatie van den kant van het Kajansch opperhoofd, en beider bloed werd op het blad dooreen gemengd, met wat tabak gekneed en tot een groote cigaar gevormd, waaraan zij nu beiden bij afwisseling rookten tot zij geheel verteerd was. De Kajan hield, onder aanroeping van den god Tanangan, de hemelligchamen, de bergen, bosschen en stroomen, als getuigen zijner opregtheid, eene lange rede, gedurende welke hij driemaal arak plengde in de rigting van de rivier. Nadat Burns zijne toespraak beantwoord had, lieten de aanwezige hoofden een lang en luid gejuich hooren, waarop men zich weder naar binnen begaf. De beker ging nu nog vrolijker rond, koorzangen werden aangeheven, en de wilde krijgsdansen der mannen en langzame, afgemeten, doch niet onbevallige dansen der vrouwen wisselden elkander af tot laat in den nacht [1]). Geheel op dezelfde wijze werd in 1851 de bevelhebber der Britsche stoomboot Pluto de vriend en broeder van Singoeding, een hoofd der Kajans aan de Barram-rivier. Deze plegtigheid heet bij dit volk berbiang [2]), en daar wij ze, ofschoon met eenig verschil, bij de meest van elkander verwijderde stammen aantreffen, mogen wij ze zeker als een algemeen gebruik bij de Kajans beschouwen. Als een bewijs hoe de Engelschen zich beijveren om zich uit de inlandsche hoofden vrienden te maken, verdient het zeker opmerking dat juist al de Britsche reizigers van wie wij weten dat zij met de Kajans in nadere aanraking kwamen, zich deze niet zeer smakelijke plegtigheid hebben laten welgevallen. Is het bloot toevallig dat mij onder de Nederlandsche reizigers op Borneo geen enkel zoodanig voorbeeld is voorgekomen? 1824.

Van de onderscheiding der Kajans in drie standen, die der wapensmeden, der landbouwers en der krijgers, welke Dalton in het Koeteische opmerkte, vind ik bij andere schrijvers geen spoor, en natuurlijk dus ook evenmin van de verbazende voorregten, die zij, volgens denzelfden schrijver, aan den stand der krijgslieden toekennen. Ieder krijgsman, zegt hij, kan zich ongestraft alle vrijheden met de vrouw van een man van minderen stand veroorloven, en een man die 20 koppen gesneld heeft, kan even zoo handelen ten aanzien van een die er slechts tien

[1]) Burns, p. 146, 147.
[2]) The Baram-river, p. 684.

1824. bezit, en zoo vervolgens, terwijl de Radja vrijelijk over alle vrouwen kan beschikken. De echtgenoot, voegt hij er bij, laat zich gaarne deze vrijheden welgevallen, omdat toch de kinderen hem toebehooren. Intusschen zou geen man van minderen rang het wagen de oogen tot de vrouw van zijnen meerdere op te heffen [1]). Daarentegen schijnt onder de Kajans van Borneo's noord-westelijk deel, wel is waar de omgang der jonge lieden van beide sekte tamelijk losbandig te zijn, maar wordt de jongeling verpligt geacht het meisje dat bij hem zwanger is, te huwen, terwijl echtbreuk altijd met den dood des mans gestraft wordt, die alleen als de verantwoordelijke partij wordt beschouwd [2]). Even weinig vindt men bij andere stammen van Kajans, zoo onze berigten niet zeer onvolledig zijn, de gewoonten terug die, volgens Dalton, in Seldji's stam bij het sluiten van een huwelijk werden in acht genomen. Hij verhaalt ons dat, zoo iemand de dochter eens krijgsmans huwen wil, hij met den vader van het meisje voor den Radja wordt geroepen, die beiden vraagt naar het getal door hen buitgemaakte koppen. Indien de vader er tien bezit, moet de jongeling er minstens vijf kunnen toonen, en anders vereenigt hij zich met eenige zijner vrienden tot een togt om het vereischte getal te erlangen. De veroverde hoofden worden naar eene plaats ongeveer halverwege tusschen de woningen der beide gelieven gebragt, en de aanstaande bruid, gedost in hare uitgelezenste sieraden, komt den minnaar te gemoet, terwijl deze in elke hand een kop bij het haar vasthoudt. De bruid neemt beide zoo er meer zijn en anders slecht een van beiden, en op deze wijze dansen zij te zamen met woeste gebaren, onder luide toejuiching van den Radja en het verzamelde volk. De koppen, ofschoon soms eenige dagen oud, mogen niet gerookt of van de hersenen ontdaan zijn, dewijl de Radja, alvorens hij zijne toestemming geeft, zich overtuigen moet dat zij versch zijn veroverd. Is aan de eer van de familie der bruid behoorlijk voldaan, dan wordt de toestemming nimmer geweigerd. Een feest wordt bereid, waarop het jonge paar te zamen eet. Daarna wordt de weinige kleeding die zij aanhebben, hun ontnomen, en terwijl zij moedernaakt op den grond zitten, worden zij door eenige oude vrouwen met padi bestrooid, als een symbool der hun toege-

---

[1]) Dalton, p. 54.
[2]) Low., p. 335, vgl. met p. 195. Vgl. boven, bl. 251.

wenschte vruchtbaarheid [1]). De Kajans van het Noord-westen van Borneo, die in het algemeen veel minder barbaarsch zijn dan die van Koetei, schijnen nimmer het snellen van koppen als voorbereiding tot het huwelijk te vorderen. De heer Burns beschrijft de huwelijksplegtigheden dezer stammen als hoogst eenvoudig. De man biedt aan zijne uitgelezen bruid eenige geschenken aan, en als hij de toestemming harer ouders en bloedverwanten verworven heeft, wordt een dag voor hare overbrenging naar de woning des bruidegoms bepaald. Als bruidsgeschenk wordt nog een zeker bepaald aantal kralen van verschillende soorten gevorderd, die tot een halssnoer vereenigd en door de bruid als een teeken van den gehuwden staat omgehangen worden [2]). Maar ook in het Koeteische zijn de woeste gebruiken, door den heer Dalton beschreven, zeker niet algemeen, zoo als blijkt uit hetgeen de heer von Dewall van de huwelijken bij den Kajanschen stam der Modang berigt. »Als een »jongeling," zegt hij, »eene jonge dochter tot zijne vrouw begeert, »dan deelt hij zijn verlangen aan den vader van het meisje mede. »Heeft deze zijne toestemming gegeven, dan hangt hij zijne m e n- »d o u w (de gewone naam van den parang der Kajans) in het huis »zijner aanstaande schoonouders op, en van dat oogenblik worden »de jonge lieden als bruid en bruidegom beschouwd. Na eenigen »tijd brengt de bruidegom aan de bruid geschenken, bestaande in »schotels, kommen, borden en koperen gereedschappen, welke »voorwerpen allen, twee aan twee, aan de beide einden van drie »voet lange, ronde stukken hout bevestigd worden; voorts in »mendouws en andere wapenen. Van de zijde der bruid wordt dit »geschenk, naar gelang zijner waarde, met een meer of minder »luisterrijk feest beantwoord. 's Anderen daags gaan de verloofden, »alleen, of, als het personen van vorstelijke afkomst zijn, onder »geleide van een menigte volks, naar de rijstvelden van den vader »der bruid en beplanten aldaar een strookje land met katjang-tanah. »Door deze handeling is het huwelijk gesloten. Na de eerste hu- »welijksgemeenschap schenkt de man aan zijne jonge vrouw een »snoer kralen [3])."

Inzonderheid eigenaardig zijn ook de lijkplegtigheden der Kajans.

1824.

[1]) Dalton, p. 52.
[2]) Burns, p. 150.
[3]) Weddik K., bl. 103, 104. Over de huwelijksplegtigheden bij de Bahau zie ald., bl. 152.

1824. Zij plaatsen hunne dooden in welgeslotene en bepikte kisten in planken huisjes of kamertjes, die zorgvuldig gesloten en met een fraai gewerkt dak van houten pannen gedekt zijn. Deze kamertjes zijn ongeveer 8 voet lang en 6 voet breed, en zijn op palen, welker lengte van 4 tot 20 voet afwisselt, in de nabijheid der kampongs boven den grond geplaatst. Hetzelfde vertrekje bevat soms meer dan één lijk, terwijl den doode zijne kleeding, sieraden, wapenrusting, kookgereedschappen, een kleine vijzel om padi te stampen en een roeispaan worden medegegeven, terwijl de doodkist zelve geacht wordt hem voor sampan te dienen. Ook vervaardigt men voor dooden van rang, uit één stuk hout, een beest, wit, rood en groen geschilderd, om hun in het volgend leven tot rijdier te strekken. De heer von Dewall zag bij de Modang zulk een dier, tien voet lang en twee voet hoog en met een schuins opstaanden staart van 6 voet, hooge achterbeenen en een krokodilskop met uitpuilende oogen, terwijl in den opgespalkten muil een doodskop geplaatst was. De lijken blijven van vier tot acht dagen in de kampong, alvorens naar het voor hen bestemde verblijf te worden overgebragt; somtijds echter duurt dit veel langer, en bij sommige stammen worden zij, die na het planten van de rijst sterven, niet eerder dan na volbragten oogst begraven. Het lijk wordt dan zoolang bewaard in de kist, waarin het reeds op den dag na het overlijden gelegd wordt. Inmiddels worden al dien tijd aan iedere zijde der kist lichten geplaatst, en het wordt als een zeer ongelukkig voorteeken beschouwd wanneer zij bij toeval uitgaan; ook nog na de verwijdering van het lijk worden deze lichten vier of vijf dagen brandende gehouden. Op den dag der overbrenging wordt een lijkfeest gehouden, waarbij ook aan den doode eenig voedsel wordt voorgezet. Luide jammerkreten worden, vooral door de vrouwen, aangeheven, van het oogenblik waarop het lijk ten huize wordt uitgedragen, totdat het de bestemde plaats heeft bereikt. Zij verkwisten aan de kist omhelzingen en liefkozingen en beijveren zich vooral om, met het gelaat daarover heen gebogen, den reuk van het veelal reeds grootendeels ontbonden ligchaam in te ademen. Bij wijze van rouw worden, dadelijk na een sterfgeval, alle kleedingstukken van vreemde manufacturen afgelegd, om alleen voor de nationale, uit boomschors bereide, plaats te maken.

Indien de overledene tot de hoofden des volks behoort, zijn met de behandeling van het lijk nog andere plegtigheden verbonden.

Men brengt het eerst naar de rivier om te baden, waarbij men het 1824.
in eene zwemmende houding brengt en zijne armen en beenen beweegt, terwijl zich tevens een groot deel der bevolking te water begeeft. Vervolgens wordt het lijk naar de woning teruggebragt, gekleed en, met eene sigaar in den mond, geplaatst op het einde eener plank, die men aan het andere einde zoodanig beweegt, dat de doode nog schijnt te leven. Daarna wordt hij nog eens in processie rondgedragen, om, gelijk het heet, zijne kampong nog eens in oogenschouw te nemen. Over de koppen die gesneld of de slaven die gedood moeten worden, opdat het hem in de andere wereld niet aan dienaars ontbreken zou, is reeds vroeger gehandeld [1]). Ten slotte merk ik nog op dat de vorsten en aanzienlijken de lijken hunner betrekkingen niet altijd in de beschreven planken huisjes laten, maar na verloop van eenigen tijd de beenderen verzamelen, reinigen, in potten leggen en, onder luisterrijke plegtigheden, naar rotsholen in het gebergte overbrengen [2]).

Ik zal deze vlugtige schets van de Kajans, waarbij welligt mijne bronnen mij niet in staat gesteld hebben hetgeen aan bijzondere stammen eigen is behoorlijk te onderscheiden van hetgeen gemeen is aan allen, met een woord over hunne godsdienstbegrippen besluiten. Het schijnt dat men algemeen bij hen het geloof aantreft aan eene hoogste, onzigtbare godheid, aan welke zij al het goede dat zij genieten, rijke oogsten, welgeslaagde ondernemingen, talrijke nakomelingschap, verpligt zijn. Dit hoogste wezen vind ik bij verschillende stammen vermeld onder de namen Tanangan, Teman-Tingei, Najoek-Senijoeng en Minjanni. Nevens deze godheid stellen zij eene vrouwelijke, Sempoeloh, en beiden te zamen hebben de wereld geschapen en uit steenen menschen en dieren gevormd. Bovendien schijnen zon, maan en sterren als weldadige emanatiën der hoogste godheid beschouwd te worden. Aan deze goede goden valt echter naauwelijks eenige vereering ten deel, daar hunne aandacht veel meer op de afwering van den invloed der booze geesten (Toh's) gerigt is. Deze tracht men door offers van varkens, hoenders en eijeren te verzoenen, maar priesters of voor vaste tijden verordende godsdienstige plegtigheden zijn onder de Kajans niet bekend. In

[1]) Zie boven, bl. 279, 280.
[2]) Weddik K., bl. 96, 97, 103, 129, von Kessel, bl. 199, 200, van Lijnden, bl. 607, Hartmann HS. I, bl. 5, Burns, p. 149, 150, Low, p. 335, 336.

1824. het algemeen schijnt de mythologie der Kajans zeer verward en veel daarvan in vergetelheid geraakt te zijn [1]).

Dat deze stammen aan een leven na dit leven gelooven, is reeds uit hunne behandeling der lijken blijkbaar; doch de voorstellingen die zij zich daarbij vormen, zijn, te oordeelen naar het weinige dat ons daarvan is bekend geworden, zeer onzamenhangend en tegenstrijdig. Zij hebben een hemel waarnaar zij met sampans overvaren, en die in verschillende afdeelingen gesplitst is, b. v. voor personen die aan ziekten gestorven zijn, voor verdronkenen, voor vrouwen in het kraambed overleden, voor zonder nakomelingschap gestorvenen. Zij beweren dat vrouwen die vóór hare echtgenooten sterven, in de andere wereld nieuwe huwelijken sluiten, doch deze plaatsvervangers weder verstooten, wanneer zich hare mannen na hun overlijden weder met haar op dezelfde plaats bevinden. Zij verbinden, naar het schijnt, met hunne voorstellingen aangaande het toekomend leven ook eenig denkbeeld van vergelding, en hebben, nevens een hemel voor de goeden, ook eene hel voor de boozen; maar naar sommige berigten zou het schijnen alsof de hoogste hemelvreugde ten deel viel aan hen die op aarde de meeste koppen gesneld hadden, terwijl rampzaligheid het deel zou zijn van hunne ongelukkige slagtoffers. Dit laatste dunkt mij echter al te onwaarschijnlijk, om zonder nadere bevestiging geloof te vinden [2]).

Ik keer na deze lange uitweiding tot het verhaal der togten van den heer Muller terug. Wij kennen de oorzaken niet die hem noopten op den 13den April de verdere opvaart der Kapoeas te staken. Waarschijnlijk geschiedde het alleen omdat hij het ontoereikende of ongeschikte zijner hulpmiddelen besefte, bij de moeijelijkheden en gevaren die hem bij de voortzetting van den togt te wachten stonden, en keerde hij alleen naar Pontianak terug om meerdere hulp en levensmiddelen te erlangen of zich te voorzien van vaartuigen, beter geschikt om de rivier te bevaren, die boven Boenoet ondiep wordt en met vele rotsbanken bezet is [3]). Blijkens zijn schrijven van Pontianak aan den Gouverneur-Generaal, wanhoopte hij toen nog geenszins aan de volvoering van zijn plan om, op een tweeden togt, met een der hoofdstammen van de Kajans in

---

[1]) Burns, p. 149, the Barram-river, p. 681, von Kessel, bl. 199, Weddik K., bl. 136, 145.

[2]) The Barram-river, p. 681, Weddik K., bl. 125, von Kessel, bl. 199.

[3]) Blume, bl. 161.

betrekking te komen en dwars door de binnenlanden Banjer-massin 1824.
te bereiken [1]). En inderdaad waren hem weinige dagen genoeg om de toebereidselen tot eene tweede opvaart der Kapoeas te treffen. Den 24sten Mei vinden wij hem reeds weder boven Poelo Djamboe en terwijl hij zijne onderzoekingen en verkenningen voortzette en kompleteerde, was hij den 18den Junij tot Djongkong genaderd. Maar van nu af begonnen de moeijelijkheden weder dagelijks toe te nemen, veroorzaakt deels door den sterken stroom en de klippen en ondiepten in de rivier, deels door den onwil zijner inlandsche togtgenooten, die zich in deze woeste, door de gevreesde Kajans en de zwervende stammen der Poenans bewoonde streken niet durfden wagen, zoodat hij ieder oogenblik vreezen moest door hen te worden verlaten. In weêrwil dezer bezwaren zette Muller zijnen togt voort tot den 1sten Julij, toen hij Soengei Atong, op omstreeks 113° 15′ O. L. van Greenwich, bereikte. Doch hier maakte eene menigte rotsen het opvaren volstrekt onmogelijk, zoodat hij zich, zeer zijns ondanks, genoodzaakt zag andermaal zijn voornemen op te geven. Den volgenden dag reeds aanvaardde hij de terugreis, en reeds den 15den was hij tot Meliouw afgezakt, vanwaar hij weldra naar Pontianak terugkeerde [2]).

Ontmoedigd door zijne herhaalde teleurstellingen, verliet Muller in het midden van Augustus 1824 Borneo's Westkust, om ze nimmer weder te zien. Hij scheepte zich te Mampawa in naar Riouw, en kwam vandaar in September te Batavia. Zijne anders vaste gezondheid had door de uitgestane vermoeijenissen en ontberingen veel geleden, hetgeen hem echter niet weêrhield van zich met grooten ijver aan de bewerking der verzamelde bouwstoffen te wijden. Den raad zijner vrienden, om toch rust en uitspanning te nemen, sloeg hij in den wind, en ofschoon hij, op uitnoodiging van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, die hem bijzonder hoogschatte, eenigen tijd in de gezonde lucht van Buitenzorg ging doorbrengen, was zijn geest te zeer uitsluitend met zijnen arbeid

---

[1]) Brief van Muller aan den Gouv.-Gen. van 11 Mei 1824 (HS.).

[2]) Blume, bl. 161, 162, Groll op van Lijnden N. T., bl. 538. Op de verschillende togten tot dusverre in dit hoofdstuk vermeld, heeft Muller zijne opnemingen in kaart gebragt. Zijne nasporingen zijn niet geheel voor de wetenschap verloren gegaan, want zijne kaarten waren, wat Borneo betreft, het voornaamste hulpmiddel, waarvan zich de heer von Derfelden van Hinderstein bij de zamenstelling zijner kaart van Neêrl. Ind. heeft bediend. Zie zijn Mémoire Analytique, p. 90, 91.

1824. bezig, dan dat hem dit eenig nut kon aanbrengen. Eindelijk bereikte zijne overspanning zulk eene hoogte, dat hij zich een tijd lang tot volstrekte werkeloosheid gedoemd zag, en dit is de voorname reden van den gebrekkigen staat waarin zich het grootste deel der door hem nagelaten aanteekeningen over Borneo's Westkust bevindt [1]).

1825. Intusschen naderde de tijd, dien de Indische regering, overeenkomstig zijne wenschen, voor zijn terugkeer naar Borneo tot hervatting zijner werkzaamheden bestemd had. Zijn voornemen was nu de Oostkust op te nemen en vandaar langs de Koetei-rivier tot de onafhankelijke Dajaks der binnenlanden en tot de bronnen der Kapoeas door te dringen, om dan, langs laatstgemelden stroom, weder naar Pontianak af te zakken. Tevens werd hem opgedragen ook met de vorsten der Oostkust, inzonderheid met dien van Koetei, overeenkomsten te sluiten, om ook daar het oppergezag van het Nederlandsche Gouvernement te doen eerbiedigen. Ik heb reeds vroeger met een woord over dezen togt gesproken [2]), en herinner hier alleen dat de onderhandeling te Tongarong, de hoofdplaats van Koetei, wel is waar naar wensch slaagde, maar dat de Sultan weldra berouw scheen te hebben over zijne slechts half-vrijwillige toestemming. Zijne opgewondenheid werd niet weinig vermeerderd door eene reeks van ongunstige voorteekenen, die de ongelukkige Muller op zich zelven had mogen toepassen. In de maand Augustus begon hij van Tongarong de Koetei-rivier op te varen met twee praauwen, bemand met 33 man, waaronder 12 Javaansche soldaten. Te Long-Merah [3]), 16 dagreizen boven Tongarong, rustte Muller eenige dagen uit bij het hoofd van den stam Oerei, een tak van den grooteren stam der Bahau, die tot de voornaamste der Parische stammen behoort. Op korten afstand vandaar heeft de Mohakkam of Koetei-rivier eene reeks van watervallen, en na eenige dagen houdt zij op, zelfs voor kleine praauwen bevaarbaar te zijn. Muller vervolgde daarom den togt langs de Long-Haweng, een stroom die zich met de Mohakkam vereenigt en in weinige dagen naar het gebergte leidt dat het stroomgebied der Mohakkam van dat der Kapoeas scheidt. Hij doorreisde nu het gebied van de Penhengs,

---

1) Blume, bl. 163, 164.
2) Inleiding, bl. LXIII.
3) Long beteekent in de taal van den Kajanschen stam Bahau eene rivier.

een tak van de Bahau [1]) en den laatsten gezeten stam dezer streken, die in de wildernissen van het gebergte door het nomadisch jagtvolk der woeste Poenans vervangen wordt [2]). Het is misschien hier de geschiktste plaats om over de zeden dezer zwervende bevolking, te midden van wier woonsteden Muller den dood vond, in eenige nadere bijzonderheden te treden [3]). 1825.

De Poenans en naauw met hen verwante Ketans of Manketans zijn verspreid over eene wijde oppervlakte der diepste binnenlanden van Borneo, aan de bovenarmen der rivier van Koetei, der Kapoeas en der Redjang-rivier, en verschillen in levenswijze en voorkomen niet van de Orang-Ot of Olo-Ot, die zich omstreeks de boventakken en bronnen van de Barito en de naburige stroomen ophouden [4]). Sommigen houden hen voor de overblijfselen van uiteengedreven en grootendeels uitgeroeide stammen; doch het is veel waarschijnlijker dat zij eene bijzondere en wel de oudste laag van Borneo's bevolking uitmaken. Men kan ze met de Orang-Koeboe en Loeboe op Sumatra en andere soortgelijke overblijfselen van nog bijna geheel in den natuurstaat levende bevolkingen in den Archipel vergelijken. Zij zijn verdeeld in vele stammen, die zich door bijzondere bijnamen onderscheiden [5]). Zij hebben geene huizen en bebouwen geene rijstvelden, maar wonen toch met eenige familiën bijeen in digte bosschen, waar zij den nacht doorbrengen onder groote boomen, aan welker takken zij eene soort van hangmatten voor hunne kinderen bevestigen, terwijl zij in den omtrek vuren stoken om de wilde dieren en slangen te weren. Soms echter vervaardigen zij van boomtakken ruwe hutten, met kadjang-matten gedekt. Ten gevolge van dit verblijf in de wouden, dat hen schier nimmer aan de zon bloot stelt, zijn zij doorgaans nog blanker dan de overige bewoners van Borneo; voorts zijn zij groot, vlug en welgemaakt. Zij komen alleen in aanraking met de Parische stammen of Kajans, aan wie zij grootendeels eenigermate onderworpen zijn, en met wie zij een ruilhandel drijven. Voor het overige zijn zij zeer

---

1) Zie Weddik K., bl. 151.

2) Blume, bl. 164—167, Schwaner T. N. I., bl. 139—145; vgl. Dalton, p. 36—39.

3) Vgl. D. I, bl. 57, 169.

4) Van soortgelijke stammen in de noordelijker binnenlanden van Borneo spreekt Dalton, p. 49, 50.

5) Zoo vermeldt Weddik K., bl. 150, 151, de Poenan Beroeng-Ajock, Poenan Apoet en Poenan Boerah in het gebied van Koetei.

1825. schuw en vermijden alle ontmoeting met vreemdelingen, tenzij zij die verraderlijk uit hunne schuilhoeken kunnen overvallen, waarbij zij echter zoo weinig moed aan den dag leggen, dat zij den gewonen Dajak en Maleijer niet te lijf durven zoo zij niet ten minste tien tegen één zijn. Brengt het toeval hen in de tegenwoordigheid van vreemdelingen, dan keeren zij hun den rug toe, hurken neder en verbergen het gelaat tusschen de armen en de knieën, dewijl zij, zoo zij beweren, hun aanblik niet kunnen verdragen.

Het rooven van menschen om die aan de Pari als slaven te verhandelen, gepaard met moorden en koppensnellen, is eene der gewone bezigheden dezer wilden; terwijl hunne wapenrusting daarbij uit een schild, een parang of mendouw en een soempitan of blaasroer bestaat. Met deze wapenen zijn de vrouwen zoowel als de mannen toegerust. Maanden lang belagen zij soms eene Dajaksche kampong om het oogenblik waar te nemen waarop alleen vrouwen en kinderen te huis zijn; alsdan vallen zij die aan en voeren de knapen en meisjes beneden de 15 of 16 jaar mede, terwijl zij de vrouwen van meerderen leeftijd zonder genade vermoorden. Ook sluipen zij in de duisternis van den avond in de omstreken der kampongs rond om hen die zich alleen naar buiten wagen, te overvallen en met hunne scherpe mendouws in een oogenblik den kop van den romp te scheiden. Hun voornaamste en eigenaardig wapen is intusschen het blaasroer, welks gebruik zich van hen aan de andere stammen van Borneo schijnt te hebben medegedeeld; en allezins bewondering verdient de zuiverheid en naauwkeurigheid, waarmede zij een gat door het midden van een stok van 8 of 9 voet lengte weten te boren. Dit geschiedt door middel van eene lange ijzeren roede, die aan de eene punt als een beitel gevormd en aan de andere rond is. Gewapend met dit blaasroer, door middel waarvan zij hunne vergiftigde, soms met ijzeren punten voorziene pijltjes met even verwonderenswaardige snelheid als zekerheid weten af te schieten, belagen zij hunne slagtoffers van achter dikke boomen. De werking van het vergift dezer pijlen is verschrikkelijk. De heer Schwaner verhaalt dat een zijner inlandsche reismakkers, daardoor slechts even aan den regterschouder gewond, na nog geene tien minuten lijdens, onder vreesselijke stuipen, den geest gaf, en Dalton zag een ander, die in de hand was getroffen, in nog geene vier minuten daaraan bezwijken. Op hunne beurt aangevallen, weten deze wilden met zoo verbazende snelheid

te vlugten, dat het vergeefsche moeite geacht wordt hen te vervolgen. Ook zijn zij door de buitengewone scherpte van hun gehoor en reuk tegen allen onverwachtschen overval gewaarborgd. 1825.

Van hét blaasroer, doch natuurlijk met niet vergiftigde pijlen, bedienen zich deze stammen ook op de jagt, die hun voorname middel van levensonderhoud uitmaakt. Elke horde kent zich in de streek die zij ter woonplaats kiest, het uitsluitend jagtregt toe, en iedere inbreuk daarop gemaakt, wordt eene oorzaak van bloedige veeten. Van de hulp hunner vrouwen weten zij zich op de jagt op zeer eigenaardige wijze te bedienen. De man gaat alleen uit en heeft hij een beest geveld, dan geeft hij zich de moeite niet het op te rapen, maar vervolgt onmiddellijk zijn togt. Zoo keert hij met ledige handen terug tot de plaats waar zijn gezin kampeert, maar zendt nu zijne vrouw af om den buit te verzamelen. De plaatsen waar het wild ligt, weet hij haar zoo naauwkeurig te beschrijven, dat zij, door haren fijnen neus geholpen, nimmer in gebreke blijft het te vinden. Men zegt dat de Poenans ook het vleesch niet schuwen van beesten met vergiftigde pijlen gedood, doch dat zij het in dit geval koken alvorens het te braden, waardoor zij beweren dat het vergift er wordt uitgetrokken.

Behalve het vleesch en inzonderheid de hersenen hunner menschelijke slagtoffers, behalve de slangen, padden, apen en andere dieren die hunne jagt hun oplevert, leven deze wilden slechts van sago en wortelen. Het gebruik van zout is hun grootendeels onbekend, en zij gelooven dat het doodelijke ziekten doet ontstaan, maar des te meer zijn zij verzot op tabak, bij gemis waarvan zij eene soort van boombast rooken. Het eenige kleedingstuk der mannen is de tjawat van boomschors, terwijl de vrouwen niets aan het lijf hebben dan een bindsel van rotan om de lendenen, waaraan van voren een band van boomschors, eene hand breed, is vastgemaakt, die tusschen de beenen doorgehaald en op den rug om het bindsel gedraaid is. Verder hebben zij een zak van rotan, in welken zij hunne ijzeren pannen (k w a l i e s), nagenoeg hun eenig huisraad, overal met zich voeren. In de ooren dragen zij, even als de Kajans, groote koperen of looden ringen of soms eene soort van steen, die veel op marmer gelijkt. De Poenans en Orang Ot zijn niet getatoeëerd, terwijl daarentegen de Manketans van deze versiering des ligchaams bijzonder veel werk maken.

De artikelen die deze wilde Dajaks aan de Parische stammen leveren, zijn, behalve slaven en soempitans, was, vogelnestjes en

1825. bezoar-steenen (g a l i g a), welke laatste, als middel tegen vergiftiging hoog geacht, volgens den heer von Kessel zich vormen bij de slechts oppervlakkig getroffen dieren, wien de afgebroken punt hunner pijltjes tusschen vel en vleesch blijft zitten. Hiervoor ruilen zij tabak, koperdraad voor ringen, kwalies en vooral Kajansche parangs in. Zulk een parang wordt een groote schat geacht en minstens met één of twee slaven betaald. De Kajans die met hen willen handelen, dwalen dikwijls eene halve maand en langer in de bosschen om, zonder iemand van hen te ontmoeten. Zoo zij eindelijk iemand aantreffen, wordt deze bij de verstrooide familiën rond gezonden, die zich welhaast op eene aangewezen plaats verzamelen.

Van huwelijken kan bij deze stammen naauwelijks sprake zijn. Het meisje kiest zich een man, wien zij een kwalie, schild, blaasroer en parang schenkt, en daarmede is de echt, welks banden niet zeer knellend zijn, voltrokken. Het kraambed kost aan de vrouwen weinig smart. Zoodra het kind geboren is, plaatst men haar boven een kuil, waarin zekere houtsoorten, gemengd met de aarde van een mierenhoop, zijn in brand gestoken. De rook stremt de bloeding en de moeder herwint zoo spoedig hare krachten, dat zij reeds den volgenden dag in staat is om hare gewone bezigheden te hervatten, waarbij zij haar kind, in boomschors gewikkeld, met zich ronddraagt. De lijkplegtigheden zijn bij deze stammen in harmonie met hun leven in de bosschen. Zij begraven hunne dooden in de stammen van oude ijzerhout-boomen, en sluiten de opening zoo zorgvuldig, dat men er niets van bemerkt. De boomen blijven in leven en de geschonden plaats dekt zich allengs weder met schors. Allerlei toovermiddelen, vijandelijke schedels en koppen van dieren worden aan deze levende graven opgehangen [1]).

Ik keer tot de reis van Muller terug. Van Poeran-lalan, de laatste kampong der Penhengs, moest zij te land over het gebergte vervolgd worden. Muller berekende, naar ingewonnen berigten, dat hij geene volle acht dagen zou noodig hebben om een reeds bevaarbaren zijtak der Kapoeas-rivier te bereiken, en wist zich, door de belofte van ruime belooning, een geleide van meer dan honderd

---

[1]) Von Kessel, bl. 167, 187—189, Weddik K., bl. 91, 97, 150, 151, 155, 156, van Lijnden N. T., bl. 587, Schwaner T. N. I., bl. 146, B. I, bl. 228, 229—231, II, bl. 194, Becker R., bl. 326, Burns, p. 142, the Barram-river, p. 682, Dalton, p. 49, 50, 51.

Penhengs te verschaffen, om hem bij het trotseren der moeijelijkheden van dezen togt bij te staan en te beveiligen. Ofschoon hevige ziekten en de verraderlijke pijlen der Poenans het hoopje van Mullers trouwe togtgenooten meer en meer deden smelten, bereikte hij het stroomgebied der Kapoeas nog binnen den vastgestelden termijn. Zalig moet het oogenblik geweest zijn dat hem het doel van zijn streven zoo nabij bragt; maar duur zou die dag van onuitsprekelijke vreugde betaald worden. Nog slechts weinige uren scheidden onzen moedigen reiziger van het punt tot waar hij vroeger was opgevaren; vandaar zou hij in korten tijd den Nederlandschen post te Sintang bereiken, en weldra zijne deelnemende vrienden in de armen snellen, om uit te rusten met het bewustzijn van een grootsch en in zijne gevolgen zegenrijk werk verrigt te hebben. Doch de zwarigheden die nog te overwinnen waren, mogten niet gering worden geschat; Muller kende ze bij ondervinding. Zijne vaartuigen had hij moeten achterlaten. De Penhengs die hem begeleid hadden, hielpen hem ook praauwen, hier djoekons genaamd, vervaardigen, en lieten zich zelfs door hem bewegen om hem nog eenige dagreizen te begeleiden, opdat hunne ervaren hand de kleine vaartuigen over de droogten en riams zou voeren, die zijne vroegere ondernemingen hadden belemmerd. Reeds waren de booten gereed en den volgenden dag zou de afreis beginnen, toen zich, zeer onverwachts voor Muller, een aanzienlijk aantal onbekende Penhengs bij hunne stamgenooten kwam voegen en den nacht bij hen doorbragt. De dag brak aan en Mullers reisgenooten hadden, met uitzondering van drie, die zich nog in het nabijzijnde bosch met hout sprokkelen bezig hielden, de vaartuigen reeds bestegen. Reeds maakte Muller zich gereed hun voorbeeld te volgen, toen de slaaf van een hoofdman der nieuw-aangekomen Penhengs hem de breede lans in den rug stiet, zoodat hij oogenblikkelijk nederzonk [1]). Dit 1825.

[1]) Volgens Dalton, p. 39, 63, 66, zou Muller den doodelijken stoot ontvangen hebben van Sadjaring, een zoon van den Pangeran Ratoe van Koetei. Hij zegt dat dit algemeen bekend was, en daar Dalton slechts drie jaren na den dood van Muller zich lang in het rijk van Koetei ophield, hecht ik aan deze getuigenis groot gewigt. Ik heb evenwel in den tekst niet durven afwijken van het verhaal van den heer Schwaner, dewijl deze alle omstandigheden van Mullers dood het naauwkeurigst heeft uitgevorscht. Dalton kon zijn spoor niet verder volgen dan tot Marpoe en meende dat hij niet veel meer dan drie dagreizen boven die plaats moest zijn omgebragt. Voor 't overige is het berigt van Dalton niet bepaald

1825. was het teeken tot den algemeenen moord van het gansche reisgezelschap; hunne hoofden werden door de Penhengs als zegeteekenen medegevoerd en waren voor hen het liefste aandeel aan den buit. De moord van Muller heeft hoogstwaarschijnlijk plaats gehad in het midden van November 1825 en op 113° 50′ O. L. van Greenwich, en dus op slechts ruim een halven graad afstands van Soengei Atong, dat hij bij zijne tweede opvaart der Kapoeas had bereikt. Van de Javanen die Muller vergezelden, wisten enkelen door de vlugt aan de algemeene slagting te ontkomen; doch twee hunner werden gegrepen en aan den Sultan van Koetei uitgeleverd, die hen tot hunnen dood in slavernij hield. De laatst overgeblevene stierf eerst voor weinige jaren, nadat hij langen tijd in eene der moskeeën van Tongarong de uren des gebeds had geslagen [1]).

1826. Op het einde van Februarij of in het begin van Maart 1826 verspreidde zich op Borneo's Westkust het gerucht, dat Muller met bijna zijn gansche gevolg was vermoord. Dit treurige berigt werd

---

met dat van Schwaner in strijd. Sadjaring kan de in den tekst aangeduide aanvoerder der Penhengs geweest zijn en het werk van zijnen slaaf voltooid hebben.

[1]) Schwaner T. N. I., bl. 146—148. Vgl. Blume, bl. 167—171, E. Muller, bl. 188, 189, von Kessel, bl. 200, 201, Weddik K., bl. 86, 92. De heer Hageman heeft in het „Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bat. Gen." Jaarg. II, Aflev. V, bl. 487—494, in een opstel, „Iets over den dood van G. Muller" getiteld, deze verschillende nog al uiteenloopende verhalen onderling en met eenige latere MS. aanteekeningen van den heer von Dewall van 1848 en 1849 vergeleken, zonder tot een vast resultaat te komen. Mij schijnen de opzettelijke en zorgvuldige nasporingen van Schwaner het meeste vertrouwen te verdienen. Ik moet hier alleen met een woord terugkomen op de plaats waar Muller vermoord werd. Ik gaf namelijk D. I, bl. 57, te kennen dat een bronarm der Kapoeas, de Boenga of Bohang geheeten, als de schouwplaats van dien moord moet aangemerkt worden. Ik bedoelde daarmede de rivier die op de kaart van Groll Soengei-Boengan heet en die ik voor dezelfde houd met de Boengha, aan welker oevers werkelijk, volgens von Kessel, Muller het leven moet verloren hebben. Nu meende ik dat Schwaner ook denzelfden tak der Kapoeas met de telkens door hem vermelde „Kapoeas Bohang" bedoelde; doch het is mij later, vooral uit het tweede deel van zijn „Borneo," bl. 187 vv., gebleken, dat hij de geheele Kapoeas der Wester-afdeeling „Kapoeas-Bohang" noemt, in onderscheiding van de „Kapoeas-Moeroeng" in het gebied van Banjer-massin. Misschien echter is die mij duistere bijnaam juist van den genoemden bovenarm af te leiden, en in allen gevalle maakt de beschouwing der kaart van Groll, vergeleken met het berigt van von Kessel, dat in dit opzigt met Schwaner in geenerlei strijd is, het inderdaad waarschijnlijk dat de Boenga of Boengan de schouwplaats der in den tekst verhaalde treurige gebeurtenis geweest is.

weldra bevestigd door de aankomst te Sintang van den Javaan Pa- 1826.
rasima, de eenige van het escorte die vrijheid en leven tevens had weten te redden. Deze Javaan werd den 8sten Junij verhoord door den heer Duiters, die in 1824 den heer Goldman als assistent-resident van Mampawa had vervangen. Noch de plaats noch den tijd van den moord wist de Javaan naauwkeurig op te geven; de omstandigheden van zijn verhaal kwamen echter vrij wel overeen met hetgeen ik hier boven, volgens het naauwkeurig onderzoek van den heer Schwaner, heb medegedeeld. Aan het moordtooneel was deze Javaan met een zijner makkers, Ontil genaamd, ontkomen, door in het water te springen, naar den oever te zwemmen en zich daar in de digte bosschen te verbergen. Hier hadden zij wel twintig dagen rondgezworven, kampende met het vreesselijkst gebrek, totdat zij eindelijk door eene bende van wel 30 Kajans overvallen waren, die Ontil hadden gedood en hemzelven als gevangene naar hunne woonplaatsen medegesleept. Twee maanden later had Masa Koebak, het opperhoofd dezer Dajaks, hem voor drie gantangs zout, drie snoeren kralen en eenige andere snuisterijen verkocht aan zekeren Raden Soeta te Boenoet, en deze zijn nieuwe heer had hem kort daarna met aanzienlijke winst weder verkocht aan een doortrekkenden Maleischen koopman, die hem naar Sintang had medegevoerd, vanwaar hij door den civielen en militairen kommandant naar Pontianak was opgezonden. De Javaan Pa-rasima was dus de eerste vreemdeling die Borneo van het Oosten naar het Westen doorreisde [1].

Deze eerste berigten verspreidden geen licht over de vragen, wie de eigenlijke bewerker, welke de ware oorzaak van Mullers rampzalig uiteinde geweest was. Eerst in 1828 ging daarover eenig licht op door het plaatselijk onderzoek door den heer Dalton ingesteld. Deze schrijver verzekert op de stelligste wijze dat de moord van Muller moet geweten worden aan den Sultan van Koetei, die zich daardoor waarschijnlijk meende te kunnen onttrekken aan de hem onaangename verpligtingen, die hij zich door het met Muller aangegaan verdrag had opgelegd, en dat het geheele plan tot den moord beraamd was door den Sjahbandar Seijid Abd'allah, afkomstig van Banjer-massin, dien hij beschrijft als een grooten booswicht, maar die het bijzonder vertrouwen des Sultans genoot. Volgens dezelfde getuigenis had de Sultan al de goederen zoowel

[1]) Blume, bl. 167—172.

1826. van Muller als van zijne reisgenooten, en daaronder al zijne papieren, kaarten en documenten in bezit. Een gouden horologie, een sextant en enkele andere voorwerpen, die aan Muller hadden toebehoord, wist Dalton in handen te krijgen en werden door hem, tegen vergoeding zijner uitschotten, aan den resident van Riouw overgegeven. Deze artikelen werden later, met eenige schetsen en aanteekeningen door Muller op vroegere togten gemaakt, door tusschenkomst van het Gouvernement aan de familie des vermoorden ter hand gesteld. Dat Muller buiten het gebied van Koetei aan de oevers der Kapoeas was omgebragt, achtte Dalton onwaarschijnlijk, in weêrwil der stellige verzekeringen van den Sultan; daar het evenwel door de berigten van Pa-rasima en door latere onderzoekingen is bevestigd, moet men aannemen dat de sluwe Maleijer, ten einde alle verdenking te beter van zich af te weren en de verdiende tuchtiging te ontduiken, zijne handlangers gelast heeft voor het volvoeren der gruweldaad het tijdstip af te wachten, waarop Muller met zijne volgelingen vreemd grondgebied zou hebben betreden [1]).

---

[1]) Dalton, p. 62—66, E. Muller, bl. 188—191, Blume, 169, 170, von Kessel, bl. 200. De heer Hageman wil, t. a. p., bl. 493, den Sultan van Koetei vrijspreken, en zegt dat deze vorst, die den naam droeg van Mohammed Tsalihoe'd-din en in 1845 na eene lange regering overleed, steeds als welgezind jegens het Gouvernement beschouwd werd; dat de Penhengs en Poenans te zeer onafhankelijk zijn van den Sultan, dan dat men hen als de uitvoerders zijner bevelen beschouwen kan; en dat de hebzucht der landzaten, twisten tusschen Mullers medgezellen, en diens eigen opgewonden en ligt tot drift vervoerde geaardheid de gereede verklaring geven van de ramp hem wedervaren. Hiertegen voer ik aan dat de Sultan van Koetei weinig in de gelegenheid geweest is zijne goede gezindheid jegens het Gouvernement te doen blijken, 't welk zich na den dood van Muller tot 1844 volstrekt niet met Koetei bemoeide, en dat hij zich in dat jaar zonder tegenstand aan een nieuw contract onderwierp, is zeer verklaarbaar uit de omstandigheden, die ik in de Inleiding, bl. LXXIV en LXXV, heb medegedeeld. Uit de berigten van Dalton, von Dewall en anderen is het verder volkomen duidelijk dat de Kajansche hoofden in eenige betrekking staan tot den Sultan van Koetei en zijn gezag tot zekere hoogte erkennen; terwijl eindelijk de getuigenissen die Schwaner (T. N. I., bl. 143, 144) uit den mond der inboorlingen vernam, aangaande den gunstigen indruk algemeen door Muller te weeg gebragt en de genegenheid die hij wist te wekken, het, anders misschien niet geheel ongegronde vermoeden afwijzen, dat zijn eigen onstuimig karakter de oorzaak van zijn onheil geweest is. De heer Earl, p. 130, 131, van den dood van Muller sprekende, zegt: „The party met with the fate, which must inevitably befall exploring ex„peditions sent by the Dutch into the countries not immediately under their

Dit was het treurig uiteinde van den stoutmoedigen onderzoeker 1826.
van Borneo's binnenlanden, een man die een beter lot waardig was, gelijk zijne zaak een beteren uitslag verdiend had. De heer Schwaner, die in 1847 de omstandigheden van zijnen dood naspoorde, ontving de stelligste verzekeringen dat zijn schedel nog zorgvuldig bewaard werd, maar kon dien in weêrwil der aanbieding van aanzienlijke geldsommen niet magtig worden [1]. Maar gedurende eene lange reeks van jaren was een Engelschman de eenige die pogingen in het werk stelde om het lot van Muller uit te vorschen, en schoon men door Dalton niet slechts den vermoedelijken bewerker van den moord leerde kennen, maar ook de zekerheid erlangde dat zijne kostbare verzamelingen zich nog in handen van den Sultan van Koetei bevonden, bleven zijne moordenaars ongestraft en werd geene enkele poging beproefd om zijne nagelaten papieren voor de wetenschap te redden. De ongewroken hoon, den Nederlandschen naam aangedaan, kleurt nog na 30 jaren onze wang met het rood van verontwaardiging en schaamte. Doch hoe groot onze smart daarover wezen moge, onverklaarbaar is de onverschilligheid niet. Toen Mullers lot bekend werd, was op Java reeds een vreesselijke oorlog ontbrand, die de inspanning aller beschikbare krachten vorderde, en de baron van der Capellen had de teugels des bewinds reeds aan den Commissaris-Generaal du Bus overgegeven, uitgezonden met den uitdrukkelijken last om in alle takken der Indische administratie de meest mogelijke bezuiniging in te voeren. De groothartigheid en liefde voor de wetenschap, die, in weêrwil van sommige misslagen, het bestuur van den baron van der Capellen bezield hadden, waren uit de raadslagen der beheerschers van Indië geweken, en Borneo moest het weldra ook in andere opzigten ondervinden, dat de beginselen der voormalige Compagnie op nieuw het rigtsnoer der Nederlandsche staatkunde in den Indischen Archipel geworden waren.

„subjection and in which the fame of their deeds has arrived before them." Hoe zegevierend zou men deze smadelijke woorden kunnen terugkaatsen door te wijzen op het lot van den Engelschman Murray, die 30 jaren na Muller op de rivier van Koetei vermoord werd. Zie Inleiding, bl. LXXIV.

[1]) Schwaner T. N. I., bl. 147, 148. Volgens den heer von Kessel, bl. 201, wordt de schedel van Muller bewaard in de kampong G'neen aan de Boengha, in welker nabijheid hij werd omgebragt.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Het landschap Larah aan het Nederlandsch gezag overgegeven. — Maatregelen van den resident van Sambas tot opbeuring en bescherming der Dajaks. — Aanleg van Gouvernements-koffijtuinen te Sibalouw en Kendei. — Pogingen tot invoering der peperkultuur. — Toestand der Chinezen in Larah en Sinkawang. — Gisting onder de Chinezen te Montrado. — Voorstellen van den resident. — Gunstige staat van zaken in Mandor. — Plan tot bezetting van Montrado. — Gevechten met de Chinezen te Sinkawang. — Ontruiming van Sinkawang en Larah en vernieling der koffijtuinen te Sibalouw. — Reis van den heer van Grave naar Batavia om de hooge regering in te lichten. — De Chinezen van Mandor beginnen aan den opstand deel te nemen. — De resident van Grave komt in een gevecht met de zeeroovers om. — Herhaalde aanvallen der Chinezen op Mampawa. — Aankomst van versterking, die dadelijk weêr naar Java wordt afgeroepen. — De betrekkingen met de Chinezen blijven in statu quo.

1823. Onze aandacht wordt thans gevorderd door de verrigtingen van den resident van Sambas en zijnen assistent den heer Lunel, ten gevolge van den afstand aan het Nederlandsch Gouvernement van het landschap Larah, waar men voornemens was proeven te nemen om de Dajaks tot de kultuur van koffij en peper op te leiden, ten einde, zoo mogelijk, door hun voorbeeld den naijver van de bewoners der naburige gewesten te prikkelen. Toen de Sultan in de maand Julij werkelijk dit landschap aan de beambten van het Gouvernement overgaf, bleek het dat hij zich had vergist, en dat Larah, in plaats van 16 kampongs met 1035 lawangs, zooals in het contract was ondersteld, slechts 15 kampongs, uitmakende te zamen slechts 711 lawangs, bevatte. Deze vergissing ten aanzien eener geheele kampong was het gevolg van des Sultans verregaande onbekendheid met zijn eigen grondgebied, daar hij in de meening verkeerd had dat de kampong Soetie aan Sambas behoorde, terwijl zij inderdaad eene onderhoorigheid was van den Panembahan van

Landak. Daar intusschen de Sultan wel inzag dat hij gevaar liep 1823.
zich door deze misrekeningen het ernstig misnoegen van het Nederlandsch gezag op den hals te halen, gaf hij aan den resident den wensch te kennen om het Gouvernement door eene minnelijke schikking schadeloos te stellen, zoodra de Pangeran Bandhara (Pangeran Anom), wiens tusschenkomst, daar hem Larah als apanagie behoord had, daarbij niet kon worden ontbeerd, maar die thans den heer Muller op zijnen togt naar de Kajans vergezelde [1]), te Sambas zou zijn teruggekeerd. Toen de Pangeran in het midden van Augustus was aangekomen, werd hij ziek en kon over geene zaken geraadpleegd worden, en daar kort daarna de resident eene inspectiereis naar Montrado had te verrigten, duurde het tot zijne terugkomst in het begin van October eer de onderhandelingen konden worden aangevangen. Het was de wensch van den resident dat de Sultan het tekort in de Dajaksche lawangs zou goed maken door den afstand van het een of ander in de nabijheid van Larah gelegen distrikt, hetzij dat van Sangouw [2]), hetzij dat van Ledo. Aan dit laatste gaf hij de voorkeur, zoowel om de gunstiger ligging als uit menschlievende bedoelingen. De Dajaks van Ledo hadden namelijk tegen die van Larah eene erfelijke veete en verhinderden hen naar Sambas af te komen. De heer van Grave hoopte deze veete door de vereeniging van beide distrikten onder één hoofd te kunnen in vergetelheid brengen; hij wenschte bovendien de Dajaks van Ledo te onttrekken aan de tyrannieke handelingen van den Pangeran Pakoe, wien zij 15 à 20 jaren geleden als apanagie geschonken waren en die zich zulke ondragelijke afpersingen had veroorloofd, dat de 500 lawangs, die dit distrikt aanvankelijk bevatte, in weêrwil van den bekenden tegenzin der Dajaks om den grond te verlaten die hen zag geboren worden, allengs tot naauw 300 versmolten waren. Zoo was onder andere deze Pangeran gewoon, alle de rivier opvarende praauwen te Ledo aan te houden, en zich de waren die zij bevatt'en, tegen een door hemzelven willekeurig bepaalden prijs toe te eigenen, om ze vervolgens aan de Chinezen van Loemar en Larah met buitensporige winsten te verkoopen. Het liet zich zelfs aanzien dat dit barbaarsche stelsel van knevelarij en verdrukking met den dood des

[1]) Zie boven, bl. 363.
[2]) Men verwarre dit niet met het rijk van Sangouw aan de Kapoeas. Over het distrikt Sangouw is gesproken D. I, bl. 109.

1823. Pangerans geen einde zou nemen, daar zijne zonen hem nog in wreedheid overtroffen en de Dajaks dubbel te lijden hadden zoo vaak hun vader hen met de waarneming zijner belangen belastte. Ofschoon zulke apanagiën niet noodzakelijk op de kinderen overgaan, vreesde echter de resident dat de zonen van het zwak karakter des Sultans gemakkelijk het geschenk van Ledo zouden verwerven, dat in zijne oogen een genadeslag voor de Dajaks wezen zou. Op den afstand van Ledo aandringende, raadde de resident den Sultan tevens aan Pangeran Pakoe voor zijn leven een jaargeld van *f* 500 à *f* 600 als schadevergoeding aan te bieden. De Sultan stemde in dit alles volkomen toe; doch het voorstel van den resident wekte een hevigen storm onder zijne broeders en de overige leden van het vorstelijk gezin, die ongetwijfeld voor zulk een antecedent beducht waren, te meer daar waarschijnlijk hun eigen geweten hen beschuldigde dat zij aan even barbaarsche handelingen als Pangeran Pakoe schuldig stonden. De zwakke Sultan boog het hoofd voor dien storm en smeekte den resident de zaak tot beter gelegenheid te verschuiven. Den heer van Grave bleef niets over dan Pangeran Pakoe te verbieden zich zonder zijne toestemming naar Ledo te begeven [1]).

Krachtdadiger bescherming kon de resident aan de Dajaks van Larah verleenen, ofschoon de onderdrukkers hunne prooi nog niet gewillig loslieten. Toen het landschap aan het Gouvernement werd overgegeven, bleef nog Raden Ali, een zoon van den Pangeran Bandhara, met eenige andere leden van zijn huis aldaar achter, om, zoo het heette, de oude schulden van de Dajaks in te vorderen. Hij had echter niets waardoor hij de wettigheid zijner vorderingen kon bewijzen, en wist zelfs het juiste bedrag niet op te geven. Om een einde aan deze kwelling te maken, liet de resident den Pangeran weten dat de schadevergoeding van *f* 3000, die hem voor het gemis zijner inkomsten uit Larah was toegewezen, tevens moest beschouwd worden als interest van de sommen die hij nog te vorderen had, en dat het voortaan noch aan hem noch aan iemand der zijnen zou vrij staan, zich zonder toestemming van den resident naar Larah te begeven. Te gelijker tijd werden, door tusschenkomst van den resident, de oude veeten der Dajaks van Larah met die van Landak, gelijk ook die der Dajaks van Montrado met die

[1]) Van Grave HS. I, bl. 17—20.

van Mampawa, gemakkelijk vereffend. Zoo was dan eindelijk aan de arme Dajaks van Larah verademing verschaft van de verdrukking waaronder zij zoo lang gezucht hadden, en konden zij veilig en zonder vrees voor afpersingen hunne rijstvelden bebouwen. In den aanvang van het volgend jaar kon de resident berigten dat de welvaart onder hen toenam, en hij twijfelde niet of vele Dajaks uit de omliggende distrikten zouden allengs de verdrukking der Maleijers in Larah komen ontvlugten, en daardoor aan het vruchtbare, maar nog schaars bevolkte gewest het onwaardeerbare geschenk van voor den arbeid geschikte handen reiken [1]. 1823.

De Commissaris Tobias had wel ingezien dat aanvankelijk geene voordeelen van de Dajaks van Larah zouden te trekken zijn, en dat het Nederlandsch gezag zich vooreerst tot taak moest stellen hen op te beuren uit hun rampzaligen toestand, aan eene betere toekomst de vergoeding toevertrouwende van de opofferingen, die men zich te hunnen gevalle zou moeten getroosten. Hij had daarom in de instructie van den assistent-resident van Larah bepaald dat geen hoofdgeld noch contributie van de Dajaks zou gevorderd worden, en alleen, naar bevind van zaken, eene bepaling omtrent door hen te leveren rijst zou worden voorgedragen. De heer van Grave, die zich het lot dezer arme menschen met voorbeeldigen ijver aantrok, was, zeker niet zonder reden, van oordeel, dat dit voorschrift eene tegenstrijdigheid in zich sloot en het laatste lid het eerste weder ophief. »De verpligting om rijst op te »brengen," dus drukte hij zich uit, »is ook eene belasting en de »Dajaks zijn er nooit aan onderworpen geweest. Zij waren voor»heen verpligt twee gulden en 15 stuivers per hoofd te betalen, »en slechts bij gebrek van geld voldeden zij die som met 5 gan»tangs rijst. Nu rijst van hen te vergen, zou inderdaad zijn hen »onderwerpen aan een hoofdgeld, wat juist uitdrukkelijk bij het »besluit van den Commissaris is verboden. Voor 't overige schijnt »het thans meer de roeping van het Gouvernement deze menschen »te helpen dan te belasten. Onze wensch is dat zij zullen leeren »zich te kleeden; maar om hen daartoe te brengen, moet men hun »de middelen geven en hun iets meer laten dan het hoog noodige." De resident stelde diensvolgens voor de Dajaks van alle opbrengst van rijst te verschoonen, totdat een koffijtuin in Larah zou zijn

---

[1]) Van Grave HS. I, bl. 17, 20.

1823. aangelegd, waaruit de stekken aan de verschillende kampongs konden worden uitgereikt. Alsdan wilde hij alle Dajaks die de koffijkultuur verzuimden, eene opbrengst van vijf gantangs rijst per lawang opleggen, minder als belasting, dan als middel om hen tot den arbeid te prikkelen [1]).

Dit voorstel stond in verband met de plannen die de resident omtrent de koffij-kultuur koesterde. De maatregelen, door den Commissaris genomen, om die kultuur in Larah in werking te brengen, konden, naar zijne gedachten, nimmer de gewenschte vruchten dragen, tenzij voor 's lands rekening een paar tuinen werden aangelegd, waarin jonge plantjes gekweekt werden om vervolgens aan de Dajaks te worden uitgereikt. Hij gaf daarom, onder inwachting der goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, nog in den loop van 1823 last om twee Gouvernements-tuinen aan te leggen, namelijk te Sibalouw en te Kendei [2]), waarin tevens eenige der verstandigste Dajaks tot dezen tak van landbouw zouden kunnen worden opgeleid, om dien vervolgens aan hunne familiën te leeren. In het begin van 1824 werd de grond te Sibalouw reeds gereed gemaakt voor de ontvangst van 3000 stekken en 150 katti's zaad, te dien einde ontboden. De assistent-resident had berekend dat de aanleg en het onderhoud der beide tuinen over het loopende jaar op eene som van ƒ 3475 zou te staan komen. In het voorbijgaan merk ik hier op dat, ofschoon de Maleijers, vijanden van allen arbeid, over het algemeen gansch niet geneigd waren het voorbeeld van het Gouvernement in het bevorderen der kultuur na te volgen, echter althans ééne loffelijke uitzondering op dien regel door den heer van Grave vermeld wordt. De Pangeran Tinka, zwager des Sultans, had door middel van zaden ongeveer 10,000 koffijplantjes weten bijeen te krijgen, en was voornemens daarmede een tuin aan te leggen, dien hij door zijne Dajaks wilde doen bewerken. De resident gaf hem te kennen dat wanneer deze zouden geplant zijn en hij begeerde een tweeden tuin te beginnen, hij het Gouvernement ongetwijfeld geneigd zou vinden hem, zoo noodig, met voorschotten te ondersteunen. Ook hadden zich reeds dadelijk

[1]) Van Grave HS. I, bl. 21.

[2]) Over Sibalouw zie boven, bl. 209. Daar Kendei ook in Larah zal moeten gezocht worden, kan men bezwaarlijk denken aan eene kampong in het D. I, bl. 91 en 109, vermelde district Kendei, ten ware toen de grenzen van Larah anders dan later werden getrokken.

eenige Chinezen om voorschotten tot het planten van koffij bij den resident aangemeld; doch hen niet vertrouwende, bepaalde hij zich tot de kennisgeving dat zij, na verloop van eenigen tijd, plantjes uit de Gouvernements-tuinen zouden hunnen bekomen [1]). 1823.

Te gelijker tijd trachtte de resident ook de peperkultuur in Larah en het aan het Gouvernement afgestane gedeelte van Sinkawang in te voeren. Er waren echter slechts zeer weinige stekken van de peperrank op Sambas te bekomen, en de heer van Grave wendde zich daarom tot den Gouverneur-Generaal met het verzoek, dat de praauwen die van Riouw naar Sambas voeren, zoovele peperplantjes derwaarts zouden medenemen, als zij boven hare lading konden bergen, ten einde die vervolgens in Larah en Sinkawang te doen planten, en deze kultuur, die op Riouw en elders zoo ijverig door de Chinezen gedreven wordt [2]), ook in het gebied van Sambas onder hunne landgenooten te verbreiden [3]).

Zoo was dan nu op Borneo een aanvang gemaakt met het invoeren van kultures, die voor de welvaart van dat eiland en de ontwikkeling der ongelukkige Dajaksche bevolking een vasten grond zouden gelegd hebben. Maar ook hier bleef het, helaas! bij het goede begin. Een blik op den toestand der Chinezen in het rijk van Sambas gedurende het eerste jaar na het vertrek ven den Commissaris, zal ons tevens de kiemen doen kennen der ongelukkige gebeurtenissen, die deze veelbelovende bloesems der welvaart ontijdig deden afvallen.

Het landschap Larah, waar de goudgronden gedeeltelijk aan Taikong, en gedeeltelijk aan Sin-ta-kioe en Tai-fo toebehoorden, terwijl er bovendien nog eenige goudgravers en een passar waren die tot geene der kongsies in betrekking stonden, was het voorname tooneel geweest van de onlusten, die tot den afstand van dit gewest aan het Gouvernement hadden geleid. Maar ofschoon er dus wel reden bestond om te vreezen dat de naijver der partijen dit land in voortdurende gisting zoude houden, toch kon de heer van Grave in den aanvang van 1824 het volgende berigten: »In Larah doet de as»sistent-resident, de heer Lunel, door zijn bestuur het Gouverne»ment eerbiedigen en beminnen; de verschillende kongsies, die

[1]) Van Grave HS. I, bl. 7, 8.
[2]) Zie Röttger, Berigten omtrent Indië, bl. 167.
[3]) Van Grave HS. I, bl. 8.

1823. »voorheen dit schoone land het onderst boven wierpen; hebben »niets meer te bevelen, en alles gaat er te beter door. De inwoners »vervoegen zich met hunne geschillen tot den assistent-resident en »willen geene andere autoriteit erkennen. De kapitein-Chinees Sing-»sang, die thans een gedeelte van het jaar zijn verblijf te Larah »houdt, helpt hem voortreffelijk. Waar die man zich bevindt, ves-»tigt zich het vertrouwen. In den laatsten oorlog was de passar van »Larah Tai-kong [1]) geheel verlaten: Sing-sang zette er zich neder en »binnen 14 dagen waren al de inwoners terug [2])." Ten opzigte der hoofdgelden en der belasting op de mijnen meende de resident, wien de Commissaris de bepaling der lasten van Larah had overgelaten, eenige inschikkelijkheid te mogen betoonen, wegens de groote verliezen welke vooral die van Larah Sin-ta-kioe en van Tai-fo geleden hadden. Sing-sang nam de inning van het hoofdgeld op zich en bood daarvoor in eens eene som van f 800 aan, die de resident meende te moeten aannemen. Eindelijk werd op verschillende verzoekschriften, door den assistent-resident ondersteund, verlof gegeven tot het aanleggen van negen goudgraverijen van de soort die onder den naam van sang-sa of kleine mijnen bekend zijn. Van deze werd aan eene door 20 personen bewerkt, eene jaarlijksche belasting van een tail goud, aan eene andere, tot welker bewerking zich 41 personen hadden vereenigd, de levering van twee tails opgelegd [3]).

Niet zoo volkomen bevredigend was de toestand der Gouvernementslanden van Sinkawang. Bij het einde van den krijg was daar een post van ruim 60 man gebleven [4]), onder de bevelen van kapitein Trip, die er de orde met verstand en zachtheid wist te handhaven. Deze werd echter, ten gevolge van het overlijden van den militairen kommandant te Sambas, kapitein van Meerstraten, weldra van dien post afgeroepen, waardoor het bevel kwam aan den luitenant Herman. De onverstandige en willekeurige handelingen van dezen officier bragten weldra alles in gisting. De passar van Sinkawang ging tot dadelijk verzet over, en de kapitein-Chinees te dier plaatse waarschuwde den resident dat, zoo de heer Herman niet van zijn post werd geroepen, hij onfeilbaar zou vermoord worden. Deze,

---

[1]) Zie boven, bl. 167.
[2]) Van Grave HS. I, bl. 24.
[3]) Van Grave HS. I, bl. 11, van Lijnden T. N. I., bl. 180.
[4]) Zie boven bl. 207, 210.

volkomen de noodzakelijkheid beseffende dat het Gouvernement zich de genegenheid der bevolking van Sinkawang verwierf, wier districkt aan het nog altijd onrustige Montrado grensde en er vroeger een gedeelte van had uitgemaakt, verwierf van kapitein Trip dat de heer Herman door den luitenant Westink werd vervangen. De in zijne eigenliefde gekwetste officier begaf zich naar Pontianak om den resident bij den civielen Gezaghebber aan te klagen. De heer van Grave maakt te dezer gelegenheid eene opmerking, welker juistheid in de geschiedenis van Nederlandsch Indië honderden malen gebleken is. »Het zou nuttig zijn," zegt hij, »het civiel bestuur niet al te ligt toe te vertrouwen aan den eersten den besten »luitenant, die het regt heeft om gedetacheerd te worden. Al die »heeren verstaan uitmuntend een peloton aan te voeren; maar wei»nigen zijn geschikt om belast te worden met het bestuur over »stille ingezetenen, die niets voor zich vragen dan rust en zekerheid »en ongaarne het slagtoffer zijn van de nukken van een komman»dant [1])." In verband met deze zienswijze en den wensch om de belangen van Sambas op de regte wijze te verzekeren, drong de heer van Grave herhaaldelijk aan op de toezending van eenige bekwame ambtenaren, om in de kennis der ingewikkelde zaken van die residentie te worden opgeleid. Hij beschouwde, om eene uitdrukking van hemzelven te gebruiken, Sambas als een kind van tien maanden, dat, behoorlijk geleid, zich in het volgend jaar zou kunnen oprigten en in het daaraan volgend loopen [2]). 1823.

Maar veel erger was het met de rust onder de Chinezen buiten de Gouvernements-landen gesteld. Die van Sin-ta-kioe voldeden wel is waar de hoofdgelden en de belasting op de mijnen, alleen verzoekende dat de contributie voor de mijnen van Sepang, door den Commissaris op 30 tails bepaald, uithoofde der geringe opbrengst tot 10 tails mogt verminderd worden; doch de vier vereenigde kongsies van Fo-sjon of Montrado begonnen zich weldra na het vertrek der troepen op nieuw weêrspannig te betoonen. Toen de resident, in 't begin van December 1823, aan de kongsies deed weten dat de verkoop en toewijzing der pachten den 20sten dier maand te Sambas zou plaats hebben, lieten de hoofden van Montrado antwoorden dat zij de hoofdgelden over het loopende jaar nog niet

[1]) Van Grave HS. I, bl. 25, 26.
[2]) Van Grave HS. I, bl. 23, 26.

1823. hadden verzameld en dus niet vóór den 30sten of 31sten te Sambas konden komen, terwijl zij den resident verzochten de regeling van hetgeen zij over 1824 zouden te betalen hebben tot dat tijdstip uit te stellen. De resident berustte hierin en den 31sten December verschenen Tan-po-ko en twee andere aanzienlijke Chinezen van Montrado werkelijk te Sambas en stelden hem, ter voldoening van het voor 1823 bepaalde hoofdgeld van een halven ropij, uit naam der vier vereenigde kongsies eene som van ƒ1041 ter hand. Zij waren echter bovendien aan het Gouvernement nog ƒ709 schuldig, die voor het einde des jaars moesten voldaan worden. Toen de resident van Tan-po-ko de voldoening daarvan vroeg, gaf deze ten antwoord dat hij het geld niet had en dat de hoofden der vier kongsies weigerden het te betalen, en evenzeer ongezind waren om, volgens de bevelen van den resident, met hunne tjaps naar Sambas af te komen. Verwonderd vroeg hem daarop de resident, of hij dan niet zelf het hoofd van Tai-kong was. Tan-po-ko verhaalde toen dat sedert drie maanden zijn gezag niet meer als zoodanig erkend werd, dat het hem onmogelijk was geworden de orde te bewaren, en dat de heerschende losbandigheid zoo groot was, dat hij zich verpligt achtte den resident te verzoeken hem uit zijne betrekking van kapitein der Chinezen te ontslaan, opdat hij zijne overige dagen rustig te Mampawa of Sambas mogt slijten. Deze klagten werden door de beide andere hoofden bevestigd, die eveneens om hun ontslag vroegen. Een hunner verzekerde zelfs dat zijn leven te Montrado in gevaar was en men hem aanhoudend verweet dat hij de vier kongsies aan het Gouvernement had verkocht. De resident trachtte hun te beduiden dat het onmogelijk was in hun verzoek te treden, daar alsdan de muiters zeker de overhand zouden erlangen en de laatste sporen van orde te Montrado zouden verdwijnen, wat niet missen kon op het verderf der vier kongsies uit te loopen. De resident bewilligde echter in hun verzoek om de kongsies nogmaals uit te noodigen hunne hoofden met hunne tjaps en de verschuldigde geldsommen binnen acht dagen naar Sambas op te zenden. Werkelijk kwamen daarop die van Fo-sjon tot inkeer en voldeden eindelijk den 19den Januarij 1824 aan de gedane uitnoodiging, bij welke gelegenheid het hoofdgeld door de vier kongsies over dat jaar te voldoen, op ƒ4300 bepaald werd [1]). Intusschen verdient hier nog

[1]) Van Grave HS. I, bl. 11, 12, 26, van Lijnden T. N. I, bl. 180.

vermeld te worden, dat de resident reeds in het begin van December vernomen had dat twee der door den Commissaris verbannen belhamels, Lo-pei en Lip-sin, te Montrado waren teruggekeerd, en aan den eersten zelfs de functiën van schrijver van Tai-kong waren opgedragen. De resident had daarop dadelijk het besluit van den Commissaris, deze beide personen betreffende, in de gansche residentie doen bekend maken, en eene belooning van *f* 100 uitgeloofd, aan wie hen dood of levend aan hem zou overleveren. Tan-po-ko verzekerde den resident dat zij na deze afkondiging onmiddellijk verdwenen waren [1]). 1823.

Andere redenen tot klagten gaven de smokkelhandel, vooral in opium, en de voortdurende heffing van tollen op de rivieren, die de Commissaris uitdrukkelijk verboden had. De opium was in Sambas over de tweede helft van 1823 verpacht aan den Pangeran Tommenggong, op voorwaarde dat hij gedurende het derde trimester *f* 1400 en gedurende het vierde *f* 2600 per maand zou betalen. Bij rekest van den 9den verzocht echter de Pangeran dat hem, uit hoofde van het geringe debiet, de verhooging van den pachtschat over het laatste trimester mogt worden kwijtgescholden, en de resident, de billijkheid van dit verzoek erkennende, zag zich gedrongen daaraan te voldoen. Bij den verkoop der pachten voor 1824 trachtte hij de 1824.
liefhebbers op te wekken door de opiumpacht in tweeën te splitsen en daardoor onder het bereik van meerderen te brengen; doch zonder vrucht. De Sultan werd zelf pachter tegen niet meer dan *f* 1640 per maand, maar klaagde weldra dat ook hij daarbij slechte rekening vond, daar het debiet ten gevolge van den heimelijken aanvoer van Mandor tot beneden een tiende van vroeger was gedaald [2]).

De heer van Grave was van oordeel dat al deze redenen tot klagten nimmer zouden ophouden, zoolang de kongsies in een zoo uitgestrekt gebied inderdaad oppermagtig waren, en niet het Gouvernement, de Chinezen eenvoudig naar hunne mijnen verwijzende, zelf het roer van zaken in handen nam. Hij wenschte daarom de noodige stappen te doen ten einde het geheele gebied der vier kongsies met dat van Sinkawang te vereenigen. Uit beiden te zamen wilde hij eene tweede assistent-residentie zamenstellen, die uitgestrekter zou zijn dan Larah en even goed voor de koffij- en peperkultuur

[1]) Van Grave HS. I, bl. 21, 22.
[2]) Van Grave HS. I, bl. 9, Tobias, bl. 79.

1824. geschikt. De kosten van het établissement zouden naar zijne meening in twee jaren kunnen gedekt zijn, indien zich het Gouvernement de pachten van de dobbeltafels, den arak en de varkensslagterij toeëigende. De verlegging van den te Sinkawang gevestigden post naar Montrado, ter eerstgenoemde plaats door 30 man van het garnizoen van Sambas vervangen, achtte de resident voldoende om de kongsies in toom te houden. Van den kant des Sultans zou geene tegenkanting te vreezen zijn, daar hij in dit deel zijner staten nimmer eenig wezenlijk gezag geoefend en, als pachter van de opium, groot belang had bij de invoering eener betere orde van zaken, ja zelfs reeds om de plaatsing van een ambtenaar en een detachement troepen te Montrado, tot ondersteuning der pacht, had verzocht. Eindelijk verwachtte de resident dat zelfs de fatsoenlijke kooplieden van Montrado en de kapiteins Tan-po-ko en A-lok, waarvan de laatste op de pacht der dobbeltafels vlaste, den maatregel zouden ondersteunen [1]).

Het schijnt dat het plan door den heer van Grave voorgesteld, mits zoo krachtdadig uitgevoerd dat aan alle verzet der Chinezen op eenmaal de kop ware ingenepen, het beste middel zou geweest zijn om het bezit van Borneo's Westkust voor Nederland wezenlijk nuttig en vruchtbaar te maken; maar het schijnt even zeker dat de geringe middelen die hij daartoe wilde aanwenden, nimmer tot het beoogde doel zouden hebben kunnen leiden. De aanhechting van Montrado aan de Nederlandsche provinciën vond bij de hooge regering geen bijval. Daar echter de klagten over de uitkomsten der opiumpacht bleven aanhouden, besloot zij, bij resolutie van 17 April 1824, dat Montrado met een detachement van 40 à 50 man zou bezet worden [2]).

Deze maatregel schijnt zich te eerder aan het Gouvernement te hebben aanbevolen, daar hij slechts de zaken van Montrado op soortgelijken voet bragt als die van Mandor, waarheen wij thans voor eene poos onzen blik moeten rigten. De Chinezen aldaar hadden in 1823 de opium- en andere pachten vrijwillig aan het Gouvernement afgestaan, onder voorbehoud dat zij de helft der winsten genieten zouden, en dien ten gevolge was daar eene bezetting van slechts 12 man gelegd, die volkomen aan het oogmerk voldeed.

[1]) Van Grave HS. I, bl. 22, 23.
[2]) Van Lijnden T. N. I, bl. 180, Tobias, bl. 79.

Het hoofdgeld hadden zij dat jaar, ten bedrage van ƒ8000, naar 1824.
behooren opgebragt, en de heer Hartmann berekende dat over 1824 hoofdgeld en pachten te zamen minstens eene som van ƒ12200 voor het Gouvernement zouden opleveren [1]. De rust was zoo volkomen, dat de Gezaghebber geene zwarigheid maakte zich in het begin van dit jaar, toen hij van zijne eerste reis naar de bovenlanden was teruggekeerd, voor eenigen tijd naar Java te begeven, waarheen hij gevolgd werd door het hoofd der Chinezen van Mandor en door een broeder des Sultans van Pontianak, die dringend verzochten dat eiland te mogen zien. Gedurende zijn afwezen hadden te Mandor, bij gelegenheid der begrafenis van het vorige hoofd, den door den Commissaris afgezetten Panglima Tjap, eenige ongeregeldheden plaats, die echter door de opvatting van den belhamel, welke naar Java gezonden werd, oogenblikkelijk werden gestuit. De omstandigheid dat eenvoudige policie-maatregelen toereikend waren bevonden om de rust te herstellen, werd als een gunstig teeken van het vermeerderd aanzien des Gouvernements beschouwd, en toen de heer Hartmann, na drie maanden, op Borneo's Westkust terugkeerde, vertoonden zich nog nergens eenige verschijnselen die hem noopten zijne voorspelling terug te nemen, dat de uitgaven, hoezeer door de uitbreiding van ons gezag aanmerkelijk vermeerderd, weldra door de inkomsten meer dan gedekt zouden worden [2].

Te Montrado echter bleef de gisting aanhouden, en toen de Chinezen vernamen dat men hunne hoofdplaats wilde bezetten, achtten of veinsden zij zich daardoor hoogelijk beleedigd, ofschoon deze maatregel hun geen ander nadeel berokkenen zou, dan dat hij den verboden handel zou tegengaan [3]. Opgeruid door As-sam, wien de goedhartigheid van den heer Tobias, na een jaar verblijf op Java, vergiffenis had bezorgd, doch die daarvan alleen had gebruik gemaakt om de Westkust op nieuw in rep en roer te brengen [4], dienden zij, met bedreiging van verzet, vertoogen daartegen in, en

---

[1]) Hartmann HS. I, bl. 21, 22, Tobias, bl. 79, van Lijnden T. N. I., bl. 180.

[2]) Tobias, bl. 78, 79. Volgens van Lijnden T. N. I. bepaalde het besluit van 17 April 1824 dat ook Mandor met 40 à 50 man zou bezet worden. Doch daar ik niet begrijpen kan waartoe, bij den gunstigen staat van zaken aldaar, deze vermeerdering der bezetting zou hebben moeten dienen, meen ik hier aan een misverstand te moeten denken.

[3]) Tobias, bl. 79, van Lijnden T. N. I., bl. 180.

[4]) De Stuers HS., latere aanteekening op bl. 76.

1824. maakten zich inderdaad tot eenen krachtdadigen tegenstand gereed. Waarschijnlijk werd de ontevredenheid onder deze Chinezen door het voortdurend gebrek aan toereikende mijngronden zeer bevorderd. De Commissaris had daarom vroeger met hunne hoofden afgesproken dat zij hun best zouden doen om een deel der bevolking van Montrado tot verhuizing naar de binnenlanden te bewegen [1]); en hij had de ambtenaren bij zijn vertrek schriftelijk gelast, geene pogingen onbeproefd te laten om aan dit plan zoo spoedig en op zoo groote schaal mogelijk gevolg te geven. Zij hadden echter, door andere zaken afgetrokken, deze gewigtige aangelegenheid schier geheel uit het oog verloren [2]).

Natuurlijk werd op de vertoogen der Chinezen geen acht geslagen, en men hoopte dat eene bloote vertooning genoegzaam zou zijn om hen tot reden te brengen. Het schijnt echter dat men de noodzakelijkheid inzag, in plaats van de vroeger voorgenomen vermindering der militaire bezetting [3]), integendeel de garnizoenen op Borneo's Westkust te versterken, zoodat zij in den loop des jaars op 519 man gebragt werden [4]).

In de maand Augustus was te Sambas alles tot de voorgenomen expeditie gereed. Zij bestond, behalve den kommandant, kapitein Trip, uit twee officieren en 97 man, die, gezamenlijk met de te Sinkawang en Sibalouw voorhandene troepen, de magt waarover men tegen de Chinezen kon beschikken, op 8 officieren en 216 man bragten, waarvan 90 Europeanen waren [5]). De van Sambas gezonden troepen werden ingescheept op twee kanonneerbooten en de praauwen van Radja Akil, en stelden koers naar Sinkawang, waar zij den 31sten Augustus aan land gingen. Ook de Gezaghebber Hartmann begaf zich van Pontianak derwaarts om in persoon met de hoofden te Montrado over de bezetting dier plaats te onderhan-

[1]) Vgl. D. I, bl. 328.
[2]) Tobias, bl. 79 en 80, noot.
[3]) Vgl. boven bl. 207, 208.
[4]) Van Lijnden T. N. I., bl. 181. In de aldaar opgegeven indeeling is zeker een fout, daar er in de gegeven omstandigheden geen reden bestond om de magt te Pontianak tot 185 man te versterken en er voor de kleinere posten veel te weinig overschiet.
[5]) Op deze wijze meen ik de opgave bij Mijer 1824 en 1825, bl. 548, met die in Verwikk., bl. 308, te moeten overeenbrengen. Tobias, bl. 80, spreekt van 130 man, 't welk een rond cijfer schijnt, ontstaan uit de optelling der 97 man eerst van Sambas gezonden, met de latere versterking van 40 man.

len, gevolgd van eene hulpbende, door den Sultan te zijner beschikking gesteld. De Chinesche bevolking van Sinkawang nam de vlugt, en men ontving allerlei berigten van een dreigenden aanval; ook vernam men dat de Chinezen de hoofden der Dajaks, die de onzen hadden opgeroepen, gevangen en in het blok gesloten hielden. Deze verontrustende tijdingen noopten kapitein Trip den 11den September bevel te geven tot het opwerpen eener redoute, met bergplaats voor ammunitie en vivres, welk werk door den onvermoeiden arbeid der troepen, geholpen door de bemanning van Radja Akils flotilje, in vier dagen voltooid werd. Inmiddels werd van Sambas nog een officier met 40 man benevens twee drieponders en ammunitie ontboden. 1824.

Den 19den September vernam kapitein Trip dat op eene hoogte, op een half uur afstands van Sinkawang, eene talrijke bende gewapende Chinezen verzameld was; hij zond daarop den luitenant van Maanen met 30 Ambonezen en Gorontalezen en een deel van het scheepsvolk van Radja Akil, om deze zamenrotting uiteen te drijven. In het gezigt des vijands komende, liet de luitenant halt houden, maar werd te gelijker tijd door een duchtig salvo van lilla-schoten begroet. Hij beantwoordde dit vuur gedurende een uur, maar moest toen aftrekken, daar zijne manschappen hem verder weigerden te volgen. Door de Chinezen nagejaagd, had hij moeite in tijds de redoute te bereiken. Hierop stak de vijand den passar van Sinkawang aan twee zijden in den brand, waarbij de aldaar vroeger door onze troepen gebouwde kasernen en magazijnen verloren gingen. Toen daarop de Chinezen de redoute tot op een geweerschot afstands naderden, deden de luitenants van Maanen en Westink een uitval en sloegen hen met groot verlies op de vlugt, terwijl de luitenant Gennet dit voordeel vervolgde door den vijand snel na te jagen. Echter vertoonden zich den 20sten weder eenige Chinezen voor de redoute, die evenwel door eenige wèl-bestuurde geweerschoten werden verjaagd. Intusschen bemerkte men dat zij van alle kanten bentings aanlegden, en, om de communicatie af te snijden, de rivier met boomstammen stopten, zoodat het zich liet aanzien dat de redoute een beleg zou hebben door te staan, terwijl het getal der aanvallers op meer dan 3000 begroot werd. Kapitein Trip zond een peloton onder den luitenant van Maanen, om, door eenige Maleijers bijgestaan, de rivier weder te openen, en gaf, toen dit geschied was, bevel om de zieken, vrou-

1824. wen en kinderen dadelijk in te schepen, en naar Sambas te vervoeren. Eer zij vertrekken konden was het echter noodig wederom een detachement en eenige inlandsche praauwen te zenden om de rivier te openen, die andermaal door de Chinezen verstopt was, terwijl aan den luitenant van Brienen van Ramerus werd opgedragen eene benting aan den mond der rivier aan te leggen. Den 21sten werd een nieuwe uitval gedaan, daar de Chinezen een groote benting aan den linkeroever der rivier hadden aangelegd en wederom bezig waren haar te sluiten; de Ambonezen echter, daartoe door de luitenants van Maanen en van Hadel aangevoerd, waren tegen den krachtigen aanval der Chinezen niet bestand en trokken overbaast in de redoute terug. De toestand onzer troepen begon nu zeer hagchelijk te worden, daar zij van alle kanten waren ingesloten en de krijgsbehoeften begonnen te ontbreken; het bleek nu wederom dat men den vijand te ligt had geacht of, uit verkeerde zuinigheid, het doel met ontoereikende middelen had willen bereiken. De gevraagde versterking kwam nog niet opdagen, en in een krijgsraad werd besloten dat men zou trachten langzamerhand langs den linker-oever te retireren om de vaartuigen weder te bereiken. Vooraf wilde men echter nogmaals beproeven de communicatie langs de rivier te herstellen, daar men besefte dat de weg over land aan groote moeijelijkheden en gevaren zou zijn bloot gesteld.

Ten einde dit voornemen te volvoeren, gelastte kapitein Trip, in den morgen van den 23sten September, den luitenant Gennet om met een detachement Gorontalezen en Ambonezen, ondersteund door het volk van Radja Akil en de hulpbenden van Pontianak onder den dapperen Boeginees Anakhoda Mohammed, op 400 passen van de positie, eene kleine benting aan te leggen. Dit werk werd spoedig volvoerd, terwijl de Chinezen door een valsch alarm werden afgeleid; maar alle pogingen, toen en de volgende dagen aangewend, om de rivier weder te openen, mislukten, en dit was te meer te betreuren, dewijl nu de ontboden versterking, die inmiddels, door een aantal bevriende Chinezen vergezeld, van Sambas was komen opdagen, hare vereeniging met de bezetting der redoute niet kon tot stand brengen. Den 26sten kwam eene ontzettende menigte Chinezen tot op ruim 200 passen van het bastion tegen de redoute oprukken, en wierp, onder een hevig lillavuur, eene benting op, juist ter plaatse waar door de onzen het drinkwater gehaald werd. Bij gebrek aan patronen kon men den

vijand slechts met het geschut beantwoorden, of, toen dit zonder uitwerking bleef, beproeven hem met de bajonet te verdrijven, waartoe de luitenants van Maanen en Westink een uitval deden. De Chinezen hielden stand, de bajonetten met hunne schilden opvangende, en ofschoon velen sneuvelden, bragt dit op de massa geen indruk te weeg. De bezetting, uitgeput door acht dagen vechtens, en van ammunitie, drinkwater en communicatiën verstoken, was tot het uiterste gedreven, en er restte niets dan te beproeven of men in de duisternis van den nacht aan de waakzaamheid van den vijand zou kunnen ontsnappen of zich doorslaan. Daar het, wegens de gesteldheid van het terrein, onmogelijk was het geschut mede te sleepen, werd dit vernageld in de vesting achtergelaten, terwijl men de lilla's en overgeblevene ammunitie in de rivier wierp. Intusschen werden, om den vijand te misleiden, de vuren ontstoken en de schildwachten uitgezet. De nacht was stik-donker en er viel een aanhoudende regen, hetgeen, schoon het aan den eenen kant den aftogt begunstigde, aan den anderen kant zijne bezwaren niet weinig vermeerderde. Hij werd met beleid en bedaardheid volbragt: om niet te verdwalen reikten de manschappen elkander de hand, en daar het onmogelijk was te gaan, werd de weg tot aan het strand grootendeels kruipende afgelegd. Had de vijand een aanval gedaan, het ware met onze geheele magt gedaan geweest. Toen zich in den morgen van den 27sten de troepen aan het strand ter inscheping verzamelden, werden 10 Europeanen, 4 Ambonezen en eenige Maleijers vermist, terwijl in de voorafgegane gevechten 9 van onze manschappen en 14 van die van Radja Akil en den Sultan van Pontianak waren gesneuveld. Met de overige troepen en volgelingen kwam de kapitein den 28sten en 29sten September te Sambas terug [1]). 1824.

Men was nu niet zonder reden beducht voor den post te Sibalouw gevestigd, die tegen de geheele magt der Chinezen niet zou bestand zijn, en kapitein Trip haastte zich deze manschappen vandaar terug te roepen, zoodat ook de Gouvernements-landen van Larah aan de muitelingen werden prijs gegeven. En inderdaad, aangemoedigd door onze nederlaag, vielen zij weldra op Sibalouw aan. Sing-sang stelde te vergeefs alle pogingen in het werk om althans

[1]) Verwikk., bl. 308—310, Mijer 1824 en 1825, bl. 549, 550, Tobias, bl. 80, van Lijnden T. N. I., bl. 181.

1824. de in het vorige jaar aangelegde koffijtuinen te behouden, maar zij werden zoowel als de verlaten redoute door de muitelingen verbrand en vernield. Zij zochten nu de ons getrouw gebleven Chinezen tot hunne zijde over te halen, legden hun zware contributiën op, en gaven zelfs aan den Sultan van Sambas openlijk hun voornemen te kennen om de Hollandsche magt geheel van de Westkust te verdrijven, waartoe zij hem uitnoodigden zich met hen te vereenigen. De Sultan evenwel wankelde niet in zijne trouw, en de Chinezen hadden te veel belang bij zijne goede gezindheid, om hem door een aanval op Sambas, waar bovendien het Nederlandsch fort in goeden staat van tegenweer was, tegen zich in het harnas te jagen. Ook hielden de uit Larah en Loemar verdreven Chinezen van Tai-fo en Sji-poeng-fong te Seminis stand en dekten alzoo de hoofdplaats. Het fort te Mampawa, schoon slechts met vier stukken in plaats van 16, die zijne uitgebreidheid vorderde, bewapend, was door de op de rivier liggende kanonneerbooten en praauwen van Radja Akil genoegzaam tegen een overval verzekerd, te meer daar het de Chinezen aan vaartuigen ontbrak. Onder de Chinezen zelven waren zij die wat te verliezen hadden, niet gunstig voor den oorlog gestemd, en zoo losten zich dan hunne groote plannen verder in ijdele grootspraak op. Ja zij schreven zelfs een brief aan den Gezaghebber, die, ofschoon een hoogen toon voerende en de grieven tegen het Nederlandsch Gouvernement breed uitmetende, echter onderwerping aanbood, mits zij van de bezetting van Montrado verschoond bleven. Als reden gaven zij hiervoor op dat zij met de gewoonten der Europeanen niet bekend waren, en het dus ligt aanleiding tot botsing geven zou, zoo zich Europeanen in hunne woonplaatsen nederzett'en [1]).

Inmiddels had zich de resident van Sambas in het laatst van October naar Pontianak en vandaar naar Batavia begeven, onder andere met het doel om de hooge regering omtrent den staat van zaken op Borneo in te lichten en aan te dringen op het zenden eener voldoende magt om de Chinezen te straffen en de waardigheid van het Gouvernement te handhaven [2]). Door hem werd men daar het eerst bekend met het te Sinkawang geleden verlies. De Gouverneur-Generaal besefte volkomen de noodzakelijkheid om op Borneo met na-

¹) Van Lijnden T. N. I., bl. 181, Verwikk., bl. 210, Tobias, bl. 80, 81, van Grave HS. II, bl. 1, 2, 8. De bedoelde brief der Chinezen komt voor bij Tobias, bl. 94—97.

²) Van Grave HS. II, bl. 2, 9.

druk te handelen; doch daar eenige weken te voren eene aanzienlijke magt naar Makasser had moeten gezonden worden, durfde hij Java op dat oogenblik niet van nog meer troepen ontblooten. Hij bepaalde zich daarom tot eene aanschrijving aan den Generaal-majoor van Geen, opperbevelhebber der krijgsmagt op Celebes, waarbij deze gelast werd, zoodra de staat van zaken te Makasser dit naar zijn oordeel gedoogen zou, een detachement van 600 man, zooveel mogelijk Europeanen, regtstreeks vandaar naar Sambas te zenden, en tevens om aan den hoofdofficier, die dit detachement zou kommanderen, eene instructie te geven, vastgesteld met den heer Tobias, die zich toen als Commissaris der hooge regering op Celebes bevond. Ongelukkig zag zich de Generaal van Geen niet vóór Mei des volgenden jaars bij magte om aan deze aanschrijving te voldoen [1]. De heer van Grave drong in eene memorie, den 20sten December aan den Gouverneur-Generaal ingediend, nogmaals aan op de noodzakelijkheid om een einde te maken aan het gezag der kongsiebesturen. Hij stelde voor de eedgenootschappen op te breken, het houden van praauwen zonder speciale vergunning aan de Chinezen te verbieden, den Gezaghebber volmagt te geven om de Chinesche distrikten onder ons regtstreeksch gezag te brengen en de geheele organisatie, behoudens nadere goedkeuring, dien overeenkomstig te wijzigen, te Montrado een fort te bouwen dat tevens de verbrande versterking te Sibalouw zou kunnen vervangen, en Mampawa, waar het vrij talrijke garnizoen, bij gebrek aan goede communicatiën met het binnenland, niet al de diensten bewees die men daarvan verwacht had, door middel van goede, minstens 20 voet breede wegen met Montrado en Sambas, met Mandor en met Pontianak te verbinden. Bij de onmogelijkheid echter om dadelijk de versterking van troepen naar Borneo te zenden, vereischt om tot deze beslissende maatregelen te kunnen overgaan, wenschte hij dat men ten minste het fort te Mampawa voltooijen en beter wapenen en dat te Pontianak verder met de reeds aangevangen gepalissadeerde borstwering omringen zou; dat men voorzien zou in de behoefte aan ammunitie, welke zóó groot was dat er b. v. tijdens zijn vertrek van Pontianak naauwelijks 200 goede vuursteenen op de geheele kust voorhanden waren; dat men een schooner zou zenden om op de kusten te kruisen, ten einde den toevoer van krijgsbe- 1824.

[1]) Mijer 1824 en 1825, bl. 550, Tobias, bl. 81.

1824. hoeften en opium aan de Chinezen af te snijden, en eindelijk dat de Gezaghebber zou gemagtigd worden om de wankangs, die jaarlijks een groot aantal Chinesche nieuwelingen aanvoeren, te weren, totdat de rust op Borneo geheel zou hersteld zijn [1]).

1825. De maatregel in de laatste plaats door den heer van Grave aanbevolen, was een der eerste die werden ten uitvoer gelegd, maar met het noodlottig gevolg dat ook de Chinezen van Mandor in het oproer werden medegesleept. Tot dusverre hadden dezen zich rustig gehouden, en daar ook de Chinezen van Montrado de behaalde voordeelen niet vervolgden, bleek bij den aanvang van 1825 het vertrouwen op het Gouvernement zoo weinig geschokt, dat zelfs de opbrengst der verpachte middelen bij vergelijking met het vorig jaar aanmerkelijk rees. Doch toen de Chinesche jonken in Februarij verschenen, achtte de Gezaghebber het noodig van de hem verleende bevoegdheid althans gedeeltelijk gebruik te maken, en een aantal van 125 nieuwelingen, voor wier goed gedrag en stille arbeidzaamheid geen der ter goeder naam en faam staande Chinezen wilde instaan, af te wijzen en naar Java te zenden. Hierover ontstond ook te Mandor eene groote opgewondenheid, en de ontevredenen spanden met die van Montrado te zamen. Het hoofd van Mandor echter, in zijne trouw aan het Gouvernement volhardende, gaf den Gezaghebber naauwkeurig verslag van alles wat er voorviel. In April kwam hij zelf te Pontianak met de verklaring dat hij zich zonder eene versterking der bezetting niet langer veilig oordeelde. Daaraan was echter niet te denken, en de Gezaghebber zag zelfs de noodzakelijkheid in den kleinen post terug te roepen, die tegen de overmagt der Chinezen niet bestand zou zijn. De kapitein van Mandor keerde met grooten weêrzin terug en meldde den Gezaghebber kort daarna dat hij zich in staat van arrest bevond. Intusschen hadden zich nog slechts weinige Chinezen van Mandor regtstreeks bij de muitelingen gevoegd; de meesten schenen, alvorens partij te kiezen, te willen zien wie de overhand behouden zou [2]).

De heer van Grave, zijne zending naar Batavia volvoerd achtende, had middelerwijl eene gelegenheid gezocht om naar zijne residentie terug te keeren. Hij vond daartoe gelegenheid in de maand Maart, toen hij zich met den hem toegevoegden ambtenaar Pelletier, die

[1]) Van Grave HS. II, bl. 7—10.
[2]) Tobias bl. 81, 82, van Lijnden T. N. I., bl. 181.

kort te voren uit Europa was aangekomen, in het partikulier schip Thalia inscheepte. Dit schip moest eerst gedeeltelijk te Pontianak lossen; de heer van Grave, door sterk verlangen gedreven om op zijnen post terug te zijn, kon dit tijdverlies niet verkroppen, en begaf zich met zijn reisgenoot aan boord van eene der kruispraauwen van Radja Akil, om daarmede den overtogt naar Sambas te doen. Deze praauw was bemand met 13 koppen en met een drieponder en twee lilla's gewapend. Den 10[den] April des avonds zakte de heer van Grave de rivier van Pontianak af, maar des anderen daags vroeg, bij het in zee komen, ontdekte de djoeragan acht praauwen, die op hem afkwamen en die hij spoedig voor roovers erkende. Hij maakte zich ter verdediging gereed en verzocht de beide passagiers beneden te blijven, opdat niet de hebzucht der roovers wanneer zij Europeanen aan boord bespeurden, door de hoop op grooten buit te meer zou worden geprikkeld. Weldra raakte, onder doodelijke windstilte, de djoeragan met de roovers slaags. Toen het gevecht omstreeks een uur geduurd had, werd de heer Pelletier in de kajuit doodelijk getroffen. De heer van Grave, een man van moed en gewezen krijgsman, kon zich nu niet langer bedwingen; hij sprong op het dek, loste de beide pistolen die hij bij zich had op den vijand en wachtte daarop, met de armen over elkander geslagen, bedaard het lot af, dat hem beschoren was. Eenige oogenblikken later werd hij door een kanonskogel doorboord, die een einde aan zijn leven maakte. Het vaartuig bekwam tegen den middag een grondschot waardoor het zonk. Vier manschappen wisten zich te redden in eene kleine boot, waarmede zij de rivier van Pontianak bereikten; de overigen vonden den dood of vielen den roovers in handen [1]). 1825.

De Chinezen van Montrado vonden inmiddels in het achterblijven van alle versterking eene aanmoediging tot nieuwe vijandelijkheden. In Mei verstoutten zij zich het fort te Mampawa aan te vallen, waar men gelukkig op hunne komst was voorbereid. Kapitein Trip had zich in persoon naar dezen meest bedreigden post begeven en het garnizoen in vier sectiën verdeeld, aan elke hare eigene bestemming in geval van een aanval aanwijzende. De kadet Hugenholtz, die met eene der kanonneerbooten bij Pohon Klapa, ongeveer een uur beneden Mampawa, gestationneerd was, rapporteerde den 10[den]

---

[1]) Mijer 1824 en 1825, bl. 565, 566, Cornets de Groot, p. 238, Tobias, bl. 62.

1825. Mei, dat zich aldaar, doch buiten het bereik van zijn geschut, eene menigte ten oorlog toegeruste Chinezen vertoond had, die aan hunnen overmoed in luid gejuich en geschreeuw lucht gaven. Den volgenden dag trokken talrijke scharen Chinezen langs den regteroever der rivier op, staken haar over en gingen op het Chinesche kamp van Mampawa aan. Aanvankelijk wilden zij zich als bondgenooten doen voorkomen, die tot hulp van het bedreigde fort waren opgekomen, en gebruikten zelfs de list om den luitenant ter zee Bouman, kommandant der andere kanonneerboot, die digt bij het fort lag, om kruid te laten vragen. Deze officier liet zich echter niet misleiden, en terwijl de Chinezen met hunne gewone bekwaamheid, onder bedekking hunner op een rij gestelde houten schilden, in weinige uren onderscheidene bentings opwierpen, bestookte hij hen in het kamp en beantwoordde kloekmoedig de van alle kanten op hem gerigte schoten, totdat het kamp in brand stond en hier hun vuur tot zwijgen gebragt was. Vervolgens plaatste hij zich regt tegenover het fort, en nu werden de batterijen, door de Chinezen ter wederzijde der rivier digt bij deze sterkte aangelegd, zoo hevig van het fort en de kanonneerboot beschoten, dat de vijand, schoon lang met verwoedheid strijdende, ten laatste, den 13den Mei, op de vlugt sloeg, zijne ammunitie en een aantal dooden achterlatende. De kommandant liet hen door den luitenant van Brienen van Ramerus een eindweegs vervolgen, waardoor hun nog gevoelige schade werd toegebragt. Aan onze zijde bestond het verlies in dezen driedaagschen strijd slechts in vijf gekwetsten, waaronder de luitenant Alink, die benevens den luitenant van Hadel met eenige manschappen uit het fort op de vaartuigen was gedetacheerd geworden. De Chinezen bleven intusschen de positie bij Pohon Klapa bezetten, en schoon de praauwen van Radja Akil de monding der rivier beschermden, hielden zij de omstreken in gedurige onrust. Eene ontmoeting der Chinezen met eenige hulpbenden, door den Sultan van Pontianak gezonden, liep zelfs zeer ongelukkig voor deze laatsten af, daar hun aanvoerder, een broeder des Sultans, — dezelfde die den Gezaghebber naar Java vergezeld had, — sneuvelde en zijne volgelingen het hazenpad kozen, waardoor de moed der Chinezen niet weinig aanwakkerde [1]).

[1]) Verwikk., bl. 310, 311 (het uitvoerigste, maar een zeer verward berigt), Tobias, bl. 82, van Lijnden T. N. I., bl. 181, Mijer 1824 en 1825, bl. 551.

Die van Mandor, ziende dat nog altijd het lang verwachte ontzet voor de bedreigde sterkte niet kwam opdagen, achtt'en nu het tijdstip gekomen om de lastige gehoorzaamheid aan het toch onmagtig schijnend Hollandsch Gouvernement op te zeggen en zich met hunne broeders van Montrado tot verdrijving der gehate vreemdelingen te vereenigen. De zamenrotting der Chinezen op de kust nam diensvolgens toe, en kapitein Trip zag zich tot de uiterste oplettendheid genoodzaakt om hunne aanslagen in tijds te keeren. Zoo ontdekten eens de matrozen van eene der kanonneerbooten in het hooge gras bij het fort twee Chinezen, die brand schenen te willen verwekken en dadelijk tot een afschrikkend voorbeeld werden opgehangen. Van de drie beschikbare kanonneerbooten werd eene onder den luitenant van Spall voor den mond der rivier gestationneerd, terwijl de beide andere juist beneden het fort post vatt'en, om de nadering van den vijand en het opwerpen van bentings te verhinderen. Inmiddels werd Radja Tjillo, een neef van Radja Akil, met de taak belast om den vijand den toevoer ter zee af te snijden [1]. Deze voorzorgen waren echter ontoereikend om de Chinezen van eene nieuwe poging af te schrikken. 1825.

In den nacht van den 11den op den 12den Junij bespeurden de schildwachten dat de vijand aan den kant van Pohon Klapa en op ruim een kanonschot afstands ten zuiden van het fort aan het opwerpen van bentings arbeidde. De kanonneerboot van den luitenant Bouman zakte hierop af ter verkenning, maar werd door een krachtig vuur ontvangen. Die officier werd toen op zijn verzoek door een korporaal en acht man uit het fort versterkt, terwijl ook de tweede kanonneerboot afzakte om aan den strijd deel te nemen. Een paar der onzen werden gekwetst, maar toen den volgenden dag het gevecht hervat werd, begon het vuur des vijands weldra te verflaauwen en nam hij eindelijk de vlugt na de bentings aan de vlammen te hebben prijs gegeven. Dan nu bleek het dat de afwezigheid der kanonneerbooten den vijand de gelegenheid gegeven had om zich op de beide oevers te versterken terzelfder plaatse vanwaar zij bij den vorigen aanval verdreven waren. Terwijl nu de booten met trossen opwerkten, konden zij het vuur, van twee kanten op haar gerigt, slechts gebrekkig beantwoorden, totdat zij digt onder de vijandelijke batterijen gekomen waren. Alstoen eene versterking van

[1]) Verwikk., bl. 311, Tobias, bl. 82.

1825. een sergeant met 17 manschappen uit het fort ontvangende, openden zij eene hevige kanonnade, die echter op de Chinezen weinig indruk maakte en weldra, bij gebrek van kogels en ammunitie, zou hebben moeten gestaakt worden, zoo niet kapitein Trip te gelijker tijd den luitenant van Brienen last had gegeven met een detachement van 80 man den vijand in de regterflank aan te tasten. Een geweldig schrootvuur van de kanonneerbooten hield de Chinezen zoozeer bezig, dat zij het naderen dezer bende niet bespeurden. en zij werden door den met groote snelheid volbragten aanval zoodanig verrast, dat zich een panische schrik van hen meester maakte, en zij met achterlating hunner wapenen en ammunitie eene overhaaste vlugt namen. Onder den buit bevond zich een ketting van 246 voet lengte, die tot afsluiting der rivier had moeten dienen.

Men had echter alle reden om te vermoeden dat de vijand, van zijnen schrik bekomen, weldra den aanval hervatten zou, en werkelijk ontdekte eene patrouille van den Sultan van Mampawa, op den 1sten Julij, dat zij aan den kant van Soengei Doeri zich weder met het opwerpen van bentings bezig hielden, terwijl men den volgenden dag, uit de masten der kanonneerbooten, onderscheidene groote en nog nieuwe bentings bij Tradokan, op $\frac{3}{4}$ uur afstands van de redoute, bespeurde. Terstond werd aan de kanonneerbooten en de flotilje van Radja Akil last gegeven om de communicatie open te houden, doch de Chinezen lieten zich niet afschrikken en schenen het voornemen te hebben om de gansche redoute in te sluiten, hetgeen men hun wegens de zwakte van het garnizoen niet kon beletten. Eene kleine verkenning, den 12den ondernomen, met het doel om door het verbranden van het lange gras ruimer uitzigt te krijgen, mislukte. Den volgenden dag werd een detachement van 50 man op de beide kanonneerbooten ingescheept, om, bijgestaan door de praauwen van Radja Akil, eene benting aan den overkant der rivier aan te tasten. Nadat zij vooraf twee uren beschoten was, landden de troepen, maar waren genoodzaakt onverrigter zake terug te trekken. De borstweringen waren zoo goed en sterk vervaardigd, dat een achtponds kogel daarop geene uitwerking deed. Ook tegen ons west-bastion had de vijand eene benting opgeworpen, die met een vierponder en kleine lilla's gewapend was; doch dit vuur deed zoo weinig schade, dat de kommandant het veilig onbeantwoord laten en zijn kruid en lood, waarvan geen overvloed was, tot andere einden besparen kon.

Eindelijk maakten zich, den 21sten Julij, de Chinezen tot een algemeenen aanval gereed. Een luid gejuich, van de overzijde der rivier beantwoord, werd gevolgd door eene poging om de redoute met ladders te bestormen; doch het vuur der onzen deed zulk eene geduchte uitwerking, dat hun wederom de schrik om het hart sloeg en zij, met achterlating van dooden en gekwetsten en van al hunne vernielingswerktuigen, op nieuw de vlugt kozen. Om dit voordeel te vervolgen, zakte de adelborst Hugenholtz den 23sten met zijne kanonneerboot af tot Pohon Klapa; maar het beschieten der daar opgeworpen bentings bleef zonder gevolg. De volgende dagen deden de Chinezen van tijd tot tijd kleine bewegingen en den 30sten namen zij den schijn aan alsof zij zich tot den aftogt gereed maakten. Dit bleek echter slechts eene krijgslist geweest te zijn; want den 2den Augustus, 's avonds ten 9 ure, deden zij wederom een gelijktijdigen aanval op de noord- en zuidzijde der redoute, waarbij echter het blikkendoosvuur der onzen op nieuw dezelfde gunstige uitwerking had. Gelukkig was dit de laatste aanval dien de uitgeputte bezetting van de Chinezen te verduren had. De tijding dat ontzet in aantogt was en het invallen van den tijd voor het padi-snijden deden de Chinezen tot den afmarsch besluiten, en den 6den Augustus was niets meer van hen te bespeuren. De onbezweken moed en standvastigheid van het garnizoen had de Nederlandsche bezittingen op Borneo's Westkust gered, en weinige dagen later werd de post door eene versterking van een honderdtal manschappen, onder bevel van kapitein Bac, die op dringende vertoogen van Batavia gezonden waren, tegen nieuwe aanvallen verzekerd [1]). 1825.

Weinige dagen daarna verscheen ook de lang verwachte bezending troepen van Makasser op deze kust. De gezamenlijke vermeerdering die thans de krijgsmagt ondergaan had, bedroeg ruim 600 man, en de tijd scheen dus gekomen te zijn om de Chinezen eene geduchte les te geven en niet slechts de door hen bezette Gouvernements-landen weder te bevrijden, maar het gezag van het Gouvernement in hunne hoofdplaatsen zelven te vestigen. Doch terwijl de plannen daartoe op Borneo beraamd werden, ontving men er onverwachts de tijding van den op Java uitgebarsten oorlog, te

[1]) Verwikk., bl. 311—313, Tobias, bl. 82, 83, van Lijnden T. N. I., bl. 181.

1825. gelijk met het dringend bevel om de expeditionnaire troepen onmiddellijk derwaarts te doen vertrekken. Aan dezen last werd terstond voldaan. Met uitzondering van slechts honderd man, die men tot versterking der posten dringend noodig achtte, daar men voor nieuwe aanvallen van den kant der Chinezen beducht was, werden de van Celebes gekomen troepen, bijna op het oogenblik harer aankomst, ten behoeve der kostbaarder bezitting weder weggezonden. Men had alle reden om te vreezen dat dit aan het aanzien van het Gouvernement op Borneo een geduchten slag toebrengen en den wederstand der Chinezen aanvuren zou. Gelukkig werd die vrees niet in vollen omvang bevestigd! Eenmaal tot hunne werkzaamheden teruggekeerd, lieten de Chinezen het plan om de Nederlanders te verdrijven, geheel en al varen, en het bleek alzoo dat hun tegenstand, door toevallige omstandigheden opgewekt, op geen algemeen en welberaden plan berustte. Intusschen was het Gouvernement genoodzaakt alle voornemens om de Chinezen te starffen en van zijn gezag meer afhankelijk te maken, voor het oogenblik geheel te laten varen, en zelfs, zoowel ten opzigte van de voldoening der belastingen als van de handelsbetrekkingen, de meeste toegefelijkheid te betoonen, zoodat alle directe voordeelen die men zich gevleid had van deze vreemdelingen te zullen verwerven, moesten ontbeerd worden. Deze status quo was waarschijnlijk alles wat de Chinezen verlangden en althans het uiterste wat zij bij eenig nadenken hopen konden. Niet verder in hunnen smokkelhandel gestoord, noch om achterstallige hoofdgelden aangemaand, hielden zij zich rustig en zonden zelfs meermalen brieven, verzoeken en vertoogen, om met het Gouvernement weder op beteren voet van verstandhouding, doch zonder eenige opoffering van hunne zijde, te geraken. Men meende echter geen gehoor aan deze verzoeken te moeten verleenen, maar zich het regt te moeten voorbehouden hen te straffen, zoodra gunstiger omstandigheden daartoe de gelegenheid zouden aanbieden [1]).

Als een merkwaardig bewijs dat de goede indruk der handelingen van den Commissaris Tobias door de latere misslagen niet was uitgewischt, verdient nog vermelding dat, gedurende het woeden dezer onlusten, niet slechts de Sultan van Pontianak, maar ook

---

[1]) Tobias, bl. 83, 84, van Lijnden T. N. I., bl. 181, 182, Mijer 1824 en 1825, bl. 551.

eenige Chinesche hoofden hun verlangen te kennen gaven dat de Commissaris op nieuw ter Westkust mogt verschijnen, daar zij zich van zijn voorzigtig beleid een spoedig herstel der rust beloofden. De hoofden van Mandor, die meest allen op de zijde van het Gouvernement waren, schreven zelfs een brief aan den kapitein der Chinezen te Batavia om zijne voorspraak bij den Gouverneur-Generaal te verzoeken, opdat de heer Tobias op nieuw naar Borneo mogt gezonden worden. Zij verklaarden zich bereid het geschil over de afwijzing der nieuwelingen aan zijne beslissing over te laten. »Wij zullen hem," dus schreven zij, »getrouw zijn; »dit hebben wij bij onzen God gezworen." Hunne verzoeken waren dan ook een der gronden, waarop een besluit van den Gouverneur-Generaal van 16 Junij 1825 rustte, waarbij aan den heer Tobias, die zich toen nog te Makasser bevond, eene nieuwe zending naar Borneo werd opgedragen, »dewijl hij, als met den stand der zaken »aldaar ten volle bekend, het best in staat moest geacht worden »om aan de verrigtingen aldaar de meest doeltreffende leiding te »geven." De heer Tobias vond zich echter verpligt, uithoofde van bijzondere omstandigheden, zich van den hem opgedragen last te verschoonen, en de oorlog op Java hield weldra daarna het Gouvernement zoo uitsluitend bezig, dat het niet alleen daarin berustte, maar eerst in Julij 1826 tot de benoeming van een anderen Commissaris overging [1]). 1825.

[1]) Tobias, bl. 97—99.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Vruchten der organisatie van 1823. — Handel en scheepvaart. — Nijverheid. — Justitie en Politie. — Inkomsten van het Gouvernement. — De heer Tobias dient een plan tot vermindering der uitgaven in. — Veranderingen in het personeel der beambten op Borneo's Westkust. — De Gouv.-Gen. van der Capellen draagt het bestuur over Ned.-Indië aan den Luitenant-Gouverneur de Kock over. — Komst van den Commissaris-Generaal du Bus in Indië. — Het kopersysteem. — Geest der ingevoerde bezuinigingen. — Reorganisatie van onze bezittingen op Borneo's Westkust. — Zending van den Commissaris Diard. — Zijne voorstellen tot bevrediging der Chinezen. — De heer van den Dungen Gronovius tot resident ter Westkust benoemd. — Afschaffing der hoofdgelden en invoering van tollen op den handel der Chinezen. — Voortgezette inkrimping onzer posten op Borneo's Westkust. — Vruchten van het stelsel van bezuiniging.

1825. Wij moeten thans onze aandacht bepalen bij de vruchten, die de in 1823 ter Westkust van Borneo ingevoerde organisatie heeft afgeworpen. Deze beschouwing zal ons een geleidelijken overgang banen tot het bespreken dier reorganisatie op zuiniger voet, die, onder het bestuur van den Commissaris-Generaal du Bus de Ghisignies in de jaren 1826—1828 langzamerhand tot stand gebragt, aan alle regtstreeksche bemoeijing van het Nederlandsch gezag met de Dajaks en de bovenlanden een einde maakte, en ons in een nieuw tijdperk overvoert, hetwelk met het meeste regt dat der verwaarloozing van Borneo's Westkust mag genoemd worden.

De wijzigingen in het tarief van in- en uitgaande regten, waarvan reeds vroeger met een enkel woord gesproken is [1]), en die bij publicatie van 9 Julij 1822 op Borneo waren afgekondigd, schijnen op den handel van dit eiland niet bijzonder gunstig gewerkt te hebben. Men zal de reden daarvan beseffen, als men in het oog

[1]) Zie boven bl. 109.

houdt dat zij de vermeerdering der handelsbeweging van de havens 1825.
van Borneo slechts in zooverre bevorderden, als bestaanbaar was met het hoofddoel om den zoogenaamden overwalschen handel van Java, die schier geheel verloopen was, te herstellen, en de concurrentie van Singapoera zooveel mogelijk onschadelijk te maken. De buitengewone opofferingen die de heer Muntinghe daarvoor aan het Gouvernement had willen opleggen [1]), hadden bij de hooge regering, hetzij in Indië hetzij in Nederland, geen bijval gevonden, en men had het gemakkelijker geoordeeld den handel van Borneo in de oude kanalen terug te leiden door zooveel mogelijk een monopolie ten voordeele van Java te scheppen. Diensvolgens was de invoer van en uitvoer naar Java en Madura geheel van regten vrijgesteld, terwijl de regten voor goederen komende uit of gaande naar de havens der Indische onderdanen en bondgenooten van het Gouvernement in het algemeen op 6 percent, die voor goederen komende uit of gaande naar vreemde (Britsche) havens op 12 percent waren bepaald, altijd met dien verstande dat de uitvoer van diamanten en edele metalen geheel vrij bleef. De schepen uit de Britsche bezittingen werden door deze bepalingen grootendeels afgeschrikt om Borneo te bezoeken, en de verhoogde prijs veler artikelen noopte de Dajaks, die daarvan de reden niet begrepen, om het bedrag hunner inkoopen zeer te verminderen. De verligting aan den handel der Boeginezen door de verandering in de wijze van heffing der regten geschonken, en zelfs de bij besluit van den 25sten Mei 1823 daaraan toegevoegde bepaling dat de praauwen die de regten te Sambas voldaan hadden, daarvan te Pontianak ontheven zouden wezen, en omgekeerd, konden dit nadeel slechts voor een gering gedeelte vergoeden, te meer daar de vestiging van Singapoera de havens van Borneo van haar vroeger karakter van stapelplaatsen des Oosterschen handels geheel had beroofd. Te Sambas was echter aanvankelijk eenige vooruitgang te bespeuren. Terwijl in 1822 15 praauwen van Java en 179 van elders aldaar binnengekomen en 15 naar Java en 92 naar elders vertrokken waren, zag men in 1823 deze cijfers tot 21 en 188, 18 en 136 stijgen, terwijl, in weêrwil der vrijstelling van regten aan den handel met Java en Madura verleend, de inkomende regten van *f* 11,749, de uitgaande van *f* 3869, die zij in 1822 hadden opge-

[1]) Zie boven, bl. 93, 94.

1825. leverd, in 1823 tot ƒ15,008 en ƒ6079 klommen. De oorzaak dier voorbijgaande verbetering schijnt echter minder in de nieuwe handelsbepalingen, dan in den verlevendigden ondernemingsgeest der ingezetenen, uit toenemende rust en veiligheid geboren, te moeten gezocht worden. De nieuwe beroeringen door de Chinezen verwekt, sloegen weldra aan de daardoor opgewekte verwachtingen weder den bodem in. In de handelsbeweging te Pontianak bragten de nieuwe bepalingen reeds dadelijk geene gevoelige vermeerdering te weeg [1]), en zelfs zag men in 1823 de inkomende regten, die ten vorigen jare ƒ34,465 bedragen hadden, tot ƒ30,239, en de uitgaande, die in 1822 ƒ8109 hadden opgeleverd, tot ƒ7772 dalen, zoodat het verlies aan regten op den handel met Java en Madura door geene evenredige voordeelen vergoed werd [2]). In de volgende jaren nam de handel, inzonderheid met de Britsche bezittingen, gedurig af, waartoe vooral ook de publicatie van 14 Febr. 1824 [3]), die in geheel Nederlandsch Indië de inkomende regten voor wollen en katoenen goederen, in vreemde landen bewesten de Kaap de Goede Hoop vervaardigd, op 25 percent, en zoo ze uit vreemde havens beoosten de Kaap werden aangebragt, op 35 percent stelde, veel

[1]) Dit zal blijken uit de volgende tabel van de scheepvaart van Pontianak over de jaren 1819—1823.

		1819.	1820.	1821.	1822.	1823.
Ingekl. praauwen	van Java en Madura	42	45	40	26	32
	van Borneo's kust	72	60	43	75	69
	van elders	33	34	32	25	28
	Totaal	147	139	115	126	129
Uitgekl. praauwen	naar Java en Madura	50	54	54	40	32
	naar Borneo's kust	124	108	62	96	125
	naar elders	30	15	24	21	47
	Totaal	204	177	140	157	204

[2]) De vermeerdering der inkomende regten op Britsche goederen was echter het eerste jaar aanzienlijk, daar zij in 1822 slechts ƒ9405, in 1823 ƒ25514 opleverden.

[3]) Staatsblad n°. 9, Mijer 1824 en 1825, bl. 99, Moors Notices of the Indian Archipelago, p. 13, in een uittreksel uit de Singap. Chron. van Nov. 1829. Dit buitensporig regt gaf, in verband met art. 2 van het Traktaat van 17 Maart 1824 met Groot-Brittanje, van de Britsche zijde aanleiding tot vele klagten. Van onze zijde werd echter bij de toepassing der bepalingen van het Traktaat de bevoorregting van den Nederlandschen handel en de Nederlandsche nijverheid gehandhaafd voor zoover de letter des verdrags maar eenigzins gedoogde, en na de verklaring door onzen ambassadeur te Londen den 26 Julij 1825 gegeven, meende Canning daarin te moeten berusten. Zie C. M. Smulders, Geschiedenis en verklaring van het Traktaat van 17 Maart 1824, bl. 98 vv.

heeft bijgedragen [1]). Hoe men dus in het algemeen over de nood- 1825.
zakelijkheid of nuttigheid van het toenmaals gevolgde handelstelsel moge oordeelen, men zal wel moeten erkennen dat noch de welvaart van Borneo's ingezetenen, noch de regtstreeksche voordeelen door het Gouvernement van de vestiging op Borneo getrokken, daardoor vermeerderd werden. Alleen de verandering in den zouthandel en de opheffing der binnenlandsche tollen mogten als wezenlijke weldaden voor de ingezetenen van dat eiland beschouwd worden [2]).

[1]) In een opstel in de Singapore Chronicle van 12 Mei 1825 (Moors Notices, p. 174,) leest men dat Pontianak in de twee laatste jaren slechts door twee vaartuigen onder Britsche vlag was bezocht, en dat een van deze eene ontvangst had gevonden die waarschijnlijk wel van verdere proefnemingen zou afschrikken. Het is mij niet bekend wat de schrijver met deze woorden op het oog heeft. Aan willekeurige handelingen der ambtenaren zal men echter zeker niet willen denken, wanneer men in dezelfde Singapore Chronicle van Oct. 1827 (Moors Notices, p. 6) de volgende getuigenis leest: „Strangers visiting Pontianak are under considerable obli- „gations to Mr. Hartmann for his kindness and hospitality. Merchants „are particularly so for his endeavours to facilitate their business, by „pointing out the natives most likely to deal, and those who cannot be „trusted. The same may be said of his assistants at Sambas and Mampawa, „Messrs. Ritter and Duiters. As a public officer Mr. Hartmann is deservedly „held in high estimation by his countrymen and Government. The writer „requests these gentlemen to receive his thanks for their polite attention."

[2]) Deze opgaven omtrent den handel en de regten zijn getrokken uit van Grave HS. I, bl. 2, 3, 13, Hartmann HS. I, bl. 14—17, 20, en de uittreksels uit de Singapore Chronicle in Moors Notices of the Indian Archipelago, p. 6, 10, 11. Indien wij den schrijver van een reeds aangehaald artikel uit de Singapore Chronicle van Nov. 1829 (Moors Notices, p. 13, 14) mogen gelooven, hebben bovendien deze pogingen om den handel van Borneo naar Java terug te leiden, haar doel geheel gemist. Hij zegt ons dat Singapoera tweemaal 's jaars door 15 à 20 praauwen van Sambas en 20 à 30 van Mampawa en Pontianak bezocht werd, waarvan de eerste schier niets dan stofgoud, de andere voornamelijk stofgoud en diamanten aanbragten, dewijl alle andere artikelen naar Britsche havens gaande met een uitgaand regt van 12 percent bezwaard waren. De waarde van elke lading bedroeg tusschen 2000 en 20000 Spaansche matten. De retour-lading bestond hoofdzakelijk in ijzer en manufacturen van Madras en Bengalen, terwijl Britsche manufacturen door de buitensporige regten van 35 percent en opium door het monopolie van het Gouvernement geweerd werden. Echter werden aanzienlijke hoeveelheden opium ter sluik ingevoerd, en de schrijver berekent dat zoo de opium-handel op denzelfden voet werd gebragt als die der Indische manufacturen, jaarlijks 400 kisten zouden worden ingevoerd, die, tegen een regt van 12 percent ad valorem, aan het Gouvernement oneindig meer voordeel zouden opleveren, dan nu de jaarlijksche verkoop van hoogstens 30 kisten door het monopolie. Hoevele menschen door zulk een vermeerderden invoer van opium naar ligchaam en ziel zouden bedorven zijn, komt bij den schrijver natuurlijk niet in aanmerking. Hij zegt verder nog dat de handel met Singapoera den inlanders

1825. Bij het kwijnen des handels kon zich de nijverheid niet ontwikkelen. Behalve een weinig suiker, ten bedrage van omtrent 200 pikols 's jaars, door de Chinezen te Pontianak gewonnen, bepaalde zich de kultuur schier geheel tot rijst voor inlandsche consumtie [1]). In Sambas bespeurde men in dit opzigt eenigen vooruitgang. »Het is twee jaren geleden," schreef de resident in 1823, »dat Sambas »rijst uit den vreemde moest trekken, en nu zal het welhaast zijne »eigene uitvoeren" [2]). Aan het invoeren der koffij- en peperkultuur werd alleen in Sambas met eenige vrucht gearbeid, daar elders groote moeijelijkheden te overwinnen waren; en wij hebben reeds gezien dat zelfs in de noordelijke residentie, ten gevolge van de vijandigheid der Chinezen, het met zooveel moeite en zorg aangevangen werk weldra weder verstoord werd. Van den gedurende twee jaren bevredigenden, maar later gedurig ongunstiger wordenden uitslag der pogingen om de diamantgraverij in Landak te bevorderen en aan het Gouvernement een aandeel in de voordeelen daarvan te verzekeren, heb ik reeds elders breedvoerig gesproken [3]).

Er is echter geen twijfel aan of onze vestiging op Borneo's Westkust zou, in weêrwil eeniger misrekeningen, eene weldaad voor de bevolking zijn geworden en spoedig hare kosten hebben gedekt, zoo de plannen van den heer Tobias eene ongestoorde uitvoering hadden kunnen erlangen. Zelfs in weêrwil van de onverschilligheid der inlandsche vorsten en den toestand van gisting waarin de kust door de aanhoudende oproerigheid der Chinezen gehouden werd, bleven in menig opzigt de goede gevolgen niet achter. Door onpartijdige handhaving, van het regt en goede policie-reglementen verminderde vooral in Sambas het aantal der misdaden, die er vroeger óf geheel straffeloos gepleegd óf alleen door boeten afgemaakt werden, en daardoor tot eene schromelijke hoogte gestegen waren. In Pontianak zocht de heer Hartmann hetzelfde doel te bereiken door de policie ook over de inlandsche bevolking geheel aan het Nederlandsch gezag te trek-

---

zoozeer door allerhande vexatiën werd bemoeijelijkt, dat zij de gewoonte hadden aangenomen om naar de eene of andere haven van Java uit te klaren, maar over Singapoera terug te keeren, en dat de Nederlanders, om hun dit af te leeren, begonnen hadden dezelfde uitgaande regten te vorderen, hetzij zij naar Java of naar Singapoera uitklaarden, waaruit ik moet opmaken dat de vrijstelling van regten op den uitvoer naar Java later weder is opgeheven.

[1]) Hartmann HS. I, bl. 19.

[2]) Van Grave HS. I, bl. 6.

[3]) Zie D. I, bl. 72—74.

ken [1]). De inkomsten van het Gouvernement namen met ieder jaar belangrijk toe, en daar dit niet aan den bloei van den handel kan worden toegeschreven, moet het vooral aan de vermeerdering van rust, veiligheid en vertrouwen worden dank geweten. De opbrengst der verpachte middelen, die voor 1822 nog slechts *f* 14,874 had bedragen, steeg voor 1823 tot *f* 24,624, voor 1824 tot *f* 54,497 en voor 1825 zelfs tot *f* 68,970, in weêrwil dat, toen de verpachting in December 1824 plaats had, de opstand in Montrado reeds in vollen gang was. Ofschoon toch in Sambas de nadeelige uitwerking niet achter bleef [2]), werd dit rijkelijk door de vermeerdering van den pachtschat te Pontianak, Mampawa, Tajan, Landak en zelfs te Mandor vergoed [3]). In de bovenlanden aan de Kapoeas waren tot dusverre geene andere belastingen ingevoerd, dan het hoofdgeld der Chinezen, dat aan het Gouvernement jaarlijks omtrent *f* 2000 opleverde. Deze som was natuurlijk ontoereikend om de kosten der nederzetting te Sangouw en Sintang goed te maken, maar men hoopte het aantal Chinezen aldaar spoedig aanmerkelijk te zien toenemen, en dacht voor 't overige veel te mogen verwachten van de indirecte voordeelen, aan de verlevendiging van den handel op de Kapoeas verbonden [4]). De gezamenlijke inkomsten van het Gouvernement op Borneo's Westkust voor 1825 werden door den Gezaghebber op *f* 220,000 begroot, en ofschoon deze som nog niet geheel toereikend was voor de dekking der door den gedurigen staat van spanning zoozeer opgedreven uitgaven, mogt men echter hopen dat na weinige jaren, althans bij herstel der rust, dat nadeelig verschil geheel zou verdwijnen [5]). 1825.

[1]) Van Grave HS. I, bl. 3, 4, Hartmann HS. I, bl. 17, 18.

[2]) In Sambas hadden de verpachtingen voor 1824 *f* 25,860 opgeleverd; voor 1825 viel de opbrengst tot *f* 11,826; het verschil bestond vooral in de opiumpacht, die van *f* 19,680 tot *f* 7680 viel. Tobias Bijl. HS., bl. 14, 15.

[3]) Ziehier uit Tobias Bijl. HS., bl. 17, de recapitulatie van de opbrengst der verpachtingen over 1822 tot 1825.

	1822	1823	1824	1825
Sambas	*f* 2158	*f* 4040	*f* 25860	*f* 11826
Pontianak	12356	18312	17472	28884
Mampawa	360	792	1272	5136
Tajan	"	720	893	1932
Landak	"	760	600	1152
Mandor	"	"	8400	20040
Totaal	*f* 14874	*f* 24624	*f* 54497	*f* 68970

[4]) Hartmann HS. I, bl. 20, 21.

[5]) Tobias, bl. 87.

1825. Er waren echter omstandigheden die de Indische regering verhinderden dit tijdstip geduldig af te wachten. De opstanden sedert 1819 achtervolgens schier op alle punten van Nederlandsch Indië uitgebarsten, gevoegd bij vele andere rampen en eene ontzettende daling der koffijprijzen in 1824, de groote sommen aan wetenschappelijke nasporingen ten koste gelegd, de uitbreiding van ons gezag tot vele plaatsen waar aanvankelijk slechts kon ontgind en gezaaid worden, terwijl eerst later jaren de oogsten zouden kunnen plukken, hadden de uitgaven der Indische regering onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal van der Capellen tot zulk eene hoogte opgevoerd, de inkomsten zoozeer benadeeld, dat daarover in het moederland, waar men uit de koloniën dadelijk voordeel wenschte te trekken, vele klagten en toenemende ontevredenheid rezen. In Indië zelf vestigde zich sedert October 1824 meer en meer de overtuiging dat bezuinigingen dringend noodzakelijk waren, en er werden dus velerlei plannen beraamd om het verbroken evenwigt tusschen ontvangsten en uitgaven allengs te herstellen [1]. Ook op Borneo werden deze plannen toegepast. Toen de Commissaris Tobias, den 30sten October 1825, een algemeen verslag zijner verrigtingen op Borneo en van de daardoor verkregen uitkomsten aan de hooge regering aanbood, voegde hij daarbij het voorstel van eenige maatregelen die tot eene aanmerkelijke vermindering der uitgaven op de Westkust zouden kunnen leiden [2]. Zonder twijfel geschiedde dit op aandrang der hooge regering en heeft zich de heer Tobias beijverd zijne voorstellen zoodanig in te rigten, dat de verwezenlijking zijner ontwerpen daaronder zoo weinig mogelijk mogt lijden. Toch kan het, dunkt mij, niet missen, of het moet hem veel gekost hebben alzoo zelf de hand te leenen tot het gedeeltelijk afbreken van hetgeen door hem zelven met zooveel moeite en zorg was opgebouwd. De voorgestelde maatregelen werden werkelijk in het volgende jaar ten uitvoer gelegd door den Commissaris-Generaal du Bus de Ghisignies, door Koning Willem I naar Indië gezonden met den uitdrukkelijken last om niet slechts een aantal bepaald aangewezen hervormingen tot stand te brengen, maar in het algemeen alles te bezuinigen wat daarvoor maar eenigzins vatbaar mogt bevonden worden [3].

---

[1]) Zie hierover b. v. Mijer 1824 en 1825, bl. 106—108.
[2]) Tobias, bl. 87.
[3]) Mijer 1824 en 1825, bl. 109.

Alvorens van het jaar 1825 af te stappen, moet ik nog opmerken 1825.
dat de post van resident van Sambas, die door het noodlottig uiteinde van den heer van Grave in Augustus 1825 was opengevallen, werd opgedragen aan den assistent-resident der bovenlanden en adjunct van den Gezaghebber [1]), den heer van den Dungen Gronovius. In zijne plaats kwam de heer W. L. Ritter, — die, als geneeskundige naar Indië gekomen, later in de civiele dienst van het Gouvernement was overgegaan, — doch met den titel van assistent-resident van Landak; terwijl de 1ste luitenant de Sturler, kommandant van het garnizoen te Sintang, aldaar tevens met het civiel gezag belast, en de betrekking van posthouder te Sangouw en te Tajan aan de sergeants die er het kleine garnizoen kommandeerden, toevertrouwd werd [2]). De heer Ritter is dezelfde die zich later als schrijver zulk een eervollen naam heeft verworven, en wiens langdurig verblijf op Borneo hem ook in staat heeft gesteld van de zeden en toestanden op dit eiland die even levendige als getrouwe tafereelen te schetsen, waarop ik mij reeds zoo dikwijls in dit werk heb beroepen.

Den 1sten Januarij 1826 droeg de baron van der Capellen te Ba- 1826.
tavia het bestuur over Nederlandsch Indië aan den Generaal de Kock over, die met de tijdelijke waarneming zijner functiën belast was. Hij hield bij deze gelegenheid in tegenwoordigheid der verschillende autoriteiten en aanzienlijkste ingezetenen eene toespraak, waarin hij een overzigt gaf van het gansche tijdvak van zijn bestuur, en die ook de bewijzen opleverde van de bijzondere belangstelling waarmede hij de zaken van Borneo's Westkust had ter harte genomen. »De Westkust van Borneo," dus sprak hij, »sedert »1818 door ons bezet, heeft mij vele zorgen veroorzaakt. Door »de inlandsche vorsten gebeden om onzen ouden zetel aldaar te »hernemen, hen voor zeerooverijen te beveiligen en onder onze »bescherming te nemen, is daaraan door de regering toegegeven. »De Sultans van Pontianak, Sambas en Mampawa hebben onafgebroken, en zelfs in moeijelijke omstandigheden, treffende blijken »van getrouwheid en gehechtheid aan het Nederlandsch Gouverne»ment gegeven. Het bestuur is langzamerhand geregeld, de in-

[1]) In den Almanak van Ned. Indië voor 1825, bl. 65, komt hij onder dezen tweeden titel voor, terwijl van Grave HS. II, bl. 4, hem reeds schijnt aan te duiden door den titel van »assistent-resident van Landak," dien zeker zijn opvolger gevoerd heeft.

[2]) Almanak van N. I. voor 1826, bl. 66; vgl. boven bl. 228.

1826. »komsten van het Gouvernement en ook die der vorsten zijn toe- »genomen. Met naburige kleine vorsten zijn verbonden aangegaan »tot bescherming van den handel, tot tegengang van zeerooverijen »en betere regeling van het inlandsch bestuur, waarbij nimmer »uit het oog is verloren de zoo wenschelijke zedelijke heschaving »van de Dajaksche bevolking. Onze ambtenaren op die kust zijn »echter in hunne pogingen aanmerkelijk teruggezet door de aan- »houdende weêrspannigheid van de Chinesche bevolking der mijn- »districten, die, meest van de slechtste soort en gewoon aan een »losbandig en eigendunkelijk leven, zich moeijelijk aan een gere- »geld bestuur onderwerpt. Het is noodzakelijk geweest die bevolking »eene tuchtiging te doen ondergaan. Indien zij niet spoedig tot »onderwerping komt, zal de regering nogmaals krachtige middelen »moeten bezigen. Volgens de jongste berigten schijnt dat muitziek »volk echter tot onderwerping te neigen. Eenmaal de rust onder »hen hersteld, levert de Westkust van Borneo, waaraan vele kos- »ten besteed zijn, goede vooruitzigten op" [1]).

De baron van der Capellen verliet Batavia den 2den Februarij, slechts weinige uren voordat de Commissaris-Generaal du Bus met het fregat Bellona de reede dier stad bereikte [2]). Het nieuwe hoofd des bestuurs had alras de handen vol werk om aan de verschillende punten zijner instructie te voldoen. Natuurlijk dat eene bezitting van zoo ondergeschikt belang als Borneo's Westkust niet in de eerste plaats zijne aandacht trok en daardoor de status quo nog eenige maanden bleef voortduren, gelukkig ook van den kant der Chinezen door geene nieuwe vijandelijkheden gestoord. Intusschen waren niet al zijne hervormingen zonder invloed op deze gewesten. Het nieuwe muntstelsel, reeds bij publicatie van 18 Februarij [3]) door hem afgekondigd, deed welhaast zijne kracht ook op de buitenbezittingen gevoelen. Het is hier de plaats niet om dit stelsel in zijn geheelen omvang te schetsen; bij eene enkele bepaling moet ik echter een oogenblik stilstaan. Art. 6 schreef voor dat de in Indië in omloop zijnde duiten, waarvan tot dusverre 120 een gulden hadden uitgemaakt, voortaan tegen 100 voor een gulden zouden gangbaar zijn. Hiermede werden al aanstonds buitensporige emissiën van kopergeld verbonden, daar de gelden

[1]) Mijer 1826, bl. 187, 188.
[2]) Mijer 1826, bl. 206, 207.
[3]) Staatsblad, no. 7.

door den heer du Bus tot stijving der Indische kas medegebragt, voor 1826.
een belangrijk deel in koper bestonden. Dit was het begin van dat noodlottige kopersysteem, 't welk zoovele rampen over Indië gebragt en tot zoovele onbillijkheden aanleiding gegeven heeft. 't Is bekend dat de Commissaris-Generaal, toen hem bij zijne komst in Indië bleek, hoezeer de regering in het moederland door verkeerde voorstellingen ten aanzien van het Indische muntwezen misleid was, aan de invoering van het koperstelsel slechts met weêrzin de hand leende, en enkel omdat hij zich door zijne instructie gebonden achtte [1]. Ik vind dan ook aangeteekend dat dit stelsel reeds in 1827 zijn verderfelijken invloed op den handel van Borneo's Westkust deed gevoelen [2]. Intusschen zou eene verdere bespreking dezer aangelegenheid hier ongepast wezen: zij behoort in eene algemeene geschiedenis van Nederlandsch Indië te huis.

De bezuinigingen, door den Commissaris-Generaal ingevoerd, betroffen niet enkel Java, maar vooral ook de buitenbezittingen. Om den geest dezer maatregelen te doen kennen, zal de aanhaling der volgende woorden uit eene circulaire aan de hoofden des bestuurs in die gewesten toereikend zijn. »'t Zal onnoodig wezen u de verwondering voor te houden, welke bij mij ontstaan is bij het nazien der begrootingen van de buiten-établissementen, welker behoud aan het Gouvernement jaarlijks zware opofferingen in specie kost. Geene dezer bezittingen is winstgevend en de administratiekosten, welke van jaar tot jaar uitgebreider worden, doen geene betere toekomst voorspellen. Een algemeene geest van vergrooting en uitbreiding schijnt het oppergezag in die gewesten te bezielen; en alhoewel sommige der gegeven vooruitzigten de toekomst gunstiger doen inzien, moet ik, door den staat der zaken gedrongen, deze consideratiën ter zijde stellen en niets anders in het oog houden, dan het dadelijk herstel eener juiste verhouding tusschen de uitgaven en inkomsten" [3].

In dezen geest was ook het besluit van den Commissaris-Generaal van 6 Julij ontworpen, waarbij eene nieuwe organisatie onzer

---

[1]) Steijn Parvé, Geschiedenis van het Munt- en Bankwezen van Ned. Indië, bl. 107—118.

[2]) Moors Notices of the Ind. Archipel., p. 11; vgl. de Stuers, De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, D. I, bl. 117—121.

[3]) De Stuers, a. w., bl. 111, 112.

1826. bezittingen op Borneo's Westkust werd vastgesteld [1]). De voorstellen van den heer Tobias hadden hiertoe den weg bereid; daarom kwam ook Borneo's Westkust, in afwachting van meer algemeene maatregelen omtrent het beheer der buitenbezittingen, het eerst aan de beurt voor »het invoeren van al zoodanige veranderingen, »welke ten doel hadden om reeds aanvankelijk onnoodige uitgaven »te besparen, en waardoor nogtans de gewone en geregelde gang »der zaken niet werd belemmerd," zooals het in de praemissen van bedoeld besluit werd uitgedrukt. Art. 1 bepaalde dat voortaan de bezittingen van het Ned. Gouvernement op Borneo's Westkust zouden ressorteren onder de residentie Pontianak, de onder-residentie Mampawa, de residentie Sambas en de afdeeling Landak, en dat het hoofd van al deze bezittingen den titel zou voeren van resident ter Westkust van Borneo. Bij art. 2 werden de posten Sintang en Sangouw ingetrokken, terwijl art. 3 vaststelde, hoedanig in het vervolg het personeel der administratie zou zijn zamengesteld. De resident ter Westkust zou resideren te Pontianak en hem zouden toegevoegd zijn een secretaris en drie klerken, een collecteur tevens pakhuismeester met een klerk en een posthouder te Tajan. Te Mampawa zou het geheele personeel uit een assistent-resident en klerk, te Sambas uit een assistent-resident met een klerk en een collecteur tevens pakhuismeester, en te Landak alleen uit een civielen gezaghebber bestaan. Bij art. 4 werd onder andere de Gezaghebber Hartmann tot resident ter Westkust benoemd, de heer Duiters in het bestuur te Mampawa bevestigd, de heer Ritter als assistent-resident naar Sambas verplaatst, en de heer le Conge met het civiel gezag te Landak belast. Eindelijk werd aan alle op Borneo aanwezige en niet op nieuw benoemde ambtenaren, waaronder ook de resident van Sambas van den Dungen Gronovius, de gelegenheid gegeven om naar Batavia terug te keeren, waar zij op wachtgeld zouden gesteld worden, tot zich de gelegenheid mogt opdoen om hen weder overeenkomstig hunnen rang en bekwaamheid te plaatsen. Van Larah en Sinkawang, welke landschappen nog in handen der Chinezen waren, werd in dit besluit met geen woord gewag gemaakt.

Tot invoering der nieuwe organisatie en eindelijke vereffening der nog hangende geschillen met de Chinezen, benoemde de heer du Bus, bij besluit van 21 Julij, voor Borneo's Westkust weder een Com-

---

[1]) Staatsblad, n°. 27.

missaris, in plaats van den heer Tobias, die, zooals gemeld is, voor eene derde zending derwaarts bedankt had. De keuze van den Commissaris-Generaal viel op den heer P. Diard, een Fransch natuurkundige, sedert 1820 op Java werkzaam, en die zijn bijzonder vertrouwen genoot. De nieuwe Commissaris kwam te Pontianak met eene deputatie der Chinezen van Mandor in onderhandeling; hij schonk hun vergiffenis voor het verledene en kwijtschelding van de belasting over 1825, onder voorwaarde dat die over 1826 behoorlijk zou worden voldaan [1]). 1826.

Niet alleen deze handelwijze, maar vooral ook de voorstellen van den Commissaris Diard ademden een geheel anderen geest, dan de beschikkingen van den heer Tobias ten aanzien der Chinezen had bezield. De bezwaren reeds vroeger tegen het hoofdgeld ingebragt, kwamen hem volkomen gegrond voor, en hij zag zeer wel in dat de Chinezen nimmer tot eene geregelde opbrengst dezer belasting zouden te brengen zijn, ten ware het Gouvernement eene groote magt op Borneo mogt willen onderhouden, hetgeen thans minder dan ooit in het plan der hooge regering lag. Hij stelde daarom voor hun slechts eene geringe vaste belasting, b. v. in den vorm van recognitie-geld, op te leggen, en voor het overige, in plaats van het hoofdgeld, een buitengewoon regt op de vaart langs de rivieren van en naar hunne districten te heffen [2]). Op zich zelve schijnt dit plan inderdaad niet geheel verwerpelijk, en het zou welligt goede vruchten gedragen hebben, zoo het dadelijk bij onze vestiging ter Westkust of na de onderwerping der Chinezen in 1823 was in werking gebragt. Wanneer in het geheel ten opzigte der belasting een onderscheid tusschen de Chinezen en de overige deelen der bevolking moest gemaakt worden — en de omstandigheid dat de door hen verworven kapitalen grootendeels niet in het land blijven, maar hunne besparingen deels van tijd tot tijd naar China overgemaakt, deels bij hunne terugreis worden medegevoerd, scheen daarvoor eenigen grond te geven — dan kon zulk een belasting op den in- en uitvoer welligt nog als de billijkste en minst bezwarende, waarschijnlijk ook als eene die

[1]) Van Lijnden T. N. I, bl. 182. Vgl. over den heer Diard van Hoëvell, Geschiedkundig overzigt van de beoefening van kunsten en wetenschappen in Ned. Indië, bl. 103. De heer Diard was later op Java als lid der Natuurkundige Commissie en directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg en in de laatste jaren als honorair inspecteur der cultures werkzaam.

[2]) Van Lijnden T. N. I., bl. 182, Moors Notices, p. 12.

1826. tot de minste verwikkelingen aanleiding zou geven, beschouwd worden. Zij ging uit van het beginsel dat wij onze welvaart zouden zoeken in de hunne, dewijl de voordeelen die zij ons opleverden, van de vermeerdering hunner consumtie zouden afhangen. Intusschen hing daarbij alles van de wijze van uitvoering af, terwijl men bovendien vragen mag of wel het regte tijdstip tot het invoeren van zulk eene verandering gekozen was. Wat het eerste punt betreft spreekt het van zelve dat alle misbruiken en knevelarijen moesten kunnen geweerd worden, en dat de belasting zeer matig moest zijn, daar anders óf de handel moest lijden, óf de op deze kust zoo moeijelijk te verhinderen smokkelarij zeer moest bevorderd worden, en dit te meer daar reeds de gewone handel gedrukt was door al de maatregelen, die men had uitgedacht om de concurrentie van Singapoera te weren. Trachtte men dan den smokkelhandel met geweld te beletten, dan zouden daaruit nieuwe verwikkelingen ontstaan, zooals inderdaad de uitkomst geleerd heeft. Maar in allen gevalle moest op dit tijdstip, nu de aanvallen op Mampawa nog ongewroken waren, nu de Chinezen te gelijker tijd het Gouvernement zijne établissementen op alle punten zagen inkrimpen, elke verandering en verzachting in de eischen van het Gouvernement hun voorkomen als eene uit onmagt geboren concessie. De wijziging van stelsel had derhalve, om tot eene volkomene en duurzame bevrediging der Chinezen te leiden, ten minste door een indrukwekkend vertoon van magt moeten worden gesteund.

1827. Het opperbestuur vereenigde zich met de voorstellen van den Commissaris, maar zonder daarbij genoegzame acht te slaan op de voorwaarden waaronder, naar het mij toeschijnt, alleen een gunstige uitkomst kon verwacht worden. De heer Hartmann, dien wij van 1818 af als eersten ambtenaar op Borneo's Westkust hebben werkzaam gezien, werd in 1827 als resident naar Banjer-massin verplaatst [1]), en ter Westkust opgevolgd door zijn voormaligen adjunct, den heer van den Dungen Gronovius, die alzoo naar Borneo terugkeerde. In de instructie van den nieuwen resident, vastgesteld bij besluit van 22 Junij 1827, werden de inzigten der hooge regering ten aanzien der Chinezen zoowel als eenige plannen tot verdere inkrimping en bezuiniging ontvouwd [2]), met welke wij ons thans moeten bekend maken.

---

[1]) Tobias B., bl. 182.
[2]) Van Lijnden T. N. I., bl. 182.

Wat het eerste punt betreft las men in deze instructie: »dat het 1827.
»Gouvernement aan de nijverheid der Chinezen welke zich ter Westkust van Borneo of wel in de binnenlanden gevestigd hadden, haren »vrijen loop wilde laten, ja zelfs genegen was die aan te moedigen, »zonder zich op eenige wijze met de huishoudelijke bemoeijingen »dier Chinezen in te laten, onder verpligting nogtans van de zijde »dezer laatsten, om het Gouvernement als hunnen wettigen opperheer te erkennen;" en »dat de resident alle pogingen in het werk »moest stellen om met de Chinezen die op de hoofdplaats woonden »of minder onder dadelijk gezag stonden, zoo als die van Montrado »en Mandor, onder afschaffing van de betaling van het hoofdgeld, »overeenkomsten te treffen wegens de betaling van b. v. 12 percent op de naar hunne districten vervoerd wordende goederen en »handelswaren, alsmede wegens het geven van een jaarlijksch huldebewijs aan het Gouvernement, welk huldebewijs bij minnelijke »schikking op eenige tails goud zou kunnen gesteld worden."

Aan deze voorschriften werd door den resident zoo spoedig mogelijk gevolg gegeven. De hoofdgelden werden werkelijk, na aanzuivering der achterstallige, afgeschaft, en tollen, ten bedrage van 12 percent boven de gewone regten op alle van of naar de Chinesche districten vervoerde goederen geheven. Bovendien werden aan de tot dusverre weêrspannige kongsies recognitie-gelden opgelegd, terwijl die van Sin-ta-kioe bij voortduring 10 tails goud als jaarlijksche contributie voor de bewerking der mijngronden van Sepang moesten betalen [1]. De pachten bleven zooveel mogelijk op den ouden voet, terwijl de prijs der zeepassen voor naar hun vaderland terugkeerende Chinezen op niet minder dan *f* 64 gesteld werd [2]. Dat door deze bepalingen het vertier bijzonder bevorderd of groote dankbaarheid bij de Chinezen gewekt zou worden, was niet te verwachten. Het misnoegen bleef voortsmeulen, de opbrengst der regten werd gedurig minder, de smokkelarij nam in omvang en stoutheid aanhoudend toe. Reeds in zijn verslag over 1829 drong de resident ter Westkust op nieuw op krachtige maatregelen tot onderwerping der Chinezen aan [3], en wij zullen zien dat in 1832 de toestand zooda-

[1]) Vgl. boven bl. 120.
[2]) Van Lijnden T. N. I., bl. 183.
[3]) Van Lijnden, t. a. p.; dat een verslag van den resident van 1829 bedoeld is, blijkt uit bl. 186.

1827. nig gespannen was, dat wederom de zending van eèn Commissaris werd noodig geacht, die wederom tot een verandering van stelsel leidde, wederom door even weinig bevredigende uitkomsten gevolgd.

De bezuinigingen den resident bij zijne instructie voorgeschreven, leidden tot nog verdere inkrimping onzer établissementen, zoodat b. v. aan den assistent-resident van Sambas tevens de betrekking van pakhuismeester werd opgedragen [1]). De post te Landak werd nog in 1827 geheel ingetrokken, waardoor ook de overeenkomst van 1823 omtrent de diamantmantmijnen, die in de laatste jaren verlies had opgeleverd, weder verviel, terwijl het Gouvernement zelfs alle toezigt op het beheer der mijnen liet varen [2]). Inzonderheid was ook den resident opgedragen, eene poging te beproeven om het landschap Larah en de daarin wonende Dajaks in vollen eigendom aan den Sultan van Sambas terug te geven, tegen eene vermindering van f 6000 op het bedrag der hem verleende schadeloosstelling [3]). Natuurlijk was toch, bij het gewijzigde stelsel ten aanzien der Chinezen en bij den schroom voor alle uitgaven die niet oogenblikkelijk productief waren, aan geene vernieuwde pogingen tot opwekking van de industrie onder de Dajaksche bevolking te denken, en bij de toenmalige bespaaringswoede was de winst van eenige duizenden guldens met de opoffering der toekomst van eenige duizenden Dajaks niet te duur betaald. Deze laatste bezuiniging werd eerst tot stand gebragt bij het nieuwe contract, den 29sten November 1828 met Sambas gesloten, terwijl kort te voren, den 31sten Maart deszelfden jaars, ter gelegenheid van een contract met den Sultan van Pontianak ten aanzien van Mampawa aangegaan, ook onze nederzetting in dit rijkje op zoo zuinigen voet was gereorganiseerd, dat zij van nu af alle beteekenis verloor. Wij zullen deze beide overeenkomsten en de daarmede verbonden schikkingen in het volgende boek nader leeren kennen.

1828. Ten gevolge dezer verschillende maatregelen schijnt het hoofdoogmerk, het evenwigt tusschen inkomsten en uitgaven, of liever het overwigt der eerste op de laatste, inderdaad tijdelijk bereikt te zijn. Althans werden voor 1828 de generale inkomsten geraamd op f 224,000, eene som die de raming der uitgaven met f 30,000

---

[1]) Dit blijkt uit Francis, bl. 83.
[2]) Off. Stukk. HS. bl. 226, 248. Vgl. D. I, bl. 74.
[3]) Van Lijnden T. N. I., bl. 186.

overtrof, terwijl de pachten voor dat jaar eene som van *f* 77,974 opbragten [1]. 1828.

Wanneer wij echter deze cijfers wat van nader bij beschouwen, zullen wij weinig reden hebben om ons over de uitkomst te verblijden. Daaruit blijkt toch dat de ontvangsten sedert 1825 niet waren vermeerderd, en dus het batige slot, waarop men rekende, niet door vermeerdering van welvaart, maar enkel door bekrimping van uitgaven verkregen was. Die bekrimping ging waarschijnlijk veel verder dan het door den heer Tobias geopperde plan; want men kan niet aannemen dat hij de toekomstige ontwikkeling van Borneo zoo geheel aan de belangen van het oogenblik zal hebben willen prijs geven. Onze zorg bepaalde zich nu schier uitsluitend tot de kustplaatsen, en de aanraking met de bevolking der binnenlanden, van welker verheffing uit haren staat van dierlijke ruwheid en diepe vernedering men zich zoo veel goeds beloofd had, hield nagenoeg geheel op. De schatten die Borneo in zijnen schoot besluit, werden verwaarloosd, en de pogingen tot bevordering van den landbouw onder de Dajaks gestaakt. De contracten met de binnenlandsche vorsten, wier grondgebied men ontruimd had, vervielen, en daarmede ging ook de vrucht der pogingen om de oude misbruiken en gruwelen te weren, geheel verloren. De afgeschafte tollen op de Kapoeas werden allengs hersteld en de handel weder door de knevelarij der bovenlandsche vorstjes gedwarsboomd, zoodat reeds in 1831 eene expeditie tegen Sangouw moest gezonden worden, die tot eene nieuwe overeenkomst leidde; in 1834 de assistent-resident van Pontianak zich tot een togt naar Sintang in het belang van den binnenlandschen handel verpligt zag; en toch weder vóór de overeenkomsten in 1847 door den heer van Lijnden met de staten aan de Kapoeas aangegaan, de Pontianaksche vaartuigen die de rivier opgingen, te Sangouw eene som van *f* 60, te Sekadouw van *f* 50, te Sepouw van *f* 25 moesten betalen. Het koppensnellen der Dajaks, hetwelk, zoolang de bepalingen der contracten door onze bezetting van Sintang, Sangouw en Landak waren gerug-

[1]) Tobias, bl. 88. In een uittreksel uit de Singapore-Chronicle van Nov. 1827 (Moors Notices, p. 11) worden de inkomsten van Borneo's Westkust op *f* 9000, de uitgaven op *f* 45,000 per maand begroot, zoodat een maandelijksch verlies van ongeveer *f* 34,000 geleden werd. Indien wij deze opgaven op rekening van het jaar 1826 stellen, zijn misschien de uitgaven niet veel te hoog, maar de inkomsten toch naar alle waarschijnlijkheid wel wat te laag geraamd.

1828. steund, door de inlandsche vorsten ten strengste was verboden en tegengegaan, kwam op nieuw, eerst oogluikend, allengs openlijk in zwang, en de oude veeten herleefden die door de zorgen van het Gouvernement hier en daar waren bijgelegd [1]). In welke verwarring en diep verval welhaast het rijk van Landak geraakte, zal ons bij het verhaal der gebeurtenissen van 1831 blijken.

Den geest van bekrompenheid die deze bezuinigingen had voorgeschreven, gepaard met de vrees om iets nieuws en groots te ondernemen, wat natuurlijk in den aanvang steeds met eenige opoffering gepaard gaat, zullen wij van nu af gedurende eene reeks van jaren op Borneo zien heerschen. Indien somtijds meer ondernemende of bedrijvige mannen onder onze ambtenaren het Gouvernement, in weêrwil van zich zelven, eenige schreden voorwaarts drijven, zullen wij het telkens zien terugtreden en heden afbreken wat gisteren was opgebouwd. Dat onder zoodanige omstandigheden geenerlei verbetering van den toestand dezer kust kon tot stand komen, is natuurlijk, en dat de Dajaksche bevolking, in stede van zich, met de hulp van het Nederlandsch gezag, van lieverlede uit haren staat van ellende op te heffen, nog dieper zonk, schijnt het onbetwistbaar resultaat van alles wat men te haren opzigte vindt medegedeeld. Haar aan haar ongelukkig lot overlatende, zonder eenige poging aan te wenden om haar te beschaven, hare welvaart te bevorderen en haar tot den arbeid te nopen, verzaakte Nederland eene schoone roeping en verloor tevens zijn eigen welbegrepen belang uit het oog.

Hier treden wij dan het tijdvak in, hetwelk ik reeds boven dat der verwaarloozing van Borneo's Westkust genoemd heb. Ofschoon van tijd tot tijd door eenig meerder krachtbetoon afgewisseld, kan het in het algemeen gezegd worden voort te duren tot aan de geheele reorganisatie onzer bezittingen op Borneo, met den heer Weddik als Gouverneur aan het hoofd, in 1846 door den Gouverneur-Generaal Rochussen verordend. Mijne schets der gebeurtenissen van dit tijdvak zal, bij vergelijking met die der eerste jaren sedert onze vernieuwde vestiging, slechts geringe ruimte vorderen. Varende op een stroom die snel over een effen bed vloeit en welks oevers slechts weinige belangwekkende gezigtspunten aanbieden, zullen wij den eindpaal der reis in korten tijd kunnen bereiken.

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 621, 633, Ritter A., bl. 419, 420, 451, Off. Stnkk. HS., bl. 360. In 1847 werden de tollen te Sekadouw en Sepouw weder afgeschaft en die te Sangouw tot *f* 30 verminderd.

BORNEO'S WESTKUST.

ZESDE BOEK.

HET TIJDVAK DER VERWAARLOOZING.

1827—1846.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Sultan van Matan schendt door een aanval op Groot-Karimata het Nederlandsch grondgebied. — Wederzijdsche krijgstoerustingen en onderhandelingen. — Verovering der bentings aan de monden der rivier van Matan. — De Sultan onderwerpt zich. — Radja Akil tot Sultan van Sukkadana of Nieuw-Brussel verheven. — Gunstige invloed der verovering van Matan op de zeerooverij. — Dood van Sultan Djamaloe'd-din. — Reis van den resident Gronovius naar Sukkadana en Kajoeng. — Slechte toestand van Sukkadana. — Benoeming van Panembahans voor Simpang en Matan. — Voorstel van den resident om een post te Sukkadana te vestigen. — Geschillen tusschen den resident en Radja Akil. — Spanning tusschen Radja Akil en den Panembahan van Matan. — Conferentiën betrekkelijk de zaken van het Matansche rijk te Batavia gehouden. — De organisatie van Sukkadana en Matan bij een besluit van den Gouverneur-Generaal geregeld. — Inhoud van het contract met den Sultan van Sukkadana aangegaan.

In Nederlandsch Indië, zoowel als in het reusachtig rijk der 1827.
Britten in Azië, heeft de ondervinding geleerd dat veroveringen en aanhechtingen van grondgebied niet altijd het gevolg zijn van het vrijwillig streven der Europesche heerschers naar uitbreiding van magt en invloed, maar dat zij hun dikwijls als tegen wil en dank worden opgedrongen door eene noodzakelijkheid, die in de voorwaarden van het bestaan zelve dier koloniale rijken haren grond heeft. Het is dus niet te verwonderen dat zelfs in een tijdvak toen »beperking van invloed en uitgaven" op Borneo's Westkust het wachtwoord was, eene der eerste handelingen des bestuurs tot onze vestiging leidde op een punt, waar het Nederlandsch gezag tot dusverre slechts zeer gebrekkig was erkend geweest.

De aanleiding hiertoe was eene stoute daad van zeerooverij, gepaard met eene ernstige beleediging der Nederlandsche vlag, door Mohammed Djamaloe'd-din, Sultan van Matan, gepleegd. Reeds meermalen was over zijne voortdurende zamenspanning met de zeeroovers, in spijt der met het Nederlandsch gezag gesloten contracten, geklaagd, en onder gunstiger omstandigheden zou hem de verdiende

1827. tuchtiging reeds lang zijn ten deel gevallen, toen in 1827 een feit dat alle vroegere in de schaduw stelde, gebiedend een krachtigen maatregel kwam vorderen. Een Nederlandsch schip was op de Karimata-eilanden gestrand, doch, nadat het door het volk verlaten was, had Batin Galang, die hier toen in naam van het Gouvernement het gezag voerde [1], een gedeelte der lading en wapening weten te redden. De Sultan van Matan eischte dat hem de lading zou worden uitgeleverd, en toen het genoemde opperhoofd dit weigerde, overviel hij in de maand December het eiland Groot-Karimata, ofschoon Nederlandsch grondgebied, met 22 gewapende praauwen, doodde Batin Galang en zijn broeder, die beiden de Nederlandsche vlag verdedigden, en voerde hunne op pieken gestoken hoofden, benevens de verscheurde vlag, als zegeteekenen naar zijne hoofdplaats, werwaarts ook de geroofde goederen en wapenen gesleept werden [2].

1828. De Commissaris-Generaal du Bus besloot, op het vernemen dezer euveldaad, den Sultan niet slechts te tuchtigen, maar hem van de regering vervallen te verklaren, en deze, als een leen van het Nederlandsch Gouvernement, op te dragen aan den majoor Radja Akil, die zich juist op dat oogenblik te Batavia bevond. Tot uitvoering van dit plan werd het fregat Bellona, gekommandeerd door den kapitein ter zee Dibbetz en bemand met 250 koppen, waaronder 120 Europeanen, alsmede de schooner Zeemeeuw en drie kanonneerbooten bestemd. Radja Akil, wien men den troon had toegedacht, moest zich dien waardig maken door zijn persoon en zijne flottilje van 9 praauwen ter beschikking van den kommandant der expeditie te stellen en hem alle vereischte inlichtingen te verschaffen. Men wilde de uitrusting in diep geheim doen plaats hebben, om den Sultan, zoo mogelijk, geheel onverhoeds aan te tasten.

Het ligt in den aard der zaak dat de Sultan bij het bewustzijn zijner schuld niet gerust kon zijn, en alleen de verhaaste terugkomst van Radja Akil van Batavia was genoeg om hem tot veiligheids-maatregelen aan te sporen. Men herinnere zich dat de rivier van Matan zich met twee armen, de Karbouw- en Katapanrivier, in zee stort, en dat de opvaart van beiden, slechts voor kleine vaartuigen mogelijk, door banken voor hare monding en een

---

[1]) Zie boven, bl. 215.
[2]) Van Kampen, III, bl. 677, 678, Cornets de Groot, p. 240.

sterken stroom wordt bemoeijelijkt [1]. Die van Matan versterkten 1828.
de monding van beide rivieren door paalwerk en gewapende praauwen en door bentings langs de oevers opgeworpen, terwijl zij tevens alle bakens wegnamen. Toen de heer Dibbetz te Pontianak aankwam, om met den resident Gronovius over de ophanden onderneming te raadplegen, werd hij reeds dadelijk van de toerustingen van Matan onderrigt en bekwam de zekerheid dat de expeditie met veel grootere zwarigheden zou te worstelen hebben, dan men zich aanvankelijk had voorgesteld.

Kapitein Dibbetz vertrok den 16den Julij 1828 met de Bellona van Pontianak en kwam den 22sten voor den mond der Katapanrivier. Hij trachtte hier onderhandelingen met den vijand aan te knoopen en zich daarbij tot zijn voordeel te bedienen van de verdeeldheid, die onder de rijksgrooten bestond. Hij wist dat het gebruik vorderde dat de brieven openlijk werden voorgelezen [2], zoodat men zich daarmede als het ware tot het volk wendde. Terwijl hij den Sultan bij zich aan boord noodigde, zeide hij zijne bescherming toe aan de Pangerans en mindere hoofden, die de partij der Nederlanders kozen. De kapitein kreeg ten antwoord, dat de Sultan, zwak en afgeleefd, zich naar de bovenlanden begeven had; dat de rijksgrooten aan wie hij het bevel had opgedragen, volstrekt niet gezind waren om zich tegen het Gouvernement te verzetten; dat zij de bentings hadden opgeworpen op het berigt van een aanval waarmede Radja Akil hen bedreigde; en dat zij den kolonel verzochten zich niet met de zaak te moeijen en hen alleen den strijd met Radja Akil te laten beslechten.

Ondertusschen kwam de flottilje van Radja Akil niet opdagen, zonder welke in deze vaarwateren niets degelijks kon worden uitgerigt, en kapitein Dibbetz, die water en levensmiddelen zag verminderen, besloot naar Pontianak terug te keeren. Toen hij echter onderweg de flottilje aantrof, veranderde hij van plan en kwam weder voor de rivier van Matan, waar hij zijne poging tot onderhandeling hervatte, maar zijn brief ongeopend terug ontving. Het weder streed ditmaal voor den vijand. Een sterke wind noodzaakte de kleine vaartuigen in de bogt van Sukkadana eene schuilplaats te zoeken, waarheen ook de groote schepen hen volgden. Men be-

[1] Zie breeder D. I, bl. 146.
[2] Vgl. boven, bl. 157.

1828. sloot nu, uit hoofde der aanhoudende zuide- en zuid-ooste-winden, den aanval uit te stellen, zich op het eiland Panoembangan van water en vervolgens te Pontianak van levensmiddelen te gaan voorzien, en aldaar nog een zestigtal Ambonesche soldaten, die men wachtende was, in te nemen. Inmiddels zouden Radja Akil en de luitenant Westphal de vaarwaters en de verdedigingswerken aan den mond der beide rivieren zoo naauwkeurig en geheim mogelijk verkennen.

Van dezen last kweet zich Radja Akil door middel van kleine booten (sampans) in den nacht met de grootste naauwgezetheid. Toen derhalve kapitein Dibbetz, voor twee maanden van levensmiddelen voorzien, met de geheele magt weder voor Matan verscheen, vernam hij dat, volgens de gedane peiling, al de kleinere vaartuigen de Karbouw-rivier bij springtij zouden kunnen opzeilen. Hij trachtte nu den vijand in den waan te brengen dat de aanval voornamelijk op de Katapan-rivier zou gemunt wezen, opdat hij daar zijne verdedigingsmiddelen mogt concentreren. De uitslag beantwoordde aan de verwachting, gelijk men van drie overloopers vernam. Kapitein Dibbetz was eerst voornemens geweest aan de monden van beide rivieren tevens te doen landen, en alzoo den vijand tusschen twee vuren te brengen, maar had om zijne geringe magt daarvan moeten afzien. Thans was zijn plan om met het fregat en den schooner, benevens eene gewapende barkas en de sloepen, den mond der Katapan-rivier te bezetten, terwijl de overige magt op de kleine, minder diepgaande vaartuigen de Karbouw-rivier zou opstevenen. Het bevel over deze vaartuigen werd aan den luitenant ter zee Westphal, dat over de landingstroepen aan kapitein Gennet opgedragen. De resident Gronovius voegde zich bij dit hoofdgedeelte der expeditie, om door zijne ervaring de goede verstandhouding tusschen de inlanders en de onzen te bevorderen.

Stroomingen en andere tegenspoeden verhinderden echter de dadelijke landing dezer magt en gaven die van Matan gelegenheid om het oogmerk der onzen te raden en zich op het bedreigde punt te versterken. Eerst den 2den September had de landing plaats. De vijand schoot vooral op de praauwen van Radja Akil, welker verlies echter slechts in twee dooden en zes gekwetsten bestond. Terwijl nu een deel der Nederlandsche troepen, onder bevel van de luitenants Lehman de Lehnsfeldt, de Haan en Mulder, reeds geland was, in het digte bosch aan den oever doordrong en eene der vij-

andelijke bentings, te midden der moerassen opgerigt, veroverde, trok zich de luitenant Westphal met de geheele scheepsmagt terug, en liet den bevelhebber der expeditie weten dat hem de onderneming ondoenlijk voorkwam, en dat het onmogelijk was de booten van Radja Akil in linie te scharen, terwijl hij verzocht in zijn bevel te worden vervangen. Kapitein Dibbetz was zeer misnoegd over dit berigt, te meer daar de resident Gronovius, die niet schroomde te midden van het vuur heen en weder te varen om hem van den staat van zaken te onderrigten, hem te gelijker tijd te kennen gaf dat de aarzeling der onzen de stoutmoedigheid des vijands had aangevuurd. Westphal werd door den luitenant Zwaanshals afgelost, die den volgenden dag den aanval met veel beleid en moed hervatte. De Ambonezen dienden als scherpschutters en verspreidden zich in de bosschen, terwijl de overige troepen bijeen bleven en onder een wel onderhouden vuur de vijandelijke verschansingen bestormden en de verdedigers uiteen dreven. Zoo kwam men, terwijl ook de nog achtergebleven vaartuigen opzeilden en twee vijandelijke praauwen buiten gevecht stelden, tot voor de voornaamste benting onzer tegenpartij. Het was toen één ure na den middag, en de brandende zonnestralen putt'en de krachten onzer dapperen uit. Men besloot dus hun eenigen tijd rust te geven, in den nacht de benting om te trekken, en de bestorming den volgenden morgen te doen plaats hebben. 1828.

Gedurende den nacht hoorde men in de benting een vreesselijk getier, terwijl de onzen zich in diepe stilte tot den aanval voorbereidden; doch toen met het aanbreken van den dag de aanval op 's vijands laatste verschansing beginnen zou, vond men haar ontruimd, en het bleek dat de kreten des vijands slechts hunne vlugt hadden vermomd. Oogenblikkelijk werd hier nu de Nederlandsche vlag geheschen; drie vaartuigen en vier stukken geschut vielen den onzen in handen; de verdedigingswerken en woningen des vijands werden verbrand en de togt de rivier opwaarts voortgezet. Het verlies der onzen bestond bij de verschillende gevechten slechts uit drie dooden en twaalf gekwetsten; dat der vijanden kon men niet berekenen, daar zij, als naar gewoonte, hunne lijken hadden medegevoerd.

Terzelfder tijd werd, na groote drukte gedurende den nacht, ook de mond der Katapan-rivier door den vijand ontruimd. Het vuur der Bellona en verdere schepen, gepaard met eene inmiddels

1828. volbragte landing, belette hen echter hun geschut, hunne praauwen en goederen mede te voeren, hetwelk alles den onzen in handen viel. Ook hier werden de sterkten en woningen verbrand en men voer de rivier op. De luitenant Schuit vond de kampong Katapan (Bengadong) verlaten; eenige inlandsche koopvaartuigen, door hem ontmoet, had hij vrijen doortogt vergund. Des avonds te tien ure volbragt kapitein Speleveld, na de oostzijde van het eiland Kadang-Karbouw, door de beide rivier-armen gevormd, te zijn omgevaren, zijne vereeniging met de vaartuigen onder het bevel van den luitenant Zwaanshals.

Men had zich thans meester gemaakt van al de vijandelijke bentings, 40 stukken geschut en een groot aantal praauwen, doch men wilde den vijand den tijd niet laten om adem te scheppen. Al de vaartuigen die op de rivier bruikbaar waren, vereenigden zich dus om naar Kajoeng op te varen, welk plan echter onuitvoerlijk bleek, omdat de rivier door veelvuldige regens ontzagchelijk gezwollen was. Men besloot dus een anderen weg te beproeven en vaardigde eene publicatie aan het volk van Matan uit, waarbij werd bekend gemaakt dat de Sultan, die het contract met Nederland geschonden en de Nederlandsche vlag verscheurd had, niet langer in het bewind kon blijven; dat thans de majoor Radja Akil aan het hoofd des bestuurs was geplaatst; maar dat aan ieder die uit zijn schuilhoek huiswaarts keerde en het gezag van den nieuwen Sultan erkende, volkomen vergiffenis voor het gebeurde zou geschonken worden. Deze publicatie deed de vereischte uitwerking. De Sultan, door allen verlaten, vond zich genoodzaakt zich aan de Nederlandsche regering en alle schikkingen die zij zou wenschen te maken, te onderwerpen, en verzocht slechts uitstel tot de volgende maand, als wanneer hij beloofde den resident ter verdere regeling der zaken van Pontianak te doen afhalen [1]).

Onder het bestuur van Radja Akil werden dadelijk het landschap Sukkadana en de Karimata-eilanden gesteld; doch de regeling van zijne verhouding tot Matan, als ook van Simpang, dat als leen van Matan hem nu ook eenigermate behoorde ondergeschikt te worden, was eene zaak van zeer ingewikkelden en moeijelijken aard, daar Sultan Djamaloe'd-din, zonder aan zijne belofte te voldoen, zich

---

[1]) Van Kampen, III, bl. 679—686, volgens het officiëel rapport van den heer Dibbetz.

met zijne zonen en bloedverwanten in de binnenlanden schuil hield. 1828.
Terwijl de bevestiging van het oppergezag des nieuwen Sultans over Matan en Simpang aan het beleid van den resident Gronovius werd overgelaten, erlangde Radja Akil de vergunning om zich met zijne volgelingen te vestigen waar vroeger Sukkadana gestaan had. De nieuwe negerie die daar werd opgebouwd en voortaan de hoofdplaats van zijn rijk zou zijn, ontving, zeker als eene herinnering der afkomst van den Commissaris-Generaal du Bus, den eenigzins zonderlingen naam van Nieuw-Brussel, die zich dan ook nimmer regt in het gebruik heeft kunnen handhaven en weldra weder door den ouden naam van Sukkadana verdrongen werd. Radja Akil aanvaardde zijne regering onder den titel van Abdoe'l-djalil jang di pertoean Sjah di Brussel. Zoo had dan deze nieuwe Aeneas eindelijk ook zijn Latium gevonden [1])!

Door de verovering van Matan werd aan de zeerooverij een even belangrijke als gewenschte slag toegebragt, vooral ook dewijl men daardoor de middelen had verkregen om de roovers van Kandawangan, wier magt en stoutheid sedert den oorlog op Java aanmerkelijk waren toegenomen, met gunstiger gevolg tegen te gaan. Nog in het voorjaar van 1828 waren vandaar 22 rooverspraauwen uitgezeild, van welke geene enkele zonder buit was teruggekeerd. Matan had vooral aan de Orang-laut van Blitong, Bintang en andere westwaarts gelegen eilanden tot schuilplaats verstrekt, die zich hier van levensmiddelen voorzagen en hunne gevangenen als slaven verkochten, terwijl zij de veroverde wapenen en een deel van den buit aan den Sultan en de rijksgrooten afgaven. Dadelijk bij de verschijning der Bellona had zich al dat gespuis met vrouwen en kinderen uit de voeten gemaakt, om zich hier nimmer weder te vertoonen [2]). De wenschen van George Muller, de verwachtingen van kapitein Dibbetz, zijn grootendeels vervuld, daar in dit gedeelte van den Archipel althans de zeerooverij nimmer weder met de vroegere vermetelheid het hoofd heeft omhoog gestoken.

Aan den bevelhebber der expeditie, zijne officieren en troepen (met ééne uitzondering die geene aanwijzing behoeft) betuigde de Commissaris-Generaal de volkomenste tevredenheid. Dezelfde goed-

[1]) Van Kampen, III, bl. 686, 687, Off. Stukk. HS., bl. 60.
[2]) Van Kampen, III, bl. 687, Off. Stukk. HS., bl. 59, 60, Cornets de Groot, p. 240.

1828. keuring viel ook in hooge mate ten deel aan den resident Gronovius, die door zijne goede verstandhouding met den Sultan van Pontianak en zijne koelbloedigheid bij den aanval betoond, zooveel tot het slagen der onderneming had bijgedragen [1]).

1829. De houding van Sultan Djamaloe'd-din, gevoegd bij den ziekelijken toestand waarin de resident Gronovius verkeerde, bragt in de regeling der zaken van Matan groote belemmeringen te weeg. Gelukkig werd de eerste hinderpaal in den zomer van 1829 door den dood van den voortvlugtigen Sultan uit den weg geruimd. De resident meldde aan de hooge regering dat door deze gebeurtenis het debiet van opium in deze streken met meer dan de helft verminderd was, een berigt dat, hoe wij ons ook den vorst aan dien prikkel verslaafd mogen denken, niet van Oostersche overdrijving schijnt vrij te pleiten [2]).

Van het overlijden van Sultan Djamaloe'd-din onderrigt, begaf zich de resident, in weêrwil van zijn voortdurend kwijnenden toestand, naar Nieuw-Brussel om het contract met den nieuwen Sultan en de regeling der zaken van Matan en Simpang tot stand te brengen. Hij was getroffen door den ellendigen toestand waarin zich de kolonie te Sukkadana bevond. De negerie bestond uit 60 of 70 huizen en eene gewapende benting tot hare verdediging. De bevolking was met alle werkzaamheid volstrekt onbekend, en van de toekomst scheen niets te verwachten, tenzij zich nijvere vreemdelingen hier mogten nederzetten. De Sultan zelf had van een wel-geregelden staat niet het minste begrip, en scheen zich, bij de aan zijne natie eigen onverschilligheid, om de toekomst volstrekt niet te bekommeren. Dat hij immer zijn eigen oogenblikkelijk belang aan het welzijn zijner onderdanen zou ten offer brengen, was niet van hem te verwachten; hij zoog zijne onderdanen uit om zich zelven te mesten en ging zelfs den aanplant van rijst tegen, ten einde den voorraad in zijne pakhuizen opgehoopt, te beter te kunnen verkoopen. Alle koopwaren kocht hij op, om ze tegen driedubbelen prijs aan zijne onderdanen te slijten. Ten gevolge zijner tirannij was reeds ongeveer de helft zijner volgelingen naar elders verhuisd, en de ondergeschikte hoofden beklaagden zich bij den resident dat zij van

---

1) Van Kampen III, bl. 688.
2) Off. stukk. HS., bl. 57, 59.

den Sultan niet de minste tegemoetkoming hadden ontvangen, niettegenstaande hem meer dan *f* 10,000 van Pontianak waren toegezonden. Daarbij nam de Sultan in zijn ellendigen pandopo geheel den toon aan van een vorst wiens geslacht den troon sedert eeuwen bekleed had, en zijne trotschheid hield de hoofden der Matansche bevolking zoozeer van hem verwijderd, dat de erkenning van zijn gezag nog niet de geringste vordering gemaakt had. Denzelfden toon nam de Sultan nu ook tegenover den resident aan, het voorstel om de onderhandeling aan te vangen voorkomende door de aanbieding van eenige vraagpunten, welker vermetelheid den resident verbaasde. Onder andere eischte hij dat Koeboe aan zijn rijk zou worden toegevoegd, niettegenstaande de vorst van dat landschap een contract met het Nederlandsch Gouvernement had aangegaan. Terwijl de heer Gronovius deze vragen eenvoudig ter beslissing aan de hooge regering toezond, gelastte hij den Sultan zich naar Simpang te begeven, de bevolking aldaar bijeen te roepen, den Pangeran Soema Inda, die de zoon was eens halven broeders van den, waarschijnlijk inmiddels gestorven', Panembahan Soeria-ningrat, en de schoonbroeder van Sultan Djamaloe'd-din [1]), tot Panembahan aldaar te verheffen, en dezen, zoowel als de bevolking, onderdanigheid aan hem zelven en trouw aan het Gouvernement te doen zweren. 1829.

Daarop begaf zich de resident in persoon naar Kajoeng, waar hij de huizen grootendeels ledig vond, dewijl zich het gerucht had verbreid dat hij door eene sterke gewapende magt vergezeld was. Daar echter het vredelievend doel zijner komst duidelijk bleek, zag hij binnen twee dagen de vlugtelingen allen terug keeren. Hij deed daarop de bevolking bij den Pangeran Adi Mangkoe-rat te zamen komen, en bragt haar onder het oog dat zij door haar heulen met vagebonden en zeeroovers zich eene tuchtiging had op den hals gehaald; dat de afstammelingen van den overleden Sultan van het regt op den troon waren vervallen verklaard; dat de opperheerschappij met den titel van Sultan aan Radja Akil was opgedragen, wien zij voortaan als hunnen heer moesten eeren en gehoorzamen, zoo zij zich aan geene nieuwe kastijding wilden blootstellen; doch dat hij, ten einde hen te gemoet te komen in de ongelegenheden die uit den verren afstand van den zetel der

¹) G. Muller, bl. 312.

1829. regering konden voortspruiten, den Pangeran Adi Mangkoe-rat, onder den titel van Panembahan Anom Koesoema Negara, tot regent van Matan, onder het oppergezag van den Sultan van Nieuw-Brussel, verhief. Hij ontving daarop van de bevolking de betuiging van berouw en belofte van gehoorzaamheid; zij wierpen zich aan zijne voeten om die te kussen, en vernamen daarop de verklaring dat al het gebeurde vergeten en vergeven was.

Wij hebben den nieuwen Panembahan reeds als schoonzoon des overleden' Sultans en als pretendent op den troon leeren kennen [1]). In de laatste jaren had hij zich meestal rustig gedragen, en ofschoon hij in de jongste onlusten mede eene rol had vervuld, had hij steeds den weg van minnelijke schikking aanbevolen en dadelijk na de verovering van Bengadong het gezag van Radja Akil erkend. Hij was bemind bij het volk en de resident had van hem goede verwachting. De afgelegenheid van Sukkadana was zeker slechts het voorwendsel zijner verheffing, en de ware grond de weêrzin der bevolking tegen Radja Akil en de vrees voor daaruit geboren regeringloosheid. Zijn oudere broeder, de Pangeran Tjakra, had uit eigen beweging van alle aanspraak op de waardigheid van Panembahan afstand gedaan, daar hij voornemens was zich in de landen van Kandawangan te vestigen. De resident beloofde hem dat, zoo hij aldaar eene negerie stichtte, geene reden tot klagten gaf en zich van alle verstandhouding met de zeeroovers onthield, hem het beheer over dat gewest mede onder den titel van Panembahan zou worden opgedragen. Voorts werd aan den Panembahan van Matan overgelaten, onder nadere goedkeuring van den resident, aan de overige bloedverwanten des overleden' Sultans, mits zij zich wel gedroegen, eene toereikende apanagie in de Dajaksche landen voor hun levensonderhoud aan te wijzen.

De heer Gronovius stelde vóór zijn vertrek aan den nieuwen Panembahan eene instructie ter hand, die zijne verhouding tot den Sultan van Nieuw-Brussel regelde, en verder ten doel had het heulen met de zeeroovers, den slavenhandel en de onderdrukking der geringere klassen tegen te gaan, den landbouw aan te moedigen en het debiet van Gouvernements-zout te bevorderen. Een aantal van 22 Javanen en drie vrouwen, slagtoffers der zeerooverij, werden door den resident, zonder eenig losgeld, aan

[1]) Zie over hem D. I, bl. 143, 359, D. II, bl. 149.

hunne meesters ontnomen en op vrije voeten gesteld, terwijl hij 1829.
tevens bepaalde dat alle Javanen, die later als slaven mogten worden aangevoerd, op verbeurte eener boete van *f* 50, binnen het jaar moesten worden vrijgelaten.

Door voortdurende ongesteldheid verhinderd om eene reis door de binnenlanden te doen, begaf zich de heer Gronovius thans naar Katapan (Bengadong), waar hij een inlandschen sjah-bandar aanstelde, met het regt om eenige percenten op den in- en uitvoer van sommige goederen te heffen, en wel voorloopig ten eigen' bate, maar onder verpligting om den resident alle drie maanden van de opbrengst kennis te geven. Hij wilde zich daardoor in staat stellen te beoordeelen, of het de moeite en kosten beloonen zou, die inkomsten later aan het Gouvernement te trekken. Van Katapan keerde hij naar Pontianak terug, in de vaste overtuiging, die hij ook in zijn verslag aan het Indisch Gouvernement uitdrukte, dat het doel 't welk men zich met de vestiging van Radja Akil te Sukkadana had voorgesteld, wegens de ongeschiktheid van dien vorst nimmer zou bereikt worden. Hij gaf daarbij kennis dat hij van de volmagt om aan den nieuwen Sultan *f* 60,000 voorschot te geven, slechts voor een gedeelte had gebruikt gemaakt, daar hij die gelden alleen ten behoeve van zijn eigen monopolie bezigde.

De heer Gronovius verbond hiermede een eigen voorstel ter regeling der zaken in het Matansche rijk, waarvan hij zich veel gunstiger uitkomsten dan van alle aan Radja Akil geschonken ondersteuning beloofde. Hij wilde namelijk die gelden veel liever besteden om te Sukkadana een Nederlandschen post te vestigen, die zoowel vreemdelingen als de inwoners dezer streken zou uitlokken om zich onder de bescherming onzer vlag te komen nederzetten. Hij berekende dat de zouthandel, de in- en uitgaande regten, hoofdgelden en belasting op de Dajaks omtrent *f* 5000 's jaars zouden kunnen opleveren, die, gevoegd bij eene bate van *f* 5000 's jaars, door den handel in de vogelnestjes te verkrijgen, indien het Gouvernement dien aan zich behield, toereikend zouden zijn om de kosten van een post, bestaande uit een civielen gezaghebber, eenige oppassers en een detachement van 18 man, onder bevel van een sergeant, te bestrijden. Om vreemdelingen te lokken wilde hij den handel te Sukkadana althans voor eenigen tijd geheel vrij stellen. Aan Radja Akil wilde hij het bestuur slechts onder toezigt van een Europeschen ambtenaar overlaten, terwijl hij

1829. hem als bron van inkomsten de vogelnest-klippen der Karimata-eilanden en de tinmijnen in het Matansche, de laatste met behulp van voorschotten des Gouvernements te openen, wilde toewijzen. Maar de resident verklaarde zich geheel buiten staat om met Radja Akil over een contract te onderhandelen, en ofschoon hij eene ruwe schets van zulk eene overeenkomst overlegde, verzocht hij die taak aan de hooge regering zelve te mogen overlaten [1]).

Terwijl alzoo de resident zijne wenschen en inzigten aan het Indisch Gouvernement kenbaar maakte, bleef ook Radja Akil met de ontvouwing zijner begeerten niet achter. Hij stelde den wensch voorop om geheel in de plaats van den voormaligen Sultan van Matan te treden en alleen te regeren, zonder dat iemand er zich mede bemoeide, en met de verzekering dat zijn rang en titel op zijne nakomelingen zouden overgaan. Verder vroeg hij dat alle hoofden van Kajoeng die zich niet goedwillig aan zijn gezag onderwierpen, vandaar mogten verwijderd worden, en dat zou worden uitgemaakt of de voortbrengselen des lands aan het Gouvernement of aan hem zouden toekomen, in welk laatste geval hij verklaarde ze gedurende de vier of vijf eerste jaren uitsluitend aan de organisatie des lands te zullen en moeten ten koste leggen. Hij drong aan op het sluiten van een contract waarbij de grenzen van zijn rijk bepaald en zijne regten en pligten geregeld werden, en verklaarde zich bereid het Gouvernement steeds met zijne praauwen en zijn volk ter dienst te staan, mits hij van de noodige ammunitie voorzien werd, maar verlangde dan ook wederkeerige hulp. En terwijl hij beloofde de bezworene trouw jegens het Gouvernement te zullen handhaven, gaf hij tevens niet onduidelijk te kennen dat hij zich van dien eed zou ontslagen achten, zoo het Nederlandsch gezag zich eenige afwijking van het contract mogt veroorloven [2]).

Terwijl de onderhandelingen over deze wederzijdsche voorstellen nog hangende waren, werd de verhouding tusschen den resident en den Sultan al meer en meer gespannen. In het laatst van 1829 deed laatstgenoemde eene reis naar Batavia, om den Commissaris-Generaal in persoon omtrent zijne wenschen en belangen in te lichten, maar keerde met den last om zich met den resident te verstaan naar Borneo terug [3]). Weldra werd het Indisch Gou-

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 57—68.
[2]) Off. stukk. HS., bl. 69, 70.
[3]) Off. stukk. HS., bl. 76.

vernement, welks leiding inmiddels den 16den Januarij 1830 de Gouverneur-Generaal van den Bosch uit handen van den Commissaris-Generaal Du Bus had overgenomen, met nieuwe nog heviger klagten lastig gevallen. Bij een schrijven van 15 Februarij 1830 gaf de resident in bedenking, in het geheel geen contract met Radja Akil te sluiten, dewijl het met de eer van het Gouvernement strijden zou met hem te contracteren op de wijze als door hem begeerd werd, en hem geene verdere voorschotten, geene uitbetaling van achterstallig pensioen te verleenen, ja zelfs niet met hem af te rekenen ten aanzien van de vaartuigen en de soldij der opvarenden door hem voor de expeditie onder kapitein Dibbetz geleverd, omdat de praauwen tijdens het kruissen op de kust door het Gouvernement wel reeds vijfdubbeld betaald waren, en, daar de meeste hoofden dier praauwen den Sultan reeds zoo lang verlaten hadden, de soldij eenvoudig door hem zou worden opgestoken. Zelfs ten aanzien der tinmijnen was de resident van gevoelen veranderd: hij raadde nu ernstig af den Sultan eenig crediet ten behoeve van het tingraven te verleenen, daar de staat zijner zaken zoodanig was, dat daarvan mogelijk nooit iets zou teregt komen [1]. Dat het Gouvernement om geheel andere redenen tegen alle bevordering der tingraverij in het rijk van Matan gestemd was, is reeds elders in dit werk opgemerkt [2]. 1830.

De Sultan van zijne zijde bleef met klagten over den resident niet achter. Hij meldde te vergeefs te hebben aangedrongen op de uitbetaling van bijna f 24,000, die hem nog op het bepaalde voorschot van f 60,000 te goed kwamen, en dat de resident, onder voorwendsel dat te Pontianak geen geld voorhanden was, niet enkel dit verzoek had afgeslagen, maar zelfs zijn pensioen slechts voor de helft voldaan, de vergoeding der voor de praauwen gemaakte onkosten geweigerd, en eene levering van rijst, op welke de Sultan sedert twee jaren regt had, teruggehouden had. Een verzoek van den Sultan dat de resident hem, ter bevestiging en handhaving van zijn gezag in de onderhoorigheden des rijks, naar Kajoeng vergezellen mogt, had deze mede afgeslagen, op grond dat hij Pontianak niet verlaten kon. Alleen had hij den Sultan een bevelschrift voor den Panembahan van Matan ter hand gesteld,

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 74, 75.
[2]) Zie D. I, bl. 127.

1830. om dezen tot erkenning en eerbiediging van Radja Akils gezag aan te sporen. Tot toelichting van dit verzoek en dit bevelschrift moet ik nog aanmerken dat Radja Akil zich zeer bezwaarde, omdat hij van den resident geene mededeeling omtrent zijne schikkingen met den Pangeran Adi Mangkoe-rat ontvangen had, en hij het moest aanzien dat deze laatste, met geheele miskenning van zijn oppergezag, retgstreeks met den resident correspondeerde. Ten aanzien van het contract eindelijk had de resident geweigerd met den Sultan in onderhandeling te treden, zeggende dat hij daaromtrent geene stellige bevelen had ontvangen. Radja Akil drong er daarom op aan dat het contract te Batavia mogt gesloten worden, en gaf op nieuw de punten op welke hij daarin wenschte te zien opgenomen. Hij uitte daarbij nu zelfs den wensch dat het Gouvernement zich met de inkomsten en voortbrengselen van zijn rijk in het geheel niet bemoeijen mogt, en eindigde zijn schrijven met het verzoek dat zijne afgevaardigden binnen anderhalve maand met de beslissing op zijne voorstellen zouden terugkeeren en het hem zelven vergund zou zijn in Januarij 1831 naar Batavia over te komen [1]).

De latere berigten van den Sultan getuigden van voortdurende spanning. Van Pontianak naar Nieuw-Brussel teruggekeerd, had hij den Panembahan van Matan derwaarts ontboden, en op zijne weigering om te komen, hem het bevelschrift van den resident toegezonden. Maar de Panembahan wilde ook dit niet aannemen, zeggende dat hij niet onder de bevelen van den Sultan van Brussel staan, maar alleen met het Gouvernement in vriendschap leven wilde. Radja Akil was hierover zeer verstoord geworden, maar had zich, bij gemis van stellige instructiën van den Gouverneur-Generaal, alleen bepaald tot eene soort van protest, waarbij hij verklaarde dat het rijk van Matan door het Gouvernement met de wapenen veroverd en aan hem Radja Akil geschonken was, terwijl de Panembahan alleen op grond zijner onderwerping aan het rijk van Nieuw-Brussel tot die waardigheid was benoemd, en dat het Gouvernement, zoo hij gehoorzaamheid weigerde, een anderen Panembahan in zijne plaats zou aanstellen. Van de weigering van Adi Mangkoe-rat gaf de Sultan aan den resident kennis, doch zonder dezen tot krachtiger behartiging zijner belangen te kunnen bewegen. Hij zond daarop een zijner bloedverwanten tot het Indisch

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 76—78.

Gouvernement, met oogmerk om de zending van een Commissaris 1830.
met een 25tal soldaten naar Kajoeng te verwerven, opdat in deze onderhoorigheid van zijn rijk, op afdoend gezag en met indrukwekkende plegtigheid, zou verkondigd worden dat het Gouvernement het beheer over deze landen aan Sultan Abdoe'l-djalil had toevertrouwd. En opdat de wil der Indische regering in dit opzigt te duidelijker mogt blijken, vroeg Radja Akil dat de weêrspannige Panembahan naar Batavia mogt worden gezonden, om aldaar in altijddurende ballingschap te blijven, en hem vergund mogt worden den Pangeran Ratoe, zoon van Sultan Djamaloe'd-din, in zijne plaats tot die waardigheid te benoemen, — eene benoeming waartoe de Sultan later overging, zonder de magtiging van het Gouvernement af te wachten [1]).

Het blijkt uit dit alles genoegzaam, hoe dringend noodzakelijk de tusschenkomst van het Gouvernement in de geschillen van den resident met den Sultan geworden was. Nadat in eene vergadering van den raad van Indië, den 10den Julij 1830, de voorstellen van den resident en de verzoeken van den Sultan overwogen waren, nam eindelijk de Gouverneur-Generaal den 3den September een besluit, houdende dat men den resident en den Sultan mondeling zou hooren, ten einde omtrent de beiderzijdsche voorstellen met kennis van zaken te beslissen en daarna tot het sluiten van een contract met den Sultan over te gaan. In afwachting der nader te nemen maatregelen, zou de resident gelast worden om de zaken van het Matansche rijk te laten rusten, of althans zijne bemoeijenis niet verder uit te strekken dan dringend door de omstandigheden mogt gevorderd worden, de inlandsche hoofden ondergeschikt en verantwoordelijk te laten aan den Sultan, en aan dezen niet slechts zijn geheele pensioen, maar ook zoodanige ondersteuning uit het hem toegezegde voorschot uit te betalen, als hem in staat zou stellen aan de billijke verwachting van het Gouvernement te beantwoorden. Tevens zou de resident worden aangeschreven om zich met den Sultan te verstaan omtrent den tijd hunner overkomst tegen het einde van het loopende of in het begin van het volgende jaar, terwijl den Sultan zou worden kennis gegeven dat de resident in last had hem de verzochte geldelijke bijdrage gedeeltelijk te verleenen, maar dat de Gouverneur-Generaal hem persoonlijk over

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 78—81.

1830. zijne belangen wenschte te hooren, alvorens op zijne verdere verzoeken te beschikken [1]).

Inmiddels werden, door tusschenkomst van den resident, van den Panembahan inlichtingen verkregen omtrent de redenen, die hem ongeneigd hadden gemaakt om de bevelen des Sultans op te volgen. Het hoofdbezwaar was daarin gelegen, dat Radja Akil eens, ter gelegenheid van vroegere vijandelijkheden tegen Matan, gevangen genomen zijnde, de vrijheid slechts zou herkregen hebben na een eed dat hij en zijne nakomelingen tot in het zevende geslacht zich van alle vijandelijkheden tegen Matan zouden onthouden. Dien eed had Radja Akil tijdens de expeditie onder kapitein Dibbetz geschonden, en het had daarom den Panembahan oneindig veel gekost om zich aan zijn gezag te onderwerpen. Ofschoon hij den uitdrukkelijken last van den resident te dien aanzien niet had willen weêrstreven, zou hij liever gehoorzaamd hebben aan den geringsten slaaf, van wege het Nederlandsch Gouvernement gezonden. Niettemin had hij dadelijk na zijne benoeming tot Panembahan den Sultan daarvan kennis gegeven, en alleen verzocht dat de oude landsgebruiken zouden gehandhaafd en geene overdreven diensten van hem zouden gevorderd worden.

Vervolgens trad de Panembahan in eenige bijzonderheden omtrent de knevelarijen van den Sultan waaraan hij was blootgesteld geweest, en de diensten die hij hem desniettegenstaande, ter liefde van het Gouvernement, had bewezen. Niet slechts had de Sultan op zijn verzoek om de adat te handhaven, niet gelet, maar ook herhaaldelijk, in naam van het Gouvernement en onder bedreiging van straf en afzetting, de levering van volk tot de drukkendste koelie-diensten gevorderd. Ook had hij hem, terwijl hij zich op reis naar Pontianak bevond, 20 kattie's vogelnestjes, die hij bij zich had, doen afvorderen, daarvan 14 kattie's uitgezocht en met slechts *f* 60 per kattie betaald, ofschoon de overige te Pontianak tegen *f* 100 per kattie verkocht waren. Zekeren Boegineschen anakhoda had de Sultan een bol opium ontnomen, hem Panembahan gelastende de waarde te vergoeden, die hierin bewilligd had. De Sultan had hem eens 4 kojangs en herhaaldelijk 200 à 300 gantangs zout, tegen *f* 160 de kojang, opgedrongen, en ook dit had hij zich laten welgevallen. Zekeren Panglima Dalam, dien de Sultan

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 82, 55 en 56.

als zijn gemagtigde naar Djellei had gezonden, had de Panembah- 1830.
an met eene welbemande en gewapende praauw en met een kojang rijst bijgestaan, zonder ooit eenigen dank of schadeloosstelling te ontvangen. Een zendeling van den Sultan, Mohammed genoemd, die aan den mond der Katapan-rivier verblijf hield, zou aldaar, bij gebrek van bestaanmiddelen, in groote verlegenheid geraakt zijn, zoo hem de Panembahan niet van opium en eenig geld had voorzien. Dit alles had de Panembaham, in weêrwil van zijnen afkeer van den Sultan, gedaan om zich de gunst van het Gouvernement waardig te maken, en hij wilde het thans gaarne aan het oordeel van den resident overlaten, of hij zich al dan niet beijverd had om de bevelen van den Sultan te volbrengen [1]).

De bijeenkomst van den resident en den Sultan van Nieuw- 1831.
Brussel te Batavia had plaats omstreeks den aanvang van het jaar 1831. In tegenwoordigheid van den Raad van Indië Goldman werden onderscheidene conferentiën gehouden, die ten slotte tot eene vereffening der bestaande geschillen leidden, ofschoon de Sultan ook nu nog, blijkens een brief aan den Gouverneur-Generaal van 30 Januarij, zich niet goedwillig schikte in de erkenning van den Pangeran Adi Mangkoe-rat als Panembahan, diens beschuldigingen als onbewezen van zich afwerpende, onder vordering dat, zoo het bewijs daarvoor niet kon geleverd worden, het Gouvernement hem voldoening zou verschaffen voor den hem aangedanen hoon. Alsnog bleef hij aandringen op de benoeming van den Pangeran Ratoe tot die waardigheid, daar deze zich zeer geneigd had betoond om, onder het oppertoezigt van het Gouvernement, zijne bevelen na te komen en de hulpmiddelen van Matan ter beschikking der Indische regering te stellen. De Sultan besloot dezen brief met het verzoek om tot een mondgesprek met den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg te worden toegelaten [2]).

Het schijnt echter dat op deze vertoogen van Radja Akil niet veel acht werd geslagen; althans werd aan den resident, die nog geruimen tijd te Batavia bleef vertoeven, de taak opgedragen om, in overleg met den Raad van Indië Goldman, een concept voor een contract met den Sultan van Brussel te ontwerpen. Dit concept, hetwelk in den grond van de schets, vroeger door den heer Gro-

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 96—99.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 94—96.

1831. novius aan het Gouvernement aangeboden, niet veel verschilde, werd den 4den Maart, vergezeld van eene toelichtende nota van den heer Goldman, aan de hooge regering aangeboden, en reeds den volgenden dag nam de Gouverneur-Generaal een besluit, waarbij de resident gemagtigd werd het contract overeenkomstig het concept te sluiten en der regering ter goedkeuring aan te bieden, terwijl tevens de benoeming van den Pangeran Adi Mangkoe-rat als Panembahan van Matan bevestigd en de hem reeds vroeger gegeven instructie bekrachtigd werd. Om echter den Sultan eenig genoegen te geven, werd niet slechts omtrent zijn pensioen eene gunstige beschikking gemaakt, maar tevens bepaald dat hem alsnog eene som van f 30,000, voor de helft in zilver en voor de wederhelft in koper, bij wijze van voorschot, tot bevordering van handel en nijverheid, en wel in een tijd van drie jaren, zou worden uitbetaald, en hij voor achterstallige ransoenen van April 1828 tot het einde van 1830 eene som van 42,900 ponden rijst uit 's lands voorraad zou ontvangen. Tot verdere regeling der Matansche zaken bepaalde datzelfde besluit dat de resident eene voordragt van personen en het concept eener instructie zou aanbieden voor een landraad, die, volgens art. 12 van het ontworpen contract, te Nieuw-Brussel zou worden opgerigt, en tevens dat daar ter plaatse een civiel gezaghebber, onder de onmiddellijke bevelen van den resident, op een traktement van f 250 's maands, zou worden gevestigd, dat voor zout-koelies eene schadeloosstelling van f 480 's jaars zou worden uitbetaald, dat 1 sergeant, 2 korporaals, en 16 man, te nemen uit het garnizoen van Pontianak, te Nieuw-Brussel zouden garnizoen houden, waarvoor de soldijen en vivres op f 4219 gesteld werden, en dat f 1600 voor het bouwen van een fortje zouden worden afgezonderd. Eene Maleische vertaling van dit besluit zou aan den Sultan worden aangeboden [1]).

Mij rest thans nog slechts de voorwaarden van het contract met den Sultan aangegaan, kortelijk mede te deelen. De Sultan van Nieuw-Brussel Abdoe'l-djajil Sjah erkende daarbij het Nederlandsch Gouvernement als wettig en eenig opperheer der landen van Matan, Simpang en Brussel, en verklaarde dat op hem en zijne nakomelingen een onverbreekbare verpligting rustte voor de weldaden hem door het Gouvernement bewezen (art. 1). De ge-

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 90—94.

noemde landen werden door het Gouvernement aan den Sultan in 1831.
leen afgestaan, met belofte dat zijne nakomelingen, zoolang zij zich die onderscheiding waardig betoonden, op denzelfden voet in het beheer daarover zouden gehandhaafd worden; alleen zou het district Matan, onder des Sultans opperbestuur, geadministreerd worden door een inlandschen vorst, onder den titel van Panembahan, door het Gouvernement te benoemen (art. 2). Voor het overige zou de Sultan zijne landen naar goedvinden besturen onder de volgende voorwaarden: dat hij geene contracten met Europesche mogendheden of inlandsche vorsten zou sluiten (art. 3); dat het steeds aan het Gouvernement zou vrijstaan in zijne landen bezettingen te leggen en versterkingen te maken waar het mogt goedvinden, terwijl de Sultan in zoodanig geval steeds zou moeten bereid zijn om door de levering van bouwstoffen, werklieden enz. tot een billijken prijs de plannen van het Gouvernement te bevorderen (art. 4); dat de belastingen door het Gouvernement zouden ingevoerd en geheven, maar steeds een derde der zuivere opbrengst aan den Sultan zou uitgekeerd worden (art. 5); dat alle andere inkomsten van Matan, Simpang en Brussel door den Sultan zouden genoten worden, behalve dat de helft der vogelnestjes en de helft der inkomsten van Matan aan den Panembahan van dat distrikt werden toegewezen, met uitzondering echter der jaarlijksche heffingen van de Dajaks, die, tegelijk met het onmiddellijk beheer over een aantal van 200 à 300 Dajaksche huisgezinnen, uitsluitend aan den Sultan zouden komen (art. 6). Ten aanzien der zeerooverij verbond zich de Sultan die in zijne landen en de naburige eilanden ten strengste te zullen tegengaan en niet te zullen dulden dat zijne onderdanen op eenigerhande wijze met de zeeroovers heulden (art. 7). Den handel, inzonderheid onder Nederlandsche vlag, beloofde hij te zullen beschermen, de nijverheid zijner onderdanen op alle wijzen te zullen bevorderen (art. 8). Hij verbond zich geen ander zout in zijn rijk toe te laten, dan wat van Java en Madura voor rekening van het Gouvernement zou worden ingevoerd (art. 9), welke bepaling met eene nieuwe regeling van den zouthandel op Borneo zamenhangt, die ik in het volgend hoofdstuk zal ter sprake brengen. Voor het overige nam de Sultan in het algemeen op zich, aan het Gouvernement, zonder eenige betaling, die diensten en dien bijstand te verleenen, die van hem als vasal konden gevorderd worden (art.

1831. 10). Van zijne zijde verleende het Gouvernement aan Sukkadana voor een tijd van twee jaren vrijstelling van alle belastingen, daaronder begrepen de in- en uitgaande regten van goederen herkomstig uit plaatsen die aan het Nederlandsch Gouvernement of aan inlandsche, met het Gouvernement bevriende vorsten behoorden, ofschoon deze wel zouden geheven worden in de andere havens des rijks (art. 11). Een landraad zou te Nieuw-Brussel worden gevestigd en de Sultan zou geene doodvonnissen zonder het fiat van den resident mogen ten uitvoer leggen (art. 12). Alle verminkende straffen werden verboden (art. 13). De slavenhandel zou ten strengste worden geweerd (art. 14). Geene verleening van rangen of titels, geene aanstelling van vorsten en grooten zou mogen plaats hebben, zonder dat de resident daarvoor de toestemming der hooge regering zou hebben verkregen (art. 15). De civiele gezaghebber dien het Gouvernement te Nieuw-Brussel plaatsen zou, moest door den Sultan geëerbiedigd worden; hij was verpligt hem verslag te doen van den geheelen gang des bestuurs (art. 16). Alle muntspeciën door het Gouvernement gangbaar verklaard, zouden dit ook zijn in des Sultans rijk (art. 17). Zonder speciale toestemming van het Gouvernement zouden geene mijnen mogen geopend worden, — eene bepaling die, blijkens de toelichtende nota, ten doel had het tinmonopolie van het Gouvernement te handhaven (art. 18). Eindelijk zou voor altijd zijn afgeschaft het regt van Tawan Karang, een barbaarsch regt krachtens hetwelk zich de inlandsche vorsten den eigendom toekennen van de bemanning, goederen en schepen in hun gebied gestrand. Integendeel moest de Sultan beloven dat hij alle schipbreukelingen vrij naar hunne woonplaatsen zou laten terugkeeren (art. 19) [1]).

Geheel overeenkomstig deze bepalingen werd het contract reeds den 10den Maart tusschen den resident en den Sultan te Batavia gesloten en door den Gouverneur-Generaal bij besluit van den 12den Maart bekrachtigd [2]). Ofschoon nu, na zoo langdurige twisten en onderhandelingen, de zaken van Matan eenige meerdere vastheid hadden erlangd, zullen wij zien dat daarin spoedig weder veranderingen gemaakt werden. De bepaalde vestiging echter van Sultan

---

[1]) Off. stukk. HS., bl. 99—105. De vroegere schets van den resident komt aldaar voor bl. 86—90.

[2]) Off. Stukk. HS., bl. 126.

Abdoe'l-djalil op den troon van Sukkadana, Matan en Simpang verschaft ons een geschikt rustpunt; en het is tijd dat wij omzien naar de gebeurtenissen die inmiddels in andere deelen van Borneo's Westkust hadden plaats gehad. Het voorafgaande verhaal schijnt eene niet onbelangrijke bijdrage tot de kennis der moeijelijkheden welke onze ellendige vestiging in dat gebied ieder oogenblik oplevert. Schier mogen wij er — en te eerder wanneer wij aan Radja Akils overeenkomst met Aeneas denken, — spottenderwijze, de woorden van Virgilius op toepassen: 1831.

»Tantae molis erat Romanam condere gentem."

TWEEDE HOOFDSTUK.

Dood van den Sultan van Mampawa. — De resident sluit ten aanzien van Mampawa een contract met den Sultan van Pontianak — Bijzonderheden aangaande den nieuwen vorst van Mampawa, Panembahan Nata Krama. — Instructie voor den inlandschen gezaghebber. — Dood van den vorst van Tajan. — Contract met zijn opvolger gesloten. — Dood van Sultan Tsafioe'd-dîn van Sambas. — De Pangeran Bandhara volgt hem op onder den naam van Sultan Othman Kamaloe'd-dîn. — Nieuw contract met Sambas. — Overgang der regering in Koeboe. — Verbod aan Javanen om zich naar Borneo te begeven. — Verbetering van het établissement te Pontianak. — De heer van den Bosch wordt Gouverneur-Generaal. — Het stelsel van onthouding. — Zending van den majoor Henrici tot opneming der Wester-afdeeling. — Nieuwe bepalingen omtrent den zouthandel op Borneo's Westkust. — Gelden toegestaan voor voorschotten aan de suikerplanters en voor den inkoop van stofgoud.

1828. Het jaar 1828 was merkwaardig door onderscheidene veranderingen in het personeel der inlandsche vorsten, die op Borneo's Westkust, onder oppertoezigt van het Gouvernement, het bestuur in handen hadden.

De oude Sultan Mohammed Zeinoe'l-abedîn van Mampawa, een meer getrouwe dan schrandere vriend van het Gouvernement, was reeds den 6den April 1826 gestorven [1]). Een bestemde troonsopvolger schijnt ontbroken te hebben, — de vroeger door den heer Tobias aangewezene

[1]) Willer, Kronijk van Mampawa en Pontianak, in het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bat. Genootsch., Jaarg. II (1855), aflever. VI, op den bijgevoegden stamboom. Ik betreur het zeer dat dit belangrijk stuk niet slechts te laat is gekomen om gebruikt te worden in mijn eerste deel, maar mij zelfs eerst in handen gekomen is toen dit tweede reeds grootendeels was afgedrukt. Vele bijzonderheden in de geschiedenis van Mampawa en Pontianak, inzonderheid wat de chronologie en genealogie betreft, zijn door de nasporingen des schrijvers in loco veel beter en juister dan in dit werk bepaald.

moet dus reeds overleden zijn geweest [1]), — daar het onbegrijpelijk is hoe anders de resident regtstreeks met den Sultan van Pontianak, als leenheer van Mampawa, over dat rijk kon onderhandelen, niettegenstaande bij alle vroegere onderhandelingen, sedert het herstel van ons gezag op Borneo, de Panembahan — later Sultan — van Mampawa steeds als oppermagtig vorst was beschouwd geworden. Hoe het zij, er verliepen, om mij onbekende redenen, bijna twee jaren eer op regelmatige wijze in de opvolging werd voorzien. Alstoen kwam, den 31sten Maart 1828, tusschen den heer Gronovius en Sultan Othman van Pontianak en Mampawa, in zijne hoedanigheid van vorst van laatstgemeld rijk, eene overeenkomst tot stand, die echter niet eerder dan den 11den Maart 1830 door de hooge regering bekrachtigd werd. De resident handelde hierin, op gronden die voor mij in het duister schuilen, in strijd met de vroeger gevolgde staatkunde om den invloed van Pontianak te Mampawa zooveel mogelijk te verzwakken [2]), en misschien was dit de reden der aarzeling van het opperbestuur om hare sanctie aan de nieuwe schikkingen te geven. 1828.

Bij de bedoelde overeenkomst erkent de Sultan van Pontianak het Nederlandsch Gouvernement als wettig opperheer van Mampawa (art. 1), dat hij echter als een leen terug ontvangt, onder voorwaarde van geene verbonden met andere Europesche of Aziatische mogendheden te zullen sluiten (art 2), en uit de familie des overleden Sultans Zeinoe'l-abedîn eenen erfprins voor Mampawa te zullen kiezen, die dan na zijn dood door het Gouvernement aldaar zou worden aangesteld (art. 3). Verder verpligtte zich de Sultan tot het geven van het noodige terrein, zoo het Gouvernement aldaar eene bezetting mogt willen leggen (art. 4), en tot het eerbiedigen van den, hetzij Europeschen of inlandschen, gezaghebber, dien het Gouvernement aldaar zou vestigen (art. 5), en die met de heffing van alle inkomsten en met de justitie en politie over alle inwoners des rijks zou belast zijn (art. 6). Tot schadeloosstelling voor het gemis der inkomsten ontving de Sultan *f* 4000 's jaars (art. 7), die hij zich echter verbond af te staan

[1]) Vgl. boven, bl. 206. Op de stamtafel bij den heer Willer heet hij Amaas Doerahman Pangeran Preboe, doch over de vraag of hij gestorven was, dan om andere redenen buiten aanmerking bleef, verspreidt zij geen licht.

[2]) Vgl. boven, bl. 104.

1828. aan den Pangeran Adi Nata Krama, die, onder zijn onmiddellijk toezigt en met den titel van Panembahan Nata Krama, het bestuur over Mampawa zou voeren (art. 8). Verder beloofde de Sultan den handel en den landbouw in Mampawa te bevorderen en geen ander zout dan van Java toe te laten (art. 9); het koppensnellen der Dajaks te verbieden en de Dajaksche kampongs Sangking en Sembaja, die door den overleden Sultan, bij eene mij niet bekende overeenkomst, aan het Gouvernement waren afgestaan, onder het regtstreeksch beheer van den Nederlandschen gezaghebber te doen verblijven (art. 10); geene nederzetting van vreemdelingen zonder verlof van het Gouvernement te Mampawa toe te laten (art. 11); en wettigen koers aldaar te geven aan alle door het Gouvernement gangbaar verklaarde muntspeciën (art. 12). De overige artikelen verklaarden alle vroegere overeenkomsten met Mampawa vervallen (art. 13), stelden de erven van Sultan Zeinoe'l-abedîn vrij van eene schuld van *f* 11,284, die het Gouvernement van hen te vorderen had (art. 14), en bepaalden dat het geheele contract aan de goedkeuring van den Commissaris-Generaal zou onderworpen worden (art. 15) [1].

De nieuwe Panembahan was een jongere broeder van den overleden Sultan, in 1782 uit eene andere moeder geboren, en had aanvankelijk den titel van Goesti Amir en sedert 1813 dien van Pangeran Adi Nata Krama gevoerd, hem door Sultan Kasim van Pontianak geschonken. Bij de aanvaarding der regering nam hij den naam aan van Omar Kamaroe'd-dîn; van 1837 tot 1851 woonde hij in de bovenlanden, terwijl hij in 1853 te Mampawa overleed. Hij werd alstoen opgevolgd door zijnen zoon Goesti Abdoe'l-moemin, geboren in 1800, en in 1845, onder den titel van Pangeran Daeng, als troonsopvolger erkend, gelijk hij werkelijk in 1854 zijn vader onder den naam van Panembahan Moemin Nata Djaja Koesoema heeft vervangen [2].

Bij de nieuwe regeling der zaken van Mampawa, die, zooals reeds vroeger werd opgemerkt [3], aan de bezuiniging werd dienstbaar gemaakt, werd het garnizoen geheel teruggetrokken en het fort aan verval prijs gegeven, terwijl er de belangen van het Gouvernement, in plaats van aan een assistent-resident, slechts aan een inlandsch

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 381—385; vgl. Verwikk., bl. 282, 284.
[2]) Willer t. a. p., bl. 552, 560, en vooral in den bijgevoegden stamboom.
[3]) Zie boven, bl. 440.

gezaghebber werden toevertrouwd, waartoe de keus viel op Sjerief Mohammed, een zoon van Sultan Abdoe'r-rahman van Pontianak [1]). Van nu af verliest onze vestiging te Mampawa alle beteekenis, en in het vervolg dezer geschiedenis zal het naauwelijks meer vermeld worden. Bij eene instructie voor den gezaghebber, den 10den December 1832 vastgesteld, werd hem de inning aller inkomsten van het Gouvernement opgedragen, terwijl hem verboden werd eenige uitgave te doen zonder magtiging van den resident. Verder werd hij belast met de zorg voor eene goede politie en gemagtigd om straffen op te leggen, mits niet zwaarder dan 30 rottingslagen en acht dagen gevangenis. Misdrijven die zwaardere straf vereischten, moesten gebragt worden voor den landraad te Mampawa, uit de voornaamste rijksgrooten zamengesteld, die straffen tot het bedrag van 50 rottingslagen en drie maanden gevangenis mogt opleggen. Nog zwaardere straffen mogten alleen worden toegepast met voorkennis van den resident, die alsdan, naar bevind van zaken, óf zelf naar Mampawa zou komen om den landraad te presideren, óf den landraad tot toepassing eener zwaardere straf magtigen, óf eindelijk de opzending der misdadigers en getuigen naar Pontianak gelasten zou. In civiele zaken zou de gezaghebber slechts mogen beslissen waar het sommen gold beneden de ƒ 20. Gewigtiger zaken moesten voor den landraad gebragt, twijfelachtige aan het oordeel van den resident onderworpen worden. Over de Chinezen te Mampawa en de Dajaksche kampongs die aan het Gouvernement waren afgestaan, zou hij regtstreeks en zonder tusschenkomst van den Panembahan het gezag voeren [2]). 1828.

Eene tweede verandering in de regering had in het jaar 1828 plaats in Tajan, waar met den dood van den Pangeran Ratoe Soema-negara [3]) de mannelijke erflijn der vorsten uitstierf. Op verzoek der bevolking benoemde de heer Gronovius den Pangeran Merta Djaja Koesoema tot zijn opvolger, onder den titel van Panembahan. De nieuwe vorst nam den naam aan van Mangkoenegara Soeria Koesoema en sloot den 8sten November met den resident een contract, dat waarschijnlijk in vele punten slechts

[1]) Almanak voor N. I. v. 1829, bl. 53.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 382—384.
[3]) Waarschijnlijk is hij dezelfde als de vroeger meermalen vermelde Goesti Mekka, en was hem de in den tekst vermelde titel verleend bij het in 1822 met Tajan gesloten verdrag. Zie boven bl. 68, 125, 135.

1828. eene herhaling was van dat van 1822, maar dat ik hier wat breeder zal vermelden, dewijl ik het laatstgenoemde niet heb kunnen opsporen. Na de gewone erkentenis van de oppermagt des Gouvernements, dat Tajan aan den Panembahan in leen geeft (art. 1 en 2), wordt bij art. 3 het eilandje Tajan met zijne bevolking onder het onmiddellijk gezag van het Gouvernement gesteld, dat echter belooft geene vestiging van Dajaks aldaar te zullen gedoogen. Met den gezaghebber op dat eilandje gevestigd, aan wien tevens alle Chinezen en verdere vreemdelingen in het rijk zouden onderworpen zijn, zou de Panembahan, volgens art. 4, steeds in goede verstandhouding trachten te leven. De mijnen en alle daaruit voortvloeijende inkomsten behooren volgens art. 5 aan den Panembahan; terwijl bij het volgende het Gouvernement de heffing aller andere inkomsten op zich neemt, doch om alleen die spruitende uit de tollen op de rivier en uit de opiumpacht voor zich te behouden. Deze tollen, die, gelijk van elders blijkt, in eene heffing van 6 percent op de waarde der naar boven vervoerde goederen bestonden [1]), schijnen als een nieuw middel van inkomsten van het Gouvernement te moeten beschouwd worden, in piquante tegenspraak met de pogingen vroeger door den heer Gronovius zelven, op last van den Gezaghebber Hartmann aangewend, om de vrije vaart op de Kapoeas door de opheffing aller tollen te bevorderen [2]). Verder nam de Panembahan op zich, ten minste een vierde deel van zijne inkomsten uit het rijk van Tajan te besteden tot onderhoud der familie van den overleden vorst (art. 7), gratis materialen en werkvolk te leveren voor de vervaardiging en het onderhoud eener kleine versterking op het eiland (art. 8), aan alle Gouvernements-muntspeciën wettigen koers te geven (art. 9), geene verbonden met bovenlandsche vorsten te sluiten zonder voorkennis van het Gouvernement (art. 10), en de keuze van eenen troonsopvolger aan de goedkeuring van het Nederlandsch gezag te onderwerpen (art. 11). Ten slotte werden alle vroegere contracten met Tajan voor vervallen verklaard en bepaald dat de nieuwe overeenkomst aan de goedkeuring der hooge regering zou onderworpen worden (art. 12 en 13) [3]). Het gezag op het eiland Tajan uit naam van het Gouvernement werd aan een inlander,

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 358.
[2]) Zie boven, bl. 343.
[3]) Off. Stukk. HS., bl. 25—28.

Orang Kaja Ismaël genaamd, opgedragen en hem eene bezetting 1828.
van 12 man toegevoegd. In 1832 werd de post van gezaghebber te Tajan toevertrouwd aan Sjerief Hasan, wederom een zoon van Sultan Abdoe'r-rahman van Pontianak, die gedurende eene reeks van jaren als zoodanig werkzaam was [1]).

Eene gebeurtenis van meer gewigt was het overlijden in dit zelfde jaar van Sultan Mohammed Ali Tsafioe'd-dîn van Sambas, een vorst wiens goede en kwade hoedanigheden wij ruime gelegenheid hadden door ons geschiedverhaal te leeren kennen. Daar de Pangeran Ratoe Nata Koesoema nog te jong was om zijnen vader op te volgen, werd de regering voorloopig opgedragen aan den Pangeran Bandhara, een broeder des overleden Sultans, van wien wij reeds meermalen gesproken hebben. Hij nam bij deze gelegenheid den naam aan van Sultan Othman Kamaloe'd-dîn [2]), doch heeft, zooals wij weldra zullen vernemen, zijne waardigheid slechts korten tijd bekleed.

Het contract met den nieuwen Sultan aangegaan, bragt nu ook de zaken van Sambas in overeenstemming met de inzigten en voorschriften van den Commissaris-Generaal. De vier eerste artikelen hadden betrekking tot de troonsopvolging, en bepaalden dat het Gouvernement het gezag over Sambas, wegens den jeugdigen leeftijd van den eerst zesjarigen Pangeran Ratoe, aan den Pangeran Bandhara opdroeg, onder voorwaarde dat hij het aan den wettigen troonsopvolger zou afstaan, zoodra deze door zijne voogden zou worden geschikt geoordeeld om zelf de regering te aanvaarden; dat de voogdijschap over dezen prins, onder toezigt der eerste civiele autoriteit en van den Sultan, door de Pangerans Tommenggong en Soema di Laga zou worden waargenomen; dat deze voogden, naar gelang van de ontwikkeling der geestvermogens van den jongen vorst, op zijn 16de, 20ste of 25ste jaar een voorstel aan het Gouvernement zouden

[1]) Francis, bl. 31, Almanak v. N. I. voor 1829, bl. 53, voor 1833, bl. 73.

[2]) Bij Netscher, bl. 14, heet hij Othman Akama'd-dîn, doch dit moet een fout wezen; zie ald. bl. 20 en Tijdschr. v. N. I., Jaarg. IX, D. III, bl. 233. Ook in de Off. Stukk. HS., bl. 375, wordt hij Kamaloe'd-dîn geheeten. Netscher noemt hem, bl. 20, een echten broeder des overleden Sultans, maar zoo ik mij niet bedrieg is hij dezelfde van wien reeds D. I, bl. 383, 384, D. II, bl. 13, als pretendent op de kroon is gesproken. Hij moet dan door tusschenkomst van het Gouvernement met zijn broeder verzoend zijn.

1828. kunnen doen om hem de teugels der regering over te geven; dat, na bekomen goedkeuring dezer voordragt, de Pangeran Bandhara afstand zou doen van het gezag, met behoud van den titel van Jang di Pertoewan en van een voldoend inkomen, te vinden op de schadeloosstelling die het Gouvernement aan den nieuwen Sultan zou toekennen; en eindelijk dat, zoo de Pangeran Bandhara gedurende de minderjarigheid van den Pangeran Ratoe mogt overlijden, de regering op dezelfde voorwaarden aan een ander lid der vorstelijke familie zou worden toevertrouwd.

De volgende artikelen zijn van meer belang om den geest waarin toenmaals op Borneo gehandeld werd, te karakteriseren. Het inkomen des Sultans, vroeger op *f* 24000 gesteld, werd bij art. 3 tot *f* 12000 verminderd, terwijl aan de voogden van den Pangeran Ratoe slechts *f* 2400 voor het onderhoud en de opvoeding van dien prins werden toegelegd, en den nieuwen Sultan een schriftelijk bewijs werd afgevraagd, waarbij hij erkende dat op het rijk van Sambas eene schuld rustte van *f* 48000 ten behoeve van het Gouvernement, en dat hij zich zou onderwerpen aan alle maatregelen die het tot inning dezer schuld zou noodig oordeelen. Daarentegen werd nu werkelijk, bij art. 6, het gezag over het landschap Larah en de Dajaks die het bewoonden, in vollen eigendom aan den Sultan teruggegeven. Het zelfde artikel bepaalde dat eene nieuwe en billijke verdeeling der bovenlanden, in den vorm van apanagiën, onder de leden der vorstelijke familie, in overleg met de eerste civiele autoriteit, zou plaats hebben, en het blijkt uit het verslag van den resident over 1829 dat onder andere 400 Dajaksche huisgezinnen van Larah aan den Pangeran Tommenggong, als prins van den bloede, werden toegewezen [1]).

Maar niet alleen werd dus de beschermende hand geheel van de Dajaks afgetrokken; hetzelfde Gouvernement dat zich vroeger zoo zeer beijverd had om alle tollen, als belemmeringen voor den binnenlandschen handel, op te heffen, liet thans, bij art. 7, den Pangeran Bandhara beloven dat hij de behulpzame hand zou bieden in het leggen van een tol op alle goederen naar het landschap Larah vervoerd wordende en in de invoering van alle zoodanige andere belastingen; als het Gouvernement te zijnen behoeve mogt willen heffen; hetzelfde Gouvernement dat er vroeger naar gestreefd had

[1]) Van Lijnden T. N. I., bl. 186.

zijne jurisdictie zoo ver mogelijk uit te breiden om de bevolking te 1828
krachtdadiger voor knevelarij te behoeden, stond nu, bij art. 10, het beheer der kleine justitie- en politiezaken weder aan den Sultan af, opdat hij die door de hoofden der bevolking zou doen waarnemen met dien verstande echter dat zij geene zwaardere straffen dan van 50 rottingslagen of boeten van *f* 50 zouden mogen opleggen. Eenmaal 's weeks zouden deze hoofden voor de eerste civiele autoriteit en den Sultan verslag hunner verrigtingen komen indienen, terwijl tevens in deze zamenkomst, bij wijze van Landraad, onder voorzitting der eerste civiele autoriteit, alle zaken zouden worden afgedaan die boven de competentie der bedoelde hoofden waren. Deze hoofden zouden, volgens art. 9, naar de gevestigde gebruiken des rijks, in overleg met de eerste civiele autoriteit, dadelijk bij de aanvaarding der regering door den Sultan benoemd worden, met bepaling hoever de magt van elk hunner zich zou uitstrekken.

Voor het overige bepaalde art. 8 dat van alle nieuwe goudmijnen door de Chinezen te openen, eene belasting zou gevorderd worden berekend naar de hoegrootheid der mijn en de hoedanigheid van den grond, en voor de helft komende ten bate van het Gouvernement, voor de wederhelft van dat lid der vorstelijke familie van Sambas, wien de landstreek waarin de mijn was gelegen, als apanagie toegewezen was. Eindelijk bleven, volgens art. 11, de bepalingen der contracten met den vorigen Sultan gesloten allen van kracht, voor zoo verre zij niet uitdrukkelijk door deze nieuwe overeenkomst waren gewijzigd [1]. Dit contract, den 29sten November 1828 gesloten, werd
den 8sten Mei 1829 bij besluit der Indische regering bekrachtigd [2]. 1829.

In het jaar 1829 stierf ook de Heer van Koeboe, Sjerief Mohammed, die, onder goedkeuring van het Gouvernement, door zijn zoon Sjerief Abdoe'r-rahman werd opgevolgd. De overleden vorst liet Koeboe in bloeijenden toestand achter; doch de knevelarijen en afpersingen van zijn opvolger gaven welhaast aanleiding tot het verloopen der bevolking, die grootendeels naar Pontianak verhuisde. Het duurde echter tot 1837 eer het Gouvernement zich weder regtstreeks met de verwarde zaken in dit gedeelte van Borneo bemoeide [3].

In hetzelfde jaar 1829 valt een besluit der Indische regering

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 375—380.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 109.
[3]) Aanteekeningen van den heer van de Velde (HS.).

1829. dat een oogenblik onze aandacht verdient. Den 30sten Januarij werd namelijk eene resolutie uitgevaardigd, volgens welke geene passen aan Javanen naar Borneo mogten verleend worden. Alleen schippers van vaartuigen en eigenaars van ladingen naar Borneo bestemd, en hunne bedienden, matrozen aan boord van Europesche of inlandsche vaartuigen dienst doende, en dezulken die bewijzen konden genoegzame middelen te bezitten om niet genoodzaakt te zijn dadelijk na hunne aankomst op Borneo schulden te maken, waren hiervan uitgezonderd. Volgens hetzelfde besluit zou zooveel mogelijk worden tegengegaan dat ingezetenen van Borneo, op Java ten handel komende, zich daar in het huwelijk verbonden en hunne vrouwen naar Borneo medevoerden, ten ware deze ingezetenen bewijzen konden dat zij Arabieren of wèlgezeten Boeginezen of Maleijers waren. Daar de pogingen om het pandelingschap op Borneo te regelen en te verzachten mislukt waren, wilde men althans op deze wijze zooveel mogelijk verhoeden dat inboorlingen van Java aldaar tot dien rampzaligen toestand vervielen [1]). Het besluit van den Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist van 31 Januarij 1852, waarbij de aanvoer van pandelingen op Borneo met den aanvoer van slaven werd gelijk gesteld, en dus alle bepalingen tot wering van den slavenhandel daarop werden toepasselijk gemaakt [2]), moet als een verdere stap in dezelfde rigting beschouwd worden.

Eindelijk valt ook nog in het jaar 1829 de aanvang der verbetering van het Nederlandsch établissement te Pontianak, die wij reeds vroeger hebben leeren kennen [3]). De naam van Marianne's Oord, toenmaals aan dit établissement gegeven, heeft even weinig als de naam van Nieuw-Brussel voor het vernieuwde Sukkadana, of andere dergelijke nieuwe namen door de Engelschen op Banka ingevoerd, in het algemeen gebruik eenigen wortel geschoten, en wordt thans zelfs in officiële stukken zelden of niet meer gevonden.

Inmiddels was reeds bij koninklijk besluit van 16 October 1828 de Luitenant-Generaal J. van den Bosch tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië benoemd. De Generaal werd echter nog geruimen tijd in het moederland opgehouden, vooral ook door veel-

---

1) Staatsbl., no. 7; vgl. Verslag van het beheer en den staat der koloniën over 1849, V, § 3 *bb*.

2) Staatsbl., no. 10.

3) Zie D. I, bl. 15, 16.

vuldige overleggingen met den Koning, die hem zijn bijzonder vertrouwen geschonken had, over de leiding voortaan in Nederlandsch Indië aan het bestuur der zaken te geven. Een nieuw reglement op het beleid der regering, vastgesteld bij koninklijk besluit van 16 Mei 1829, en het ontwerp tot invoering van het nieuwe stelsel van cultures, 't welk op Java zulk eene verbazende omwenteling tot stand bragt, waren onder andere daarvan het uitvloeisel. 1829.
Het duurde tot den 16den Januarij 1830 eer de Commissaris-Generaal du Bus in de vergadering der hooge regering het bestuur plegtig aan den nieuwen landvoogd overdroeg, en van den overgang der regering bij publicatie aan de bevolking van Nederlandsch Indië kennis gaf[1]). 1830.

Het bestuur van den Generaal van den Bosch, zoo uiterst gewigtig voor Java en Sumatra, leverde voor de overige bezittingen slechts weinig belangrijks op, dewijl, zooals wij reeds vroeger opmerkten [2]), zijn stelsel medebragt daar alles zooveel mogelijk op den bestaanden voet te laten, en de bemoeijing der Nederlandsche regering met de binnenlandsche aangelegenheden binnen de engste grenzen te beperken, bestaanbaar met het behoud van ons gezag. Hij was van oordeel dat in de buitenbezittingen, voor zoo verre het nog niet mogelijk was daaruit regtstreeks door het invoeren van cultures voordeel te trekken, het direkt bestuur van onze zijde slechts leidde tot noodelooze moeijelijkheden en improduktieve uitgaven. Dit stelsel van onthouding bleef gedurende eene reeks van jaren in werking, en werd ook onder de volgende Gouverneurs-Generaal, J. C. Baud en D. J. de Eerens, tijdens wier bestuur de heer van den Bosch in het moederland aan het hoofd van het departement van koloniën stond, met zoo groote gestrengheid gehandhaafd, dat in 1838 aan de residenten van Pontianak en Sambas zelfs het bezoeken der binnenlanden verboden werd. Ook op de Chinezen van Borneo's Westkust werd dit stelsel, in weêrwil hunner voortdurende miskenning van het gezag des Gouvernements, in vollen omvang toegepast. Den heer van den Bosch werd herhaaldelijk de noodzakelijkheid voorgespiegeld om eene militaire expeditie tegen hen te zenden, doch hij sloot hiervoor volstandig de ooren, en gedurende 20 jaren werd de vrede op Borneo's Westkust, in weêrwil der steeds voortdurende geschillen, door allerlei palliatieven gehandhaafd.

---

1) Staatsblad, no. 8.
2) Inleiding, bl. LXVIII.

1830. Intusschen zal met het oog op de gebeurtenissen hier sedert 1850 voorgevallen, bezwaarlijk iemand durven beweren dat de ware belangen van het Gouvernement daardoor bevorderd zijn [1]).

Maar ook de heer van den Bosch was niet bij magte, bij de bestaande verwikkelingen en het even aanhoudend als natuurlijk streven der op Borneo gevestigde ambtenaren naar vermeerdering van den Nederlandschen invloed, het stelsel van onthouding steeds met dezelfde gestrengheid toe te passen, en het ontbreekt dus ook in het tijdvak van zijn bestuur niet geheel aan gebeurtenissen die eene plaats in deze bladzijden verdienen. Het zal mij echter hoogst moeijelijk vallen daarvan een eenigzins geregeld verhaal te leveren. Aan gedrukte bescheiden uit dit tijdvak ontbreekt het schier geheel; want gelijk het bestuur van den heer van den Bosch in vele opzigten een terugkeer was tot de beginselen der Oost-Indische Compagnie, zoo werd van nu af ook de publiciteit der Indische aangelegenheden weder zooveel mogelijk onderdrukt, en de mededeelingen van wege het Gouvernement betreffende den gang der zaken in Indië — ook door middel der officiële courant, die het eenige op Java gedulde dagblad was — daalden in alles wat tot den politieken toestand van Nederlandsch-Indië betrekking had, schier nimmer tot bijzonderheden af. De geschrevene stukken die mij ter dienste staan, vergoeden wel hier en daar dit gemis, maar laten toch ook belangrijke gapingen open.

Het stelsel van onthouding strekte zich gelukkig niet uit tot de wetenschappelijke nasporingen die voor de buitenbezittingen eene betere toekomst konden voorbereiden. Op Borneo althans, waar het topographisch en ethnographisch onderzoek sedert den dood van George Muller was geschorst gebleven, werd het in 1830, op last van den heer van den Bosch, hervat door den majoor, later luitenant-kolonel van het Indische leger H. A. Henrici [2]), zoo ik vermoed een Zwitser van geboorte. Het hoofddoel dezer zending was de opneming der door de wederspannige Chinezen bewoonde districten, maar moet slechts gebrekkig bereikt zijn. Henrici's buitengewone bekwaamheid als topographisch teekenaar schijnt hem vooral voor deze taak te

---

[1]) Rochussen, bl. 32, 33, Temminck, p. 172, 216, Rochussen B., bl. 33.

[2]) Men vindt zijn naam veelal von Henrici of — in Fransche geschriften, zoo als Temmincks Coup d'oeil, — de Henrici geschreven (waarom ik ook dus schreef, D. I, bl. LXXXVI, 45, 46); doch volgens de officiële naamregisters van het Indisch leger had hij geen von voor zijn naam.

hebben aanbevolen. waarvoor hij in andere opzigten zeker niet de geschiktste man mogt geoordeeld worden. Hij had toch het ongeluk — niet zeldzaam onder zijne landgenooten — de verschillende talen die hij door het gebruik had aangeleerd, in het spreken jammerlijk dooreen te haspelen en geene enkele behoorlijk te kunnen schrijven. Wij mogen hieruit opmaken dat ook zijne schrijfwijze der eigennamen van plaatsen en personen geen bijzonder fijn en geoefend oor verraden en weinig vertrouwen verdiend zal hebben. De heer Henrici doorreisde de Wester-afdeeling van Borneo in alle rigtingen; maar hoever hij in de binnenlanden aan de Kapoeas doordrong, durf ik niet bepalen. Hij ontwierp van dit gedeelte des eilands eene groote, fraaije en uitvoerige kaart in 16 bladen, in welke hij echter meer zijne aandacht wijdde aan de blijvende topographische en physische gesteldheid van het terrein, dan aan de willekeurige en veranderlijke grenzen, die de verschillende staten van elkander scheiden. Te gelijker tijd hield hij zich onvermoeid bezig met het verzamelen van alles wat het land uit de drie rijken der natuur merkwaardigs opleverde, en versmaadde ook het onderzoek niet van de overblijfselen der oudheid, die tot opheldering van Borneo's geschiedenis kunnen strekken [1]). Ongelukkig zijn zijne verzamelingen en verslagen, Borneo's Wester-afdeeling betreffende, grootendeels voor de wetenschap verloren gegaan. Toen hij, na zijne nasporingen in dit gedeelte des eilands voltooid te hebben, in 1832 naar Java wilde terugkeeren, leed de bodem waarop hij zich met zijne schatten had ingescheept, niet ver van Borneo's kust jammerlijk schipbreuk. Hij bragt er echter het leven af, en ook zijne groote kaart en eenige andere papieren werden behouden. De kaart schijnt in het partikulier bezit van den heer van den Bosch te zijn gebleven; althans heeft de heer van de Velde, bij gezette nasporing, noch in Nederland, noch in Indië, in 's Gouvernements archief hetzij het origineel hetzij eene kopij kunnen vinden. Evenwel zijn de topographische onderzoekingen van den heer Henrici niet zonder vrucht gebleven, daar de heer van den Bosch aan den baron von Derfelden van Hinderstein de gelegenheid verschaft heeft, de resultaten daarvan bij de zamenstelling zijner groote kaart van Nederlandsch Indië te raadplegen. Ongelukkig heeft de heer van Hinderstein, wat Borneo

1830.

[1]) Zie het bewijs daarvan D. I, bl. 45, 46.

1830. betreft, vooral de kaarten van George Muller bij zijn arbeid tot grondslag gelegd, en die van den heer Henrici slechts hier en daar tot aanvulling en verbetering gebruikt. De heer van de Velde, die zich een tweetal kaarten, de opnemingen van Henrici bevattende, (zoo het schijnt eene verkleinde kopij zijner groote kaart) had weten te verschaffen, is van gevoelen dat zijne opgaven verre de voorkeur verdienen, wat de latere onderzoekingen van anderen naar zijn oordeel volkomen bewezen hebben.

Kort na zijne terugkomst op Java werd de heer Henrici met soortgelijke nasporingen in het zuidelijk gedeelte van Borneo belast. Van zijne verslagen over de binnenlanden van Banjer-massin zijn eenige uittreksels gedrukt in het verhaal eener reis in het zuidelijk gedeelte van Borneo, in 1836, op last van den Gouverneur Generaal ad interim Baud, tot voortzetting der onderzoekingen van den heer Henrici, door de leden der natuurkundige commissie S. Muller, Korthals en Horner ondernomen. Zelf heeft de heer Henrici niets voor de pers mogen gereed maken, daar hij weinige dagen na zijne terugkomst in Europa, werwaarts hij zich begeven had met het oogmerk om de vruchten van zijnen arbeid te publiceren, in de kracht des levens den geest gaf [1]).

1831. Ik zal dit hoofdstuk besluiten met de korte vermelding eeniger maatregelen, door den heer van den Bosch in den aanvang van zijn bestuur ten aanzien van den handel en de nijverheid van Borneo's Westkust getroffen, ten einde het verhaal der politieke verwikkelingen in het volgend hoofdstuk niet daardoor te storen. In de eerste plaats komt hier in aanmerking de resolutie van 5 Maart 1831 [2]), waarbij, met intrekking der bepalingen van 11 Maart 1823 [3]), eene nieuwe regeling van den zouthandel op Borneo's Westkust werd voorgeschreven. De aanvoer van zout aldaar zou voortaan plaats hebben op licentiën, na eene voorafgaande raming der behoeften voor elk jaar tot voor twee derden van dat bedrag door den Resident ter Westkust, en tot voor één derde door den Directeur van 's Lands Producten en Civiele Magazijnen af te geven, waarbij moest worden zorg gedragen

[1]) Temminck, p. 208, Groll inleiding op van Lijnden N. T., bl. 538, S. Muller, bl. 323, 346—349 enz., von Derfelden van Hinderstein, Mémoire Analytique, p. 10—12, Aanteekeningen van den hr. v. d. Velde (HS.). Hetgeen ik betreffende den persoon van Henrici gezegd heb, dank ik aan bijzondere mededeelingen.

[2]) Staatsbl., n°. 20.

[3]) Zie boven, bl. 199.

dat de licentiën bijzonder aan de smalle handelaars verleend werden. 1831.
Het zout moest worden ingekocht bij een der hoofddepots op Java en Madura, tegen den prijs voor den verkoop bij uitvoer bepaald, om vervolgens voor rekening en risico der koopers naar de Westkust van Borneo te worden overgevoerd. Daar echter zouden zij verpligt zijn het weder in 's lands pakhuizen te leveren, en wel tegen den prijs van *f* 100 zilver voor de kojang van 30 pikols, met dien verstande dat alleen de werkelijk geleverde hoeveelheid mogt worden in rekening gebragt, zoodat alle spillagiën en verliezen voor rekening der overvoerders kwamen. Op de Westkust zelve zou de verkoop van zout uitsluitend geschieden voor rekening van het Gouvernement, en wel vooreerst tegen den prijs van *f* 5 zilver per pikol. Daar de prijs van het Java-zout voor den uitvoer bestemd, — door den Commissaris-Generaal du Bus, met intrekking van alle premiën op den invoer in de buitenbezittingen, waar die bestaan mogten, op *f* 30 de kojang bepaald [1]), — door den heer van den Bosch, bij besluit van 29 Januarij 1831, tot *f* 60 de kojang was vermeerderd [2]), genoot de handelaar daarop slechts eene onzuivere winst (of juister vrachtloon) van *f* 40, die bezwaarlijk te groot zal genoemd worden, als men bedenkt dat het vervoer geheel voor zijne rekening en risico bleef; terwijl daarentegen het Gouvernement bij den verkoop op Borneo eene winst van *f* 50 per kojang behaalde, daargelaten nog de winst die het zout reeds bij de aflevering uit de depots op Java had opgeleverd. Het schijnt dat men door deze regeling de belangen der schatkist heeft willen bevorderen, zonder echter die van den inlandschen handel tusschen Java en Borneo te zeer te benadeelen; doch het is niet twijfelachtig, wie in deze verdeeling der winsten »het deel van den leeuw" erlangde. Eene andere vraag is het, of uit het oogpunt van gezonde staatshuishoudkunde de nieuwe regeling eene verbetering was [3]).

Bij eene resolutie van 12 Maart 1831 werden eenige bepalingen gemaakt ten aanzien der suikelkultuur en den inkoop van stofgoud. Reeds in het vorige jaar had de heer Gronovius er op aangedrongen dat van Gouvernementswege suikermolens op Borneo zouden worden

---

[1]) Staatsblad voor 1827, n°. 69.
[2]) Staatsblad, n°. 9.
[3]) Dezelfde bepalingen werden, bij resolutie van 11 Junij 1831 (Staatsbl. n°. 36), behoudens kleine wijzigingen, ook op de Zuid-oostkust van Borneo toegepast.

1831. opgerigt, opdat daardoor de planters proefondervindelijk van het nut van zoodanige inrigtingen zouden overtuigd worden. De kosten, bovendien niet zeer aanzienlijk, zouden, naar zijne meening, gemakkelijk te dekken zijn door de vaststelling van een billijk maalloon. Ook twijfelde hij niet of er zouden zich spoedig koopers voor zoodanige molens opdoen, zoodra de uitkomst het voordeel daarvan had bewezen. Verder had hij aanbevolen met dezen maatregel het geven van kleine voorschotten aan de planters te verbinden. Ten aanzien van het stofgoud had hij het belang betoogd om het voor 's lands rekening op te koopen, daar de prijs van *f*72 tot *f*84 koper per tail, waarvoor het, gezuiverd, te Pontianak verkrijgbaar was, goede winsten beloofde, en voorgesteld den inkoop op te dragen aan den Sultan van Pontianak, die daartoe naar zijn oordeel de vereischte kennis bezat en dit gaarne zou op zich nemen. De Generale Directie van Financiën, door den Gouverneur-Generaal over deze voorstellen geraadpleegd zijnde, was van oordeel dat de aanmoediging der suikerkultuur alleen moest bestaan in de toezegging van een vasten prijs aan de planters voor hun produkt, in het verleenen onder borgtogt van rentelooze voorschotten en, bij uitzondering, in de toekenning van gratificatiën aan hen, die zich met bijzonderen ijver van de fabricatie kweten, en meende dat de oprigting van molens veilig aan de planters kon worden overgelaten. Wat het stofgoud betreft was zij van meening, dat de inkoop liever door ruiling met voortbrengselen van Java of zelfs met vreemde goederen moest plaats hebben, en dat, om over het gehalte van het goud te oordeelen, een essayeur van Gouvernementswege moest worden aangesteld. Het besluit van den Gouverneur-Generaal hield zich ten aanzien van het eerste punt geheel aan het advies der Directie van Financiën, en stelde ter beschikking van den resident eene som van *f* 25,000 koper om daaruit de bedoelde voorschotten te verleenen, met bepaling dat zij door de fabrikanten zouden worden gerestitueerd in suiker der eerste en tweede kwaliteit, berekend tegen *f*9 het pikol, voor welken prijs het Gouvernement zich bereid verklaarde ook de overige door hen geproduceerde suiker over te nemen. Daarentegen werd de wijze van inkoop van het stofgoud geheel aan het oordeel van den resident overgelaten, die ook daarvoor de vrije beschikking over eene som van *f*25000 koper erlangde [1]).

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 345-348, 352-354.

DERDE HOOFDSTUK.

Wanbestuur van Sultan Othman Kamaloe'd-dîn van Sambas. — Hij wordt op eene eervolle wijze van de regering ontslagen. — De Pangeran Bandhara wordt, onder den naam van Omar Akama'd-dîn, tot Sultan verheven. — Regeling van de regten en pligten der hoofden van Sambas. — Duur van des nieuwen Sultans regering. — Staat van zaken in het rijk van Broenei. — Voorstellen van den heer Gronovius tot het aangaan van een contract met Broenei en het zenden van een gezantschap derwaarts. — Mislukte zending van den Pangeran Tommenggong van Sambas naar Broenei. — Nieuwe regeling der verhouding van het Gouvernement tot de bovenlanden aan de Kapoeas. — Treurige staat van Landak. — De heer Ritter in commissie derwaarts gezonden. — De rust aldaar hersteld. — Landak weder onder het Gouvernement gebragt, het bestuur geregeld en een post aldaar gevestigd. — Aarzeling der hooge regering om deze maatregelen goed te keuren. — Nieuwe klagten en bezwaren van den Sultan van Sukkadana. — Strooptogten der Seribas-Dajaks.

1831. De aanwezigheid van den resident Gronovius te Batavia in het begin van 1831, die hem in staat stelde de hooge regering regtstreeks met den toestand van Borneo's Westkust en zijn gevoelen te dien opzigte bekend te maken, was zeker niet zonder invloed op de beslissingen aan het slot van het vorige hoofdstuk vermeld. Maar hetzelfde geldt ook van eenige beslissingen omtrent de politieke aangelegenheden dezer residentie, waarvan ik thans wil trachten den aard en de aanleiding te doen kennen.

Wij zullen onze aandacht in de eerste plaats bij Sambas bepalen. Sultan Othman Kamaloe'd-dîn, die in 1828 de regering aanvaard en bij een, toenmaals met het Gouvernement aangegaan contract eenige nieuwe verpligtingen op zich genomen had, was omtrent de nakoming daarvan schromelijk in gebreke gebleven, en had zich aan zoodanig wanbestuur schuldig gemaakt, dat zijne onderdanen luide klagten over hem aanhieven en vaak bij de Nederlandsche autoriteiten op eene verandering in de regering aandrongen. Onvermogend, bij onze magteloosheid op deze kust, ten gevolge der inge-

1831. voerde bezuinigingen, om zich met nadruk te doen gelden, hadden de heeren Gronovius en Ritter den voortgang der misbruiken schier lijdelijk moeten aanzien, waardoor zij tot eene hoogte geklommen waren, die onder de leden der vorstelijke familie zelve ernstige oneenigheden deed vreezen.

Om ons een dieperen blik in den toestand dezer kust en den aard der Maleische regering te doen slaan, zal het niet onbelangrijk zijn eenige voorbeelden van de bestaande misbruiken aan te halen. Men klaagde dat de Sultan de opium-smokkelaars ondersteunde en zijne bescherming schonk aan eene rooverbende, welke een aanslag op eenige Chinezen, die zonder pas naar Singapoera waren vertrokken, gevormd en hen bij hunne terugkomst vermoord en geplunderd had. Men verzekerde stellig dat een deel der geroofde goederen bij den Sultan was verborgen geweest; doch de assistent-resident had zich, bij den onrustigen toestand zijner residentie, niet aan een onderzoek dezer zaak durven wagen.

Bij het contract van 1828 was bepaald dat de Sultan, in overleg met de eerste civiele autoriteit, het gezag over de bovenlanden en hunne bewoners, met uitzondering van de Chinesche distrikten, op eene behoorlijke wijze onder de leden der vorstelijke familie zou verdeelen, opdat zij hun tot apanagie strekken zouden. Diensvolgens had de Sultan in Mei 1829 den resident ter Westkust Gronovius verzocht, deze apanagiën te regelen overeenkomstig hetgeen waarop de verschillende leden van het vorstelijk geslacht, volgens de oude landsgebruiken, aanspraak hadden. De zaak leverde niet geringe zwarigheden op. Tijdens de verovering van Sambas door de Engelschen en de vlugt des Sultans was ook te dezen aanzien alles in verwarring geraakt, en onder de regering van Sultan Mohammed Ali Tsafioe'd-din (1815—1828) was het nimmer tot eene nieuwe behoorlijke regeling gekomen. Zijn broeder, die hem nu in de regering was opgevolgd, en toenmaals den rang van Pangeran Bandhara (eersten rijksbestierder) bekleedde, had in troebel water weten te visschen, en was er in geslaagd schier al de dessa's der Dajaks en Anak-Soengei aan zich te trekken, zoodat vier vijfden dier lieden hem regtstreeks ondergeschikt en de overige leden der vorstelijke familie schier van alle inkomsten verstoken waren, zonder daarom van de gebruikelijke opbrengsten en heerendiensten te worden verschoond. Zij hadden zich diensvolgens zoodanig in schulden gestoken, dat zij zonder de hulp van

het Gouvernement geen uitkomst wisten. Hierin had dus de resident bij de vaststelling van het jongste contract pogen te voorzien; maar ofschoon de Sultan, met de gewone dubbelhartigheid der Maleijers, zich gemakkelijk had laten vinden om met hem een plan tot regeling der apanagiën te ontwerpen, toonde hij zich geenszins gezind dat ten uitvoer te leggen, en bleef hij, in weêrwil der herhaalde en ernstige vertoogen van den resident, volstandig weigeren de Dajaks en Anak-Soengei, aan zijne bloedverwanten toegewezen, ook werkelijk aan hen af te staan. 1831.

Niet minder had de Sultan dat gedeelte van het verdrag geschonden, waarin hem was ten pligt gemaakt de hoogere en lagere hoofden over de bevolking slechts in overeenstemming met het Nederlandsch gezag te benoemen. Zoowel bij de aanstelling van hoofden, als bij de uitschrijving van geldheffingen, had hij alle raadpleging met den assistent-resident opzettelijk vermeden en gedurig minachting voor het Nederlandsch gezag aan den dag gelegd.

Het voorname bezwaar der bevolking van Sambas tegen den Sultan bestond daarin, dat hij zich nimmer in het openbaar vertoonde of gehoor verleende, en zelfs zijne broeders vaak uren lang wachten liet eer hij hun toegang gunde tot zijn persoon. Ofschoon de landsgewoonte medebrengt dat op de beide groote feestdagen (hari raja) van den Islam [1]) ieder beschaafd inlander voor den vorst verschijnt om hem geluk te wenschen en de voeten te kussen, had de Sultan zich in het jaar 1829—30 bij deze gelegenheden noch in de moskee noch in den dalem willen vertoonen. Hiervoor bestond intusschen eene zeer afdoende reden, daar eene ongeneeslijke ziekte, het gevolg van vroegere ongeregeldheden, op het gelaat des Sultans afzigtelijke verwoestingen had aangerigt.

Om al deze redenen achtte de resident het hoogst wenschelijk, Sultan Othman Kamaloe'd-dîn van de regering te verwijderen. Hij wenschte dit echter te doen op eene eervolle wijze en, zich op zijn 60jarigen leeftijd en ziekelijken toestand beroepende, die het wenschelijk maakten hem van den druk der staatsbelangen te ontheffen, hem den hoogen rang van Jang di pertoewan te schenken, die door de Maleijers te verheven voor werkelijke bemoeijing met de rijkszaken geacht wordt. Daarentegen wilde hij het wezenlijk gezag, onder den titel van Sultan of Panembahan, verleenen aan des

[1]) Zie D. I, bl. 15.

1831. Sultans jongeren broeder, die thans den rang van Pangeran Bandhara bekleedde en zich, door zijne goede hoedanigheden, zoowel bij de Nederlandsche gezaghebbers als bij het volk had weten bemind te maken. De heer Gronovius verzekerde dat de Sultan, mits voor zijn inkomen door de toekenning van een pensioen en van eenige Dajaksche kampongs als apanagie behoorlijk gezorgd werd, deze schikking eer als eene gunst dan als een blijk van ongenade zou aanmerken, en wilde dan tevens van deze gelegenheid gebruik maken om de apanagiën, die het onderhoud der hoofden van Sambas behoorlijk verzekeren zouden, volgens de gemaakte overeenkomst vast te stellen [1]).

Nadat de heer Gronovius ook over dit plan met den Raad van Indië Goldman had geconfereerd, nam de Gouverneur-Generaal den 5den Maart 1831 een besluit, waarbij de Sultan, zoo het heette uit hoofde zijner hooge jaren en op zijn uitgedrukt verlangen, werd ontslagen, onder toekenning van den rang van Jang di pertoewan en een pensioen van *f* 3000 's jaars, terwijl de Pangeran Bandhara Sri Maharadja in zijne plaats tot Sultan met eene jaarwedde van *f* 9000 benoemd werd. Met den nieuwen vorst zou verder een contract, in alles behalve het punt der jaarwedde gelijkluidend met dat van 1828, worden aangegaan, terwijl aan den resident werd opgedragen eene voordragt te doen omtrent den naam dien de nieuwe vorst zou voeren, het noodige tot zijne aanstelling te verrigten en tevens bij die gelegenheid de verdeeling der Dajaks volgens oud gebruik definitief te regelen [2]).

De heer Ritter, assistent-resident van Sambas, werd, als waarnemend resident ter Westkust, bij de afwezigheid van den heer Gronovius, met de uitvoering van dit besluit belast. De onderhandelingen waren spoedig ten genoege der beide vorsten ten einde gebragt, en den 4den Mei 1831 werd het contract met den nieuw benoemden Sultan aangegaan. Bij vergelijking met dat van 1828 merkt men eene wijziging op in art. 2 en 3, bepalende de opvolging en voogdijschap van den Pangeran Ratoe. De voornaamste afwijking bestaat in de bepaling dat, zoo ook de nieuwe Sultan vóór de meerderjarigheid van den Pangeran Ratoe mogt komen te overlijden, deze hem nogtans onmiddellijk zou opvolgen, zonder dat een nieuwe waarnemende Sultan werd be-

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 111—116.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 109—111.

noemd, en zóó dat het hoogste gezag tot aan zijne meerderjarigheid door den rijksbestierder gevoerd werd. Deze bepaling, die alleen gemaakt was om ijverzucht tusschen de leden der vorstelijke familie te voorkomen, onder welke zich niemand meer bevond die met den nieuwen vorst of zijn voorganger op den titel van Sultan gelijke aanspraak had, gaf echter aanleiding dat van wege de hooge regering ophelderingen gevraagd werden, waardoor de bekrachtiging van het contract eerst plaats had bij besluit van 21 Februarij 1832, nadat de geopperde bedenkingen door den resident ter Westkust voldoende waren opgelost. Inmiddels had den 8sten Mei 1831 de plegtige voorstelling aan het volk van den afgetreden Sultan als Jang di pertoewan en van den Pangeran Bandhara als Sultan plaats. De laatste aanvaardde de regering onder den naam van Omar Akama'd-dîn; terwijl deze vreedzame ommekeer zonder eenige moeijelijkheid of tegenkanting en tot algemeen genoegen der bevolking plaats had [1]). 1831.

Reeds den 11den Mei daaraanvolgende sloot de assistent-resident met den nieuwen Sultan eene overeenkomst tot regeling van de aanstelling der hoofden en de toewijzing der apanagiën, en nadat hij, bij besluit van 7 Junij, door den resident was gemagtigd geworden de bepalingen ten uitvoer te leggen in die overeenkomst vastgesteld, werden zij bij publicatie van 11 Julij openlijk afgekondigd. De oude rijks-instellingen, voor zoover het aantal en de attributen der hoofden en de vlaggen betreft die elk hunner als onderscheidingsteeken voeren mogt, werden daarbij zooveel mogelijk hersteld of bevestigd [2]), de verpligtingen der hoofden ten aanzien der handhaving van politie en justitie overeenkomstig de bepalingen der contracten herinnerd [3]), en de inkomsten van de Dajaks op billijken voet onder de regthebbenden verdeeld. Onder andere werden de Dajaks van Larah aan den Jang di pertoewan als apanagie toegewezen. Ten aanzien van de bevolking der hoofdplaats werd voorgeschreven dat allen zouden staan onder het hoofd der kampong welke zij bewoonden, al waren zij ook van eene andere afkomstig, en dat zij, in geval van verhuizing, daarvan acht dagen te voren aan het kampongshoofd zouden kennis ge-

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 129—148. Bij Netscher, bl. 14, heet de nieuwe Sultan ten onregte Omar Djalaloe'd-dîn. Vgl. ald. de noot, bl. 21, en T. v. N. I., jaarg. IX, D. III, bl. 233.

[2]) Zie boven, bl. 326—328.

[3]) Zie boven, bl. 473.

1831. ven [1]). Hiermede werd een maatregel tot verbetering van het lot der pandelingen verbonden, die echter geen blijvende vrucht schijnt gedragen te hebben. Elk kampongshoofd werd verpligt den staat zijner kampong op te nemen, en wanneer hij bevond dat iemand zijner onderhoorigen in schulden geraakt en pandeling geworden was, dan moest hij dien terugeischen en de namen van schuldenaars en schuldeischers behoorlijk opteekenen. Hiervoor werd een tijd van zes maanden bepaald, na verloop waarvan alle niet geregistreerde schulden zouden vervallen zijn. Voor zoover de schulden geregistreerd waren, werd den schuldenaars de verpligting opgelegd jaarlijks *f* 12, bij wijze van maandelijksche payementen, ten behoeve hunner schuldeischers aan hunne kampongs-hoofden ter hand te stellen, tot dat hunne schuld zou zijn afgedragen. De hoofden zouden ook hiervan naauwkeurig aanteekening houden, en alle drie maanden een verslag indienen. Eindelijk werd nog bekend gemaakt, dat de dessa Kartiasse, nabij de vereeniging der rivier Bantanan met de groote Sambas-rivier gelegen, door den nieuwen Sultan aan het Gouvernement was afgestaan, en dus onder het uitsluitend beheer der eerste civiele autoriteit te Sambas zou blijven, en dat alle hoofden der negerie en alle leden der vorstelijke familie aan wie apanagiën waren toegekend, en even zoo de hoofden der te Sambas wonende Chinezen en Boeginezen, verpligt zouden zijn eene behoorlijk bemande en gewapende praauw in gereedheid te hebben, om op de eerste aanvraag tegen de zeeroovers of andere rustverstoorders te worden gezonden [2]).

De nieuwe Sultan van Sambas, opdat ik dit hier in het voorbijgaan opmerke, behield het gezag tot December 1846, toen hij in 73jarigen ouderdom overleed, en werd eerst toen opgevolgd door den Pangeran Ratoe Nata Koesoema, zoon van Sultan Mohammed Ali Tsafioe'd-dîn, die echter reeds eenigen tijd den titel van Sultan Moeda gevoerd had. Deze laatste vorst, die bij de aanvaarding der regering den naam van Aboe Bekr Tadjoe'd-dîn aannam, heeft, voor zoo verre mij bekend is, nog heden het roer der regering in handen [3]).

Wij zullen thans de zaken van Sambas eene wijl laten rusten om ons bezig te houden met eene beslissing der Indische regering

[1]) Verhuizingen van mannen naar andere kampongs zijn zeer menigvuldig, ten gevolge der Maleische gewoonte dat de man de vrouw volgt.

[2]) Publicatie van 17 Julij 1831 (los afschrift bij Off. Stukk. HS.).

[3]) Netscher, bl. 21, T. v. N. I., Jaarg. IX, D. III, bl. 233.

van 12 Maart 1831, betrekkelijk eene nieuwe poging om met Broenei betrekkingen aan te knoopen. In dat rijk was Sultan Mohammed Khansoe'l-Alam, die er tijdens de zending van Seijid Hasan regeerde [1], in de oefening van het gezag, schoon niet in den titel van Sultan [2], opgevolgd door zijn oudsten zoon, bekend onder den naam van Radja Api. De zuster van dezen vorst, Noer Alam geheeten, was gehuwd geweest met Sultan Djamaloe'l-Alam, van wien zij een zoon had, Pangeran Moeda Omar Ali, die bij zijns vaders vroegtijdig overlijden nog naauw een jaar oud was. Mohammed Khansoe'l-Alam, die tevens de oom en schoonvader van den overleden Sultan was, had, zoo als wij gezien hebben, het bestuur in plaats van zijn minderjarigen kleinzoon gevoerd; maar in stede van hem dit over te geven toen hij den voegzamen leeftijd bereikt had, de regering tot zijnen dood voor zich zelven behouden. Ook na deze gebeurtenis had zich de jonge vorst met den blooten titel van Sultan moeten vergenoegen, terwijl zijn oom Radja Api alle wezenlijke magt in handen had. Deze echter had zich door zijne wreedheid en knevelarij bij het gansche volk gehaat gemaakt, en Noer Alam had het misnoegen tegen haren broeder met zooveel beleid weten aan te stoken, dat eindelijk een oproer uitbrak hetwelk hem gezag en leven kostte. Hierop had de jonge Sultan, Omar Ali Seifoe'd-dîn, zelf het roer der zaken in handen genomen, welke hij tot aan zijn dood, den 18den November 1852 voorgevallen, bleef besturen [3]. 1831.

Op het tijdstip waarop de aandacht der Indische regering zich op nieuw op Broenei vestigde, was een levendig verkeer ontstaan tusschen het aan dit rijk behoorend distrikt Serawak en de Britsche vestiging te Singapoera. Eenige lieden van Broenei, die op eene reis naar Singapoera Serawak hadden aangedaan, hadden vandaar een grooten klomp erts van hun onbekend metaal met zich gevoerd, die, toevallig aan een Engelschman vertoond, door dezen voor antimonium-erts van bijzonder goede hoedanigheid erkend werd.

---

[1]) Zie boven, bl. 190.

[2]) Hij miste dus ook den daaraan verbonden Arabischen bijnaam (vgl. D. I, bl. 213). Hij kan niet dezelfde zijn als de Pangeran Moeda Mohammed Alam, wien, volgens bl. 191, Sultan Mohammed Khansoe'l-Alam beloofd had de regering over te dragen; daar deze, volgens Mundy, een jongere zoon van dien Sultan bij zijne tweede vrouw was. Waarschijnlijk was deze dus bij den dood van Sultan Khansoe'l-Alam reeds overleden.

[3]) Mundy, I, p. 183—188, II, p. 20, 21, St. John, II, p. 294, 295. Vgl. Inleiding, bl. LXXIII.

1831. De vorst van Broenei, zoodra hij vernomen had dat dit artikel te Singapoera voor een goeden prijs kon verkocht worden, zond eenig volk naar Serawak om aldaar betrekkingen met de Dajaks aan te knoopen, die weldra groote hoeveelheden van het erts, in ruil voor ijzer, kralen en andere artikelen, begonnen aan te voeren. Sommige der Maleische hoofden van Sambas rustten schepen uit om in dezen winstgevenden handel deel te nemen, en in weinige jaren klom de jaarlijksche invoer van antimonium-erts te Singapoera tot 1400 ton. Eene hoeveelheid van 100 ton werd van de Dajaks voor goederen ter waarde van omtrent 100 Spaansche matten verkregen, terwijl de kooplieden te Singapoera gaarne van 16 tot 20 Spaansche matten voor de ton betaalden. Het erts werd in ruwen staat, tegen eene vracht van weinig meer dan *f* 20 de ton, naar Engeland gezonden, dewijl het, daar de meeste uitvoer-artikelen van Singapoera een gering gewigt hebben, de plaats van ballast vervullen kon [1]).

Deze omstandigheden trokken natuurlijk de blikken der Nederlandsche beambten op Borneo naar dit gedeelte des eilands. Het scheen hun wenschelijk toe Sambas en Pontianak in de voordeelen van den thans geheel naar Singapoera verlegden handel van Broenei te doen deelen, de vestiging der Britten aldaar — niet ten onregte, zooals latere ondervinding leerde, te gemoet gezien — te voorkomen, en, tot beteugeling van den sluikhandel met Sambas, de aan dat rijk grenzende Broeneische districten regtstreeks onder het Nederlandsch gezag te brengen. Op dit drieledig voordeel, dat uit een contract met Broenei zou kunnen spruiten, maakte de resident Gronovius den Gouverneur-Generaal bij een schrijven van 23 Januarij 1831 opmerkzaam, terwijl hij er tevens een vlugtig ontwerp van de te sluiten overeenkomst bijvoegde, waarvan de hoofdpunten luidden als volgt. De Sultan van Broenei zou het Nederlandsch Gouvernement erkennen als bondgenoot, en zich verbinden geen contract van vriendschap met andere Europesche mogendheden aan te gaan noch te zullen dulden dat door haar immer eenig gezag in zijn rijk geoefend werd. Hij zou beloven alle schepen onder Nederlandsche vlag die te Broenei ten handel kwamen, krachtdadig te beschermen en hun zooveel mogelijk dezelfde bescherming in alle onder zijn gebied staande plaatsen te verzekeren. Hij zou de dessa's Loendoe, Sematan, Sadong en Serawak aan het Nederlandsch Gouvernement

[1]) Earl, p. 310, 311.

afstaan, met dien verstande dat hij, des verkiezende, de inkomsten kon behouden, mits hij op zich nam die zelf, zonder tusschenkomst van het Gouvernement, te innen. Hij zou zich verbinden om in zijne staten geen zeeroof te dulden en dien door alle mogelijke middelen te weren. Als wederkeerige gunst zou het Gouvernement op zich nemen, de vaartuigen die regelregt van Broenei in de Nederlandsche bezittingen ten handel kwamen, geheel vrij te stellen van de betaling van regten, mits de in te voeren goederen voortbrengselen waren van den grond of de nijverheid van Broenei, en van die vaartuigen ook geene haven- of ankeragie-gelden of eenige andere belasting te heffen. »Tot opheldering van dit laatste punt," dus schreef de resident, »'t welk, oppervlakkig beschouwd, met »'s lands belangen moet schijnen te strijden, dient aangemerkt te »worden dat de heffing van inkomende regten en de formaliteiten »daaruit voortspruitende, den handel van Broenei naar onze bezittin»gen grootelijks hebben benadeeld, en de ondervinding geleerd »heeft dat deze handel slechts bij vrijdom van regten kan bloeijen." 1831.

Ten einde een zoodanig contract tot stand te brengen, stelde de heer Gronovius voor, een gezantschap naar Broenei af te vaardigen en daartoe den heer Ritter, assistent-resident van Sambas, te benoemen, dien hij voor deze taak bijzonder geschikt achtte. Tot vermeerdering van den luister des gezantschaps wilde hij hem eenige rijksgrooten van Sambas toevoegen, waarvan de meesten met de vorsten van Broenei vermaagschapt waren, en twee koloniale oorlogsvaartuigen van het eerste charter benevens een geleide van 50 of 60 man troepen, te zijner beschikking stellen, terwijl hij meende dat eene som van minstens *f* 4000 tot den aankoop van geschenken voor den Sultan en zijne rijksgrooten moest worden bestemd.

Ware toenmaals aan de voorstellen van den heer Gronovius volledig gevolg gegeven, de vestiging van Sir James Brooke te Serawak, de afstand van Laboean aan de Britten, zouden waarschijnlijk nimmer hebben plaats gegrepen. Uit kwalijk geplaatste zuinigheid bepaalde men zich tot halve maatregelen, die geen ander gevolg hadden dan nuttelooze onkosten. De Generale Directie van Financiën, over deze voorstellen geraadpleegd, erkende volmondig het nut van een contract met Broenei op den voorgeschreven voet, mits gezorgd werd dat aan de bepalingen van het traktaat met Groot-Brittanje van 17 Maart 1824 niet werd te kort gedaan. Doch daar de bezittingen op Borneo in het algemeen slechts verlies opleverden,

1831. wenschte zij het plaatsen van bezettingen te vermijden, en gaf zij in bedenking, van den afstand van Serawak en de aangrenzende distrikten maar niet te reppen, dewijl eene zoodanige bezetting als werkelijk den sluikhandel zou kunnen voorkomen, zeker moeijelijk en kostbaar zou zijn. Maar vooral zag zij op tegen de uitgaven vereischt voor een zoo luisterrijk gezantschap als door den resident was voorgesteld, en gaf in overweging daarvoor, vooreerst althans, geen Europeschen ambtenaar te bestemmen, maar den resident op te dragen voorloopig slechts een geschikt inlander derwaarts te zenden, ten einde eene deputatie van de zijde van Broenei uit te lokken, die dan, zoo noodig, van onzen kant kon worden afgehaald. Na de inwinning van dit advies nam de Gouverneur-Generaal eenvoudig een besluit waarbij hij den resident gelastte, door middel van den rijksbestierder van Sambas, wiens bloedverwanten in Broenei gevestigd waren, te doen onderzoeken of er eenige kans zou zijn om met den vorst van dat rijk een contract in het belang van onzen handel te sluiten [1]).

De uitvoering van dit besluit werd door den heer Gronovius aan den adsistent-resident van Sambas opgedragen, doch eer daaraan gevolg kon gegeven worden, was, gelijk wij gezien hebben, de rijksbestierder van Sambas tot Sultan verheven. De nieuwe Sultan verklaarde zich bereid, tot bevordering van het doel des Gouvernements, zelf een gezantschap naar Broenei af te vaardigen met eene hem toebehoorende brik, onder voorwaarde dat de kosten van de geschenken aan den Sultan van Broenei aan te bieden, de soldij der equipage en het onderhoud des gevolgs van het gezantschap door het Gouvernement zouden gedragen worden. De keuze voor een gezant viel op den Pangeran Tommenggong, die door den Sultan van Sambas met de overbrenging van een brief en geschenk, bestaande in een geweer en een koppel pistolen, aan den Sultan van Broenei belast werd. In dezen brief gaf Sultan Omar Akama'd-dîn kennis van zijne troonsbestijging, drong aan op de voortduring der goede betrekkingen tusschen de beide rijken, en droeg den wensch van den Gouverneur-Generaal ten aanzien van het te sluiten
1832. contract aan den Sultan van Broenei voor. Er verliep meer dan een jaar eer het gezantschap, belast met brieven van Sultan Omar

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 346, 345—352, 354—356, van Hoëvell L., bl. 67—69.

Ali en van de Pangerans Abdoe'l-moemin en Moeda Hassim, en met 1832.
een tegengeschenk van twee lilla's, twee slaven en eenige krissen en andere wapenen, te Sambas terugkeerde. Het was den Pangeran Tommenggong niet gelukt, den Sultan van Broenei van de wenschelijkheid der overeenkomst met het Nederlandsch Gouvernement te overtuigen. Deze beriep zich op de onbekendheid der bevolking van zijn rijk met de Europesche gebruiken, en op de vrees die een groot deel der bewoners van Borneo's Noordkust, uit hoofde hunner zeerooverijen, voor het Nederlandsch gezag gevoelde, om alle voorstellingen van dien aard van zich te wijzen. De kosten van dit geheel nutteloos gezantschap bedroegen nagenoeg *f* 12,000. Van de geschenken werden de slaven dadelijk vrijgegeven, de lilla's op de kruispraauwen geplaatst, terwijl den Sultan van Sambas, op zijn verzoek, vergund werd de overige wapenen voor zich te houden [1]).

Gunstiger was de afloop der maatregelen door den resident, kort 1831.
na zijne terugkomst van Batavia, ten aanzien van Sangouw genomen. Het terugtrekken onzer posten uit de bovenlanden, tijdens het bestuur van den Commissaris-Generaal du Bus, had weldra de contracten met de staten van het Kapoeas-gebied weder doen vervallen. Het gevolg hiervan was dat de vaart op de rivier, tot groote schade van den handel van Pontianak, door zware tollen en andere vexatiën gestremd werd. Door eene expeditie van inlanders tegen Sangouw, aangevoerd door den Pangeran Bandhara van Pontianak, wist de heer Gronovius aan de vorsten der binnenlanden het noodig ontzag in te boezemen. Hij maakte zelfs van deze gelegenheid gebruik om in Sangouw, in overeenstemming met den wensch der bevolking, de regering te veranderen en den Pangeran Agong, onder den titel van Panembahan, tot vorst te verheffen. De vrije vaart op de Kapoeas werd nu dadelijk hersteld, en den 1sten
Januarij 1832 sloot de resident, om het ontstaan van nieuwe rede- 1832.
nen tot misnoegen te voorkomen, te Pontianak met den Panembahan een contract, terwijl ook de vorsten van Silat, Sintang en Sekadouw hunne instemming met de door den vorst van Sangouw aangegane verbindtenissen schriftelijk te kennen gaven. Aan den Pangeran Bandhara van Pontianak werd, tot belooning zijner voortreffelijke diensten, gedeeltelijke kwijtschelding verleend van de voorschotten, hem vroeger door het Gouvernement gedaan, terwijl de resident bij

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 363—375.

1832. resolutie der hooge regering van 14 Februarij 1832 gemagtigd werd, het fort van Tajan naar Sangouw te verleggen en het garnizoen tot 25 man te vermeerderen, ten einde de opvolging van het contract, ook wat de daarbij aan het Gouvernement toegekende inkomsten betreft, te verzekeren, en tevens om, zoo de Sangouwers zich gedurende het geheele jaar stil en rustig mogten gedragen, de tollen, uit naam van het Gouvernement te Tajan geheven, met den 1sten Januarij 1833 van 6 percent op de waarde der naar boven vervoerde goederen tot 3 percent te verminderen [1]). Het blijkt mij niet of hieraan gevolg is gegeven; waarschijnlijk is ten gevolge der reorganisatie onzer bezittingen op Borneo's Westkust in 1833, waarover beneden nader, niet veel van deze plannen gekomen.

1831. Het rijk van Landak was sedert de intrekking van onzen post in 1827 in schromelijke verwarring geraakt. De afgeleefde Panembahan was geheel ongeschikt geworden om de teugels der regering te voeren, en zijn broeder, Pangeran Mangkoe-boemi, maakte zich aan allerlei willekeur en knevelarijen schuldig. Het Gouvernement had hier vroeger aan Chinezen van Mandor de bewerking toegestaan van verschillende stukken goudgrond, en onder andere aan den kapitein-Chinees A-loen, met toekenning van voorschotten, die der mijnen van Belentian toevertrouwd; doch een aantal Chinezen van Montrado, meest tot de kongsie Man-fo behoorende [2]), had, gebruik makende van de heerschende wanorde, zich hier en daar in de Landaksche bovenlanden ingedrongen en de wettige bezitters uit hunne mijngronden verdreven, hetgeen tot aanhoudende vechterijen aanleiding gaf. Deze toestand werd zoo ondragelijk, dat de bevolking van Landak zelve, met den Panembahan aan het hoofd, bij den assistent-resident van Sambas aanzoek deed om het regtstreeksch bestuur van het Gouvernement in dat gewest te herstellen, waarvan gemelde ambtenaar, bij een schrijven van 15 Junij 1831, aan den resident ter Westkust kennis gaf. Deze was teregt van oordeel dat de eer van het Gouvernement niet toeliet dit verzoek van de hand te wijzen. Hij benoemde den assistent-resident van Sambas, die reeds vroeger met het gezag in Landak was bekleed geweest, tot zijn Commissaris om het gezag van het Gouvernement in dat rijk te herstellen, een post aldaar te vestigen, den Pangeran Mangkoe-boemi op

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 356—363.
[2]) Zie Francis, bl. 21, Mundy, I, p. 288.

te vatten en naar Pontianak te zenden, de Chinezen van Montrado 1831.
te verdrijven, en het binnenlandsch bestuur, de inkomsten van het Gouvernement en de belangen van handel en nijverheid te regelen. Hij voorzag hem te dien einde van eene gedetailleerde instructie en stelde eene magt van 100 man Europeanen en Ambonezen te zijner beschikking, met last om zich met den kommanderenden officier te verstaan en zonder de hoogste noodzakelijkheid geen geweld te bezigen.

De heer Ritter haastte zich aan den hem opgedragen last te voldoen, en vond zijne taak in vele opzigten gemakkelijker dan hij zich had voorgesteld. De Chinezen van Montrado, tot wier verdrijving hij gemeend had de hulp der Landakkers en Chinezen van Mandor te zullen behoeven, hadden bij zijne komst, ten gevolge van gebrek aan rijst, de bovenlanden reeds voor het grootste gedeelte verlaten om tot hunne makkers terug te keeren, en van het zwakke overschot was geen verzet tegen de bevelen van het Gouvernement te duchten. Minder gelukkig slaagde hij in de opvatting van den Pangeran. Door eene onvoorzigtigheid van een der ondergeschikten kreeg hij de lucht van het tegen hem gekoesterde plan en verwekte een hevig amok, dat de geheele negerie in beweging bragt en hem gelegenheid gaf te ontsnappen. De soldaten gaven vuur en een der hoofden, die het eerst den kris had getrokken, werd geveld. De Ratoe Bagoes Adi Nata Koesoema, zoon van den Pangeran Mangkoe-boemi en schoonzoon van den Panembahan, die voor zijn vader partij trok, werd, terwijl hij zich door de vlugt trachtte te redden, gevaarlijk in den arm gewond. Deze prins, die van de geweldenarijen zijns vaders afkeerig en bij de bevolking zeer bemind was, werd, daar de Panembahan geene mannelijke nakomelingen had, als de troonsopvolger aangemerkt. De heer Ritter begaf zich, te midden van het rumoer, van slechts twee oppassers vergezeld, tot den Panembahan, met wien hij zoodanige maatregelen trof, dat het oproer weldra gestild en het vertrouwen hersteld werd. Dit geschiedde den 2den November. De gekwetste prins, dien de heer Ritter inmiddels tot Pangeran Adipati verheven had, overleed den 13den aan zijne wonden; doch zijn oudste slechts zevenjarige zoon, Goesti Iskander, erfde zijn titel en de daaraan verbonden inkomsten, en werd kort daarna door den resident als Pangeran Ratoe of troonsopvolger erkend. Pangeran Mangkoe-boemi bleef voortvlugtig, maar waagde het niet de rust in Landak verder te verstoren, terwijl het in Mei des volgenden jaars gelukte, hem naar

1831. Pontianak te krijgen, om zich vandaar naar Mekka in te schepen.

Nadat de rust in de hoofdnegerie hersteld was, had de heer Ritter de onderhandelingen betreffende de regeling der zaken met eenige daartoe gemagtigde vertrouwelingen van den Panembahan aangevangen, met dat gevolg dat deze vorst, tegen eene maandelijksche schadeloosstelling van f 500, van alle gezag ten behoeve van het Gouvernement afstand deed, hetwelk de uitoefening daarvan aan den Pangeran Karta Dipa Negara, onder den titel van Pangeran Pakoe Negara en tegen een traktement van f 100 's maands, opdroeg. De hoofdnegerie werd in eene boven- en beneden-kampong verdeeld, terwijl alle Maleische nederzettingen in de bovenlanden als een deel der eerste, en die in de benedenlanden als een deel der laatste werden aangemerkt. Het bestuur van elke kampong werd aan een Penggawa en twee onder-Penggawa's toevertrouwd, die tevens met de regeling der heerendiensten, de politie en de regtspraak in kleine zaken belast waren, terwijl de grootere aan het oordeel van den gevolmagtigde des Gouvernements moesten onderworpen worden. Verminkende straffen mogten in het geheel niet, doodstraffen slechts onder bekrachtiging van den resident worden toegepast. Men had bij dit alles het voornemen om, tot controlering der verrigtingen van den inlandschen regent, minstens tweemaal in het jaar een Europeesch ambtenaar naar Landak te zenden, totdat de vermeerdering der inkomsten zou toelaten, daar weder een Europeschen gezaghebber te plaatsen.

Bijzondere zorg wijdde de heer Ritter aan de belangen der Dajaks. Zij werden geheel onder het Nederlandsch gezag gebragt en, met afschaffing aller andere heffingen en heerendiensten, enkel met de jaarlijksche opbrengst van 40 gantangs rijst per lawang, hetzij in natura of in geldswaarde, belast. Deze belasting zou verdriedubbeld worden voor hen, die in gebreke bleven haar ten gezetten tijde te voldoen. De jaarlijksche opbrengst dezer heffing berekende de heer Ritter op ruim f 17000, waarvan hij bepaalde dat een deel zou worden afgezonderd tot schadeloosstelling van de leden der vorstelijke familie, die door de nieuwe regeling hunne apanagiën verloren. De handel met de Dajaks werd geheel vrijgesteld, met bepaling dat ieder die hen dwong handelswaren aan te nemen, hen knevelde, van hunne goederen beroofde of onbeloonde diensten van hen vergde, met eene maand gevangenis en 100 rottingslagen zou gestraft worden. De geheele Dajaksche bevolking werd in acht distrikten verdeeld, over elk van welke een Maleisch hoofd gesteld werd, met last om te zorgen dat de

Dajaks geene onderlinge oorlogen voerden en hun van de Maleische bevolking geen overlast zou worden aangedaan, en om de twisten bij te leggen die met de Dajaks der omliggende landen mogten ontstaan. De Dajaksche dorpshoofden die in gebreke bleven mishandelingen hunner onderhoorigen aan de Maleische hoofden aan te geven, zouden met 14 dagen gevangenis gestraft worden. 1831.

Aan de Chinezen werden geene personele belastingen opgelegd. De heer Ritter achtte het beter het voordeel van het Gouvernement te zoeken in eene gedwongen levering van al het door hen gegraven stofgoud, tegen een prijs die zooveel lager was dan de marktprijs van Pontianak, dat op ieder tail *f* 10 à *f* 12 zilver zouden gewonnen worden. De reeds ontgonnen mijnen werden, zooveel mogelijk, aan de wettige bezitters teruggegeven; doch daar de nog in de bovenlanden overgebleven Chinezen van Montrado eenig uitstel verzocht hadden en de veelvuldige regens niet veroorloofden hen met de militaire magt op te zoeken, moest de eindregeling dezer zaak aan den inlandschen gezaghebber worden overgelaten. Het ontginnen van nieuwe mijnen werd den in het Landaksche gevestigden en tot de kongsie van Mandor behoorenden Chinezen zeer gemakkelijk gemaakt, daar zij slechts de schriftelijke vergunning van den gevolmagtigde des Gouvernements, zonder betaling van eenig regt, behoefden, en zelfs bepaald werd dat aan vertrouwde Chinezen, onder behoorlijken borgtogt, voorschotten zouden verleend worden. De voorschotten, vroeger aan den kort te voren overleden kapitein A-loen voor de bewerking der mijnen van Belentian verleend, werden overgeschreven op naam van den groot-kapitein der kongsie van Mandor, die de verdere exploitatie dezer mijnen op zich nam.

Te gelijkertijd bragt de heer Ritter de diamantmijnen weder onder het beheer van het Gouvernement, en herstelde, met geringe wijziging, de bepalingen die daaromtrent van 1823 tot 1827 waren van kracht geweest. Om de smokkelarij te voorkomen en aan de Landakkers een aandeel in den binnenlandschen handel te verzekeren, vaardigde hij eene publicatie uit, die aan alle vreemdelingen verbood verder dan tot de hoofdnegerie ten handel te komen, wat wel eenigzins in strijd was met de vrije beschikking aan de Dajaks over hunne producten toegestaan.

Nadat al deze schikkingen, voor zooveel noodig, op den 11den en 12den November den volke waren bekend gemaakt, hield de heer Ritter op laatstgenoemden dag de verpachting der middelen over

1831. 1832, waarbij de opium een pachtschat van *f* 1800, de overige middelen te zamen van *f* 480 opleverden. Nadat hij aan den inlandschen regent eene instructie had ter hand gesteld en, in overleg met den kommandant der expeditie, 20 Ambonezen in eene op kosten des Panembahans vóór den dalem opgerigte kaserne als garnizoen had achtergelaten, keerde hij naar Sambas terug, een verslag van zijne handelingen aan den resident toezendende, waarbij eene begrooting der inkomsten en uitgaven van Landak gevoegd was, die een jaarlijksch batig saldo van *f* 26,000 deed voorzien, alsmede een voorstel om de tolgeregtigheden der naar Landak vervoerd wordende goederen, ten behoeve des handels aldaar, eenigzins te verligten, ten gevolge waarvan de resident aan de hooge regering autorisatie vroeg om die van 12 percent op 6 percent te brengen. Wij hebben hier weder een nieuw bewijs dat het Gouvernement sedert 1826 niet geschroomd had, de ontwikkeling van den binnenlandschen handel overal op te offeren aan de schamele winsten, te trekken uit de heffing van tollen, die vroeger, toen zij door de inlandsche vorsten geheven werden, als zoo verderfelijk beschouwd en met zoo veel ijver bestreden waren.

Opmerkelijk is de schroom der hooge regering om deze nieuwe regeling der Landaksche zaken en de daarmede verbonden voorstellen goed te keuren. De gewezen Commissaris voor Borneo, Tobias, werd daarover geraadpleegd toen de Gouverneur-Generaal nog alleen van de plannen des residents onderrigt was, en gaf, bij schrijven van 28 November, in het algemeen zijne volkomen goedkeuring te
1832. kennen. De heer Ritter, die zich in Junij 1832 in commissie te Batavia bevond, kon omtrent het aanvankelijk resultaat de noodige inlichtingen geven en deze luidden in allen opzigte gunstig. Hij kon verklaren dat alles thans in het Landaksche rustig en stil was; dat de inlandsche regent reeds onderscheidene malen stofgoud en diamanten ten verkoop naar Pontianak had gezonden en dat deze artikelen met goede winst waren van de hand gezet; dat de inlanders het diamantgraven met vernieuwden moed ondernomen hadden en voortzett'en; dat de goudmijnen van Belentian de gunstigste vooruitzigten opleverden; dat de Chinezen van Montrado zich wel niet geheel uit de bovenlanden hadden teruggetrokken, maar dat de overgeblevenen de levering van hun goud aan het Gouvernement tot denzelfden prijs als die van Mandor hadden op zich genomen, en men dus in hunne aanwezigheid kon berusten; dat niets dan

een Europeesch ambtenaar, die goed met de inlanders wist om te 1832.
gaan, nog aan onze vestiging aldaar ontbrak; en dat alles duidelijk leerde, hoe verkeerd men gehandeld had met in 1827 ook dezen post, ter wille der toen verlangde bezuiniging, op te breken. In weêrwil dezer gunstige getuigenis bepaalde zich de hooge regering, bij haar besluit van 1 Julij 1832, tot de goedkeuring van de overschrijving der schuld van den kapitein A-Iqen op den groot-kapitein van Mandor en tot de kennisgeving dat zij in de gedane uitgaven berustte, maar stelde zij voor het overige al de stukken de Landaksche zaken betreffende, te gelijk met andere die tot de geschillen met de Chinezen betrekking hadden, in handen van den benoemden Commissaris voor Borneo's Westkust Francis, » ten einde de daarin verhandelde punten plaatselijk te onderzoeken en, naar bevind, onder nadere goedkeuring te regelen" [1]).

De nieuwe moeijelijkheden met de Chinezen, die hoofdzakelijk tot de zending van den Commissaris Francis aanleiding gaven, zal ik tot het volgend hoofdstuk besparen, en het tegenwoordige met nog een paar bijzonderheden van anderen aard besluiten. De Sultan 1831.
van Sukkadana was, kort na de sluiting van het contract van 10 Maart 1831, naar Pontianak en vandaar in de maand Mei te Sukkadana teruggekeerd, terwijl de nieuw-benoemde Europesche gezaghebber, F. Greeff, den 15den December aldaar was aangekomen. Zoowel van zijne eigene terugkomst in zijne staten, als van de komst des gezaghebbers, had de Sultan den Panembahan van Matan behoorlijk kennis gegeven, met verzoek dat hij naar Sukkadana zou opkomen, doch in beide gevallen zonder eenig gevolg; zelfs had de Panembahan de uitnoodiging van den gezaghebber zelven met eene weigering onder voorwendsel van ziekte beantwoord. Ook had de Sultan niets ontvangen van de inkomsten van Matan, die hem bij het contract waren toegekend. Van dit een en ander gaf hij in 1832.
Februarij 1832 in een schrijven aan den Raad van Indië Goldman kennis, met berigt dat hij zich reeds tot den resident ter Westkust gewend had, doch zonder eenige beslissing te ontvangen, waarom hij thans de krachtige hulp der hooge regering tot handhaving zijner regten inriep. Te gelijker tijd schreef de Sultan aan den Directeur van Financiën, met verzoek dat de hem nog toekomende twee derden

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 154—159, 171—213, 220—223, 225—227, vgl. ook D. I, bl. 73, 74.

1832. van het hem beloofde voorschot, waarvan hem één derde in April 1831 was uitbetaald, zoo spoedig mogelijk te Soerabaja aan zijn zoon Tongkoe Anom mogten worden ter hand gesteld, daar hij zich, ten gevolge van het gemis der inkomsten van Matan, in niet geringe geldelijke ongelegenheid bevond. Den Sultan werd echter voorloopig niet meer dan de tweede termijn van het voorschot, ten bedrage van *f* 10000, te Soerabaja uitbetaald, terwijl de stukken betreffende zijn geschil met den Panembahan aan den resident van Borneo's Westkust om berigt werden opgezonden [1]).

Omstreeks het jaar 1830 begon zich eene nieuwe en vreesselijke plaag op Borneo's Westkust te vertoonen, die tot dusverre tot de Noordkust was beperkt geweest. Ik bedoel de strooptogten der Zee-Dajaks van Seribas [2]), die, nadat zij zich eenmaal op deze kust vertoond hadden, hunne barbaarsche verwoestingen jaarlijks kwamen herhalen. Onbeschrijflijk is het wat vooral de Chinezen in het gebied van Sambas bij verschillende gelegenheden van hen te lijden hadden. Bij hun eerste bezoek werd de kampong aan de Soengei-Raja onverhoeds door hen overvallen en, eer iemand op wederstand bedacht was, vernield en uitgemoord, terwijl de vlugtenden door de razende bloedhonden met bliksemsnelheid in alle rigtingen vervolgd werden. Na twee uren te hebben voortgehold, herzamelden zich de Dajaks op de toonen hunner schelphoorns en trokken naar den mond der rivier terug, waar zij zich bijna zonder eenigen anderen buit dan 280 veroverde koppen in hunne aldaar wachtende praauwen inscheepten, en toen de te wapen snellende bevolking hun zoo digt genaderd was, dat zij hen met het schietgeweer bereiken kon, zich al pagaaijende in aller ijl verwijderden [3]). Bij eene andere gelegenheid werd de nederzetting van Chinesche mijnwerkers te Likoe door hen uiteengejaagd, ten gevolge waarvan de delving van ijzererts in die streken geheel en al ophield [4]). In 1832

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 148—154.
[2]) Zie D. I, bl. 357.
[3]) Ritter, bl. 127—134.
[4]) Natuurk. Tijdschr. v. N. I., D. VI, bl. 164, Croockewit in het boven (bl. 366) aangehaald Verslag, bl. 388. Van het ijzerhoudend gesteente dezer streken spreekt laatstgenoemde op bl. 393. Vreemd luidt wat wij aldaar lezen: „of wel immer uit dit ijzerhoudend gesteente door inlanders ijzer gesmolten is, zoude ik bijna betwijfelen, daar dit stellig geene ligte zaak is, en de overlevering daarvan door niet een, hoe gering ook, bewijs gestaafd wordt." Vgl. hiermede D. I, bl. 113 v.

koelden zij hunne woede aan de bloeijende kampong Selakouw, die in een nachtelijken aanval door hen werd afgeloopen. Ofschoon de plaats met koopwaren was opgevuld, namen zij geen anderen buit dan eenig ijzer en andere kleinigheden met zich, en vergenoegden zich voor het overige met de hoofden der verslagenen. Niet een der in den slaap overvallen bewoners van Selakouw ontkwam aan hunne woede [1]). 1832.

De kruispraauwen en kanonneerbooten langs de kust gestationeerd, verzuimden wel niet geheel den pligt om deze moorddadige aanvallen te keer te gaan; maar de barbaren boezemden in den aanvang aan het Maleische scheepsvolk zulk een schrik in, dat het niet zelden bij hunne nadering de vlugt nam. Hen te vervolgen was bijna niet mogelijk, daar hunne praauwen zoo snel roeijen, dat de snelste onzer door riemen of zeilen voortgedreven vaartuigen hen niet konden inhalen. In hunne woonplaatsen durfde men hen wegens volslagen onbekendheid met het land en de vaarwaters niet aantasten. Men is er echter allengs in geslaagd hunne moord-aanslagen althans eenigermate te keeren, tot eindelijk hunne rampzalige slagtoffers in Sir James Brooke een geduchten wreker gevonden hebben [2]).

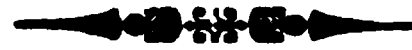
---

[1]) Earl, p. 214, 269.
[2]) Earl, p. 269, Ritter, bl. 134, 138 vv. Over de maatregelen door Brooke tegen hen genomen, zie D. I, Inleiding, bl. LXXIII, en voeg er nog bij het latere berigt in de Indiër voor 1854, no. 46.

VIERDE HOOFDSTUK.

Smokkelhandel in de Chinesche havens. — Blokkade der kusten. — Vijandelijkheden der Chinezen. — Eischen en bedreigingen van den resident. — De Chinezen neigen tot onderwerping. — De resident stelt de voorwaarden aan de hooge regering ter goedkeuring voor. — Advies van den heer Tobias. — Verergering van den staat der zaken op Borneo. — De resident vraagt eene gewapende magt van Java. — Benoeming van den Commissaris Francis. — Voorschriften aan den Commissaris betrekkelijk de regeling der zaken op Borneo gegeven. — Komst van den Commissaris op Borneo. — Zijn oordeel over den staat van zaken en plannen tot invoering eener reorganisatie. — Advies der Generale Directie van Financiën. — Verwijdering van den resident Gronovius. — Bevrediging der Chinezen. — Terugreis van den Commissaris. — Zijn rapport. — Nieuwe bepalingen omtrent de belastingen, den handel, het civiel bestuur en de militaire bezetting. — De heer Francis bezoekt Borneo andermaal, als adjunct-Commissaris-Inspecteur. — Zijne rede in eene vergadering van den Sultan en de rijksgrooten van Sambas. — Bevelen aan den waarnemenden resident Ritter gegeven. — Vertrek van den Commissaris. — Zijn mondgesprek met den Sultan van Sukkadana.

1831. Bij de nieuwe overeenkomsten in 1827 met de Chinezen van Montrado getroffen, hadden zich hunne hoofden onder andere verbonden om geene vreemde vaartuigen in de Chinesche strandplaatsen ten handel toe te laten ten einde daardoor de tollen te ontduiken van den binnenlandschen handel geheven. Eene grondige kennis der Chinesche mijnvereenigingen had kunnen leeren, hoe weinig zulke beloften te vertrouwen zijn, daar de gedurig veranderende zamenstelling des bestuurs van den volkswil afhankelijk is, en de menigte, die zich door de opgedrongen overeenkomsten met het Gouvernement niet gebonden acht, den prijs onzer ongevraagde bescherming, in welken vorm ook gevorderd, slechts met weêrzin voldoet. De aanvoer van buskruid en vuurwapenen anders dan voor rekening van den lande, was bij publicatie van 28 Mei 1822 [1]) in

[1]) Staatsblad, n°. 24.

geheel Neêrlandsch Indië verboden; de prijzen van opium en zout 1831.
waren door de monopoliën van het Gouvernement hoog opgevoerd; de invoer van lijnwaden, inzonderheid van Britsche herkomst, was door buitensporige regten bezwaard; en bij dit alles waren nu nog tollen ten bedrage van 12 percent op alle naar de Chinesche districten vervoerde goederen gevoegd, om van de knevelarijen door de tollenaars gepleegd niet te gewagen. De kooplieden van Singapoera stoorden zich natuurlijk weinig aan onze reglementen en tarieven, overal waar de magt ontbrak om die te doen gelden, en de Chinezen waren blijde zich opium, lijnwaden en buskruid, hunne voornaamste behoeften, tegen billijke prijzen te kunnen verschaffen.

De kleine vaartuigen (sampan poekat) der Singapoersche handelaars ontsnapten op eene zoo uitgestrekte kust gemakkelijk aan de waakzaamheid onzer weinig talrijke kruisers. Aanzienlijke hoeveelheden der genoemde artikelen werden, in ruil voor stofgoud, vooral te Sinkawang aangevoerd. 't Is natuurlijk dat deze sluikhandel niet slechts den wrevel onzer beambten wekte, maar ook met leede oogen gezien werd door de Maleische vorsten en grooten, die pachters van den opium-verkoop en de voornaamste handelaren op deze kusten waren.

In 1831 besloten de resident en de assistent-resident, door den aandrang der vorsten niet weinig in dat voornemen gesterkt, de smokkelarij te Sinkawang krachtdadig te keer te gaan. Door tusschenkomst eeniger welgezinde en der rust genegen Chinesche hoofden, had men te Sambas vernomen dat weder eenige sampans van Singapoera te Sinkawang verschenen waren. Zes kruispraauwen werden daarop afgezonden om de Chinesche kust te blokkeren. Dat deze maatregel de Chinezen grootelijks belemmerde en dus doel trof, blijkt uit de woede des volks, die zich in een aanval op onze kruisers voor den mond der Soengei Raja lucht gaf, doch met geen ander gevolg dan dat zij, zonder schade aan de praauwen te veroorzaken, met aanzienlijk verlies werden afgeslagen.

In zijn toorn over dezen hoon verliest de resident de vredelievende instructiën van het Gouvernement geheel uit het oog. Hij raadpleegt met den Sultan van Pontianak, die hem van eenige vaartuigen en gewapende manschappen onder bevel van den Pangeran Bandhara voorziet, vertrekt daarop naar Sambas, waar hij eene aanzienlijke versterking ontvangt, door den Sultan in persoon aangevoerd, en vertoont zich, van den assistent-resident vergezeld, na weinige dagen voor de Soengei Raja, met eene magt van 90

1831. praauwen, bemand met 2200 koppen, waartoe ook door Mampawa een contingent was geleverd. Men besluit echter niet dadelijk offensief te handelen, maar vooraf den weg der onderhandeling te beproeven, en schrijft aan de kongsie te Montrado met den eisch dat zij de sampans, met bemanning, wapening en lading, zal uitleveren, of anders zich aan eene boete van 1000 tails goud (omstreeks *f* 70,000) zal onderwerpen, met mededeeling dat de rijken van Pontianak, Mampawa en Sambas, hunne belangen uit hetzelfde oogpunt beschouwende, thans hunne magt vereenigd hadden om de kongsie des noods met geweld tot de nakoming van haren eed te noodzaken. De Chinezen, wien zoo aanzienlijke magt ontzag inboezemde, toonden zich niet ongeneigd om in eene schikking te treden, maar drongen aan op eene verzachting der al te drukkende voorwaarden, die echter van onze zijde geweigerd werd. Inmiddels gaf de resident, bij een schrijven van den 19[den] September, aan de hooge regering van dezen stand van zaken kennis, de meening uitdrukkende dat die, zoo daarvan voorzigtig gebruik werd gemaakt, uithoofde der meerdere gedweeheid door de Chinezen betoond, tot eene meer voldoende regeling hunner verhouding tot het Gouvernement zou kunnen leiden. Van die gedweeheid, voornamelijk het gevolg, zoo het schijnt, van gebrek aan levensmiddelen, gaven zij nagenoeg terzelfder tijd een nieuw bewijs, door zich tot den Sultan van Sambas te wenden met verzoek om zijne bemiddeling, opdat zij vergiffenis van het Gouvernement voor hunne vergrijpen erlangen mogten. Zij boden daarbij aan, eene jaarlijksche schatting te betalen, op voorwaarde slechts dat het Gouvernement zich niet in hun midden vestigen en de tollen op de naar hunne distrikten vervoerde goederen weder afschaffen zou. Ook de groot-kapitein van Mandor wendde zich tot den resident met het verzoek om de tollen weder door eene schatting te doen vervangen.

Dit was intusschen een punt waaromtrent de resident niet eigenmagtig beslissen kon, en de noodzakelijkheid om het gevoelen der hooge regering in te winnen, schoof de beëindiging der geschillen op de lange baan. Een schrijven van den resident van den 25sten September onderwierp de volgende voorwaarden waarop de vrede met de Chinezen zou gesloten worden, aan het oordeel van den Gouverneur-Generaal. De Chinezen in het gebied van Pontianak, Mampawa en Sambas zouden uitdrukkelijk het Gouvernement als eenig Opperheer dier gewesten erkennen (art. 1). De vier onder

den naam van Fo-sjon vereenigde kongsies zouden vergiffenis erlangen van al hunne misdragingen (art. 2). Het Gouvernement zou zich verbinden om zich noch in de Chinesche distrikten te vestigen, noch zich met het inwendig bestuur der kongsies te bemoeijen, mits alleen doodvonnissen vóór de uitvoering aan de goedkeuring van den resident onderworpen en de onderlinge geschillen der kongsies aan hem als scheidsregter voorgelegd werden (art. 3). De Chinezen zouden beloven aan de dienaren van het Gouvernement den verschuldigden eerbied en alle gevorderde hulp te bewijzen (art. 4). Door de gezamenlijke Chinesche kongsies zou eene recognitie ten bedrage van ƒ 30,000 's jaars in stofgoud, in nader te bepalen termijnen, aan het Gouvernement worden opgebragt (art. 5). Het Gouvernement daarentegen zou alle tollen op de goederen, 't zij ter zee of ter land, naar de Chinesche districten vervoerd, geheel opheffen, met belofte van die nimmer weder te zullen invoeren (art. 6); terwijl de Chinezen, ook van hunne zijde, zich verbinden zouden om geene regten, onder welken naam ook, ten behoeve hunner eigene kas van die goederen te zullen eischen (art. 7). Alle vaartuigen in de Chinesche rivieren komende, die niet door de eerste civiele autoriteit te Pontianak, Mampawa of Sambas van passen voorzien waren, zouden als smokkelaars beschouwd, en door de kongsies, op verbeurte eener boete van ƒ 10,000 zilver, aangehouden en aan het Gouvernement uitgeleverd worden (art. 8). Eindelijk zou het Gouvernement aan de Chinezen alle mogelijke bescherming, zoo ter zee als te land, vooral tegen de aanvallen der Zee-Dajaks en andere zeeroovers, waarborgen, en te dien einde niet slechts de noodige kruisers op de kust stationneren, maar op een der nabijgelegen eilanden, dat daartoe het best geschikt zou geacht worden, een fort bouwen en in weerbaren staat onderhouden (art. 9). Tot toelichting van dit voorstel merkte de resident nog op, dat de in 1827 ingevoerde tollen slechts omstreeks ƒ 20,000 's jaars opleverden, en bovendien bijna even bezwarend waren voor den inlandschen handelaar, die ze moest voorschieten en in sommige gevallen tevens nog door de heffing van regten ten behoeve der kongsies geplaagd werd, als voor de Chinezen zelven. Door de gelijktijdige afschaffing van de tollen en door de Chinezen gevorderde regten zou eene groote dienst aan den inlandschen handel bewezen worden. Op zich zelve reeds zou eene recognitie van ƒ 30,000, die de kongsies naar goedvinden onderling konden verdeelen, aan het Gouvernement een meer-

1831.

1831. der bedrag opleveren van *f* 10,000. De beide punten in de laatste plaats genoemd, hadden vooral ten doel den smokkelhandel te weren en de behoorlijke heffing van 's Gouvernements regten te verzekeren, terwijl het laatste tevens de betere beveiliging der kust tegen de strooperijen der zeeroovers, vooral der Dajaks, zou ten gevolge hebben. Het bedoelde fort stelde de resident voor te bouwen op het eiland Kabong [1]), hetwelk kort te voren door den majoor Henrici naauwkeurig was opgenomen. In verband met het plan tot dezen nieuwen post, en om door eenige vertooning den Chinezen wat meer ontzag in te boezemen, wenschte hij de militaire magt op de Westkust, die toenmaals niet meer dan 300 man bedroeg, tot 400 man te vermeerderen. Met deze voorstellen verbond de resident nog eenige consideratiën betrekkelijk de middelen om van de Chinezen, wanneer zij zich eenmaal onderworpen hadden, allengs meerdere voordeelen voor het Gouvernement te verwerven. Hij zag er geen bezwaar in om den prijs der passen voor naar hun vaderland terugkeerende Chinezen, thans op *f* 64 gesteld, en het regt op de consumtie van Chineschen tabak, thans *f* 10 per pikol bedragende, beiden te verdubbelen, en eene belasting van *f* 5 per kist op de consumtie van thee in te voeren [2]). Door deze vermeerderde of nieuwe heffingen hoopte de resident nog *f* 21,000 's jaars ten behoeve der schatkist bijeen te schrapen.

Deze voorstellen werden door den Gouverneur-Generaal, te gelijk met de stukken de nieuwe organisatie van Landak betreffende, aan het oordeel van den gewezen Commissaris Tobias onderworpen, die zijn gevoelen daarover bij een schrijven van den 28sten November te kennen gaf. Aan de negen artikelen der nieuwe met de Chinezen te treffen overeenkomst gaf hij in het algemeen zijne goedkeuring, mits duidelijk bepaald werd dat art. 3 geene betrekking had op de Chinezen in Landak en de Kapoeas-landen, en in art. 5 werd aangewezen, welk aandeel in de recognitie door elke kongsie zou worden gedragen. In het bouwen van een fort op het eiland Kabong zag de heer Tobias geen heil, en de vermeerdering der militaire magt op Borneo beschouwde hij als geheel in strijd

---

[1]) Zie D. I, bl. 108.

[2]) Als reden hiervoor gaf hij op dat de regten in eene globale som van de Chinesche wankangs gevorderd, naauwelijks een derde bedroegen van hetgeen zij zouden opbrengen, zoo zij naar de waarde der lading werden geheven.

met de bedoelingen van het Gouvernement. De verdubbeling van 1831.
den prijs der passen achtte hij te bezwarend, en over de verhoogde of nieuwe regten op de consumtie van tabak en thee meende hij zijn oordeel te moeten opschorten. In ieder geval moest alles vermeden worden wat tot botsingen zou kunnen aanleiding geven. De gewezen Commissaris drukte ten slotte zijn oordeel uit, dat nog altijd het beste middel om de Chinezen, in geval van nood, tot onderwerping te dwingen, bestaan zou in het niet toelaten der wankangs, hetwelk hen in de uiterste verlegenheid zou brengen. »De afgewezen »jonken", dus drukte hij zich uit, »tot voorbij den hoek van Pontianak »geconvoyeerd, voorzien van een inlandschen loods voor het vaar»water bezuiden, moeten naar Soerabaja of Samarang; er is voor »haar geen ander heenkomen mogelijk. Twee goede schooners zijn »volkomen voldoende tot de uitvoering van den maatregel, en mogt »die eens in 1833 of later noodig worden, het Gouvernement zou »niet verlegen zijn om op Java eenige honderden sterke, maar geen »duit bezittende Chinezen aan den kost te helpen, en er zouden »zich handelaren genoeg opdoen om de lading naar Borneo over te »brengen, waar dan van zelve aan alles gebrek zou zijn."

Het is mij niet bekend, waarom de hooge regering nog langer 1832.
aarzelde eene beslissing te nemen op de voorstellen van den resident. Verscheidene maanden verliepen eer zij daartoe overging, en inmiddels was de toestand op Borneo geheel van gedaante veranderd. De Chinezen, verbitterd dewijl van onze zijde steeds op de uitlevering der sampans of op de betaling der boete werd aangedrongen, op hunne verzoeken om verzachting geen acht werd geslagen en, ook na hunne bede om vergiffenis, de blokkade ten strengste werd gehandhaafd, gaven aan hunnen wrevel lucht, zoodra de oogst hunner rijstvelden hen tegen het gevaar van gebrek had verzekerd. Er werden weder eenige schoten op de onzen gelost, en de resident besloot daarop den kapitein der Chinezen van Pontianak, Pi-sio, aan wal te zetten, om hun het verkeerde van hun gedrag te gaan onder het oog brengen. Dit verhinderde niet dat tien dagen later weder op onze praauwen geschoten werd. Inmiddels was van onzen afgevaardigde nog geen berigt ontvangen. De resident liet weder eenige inlanders aan wal zetten om naar zijn wedervaren onderzoek te doen, die met de tijding terugkwamen, dat hij naar Montrado was doorgereisd. Eenige dagen later vernam men, nagenoeg terzelfder tijd, dat hij met twee zijner volgelingen wreedaardig was

1832. vermoord, en dat de Chinezen zich te Boedoek verzamelden, om vandaar een aanval op Sambas te wagen.

De resident zag zich nu in de uiterste verlegenheid gebragt. Hij had vertooningen en bedreigingen gebezigd, in de hoop dat de Chinezen daarvoor zwichten zouden. Maar nu zij halstarrig bleven, durfde hij toch niet toeslaan, daar hij maar al te wel wist dat hij, door het plegen van vijandelijkheden, geheel tegen den geest van het Gouvernement zou handelen. Hij trok dus zijne magt terug, alleen de kruispraauwen tot handhaving der blokkade voor de monden der rivieren latende, en begaf zich weder naar Pontianak, met het voornemen om de bevelen van den Gouverneur-Generaal te vragen alvorens tot de wapenen de toevlugt te nemen.

Te Pontianak raadpleegde de heer Gronovius met den Sultan van dat rijk en dien van Sambas, die beiden volkomen bereid waren tot onderwerping der Chinezen de handen met de Europeanen inéén te slaan. Men besloot dus eene aanzienlijke gewapende magt — men sprak zelfs van duizend man [1]) — te dien einde van Java te verzoeken. De resident drong daarop ten sterkste aan, daar hij het anders met het gezag van het Gouvernement op Borneo's Westkust gedaan achtte, en belastte den assistent-resident van Sambas met de persoonlijke overbrenging zijner depêche naar Java, om door mondelinge vertoogen nog meer kracht aan zijne aanvraag bij te zetten.

De assistent-resident werd te Buitenzorg tot een mondgesprek met den Opperlandvoogd toegelaten, maar bespeurde al spoedig dat diens zienswijze geheel van die van den resident verschilde. De heer Ritter gaf later nog schriftelijk aan den Raad van Indië Goldman als zijn gevoelen te kennen, dat de vroegere voorstellen van den resident ten aanzien eener nieuwe overeenkomst met de Chinezen, thans als vervallen moesten beschouwd worden; dat de hoon aan het Gouvernement aangedaan, nu geheel andere maatregelen vorderde; dat de zending eener expeditie hoogst wenschelijk bleef, maar dat, zoo de omstandigheden die volstrekt niet gedoogden, althans tot ondersteuning der blokkade de versterking van het eiland Kabong niet mogt achterwege blijven, dewijl daardoor aan de kruisers eene bergplaats voor hunne vivres en eene schuilplaats bij slecht weder zou verzekerd worden. Eene kleine vermeerdering van het gewone garnizoen zou daarvan het noodwendig gevolg zijn.

---

[1]) Rochussen B., bl. 33.

Den 20sten Junij 1832 nam eindelijk de heer van den Bosch een besluit, waarbij een nieuwe Commissaris voor Borneo's Westkust benoemd werd, met last om den stand der zaken plaatselijk te onderzoeken, en den vrede met de Chinezen, zoo mogelijk, door zachte middelen te herstellen, zonder hen aan te bezwarende voorwaarden te onderwerpen. Te dien einde werden, behalve den ter Westkust gestationneerden schooner, nog zes kruispraauwen tot zijne beschikking gesteld. De keuze viel op den ambtenaar E. A. Francis, die kort te voren van eene dergelijke zending naar Timor was teruggekeerd [1]). Onmiddellijk daarop werden aan den benoemden Commissaris de depêches, door den heer Ritter medegebragt, ter hand gesteld, om daarover zijn voorloopig advies te geven. De heer Francis oordeelde dat de resident, ofschoon slechts door te ver gedreven ijver, zeer laakbaar gehandeld had. De hoon aan ons gezag aangedaan, maakte, ook naar zijne gedachten, eene strenge tuchtiging tot handhaving van het aanzien des Gouvernements allezins wenschelijk. Dewijl echter thans de daartoe noodige magt op Java niet kon gemist worden, en dus, voor als nog, en totdat de gelegenheid voor het nemen van beslissende maatregelen zou geboren zijn, slechts palliatieven konden worden aangewend, wenschte hij zijne verantwoordelijkheid door eene bepaalde beslissing van den Gouverneur-Generaal op onderscheidene punten te dekken, te welken einde hij eene menigte vragen aan diens oordeel onderwierp. 1832.

Alsnu volgde den 1sten Julij eene reeks van besluiten betrekkelijk de zaken der Chinezen, die als eene instructie voor den Commissaris kunnen beschouwd worden. Zij teekenen te goed den geest van het toenmalig bestuur, dan dat ik den hoofd-inhoud niet kortelijk zou mededeelen. De noodzakelijkheid van het bouwen van een fort op Poelo Kabong zou een punt van nader onderzoek voor den Commissaris uitmaken, en zoo zij al ook hem blijken mogt, dan toch zou de aanbouw tot het volgend jaar moeten worden uitgesteld, indien eenigzins aanzienlijke kosten, of meer manschappen dan veilig op de overige posten ter Westkust konden gemist worden, daartoe gevorderd werden. Op het verzoek van den heer Francis om aan de monding der rivieren van Sambas en Pontianak,

---

[1]) Het besluit van 20 Junij ontbreekt aan de serie der Officiële Stukken, voor dit hoofdstuk door mij geraadpleegd, ofschoon het er bl. 122 vermeld is; doch zie van Lijnden T. N. I., bl. 183.

1832. in stede van blokhuizen, platbodemde vaartuigen, als drijvende batterijen ingerigt, te mogen plaatsen [1]), werd hij gemagtigd die riviermonden te bezetten zooals hem dienstig zou voorkomen, en zich de daartoe noodige vaartuigen en wapening te verschaffen. Op zijne vraag, of hij als rigtsnoer zijner handelingen het beginsel zou volgen om onze magt te concentreren, de bemoeijing met het binnenlandsch bestuur zooveel mogelijk te beperken, en de bronnen van inkomsten voor het Gouvernement alleen te zoeken in den handel, den zout-verkoop, de verpachtingen en de consumtie van Java-tabak, kreeg hij ten antwoord dat omtrent dit punt een nader gemotiveerd advies van hem werd te gemoet gezien, nadat hij het plaatselijk naauwkeurig zou hebben onderzocht. Ten aanzien der eindschikking met de Chinezen achtte de Gouverneur-Generaal het voldoende, dat zij ons gezag door de opbrengst van matige recognitiën erkenden, terwijl hij aan hunne nijverheid en hun inwendig bestuur den vrijen loop wilde laten. De zaak van den moord der afgevaardigden wenschte hij bij voorkeur blootelijk te zien afgemaakt door eene geldelijke schadeloosstelling, aan hunne nabestaanden uit te keeren. Wat de middelen betreft om de Chinezen van Montrado, in geval van onwil, tot onderwerping te dwingen, werd het zenden van expeditionnaire troepen glad afgeslagen, en zelfs het verzoek van den Commissaris om het detachement tot dekking der naar Borneo te zenden gelden, zoo sterk te maken, dat den vorsten daaruit blijken kon dat hunne wenschen niet geheel werden in den wind geslagen, als halve maatregel verworpen. Daarentegen werd den Commissaris, in geval van nood, vrijheid gelaten om de Chinesche jonken, die nog op de rivieren van Borneo lagen, onder embargo te stellen, en om, na de riviermonden bezet te hebben, kleine expeditiën van inlanders tegen de weêrspannige Chinezen te zenden, mits daarbij de grootst mogelijke zuinigheid werd in acht genomen. Eindelijk werd de Commissaris ook met een speciaal onderzoek naar de handelingen van den resident Grenovius belast, en daarbij reeds bij voorraad de wenschelijkheid ondersteld om hem naar Java te doen komen, in welk geval de assistent-resident Ritter voorloopig met de waarneming zijner functiën zou belast worden [2]).

---

[1]) Een reeds veel vroeger geopperd denkbeeld; vgl. boven bl. 78.

[2]) Schier mijne eenige bron voor al het tot hiertoe in dit hoofdstuk verhaalde, zijn drie besluiten van 1 Julij, 1832, en de daarbij behoorende

Na weinige dagen vertrok nu de Commissaris naar zijne bestemming, gevolgd door den assistent-resident van Sambas en den hem toegevoegden ambtenaar Romswinckel. Reeds den 30sten Augustus zond hij een voorloopig verslag zijner bevindingen aan de hooge regering, over het geheel in merkwaardige overeenstemming met de zienswijze en wenschen van den Gouverneur-Generaal. Regis ad exemplar totus componitur orbis. Geenszins wil ik beweren dat de heer Francis niet naar zijne overtuiging gespoken heeft, maar de rigting door den heer van den Bosch aan het beleid der Indische zaken gegeven, oefende ongetwijfeld een onwillekeurigen invloed op zijne inzigten en voorstellen. »Naar aanleiding der rapporten van »den resident," zoo schreef hij, »had ik mij voorgesteld dat de »Chinesche bevolking had zamengespannen om de inlanders te ver»drukken en 's lands regten te verkorten, zoodat, om hen te straf»fen en de zaken op goeden voet te brengen, eene expeditie vol»strekt noodig was. Dan geheel anders doet zich thans de zaak »aan mij voor, en hoewel ik er nog maar oppervlakkig over kan »oordeelen, zou, mijns inziens, eer eene expeditie noodig zijn om »de onderdrukte Chinezen te beschermen tegen de inlandsche vor»sten, dan omgekeerd de vorsten tegen de Chinezen. Met uitzon»dering van Montrado, heb ik de Chinezen vreedzame menschen »bevonden, die aan hunne verpligtingen voldeden. De oorzaak der »geschillen moet meer gezocht worden in misverstand en het eigen»belang der vorsten, dan in eene opzettelijke wederspannigheid der »kongsies." 1832.

De heer Francis was verder van oordeel dat alle maatregelen, vooral in den laatsten tijd, ten aanzien der Chinezen genomen, hoofdzakelijk slechts gestrekt hadden om de inlandsche vorsten te bevoordeelen. Bij de handhaving der tollen op den binnenlandschen handel en de daarmede verbonden wering van den zoogenaamden sluikhandel, hadden zij klaarblijkelijk het meeste belang. Daar de

---

talrijke bijlagen, voorkomende Off. Stukk. HS., bl. 116—123; 123—126; 154, 159—171, 213—224, 223, 224 (de overige daartusschen verspreide bijlagen hebben betrekking op Landak en zijn in het vorig hoofdstuk besproken). Ook is voor het verhaal van den oorsprong der nieuwe onlusten gebruik gemaakt van eene missive van Francis van 30 Aug., ald. bl. 236. In gedrukte stukken komt omtrent dit alles, zooveel mij bekend is, nagenoeg niets voor, behalve een enkel woord bij van Lijnden T. N. I., bl. 183. In Verwikk. wordt deze schakel in de keten der geschiedenis van onze verhouding tot de Chinezen op Borneo geheel gemist.

1832. politie en tolpoorten geheel in de handen der vorstelijke familiën waren, konden zij nu den handel geheel naar hunne willekeur regelen, en terwijl zij voor geene concurrentie over zee hadden te vreezen, konden zij, als de eenige groothandelaars, hunne waren tot zeer hooge prijzen aan den kleinhandelaar verkoopen. Op deze wijze zogen zij, als zoo vele vampyrs, niet slechts den Chinezen, maar ook den Maleischen kooplieden het bloed af; en toch hadden zij op den resident zooveel invloed weten te oefenen, dat het Gouvernement slechts ter naauwernood ontsnapt was aan het gevaar om eene expeditie te zenden, ten einde dit verderfelijk stelsel te handhaven.

Eene der eerste handelingen van den Commissaris was dan ook geweest, den binnenlandschen handel te ontheffen van de belemmeringen door de vorsten daaraan in den weg gelegd. Dit besluit was dadelijk gevolgd door een bezoek van den rijksbestierder van Sambas, die hem uit naam des Sultans de noodzakelijkheid was komen beduiden om te bepalen, dat zij die zich tot het drijven van handel naar de binnenlanden begaven, van een vrijbrief, door den Sultan afgegeven, moesten voorzien zijn. Deze maatregel moest dienen om den toevoer van levensmiddelen aan de vijandelijke Chinezen te beletten. De heer Francis gaf dadelijk te kennen dat hij des Sultans oogmerk zeer wel doorzag, welke, zijne magazijnen vol rijst hebbende, de handelaren wenschte te dwingen, die tot verhoogden prijs bij hem in te koopen. De rijksbestierder kon dit niet ontkennen, en de Commissaris liet den Sultan beleefdelijk antwoorden dat, daar het volk tot diepe armoede was gezonken, het zeer onbillijk zou zijn de vrijstelling des handels aan bezwarende voorwaarden te binden.

De geheele inrigting van ons bestuur op Borneo's Westkust werd door den Commissaris in hooge mate afgekeurd. Hij noemde het een gebouw uit slechte materialen zamengesteld en welks herstelling meer zou kosten dan de oprigting van een geheel nieuw. Daarbij was hij ook over de ambtenaren, inzonderheid over den resident, weinig te vreden. Hij vond de administratie in verwarden toestand en het kas-memoriaal te Pontianak in geen zes maanden bijgehouden. Hij begon dus met de begrootingen na te gaan en den staat der kassen op te nemen, ten einde, na het bestuur en de politie geregeld te hebben, eene geheel nieuwe orde van zaken in te voeren. Het plan der nieuwe regeling berustte op de grondslagen van eene *geregelde belasting*, tot dekking der administratie-kosten,

en van een vrijen handel, om de welvaart en beschaving der bevolking te bevorderen. 1832.

Met het oog op het eerste punt stelde de Commissaris eene nieuwe inrigting van den zouthandel voor. Hij wilde overeenkomsten met de vorsten sluiten, waarbij zij zich verbonden jaarlijks eene zekere hoeveelheid zout van het Gouvernement over te nemen, om ten verkoop onder de mindere hoofden te verdeelen. De inkoops- en verkoopsprijs beiden zouden door het Gouvernement geregeld worden, zoodat aan de vorsten eene matige winst werd verzekerd. De administratie wilde hij doen voeren door een verantwoordelijken pakhuismeester, door de vorsten te bezoldigen, die het zout slechts zou afgeven op magtiging van het plaatselijk bestuur, 't welk deze niet verleenen zou dan nadat de waarde in 's lands kas was gestort. 't Behoeft naauwelijks opmerking dat dit voorstel van weinig vertrouwen in de regtschapenheid der inlandsche grooten getuigt. Aangenomen dat het debiet 1200 kojangs bedragen zou, dat de prijs op ƒ200 per kojang zou gesteld worden, en dat het Java-zout aan het Gouvernement ƒ15 en het transport naar Borneo ƒ40 per kojang kostte, zou dus alleen het zout eene zuivere winst van ƒ174,000 's jaars opleveren. Dit gevoegd bij de opiumpacht, de recognitie der Chinezen, een matig consumtie-regt op Chineschen en Javaanschen tabak, de belasting op de huiswaarts keerende Chinezen en een gering uitgaand regt op stofgoud en diamanten, zou de ontvangsten brengen op ƒ 300,000, terwijl daarentegen de uitgaven, indien men zich tot eene behoorlijke vestiging te Sambas en Pontianak bepaalde en de kleine posten introk, op ƒ210,000 zouden kunnen gebragt worden. Ons geheel établissement zou op dien voet kunnen bestaan uit een resident, twee assistent-residenten, twee kommiezen, twee klerken, twee inlandsche klerken, twee inlandsche fiskaals (djaksa), 50 politie-dienaren, 200 militairen, vijf kruispraauwen en een oorlogsschooner. Zulk eene vestiging zou meer ontzag inboezemen dan de bestaande, die met geringer personeel en middelen hare bemoeijing veel verder uitstrekte. Bij deze inrigting zouden nu alle verdere, thans op den handel drukkende belastingen afgeschaft en de inkomende regten geheel opgeheven kunnen worden, waardoor alle redenen van twist op eenmaal vervallen en betere uitzigten voor de toekomst van Borneo's Westkust geopend worden zouden.

De Gouverneur-Generaal vroeg op deze voorstellen het advies der

1832. Generale Directie van Financiën. Deze beschouwde de groote verwachtingen die de Commissaris van het naar zijn inzigt gewijzigde zoutstelsel koesterde, niet ten onregte, als grootendeels illusoir en als een nieuw monopolie ten behoeve der vorsten creëerende, juist terwijl de schadelijkheid zulker monopoliën werd aangetoond. Ook achtte zij eene nieuwe wijziging geenszins wenschelijk, nadat eerst voor twee jaren een ander stelsel was ingevoerd, dat, naar hare meening, aan de verwachting beantwoordde. Eerder kon zij er nog in treden om, ten einde den zouthandel productiever te maken, den prijs met een gulden per pikol te verhoogen. Evenmin kon zij zich vereenigen met de geheele opheffing der inkomende regten, die zij zelfs niet met het behoud der opiumpacht kon overeenbrengen. De overige plannen van den Commissaris werden, behoudens eenige bedenkingen en kleine wijzigingen, door haar goedgekeurd, ofschoon zij in zijne gunstige verwachtingen aangaande het nieuwe stelsel niet geheel deelde. Dit advies werd den Commissaris toegezonden bij besluit van 18 December, onder opmerking dat de hooge regering, alvorens hij tot het invoeren van organieke bepalingen overging, zijne nadere voorstellen daaromtrent te gemoet zag. Tevens werd daarbij aangedrongen op de spoedige indiening van zijn rapport aangaande de administratie van den resident Gronovius [1]). Deze ambtenaar schijnt zich toen reeds op Java bevonden te hebben, waar hij, nadat het onderzoek te zijnen aanzien was ten einde gebragt, uit zijne betrekking ontslagen werd. De ontevredenheid der regering belette haar echter niet, in 1836 door zijne aanstelling tot resident van Timor [2]), in 1848 door zijne benoeming tot Commissaris bij de expeditie naar de Soeloe-eilanden [3]), aan zijne bekwaamheid en onverschrokkenheid hare hulde te bewijzen. Bij zijn vertrek van Borneo werd de heer Ritter met de functiën van waarnemend resident ter Westkust, de heer Romswinckel met die van waarnemend assistent-resident van Sambas belast [4]).

't Is niet te verwonderen dat de Commissaris, handelende volgens de hem gegeven instructiën en de inzigten die ik ontwikkeld heb, met veel vooroordeelen en tegenwrijtingen van den kant der inland-

---

1) Off. Stukk. HS., bl. 231—251.
2) T. v. N. I., Jaarg. IX, D. III, bl. 230.
3) Zie Inleiding, bl. LXXXIII.
4) Almanak van N. I., 1833, bl. 73, 1834, bl. 69.

sche vorsten te worstelen had, maar daarentegen weinig zwarigheid 1832.
vond om de geschillen met de Chinezen te vereffenen, zonder dat hij behoefde gebruik te maken maken van de zeemagt die te zijner beschikking gesteld was. Hij liet henzelven de voorwaarden stellen onder welke zij in eensgezindheid met het Gouvernement wilden leven, en nam ze aan geheel zooals ze gesteld waren. Hij kwam diensvolgens met hen overeen dat hij de afschaffing der tollen aan den opperlandvoogd zou voordragen, en dat daarentegen de vier vereenigde kongsies reeds dadelijk eene recognitie zouden opbrengen van *f* 6110, die zij beloofden jaarlijks te vermeerderen naarmate hunne welvaart zou toenemen [1]). Omtrent Sambas maakte zich de Commissaris verdienstelijk door den aanleg van den reeds elders vermelden passar [2]), waarbij hij echter met veel vooroordeel en tegenkanting te worstelen had. Tegen het einde des jaars keerde hij naar Java terug, in de zekere verwachting dat de zaken van nu af eene betere wending zouden nemen [3]).

In zijn rapport, den 12den October aan de hooge regering ingediend, bragt de heer Francis nog nieuwe gronden bij tot aanbeveling zijner ontwerpen. Hij merkte op dat bij de bestaande orde van zaken het bedrag der inkomende en uitgaande regten jaarlijks afgenomen, en de handel zoozeer verminderd was, dat, terwijl vroeger wel 20 Chinesche jonken jaarlijks aankwamen, dit getal in het afgeloopen jaar slechts zes had bedragen, die nog meestal zonder lading waren huiswaarts gekeerd. Den smokkelhandel met Singapoera met geweld tegen te gaan, zou naar zijn oordeel aanzienlijke sommen kosten, terwijl het waarschijnlijk ook dan nog niet mogelijk zou zijn dien geheel te vernietigen. Vrije handel was dus het eenige middel om alle bezwaren weg te nemen, en de meerdere opbrengst der pachten zou al spoedig het gemis der regten vergoeden.

De belasting op de naar China terugkeerende Chinezen, die de resident had willen verdubbelen, achtte de Commissaris nog te hoog zooals zij oorspronkelijk gesteld was, en hij stelde voor haar te verminderen tot het bedrag van een tail voor mannen boven de 15 jaar, $\frac{1}{2}$ tail voor kinderen van het mannelijk geslacht, $\frac{1}{4}$ tail

1) Van Lijnden, T. N. I., bl. 184, van Kervel, bl. 190.
2) Zie D. I, bl. 95.
3) Van Kervel, bl. 190.

1832. voor vrouwen en meisjes. Dus geregeld zou, naar zijne meening, de belasting aanmerkelijk meer opbrengen [1]).

Merkwaardig is het oordeel van den heer Francis over de Chinezen, zoo geheel afwijkende van dat zijner voorgangers en opvolgers. »Zij zijn hier," zegt hij, »even als overal elders, zeer naarstige »menschen, doch ruw van aard en onbeschaafd in hunne zeden, »waarbij nog zou kunnen gevoegd worden dat norschheid, eigen»zinnigheid en eene domme nieuwsgierigheid tot de hoofdtrekken »van hun karakter behooren. Doch in weêrwil hiervan heb ik hen »als zeer handelbare menschen gevonden, die mij overal met on»derscheiding hebben bejegend, en indien ik kiezen moest, zou ik »liever met deze ruwe wezens, dan met de roofzieke Maleijers »willen verkeeren, dewijl de eersten gevoelig en erkentelijk zijn »voor eene regtvaardige en billijke behandeling, en de laatsten door »niets dan door hun eigenbelang streelende middelen tot eenige er»kentelijkheid kunnen worden bewogen [2])."

1833. Na kennis van het rapport genomen en den Commissaris gehoord te hebben, nam de Gouverneur-Generaal, den 18den Februarij 1833, onderscheidene besluiten, om de reorganisatie der Westkust voor te bereiden. De betaling der tollen zou met den eersten Mei ophouden. Voor 't overige zouden de belastingen der Chinezen voor het loopende jaar blijven op den bestaanden voet en dus, wat de vier vereenigde kongsies van Montrado betreft, zich bepalen tot de matige recognitie, door den Commissaris met hen vastgesteld; doch inmiddels zouden de noodige schikkingen gemaakt worden om met den eersten Januarij van het volgend jaar, zoo mogelijk, eene gelijkwerkende belasting op alle Chinezen in de residentie Borneo's Westkust, in den vorm van hoofdgeld, in te voeren [3]).

Ten aanzien van den handel werd hoofdzakelijk bepaald dat, te rekenen van 1 Januarij 1834, de havens van Pontianak en Sambas van alle in- en uitgaande regten zouden zijn vrijgesteld, en op de handelaars alleen de verpligting zou rusten tot de betaling van een matig ankeragiegeld (dat voor de schepen aan onderdanen van vreemde mogendheden behoorende, zou verdubbeld worden), met dien

[1]) Van Lijnden T. N. I., bl. 183, 184.
[2]) Francis, bl. 22, ook aangehaald bij van Lijnden, T. N. I., bl. 184.
[3]) Van Lijnden T. N. I., bl. 184, Off. Stukk. HS., bl. 168, Extract uit het register der handelingen van den Commissaris Francis van 24 April 1833 (los afschrift bij Off. Stukk. HS.).

verstande echter, dat de plaatselijke autoriteiten de noodige maatregelen zouden nemen, vereischt om de regten van den opiumpachter te verzekeren; dat geene vaartuigen die niet onder de jurisdictie der Nederlandsche autoriteit op Borneo's Westkust behoorden, in eenige andere haven dier kust, dan Pontianak en Sambas, onder welk voorwendsel ook, mogten binnenloopen of handel drijven, tenzij bij bewezene volstrekte noodzakelijkheid, op verbeurte van schip en lading; en dat de zoogenaamde kusthandel, onder dezelfde strafbepaling, door geene andere vaartuigen zou mogen gedreven worden, dan de zoodanige, die daartoe van de Nederlandsche autoriteiten ter Westkust speciale vergunning hadden ontvangen. 't Behoeft naauwelijks opmerking dat met deze bepalingen geene opheffing van het verbod op den invoer van buskruid en ammunitie en van ander dan Gouvernements-zout bedoeld was [1]). 1833.

Het burgerlijk bestuur werd op zeer zuinigen voet ingerigt, zuiniger nog dan vroeger door den Commissaris was vastgesteld. De post van Resident ter Westkust zou geheel vervallen, en de residentie gesplitst worden in twee geheel van elkander afgescheiden établissementen, Pontianak en Sambas, ieder met een assistent-resident aan het hoofd. De intrekking der posten van Landak en Tajan werd gelast, en in het geheel bepaald dat geene nieuwe posten buiten de beide hoofdplaatsen zouden worden aangelegd, dan in geval van gebiedende noodzakelijkheid en zonder geldelijk bezwaar voor den lande [2]).

In overeenstemming met deze schikkingen deed vervolgens de kommandant der troepen, na raadpleging met den heer Francis, een voorstel aan den Gouverneur-Generaal omtrent de regeling der militaire bezetting. Hij ging daarbij uit van het beginsel dat de militaire magt alleen zou moeten strekken om de beide hoofdposten te verdedigen, en geen mobiel detachement voor vertooningen en expeditiën behoefde te worden toegestaan, terwijl ook de assistent-residenten op hunne tournées zich voordeeliger door een twintigtal Maleijers, aan wie men 50 à 80 cents daags uitbetaalde, dan door een detachement soldaten konden doen verzellen. Reeds den 25sten Augustus 1827 had de Commissaris-Generaal du Bus een besluit genomen, waarbij de geheele militaire magt ter Westkust op 88 man voor Pontia-

[1]) Staatsblad, n°. 8, Rochussen, bl. 33, Papers relative to Borneo and the Commission of enquiry respecting Sir James Brooke, presented to the House of Commons, 1854, p. 58.

[2]) Off. Stukk. HS., bl. 252, 255, 340.

1833. nak en 62 voor Sambas, met intrekking aller kleinere posten, was bepaald; doch de omstandigheden hadden niet veroorloofd daaraan gevolg te geven. Bij besluit van 4 December 1830 was de militaire magt voor de geheele Westkust gebragt op 11 officieren, 164 Europeanen en 146 Ambonezen, te zamen 321 hoofden, kostende eene som van *f* 97,000 's jaars. Daar nu de beide assistent-residentiën geheel werden afgescheiden, stelde de kommandant der troepen voor, het garnizoen van Pontianak op 4 officieren, 40 Europeanen en 63 Ambonezen, te zamen 107 hoofden, dat van Sambas op 3 officieren, 34 Europeanen en 48 Ambonezen, of in alles 85 koppen, te bepalen. Terwijl volgens de organisatie van 1830 ten minste twee kapiteins op de Westkust waren aanwezig geweest, zou nu op elken der beide posten slechts een eerste luitenant het bevel voeren. Op deze wijze zou de geheele militaire bezetting der Westkust slechts *f* 60,000 's jaars kosten, zoodat eene besparing van *f* 37,000 verkregen werd. Bij besluit van 23 Maart werd daarop de militaire organisatie geheel overeenkomstig dit voorstel geregeld, met bepaling dat het zou worden ten uitvoer gelegd, naarmate de reductiën bij het civiel bestuur tot stand kwamen [1]).

In het begin van 1833 had de heer van den Bosch vaste Commissarissen-Inspecteurs voor de buitenbezittingen benoemd, met den last om hem aangaande haren toestand en belangen in te lichten [2]). Aan den heer Francis werd de titel van adjunct-Commissaris-Inspecteur verleend, en in die hoedanigheid [3]) keerde hij thans voor eenige weken naar Borneo terug om de grondslagen te leggen der nieuwe organisatie, de verdere uitvoering aan den heer Ritter overlatende.

Volgens te voren gemaakte schikking begaf zich de heer Francis, vergezeld door den waarnemenden assistent-resident Romswinckel, den 24sten April naar den dalem van den Sultan van Sambas, waar hij Zijne Hoogheid, de rijksgrooten, de beide kapiteins der Chinezen en eenige der voornaamste ingezetenen vergaderd vond. Na de gewone pligtplegingen hield de Commissaris eene toespraak, waarin hij der vergadering van de aanstaande opheffing der tollen

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 252—261.

[2]) Zie hunne instructie, vastgesteld bij besluit van 6 April, Staatsbl., nº. 17.

[3]) In deze hoedanigheid bezocht hij ook nog in hetzelfde jaar Benkoelen. Zie een uittreksel van zijn verslag daarover in T. v. N. I., Jaarg. IV, D. I, bl. 417 vv.

en vrijverklaring der haven van Sambas kennis gaf, en zijne verwachting uitdrukte dat allen zich beijveren zouden om aan de heilzame bedoelingen van het Gouvernement te beantwoorden. De Commissaris verklaarde verder dat hij gaarne bij deze gelegenheid ook de afgevaardigden der onderscheidene kongsies had ontmoet, maar dewijl dit door de omstandigheden verboden was, verlangde hij dat hun bij hunne overkomst het volgende uit zijnen naam werd medegedeeld. Daar al wat de Commissaris hun beloofd had, en zelfs meer dan dat, nu was tot stand gekomen, wilde hij hun de vraag hebben voorgelegd, of zij nu ook hunne belofte wilden vervullen, om, wanneer de tollen zouden zijn afgeschaft, eene hoogere recognitie op te brengen. Niet dat hij wilde vergen dat zij daaraan reeds dadelijk voldoen zouden, dewijl de belasting voor het loopende jaar reeds bepaald was; maar hij rekende daarop voor de volgende jaren, dewijl zij anders zouden toonen geen mannen van hun woord te zijn. Om hunne gezindheid te beproeven zou hij aan de ambtenaren de meeste zachtzinnigheid in het bestuur aanbevelen, maar hun tevens gelasten aanteekening te houden van alle overtredingen, die zeker vroeg of laat zouden gestraft worden. Verder wenschte hij dat den Chinezen werd op het hart gedrukt, hoe groot belang zij hadden bij de bescherming en vriendschap van het Gouvernement; hoe duur hunne verpligting was om tot de kosten der regering bij te dragen; hoezeer zij door de kultuur van koffij, suiker en vooral van rijst, waartoe de alluviale grond der kusten zoo bijzonder geschikt was, hun lot zouden kunnen verbeteren. Daar de tollen nu waren opgeheven, verwachtte hij dat zij de sampans van Singapoera niet meer zouden toelaten en ijverig zouden medewerken om de hand te houden aan de nieuwe bepalingen omtrent den handel gemaakt. Ten slotte hoopte hij hen geneigd te vinden om hun bestuur op beteren voet te regelen, en wilde hij aan de overweging der Chinezen hebben aanbevolen, om op de hoofdplaats eene centrale kongsie te vestigen, waarin al de verschillende kongsies door afgevaardigden zouden vertegenwoordigd zijn, en om de belasting zoodanig te regelen, dat alle mannen tusschen de 15 en 60 jaar een geregeld hoofdgeld zouden opbrengen, b.v. van *f* 3.00 per hoofd, waarvan een derde voor de kosten en moeiten der heffing aan de kongsies zou blijven. 1833.

De Commissaris zich daarop bijzonder tot de inlandsche hoofden van Sambas wendende, vermaande hen om toch ijverig voor de

1833. bevordering der werkzaamheid van hunne onderhoorigen te zorgen; hij beklaagde zich dat hij den, met zooveel moeite tot stand gebragten passar weder verlaten had gevonden, en dus het doel om aan velen, die thans zonder eenige vaste bezigheid op het water rondzwierven, een prikkel tot den arbeid te geven, geheel mislukt was, maar hoopte dat zij zich zouden beijveren om dat, zoo ten onregte verwaarloosde werk te hervatten, en zich door de mislukking der eerste proef niet zouden laten afschrikken. Eindelijk wees hij op de noodzakelijkheid om de verpligtingen der Dajaks jegens hunne heeren beter te regelen en hunne nijverheid aan te moedigen door hen te waarborgen tegen afpersing en knevelarij, en om de verspreide Anak-Soengei in dessa's onder een behoorlijk bestuur te vereenigen, waardoor hun lot aanmerkelijk zou verbeterd worden [1]).

Door deze mededeeling was tevens aan den waarnemenden resident en assisten-resident een rigtsnoer voor hunne handelingen ten aanzien der Chinezen gegeven, waarom hun eene nota van den inhoud werd ter hand gesteld. Eene andere soortgelijke nota van 6 Mei, die vermoedelijk tot latere regtstreeksche onderhandelingen van den heer Francis met de kongsies van Montrado of Mandor betrekking had, vind ik slechts in het voorbijgaan vermeld. In ieder geval blijkt uit de verrigtingen van den heer Ritter, na het vertrek van den Commissaris, dat de Chinezen in de weder-invoering van het hoofdgeld moeten hebben toegestemd. Bij verschillende besluiten gaf voorts de Commissaris den heer Ritter zijne bevelen voor de regeling van het civiel bestuur, de inkomsten en uitgaven bij de aanstaande splitsing der residentie, van de uitoefening des gezags in naam van het Gouvernement te Mampawa, Tajan, Landak en Sukkadana, alsmede van de belangen der Dajaks en Anak-Soengei in Sambas, met last om zooveel mogelijk te zorgen dat de nieuwe organisatie met 1 Januarij 1834 haar beslag geheel zou bekomen hebben [2]). Op zijne terugreis naar Java kwam hij den 27sten Mei, aan boord der Harriet, voor den mond der Pawan-rivier, waar de Sultan van Sukkadana en de Pangeran Tjakra en Pangeran Depati van Kajoeng zich tot een mondgesprek bij hem vervoegden. De Sultan bragt weder de oude klagten tegen den Panembahan van Matan te

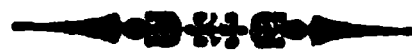
[1]) Extract uit het register enz. van 24 April 1833.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 140, 168, 296, 301, Publicatie betreffende Landak van 9 Dec. (HS.).

berde. In Januarij te voren had de resident Ritter eene verzoening tusschen de beide vorsten bewerkt, terwijl te Sukkadana eene overeenkomst was tot stand gebragt, waarbij de Panembahan zich verbonden had in goede verstandhouding met den Sultan te leven en voor de rigtige uitkeering der hem toegewezen inkomsten van Matan te zorgen. Doch ook dit had op het gedrag van den Panembahan niet den geringsten invloed geoefend, en steeds ging hij voort den Sultan zooveel mogelijk te ontwijken. Te dien einde had hij zich thans naar de binnenlanden verwijderd en liet alle uitnoodigingen van den Sultan om naar Sukkadana af te komen, eenvoudig onbeantwoord. De heer Francis raadde den Sultan om nog eene laatste minzame poging tot herstel der goede verstandhouding te beproeven, en zoo die vruchtloos mogt blijven, den Panembahan te doen aanzeggen dat hij Sultan zijne verwijdering als opzettelijke verlating van zijnen post te Kajoeng zou aanmerken, en zich genoodzaakt zou zien om van zijn wettig gezag gebruik te maken, ten einde rust en orde in zijn rijk te verzekeren. Van dezen raad werd eene nota aan den Sultan ter hand gesteld [1]). 1833.

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 279, 282, 283, 285.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De heer Ritter bezoekt Katapan. — Onderhandelingen met den Panembahan van Matan. — Zijne afzetting en benoeming van Pangeran Tjakra Negara in zijne plaats. — Vaststelling der organisatie van Sukkadana. — Regeling van de belangen der Anak-Soengei en Dajaks in Sambas, en van de heerendiensten en policie ter hoofdplaats. — Vaststelling van een reglement op de heffing der hoofdgelden van de Chinezen. — Organisatie van Mampawa en Tajan. — Vrijstelling van den goud- en diamanthandel en wijziging in het beheer van Landak. — Regeling van de établissementen te Sambas en Pontianak. — Nadere bepalingen omtrent den handel. — De waarnemende assistent-resident van Pontianak doet een togt naar Sintang. — Hongersnood te Sintang. — Amok te Soengei-Aja. — Bezoek van den heer Earl te Sinkawang en Sambas. — Aanhouding eener sampan poekat van Singapoera. — De heer Earl drijft te Sinkawang met de Chinezen handel. — Zijne klagten over het stelsel der Nederlanders op Borneo. — Bevelen van de hooge regering tot strikte handhaving der verbodsbepalingen. — Beperking van den vrijen handel van Sambas en Pontianak. — Nieuwe assistent-residenten voor Sambas en Pontianak benoemd.

1833. Wij zullen thans de handelingen van den waarnemenden resident tot uitvoering der bevelen van den adjunct-Commissaris-Inspecteur zooveel mogelijk nagaan. De omstandigheden eischten dat hij zich het eerst met den post te Sukkadana bezig hield. De Commissaris had hem gelast zich derwaarts te begeven, om met den Sultan de noodige maatregelen te beramen tot intrekking van den militairen post, die alsdan zou vervangen worden door een anderen uit een civielen posthouder en eenige goed gewapende en gekleede oppassers bestaande, waarvan de kosten uit de inkomsten van het landschap zelf moesten gevonden worden. Naauwelijks had de Commissaris Pontianak verlaten, toen ook de resident van den Sultan van Sukkadana berigt ontving dat de Panembahan van Matan voortging hem alle gehoorzaamheid te weigeren, waarom hij, niet wetende hoe te handelen, de nadere bevelen van den resident verzocht. De heer Ritter verhaastte nu zijne reis naar Sukkadana, om te zien wat zijne persoonlijke tusschenkomst kon uitwerken.

De Sultan was echter bij zijne komst aldaar afwezig, maar had 1833.
een brief achtergelaten waarbij hij den resident verzocht naar Katapan te komen, daar hij het in de gegevene omstandigheden niet raadzaam achtte die plaats te verlaten. De heer Ritter gaf gehoor aan dit verzoek, maar ofschoon ook de Panembahan te voren van zijne komst aldaar verwittigd was, hij werd er alleen door den Sultan ontvangen. Met dezen hield hij den 20sten Junij eene zamenkomst, waarin hij hem te kennen gaf dat de Indische regering, na de opofferingen die zij zich vijf jaren lang voor hem en zijn rijk had laten welgevallen, billijke aanspraak meende te kunnen maken op zijne medewerking tot beperking harer uitgaven, zooveel die met de handhaving eener goede politie bestaanbaar was; dat zij voornemens was, met den aanvang van 1834, alle militaire posten op de Westkust, behalve die te Pontianak en Sambas, in te trekken, waarvan dus ook het vervallen van den post te Sukkadana het gevolg zou zijn; maar dat daarentegen een civiel posthouder met eenige oppassers aldaar zou gevestigd worden, indien de Sultan de middelen daartoe uit de rijksinkomsten kon aanwijzen, waartoe hij hem het invoeren der opium- en lombardpachten en van de pacht der dobbeltafels voorstelde. De Sultan hernam, na een lang stilzwijgen, dat het weêrspannig gedrag van den Panembahan hem verstoken had van de gelegenheid om de hulpmiddelen des rijks te leeren kennen, dat Sukkadama alleen de kosten niet dragen kon, en dat hij dus verzocht deze zaak te laten rusten tot in de maand October of November, wanneer hij hoopte, ten gevolge der maatregelen thans door den resident ten aanzien van Matan te nemen, in staat te zullen zijn om op zijne voorstellen een voldoend antwoord te geven. Die vorst deed hem daarbij een lang verhaal van al de beleedigingen die hem de Panembahan had aangedaan, vertoonde hem de nota van den Commissaris, gaf hem inzage van alle met den Panembahan gewisselde brieven, en overtuigde hem van de noodzakelijkheid om eene verandering in het bestuur van Matan tot stand te brengen.

Den Panembahan geheel ter zijde latende, schreef hierop de resident een brief aan den Pangeran Tjakra Negara, die zich te Kajoeng bevond, hem verzoekende om met al de mantries onmiddellijk naar Katapan af te komen. Naauwelijks was deze brief verzonden, of een der mantries, de Pangeran Laksamana, kwam

1833. den resident de hulde en de verontschuldigingen van den Panembahan aanbieden, met berigt dat hij zich den volgenden dag (22 Junij) in persoon bij hem zou vervoegen. De vorst van Koeboe en de Pangeran Laksamana van Pontianak, die den resident vergezelden, boden thans hem aan, zich met het onderzoek der redenen van het gedrag des Panembahans en de betuiging zijner verontwaardiging daarover te belasten. Zij keerden des namiddags terug, met berigt dat die vorst verschooning vroeg voor alles wat hij jegens het Gouvernement had misdreven, maar dringend verzocht niet genoodzaakt te worden om ook aan den Sultan verschooning te vragen, daar de haat die hij dezen toedroeg, hem niet veroorloofde zulks van goeder harte te doen. Hij verstoutte zich er de bede bij te voegen dat de resident met hem als een op zich zelf staand vorst mogt onderhandelen, zonder hem te verpligten de bevelen van den Sultan op te volgen.

De resident zond hierop de beide afgevaardigden tot den Panembahan terug om hem aan te zeggen dat hij in een valsch denkbeeld verkeerde, zoo hij meende dat het Gouvernement de belangen van een vorst die het gedurende 14 jaren trouw en moedig gediend had, zou willen opofferen aan de onbillijke eischen van een man die zich reeds vijf jaren lang op allerlei slinksche wijzen aan de nakoming van 's Gouvernements bevelen onttrokken had, en op wiens plegtigste beloften niet de geringste staat was te maken. De resident verzocht hem zijne instructie nog eens in te zien en daarmede zijn gehouden gedrag te vergelijken.

Maar ook dit had op den Panembahan geen invloed. Den volgenden dag keerden de zendelingen terug, met het antwoord dat hij des Sultans gezag nimmer erkennen zou, en hem wel in tegenwoordigheid van den resident, wanneer die zulks verlangde, om verschooning wilde vragen, maar als bloote pligtspleging, daar hij niet voornemens was na diens vertrek eenigzins anders omtrent den Sultan dan tot dusverre te handelen. Hij had de onbeschaamdheid bij deze verklaring toch op de bescherming van het Gouvernement te blijven aandringen.

Alle zachte middelen schenen nu uitgeput, en de resident zond de beide afgevaardigden ten derden male tot den Panembahan om hem aan te zeggen dat hij het aan zijn eigen gedrag had te wijten, wanneer te zijnen aanzien tot strenge maatregelen werd overgegaan. Hij raadde hem dat hij, om opzien te vermijden en zich niet te zeer

in het oog der bevolking te vernederen, vrijwillig om zijn ontslag 1833.
zou verzoeken, hetwelk hem anders op minder aangename wijze zou bezorgd worden. In antwoord verklaarde hij dat hij den meesten eerbied koesterde voor het Gouvernement, zich tegen zijne afzetting niet zou verzetten indien de resident die noodig oordeelde, maar niet van zich verkrijgen kon om zijn ontslag te verzoeken.

Inmiddels waren in den avond van den 23sten Junij de Pangeran Tjakra Negara en de mantries te Katapan gekomen, en de resident noodigde hen tot eene zamenkomst op den volgenden morgen. In deze vergadering hield hij hun den verarmden en ellendigen staat des rijks en de rampzalige gevolgen der twisten tusschen den Sultan en Panembahan voor, en gaf hun zijne bevreemding te kennen dat zij geene pogingen hadden aangewend om de oneenigheden door hunne bemiddeling te vereffenen. Zij betuigden daarop, als uit éénen mond, dat zij niet den minsten invloed op den Panembahan bezaten, die steeds te werk ging zonder iemand te raadplegen. Alstoen verklaarde de resident dat het gedrag van den Panembahan van dien aard was, dat aan zachte maatregelen niet langer te denken viel, en om hen zelven daarvan te overtuigen, liet hij hun zijne instructie en de in Januarij te Sukkadana getroffen overeenkomst voorlezen. Nadat allen het onverschoonlijke van zijn gedrag volmondig erkend hadden, vroeg hij aan de mantries of zij geneigd waren den Pangeran Tjakra Negara als Panembahan te erkennen, en op hun toestemmend antwoord, verkondigde hij hun dat hij, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, tot de volgende maatregelen besloten had: den Panembahan Anom Koesoema Negara, uit hoofde zijner aanhoudende weêrspannigheid, te ontslaan van alle gezag, hem evenwel een pensioen latende, ten bedrage van ƒ 2000, of 30 katties witte vogelnestjes in natura, hem jaarlijks door den Sultan van Sukkadana uit te keeren uit de inkomsten voor den Panembahan van Matan vastgesteld; het gezag, onder het onmiddellijk toezigt van Sultan Abdoe'l-djalil en onder het genot van het overige deel der bij de bestaande contracten aan den Panembahan van Matan toegewezen inkomsten, aan den Pangeran Tjakra Negara op te dragen; en eindelijk den vorst van Koeboe en den Pangeran Laksamana van Pontianak te verzoeken om den Panembahan van dezen stap kennis te geven en de acte zijner aanstelling, zijne instructie en de rijks-zegels terug te vragen. Nadat aan dit laatste voldaan was en de Panembahan zijne volledige onderwerping had

1833. te kennen gegeven, werd de verandering des bestuurs, bij publicatie van 25 Junij, den volke bekend gemaakt, aan den Pangeran Tjakra Negara een schriftelijk bewijs van het hem opgedragen gezag ter hand gesteld, en aan de beide prinsen van wier tusschenkomst de resident zich in deze zaak herhaaldelijk bediend had, de last gegeven om den afgezetten vorst den dalem te doen ruimen, hem eene andere geschikte woning te Matan aan te wijzen, hem tot de afgifte aller wapenen en ammunitie, zoo aan de negerie als aan hem zelven behoorende, te nopen, en den Sultan als opperheer des lands, den Pangeran Tjakra Negara als zijn stedehouder te doen huldigen. De resident keerde daarop naar Pontianak terug, waar hij weldra berigt ontving dat aan zijn last het gewenscht gevolg was gegeven.

Inmiddels had de heer Ritter, wel beseffende dat het intrekken van den militairen post te Sukkadana niet kon worden uitgesteld om de aarzeling van den Sultan in de toewijzing der voor den nieuwen post gevorderde middelen, reeds bij missive van 20 Junij een voorstel aan de hooge regering ingezonden, om de kosten van dien post te vinden uit den verkoop van het zout, dien hij in het rijk van Sukkadana, Matan en Simpang op 45 kojangs 's jaars stelde, met eene zuivere winst van ƒ 4530, waartegen hij berekende dat een posthouder met 16 oppassers eene uitgave van ƒ 4108 zou vorderen.

De beslissing der hooge regering omtrent de aangelegenheden van Sukkadana en Matan bleef maanden lang achterwege, hetgeen aanleiding gaf tot een ernstig geschil tusschen den resident en den militairen kommandant te Pontianak, uit eene verschillende verklaring van het besluit omtrent de militaire organisatie van Borneo's Westkust geboren. De eerste hield staande dat de militaire post niet moest worden ingetrokken voordat de Gouverneur-Generaal zijne bevelen omtrent de regeling der zaken had gegeven; de laatste ging echter voort de intrekking voor te bereiden, en toen zich de resident daartegen verzette, weigerde hij, in overleg met den garnizoensraad, na 1 Januarij een penning voor soldij en vivres der te Sukkadana liggende troepen te voldoen.

1834. Het duurde tot Maart 1834 eer de hooge regering ten aanzien der zaken van Sukkadana eenige beslissing nam. Nadat de Commissaris Francis zijne volkomen instemming met de zienswijze en verrigtingen van den heer Ritter had te kennen gegeven, werd de afzetting van Panembahan Anom Koesoema Negara en de benoeming

in zijne plaats van Pangeran Tjakra, bij resolutie van den 9den dier maand, bekrachtigd, terwijl aan den vorst van Koeboe en den Pangeran Laksamana van Pontianak ieder eene gratificatie van ƒ100 voor de bewezene diensten werd toegekend. De vaststelling van den nieuwen post bleef nog uitgesteld tot 11 Mei, wegens de moeijelijkheid om een geschikt persoon voor posthouder te vinden. De regeling had volgens advies van den Generaal-majoor de Stuers, kommandant der troepen, op merkelijk zuiniger voet plaats dan de resident had voorgesteld, ofschoon den posthouder een veel grooter inkomen werd toegelegd. Die betrekking werd opgedragen aan H. von Dewall, opperwachtmeester bij de Djajang-Sekars te Cheribon, op een traktement van ƒ150 's maands, terwijl hem slechts vijf oppassers werden toegevoegd, waardoor, met eenige kleinere uitgaven, de gezamenlijke kosten van den post op ƒ 2900 gebragt werden [1]). 1834.

De heer Ritter was naauwelijks van Katapan te Pontianak terug, of hij begaf zich naar Sambas om gevolg te geven aan de bevelen van den Commissaris ten aanzien der Anak-Soengei en Dajaks. Na rijp onderzoek en raadpleging vaardigde hij den 11den Augustus eene publicatie uit, die ten doel had den toestand der verarmde en verstrooide Anak-Soengei te verbeteren, door hen in geregelde kampongs te doen zamenwonen, hunne nijverheid te bevorderen, de oude gebruiken en verpligtingen te herstellen en eene goede en waakzame politie in te voeren. Te dien einde werden de Pembakals gelast hunne onderhoorigen te verzamelen en aan de monding der door hen bewoonde rivier een geschikt terrein uit te zoeken voor den aanleg der kampong, waarin de huizen zooveel mogelijk in straten van gelijke breedte verdeeld en, tot verhoeding van algemeene schade in geval van brand, op vrij grooten afstand van elkander gebouwd zouden worden. De Pembakal zou daar het eerst zijne woning oprigten, en ieder huisvader die zijn voorbeeld niet binnen het jaar volgde, eene boete verbeuren van ƒ40, die tot verfraaijing en verbetering der kampong zou worden aangewend. In elke kampong zou, vóór de woning van den Pembakal, op gezamenlijke kosten en door gemeenschappelijken arbeid, eene pandopo worden opgerigt, waarin alle regtszaken in het openbaar zouden verhandeld worden, 1833.

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 272—292, 298—322. Vgl. boven bl. 229 en D. I, bl. 142 v.

1833. en die tevens tot verblijfplaats der vreemdelingen dienen zou die zich, 't zij met verlof van den assistent-resident of onder borgtogt van twee gegoede ingezetenen, in de kampong ophielden. Ook moest in elke kampong een behoorlijk bedehuis (moskee) worden opgerigt, terwijl de Pembakal zorgen moest dat zijne onderhoorigen de openbare godsdienst geregeld waarnamen. Elk hoofd eens huisgezins zou, na drie jaren gehuwd te zijn, tot de betaling eener jaarlijksche belasting van 20 gantangs padi aan den Sultan en tot de door het gebruik gevorderde heerendiensten [1]) aan den vorst of zijne rijksgrooten verpligt zijn. Alle gedwongen handel was daarbij ten strengste verboden, en tot voorkoming van misbruiken moest ieder der hoofden van Sambas aan den assistent-resident binnen drie maanden opgave doen van het aantal der huizen en hunne bewoners, die tot zijne apanagie behoorden, alsmede van de namen der daarover gestelde Pembakals, wier keuze, schoon van de gemeenten uitgaande, door hunne goedkeuring moest bekrachtigd worden. Die Pembakals moesten niet slechts voor de regeling der heerendiensten, maar tevens voor de handhaving van rust, orde en veiligheid zorg dragen, verdachte personen opvatten en aan den assistent-resident uitleveren, van gepleegde misdrijven aan dien ambtenaar berigt zenden, de daders opsporen, gewapende zamenkomsten beletten, toezigt op de vreemdelingen houden, en geschillen in zaken van geld of goed ter waarde van ƒ 20 en daar beneden zonder beroep, ter waarde van ƒ 20 tot ƒ 50 onder beroep op den assistent-resident afdoen, mits altijd in tegenwoordigheid van den dorpspriester. Elken kampongsbewoner werd het regt toegekend zich bij den assistent-resident over den Pembakal te beklagen, terwijl de rijksgrooten elk in hunne apanagie, en de Sultan en assistent-resident in het geheele rijk, voor de gelijkmatige werking dezer verordeningen werden verantwoordelijk gesteld [2]).

Den 12den Augustus vaardigde de heer Ritter eene publicatie uit tot regeling van den toestand en de belangen der Dajaks, in het rijk van Sambas gevestigd. Met afschaffiing aller andere belastingen werd hun een hassil opgelegd van ƒ 10 's jaars per lawang, ten behoeve der rijksgrooten of leden der vorstelijke familie wien zij als apanagie waren toegewezen, en in de eerste maand na den oogst, hetzij in geld of in producten te voldoen. Mogten zij door een slechten

---

[1]) Zie daarover boven, bl. 327.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 153—164.

oogst of andere rampen buiten staat zijn de belasting te betalen, dan zouden de daarop regt hebbenden den assistent-resident en den Sultan daarvan kennis geven, die alsdan eene commissie van twee mantries zouden benoemen om den staat van zaken op te nemen, terwijl naarmate hunner bevinding eene vermindering der belasting voor dat jaar zou worden toegestaan. Ieder daarentegen die méer dan de bepaalde som van de Dajaks vergde, zou zijne apanagie verliezen. Alle Dajaks die de belasting geregeld betaalden, zouden als vrije lieden worden aangemerkt, maar die daaromtrent in gebreke bleven, volgens oud gebruik, de slaven worden van hunnen meester, die hen tot huisselijke diensten kon noodzaken. Hij echter die een Dajak in Sambas geboren, tot den uitvoer als slaaf verkocht, zou gestraft worden met geesseling, brandmerk en vijf jaren dwangarbeid of verbanning, naar gelang der omstandigheden. Bij de verdeeling der apanagiën zou geen verhaal worden toegestaan ten aanzien van verhuizingen of wegloopingen die vroeger hadden plaats gehad, maar zoo zij in het vervolg weder voorkwamen, zou de verhuisde of weggeloopen Dajak aan zijn wettigen heer worden uitgekeerd, en gestraft worden even als hij die verzuimd had de belasting te voldoen. De verschillende hoofden zouden aansprakelijk zijn voor het gedrag der door hen over de Dajaks gestelde Pembakals, en hunne namen aan den assistent-resident opgeven, die daarvan een register zou aanleggen. Deze Pembakals werden tevens belast met de politie onder het onmiddellijk toezigt van den assistent-resident, wien zij alle verdachte personen, vagebonden en de zoodanigen die zich aan knevelarij jegens de Dajaks schuldig maakten, moesten uitleveren. Op laatstgemeld misdrijf werd eene straf gesteld van 100 rottingslagen en twee jaren dwangarbeid of verbanning, naar gelang van omstandigheden. De handel met de Dajaks werd voor een ieder opengesteld, terwijl ten strengste verboden werd hun daarbij eenigen dwang aan te doen. Alle reclames, uit de verwarring spruitende waarin de apanagiën langen tijd verkeerd hadden, moesten binnen twee maanden worden vereffend. De Sultan en rijksgrooten werden gelast, de onderlinge geschillen der Dajaks in der minne bij te leggen en het koppensnellen tegen te gaan. Ten opzigte der verantwoordelijkheid voor de uitvoering dezer bevelen, werd eene gelijkluidende bepaling met die der vorige publicatie vastgesteld [1]). 1838.

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 140—152.

1833. Bij publicatie van den 22sten Augustus werden nog eenige bepalingen gemaakt ten aanzien der heerendiensten door de bevolking der hoofdnegerie te bewijzen, waarin groote verwarringen ontstaan waren uithoofde van het Maleisch gebruik dat bij huwelijken de man zijn intrek neemt in het huis van zijn schoonvader [1]). In overleg met den Sultan en zijne rijksgrooten verordende de heer Ritter, dat, zoo de Sultan of assistent-resident lieden noodig hadden om ten behoeve van het rijk of het Gouvernement dienst te doen als roeijers of anderzins, deze zouden worden aangevraagd bij den Pangeran Bandhara, die het aangevraagde getal bij een gelijkmatigen overslag uit al de kampongs zou oproepen; en dat zoo een der hoofden met de uitvoering eener commissie mogt belast worden, hij de diensten zou mogen vergen van alle mannelijke bewoners der onder zijne bevelen staande kampong, alsook van de zoodanigen die wegens hun huwelijk naar eene andere kampong verhuisd waren, maar dat voor de publieke werken en in zaken de politie betreffende de kampongshoofden slechts beschikken konden over hen, die werkelijk in de onder hunne bevelen staande kampongs woonden. De overige bepalingen dezer publicatie hadden tot de uitoefening der politie ter hoofdplaats betrekking. De kampongshoofden werden gelast voor rust en veiligheid te waken, alle misdadigers te vatten en aan den assistent-resident uit te leveren, en twisten en geschillen over schulden zooveel mogelijk in der minne bij te leggen. Mogt dit laatste niet doenlijk bevonden worden, dan zou daarvan rapport worden gedaan aan den Pangeran Tommenggong, die ze dan òf in overleg met den Pangeran Bandhara beslissen, óf, zoo noodig, aan het oordeel des Sultans onderwerpen zou; en wat ook door dezen niet kon worden afgedaan, zou voor den landraad worden gebragt. Niemand mogt zich, om regt te verkrijgen, met voorbijgang van het kampongshoofd, regtstreeks tot den Pangeran Tommenggong of eenige andere hoogere autoriteit wenden; doch deze bepalingen zouden van geene toepassing zijn op de Chinezen en Boeginezen, wier hoofden verpligt waren van hetgeen in hunne kampongs mogt voorvallen onmiddellijk aan den assistent-resident rapport te doen [2]).

Bij publicatie van 30 September stelde de heer Ritter een reglement vast voor de heffing der nieuwe gelijkwerkende belasting

[1]) Vgl. van Lijnden N. T., bl. 629.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 175—181.

die met 1 Januarij des volgenden jaars voor alle Chinezen ter 1833.
Westkust van Borneo zou worden ingevoerd, ten einde de hoofden bijtijds in staat te stellen de noodige maatregelen te nemen. Het hoofdgeld werd voor iederen mannelijken Chinees van 15 tot 60 jaar gesteld op *f* 3.00 zilver, gelijk door den Commissaris was voorgesteld, jaarlijks in twee termijnen te voldoen. Op de plaatsen waar het Gouvernement gevestigd was, werden de kapiteins der Chinezen, in de boven- en binnenlanden de kongsie-besturen met de inning der gelden belast. Bij de verrekening mogten zij een derde der zuivere opbrengst inhouden, waartegen zij verpligt zouden zijn eene behoorlijke controle te oefenen over alle belastingschuldigen en de kosten te dragen zoowel daaruit als uit de heffing en overbrenging der gelden spruitende. Aan ieder die de belasting had voldaan, zouden zij een schriftelijk bewijs afgeven, door den assistent-resident onder wiens jurisdictie zij behoorden, geteekend, en waarop zij den naam, de woonplaats en den ouderdom van den houder en het bedrag der door hem betaalde som zouden moeten invullen. Elk belastingschuldige was verpligt dit bewijs steeds bij zich te hebben en op aanvrage der bevoegde autoriteit te vertoonen, daar hij anders zou gerekend worden nog niets betaald te hebben en bovendien in eene boete van *f* 25 zilver vervallen zou. Een belastingschuldige van woonplaats veranderende, moest dit bewijs onmiddellijk vertoonen aan den kapitein of de kongsie onder wier ressort hij zich vestigde, of verviel in dezelfde straf. Aan geen belastingschuldigen Chinees zou vergunning verleend worden om naar zijn vaderland terug te keeren, tenzij hij bewijzen kon het hoofdgeld sedert zijne invoering en ook over het geheele loopende jaar behoorlijk te hebben betaald. Alle Chinezen die den ouderdom van 60 jaar bereikt hadden, en de pas aangekomen Chinezen, van wie over het loopende jaar geene belasting mogt gevorderd worden, zouden, om van onaangenaamheden bevrijd te zijn, van de kapiteins of kongsies een bewijs van hunnen vrijdom ontvangen [1]. De prijs der passen voor de repatriërende Chinezen werd door den resident wel gehouden op het bedrag van *f* 64, doch voor kinderen beneden 15 jaar met de helft verminderd. Zoowel deze wijziging als het reglement op het hoofdgeld, werd door de hooge regering bij besluit van 1 Januarij 1834 goedgekeurd [2].

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 168—174.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 381.

1833. De regeling der kleine posten te Mampawa en Tajan werd mede in den loop des jaars overeenkomstig de voorschriften van den Commissaris tot stand gebragt. Zij had plaats op den zuinigsten voet en naar het beginsel dat de kosten door de inkomsten van elken post moesten gedekt worden. De vroeger zoo aanzienlijke post te Mampawa bestond nu uit een inlandsch gezaghebber met vier oppassers, waarvan de gezamenlijke kosten nog geene *f* 2000 's jaars beliepen. De inkomsten bestonden hoofdzakelijk uit den zoutverkoop, de hoofdgelden der Chinezen en de heffing van *f* 2 per lawang van de regtstreeks onder het Gouvernement gestelde Dajaks van Sanking en Sembaja, wier aantal toen op 200 huisgezinnen geschat werd, doch in 1837, volgens eene nota van den gezaghebber, tot 80 huisgezinnen was gedaald. Met uitzondering eeniger afgeleefde grijsaards bevonden zich daar toen ook in het geheel geene Chinezen meer. Te Mampawa was de heffing der regten, gelijk te Tajan die der tollen, door de nieuwe bepalingen omtrent den handel vervallen [1]).

Onze post te Landak was van eenig meerder belang, waarom wij ook iets langer bij zijne reorganisatie zullen verwijlen. Wij hebben gezien dat de stukken betrekkelijk de organisatie van 1831 in handen van den Commissaris Francis waren gesteld; zijne bevelen, bij besluit van 29 April 1833, noodzaakten thans den heer Ritter een groot deel van hetgeen hij toen had opgebouwd, zelf weder af te breken. Bij publicatie van 9 December werden de bepalingen omtrent de diamant- en goudmijnen weder ingetrokken en de handel in goud en diamanten voor iedereen vrijgesteld. Ieder mogt voortaan in het Landaksche goud en diamanten graven waar hij verkoos, de Maleijers en Dajaks met schriftelijke vergunning van den Panembahan en tegen betaling aan dien vorst van *f* 4 's jaars voor elken werkman, de Chinezen met vergunning van den regent en tegen betaling van *f* 6 voor elken arbeider tot een getal van 75 in ééne mijn, en van *f* 4 voor elken boven dit getal. De belasting der Dajaks werd van 40 gantangs rijst in *f* 5 zilver per lawang veranderd. Het verbod aan vreemde handelaren om hooger dan Landak op te varen, werd gehandhaafd.

Bij besluit van 10 December werd de intrekking van den post

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 308, 381. De organisatie van Mampawa werd goedgekeurd bij resolutie van 16 Maart 1834.

zooals hij tot dusverre bestond, met 1 Januarij 1834 bepaald, en daarentegen een nieuwe verordend, geheel uit de inkomsten des lands te bekostigen. Deze werden berekend op ƒ21.600, waartegen de nieuwe post, bestaande uit een regent, een schrijver en 13 oppassers, met inbegrip der schadeloosstellingen aan den Panembahan en rijksgrooten ten bedrage van ƒ14,500, op ƒ18,698 geraamd werd. Aan Pangeran Pakoe Negara bleef het gezag als regent opgedragen; maar zijne instructie werd door eene andere vervangen, bij welke hij gelast werd in het beheer der Chinezen het gevoelen van hunne hoofden te vragen en dien overeenkomstig te handelen. Voor het overige vervielen de artikelen den goud- en diamanthandel betreffende, en ondergingen die omtrent de inning der belastingen de wijziging, door de nieuwe verordeningen op dat stuk gevorderd [1]. Bij schrijven van 18 December berigtte de heer Ritter aan den kapitein-kommandant der troepen dat de organisatie van Mampawa, Tajan en Landak was geregeld, waarom hij hem verzocht als nu de detachementen, op de beide laatste plaatsen aanwezig, te doen inrukken [2]. 1833.

De post van assistent-resident van Pontianak was, met het oog op de aanstaande verdeeling der residentie Borneo's Westkust in twee van elkander onafhankelijke assistent-residentiën, reeds voorloopig aan een der ambtenaren [3]) opgedragen, toen, bij een schrijven van 23 December, de heer Ritter aan de hooge regering kennis gaf, dat hij, daar het tijdstip der splitsing nu nabij was, de regeling der établissementen te Sambas en Pontianak, bij besluit van den adjunct-Commissaris-Inspecteur van 19 April voorgeschreven, niet langer had willen uitstellen; dat hij den Gouverneur-Generaal reeds bij missive van 18 Julij verzocht had, de ontbrekende ambtenaren te zenden; dat deze evenwel nog niet waren aangekomen, en hij daarom de werkzaamheden zoodanig onder de aanwezigen had verdeeld, dat aan de verordeningen van het Gouvernement voor-

[1]) De stukken betreffende de organisatie van Landak zijn bij mijne verzameling Off. Stukk. in losse afschriften gevoegd.

[2]) Off. Stukk. HS., bl. 308.

[3]) In den Almanak en naamregister voor 1834 komt hij niet voor, naar ik denk omdat met den aanvang des jaars de heer Ritter nog als Resident ter Westkust beschouwd werd. Doch in stukken uit het laatst van 1833 en het begin van 1834 (en zoo ook bij Ritter A., bl. 451 v.) wordt telkens van den „waarnemenden assistent-resident van Pontianak" gesproken, maar toevallig vind ik nergens zijn naam genoemd.

1833. loopig had kunnen voldaan worden. Voor de meerdere werkzaamheden daardoor veroorzaakt, had hij aan de assistent-residenten van Sambas en Pontianak ieder *f* 100 's maands toegestaan. Deze handelingen werden, na aan het oordeel van den Commissaris Francis onderworpen te zijn, bij resolutie van 3 April 1834 goedgekeurd [1]).

Het gewigtig werk der reorganisatie was dus, voor zoo ver de omstandigheden gedoogden, binnen den bepaalden tijd naar behooren volbragt. Ik moet er alleen nog bijvoegen dat de heer van den Bosch, bij besluit van den 3den October 1833, de bepalingen omtrent de vrijstelling der havens van Sambas en Pontianak nader aanvulde door voor te schrijven, dat alle bestaande verordeningen ten aanzien van de vaart en den handel tusschen de vrije haven van Riouw en de overige Nederlandsch-Indische havens onderling, ook van toepassing zouden zijn op het handelsverkeer dier havens met Sambas en Pontianak, en dat de ontvangers der regten op beide laatstgenoemde plaatsen zouden vervangen worden door havenmeesters, aan wie de ontvangst der ankeragie-gelden en van eene belasting op de Chinesche vaartuigen ten behoeve van het Chinesche hospitaal te Batavia zou zijn opgedragen [2]). Ook werd, bij besluit van den 28sten October, aan den heer Ritter te kennen gegeven dat de hem vroeger verleende magtiging om aan de suikerplanters voorschotten te geven, als ingetrokken moest beschouwd worden [3]).

1834. De taak van den heer Ritter op Borneo's Westkust was thans afgedaan. Hij bleef echter nog geruimen tijd te Pontianak vertoeven, terwijl de waarnemende assistent-resident, in het begin van 1834, in het belang van den binnenlandschen handel een togt naar Sintang ondernam. Om den indruk van dezen maatregel te verhoogen, liet zich die ambtenaar door bijna al de inlandsche en Chinesche hoofden van Pontianak, ook den groot-kapitein van Mandor niet uitgezonderd, met hun talrijk gevolg vergezellen, zoodat de geheele stoet uit meer dan 800 personen bestond. Men vond Sintang in den rampzaligsten toestand: er woedde een hevige hongersnood, en een groot gedeelte der bevolking waarde als levende geraamten om de Pontianaksche vaartuigen. Niettegenstaande de assistent-

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 293—298.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 262—272, Staatsbl., no. 65.
[3]) Off. Stukk. HS., bl. 366.

resident aan zijn gevolg de strengste bevelen had gegeven om zich niet met slavenhandel in te laten, was hij zelf de eerste die daarvan afweek. Eene geheel uitgeputte Dajaksche vrouw, met een zuigeling aan de borst, wierp zich aan zijne voeten en smeekte hem, haar en hare vijf kinderen van een wissen dood te redden, door hen te koopen en naar Pontianak mede te voeren. Door medelijden bewogen, kocht de assistent-resident het geheele gezin voor *f* 150; doch op de terugreis bezweken reeds twee der door langdurig gebrek verzwakte kinderen. De moeder stierf met twee andere te Pontianak, en alleen het oudste kind, een jongen van ongeveer 12 jaren, bleef in het leven en werd een vlugge huisbediende. Bij zijn vertrek van Pontianak, tegen het einde des jaars, gaf de waarnemende assistent-resident dezen knaap aan den luitenant Linkhard ten geschenke, wien hij naar Java volgde; maar toen, in 1836, diens bataillon te Samarang naar Padang werd ingescheept, verdween hij eensklaps, zonder dat men immer weder iets van hem vernomen heeft. Zijn heer vermiste niets en zelfs zijne eigene goederen had hij achtergelaten [1]). 1834.

Toen de waarnemende assistent-resident zijne zaken te Sintang geëindigd had, keerde hij met zijn gevolg onverwijld naar Pontianak terug en bereikte op den avond van den eersten dag het Chinesche gehucht Soengei Aja. Men wilde hier overnachten, en de praauwen werden te dien einde aan een houten vlot vastgemaakt, waarbij de groot-kapitein van Mandor zijn vaartuig naast dat van den assistent-resident legde. In dit vaartuig bevonden zich drie Dajaksche vrouwen, eene moeder en twee dochters, die hij gekocht had, en die aan hare smart over het verlaten van den geboortegrond in luide jammerkreten lucht gaven. Eensklaps ontstaat er een vreesselijk rumoer. De Dajaksche moeder grijpt een parang die onder haar bereik ligt, brengt aan een der Chinezen in het vaartuig een geduchten houw op het hoofd toe, zoodat hij op den bodem der bandong in zijn bloed ligt te spartelen, kwetst nog een drietal Chinezen die haar grijpen en ontwapenen willen, springt op het vaartuig van den assistent-resident, vandaar op het vlot en eindelijk op den wal over, en verliest zich met de beide op hare hielen volgende dochters in de duisternis. Terwijl zich de kreet van amok! amok! doet hooren, grijpt elk naar zijne wapens en haast men zich bij fakkellicht de

---

[1]) Ritter A., bl. 451—453.

1834. ongelukkigen op te sporen, ten einde verdere rampen te voorkomen. Ten laatste vindt men ze op een klein grazig plein voor den tei-pekong. De moeder zwaaide met de parang in het rond, zoodat niemand haar durfde genaken, terwijl hare dochters, op de hurken neêrgezegen, hare knieën omvat hielden. Men sloot een kring om haar, de punten der gevelde pieken haar tegenhoudende, maar zonder dat het eenige uitwerking op haar oefende. Men trok zich terug en trachtte haar door toespraken en beloften tot bedaren te brengen, maar even vruchteloos. Toen men eindelijk, uit vrees dat zij ontsnappen zou, den kring weder nader om haar sloot, wierp zij zich schuimbekkend en knarsetandend op de pieken, doorhieuw met haar parang eenige schachten, waarbij zij ook aan de eigenaars ligte wonden toebragt, maar vond ten laatste, door eene der pieken doorboord, een bloedigen dood. De Dajaksche vrouw had zich vreesselijk gewroken. De Chinees dien zij had neêrgeveld, en die na weinige oogenblikken den geest gaf, was voor jaren de belager harer eerbaarheid, de moordenaar van haren man geweest; op zijn verzoek had de groot-kapitein de drie vrouwen als slaven gekocht, en de vreugde die hij had uitgedrukt over de gelegenheid van zich op de dochters over de versmading der moeder te kunnen wreken, was de oorzaak van zijn rampzalig uiteinde.

De dochters werden met de meeste menschlievendheid behandeld en door den groot-kapitein naar Mandor medegevoerd, en nog voor zijn vertrek van Pontianak vernam de heer Ritter dat zij, aan gegoede Chinezen gehuwd, een stil en gelukkig leven leidden [1]).

Inmiddels had in de noordelijke residentie eene andere gebeurtetenis plaats, die den waarnemenden assistent-resident van Sambas in niet geringe verlegenheid bragt. Ofschoon de nieuwe overeenkomsten met de Chinezen hunne havens voor allen handel behalve den kusthandel gesloten hadden, werd in Februarij 1834 te Singapoera het berigt gebragt, dat zij zeer begeerig waren om in blijvende handelsbetrekking met die Britsche vrijhaven te komen. Eenige kooplieden van Singapoera, meest Chinezen, besloten daarop een grooter schip naar Sinkawang uit te rusten. De Britsche schooner Stamford werd met opium, thee en andere artikelen geladen, om voor stofgoud te worden ingeruild, en het bevel daarover gegeven aan een

---

[1]) Ritter A., bl. 453—460. Ik heb dit verhaal zoo goed mogelijk ontdaan van het romantisch kleed, waarin het door den heer Ritter gehuld is.

ervaren reiziger en bekwaam schrijver, dikwijls in deze bladen aangehaald, den heer George Windsor Earl. Het vaartuig hield naauwelijks 80 ton last en was bemand met 8 Chinezen en 35 Javanen. De heer Earl vernam dat de Chinesche kust tusschen Sambas en Pontianak in 1827 door een Britsch schip bezocht was, doch kon zich geene inlichtingen omtrent de gesteldheid des lands en het vaarwater verschaffen. 1831.

Den 1sten Maart van Singapoera onder zeil gegaan, zeilde de heer Earl den 7den langs het eiland Lomboekoetan en ankerde des nachts op de kust van Borneo in eene baai, waaraan hij verwachtte de negerie Sinkawang te zullen vinden. Hij kon echter des morgens geen spoor van bewoners ontdekken. De haven was van alle zijden zoodanig door amphiteatersgewijs omhoog rijzend land ingesloten, dat zij een binnenlandsch meir scheen te zijn, en de volkomen effenheid van het water vermeerderde dezen schijn. Tegenover het schip vertoonde zich een smalle kreek, die de heer Earl, van twee Chinesche tolken vergezeld, met de sloep opvoer, in de hoop van hare oevers bewoond te vinden. Zijn voortgang werd weldra gestremd door eene barrikade van palen, met eene opening van vier voet in het midden, die kleine kano's door kon laten. Het duurde ongeveer een half uur, eer zij deze hindernis genoegzaam hadden uit den weg geruimd om den togt te kunnen vervolgen; maar op geruimen afstand vonden zij andermaal zulk eene barrikade met de overblijfselen van eene ontmantelde benting. Kaaimans in de rivier en tallooze apen in 't geboomte langs de oevers waren de eenige levende wezens die zij aantroffen.

Nadat zij de kreek omtrent twee palen waren opgevaren, vonden zij eene hut waarin twee Chinezen zich met het koken van zeewater om zout te winnen bezig hielden. Van hen vernamen zij dat deze kreek de Soengei Raja was en dat Sinkawang aan eene dergelijke omtrent 15 palen verder noordwaarts was gelegen.

De reizigers keerden daarop ten spoedigste naar den schooner terug, ligtt'en het anker en wendd'en den steven noordwaarts. Tegen den avond ontdekten zij eene kleine opening, die zij voor de kreek van Sinkawang hielden. Wegens de ondiepte waren zij genoodzaakt op vier palen afstands te ankeren. Den volgenden morgen wilde zich de heer Earl met de sloep aan land begeven, hetwelk een dikke mist aan zijne blikken onttrok. Bij zijne nadering hoorde hij eene menigte stemmen een hem welbekend Maleisch

1834. lied aanheffen, en weldra bleek het dat zij voortkwamen van twee groote oorlogspraauwen, die in den mond der rivier lagen. Toen de bemanning de vreemdelingen bespeurde, begon zij op hare gongs te slaan. De heer Earl vreesde eerst in handen der zeeroovers gevallen te zijn, maar werd welhaast door het gezigt der Hollandsche kleuren gerustgesteld. Er was echter geen Europeaan aan boord, maar de bevelhebber, een Maleijer van Lingga, onderrigte hem dat hij onder de bevelen van den assistent-resident van Sambas stond. Hij ontraadde hem ten sterkste Sinkawang te bezoeken en schilderde hem de Chinezen als zeer woest en ongastvrij af. Toen hij echter bemerkte dat de heer Earl zich hierdoor niet liet afschrikken, bood hij aan hem te vergezellen en plaatste zich in zijne sloep, terwijl hij zich door eene welbemande boot van zijn eigen vaartuig liet volgen.

Zij voeren nu de kreek, welker oevers met ondoordringbaar bosch bedekt waren, omtrent drie palen ver op, en bereikten toen Sinkawang, waar zij in het kongsie-huis slechts één man en twee vrouwen vonden, van welke de eerste zich dadelijk op weg begaf om de hoofden van de komst der vreemdelingen kennis te geven. Drie hunner verschenen weldra, gevolgd door een aanzienlijk deel der bevolking, en verzochten den heer Earl zich in een grooten leunstoel te plaatsen, die bij een beeld hunner godheid aan het boveneinde der kamer stond, waarna zich de hoofden en tolken in stoelen vóór hem plaatsten. De heer Earl gaf het oogmerk zijner komst te kennen, en vroeg hun of zij geneigd waren om met hem te handelen. Het geschreeuw der half-naakte Chinezen, die zich allen in de beraadslaging mengden en elkander te overschreeuwen trachtten, werd onzen reiziger ten laatste zoo onaangenaam, dat hij zich verwijderde onder voorwendsel van de stad te willen gaan bezien. Toen hij het huis verliet, zag hij den bevelhebber der kruispraauwen met zijn gevolg aftrekken; het was hem voorgekomen dat hij gedurende zijn verblijf in het kongsie-huis niet geheel op zijn gemak was geweest, en dat de Chinezen hem daar ongaarne gezien hadden, waarvan de verstoorde blikken, die zij op hem wierpen, getuigenis gaven.

Bij zijne terugkomst in het kongsie-huis werd de heer Earl ontvangen met drie kanonschoten, eene begroeting die hem bij zijne eerste komst slechts daarom niet was ten deel gevallen, dewijl men er niet op was voorbereid. Er werd nog druk gesproken, maar het

rumoer hield op toen hij de zaal binnentrad en de secretaris der kongsie hem weder naar den grooten stoel geleidde. Hij vernam nu dat de Hollanders allen handel tusschen de Chinezen en vreemde landen anders dan over hunne vestigingen te Pontianak en Sambas verboden hadden, dat de kongsie uit vrees van eene vredebreuk met hen de haven niet durfde openen, maar dat zij hem aan den anderen kant met veel weêrzin zouden zien vertrekken, daar een regtstreeksch verkeer met Singapoera lang tot hunne wenschen behoord had. Zij stelden hem voor, het gevoelen van den kapitein te Montrado te gaan vragen, doch dewijl daarmede een uitstel van ten minste vier dagen verbonden was, besloot de heer Earl zich liever naar Sambas te begeven en te beproeven of hij met den resident in eenige schikking treden kon. Al de vergaderde Chinezen vergezelden hem naar de boot en drukten den wensch uit dat hij spoedig mogt terugkeeren. Bij het uitvaren der kreek bemerkte hij dat eene boot van de kruispraauwen was afgezonden om den resident te Sambas van zijne komst te onderrigten. 1834.

Zoodra de heer Earl den schooner weder bereikt had, zette hij koers noordwaarts tot voor den mond der Sambas-rivier, die hij den 12den Maart, vergezeld van vier man en een Chineschen klerk, in eene boot opvoer. De nacht overviel hen eer zij den mond der Kleine-rivier bereikten; maar ofschoon zij slechts zeer onvolkomen omtrent hunnen weg onderrigt waren, vermeden zij gelukkig het gevaar van te verdwalen, en bereikten, na 17 uren roeijens, in den vroegen morgen de hoofdstad. Onze reiziger vond den heer Romswinckel te huis en vernam van hem dat hij, volgens zijne instructie, zijn regtstreeksch verkeer met de Chinezen te Sinkawang niet mogt toelaten; maar hij bood hem de meest mogelijke hulp aan, zoo hij zijn schip naar Sambas wilde brengen, welke haven kort te voren voor schepen van alle natiën geopend was. De heer Earl liet daarop zijn Chineschen klerk naar de gesteldheid der markt vernemen, en daar het rapport gunstig luidde, besloot hij aan de uitnoodiging van den resident te voldoen. Hij verliet Sambas in een klein jagt, dat aan den heer Romswinckel behoorde, en toen hij den volgenden dag met den schooner in den mond der rivier kwam, vond hij den resident zelven daar, aan boord van het jagt, om hem af te halen. De beide schepen voeren nu te zamen de rivier op, en den volgenden morgen ging de heer Earl bij den resident aan boord om het ontbijt met hem te gebruiken.

1834. Den 15den Maart ankerde de schooner op de hoogte van het fort, onder een salvo van negen schoten, die met zeven van het fort werden beantwoord. De Britsche reiziger gebruikte het middagmaal bij den resident met de officieren van het garnizoen, en werd gedurende den ganschen tijd van zijn verblijf te Sambas met beleefdheden overladen. Vooral vond hij veel behagen in den omgang van den officier van gezondheid Benant, een Franschman, wiens kunde en wellevendheid zeer hoog door hem gewaardeerd werden. Hij bragt een bezoek aan den Sultan, die hem vele vragen deed betreffende Singapoera en de Engelschen; deed, in gezelschap van den heer Benant en een luitenant met eenige soldaten, een togt de rivier op om een orang-oetan op te sporen, die door eenige Maleijers gezien was, maar zich niet liet betrappen; en woonde in het begin van April een feest bij, door den assistent-resident aan den Sultan en al de Pangerans gegeven, met wier onhandigheid in het gebruik van mes en vork hij zich niet weinig vermaakte. Vóór de veranda was een tijdelijk gebouw opgerigt, om tot schouwtooneel te dienen. Eenige Javanen maakten muzijk, terwijl een troep Maleijers van Singapoera, kort te voren ter gelegenheid van het huwelijk van een der Pangerans overgekomen, in potsierlijke maskers allerlei grappen vertoonde, die de in grooten getale zaamgevloeide toeschouwers zeer schenen te vermaken.

Inmiddels was het slecht gegaan met de handelszaken. De Sultan, als pachter van de opium, had, kort na de komst van den heer Earl, een bode gezonden aan den kapitein van Montrado, met verzoek dat, zoo hij iets noodig had van de goederen door den schooner aangebragt, hij een vertrouwd persoon naar Sambas zou zenden om over den aankoop te onderhandelen. Doch de kapitein wilde hiervan niet hooren, en het scheen zijne taktiek te zijn om zoo min mogelijk gemeenschap met Sambas te onderhouden. Het was nu bijna half-April en de Chinezen bleven steeds weigerachtig. De heer Earl, die niet gaarne eene vergeefsche reis wilde gemaakt hebben, trachtte den resident te beduiden dat hij, daar nu zijn schooner geruimen tijd te Sambas gelegen had, geen inbreuk zou maken op het voorschrift, dat schepen niet van Sambas of Pontianak komende, uit de Chinesche haven weerde, indien hij thans naar Sinkawang terugkeerde. De resident scheen geneigd te zijn den heer Earl zoo veel mogelijk voort te helpen, en na langdurige discussie gaf

hij toe [1]), waarop de Stamford den 15den April van Sambas de rivier afvoer. De resident had de stad een paar dagen te voren verlaten, om een sampan-poekat van Singapoera te gaan aanhouden, die de Soengei Raja was binnengeloopen. De heer Earl ontmoette hem op zijn terugtogt in den mond der rivier. Het genomen vaartuig was met 30 Chinezen bemand, en voerde eene lading welker waarde meer dan 10.000 Spaansche matten bedroeg. Schip en lading werden verbeurd verklaard en, nog voor de heer Earl de Westkust verliet, openbaar verkocht [2]). 1834.

Toen de heer Earl den 18den April te Sinkawang terugkeerde, vond hij daar een brief van den kapitein van Montrado, met eene uitnoodiging om in persoon naar de hoofdstad te komen, die hem te meer verraste daar men hem te Sambas verzekerd had dat de Chinezen noch Europeanen noch Maleijers in hun gebied wilden toelaten. Diensvolgens begaf hij zich des anderen daags vroeg op weg, vergezeld van 6 Chinezen, gezonden om hem af te halen, zijne beide tolken en twee koelies om de bagaadje te dragen. Toen hij daar, na een vermoeijenden togt, te drie ure in den namiddag aankwam, werd hij, hoewel het hard regende, door den kapitein en eenige andere leden des bestuurs in plegtgewaad aan de deur van het kongsie-huis ontvangen en met drie kanonschoten begroet. Hun gesprek was pantomimisch, daar de tolken nog niet gekomen waren en niemand van de kongsie een woord Maleisch scheen te verstaan. Dit verhinderde niet dat den gast het beste vertrek tot verblijf aangewezen en hem de meest mogelijke beleefdheden betoond werden. Inmiddels waren in alle rigtingen boden naar de mijnwerken gezonden om de bestuurders tot eene algemeene vergadering op te roepen. Zij kwamen den volgenden dag, ten getale van omstreeks 50, in de groote zaal van het kongsie-huis bijeen, en begaven zich, na een half uur beraadslaging, gezamenlijk naar het vertrek van den heer Earl, wien de kapitein te kennen gaf dat zij waren overeengekomen de haven van Sinkawang voor hem te openen, en hoopten dat zijne komst het begin van een druk verkeer met Singapoera zijn zou.

---

[1]) Dit komt mij onbegrijpelijk voor. Het besluit van 18 Februarij 1833 zegt duidelijk, dat, na 1 Januarij 1834, aan geene vaartuigen, niet te huis behoorende onder de jurisdictie der Nederlandsche autoriteiten ter Westkust van Borneo, veroorloofd zal zijn op eenige haven dier kust, behalve Pontianak en Sambas, handel te drijven.

[2]) Earl, p. 198—238.

1834. De heer Earl was aanvankelijk voornemens te Montrado te blijven totdat de Chinezen der meer verwijderde districten den tijd zouden hebben om zich naar de zeehaven te begeven. Maar de tijding hem in den nacht van den 20sten gebragt, dat zich een aantal praauwen van Ilanons op de kust had vertoond, maakte hem zoo ongerust, dat hij, in weêrwil der geweldigste stortregens, die plaats den volgenden morgen in overhaasting verliet om naar den schooner terug te keeren. De kapitein was zeer teleurgesteld, daar hij zich juist met de toebereidselen voor een feest voor dien dag bezig hield.

De ongerustheid van den heer Earl vermeerderde niet weinig, toen hij op zijn togt van tijd tot tijd met grof geschut hoorde schieten; doch toen hij Sinkawang bereikt had, bleek hem dat de Ilanons zuidwaarts waren gestevend, en dat de schoten door de kruispraauwen gelost waren, met het oogmerk om de roovers schrik aan te jagen. Evenwel was op den schooner alles tot verdediging gereed gemaakt.

De Britsche koopman was vóór zijn vertrek van Montrado met den kapitein overeengekomen dat hij den verkoop zijner waren tot den 24sten April zou uitstellen, zoodat alle kooplustige Chinezen den tijd zouden hebben zich te Sinkawang te verzamelen en de een niet zou kunnen wanen boven den ander bevoorregt te zijn. Ten bestemden dage begaf zich de heer Earl naar het kongsie-huis, waar hij eene groote menigte verzameld vond, bezig om hunne namen en de hoeveelheid die zij van elk artikel verlangden, aan den secretaris op te geven. Hierop werd een hunner gemagtigd om de geheele lading te koopen, en vervolgens de goederen, in evenredigheid tot ieders vraag, onder de belanghebbenden te verdeelen. Dit scheen het eenige middel om ongeregeldheden te voorkomen, daar anders hij die poogde zich van eenige goederen, inzonderheid van opium, bij uitsluiting meester te maken, zijn leven niet zeker zou zijn.

De verkoop begon met de opium, die als het belangrijkst artikel beschouwd werd, en waarvan 20 kisten voorhanden waren. Eene mat werd op den grond gespreid, en een stoel voor den heer Earl aan het oppereinde geplaatst, terwijl een zijner tolken, die de rol van klerk vervulde, aan zijne voeten, en de kooper, door de kolonisten aangesteld, aan het andere einde van de mat op den grond plaats nam. Beiden waren voorzien van een houten vorm, over welken verschillende staven lagen, waaraan kleine houten ballen waren geregen. Deze toestel, tot het maken van berekeningen gebrui-

kelijk, werd nu gebezigd om vraag en aanbod te doen, zonder dat een woord daarbij gesproken werd, behalve wanneer de verkooper den heer Earl van den geboden prijs onderrigtte, terwijl de blikken en gebaren der toeschouwers de levendigste belangstelling uitdrukten. Na twee vervelende uren was de koop gesloten, die den heer Earl eene winst opleverde van 80 pond sterling de kist, waarvan hij echter 30 pond per kist aan den opium-pachter te Sambas moest uitkeeren. Eenige visschersbooten werden aan boord van den schooner gezonden om de opium af te halen; het overige der lading werd gedurende hare afwezigheid in korten tijd verhandeld. 1834.

Toen de opium aankwam ontstond er een geweldig rumoer onder de koopers; zij verdrongen zich om de eerste kist die aan wal werd gebragt, eischten dat zij onmiddellijk zou geopend worden, en drongen een der hoofden bijna dood, die hunne onstuimige drift poogde neêr te zetten. De lijst van den secretaris toonde eene vraag voor ongeveer 100 kisten, en er heerschte niet weinig ontevredenheid, toen het bleek dat er slechts 20 voorhanden waren. De heer Earl stelde nu voor, aan de verstwonenden het eerst hun aandeel uit te reiken; de opvolging van dien raad had het bewaren der orde ten gevolge.

Nadat de geheele lading was afgeleverd, vertrok de schooner op den 28sten April naar het eiland Kabong [1]), om ballast en water in te nemen; terwijl eenige der tot de bemanning behoorende Chinezen aan wal bleven, om het stofgoud na te zien en in ontvangst te nemen, dat in ruil voor de lading bedongen was. Toen de heer Earl den 30sten te Sinkawang terugkeerde, vernam hij dat de resident van Sambas, gedurende zijne afwezendheid, die plaats met zijne flottilje bezocht en zich over zijn bezoek te Montrado hoogst ontevreden betoond had. De geheele hoeveelheid stofgoud was nog niet afgeleverd, en de heer Earl zag zich ten laatste, door de onwilligheid der kongsie van Sinkawang, tot de opoffering van omtrent 100 pond sterling genoodzaakt. Den 4den Mei ligtte hij het anker, maar terwijl hij daarmede bezig was, kwam een bootje met drie Chinezen bij hem aangieren, die tot de bemanning der door den resident aangehouden sampan-poekat behoord hadden, en dringend verzochten dat hij hen naar Singapoera zou medenemen. Zij verhaalden hem tevens dat 14 andere Chinezen, die bij de vermeestering der

[1]) Vgl. het aangemerkte D. I, bl. 109, noot 1.

1834. sampan in de bosschen gevlugt waren, dien morgen Soengei Raja verlaten hadden om hem hetzelfde verzoek te doen; en in weêrwil van het daardoor veroorzaakte oponthoud, besloot hij ook hun zijne goede diensten te bewijzen. Den 15den Mei had de Stamford de plaats zijner bestemming bereikt [1]).

»Deze expeditie," zegt de heer Earl, »was uit een geldelijk oog-»punt volkomen geslaagd; maar in stede dat zij tot een onafge-»broken verkeer tusschen Singapoera en westelijk Borneo zou ge-»leid hebben, bewezen de omstandigheden van mijn verblijf ter »kust maar al te duidelijk, dat, ten gevolge van de ijverzucht der »Hollandsche autoriteiten, zulk een verkeer niet met eer en voor-»deel voor de betrokken partijen kon worden voortgezet. De ver-»drietelijkheden waaraan ik onderworpen werd, waren zoo groot, »dat ik, de rivier van Sambas naauwelijks ingevaren, op het punt »stond om naar Singapoera terug te keeren, en daarvan slechts »werd teruggehouden door het groot verlies, 't welk dit aan mijne »committenten zou berokkend hebben. Van het oogenblik der in-»vaart tot aan mijne komst te Sambas werd de schooner onophou-»delijk óf door den resident zelven óf door de bemanning der »kruispraauwen gadegeslagen, en na 14 dagen vertoevens vóór de »stad werd hij door den resident in persoon (wel is waar onder »vele verontschuldigingen) onderzocht, ten einde de beleedigende »achterdocht der Maleische opiumpachters te gemoet te komen. Dit »hinderde mij te meer, daar ik van het eerste oogenblik gewenscht »had dat een tolbeambte aan boord zou komen, hetgeen mij voor »deze bespieding zou hebben gevrijwaard, die nog ondragelijker werd »door de pogingen om ze te verbergen. Het bezoek van den re-»sident te Sinkawang gedurende mijne afwezigheid op de Lomboekoet-»an-eilanden had klaarblijkelijk geene welwillende bedoelingen, en »waarschijnlijk had hij berouw over de mij verleende vergunning. »De zonderlinge besluiteloosheid door dien ambtenaar aan den dag »gelegd, had voor de onderneming noodlottig kunnen worden; de »loop der omstandigheden bragt echter mede dat zij die veeleer »begunstigde. Ik geloof dat hij persoonlijk mijne belangen niet »vijandig was, en dat, wanneer hij in strijd daarmede handelde, »zulks of op de aansporing van anderen, of uit vrees voor het on-»genoegen van het Opperbestuur geschiedde [2])."

[1]) Earl, p. 278—305.
[2]) Earl, p. 305—307.

De gebeurtenissen die ik hier uitvoerig verhaald heb, kunnen ons leeren dat de nieuwe bepalingen omtrent den handel het doel om de Chinezen op Borneo's Westkust met het Hollandsch gezag te bevredigen, gemist hadden, en dat onder anderen vorm dezelfde zwarigheden terugkeerden, die tot de vroegere onlusten hadden aanleiding gegeven. Slechts eene geheele openstelling aller havens, met opheffing van alle belemmeringen in den aanvoer van krijgsbehoeften, zout en vooral opium, zou vermoedelijk tot de gewenschte uitkomst kunnen leiden. De Chinezen zouden, door het vrije verkeer tot ontwikkeling hunner nijverheid geprikkeld, hunne welvaart ongetwijfeld zien rijzen, en de eisch eener matige direkte belasting zou waarschijnlijk alsdan geene bijzondere zwarigheid ontmoeten. Ik kan echter niet ontveinzen dat die vrijheid door de hebzucht zou misbruikt worden om aan de verderfelijke zucht der Chinezen naar opium op de ruimste schaal te voldoen. 1834.

De opiumpachters te Pontianak hadden niet zoodra van de verhaalde gebeurtenis kennis gekregen, of zij zonden een verzoek aan de hooge regering te Batavia om allen handel met Sinkawang ten strengste te verbieden. Het gevolg was dat de residenten ter Westkust werden aangeschreven, de bestaande verbodsbepalingen met de grootste strengheid te handhaven en dat zich geene Britsche schepen meer op Borneo's Westkust vertoonden [1]).

Omstreeks dezen tijd werd ook de vrijverklaring der havens van Sambas en Pontianak door een nieuwen maatregel weder ten halve ingetrokken. Tot wering der Britsche lijnwaden, in het belang der Nederlandsche nijverheid, bepaalde de Gouverneur-Generaal, bij besluit van 14 November 1834, dat de eerste invoer van wollen en katoenen stoffen bewesten de Kaap de Goede Hoop vervaardigd, alleen zou mogen geschieden te Batavia, Samarang en Soerabaja; dat zij in de overige havens van Nederlandsch Indië niet mogten worden aangebragt, dan met het bewijs dat zij eerst in eene dier drie havens in- en van daar weder uitgevoerd waren; en dat door dit nieuwe besluit ook uitdrukkelijk gewijzigd was dat van 18 Februarij 1833, zoodat te Sambas en Pontianak geene wollen en katoenen goederen bewesten de Kaap vervaardigd, mogten worden ingevoerd, dan op

[1]) Earl, p. 308.

1834. vertoon der vermelde certificaten, en »tegen betaling der verschuldigde inkomende regten"[1]).

In den loop van het jaar 1834 keerde de heer Ritter naar Java terug, en werden ook de waarnemende assistent-residenten van Sambas en Pontianak uit hunne betrekking ontslagen en vervangen, de eerste door den heer P. J. Alix, en de tweede door den heer H. J. Huskus Koopman[2]), die later in de geschiedenis van Neêrlandsch Indië door zijne zending naar de hoven van *Bali* in 1842 is bekend geworden.

---

[1]) Staatsbl., n°. 56. De laatste bepaling schijdt onduidelijk gesteld. Immers kan de bedoeling wel geene andere wezen dan dat die regten bij den eersten invoer te Batavia, Soerabaja of Samarang moesten voldaan zijn, afschoon de woorden van het besluit zouden doen denken dat zij te Sambas of Pontianak moesten betaald worden.

[2]) Almanak v. N. I. voor 1835, bl. 62.

ZESDE HOOFDSTUK.

De assistent-resident van Pontianak bezoekt Sukkadana en Kajoeng. — Voortdurende oneenigheid tusschen den Sultan van Sukkadana en de Matansche vorsten. — Voorstel om een post te Matan te vestigen en Sukkadana tot vrijhaven te verklaren. — Mislukking der aan den assistent-resident opgedragen onderhandelingen. — Benoeming van den heer de Linge tot Commissaris. — Nieuwe regeling der zaken van Koeboe bevolen. — Nieuwe voorstellen tot het sluiten van een handelsverdrag met Broenei. — Zaken van Tajan en Landak. — Verdere punten ter beslissing aan den Commissaris opgedragen. — Kwijning van den handel te Pontianak en Sambas. — Houding der Chinezen. — De heeren Humme en Bloem tot assistent-residenten benoemd. — Komst van den Commissaris ter Westkust. — Contract met den Sultan van Sukkadana. — Sukkadana tot vrijhaven verklaard. — Contract met den Heer van Koeboe. — Regeling der posten te Landak en Tajan. — Oprigting eener suikerfabriek te Pontianak. — Goede vooruitzigten der onderneming. — Zij wordt door het Gouvernement afgekeurd. — De fabriek voor partikuliere rekening voortgezet. — Dood van den heer de Linge. — Verval en ondergang der fabriek.

Nadat de reorganisatie van Borneo's Westkust was tot stand gekomen, was onze vestiging aldaar op zoo bekrompen voet gebragt, dat het geene verwondering kan baren, zoo de volgende jaren, zelfs voor den geschiedschrijver die geene kleinigheden versmaadt, wanneer zij licht over den toestand van land en volk kunnen verspreiden, zeer weinig opmerkelijks opleveren. Hierbij komt dat de gebeurtenissen in Nederlandsch Indië, ten gevolge der heerschende zucht naar geheimhouding, doorgaans eerst na verloop van eenige jaren allengs naauwkeuriger bekend worden, en ofschoon daarin sedert 1848 eene in het oog loopende verandering heeft plaats gegrepen, heeft deze nog slechts in geringe mate teruggewerkt op de jaren die onmiddellijk aan deze krisis zijn voorafgegaan. Mijn verhaal zal dus noodwendig gedurig korter en schraler worden, zoodat ik meer en meer gapingen ter aanvulling aan mijne opvolgers zal moeten overlaten. 1835.

De ellendige toestand van Matan en Sukkadana gaf ook den

1835. nieuwen assistent-resident van Pontianak de handen vol werk. De benoeming van Pangeran Tjakra Negara tot Panembahan had daarin geene verandering ten goede gebragt. De heer Huskus Koopman, die in April of Mei naar Sukkadana gereisd was om den nieuwen Panembahan zijne acte van aanstelling plegtig uit te reiken, kon hem niet bewegen derwaarts op te komen. De Sultan verzekerde hem dat ook nu de van Matan bedongen inkomsten hem steeds werden onthouden, en van den posthouder vernam hij dat in Matan veel verboden handel, vooral in zout, werd gedreven en dat de gewezen Panembahan, die nog steeds veel invloed bezat, de smokkelaars zooveel mogelijk beschermde. De assistent-resident besloot daarop, zich in persoon, door den Pangeran Laksamana van Pontianak vergezeld, naar Kajoeng te begeven, waar de afgezette Panembahan zich met zulk een goed gevolg in zijne gunst wist in te dringen, dat hij ernstig op diens herstel in het gezag bedacht werd. Pangeran Tjakra, die noch bij de hoofden noch bij de bevolking eenige achting genoot, beschouwde zelf zijne positie als onhoudbaar, en terwijl hij vroeger op de verbanning van zijn broeder, den gewezen Panembahan, had aangedrongen, verklaarde hij nu dat hij in geval van diens verwijdering zijn leven niet zeker zou wezen. Wat meer is, ofschoon die broeder hem sedert zijne voorloopige aanstelling met de bitterste vijandschap vervolgd, en, onder andere, tijdens zijn afwezen te Pontianak in 1833, zich van vier dessa's, die de meeste vogelnestjes opleverden, had meester gemaakt, zonder die later te willen teruggeven, wenschte hij thans niets liever dan zich te zijnen behoeve weder van het bestuur te ontdoen. De assistent-resident overtuigde zich dat de Sultan van Sukkadana nog altijd evenzeer in Matan gehaat was, en er zelden anders dan door den naam van »de Siakker" werd aangeduid; hij geloofde niet dat dit gewest immer goedwillig het gezag des Sultans erkennen zou, en ondersteunde zeer den wensch der Matansche vorsten om te Kajoeng een civielen gezaghebber van wege het Gouvernement te zien plaatsen, als het eenige middel in zijne oogen om een einde te maken aan de regeringloosheid en de smokkelarij in Matan, die tevens oorzaken waren dat de handel van Sukkadana, 't welk op zich zelf geene producten voor retour-ladingen opleverde, in weêrwil der voortreffelijke reede, in kwijnenden toestand bleef. De heer Koopman durfde echter geene bepaalde voorstellen doen, uit vrees dat zij niet met

de zienswijze van den Gouverneur-Generaal zouden strooken. De hooge regering nam, op zijn rapport, den 12den Augustus een besluit, waarbij de verheffing van Pangeran Tjakra Negara tot Panembahan provisioneel buiten werking gesteld werd, terwijl aan den assistent-resident werd opgedragen eene nieuwe regeling der Matansche aangelegenheden, in overleg met den Sultan, te ontwerpen [1]). 1835.

Aan dezen last werd spoedig voldaan. Reeds in November ontving de heer Koopman een brief van den Sultan, waarin hij aandrong op de verbanning van beide de Matansche vorsten en de plaatsing van een civielen gezaghebber te Kajoeng, ten einde hem zijn wettig aandeel in de inkomsten van Matan te verzekeren, die hij op wel *f* 50.000 's jaars meende te mogen stellen. Kon het Gouvernement in dit voorstel niet treden, dan wenschte hij dat hem eene vaste bezoldiging mogt worden toegelegd. Bovendien verzocht hij om een nieuw voorschot van *f* 10.000 en om Sukkadana in de aan Sambas en Pontianak toegekende voordeelen van vrij handelsverkeer te doen deelen. Daarentegen verklaarde hij zich bereid om zich aan het hoofd te stellen eener expeditie tot uitroeijing der zeerooverij, indien het Gouvernement hem het bevel over eenige kruispraauwen, en een schooner tot zijn verblijf, wilde toevertrouwen, met verzoek dat hem in dat geval een Europeesch ambtenaar mogt worden toegevoegd om getuige zijner daden te zijn, en dat zijn oudste zoon en bestemde opvolger, Tongkoe besar Anom, na hem tot kommandant der expeditie zou worden aangesteld.

De assistent-resident zond dezen brief den 11den November met eene begeleidende missive naar Batavia. Hij drukte daarbij zijne meening uit dat de verbanning der beide Matansche vorsten niets baten zou om den Sultan het ongestoord bezit van Matan te verzekeren, dewijl hunne achterblijvende betrekkingen ongetwijfeld hun voetspoor zouden blijven volgen, en bleef dus het herstel van Panembahan Anom Koesoema Negara, in verband met de aanstelling van een civielen gezaghebber te Kajoeng, als den besten maatregel beschouwen. Die gezaghebber zou dan noodwendig door een militair detachement moeten ondersteund worden, terwijl tevens de resident een zoutverkoop-pakhuis te Kajoeng wilde vestigen, om daar aan de Dajaks het zout, dat zij thans van de Matansche kooplieden

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 325—327.

1835. ontvingen, tegen een matigen prijs te leveren. De Dajaks van Matan, die hij op twee à drie duizend huisgezinnen begrootte, wenschte hij onder het onmiddellijk gezag van het Gouvernement te brengen: den waarborg dien zij daarin tegen verdrukking zouden vinden, zouden zij gaarne met de jaarlijksche betaling van *f* 5 per lawang vergelden. Voor 't overige zouden de kosten van het établissement door de heffing van haven- en ankeragie-gelden, van een consumtie-regt op den tabak, en het invoeren der verpachtingen van opium-verkoop, lombardhuizen en dobbeltafels gemakkelijk gedekt worden. De raming der inkomsten van Matan door den Sultan beschouwde echter de resident als zeer overdreven. Het voorstel tot vrijverklaring der haven van Sukkadana meende hij te mogen ondersteunen, daar die plaats door de nieuwe handelsbepalingen zoo zeer geleden had, dat de ankeragie-gelden er naauwelijks *f* 150 's jaars oplever-den. Het verval dier negerie, gevoegd bij het gemis der Matansche inkomsten, had den Sultan tot zoo diepe armoede gebragt, dat er geen de minste kans was op de terugbetaling van het voorschot van *f* 30.000, hem in 1831 verleend, zoomin als op die van het nieuwe thans gevraagde, zoo het Gouvernement daartoe besluiten mogt. Ten slotte meende hij dat werkelijk de Sultan, zoo hij tot bevelhebber der kruispraauwen benoemd werd, nog belangrijke diensten aan het Gouvernement zou kunnen bewijzen [1]).

Kort na de verzending van deze brieven werden door de Matansche vorsten *f* 2000 ten behoeve van den Sultan van Sukkadana te Pontianak gedeponeerd; doch in den stand der zaken bragt dit weinig verandering. De Sultan werd ongeduldig dat de beschikking op zijne voorstellen achterbleef, en gaf den assistent-resident te kennen dat hij voornemens was zich in Februarij des volgenden jaars naar Batavia te begeven, indién vóór dien tijd geene be-
1836. slissing ontvangen was. Het gelukte den resident hem van dit voornemen af te brengen; maar voor het overige slaagde hij zoo slecht in de hem opgedragen onderhandelingen, dat hij den 10den Julij en 28sten October 1836 zich in klagten over zijne mislukte pogingen bij de hooge regering lucht gaf. Hij verklaarde dat het hem onmogelijk was de bevelen, hem te dien aanzien gezonden, te volvoeren, en dat de Sultan steeds met meer kracht op de beslissing van den Gouverneur-Generaal bleef aandringen. Inmiddels had

---

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 323—332.

de Directeur-generaal van Financiën, den 21sten September, zijn advies over de regeling van Matan gegeven, daarop nederkomende, dat de gewezen Panembahan hersteld en eene zoo hoog mogelijke uitkeering uit de inkomsten van Matan aan den Sultan van hem bedongen, bovendien eene maandelijksche toelage uit 's lands kas aan dien vorst verzekerd, de post te Sukkadama, door een militaire bezetting ondersteund, aangehouden, en het gevraagde voorschot van ƒ10.000, voor zoo ver dit blijken mogt dringend noodig te zijn, aan den Sultan verleend zou worden [1]. Dit advies, benevens de verschillende brieven van den Sultan en den resident, werden ter hand gesteld aan den Inspecteur van Financiën J. B. de Linge, die, bij besluit van den 25sten September, tot Commissaris der hooge regering op Borneo's Westkust was benoemd [2]. 1836.

De beëindiging der geschillen tusschen Sukkadana en Matan was niet het eenige punt van den last aan den nieuwen Commissaris verstrekt. Klagten van den Heer van Koeboe over de slechte nakoming van het contract van 1823 door de Europesche ambtenaren te Pontianak, hadden aanleiding gegeven tot een besluit van Julij 1836, waarbij den assistent-resident aldaar gelast was, de zaken van Koeboe terug te brengen op den voet der door den Commissaris Tobias met den Heer van dat rijkje gesloten overeenkomst. Daarentegen had die ambtenaar aan de hooge regering voorgesteld, Koeboe, tegen eene vaste maandelijksche schadeloosstelling aan den vorst, onder het regtstreeksch gezag van het Gouvernement te brengen. Op dit voorstel werd nu, bij besluit van 15 November, afwijzend beschikt, terwijl den assistent-resident gelast werd, de zaken van Koeboe in overleg met den Commissaris te regelen, naar het beginsel dat het Gouvernement geen gezag in Koeboe noch inkomsten van dat rijkje verlangde, maar alleen wilde gewaakt hebben tegen de toelating van Europeanen en zeeroovers, tegen den sluikhandel, die zijne inkomsten te Pontianak uit zout en opium benadeelde, en tegen den invoer van lijnwaden in strijd met de jongste verbodsbepalingen [3].

Blijkt uit deze voorschriften dat de verbodsbepalingen aan de zeezijde moeijelijk te handhaven waren, te gelijkertijd hadden andere klagten onzer ambtenaren op Borneo getoond dat zout en opium ook

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 332—334, 338.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 325.
[3]) Off. Stukk. HS., bl. 336, 337, Aanteekeningen van den heer van de Velde (HS.).

1836. in de bovenlanden aan de Kapoeas langs verboden wegen toegang vonden. Het was gebleken dat de vorst van Sangouw met Pangeran Joesoef van Broenei wegens de levering van zout en opium had gecontracteerd, en de resident van Sambas had als zijn gevoelen te kennen gegeven dat deze verboden artikelen van Singapoera naar Sadoeng en vandaar over land naar Sangouw vervoerd werden. Op eene vermaning van den resident van Pontianak, had de vorst van Sangouw verklaard dat hij den invoer der door het Gouvernement verboden artikelen zou tegengaan, maar het zout niet daaronder begreep. Nogtans had, bij het contract van 1 Januarij 1832, die vorst zich uitdrukkelijk tot de wering van vreemd zout verbonden. Deze moeijelijkheden hadden het sluiten van een handelstraktaat met Broenei weder doen ter sprake brengen. Men wenschte in het bijzonder dat die vorst zou op zich nemen, in zijn gebied geene artikelen toe te laten die in de bezittingen ter Westkust monopoliën van het Gouvernement waren. De resident van Sambas had daarover vriendschappelijk aan Pangeran Joesoef geschreven, en zijn ambtgenoot te Pontianak had hem in overweging gegeven, van de tusschenkomst des Sultans van Sambas bij dien van Broenei gebruik te maken, uit hoofde der familiebetrekking welke tusschen die beide vorsten bestond. Hij had er echter bijgevoegd dat hij, na de mislukking aller vroegere pogingen en op een tijdstip dat onze vestiging op Borneo zoozeer was ingekrompen, zich niets van dezen maatregel voorstelde. Ook deze zaak werd, bij renvooi van 10 December, aan de overweging van den Commissaris aanbevolen.

In Landak en Tajan waren, zoo het schijnt in den loop van 1835 en zonder autorisatie der hooge regering, de in 1833 ingetrokken militaire posten hersteld. Ik vermoed dat de handhaving der monopoliën het voorname doel daarvan geweest is. Misschien hadden zich daarbij ook eenige moeijelijkheden met de Chinesche mijnwerkers in het Landaksche gevoegd; want ik vind aangeteekend dat in 1835 de Batoe Ragoes Tjakra Negara door de Chinezen te Rantouw vermoord, en de kommies Wermuth van Pontianak naar Landak gezonden was om eene nieuwe overeenkomst met de kongsie van Belentian aangaande de schuld van den kapitein-Chinees A-loen te sluiten [1]). Hoe het zij, deze maatregel had der

[1]) Off. Stukk. HS., bl. 209, 341.

hooge regering zeer mishaagd, zooals blijkt uit haar besluit van 24 December 1836, waarbij de definitieve intrekking dier posten bevolen werd, onder opmerking dat het Gouvernement op Borneo's Westkust volstrekt geene nieuwe uitbreiding van gezag wilde, en de autoriteiten aldaar ten ernstigste aanmaande, geene uitgaven te doen welke niet geautoriseerd waren, met kennisgeving dat die voor hunne rekening zouden gelaten worden [1]. Ook van dit besluit werd de uitvoering aan de zorg van den Commissaris opgedragen. 1836.

De overige punten aan de overweging en beslissing van den Commissaris aanbevolen, waren van zeer ondergeschikt belang. Zij betroffen de gedragingen van een kommies te Sambas, die door den Sultan van onwellevendheid en grof gedrag was beschuldigd, ofschoon Z. H. die beschuldiging later weder formeel had ingetrokken; die van een kommies te Pontianak, welke zich aan kwade praktijken had schuldig gemaakt, maar zich zoo diep in de gunst der inlandsche vorsten had ingedrongen, dat de assistent-resident hem niet op eigen gezag naar Batavia durfde opzenden; een geschil met de Sultans van Sambas en Pontianak omtrent de opiumpacht; het gedrag van den Pangeran Bandhara van Pontianak, die zijn huis had doen versterken en van heerschzuchtige bedoelingen werd verdacht gehouden, en de regeling der vaart tusschen Borneo en Blitong [2].

Omtrent twee punten van meer aanbelang blijkt mij niet dat eenige last aan den Commissaris is gegeven. Het eerste is de voortdurende kwijning van den handel te Sambas en Pontianak, die zeker ook niet gewonnen had bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van 2 December 1835, 't welk den kusthandel op Borneo's Westkust niet langer uitsluitend aan de te Sambas en Pontianak te huis behoorende vaartuigen veroorloofde, maar daartoe vergunning verleende aan alle schepen die van Neêrlandsch-Indische zeebrieven of jaarpassen voorzien waren [3]. 't Schijnt dat de assistent-resident van Pontianak de oorzaak der voortdurende kwijning voornamelijk zocht in de verwaarloozing der binnenlanden [4]; maar alsdan viel hem slechts de splinter in het oog, terwijl hij den balk voorbijzag. Dien balk vormden het opium- en zoutmonopolie, het verbod van buskruid en ammunitie, en de nieuwe drukkende bepalingen om-

[1] Off. Stukk. HS., bl. 340.
[2] Off. Stukk. HS., bl. 333—341.
[3] Staatsblad voor 1835, no. 55.
[4] Off. Stukk. HS., bl. 327.

1836. trent den handel in lijnwaden. Het tweede door mij bedoelde punt is de houding der Chinezen. Het schijnt dat zij tot dusverre aan hunne jongste verbindtenissen jegens het Gouvernement vrij wel voldaan hadden [1]. Hunne geschillen met de Maleijers van Serawak waren echter van dien aard dat zij, zou onze bescherming meer dan in naam bestaan, de tusschenkomst van het Gouvernement wel hadden gevorderd. Eenige Chinezen van Sepang waren voor eenigen tijd naar Serawak vertrokken om daar goud en antimonium te graven. Vier hunner, met omstreeks 40 tail goud terugkeerende, waren door het volk van den Petinggi Gapoer te Siniawan, eene kampong eenige uren boven de hoofdplaats Koetjing [2] aan de rivier van Serawak gelegen, aangevallen en vermoord. Om zich te wreken waren in 1836 de mijnwerkers van Sepang tegen het volk van Siniawan opgetrokken, maar met zoo ongelukkig gevolg, dat zij meer dan 100 man in den strijd verloren hadden. Zij bleven echter steeds op wraak bedacht, en hebben dan ook later, toen Pangeran Moeda Hassim gezonden was om de onlusten te dempen, door Petinggi Gapoer en zijne medestanders verwekt, zijne legerscharen met eene bende van twee of drie honderd man versterkt [3].

Het komt mij voor dat de hooge regering over de assistent-residenten ter Westkust niet bijzonder tevreden was, en de menigvuldige moeijelijkheden sedert de reorganisatie in 1834 ontstaan, kunnen dit gereedelijk verklaren. Zij werden althans, nog voor het einde van 1836, te Pontianak door den heer W. Humme, te Sambas door den heer R. Bloem vervangen [4], welke ambtenaars, naar ik vermoed, in den aanvang van 1837 de reis naar Borneo in gezelschap van den Commissaris zullen aanvaard hebben.

1837. Wat de verrigtingen van den Commissaris de Linge betreft, zijn mijne berigten niet zeer volledig. Hij schijnt zijne aandacht voornamelijk bepaald te hebben tot de regeling der zaken van Sukkadana, Matan en Koeboe, en tot eene poging tot opbeuring der kwijnende nijverheid van Pontianak, waartoe hij zich in zijne kwaliteit bevoegd achtte,

---

[1]) Van Lijnden T. N. I., bl. 185.

[2]) Dit is de eigenlijke naam der negerie die wij gewoonlijk, even als het landschap waarvan zij de hoofdplaats is, Serawak noemen.

[3]) Van Lijnden T. N. I., bl. 184, 185. Dit berigt is niet zeer duidelijk, maar de zaak schijnt zich zoo te hebben toegedragen als in den tekst verhaald is, wanneer wij het met Keppel D., I, p. 147, 154, 188, vergelijken.

[4]) Almanak v. N. I. voor 1837, bl. 50.

ofschoon zijne instructie niets daaromtrent voorschreef. Omtrent 1837.
dit laatste punt ben ik tot zeer belangrijke mededeelingen in staat gesteld. Hij wijdde wel is waar bij zijne komst te Pontianak reeds dadelijk daaraan zijne zorgen, doch om alles wat daartoe betrekking heeft aaneengeschakeld te kunnen verhalen, zal ik vooraf kortelijk mededeelen wat mij van zijne overige verrigtingen bekend is.

Eene der eerste werkzaamheden van den heer de Linge was het sluiten van een nieuw contract met Sultan Abdoe'l-Djalil van Sukkadana, waarvan mij de bijzondere voorwaarden niet bekend zijn, doch dat naar alle waarschijnlijkheid, wat de regeling der geschillen met Matan betreft, zich hield aan het boven medegedeeld advies van den Directeur-generaal van Financiën. De militaire bezetting van Matan, als geheel strijdig met den geest van het toenmalig opperbestuur, kon natuurlijk in geene aanmerking komen. Daarentegen werd een ander verzoek des Sultans, om namelijk Sukkadana, wat den handel betreft, met Sambas en Pontianak gelijk te stellen, toegestaan, onder eene beperking evenwel, die ik reeds elders besproken heb [1]). Het gesloten contract werd bij besluit van 21 Julij door den Gouverneur-Generaal met eenige wijziging goedgekeurd [2]).

Met de bepalingen der nieuwe overeenkomst met Koeboe ben ik naauwkeuriger bekend. Zij werd den 7den Mei gesloten, den 13den September door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd, en bevatte de volgende artikelen. Den Heer van Koeboe werd een vaste jaarlijksche onderstand van f 900, ingaande met 1 Mei, toegelegd (art. 1). Bij zijn overlijden werd aan zijne weduwe eene jaarwedde van f 300 verzekerd, mits hij zorgde dat zijne kinderen zich door landbouw en nijverheid een bestaan verschaften en niet kwamen ten laste van het Gouvernement (art. 2). Daarentegen erkende hij het Gouvernement als opperheer en verbond zich, zoo voor zich als zijne erven, om geene belastingen te heffen (art. 3). Het dagelijksch beheer der justitie bleef hem opgedragen, doch in belangrijke gevallen zou worden beslist door een raad van oudsten, door hem voorgezeten, maar van wege het Gouvernement benoemd (art. 4). Hij verbond zich den smokkelhandel en de zeerooverij te weren (art. 5), geene Chinezen of andere vreemdelingen zonder pas in Koeboe toe te laten, veel min

[1]) Zie D. I, bl. 130.
[2]) Zie Staatsbl. voor 1837, no. 40.

1837. te dulden dat zij zich daar met der woon vestigden (art. 6), en volkomen gehoorzaamheid en des noods hulp aan den assistent-resident van Pontianak te verleenen (art. 7). Bij het laatste artikel werd het contract van 1823 buiten werking gesteld. De heer de Linge gaf als zijne meening te kennen, dat Koeboe voor den handel zeer onbeduidend was, maar als de sleutel tot de rivier de Kapoeas zeer gevaarlijk kon worden indien zijne vorsten den zeeroof begunstigden, waarom dit met den meesten nadruk moest worden tegengegaan [1].

Aan den last tot intrekking der posten te Landak en Tajan werd ongetwijfeld gevolg gegeven; daarentegen werd zeker niets of althans niets afdoends verrigt om den verboden handel der havens aan Borneo's Noordkust met de landen aan de Kapoeas tegen te gaan, zooals uit de gebeurtenissen van 1838 nader zal blijken. Ik merk hier nog op dat de Pangeran Pakoe Negara, regent of inlandsch gezaghebber te Landak, den 17den April 1837 was overleden, waarom het beleid der zaken voorloopig aan zijn secretaris Hadji Abdoe'l-Madjid werd toevertrouwd [2]. In 1844 werd deze betrekking aan Oewan Kassim, een zoon van Pangeran Sjerief Aboe Bekr van Pontianak, en een jaar later aan een ander lid der vorstelijke familie van Pontianak, Oewan Ali, opgedragen [3].

Ik keer nu terug tot het zooeven aangeroerde punt. Zoodra de heer de Linge te Pontianak gekomen was, werd zijne aandacht getrokken, aan de eene zijde, door den ellendigen toestand des lands en de armoede der bevolking, aan de andere zijde, door de uitnemende geschiktheid van den bodem voor de suiker-kultuur. Ter goeder trouw veronderstellende dat niets buiten den kring zijner bevoegdheid lag wat de welvaart dezer bezitting bevorderen en haar meerdere vruchten voor het Gouvernement kon doen afwerpen, besloot hij bijzondere aanmoediging te verleenen aan eene industrie die slechts op kleine schaal en voor binnenlandsche consumtie door eenige Chinezen werd uitgeoefend. Zijne ambtsbetrekking had hem vaak in de gelegenheid gesteld om op te merken, welke bezwaren de suiker-kultuur in sommige residentiën van Java aan de bevolking veroorzaakte, en hij besefte daarom, ook uit dat oogpunt, hoe wenschelijk het zijn zou de productie voor de Europe-

[1]) Aanteekeningen van den heer v. d. Velde (HS.), van Lijnden T. N. I., bl. 185.
[2]) Off. Stukk. HS., bl. 208, 209.
[3]) Almanak v. N. Ind. v. 1845, bl. 73, v. 1846, bl. 83.

sche markt naar de plaatselijke omstandigheden te regelen, en niet uitsluitend tot Java te beperken, waar zij op andere eilanden onzer uitgestrekte bezittingen eene gunstige kans van slagen aanbood. Hij trad derhalve, uit naam van het Gouvernement, met den Pangeran Bandhara van Pontianak in onderhandeling over het aanleggen eener suikerfabriek, en sloot met hem, den 6den Junij 1837, vóór den notaris Croese aldaar, een contract, volgens hetwelk het Gouvernement en de Pangeran voor gemeenschappelijke rekening suikerriet bouwen en suiker fabriceren zouden op een te dien einde, onder den naam van Pengharapan, aan de oevers der Kapoeas opgerigt établissement. Alle geldelijke en materiële verstrekkingen zouden geschieden van wege het Gouvernement, tegen eene rente van $\frac{3}{4}$ percent in de maand, en geremboursserd worden met $\frac{1}{3}$ der zuivere winst die op de te verkrijgen suiker zou behaald worden, waartegen de Pangeran zou zorgen dat bij het établissement steeds ten minste 200 werklieden, en zoo mogelijk het dubbel daarvan, zouden aanwezig zijn. De onderneming kwam tot stand onder bijzondere begunstiging van den Sultan en zijne rijksgenooten; niet slechts de heer de Linge, maar ook de assistent-resident Humme koesterde daarvan de schoonste verwachtingen; en dat zij daarbij op geene losse gronden steunden, kan het volgend uittreksel eener memorie, den 16den Junij door den heer de Linge aan den Gouverneur-Generaal gerigt, voldoende bewijzen. 1837.

»Hoewel de suiker welke hier verbruikt wordt, van eene goede »hoedanigheid is, en die welke ik in de hier aanwezige gebrekkige »suikermolens gezien heb, niet onderdoet voor de goede soorten op »Java, heb ik vooraf eene proef genomen, door het sap van 100 »rietstokken te doen koken, hetgeen 15$\frac{3}{4}$ katti's heeft opgeleverd »van de soort welke Uwer Excellentie hiernevens als monster wordt »aangeboden, — eene uitkomst waaraan ik geen geloof zou willen »slaan, zoo ik er niet zelf getuige van geweest ware.

»De berekening van den arbeid gaf niet minder gunstige uitkom»sten. Een inlandsch werkman kan, volgens onderzoek in de Chi»nesche landen gedaan, op het minst 80 voren (galoegan) suikerriet »onderhouden; elke voor heeft 22 stoelen, die, om het minste »te stellen, ieder zeven stokken leveren, dus voor één werkman »12.320 stokken, welke, naar de bovenstaande berekening, 19 pi»kols en 40 katti's suiker zullen opleveren. Chinezen kunnen van »100 tot 120 voren bewerken.

1837. »Toen ik de eerste suikertuinen zag, in welke ik riet van 99 »tot 133 rijnlandsche duimen hoog en tot 7 duimen dik heb ge»meten, dacht ik dat de vruchtbaarheid van den grond het riet te »veel in de hoogte dreef en het weinig suikerdeelen bevatten zou. »De uitkomst heeft echter het tegendeel bewezen.

»Ook ten aanzien der kosten van bemesting, vervoer, brandstof»fen en gebouwen, kwam eene vergelijking tusschen deze streken »en Java geheel ten voordeele van eerstgenoemde uit. Men maakt »hier asch zoo veel men wil: het hout omringt het établissement »aan alle zijden. Een hoop hout wordt onder eene loods gebragt, »in brand gestoken en met klompen leemaarde bedekt. Na lang »smeulen is alles tot asch verteerd, die rondom de rietstoelen »gelegd en door de veelvuldige regens tot eene loog gemaakt wordt, »welke voor deze gronden eene uitstekende mest schijnt te wezen. »Karren en buffels heeft men hier tot het vervoer van het riet uit »de velden naar den molen niet noodig; men bedient zich daartoe »van kleine sampans, varende door gegraven kanaaltjes, hier parit »geheeten. De brandstof die op Java, in weêrwil der groote be»zuiniging door de verbeterde fornuizen en loopvuren aangebragt, »toch voor een groot établissement nog een aanzienlijke post van »uitgaaf blijft, vordert hier geene noemenswaardige kosten; en wat »eindelijk de gebouwen betreft, indien men ze van ijzerhout maakt, »zal men er in deze eeuw niet meer naar behoeven om te zien, »en wanneer de Pangeran, gelijk hij vroeger gedaan heeft, het »ijzerhout met vlotten van boven laat komen en het met zout be»taalt, dan zal een balk van 24 voet lengte en een voet in het »vierkant dikte, ons niet duurder dan 3 of 3½ gulden te staan ko»men, zoodat ook de constructie der gebouwen in vergelijking met »Java slechts geringe uitgaven vorderen zal."

1838. Bij deze opgaven was nog eene uitvoerige berekening van het arbeidsloon gevoegd, die ook op dit punt tot gunstige uitkomsten leidde, en latere ondervinding heeft geleerd dat ook de verkrijging van werkvolk, zelfs bij meerdere uitbreiding der fabriek, geene zwarigheid zou hebben opgeleverd.

Er bestaat geene reden om de juistheid der berekeningen van den heer de Linge in twijfel te trekken; slechts in één punt had hij misgerekend. Hij had gemeend eene dienst aan het Gouvernement te bewijzen; hij wist niet dat de regering in het moederland de Buiten-bezittingen vooreerst tot een stationnairen toestand had ver-

oordeeld, of kon althans niet gelooven dat de koninklijke besluiten te dien aanzien in zoo strengen zin zouden worden uitgelegd, dat zelfs onder de gunstigste kansen geene uitzondering mogt worden toegelaten. De overeenkomst met den Pangeran Bandhara werd afgekeurd, op grond, gelijk het besluit van 23 Febr. 1838 het uitdrukt, van eene koninklijke dispositie, volgens welke het Indisch Gouvernement zich ten aanzien der uitbreiding van cultures vooreerst tot het eiland Java zou bepalen. Ik zal hier deze dispositie niet beoordeelen uit het oogpunt der algemeene Indische politiek; maar wat er onder zoodanig stelsel van de Buiten-bezittingen worden moest, behoeft zeker geene aanwijzing. De heer de Eerens, geroepen om als Gouverneur-Generaal dit stelsel te handhaven [1]), is persoonlijk niet verantwoordelijk voor den slag aan de nijverheid van Borneo toegebragt; hij deed wat hij kon om de betere vooruitzigten van het kwijnende Pontianak niet te verstoren, door de voortzetting der fabriek als partikuliere onderneming te vergunnen. Doch hoe goed de bedoeling moge geweest zijn, in waarheid werd daardoor het doodvonnis der fabriek slechts opgeschort, om haar nog eenige jaren van langzaam wegkwijnend leven te gunnen. De geschiedenis der partikuliere- nevens de Gouvernements-industrie in Indië herinnert ons onwillekeurig de fabel van den aarden en den ijzeren pot: zij kunnen niet nevens elkander gaan, en de eerste moet, als de zwakkere, breken, wanneer hij met zijn sterkeren mededinger in aanraking komt. 1838.

De afkeuring zijner schepping was voor den heer de Linge, die inmiddels reeds lang van Borneo was teruggekeerd, eene grievende teleurstelling, te meer dewijl daarin voor hem de verpligting lag opgesloten tot vergoeding der aanzienlijke uitgaven reeds voor de fabriek gedaan. Hij verzocht dus verlof om de onderneming voor zijne eigene rekening te mogen voortzetten, en nadat hem dit reeds voorloopig,

[1]) Hij had het opperbestuur den 29sten Februarij 1836 uit handen van den Gouverneur-Generaal ad interim J. C. Baud overgenomen, na reeds een jaar met den titel van Luitenant-Gouverneur-Generaal op Java vertoefd te hebben. De heer Baud had de betrekking van Gouverneur-Generaal den 2den Julij 1833 aanvaard, toen de heer van den Bosch zijne vroegere waardigheid met die van Commissaris-Generaal verwisselde, en het oppergezag werkelijk uitgeoefend, sedert de heer van den Bosch den 1sten Januarij 1834 Java verlaten had. Deze veranderingen des bestuurs zijn in den tekst niet aangeroerd, omdat zij niet, gelijk de vroegere, invloed hadden op het ten aanzien van Borneo gevolgde stelsel.

1838. bij besluit van 14 Januarij 1838, was toegestaan, werden, bij resolutie van den 23sten Februarij, de voorwaarden nader geregeld. Hij zou de gronden voor het établissement benoodigd, van het Gouvernement in bruikleen ontvangen, terwijl hem, met inbegrip der reeds gedane betalingen, een voorschot van *f* 27.500 verleend werd, waarvoor hem een krediet bij 's lands kas te Pontianak werd geopend. Bovendien ontving hij een tweede voorschot van *f* 16.000, tot den aankoop van werktuigen en benoodigdheden, uit 's lands kas te Batavia, om, te gelijk met het reeds vermelde, binnen vijf jaren, in te gaan met den dag waarop de stichting van het établissement zou verjaren, te worden teruggegeven. Ook werd hem toegestaan den heer J. A. Ruhle als deelgenoot in de zaak aan te nemen, terwijl de assistent-resident van Pontianak werd aangeschreven om de onderneming zooveel mogelijk te bevorderen en voor de belangen der betrokken personen te waken.

De heer Ruhle werd nu, bij notariële acte van den 6den April, als deelgenoot en administrateur der onderneming aangenomen, onder voorwaarde dat hij voor $\frac{1}{4}$, of, zoo de Pangeran Bandhara daarin bewilligde, voor $\frac{1}{3}$, deel zou hebben in alle baten en lasten van het établissement; dat hij als administrateur, gedurende den tijd van vier jaren, een maandelijksch tractement van *f* 200 genieten zou, hem door den heer de Linge gewaarborgd; dat daarentegen de heer de Linge eene rente van $\frac{3}{4}$ percent 's maands zou genieten op de voorschotten die zijn krediet aan de onderneming bezorgd had; en dat de zaak zou gedreven worden onder de firma de Linge, Ruhle en C°. Met de aangekochte werktuigen vertrok de heer Ruhle kort daarop naar Borneo, en kwam in Mei behouden te Pontianak aan. Den 24sten dier maand sloot de heer Humme, als gemagtigde van den heer de Linge, met den Pangeran Bandhara de overeenkomst waarbij deze de opneming van den heer Ruhle in de firma bekrachtigde, op dien voet dat het aandeel van elk der drie contractanten gelijkelijk op een derde gebragt werd.

De heer Ruhle begaf zich daarop naar Pengharapan en vond den staat der suikerriet-plantingen buitengewoon gunstig, gelijk ook al zijne brieven en memoriën van de schoonste verwachtingen getuigen. De Sultan was zoo met de orderneming ingenomen, dat hij zelfs toestond de steenen van de graven zijner voorouders tot het voltooijen der schoorsteenen te bezigen, en den 15den Augustus, bij notariële acte, aan den heer de Linge, zijne erven of regtver-

krijgenden, alle hem toebehoorende gronden afstond, die hij voor de suiker-kultuur mogt willen ontginnen. De heer de Linge bleef te Batavia voor den bloei der onderneming waken door haar van het noodige te voorzien, en zond onder andere in October, door tusschenkomst van den Sultan van Sumanap, een aantal van 80 werkbeesten te haren behoeve naar Pontianak. Er was ook voor eene zoo jeugdige onderneming natuurlijk nog behoefte aan geld, en de heer de Linge verwierf van den Directeur-generaal van Financiën nog een krediet van *f* 12.000 koper op 's lands kas te Pontianak, waarvoor drie wissels, elk à *f* 4000, door de firma werden afgegeven. Ongelukkig was deze ambtenaar daarbij eigener autoriteit te werk gegaan, zonder de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal te vragen. 1838.

Onder deze omstandigheden, en voordat het établissement nog geheel was voltooid, gaf de heer de Linge in November te Batavia den geest, aan zijne weduwe en kinderen, die zich in Europa bevonden, niets nalatende dan de hoop op den gunstigen uitslag der onderneming en de ondersteuning van een Gouvernement, dat hij met trouw en ijver gediend had. Het gebrek aan metselsteenen, die te Pontianak niet te bekomen waren, was de voorname oorzaak van den tragen voortgang der fabriek. Men werkte echter sedert 24 September met een Chineschen molen, en, hoe gebrekkig die ook zijn mogt, men won daarmede dagelijks twee pikols suiker, welker hoedanigheid minstens met die der beste soort van Java overeenkwam.

Kort na het overlijden van den heer de Linge, werden aan zijne executeuren de drie van Pontianak op hem getrokken wissels ter acceptatie aangeboden. Nog niet bekend met den staat des boedels, verzochten zij den Directeur van Financiën om eenig uitstel. Deze, bevreesd voor persoonlijke schade, dewijl hij op eigen gezag had gehandeld, weigerde dit, met bedreiging van geregtelijke vervolging, anders dan tegen borgstelling. De executeuren, met warme belangstelling in de nagelaten betrekkingen van den heer de Linge bezield, en voorziende dat eene geregtelijke vervolging den bloei der onderneming zeer benadeelen en een stilstand te weeg brengen zou, besloten aan den eisch van den Directeur-generaal te voldoen, en stelden zich persoonlijk borg voor de betaling der wissels, overtuigd dat zij door de waarde van het établissement ten volle tegen schade waren gewaarborgd.

Doch dit was niet het eenige ongeluk. Er was nog meer geld noodig,

1839. en de dood van den heer de Linge, die het door zijn krediet had kunnen verschaffen, deed den arbeid geheel stilstaan. Den 10den Julij 1839 wendde zich de firma met een adres tot den Gouverneur-Generaal, waarin zij herinnerden wat er met het établissement was voorgevallen, en hoe het nu weder, nadat het de grootste bezwaren doorgeworsteld en op het punt was om productief te worden, door den dood van den heer de Linge plotseling in zijne ontwikkeling was gestuit, terwijl reeds de gebouwen voor molens, keukens en pakhuizen waren voltooid, en grond voor eene opbrengst van meer dan 2000 pikols suiker ontgonnen was. Vervolgens wijzende op de voorschotten door het Gouvernement zoo mildelijk aan de suikerplanters op Java verleend, verzochten zij om nogmaals met een voorschot van *f* 30.000, onder borgtogt van den Sultan van Pontianak, te worden begunstigd. Het verzoek werd door den assistent-resident Humme krachtig ondersteund, en nog twee jaren later toonde het rapport van den Commissaris Donker aan, dat werkelijk het établissement met nog *f* 30.000 ware geholpen geweest en zelfs in drie of vier jaren zijne schulden zou hebben kunnen aanzuiveren. Het verzoek werd gewezen van de hand.

Alsnu werden de executeuren te rade, in het belang des boedels, het aandeel van den heer de Linge in de onderneming te realiseren. 't Is echter, na al het gebeurde, niet te verwonderen dat de industriëlen weinig vertrouwen stelden in de uitkomsten eener onderneming die zoo door het ongeluk vervolgd werd en waarvan zij de gunstige vooruitzigten, wegens de afgelegenheid der plaats, niet konden beoordeelen. Den 18den December werd het aandeel openbaar geveild, onder voorwaarde dat de kooper de schulden op de fabriek rustende, en den inventaris tegen inkoopsprijs, zou overnemen. Er deed zich geen enkele kooper voor.

1840. De executeuren wendden zich thans tot het Gouvernement met een adres waarin zij, uit hoofde der diensten door den heer de Linge aan het land bewezen, verzochten dat het établissement, door hem in naam van het Gouvernement opgerigt, weder voor 's lands rekening mogt worden overgenomen, opdat niet de nagelaten betrekkingen van een kundig, braaf en getrouw ambtenaar zouden boeten voor eene ter goeder trouw verrigte handeling, waarmede de schoonste vooruitzigten gepaard gingen. Een gelijke stap werd, van de zijde der erfgenamen, ook bij het opperbestuur in Nederland gedaan. Hun verzoek werd, bij afwezigheid van den staatsraad belast met de

directie van het departement van koloniën, door een schrijven van den toenmaligen Secretaris-generaal van 1 Junij 1840, met een eenigzins dubbelzinnig advies, ter kennis van den Gouverneur-Generaal gebragt. Op beide verzoeken werd, bij besluit van 25 September 1840 en van 15 Januarij 1841, afwijzend beschikt. 1840.

Men beproefde nu den 23sten Maart 1841 nogmaals den openbaren verkoop, op voordeeliger conditiën voor den kooper; doch met dezelfde ongunstige uitkomst als vroeger. Dan nu deed zich de gelegenheid voor om het aandeel van den heer de Linge te verkoopen aan den heer C. E. Meijer, tegen overneming der op het établissement ten behoeve van het land rustende schuld, tot een bedrag van *f* 45.000. Op de overeenkomst te dien aanzien met den heer Meijer gesloten, werd, bij rekest van 31 Maart 1841, de goedkeuring van het Gouvernement gevraagd. De beschikking bleef lang achterwege, en alvorens zij ontvangen was, deed zich eene tweede gelegenheid op tot verkoop op dezelfde voorwaarden, namelijk aan den heer H. Bernard, vroeger suikerfabrikant in West-Indië, die zich met eene bijzondere aanbeveling van den Minister van Koloniën ter erlanging van een contract naar Java begeven had. Den 11den Junij wendden zich de executeuren op nieuw tot de hooge regering, met verzoek dat, zoo er soms tegen den persoon van den heer Meijer bedenkingen bestaan mogten, alsdan de afstand aan den heer Bernard mogt worden gesanctionneerd. Het een zoowel als het ander werd door den Gouverneur-Generaal Merkus [1]) afgeslagen. 1841.

Eindelijk deed de heer Ruhle, deelgenoot in de fabriek, het aanbod om het aandeel van den heer de Linge over te nemen voor het geheele bedrag der schuld aan het Gouvernement, *f* 53.500 beloopende, mits hem, tot voortzetting der door gebrek aan fondsen gestaakte werkzaamheden, een nader voorschot, onder borgtogt van den Sultan van Pontianak, verleend en voor de terugbetaling van een en ander een termijn van acht jaren gesteld werd. Hij rigtte daartoe, in overeenstemming met de executeuren, in Januarij 1842, het verzoek aan het Gouvernement, met de bede dat, zoo hierin niet getreden kon worden, hij met een suiker-contract op Java mogt worden begunstigd, in welk geval hij zich evenzeer bereid verklaarde, de schuld van den heer de Linge voor zijne rekening te nemen. Ook 1842.

[1]) Den 30sten Mei 1840 was de Gouverneur-Generaal de Eerens overleden en tijdelijk opgevolgd door K. S. W. Graaf van Hogendorp, die het bestuur den 6den Januarij 1841 aan den heer P. Merkus had overgegeven.

1842. dit verzoek werd, bij beschikking van den 19den April, van de hand gewezen. Om de fabriek, die in 1839 met een voorschot van ƒ30.000 ware te redden geweest, na een stilstand van $2\frac{1}{2}$ jaar weder aan den gang te helpen, werd natuurlijk eene veel grootere som vereischt. Het Indisch Gouvernement deinsde daarvoor terug, terwijl het te gelijker tijd gelastte dat aan de invordering der schuld zou worden gevolg gegeven. De boedel van den heer de Linge werd dienstvolgens insolvent en, op autorisatie van den raad van justitie te Batavia, aan het sequestraat overgegeven.

Een nader verzoek van de erfgenamen en executeuren van den heer de Linge, om den boedel van de terugbetaling der voor de onderneming verleende voorschotten te ontlasten, werd, na ingewonnen advies van den Directeur van Finantiën, die verklaarde dat zoowel de afgetreden als de regerende Koning zich het lot der weduwe de Linge aangetrokken en haar geruststellende verzekeringen gegeven hadden, bij depêche van 22 September aan de beslissing van het
1843. opperbestuur in Nederland onderworpen. In zijn antwoord van 5 April 1843, gaf de Minister van Koloniën te kennen, dat zich de Koning vereenigd had met het door hem gedaan tweeledig voorstel: om alle middelen tot instandhouding van het établissement te Pontianak voor partikuliere rekening te beproeven, mits zonder vrees voor schade aan den kant van het Gouvernement en onder behoorlijken borgtogt; maar ingeval alle pogingen daartoe faalden, de aan het Gouvernement verschuldigde gelden des noods door regtsmiddelen in te vorderen. Het bleek dus nu dat het Indische Gouvernement verder gegaan was dan het opperbestuur verlangde; dat het door eene of andere der voorgestelde schikkingen aan te nemen, in den geest van dat opperbestuur zou gehandeld hebben. Maar de verklaring van den Minister, die in 1841 het établissement zou gered hebben, kwam te laat om nog zijn val te verhoeden. Het regt had zijn loop en zelfs jegens de borgen voor de ƒ12.000 koper, door den Directeur van Financiën voorgeschoten, werd van de afgedwongen cautie gebruikt gemaakt [1]).

[1]) Daar een hunner in staat van faillissement was geraakt, heeft het Gouvernement aan den anderen, ofschoon in solidum aansprakelijk, als bijzondere gunst toegestaan, slechts de helft der schuld te voldoen. De Pangeran Bandhara schijnt de suiker-fabrikaadje nog eenigen tijd voor eigen rekening te hebben voortgezet; doch tijdens het bezoek van den heer Groll te Pontianak was zijne fabriek geheel vervallen. Zie D. I, bl. 22.

Ziedaar een voorbeeld van het lot dat in Nederlandsch-Indië aan 1843.
de ondernemingen der partikuliere nijverheid boven het hoofd hangt. Het opperbestuur in het moederland neemt soms den schijn aan van ze te begunstigen, en tot zekere hoogte mag het daarmede ernst zijn. Maar steeds is eene vijandige magt werkzaam, die haren bloei belaagt en hare ontwikkeling stremt. Die magt is de geest van het stelsel, welke de koloniale beambten, schier zonder dat zij het weten, beheerscht [1]).

[1]) De geschiedenis van het suiker-établissement heb ik geput uit eene aan het Gouvernement ingediende Memorie en een afzonderlijk Kort Verslag aangaande zijne wording, beide in HS.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Onderlinge geschillen der Chinezen door den assistent-resident van Sambas bijgelegd. — Grove bejegening den assistent-resident te Pamangkat wedervaren. — Nieuw voorstel tot een handelsverdrag met Broenei. — Pangeran-moeda Hassim te Serawak begunstigt dit plan. — Advies der Generale Directie van Financiën. — Het voorstel door den Gouverneur-Generaal afgewezen. — Nieuwe vertoogen van den assistent-resident, met aanbod om naar Batavia te komen. — Zijn aanbod afgewezen. — De korvet Triton op Borneo's Westkust. — Ontmoetingen met de zeeroovers. — Het aanbod der opstandelingen in Serawak tot erkenning van het Nederlandsch oppergezag afgewezen. — Komst van James Brooke te Serawak. — Zijne gezindheden omtrent de Hollanders. — Zijne pogingen om de hoofden van Serawak van eene verbindtenis met Nederland afkeerig te maken. — Hij verkrijgt beloften ten behoeve van den Britschen handel. — Laatste vruchtelooze poging van den heer Bloem om het Gouvernement tot bemoeijing met de zaken van Serawak te bewegen. — De heer Brooke bezoekt Celebes. — Zijne terugkomst te Serawak. — Hij maakt een einde aan den opstand. — Zijne reis naar Singapoera. — Trouwlooze handelingen der Maleische hoofden. — Stoutmoedigheid van Brooke. — Zijne verheffing tot Radja van Serawak. — Pogingen van den Sultan van Sambas om hem te benadeelen. — Wederzijdsche verbittering tusschen Brooke en de Hollanders. — Serawak en Broenei voor Nederland verloren.

1837. Ik ben door het verhaal der lotgevallen van de suikerfabriek te Pontianak, de tijdsorde eenige jaren vooruitgeloopen, en keer thans terug tot het jaar 1837, waarin de heer de Linge zijne zending naar Borneo's Westkust volbragt. Ik heb bij het verhaal der gebeurtenissen van dat jaar nog slechts een paar bijzonderheden betreffende de Chinezen te voegen. In September van dit jaar braken onder de vier, vroeger onder den naam van Fo-sjon vereenigde kongsies, hevige geschillen over de mijngronden uit, waarbij Tai-kong alleen tegenover Hang-moei en Sin-woek stond, terwijl Man-fo, zoo als wij gezien hebben, reeds eenige jaren vroeger, grootendeels naar Landak verhuisd was [1]). De magtige kongsie Tai-kong behield de overhand, terwijl Hang-moei naar de binnenlanden aan de Ka-

[1]) Zie boven, bl. 492 vv.

poeas week. Sin-woek wendde zich tot den assistent-resident van Sambas, den heer Bloem, om zijne tusschenkomst in te roepen, en deze slaagde er in eene schikking voor te stellen, waarmede beide partijen genoegen namen. De kongsie Sin-woek scheidde zich bij deze gelegenheid geheel van Tai-kong af, en schijnt zich verstrooid te hebben, totdat zij zich in 1842 in het gebied van Serawak herzamelde [1]). 1837.

Hadden de Chinezen bij deze gelegenheid een blijk gegeven van goede verstandhouding met het Gouvernement, van den anderen kant ondervond de heer Bloem in hetzelfde jaar ook eene proeve van de ruwheid en den overmoed die de kolonisten dezer natie op Borneo onderscheiden. Bij gelegenheid dat hij zich, vergezeld door den fungerenden havenmeester Schultz en den kadet der marine Bleij, naar Pamangkat begeven had om de omstreken te bezigtigen, ondervonden zij van den kant der Chinezen eene zeer ongepaste bejegening. Toen zij hun ongenoegen hierover lieten blijken, ging de onbeschoftheid der Chinezen zoo ver, dat de heeren Schultz en Bleij eenige mishandelingen niet konden ontkomen. Den heer Bloem gelukte het zich in eene gesloten woning te verschuilen en daarna in eene sampan te vlugten [2]).

In het volgende jaar werd de aandacht van den assistent-resident 1838.
van Sambas weder op den handel der Britten met Serawak gerigt. In Julij berigtte hem de Sultan dat aldaar weder een schip, met verschillende artikelen geladen, van Singapoera was aangekomen. De heer Bloem achtte zich verpligt de hooge regering daarvan kennis te geven, met opmerking dat dit handelsverkeer, uit hoofde der regtstreeksche en gemakkelijke communicatie van Serawak met de bovenlanden van Sambas, zeer tot nadeel onzer belangen zou strekken, en vooral op den verkoop van zout en lijnwaden een ongunstigen invloed zou uitoefenen. Om den invoer van Britsche goederen over Serawak te beletten, had hij geene andere middelen dan eene aanbeveling aan de vorsten van Sambas om daartegen te waken. Hij hernieuwde daarom het zoo vaak geopperde denkbeeld om een handelscontract met Broenei te sluiten, waarin bepaald werd dat in het Broeneische gebied alleen Nederlandsche schepen, van Nederlandsche papieren voorzien,

---

[1]) Van Lijnden T. N. I., bl. 172, 185, Mundy, I, p. 288, 291 vv.
[2]) Verwikk., bl. 285. Er staat daar dat dit aan den assistent-resident Romswinckel overkomen is: zeker eene vergissing, zooals uit het jaartal en de namen der personen blijkt, die den assistent-resident vergezelden.

1838. zouden worden toegelaten. De vooruitzigten tot het sluiten van zoodanige overeenkomst achtte hij op dat oogenblik niet ongunstig, ten bewijze waarvan hij een brief van den Pangeran-moeda Hassim aan het Gouvernement aanbood [1]). Deze Pangeran was een zoon van Sultan Mohammed Khansoe'l-Alam en volle broeder van den vroeger meermalen vermelden Pangeran-moeda Mohammed Alam, en dus een oom van moeders zijde van den regerenden Sultan Omar Ali Seifoe'd-din; hij was na den dood van Radja Api tot Pangeran Bandhara of rijksbestuurder van Broenei verheven, en werd als de bestemde troonsopvolger beschouwd. Er was echter eene invloedrijke hofpartij die hem vijandig was, aan welker hoofd Pangeran Joesoef, een halve broeder van Sultan Djamaloe'l-Alam, stond [2]). Thans bevond hij zich, vergezeld door zijn broeder Pangeran-moeda Mohammed, in Serawak, om een opstand onder de Dajaks der binnenlanden te bedwingen, verwekt door sommige Maleische hoofden, met Petinggi Gapoer aan het hoofd, die zijnen hoofdzetel had te Siniawan. Wat de reden was van dezen opstand, is moeijelijk te bepalen. De heer Brooke verhaalt dat Pangeran Joesoef zes jaren te voren met een broeder van den Sultan van Sambas was overeengekomen om hem het district Serawak tegen betaling van eene zekere geldsom af te staan, maar dat Hassim zijne toestemming geweigerd had, waarop Joesoef, ten einde zijn oogmerk te bereiken, de inwoners tot opstand had aangedreven. Wanbestuur had vele brandstoffen opgehoopt, en eene enkele vonk was genoegzaam om de vlam te doen uitslaan. De Gouverneur van Serawak, Pangeran Indra Makota, schijnt zich aan vele knevelarijen te hebben schuldig gemaakt, en vooral schijnt zijn ijver om zich antimonium-erts ten behoeve der markt van Singapoera te verschaffen, de aanleiding tot groote verdrukking der inboorlingen geweest te zijn. Ook vermoed ik dat de vestiging van Chinesche mijnwerkers van Sepang (Sin-ta-kioe) in Serawak, die reeds in 1836 tot ongeregeldheden had aanleiding gegeven, onder de oorzaken der onlusten moet geteld worden. De oorlog werd, gelijk gewoonlijk de binnenlandsche

[1]) Van Hoëvell L., bl. 70.

[2]) Mundy, I, p. 183—188, II, p. 20, 21, Keppel D., I, p. 82, 144; vgl. boven, bl. 190 en 487. De partij van Pangeran Joesoef kreeg ten laatste de overhand, en Pangeran-moeda Hassim was de voornaamste der 13 hoofden van Broenei die in December 1845, om hunne begunstiging van het verkeer met de Engelschen, vermoord werden. Zie Inleiding, bl LXX.

oorlogen in Borneo, zonder eenigen nadruk gevoerd en daardoor eindeloos gerekt. Pangeran Joesoef blies den opstand aan, en wist te gelijker tijd te Broenei zich in de gunst van den Sultan te dringen en hem tegen zijnen mededinger op te zetten [1]). De reden die Pangeran-moeda Hassim thans noopte om zich met de Nederlanders te verbinden, was ongetwijfeld dezelfde die hem later bewoog zich in de armen van den heer Brooke te werpen: de hoop namelijk van steun te erlangen zoowel tegen de rebellen in Serawak als tegen de hem vijandige factie te Broenei. 1838.

In deze omstandigheden vroeg de heer Bloem aan de hooge regering, of en, zoo ja, op wat wijze, hij den vreemden handel op de kust van Broenei mogt tegengaan, en of hij met de vorsten van Broenei, inzonderheid met de hoofden van Serawak, contracten mogt sluiten, en, zoo ja, onder welke bepalingen. De Gouverneur-Generaal vroeg het advies der generale directie van financiën, die als hare meening te kennen gaf dat de handel tusschen Singapoera en Serawak niets nieuws was, maar reeds sedert jaren had bestaan, en aan den assistent-resident wilde berigt hebben, dat het hem geoorloofd was eene voordragt te doen ten einde den invoer van vreemde goederen over land in het gebied van Sambas te beperken, waarvan men zich echter de groote moeijelijkheid niet kon ontveinzen; dat tegen het sluiten van contracten met de inlandsche vorsten wel in het algemeen geene bedenkingen bestonden, maar dat dit niet kon plaats hebben dan met magtiging van het Gouvernement en in overeenstemming met art. 3 van het Londensch traktaat, 't welk de uitsluiting van den Britschen handel verbood; en eindelijk dat, daar de vorst van Broenei van het Gouvernement geheel onafhankelijk was, het hem, in weêrwil van alle vriendschapscontracten, steeds zou moeten vrij blijven in de toelating van Britsche schepen en goederen naar goedvinden te handelen [2]). De valschheid dezer

---

[1]) Brooke, I, p. 114, 134, 165, Keppel D., I, p. 28—40, 138 v., 145 v., 154 v., Mundy, I, p. 20, 211, Rochussen, bl. 29, St. John, II, p. 230 v. Dat de pogingen tot verkrijging van antimonium-erts aanleiding tot den opstand gegeven hadden, wordt ook gezegd in eene nota van den heer Dedel, onzen Ambassadeur te Londen, aan Lord Aberdeen, van 20 Maart 1846, afgedrukt in Papers relative to Borneo, presented to the house of Commons, 1854, p. 50. Doch het schijnt mij minder juist, wanneer daar aan Pangeran-moeda Hassim zelven de schuld wordt gegeven der geweldenarijen die den opstand veroorzaakten.

[2]) Van Hoëvell L., bl. 70—72.

1838. redenering springt in het oog. Met regt kon men zich zeker op art. 3 van het Londensch traktaat tegen alle uitsluitende handelsbepalingen beroepen, maar indien de wering van zout, opium, krijgsbehoeften en Britsche lijnwaden uit de vrijhavens van Sambas en Pontianak, en het verbod van allen anderen dan kusthandel in de overige havens van Borneo's Wester-afdeeling, bestaanbaar was met de voorwaarden van dat verdrag, dan kon men ongetwijfeld zulke bepalingen ook in Broenei of eenig deel van dat rijk invoeren, van het oogenblik dat daar, gelijk in Sambas en Pontianak, de suprematie van het Nederlandsch gezag erkend was. Misschien kon men antwoorden dat voorloopig slechts van een vriendschapscontract, maar niet van erkenning van het Nederlandsch oppergezag was sprake geweest; doch het voorstel van den resident sloot de laatste geenszins buiten. Bij het standpunt waarop zich de regering ten aanzien van het Londensch traktaat geplaatst had, moest dus de natuurlijke conclusie deze geweest zijn, dat het doel alleen door den afstand van het Broeneische gebied aan het Nederlandsch Gouvernement kon bereikt worden. En wanneer men dan de ware reden had willen zeggen, waarom men daarvoor terugdeinsde, had men moeten aanvoeren, eensdeels dat men het talent niet bezat om Borneo voor de schatkist of den handel en nijverheid van Nederland productief te maken, en daarom opzag tegen de moeite en kosten, aan elke, maar inzonderheid aan deze, uitbreiding van gezag verbonden; en anderdeels dat, wanneer men dus de kooplieden van Singapoera in een voordeeligen handel, die in vollen gang was, stoorde, dit weder aanleiding zou geven tot hevige klagten en tot een vernieuwd onderzoek van de Britsche zijde, of niet het geheele koloniale stelsel van Nederland met eene volledige uitvoering van het traktaat van 1824, naar letter en geest, onbestaanbaar was.

De Gouverneur-Generaal, ofschoon de hoofdpunten van het advies in de praemissen van zijn besluit van 13 November 1838 insererende, bepaalde zich tot de kennisgeving aan den assistent-resident dat hij aan de vrije vaart en den handel in den Indischen Archipel geen hindernis mogt in den weg leggen, en dat voor het sluiten van contracten met Broenei vooralsnog geene noodzakelijkheid bestond [1]).

De assistent-resident had dit besluit nog niet ontvangen, toen

[1]) Van Hoëvell L., bl. 72.

hij weder gelegenheid vond om op den handel der Engelschen met Serawak terug te komen. Den 30sten November gaf hij aan de regering te Batavia kennis dat drie personen, een Christen en twee Javanen, zich bij hem vervoegd hadden, nadat zij zich, door overboord te springen en naar land te zwemmen, uit handen der zeeroovers hadden gered. Zij hadden behoord tot de bemanning eener Engelsche brik, die, van Singapoera naar Serawak uitgezeild, op de hoogte van Tandjong-Datoe door de zeeroovers geënterd en genomen was. Het schip was bestemd geweest om, na te Serawak gelost te hebben, aldaar antimonium-erts in te nemen, waarschijnlijk voor rekening van een Britschen koopman, die zich daar voor eenigen tijd gevestigd had. De assistent-resident, hoezeer dit ongeluk betreurende, hoopte dat het de Engelschen eenigzins van de voortzetting hunner handelsoperatiën zou afschrikken. Desniettemin achtte hij zich verpligt de aandacht van het Gouvernement op nieuw op dezen handel te vestigen. »Indien," dus luidden zijne woorden, »de handel der Engelschen te Serawak niet kan worden »tegengewerkt, wordt onze vestiging te dezer kust niet alleen zeer »schadelijk, maar ook door groote gevaren bedreigd. Want behalve »dat door den aanvoer te Serawak van zout en Europesche artike»len, het monopolie van het Gouvernement en de smalle handel te »Sambas te niet moeten gaan, is de aanvoer en verkoop van vuur»wapenen en buskruid aan de onderdanen der vorsten van Broenei, »die tuk op roof zijn, ook zeer gevaarlijk, dewijl zij daardoor in »staat worden gesteld om de zeeën overal onveilig te maken." Om aan zijne vertoogen nog meer kracht bij te zetten, voegde de assistent-resident daarbij een extract uit het pakhuisboek van het voor rekening van den lande verkochte zout, waardoor hij met cijfers aantoonde dat de komst van Engelsche vaartuigen het zoutmonopolie reeds zeer benadeeld had. Het gevolg hiervan zou zijn dat Sambas eerlang groote tegemoetkomingen uit 's lands kas behoeven en een drukkende lastpost worden zou. Om tegen zulk eene uitkomst te waken, stelde de assistent-resident der regering voor, hem naar Batavia te ontbieden, om daar mondeling zulke voorstellen te doen, als hij niet raadzaam achtte aan het papier toe te vertrouwen. Hij wenschte dat het hem daarbij vergund zou zijn nog twee of drie personen mede te brengen, die nuttigen raad en inlichtingen geven konden, alsmede eenige gemagtigden der Chinesche kongsies, die hij meende dat door dit bezoek een diepen indruk van de magt en 1838.

1838. grootheid van het Gouvernement ontvangen en daardoor meer en meer tot gehoorzaamheid aan zijne bevelen gestemd zouden worden [1]).

Ook dit voorstel werd uiterst koel door den Gouverneur-Generaal de Eerens ontvangen, wiens vrees voor te uitgestrekte bemoeijingen der ambtenaren op Borneo zoo ver ging, dat hij hun, zoo als reeds elders is opgemerkt, omstreeks dezen tijd zelfs het bezoeken der
1839. binnenlanden verbood [2]). Bij besluit van 8 Februarij 1839 werd den resident eenvoudig te kennen gegeven, »dat zijne overkomst »naar Batavia tot het mededeelen van inlichtingen en het doen van »voorstellen met betrekking tot den handel der Engelschen te Sera»wak, niet als noodzakelijk beschouwd werd, en die handel aan zijn »loop moest blijven overgelaten [3]).”

Ongetwijfeld hadden echter de vertoogen van den heer Bloem wel eenige meerdere aandacht verdiend, en hij had daaraan nog meer kracht kunnen bijzetten, indien hij had aangewezen dat een verdrag met Broenei, mits door eene behoorlijke bezetting ondersteund, dringend noodzakelijk geworden was tot beteugeling van den zeeroof, die weder in de laatste jaren op verontrustende wijze het hoofd had opgestoken, en waarvan sommige Broeneische districten meer en meer de hoofdzetel geworden waren.

Hoe groot deze plaag weder geworden was, bewijzen de maatregelen in het jaar 1838 daartegen genomen. Onder andere had de korvet der koninklijke marine Triton last gekregen om de Nederlandsche vlag in de wateren van den Archipel van Riouw en op de kusten van Borneo en Sumatra te vertoonen [4]). In Julij kwam dit vaartuig te Pontianak en zeilde vandaar, na een kort oponthoud, naar Sambas, waar de officieren aan den Sultan een staatsie-bezoek bragten, door den vorst des namiddags met een tegenbezoek beantwoord [5]). Het blijkt mij niet dat de Triton hier eenige ontmoeting had met de roovers; maar in het volgend jaar werden door den te Sambas gestationneerden schooner Haai 30 praauwen der Dajak-Seribas aangetast en met een gevoelig verlies op de vlugt geslagen. Niet minder dapper kweet zich de gezaghebber te Mampawa, Sjerief Mohammed. Niet zoodra had dit

[1]) Van Hoëvell L., bl. 72—74.
[2]) Zie boven, bl. 475.
[3]) Van Hoëvell L., bl. 74.
[4]) Cornets de Groot, p. 18, Temminck, p. 256.
[5]) Van de Velde, bl. 64—66.

moedige opperhoofd vernomen dat zich negen praauwen der Zee-Dajaks, ieder met 30 of 40 koppen bemand, op de kusten vertoond hadden, of hij besloot hen te gaan aantasten, ofschoon hij slechts over drie vaartuigen beschikken kon. De beide partijen naderden elkander zoozeer, dat zij slechts met den klewang konden strijden. Sjerief Mohammed behield de overhand, nadat hij 80 zijner tegenstanders had gedood, terwijl hij het verlies van slechts 37 der zijnen had te betreuren [1]). 1839.

Inmiddels waren de hoofden van Serawak nog geenszins in de onderdrukking van den opstand geslaagd, maar ook de opstandelingen maakten geringe vorderingen en zagen zich, zoo het schijnt, door gebrek in het naauw gebragt [2]). Het gevolg daarvan was dat in het laatst van Mei 1839 eenige zendelingen van hunnentwege bij den assistent-resident van Sambas verschenen, een brief overbrengende van hunne meesters, waarin dezen zich ronduit geneigd verklaarden om het oppergezag van het Nederlandsch Gouvernement te erkennen, en verzochten dat hunne onderwerping aangenomen en de Nederlandsche vlag in het midden hunner legerplaats geplant mogt worden. De heer Bloem vond hierin eene gunstige gelegenheid tot hernieuwing zijner voorstellen, en hopende dat eindelijk het Gouvernement voor zulk een verleidelijk aanbod zou zwichten, zond hij die zendelingen met hunnen brief naar Java, terwijl hij te gelijker tijd aan de regering eenige voorstellen deed betreffende de wijze om van hunne aanbiedingen de meeste partij te trekken. Maar ook deze poging had geene betere uitkomst. De afgezanten werden teruggewezen, onder verklaring dat de voorstellen en aanbiedingen der zoodanigen, die tegen het wettig gezag van den Sultan van Broenei in opstand waren, door het Nederlandsche Gouvernement niet konden worden aangenomen, en den assistent-resident werd, bij besluit van 20 September, te kennen gegeven dat hij zich enkel tot het onderhouden van vriendschapsbetrekkingen met de onder Broenei staande districten had te bepalen [3]).

Intusschen was in Augustus te voren James Brooke met den schooner Royalist te Serawak aangekomen en door Pangeran-moeda Hassim met open armen ontvangen. Alvorens hij in October des

[1]) Cornets de Groot, p. 20, Temminck, p. 259, 260.
[2]) Keppel D., I, p. 139.
[3]) Van Hoëvell L., bl. 75, Rochussen, bl. 80, Cornets de Groot, p. 20, Dedel in Papers relative to Borneo, p. 50.

1839. vorigen jaars Groot-Brittanje verlaten had, was in het Tijdschrift der »Geographical Society" een berigt of prospectus aangaande den voorgenomen togt naar Borneo in het licht gegeven, waarin wetenschappelijke nasporingen als het hoofddoel waren opgegeven, ofschoon tevens het oogmerk om den Engelschen invloed ten koste van Holland op Borneo uit te breiden, en in het belang der Britsche nijverheid de zegepraal der beginselen van vrij handels-verkeer in den Indischen Archipel te bevorderen, geenszins was ontveinsd. Het stuk vloeide over van die minachting jegens den zwakkeren nabuur, die overdrijving zijner tekortkomingen ten opzigte der jegens Engeland aangegane verbindtenissen, met geheel voorbijzien van die waaraan Groot-Brittanje zich had schuldig gemaakt [1]), die onverdragelijke aanmatiging als ware van Engeland alleen hulp en redding te verwachten voor eene rampzalige bevolking, door Nederland vertrapt en uitgezogen, waaraan ons de Britsche en Britsch-Indische pers sedert lang had gewend [2]). De dagbladen vestigden

---

[1]) Ik heb de Nederlandsche koloniale staatkunde in dit werk meermalen vrijmoedig gegispt, en de meening uitgedrukt dat onze handelsbepalingen niet strekten tot eene eerlijke uitvoering van art. 3 van het Londensch tractaat, 't welk verbiedt regtstreeks of door zijdelingsche middelen den koophandel der andere partij van de havens der Oostersche zeeën uit te sluiten. Maar men beschuldige mij daarom niet van Anglomanie. Het is mijne overtuiging dat Groot-Brittanje even weinig als wij aan de bepalingen van het traktaat heeft beantwoord, en daaraan ontrouw is geweest zoowel ten opzigte der differentiële regten (art. 2), als der zeerooverij (art. 5). Dit is voortreffelijk in het licht gesteld in den Moniteur des Indes: wat het eerste punt betreft Jaarg. 1847—48, p. 283—288, en wat het tweede aangaat Jaarg. 1846—47, p. 317, 318.

[2]) Het origineel van dit opstel, waarvan het Journal of the Geographical Society, 1838, vol. VIII, p. 443, slechts een uittreksel heeft medegedeeld, is later in zijn geheel gedrukt, Brooke, I, p. 2—33. Hoe Brooke over het Nederlandsch gezag in Indië dacht, mogen de volgende regelen toonen. „Whether the early decay of the Malay states and their consequent demoralization arose from the introduction of Mahomedanism, or „resulted from the intrigues of European ambition, it were useless to discuss; „but we are very certain that the policy of the Dutch had reduced at „the present day „this Eden of the Eastern wave" to a state of anarchy „and confusion, as repugnant to humanity, as it is to commercial prosperity." . . . „In short, with the smallest possible amount of advantage, „the Dutch Government has all along endeavoured to perpetuate an „exclusive system, aiming more at injury to others than any advantage to „themselves or to the nations under their sway. For where an enlightened „administration might have produced the most beneficial results, we are „forced to deplore not only the mischief done, and the mass of good ne„glected, but the misery and suffering inflicted on unhappy races, capable,

al spoedig de aandacht des publieks op de onderneming en de verklaringen van den heer Brooke, waardoor ook de Nederlandsche regering er mede bekend werd, doch, gelijk zij in eene nota van den 20sten Maart 1846, bij monde van den Ambassadeur Dedel, aan het Londensch kabinet te kennen gaf, zich verlatende op de trouw der verdragen en de Britsche loyauteit, liet zij zich niet schokken door eenige uitdrukkingen, die zij slechts verklaarde uit de gewone overdrijving van de geletterden en zich noemende philanthropen, en onthield zich van elken officiëlen stap om zich van de plannen en beweegredenen van Brooke te vergewissen, hoe verdacht zij haar ook in vele opzigten mogten voorkomen [1]). 1839.

Maar in weêrwil van zijne vooringenomenheid tegen de Hollanders en zijn wensch om hun afbreuk te doen, zag de heer Brooke — en dit is zeker het minst verdedigbare punt in zijne handelingen — er geen bezwaar in om hunne ondersteuning bij het volvoeren zijner plannen in te roepen. Toen hij, na eenig oponthoud te Rio Janeiro en aan de Kaap, den 1sten Junij 1839 te Singapoera was aangekomen, wendde hij zich te dien einde tot den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, en ontving van hem, »in het belang der wetenschap", eene bijzondere aanbeveling bij alle beambten in de Nederlandsche bezittingen [2]). Te gelijker tijd

„as has been proved, of favourable development, under other circumstan„ces." De volgende plaatsen regtvaardigen wel de vrees, waarmede de handelingen van den heer Brooke op Borneo en Celebes aanvankelijk door de Nederlandsche autoriteiten werden gadegeslagen: „Sooner or later, the „time must arrive, when we shall again be in possession of these islands, „and we may accordingly look forward and prepare for the event in vari„ous ways." . . . . „For these and many other causes, which readily „occur, it would seem, that territorial possession is the best if not the only „means, by which to acquire a direct and powerful influence in the Ar„chipelago." . . . . „Whatever difference of opinion may exist, or „whatever degree of credit may be due to the views here recommended, „there can be no doubt of our future ascendency in the Archipelago, whe„ther attempted at the present time, or delayed until the fortunes of war „offer a fitting occasion. In either case a previous acquaintance will „greatly facilitate the result, and must in all probability tend to a more just „appreciation of these highly interesting countries." Ziedaar eenige der sterkste uitdrukkingen; slechts de lezing van het geheele stuk, intusschen, kan den geest waarin het geschreven is, behoorlijk doen waarderen.

[1]) Papers relative to Borneo, p. 49.

[2]) In de brieven en dagboeken van Brooke, voor zooverre zij zijn uitgegeven, vind ik daar niets van. Het feit is eerst lang na hetgeen ik in mijne Inleiding, bl. LXIX—LXXII, over Brooke gezegd heb, uit de correspondentie van den Ambassadeur Dedel (Papers relative to Borneo, p. 49) tot mijne kennis gekomen.

1839. schreef hij aan zijn vriend Templer: »de berigten van Borneo zijn »gunstig; de Sultan van Borneo-Proper is den Engelschen genegen »en haat de Hollanders [1]).”

Na zijne aankomst te Serawak liet de heer Brooke geene gelegenheid voorbijgaan om de hoofden door zijne gesprekken met hen tegen de Hollanders in te nemen. Pangeran-moeda Hassim was niet geneigd zich over hen uit te laten, doch door Brooke sterk gedrongen, verzekerde hij, met de gewone dubbelhartigheid eens Maleijers, dat hij nimmer iets met hen had te maken gehad, hunne schepen nimmer had toegelaten en niet wist hoe zij er uitzagen. De naijver tusschen de beide natiën was hem niet onbekend, en in zijne figuurlijke taal vroeg hij, wie van beiden de kat en wie de muis was. Natuurlijk bleef Brooke niet in gebreke hem de magt van Engeland als verreweg de grootste af te schilderen [2]).

Belangrijker was het gesprek dat de heer Brooke een paar dagen later met Pangeran Indra Makota had. Deze maakte hem bekend met de aanbiedingen van hulp en voorschotten tot ontginning der mijnen, die de hoofden van Serawak, door middel van den Sultan van Sambas, van den Hollandschen resident aldaar ontvangen hadden, op voorwaarde dat zij de schepen onder Nederlandsche vlag vrijelijk ten handel zouden toelaten [3]). Hij voegde er bij dat hij zijn brief nog niet beantwoord had en dat hij voor zich van de Hollanders niet hield, maar voor de gevolgen eener weigering beducht was. Hassim had de zaak aan zijn oordeel overgelaten, maar liever had hij bepaalde instructiën ontvangen, en Brooke zou hem genoegen doen door daarover nog eens met Hassim te spreken, waartoe deze zich volkomen bereid verklaarde. Pangeran Makota verhaalde daarop dat reeds drie Engelsche schepen van Singapoera eene lading antimonium-erts te Serawak hadden ingenomen; maar wenschte van Brooke te vernemen, of, zoo het land op vasten voet gebragt en zijne hulpbronnen ontwikkeld werden, alsdan een genoegzaam getal Britsche schepen zou komen om de producten af te halen. Brooke antwoordde dat hieraan niet te twijfelen viel, wanneer zij behoorlijk beschermd werden; dat, waar een voordeelige handel te drijven was, de schepen altijd in genoegzamen getale opdaagden. Vervolgens

[1]) Brooke, I, p. 53.
[2]) Keppel D., I, p. 31.
[3]) Vgl. Mundy, I, p. 20, Brooke, I, p. 67.

vroeg hij, of, ingeval de Hollanders hem aanvielen, het Britsche Gouvernement geneigd zou zijn, zich, op voorwaarde van vrijen handel met Broenei, bij verdrag tot het verleenen van hulp te verpligten. 1839.
Brooke verklaarde dat hij niet gemagtigd was die vraag te beantwoorden, maar dat, naar zijne persoonlijke meening, het Gouvernement zich niet met de belangen en handelingen van vreemde mogendheden zou inlaten; dat echter juist hierin voor de bevolking van Borneo een bewijs was gelegen, dat er voor haar in het handelen met de Britten geen het minste gevaar was. Hoe geheel anders waren in dit opzigt de Hollanders! Het kon den Pangeran niet ontgaan zijn, dat zij zich nog nimmer in het grondgebied van een Maleischen vorst hadden gevestigd, zonder daarop ten laatste aanspraak te maken. De heer Brooke haalde Sambas en Sumatra als voorbeelden aan, en wees ook op de plannen van Nederland ten aanzien van Bali en Lombok. De Hollanders, dus zeide hij verder, waren steeds geneigd groote geldelijke voorschotten te doen, mits tegen afstand van grondgebied; zij hielpen een land ontginnen, maar grondden dan aanspraken op de verleende hulp; niets was gemakkelijker dan hen te laten komen, maar de ondervinding leerde dat het hoogst moeijelijk was hen weder kwijt te raken, en voor zijn land, den eenigen Maleischen staat van eenige magt die nog niet onder het oppergezag der Nederlanders geraakt was, zouden daaruit de noodlottigste gevolgen voortvloeijen. De Pangeran stemde dit alles toe, verklaarde dat de Hollanders in Broenei gehaat waren, maar — maar indien zij hun toch eens den oorlog aandeden. Brooke vroeg hem daarop, of hij zich herinnerde dat de Hollanders ooit een Maleischen staat hadden beoorloogd, zonder er vooraf vasten voet te hebben verkregen; en toen hij dit ontkennend beantwoord had, verzekerde hij hem dat zulk een openbaar geweld geenszins te vreezen was, maar het gevaar alleen daarin bestond, dat zij op vriendschappelijken voet werden toegelaten [1]).

Nadat de heer Brooke van een togt in de binnenlanden te Serawak was teruggekeerd, had hij den 11den September weder een gesprek met Hassim over de handels-aangelegenheden. Op den voorgrond stellende dat hij in geene betrekking stond tot het Gouvernement te Singapoera, noch van eenige volmagt om in diens naam te handelen voorzien was, stelde hij hem als zijn bijzonder gevoelen

[1]) Brooke, I, p. 67, 68.

1839. voor, hoe wenschelijk het zijn zou de welvaart des lands door den handel met Europesche kooplieden te bevorderen, en hoe rijk het land was in voor den handel geschikte voortbrengselen, die de Europeanen gaarne voor buskruid, geweren, manufacturen en andere behoeften zouden inruilen — eene ruiling die aan beide partijen evenzeer tot voordeel zou strekken. Vooral meende hij dat Singapoera gunstig voor den handel met Serawak en Broenei gelegen was; — niet echter dat hij andere natiën van het handelsverkeer aldaar wilde uitsluiten: integendeel wenschte hij dat Franschen, Amerikanen en elke andere natie op gelijken voet met de Engelschen mogten worden toegelaten. Het schijnt echter, ofschoon het er niet uitdrukkelijk bij gezegd wordt, dat de Hollanders te gevaarlijk waren om in dit voorregt te deelen. Hassim brak de voorstellingen van Brooke telkens af met zonderlinge vragen, die van de grootste onkunde getuigden. Hij meende dat de Gouverneur van Singapoera, Bonham, het opperbestuur had van den handel aldaar, en was zeer bevreesd dat bij zijn dood of verwijdering, zijn opvolger een geheel ander stelsel in dat opzigt zou volgen. Hij geloofde dat in het begin wel eenige schepen komen zouden; maar dat zij hem later met zijn voorraad zouden laten zitten. Dat het eigenbelang der kooplieden hen nopen zou terug te keeren, zoo lang zij op voordeeligen voet ladingen bekomen konden, scheen hij maar niet te kunnen begrijpen [1]. Het gelukte echter den heer Brooke allengs alle vooroordeelen en bedenkingen te overwinnen, en den 19den October kon hij van Singapoera, werwaarts hij een maand te voren was teruggekeerd, aan zijn vriend Templer schrijven: »Ten aanzien »van den handel ben ik hier zeer gelukkig geslaagd, en ik heb »vrijen toegang voor de Engelsche schepen in de ha»vens van Broenei verworven. De Hollanders spannen alle »krachten in om hetzelfde doel te bereiken, en ik ben in het »bezit geraakt van hunne correspondentie over die aan»gelegenheid met den Gouverneur van Serawak, Pangeran Indra Makota. »Voor het oogenblik zijn zij thans stellig buitengesloten, »en het zal wèl zijn voor den laatsten onafhankelijken Maleischen »staat, indien de hoofden op den duur sterk genoeg zijn om hunne »verleidelijke aanbiedingen van geld en bijstand af te wijzen [2]."

[1]) Keppel D., I, p. 73.
[2]) Brooke, I, p. 76.

Zoo was dan Brooke reeds bij zijn eerste bezoek te Serawak er in geslaagd, aan zijne mededingers den voet te ligten. Het is echter klaar dat dit nimmer zou gebeurd zijn, indien het opperbestuur te Batavia de ijverige pogingen van den assistent-resident naar behooren had ondersteund. De heer Bloem meende echter ook nu nog niet alle hoop te moeten opgeven. Door de nommers der Singapore-Freepress van 17 en 24 October werd zijne aandacht op de handelingen van den heer Brooke te Serawak gevestigd. Hij zond deze nommers den 10den December ter inzage aan den Gouverneur-Generaal, met eene wederlegging van hetgeen daarin over de zaken van Borneo's Noordkust voorkwam, en met nadere inlichtingen ten aanzien van zijne vroegere voorstellen, zoowel nopens het aanbod der hoofden van Serawak om bij het Gouvernement in onderwerping te komen, als nopens de verwoestingen door de Zee-Dajaks bij voortduring op de Westkust aangerigt. Het schijnt dat dit langdurig aanhouden den Gouverneur-Generaal begon te vervelen. Hij liet den heer Bloem door den algemeenen secretaris, bij schrijven van 9 Maart 1840, eenvoudig naar de reeds vroeger ontvangen beschikkingen verwijzen en daarbij nogmaals nadrukkelijk aanbevelen, om alles te vermijden wat aanleiding tot aanstoot voor andere natiën zou kunnen geven [1]). 1839. 1840.

De voortduring van den binnenlandschen krijg in Serawak, die nog geen spoedig einde voorspelde, noopte den heer Brooke de herhaling van zijn bezoek eenige maanden uit te stellen, en dien tusschentijd te besteden tot een togt naar het eiland Celebes, met welks natuurlijken en politieken toestand hij zich nader wenschte bekend te maken. Den 20sten November 1839 met dat oogmerk Singapoera verlatende, kwam hij eerst den 27sten Mei des volgenden jaars aldaar terug [2]). De gedragslijn door hem gedurende zijn verblijf op Celebes en zijn bezoek bij onderscheidene vorsten gevolgd, heeft hij zelf in de volgende woorden aangeduid. »Het was geheel buiten mijne taak mij met hunne zaken te bemoeijen of in eenig »opzigt mij vijandig te betoonen aan de maatregelen van het Hollandsch Gouvernement. Ik heb echter in het besturen van mijn »gedrag steeds twee grondregelen in het oog gehouden. De eerste »is het vermijden van elke daad of raadgeving, die inbreuk kon

1) Van Hoëvell, L., bl. 75.
2) Mundy, I, p. 30 en 174.

1840. » maken op de regten van een van beide de Gouvernementen, ver» bonden met herhaalde en zoo duidelijk mogelijke verklaringen dat » ik geheel op en voor mij zelven handelde. De andere is het regt » van vrij onderzoek naar den toestand en de politiek der inland» sche staten, hunne betrekkingen tot de Europeanen en de hande» lingen van dezen te hunnen aanzien, — en, desgelijks, het aan» bieden van zulken raad, des gevorderd, als klaarblijkelijk de » strekking had om de inlandsche staten te bevoordeelen en den vrede » te bewaren [1])." Doch na hetgeen hij reeds geschreven en gedaan had, is het niet te verwonderen dat hij ook op Celebes door de Hollandsche autoriteiten met eenige achterdocht werd gadegeslagen [2]), te meer dewijl ook de Radja van Sidenring den Gouverneur van Makasser schriftelijk op zijne bemoeijing met de politiek der inlandsche hoven opmerkzaam maakte. Men heeft hem zelfs beschuldigd van aan Datoe Lampoela, een der hoofden die toenmaals tegen het Nederlandsch gezag in verzet waren, 12 kisten geweren en 20 vaatjes buskruid geleverd te hebben, doch, voor zoover mij bekend is, werd die beschuldiging nimmer bewezen [3]).

Door ziekte te Singapoera opgehouden, kwam de heer Brooke niet voor het laatst van Augustus andermaal te Serawak. Hij vond er den stand der zaken nog weinig veranderd. De scharen van Pangeran-moeda Hassim hadden echter eenig voordeel behaald, en daardoor zoovele Dajaksche stammen tot onderwerping genoopt, dat de geheele magt der vijanden op nog slechts vier- of vijfhonderd man begroot werd. Zij hadden zich echter in den omtrek van Siniawan in vier of vijf bentings zoodanig langs den rivier-oever verschanst, dat de poging hopeloos scheen om hen anders dan door gebrek tot overgave te dwingen. Hassim en Indra Makota verzekerden den heer Brooke dat de opstandelingen den strijd sedert lang zouden hebben moeten opgeven, zoo zij niet door den Sultan van Sambas heimelijk met mond- en krijgsbehoeften ondersteund waren. Kort voor de komst van Brooke had de Sultan van Broenei den Orang Kaja di Gadong naar Serawak gezonden, om de maatregelen tegen de

[1]) Mundy, I, p. 102, 103.
[2]) Mundy, I, p. 106.
[3]) Zie daarover, en in het geheel over Brooke's gedrag op Celebes, de meermalen aangehaalde nota van den heer Dedel en het antwoord van Lord Aberdeen, in Papers relative to Borneo, p. 50 en 62. Bij de eerste is de brief van den Radja van Sidenring als bijlage gevoegd; zie ald. p. 59.

rebellen zooveel mogelijk te bespoedigen [1]. Hassim bevond zich, door de intrigues zijner vijanden, in een moeijelijken toestand, en trachtte zich door de vriendschap van Brooke hulp en steun tegen zijne heimelijke zoowel als openbare tegenstanders te verwerven; en daar hij hem het einde van den oorlog als zeer nabij voorstelde, liet Brooke zich overhalen om vooreerst te blijven, ten einde hem later naar Broenei te vergezellen en in het aanknoopen van betrekkingen met de verschillende hoofden langs de kust zich van zijne hulp en zijn invloed te bedienen. Brooke meende inderdaad dat het einde van den krijg nabij was, vooral toen uit Sambas de reeds vroeger [2] vermelde hulp van meer dan 200 Chinezen van Sepang opdaagde, van wier aanvoerder hij eene goede verwachting koesterde. Hij besloot een toeschouwer te zijn der verdere krijgsbedrijven, deels uit nieuwsgierigheid, deels in de hoop van Hassim door zijne tegenwoordigheid en raad, zooal niet door werkelijke deelneming in den strijd, van dienst te zijn, onnoodige bloedstorting te voorkomen en eene menschelijke behandeling der overwonnenen te verzekeren. Weldra overtuigde zich Brooke dat eene handvol Europesche soldaten den krijg in weinige minuten zou ten einde brengen. Doch de voorbeeldelooze lafhartigheid en besluiteloosheid der Maleijers, waarop al zijne raadgevingen als op een ondoordringbaar schild afstuitten, terwijl de krijg zich in eindelooze overleggingen, groote woorden en veel getier oploste, boezemden hem eindelijk een zoodanigen tegenzin in, dat hij besloot het leger te verlaten en naar zijn schooner terug te keeren. Hassim was troosteloos; hij verzocht, hij smeekte hem te blijven, en bood hem eindelijk den uitsluitenden handel en zelfs het bestuur en de inkomsten van Siniawan en Serawak aan, als de prijs voor zijne verdere hulp. Er valt geen oogenblik aan te twijfelen of dit aanbod was juist wat Brooke boven alles wenschte; hij wilde echter den schijn niet hebben van de positie van Hassim misbruik te maken, en, onzeker omtrent diens regt om over Serawak naar goeddunken te beschikken, begreep hij volkomen dat een gezegeld papier, met zeer twijfelachtige opregtheid geteekend, geen waarborg opleverde tegen misleiding en teleurstelling. Hij antwoordde daarom dat hij het aanbod niet kon aannemen, zoolang de binnenlandsche

1840.

[1] Keppel D., I, p. 138, 139.
[2] Zie boven, bl. 552.

1840. krijg duurde, maar dat hij bereid was Hassim met de bemanning van den schooner bij te staan en zijne scharen tegen den vijand aan te voeren. Hassim was zeer verheugd over dit voorstel, dat hij gereedelijk aannam, en Brooke, ofschoon door de Maleische hoofden tegengewerkt of in den steek gelaten, deed in drie weken meer dan tot dusverre in vier jaren verrigt was. Terwijl zijne partij bezig was eene benting op te werpen, deed de vijand een aanval. De verdedigers begonnen reeds gebrek aan ammunitie te gevoelen, toen Brooke, ofschoon Makota hem terug trachtte te houden, zich, door zijne 14 Europeanen en een jong hoofd der Ilanons gevolgd, dwars door een padi-veld op den vijand wierp, en hem met verlies zijner wapenen, in alle rigtingen deed uiteen stuiven. Deze ongewone stoutmoedigheid joeg schrik in het hart der vijanden, die terugtrokken naarmate hij vooruitdrong en eindelijk aanboden te onderhandelen. Den 20sten December gaven zij zich onvoorwaardelijk over, nadat Brooke hun beloofd had, al zijnen invloed bij Hassim tot behoud van hun leven te zullen aanwenden, en hen, totdat deze zijne bevelen zou hebben gegeven, tegen de geweldenarijen der Maleijers en vooral der Chinezen, voor wier wraak zij nog altijd zeer bevreesd waren, te zullen beschermen. Hij beval de muitelingen hunne forten te verbranden en hunne wapenen uit te leveren, waaraan dadelijk voldaan werd. Met veel moeite verwierf hij van Hassim voor allen lijfsbehoud, ofschoon de voornaamste muitelingen hunne vrouwen en kinderen als gijzelaars moesten overgeven. De bevolking van Siniawan verliep geheel, daar velen naar Serawak verhuisden, anderen, na hunne huizen te hebben omgehaald, een tijd lang in booten woonden en zich allengs verstrooiden. Petinggi Gapoer begaf zich naar Sambas, de andere hoofden der opstandelingen zochten eene schuilplaats onder de Dajaks. Het leger ging welhaast uiteen; de Chinezen verbrandden wat er nog van Siniawan was overgebleven, en bouwden in de nabijheid een dorp om zich te vestigen [1].

1841. De onderhandelingen over den afstand van Serawak aan den heer Brooke werden thans hervat. Hassim scheen met belangstelling naar zijne plannen tot verbetering van den toestand des lands te luisteren, en verklaarde zich bereid die te bevorderen, mits de bestaande wetten en gewoonten geëerbiedigd werden. Hierop stelde

[1]) Keppel D., I, p. 141—188, 207—210, St. John, II, p. 234—241; Brooke, I, p. 93—95.

Hassim aan den heer Brooke een stuk ter hand, waarin hij tot 1841.
zijne verwondering alleen geschreven vond dat hem vergunning werd verleend zich te Serawak te vestigen om er door den handel winst te doen. Toen hij hierop te kennen gaf dat dit dokument volstrekt niets beteekende, antwoordde Hassim dat dit geenszins de bedoelde akte van afstand was, maar alleen moest dienen om door den Sultan van Broenei gelezen te worden ten einde hem op verdere maatregelen voor te bereiden. Brooke, de onmogelijkheid inziende om voor het oogenblik meer te verkrijgen, berustte in de verklaring en nam op zich een schip te Singapoera te gaan koopen, om geregeld tusschen die plaats en Serawak te handelen. Hassim beloofde inmiddels een huis voor hem te Serawak te bouwen en eene aanzienlijke hoeveelheid antimonium-erts bijeen te brengen. Toen Brooke na drie maanden terugkeerde, was zijne eerste teleurstelling dat met het huis zelfs nog geen begin was gemaakt; zijne tweede dat het antimonium-erts niet kwam opdagen, ofschoon Makota, kort te voren, in 6 weken tijds 2 schepen en 3 inlandsche vaartuigen daarmede geladen had; de derde dat, toen de lading van den te Singapoera gekochten schooner op verzoek van Hassim was aan wal gebragt en afgeleverd, de betaling en zelfs elke waarborg voor betaling achterwege bleef. Hassim, die door de overwinning op de rebellen en de ontvangst der lading van den schooner, alles erlangd had wat hij van Brooke had kunnen wenschen, bleef, wel is waar, den schijn van vriendschap omtrent hem bewaren, maar toonde door zijne handelingen, hoe onverschillig het hem was of den vreemdeling al dan niet regt wedervoer; en Makota spaarde geene listen om hem te dwarsboomen en te nopen het land weder te verlaten. Brooke bleef bedaard op de vervulling der hem gedane beloften aandringen, en verkreeg ten laatste dat hem eene woning verschaft en een deel van het beloofde antimonium-erts geleverd werd. Daarentegen wendde hij vergeefsche pogingen aan om de vrijstelling te verwerven van de vrouwen en kinderen die door de opstandelingen tot gijzelaars gegeven waren, en zag hij met verbazing dat, in weêrwil der plegtigste verzekering dat alle rooverij voortaan zou geweerd worden, eene vloot van Zee-Dajaks, waarbij zich ook drie vaartuigen van de Dajak-Malo bevonden, van de hoofden van Serawak verlof kreeg om de rivier op te varen, ten einde het gebied van een vijandigen stam op de grenzen van Sambas af te loopen. Die toestemming, ongetwijfeld met de belofte van een

1841. deel der als slaven weggevoerde vrouwen en kinderen gekocht, wierp op het karakter van Hassim een hoogst ongunstig licht. Door Brooke hierover aangeproken, gaf hij echter de schuld aan Makota en noodzaakte de Dajaks terug te keeren. Voor het overige vermeed hij zooveel mogelijk zijn Britschen vriend te ontmoeten en hield zich doorgaans ziek.

Terwijl Brooke zich dus door duizend moeijelijkheden omringd en met het verlies van schier al wat hij bezat bedreigd zag, ontving hij nog de tijding dat het schip de Sultana van Bombay bij Palawan door den bliksem getroffen was, en dat een groot deel der bemanning en passagiers zich in treurigen en hulpbehoevenden toestand te Broenei bevond. In deze omstandigheden nam hij een stout besluit. Met slechts drie zijner medgezellen te Serawak blijvende, om daar den verderen loop der zaken af te wachten, zond hij zijn nieuwen schooner Swift naar Singapoera, met zooveel antimonium-erts als hij had kunnen bijeenkrijgen, en te gelijker tijd den Royalist naar Broenei om zich van het lot der schipbreukelingen te vergewissen, beiden met last om zoo spoedig mogelijk terug te keeren. Hij besloot tevens aan Hassim nog twee maanden te gunnen om uit te vinden op wat wijze hij hem voldoening verschaffen zou, doch, zoo hij hem na verloop van dien tijd niet handelbaarder vond, te zien, wat hij door geweld zou kunnen uitrigten.

De beide schepen keerden in drie weken terug. De Royalist bragt tijding van de mishandelingen en afzetterij, waaraan de schipbreukelingen te Broenei waren blootgesteld, maar had hunne verlossing niet kunnen bewerken. Brooke verzekerde te Serawak, dat zij spoedig door een Gouvernements-schip zouden worden opgeëischt, en toen zich werkelijk, eene week later, de naar Broenei bestemde oorlogs-stoomboot Diana op de rivier van Serawak vertoonde, boezemde dit aan de Maleische hoofden zulk een hoog denkbeeld van zijn invloed en tegelijk zulk eene vrees in, dat hij, gedurende haar verblijf op de rivier, gemakkelijk de vervulling van al zijne wenschen had kunnen afdwingen. De gunstige indruk werd nog sterker, toen de stoomboot, na eenige dagen, met al de verloste schipbreukelingen te Serawak terugkeerde. Hassim nam allengs jegens Brooke weder geheel zijne vroegere houding aan, en de Engelschman, van zijne zijde, kreeg een dieper inzigt in Hassims karakter en de moeijelijkheden die hem omringden. Hij overtuigde zich dat zijn dralen meer het gevolg was van vrees voor zijne vijanden, de listen en

intrigues van Makota, en valsche geruchten; die met opzet verspreid werden, dan van kwade trouw. Eene poging tot vergiftiging van zijn inlandschen tolk, en misschien van hem zelven [1]), waarin hij weder de hand van Makota meende te ontdekken, deed Brooke eindelijk besluiten, de zaken tot eene krisis te brengen. Hij voelde zich daartoe sterk genoeg door de genegenheid die hem een deel der bevolking toedroeg, en door de onverschilligheid van het overig deel. Hij maakte zijne beide schepen strijdvaardig, laadde de stukken en begaf zich, door eene gewapende bende gevolgd, tot Hassim, wien hij zijne welwillendheid betuigde, maar te gelijk al de misdrijven en intrigues van Makota bloot legde. Deze laatste, die op niemands ondersteuning dan van zijne eigene slaven kon rekenen, terwijl dadelijk meer dan 200 der inboorlingen aan Brooke hunne hulp aanboden, durfde zich niet vertoonen. De vreesachtige Hassim was door deze demonstratie geheel van zijn stuk gebragt en wist geene verdere middelen van uitstel te bedenken. De onderhandeling was spoedig ten einde gebragt, de acte der opdragt aan Brooke van het gezag in Serawak als leen van de kroon van Broenei, met vrije beschikking over alle inkomsten behoudens de jaarlijksche uitkeering van omstreeks ƒ6000, geschreven en geteekend, en den 24sten September 1841 werd hij, onder het gebulder des geschuts, het wapperen der vlaggen en de luide toejuiching des volks, als Radja van Serawak uitgeroepen [2]). Tot zijne eer zij het gezegd dat de bevrijding der nog steeds gevangen vrouwen en kinderen der opstandelingen zijne eerste regeringsdaad was, ofschoon hij de Maleische hoofden niet zonder veel moeite bewegen kon hunne prooi te laten varen, en dat hij aan de verstrooide bevolking van Siniawan zoo veel vertrouwen wist in te boezemen, dat zij zich haastte van Sambas en andere plaatsen, waarheen zij gevlugt was, in grooten getale terug te keeren [3]). 1841.

Men kan gemakkelijk begrijpen dat de verheffing van Brooke door den resident en Sultan van Sambas niet met genoegen werd aangezien. Alles wat zij van de komst der Britsche schepen te Serawak gevreesd hadden, en meer nog, had zich verwezenlijkt; de

[1]) Bij Keppel D., I, p. 250, spreekt Brooke van „an attempt to poison my interpreter," doch in zijne correspondentie, I, p. 117, duidt hij aan dat het op zijne eigene vergiftiging gemunt was.

[2]) Keppel D., I, p. 210—251, St. John, II, p. 241—253, Brooke, I, p. 100—118.

[3]) Keppel D., I, p. 252—254.

1841. monopoliën van het Gouvernement werden ernstig bedreigd, en ook de Sultan, als pachter van de opium, had voor groot verlies te vreezen. Den resident waren door de bevelen van het Gouvernement de handen gebonden, doch de Sultan kon vrijer handelen. Brooke beweert dat Makota tot al zijne pogingen om hem den voet te ligten, door den Sultan van Sambas was aangehitst en omgekocht [1], en maakt gewag van eene brik van Sambas met een man van rang aan boord, die reeds kort na de beëindiging van den opstand te Serawak verscheen, om zich van den staat des handels te vergewissen en zich te verzekeren dat de verbindtenissen met Brooke aangegaan het opium-monopolie niet zouden benadeelen. De afgezant was spoedig teruggezonden, met eene verklaring van Brooke dat hij de voorstellen des Sultans omtrent den opium-handel in overweging zou nemen, wanneer zij hem in behoorlijken vorm werden toegezonden. Later zond de Sultan aan Brooke herhaaldelijk zeer beleefde mondelinge boodschappen om die aangelegenheid te regelen, maar zonder te schrijven, daar hij voorgaf dat dit niet wel door de Hollanders zou worden opgenomen. Brooke gaf hem te kennen dat hij niet voornemens was zich met den opium-handel in te laten, waartegen de Sultan op zich nam, hem in den uitvoer van antimonium-erts niet te dwarsboomen [2]. Hij waagde echter eene nieuwe en eenigzins vreemde poging om den handel met Singapoera tegen te gaan, nadat hij door Makota de opdragt der waardigheid van Radja aan Brooke had vernomen. Hassim ontving gelijktijdig brieven van den Sultan en van twee der voornaamste Pangerans van Sambas. Die der laatsten behelsden niets dan pligtplegingen, maar de brief des Sultans gaf te kennen dat de Chinesche kongsie die de antimonium-mijnen bewerkte, hem eene som gelds schuldig was, die zij zich verbonden had hem — niet in goud of eenig ander voortbrengsel — maar juist in antimonium-erts te voldoen, en verlangde te worden tevreden gesteld, vóór de afscheping van dit produkt naar Singapoera werd voortgezet. Hassim antwoordde dat de Chinezen zulk eene verbindtenis niet zonder zijne toestemming hadden kunnen aangaan en dat hij zich nu jegens den heer Brooke had verbonden [3]. Doch terwijl dit

[1] Keppel D., I, p. 243, 244.
[2] Mundy, I, p. 239, 253.
[3] Keppel D., I, p. 251, 252.

antwoord den 3den November was afgezonden, verscheen reeds den 5den eene brik van Sambas, met twee zonen des Sultans aan boord, om het verschuldigde erts af te halen. Makota scheen zeer verheugd over hare verschijning en de aanhangers van Brooke waren ter neder geslagen: Sambas scheen hun zoo veel ontzag in te boezemen, dat Brooke op hunne medewerking geen staat durfde maken [1]. De zaak was voor Brooke uit een geldelijk oogpunt, en dewijl zij een antecedent voor de toekomst werd, van het grootste belang. »Daar »het erts," zoo schreef hij den 10den November aan zijn vriend Templer, »mijn voorname stapelproduct is en de aangegane over- »eenkomsten het in mijne hand plaatsen om mijne onkosten goed »te maken, weiger ik natuurlijk de lading af te staan, en op dit »punt beproeven wij thans onze krachten. Indien hij slaagt, dan »mag en zal ik den winkel wel sluiten, want het zou nutteloos zijn »mijn spel met verlies te spelen, en als men Hassim zijne belofte »eenmaal laat breken, zal hij het meer doen. In dat geval tracht »ik zooveel ik nog kan van mijne fortuin te redden en trek naar »Otaheite of Nieuw-Zeeland [2]." In weêrwil van het gevaar waar-aan hem dit blootstelde, bleef Brooke de levering van het erts bestendig weigeren, en nadat die van Sambas gedurende eenige weken al de middelen en kunstgrepen die de Maleische geslepenheid aan de hand geeft, hadden uitgeput, zagen zij zich genoodzaakt onverrigter zake te vertrekken. Sjerief Hosein van Pontianak, die met de brik te Serawak gekomen en door Brooke met de meeste voorkomendheid ontvangen was, bleef achter met voornemen om zich daar voor goed te vestigen. De brik, op de terugreis door een storm overvallen en buiten staat Tandjong Datoe voorbij te komen, keerde den 6den Januarij te Serawak terug om de verandering van den moeson aftewachten, terwijl de Pangerans over land terugkeerden [3]. 1841.

Het was niet onnatuurlijk dat Brooke in deze pogingen van Sambas om hem te dwarsboomen, den invloed der Nederlandsche beambten meende te onderkennen [4]. In hoeverre hij daarin juist oordeelde, is mij niet mogelijk te bepalen. Ik houd mij overtuigd dat de instructiën van den heer Donker, die in 1841 van Mei tot

[1]) Keppel D., I, p. 256.
[2]) Brooke, I, p. 135.
[3]) Keppel D., I, p. 260, 265.
[4]) Brooke, I, p. 129, 133.

1841. September als Commissaris-Inspecteur op Borneo's Westkust vertoefde [1]), geheel in den geest zijn geweest der vroegere beslissingen van de hooge regering op de voorstellen van den heer Bloem. De verplaatsing van dien ambtenaar, wiens betrekking voorloopig door den kommies Ploegman werd waargenomen [2]), mag misschien ook wel ten doel hebben gehad, door de verwijdering van een heftigen tegenstander van den Singapoerschen handel, eene betere verstandhouding met de Engelschen te bevorderen. Maar de natuurlijke werking van het bestaande stelsel moest alle ambtenaren meer of min in zijn zog medeslepen. Brooke's stelsel was regtstreeks tegen het onze, zijne belangen regtstreeks tegen hetgeen het Gouvernement als zijn belang beschouwde, gekant. Het kon niet anders of wederzijdsche verbittering en wrok moest daarvan het gevolg zijn. Indien van onze zijde Brooke niet gespaard werd, de volgende woorden uit een brief aan den heer Henry Wise, van den 10den December 1841, zullen zijne toenmalige denkwijze over Nederland in het licht stellen: »Ik kan Borneo voor den handel openen, indien »men mij wil laten begaan; maar de hulpmiddelen van een bijzonder »persoon zijn voor zulke zaken ontoereikend. Indien echter het »publiek niet wakker wordt, zal ik doen wat ik kan, ofschoon »niet wat ik wenschen zou: ik moet mij naar de omstandigheden »voegen. Ik ben gelukkig en tamelijk wel ingerigt. Mijn gemoed »is vrij van zelfverwijt, en ik ben mij bewust van noch door heb»zucht noch door persoonlijke eerzucht bestuurd te zijn. Hoe kan »ik mij anders dan gelukkig gevoelen, wanneer ik weet dat ik van »dienst ben aan een allerrampzaligst geslacht en een schok geef »aan dit schoone eiland, die het nu of later der overige wereld »nader moet brengen, in plaats van het, met zijne millioenen (?) »inwoners, hermetisch gesloten te laten, gelijk het nu is. Dragen »wij echter geene zorg, dan zullen de Hollanders er zich van mees»ter maken, en dan, vaarwel hoop! want het Hollandsch bestuur »werkt verlammend op de inboorlingen, en is de dood voor Britsche »manufacturen. Ik houd mij verzekerd dat gij al uwen invloed »op de handelswereld zult aanwenden om te zorgen dat iets voor »dezen Archipel en dit eiland gedaan worde. Zal de Britsche

---

[1]) Aanteekeningen van den heer v. d. Velde (HS.), van Lijnden T. N. I., bl. 185.
[2]) Van Lijnden T. N. I., bl. 185.

»leeuw voor altijd kruipen onder den buik van den Hollandschen »kikvorsch?" [1]). 1841.

Het blijkt reeds uit het gezegde dat de moeijelijkheden van Brooke met zijne verheffing niet geëindigd waren. Maar schoon zij zich dagelijks vermenigvuldigden, met moed en beleid kwam hij alles te boven. Ik zal in het vervolg van de geschiedenis der Westkust nog een en andermaal van hem moeten gewagen; maar alleen voor zooverre zijne handelingen op die Nederlandsche bezitting van eenigen invloed waren. Voor het overige is dit geschiedverhaal aan zijne verdere loopbaan niet gelegen; eene korte schets daarvan is bovendien reeds in de Inleiding gegeven. Met Brooke's verheffing tot Radja van Serawak en zegepraal over Makota's intrigues, is de langdurige strijd tusschen den invloed van Singapoera en Sambas aldaar, dien ik in dit hoofdstuk heb pogen te schetsen, ten voordeele van het eerste beslist. Met die verheffing ging Serawak en de geheele Noordkust van Borneo voor altijd voor Nederland verloren, en het kwam er nu alleen nog op aan, tegen verdere beperking van onzen invloed en tegen inbreuk op onze regten te waken. Dat Singapoera overwon, kan niet anders dan elk regtgeaard Nederlander grieven; maar zoo wij den tegenwoordigen toestand van Serawak met dien van Sambas en Pontianak vergelijken, dan mogen wij naauwelijks aarzelen ons te verheugen in de zegepraal van beginselen, die — zij mogen dan ook van het allooi der zelfzucht niet vrij zijn — toch het best geschikt schijnen om de welvaart van een land als Borneo te bevorderen.

---

1) A selection from papers relating to Borneo, printed for the use of the Government Offices, London, 1846, p. 2. Men leze ook den geheelen reeds aangehaalden brief van den 10den November aan Templer (Brooke, I, p. 125—139), waarin onder andere, p. 138, deze uitgezochte uitdrukkingen voorkomen: »Those idiots, the Dutch, those thick-skinned, muddle-headed canallers — encourage this vile traffic (t. w. den zeeroof), because it prevents the natives smuggling, and because it injures the trade of Singapore."

ACHTSTE HOOFDSTUK.

De heer Donker bezoekt de Westkust als Commissaris-Inspecteur. — Dood van den Heer van Koeboe en staat van dat landschap. — Sjerief Ismaël wordt Heer van Koeboe. — Contract met hem gesloten. — Onderhandelingen van den Commissaris met de Chinezen. — Zijn vertrek. — Nieuwe residenten te Sambas en Pontianak. — Verregaande aanmatigingen der Chinezen. — Oordeel van den heer Brooke daarover. — Moeijelijkheden door de Chinezen in Serawak verwekt. — Vaste houding en eindelijke zegepraal van den heer Brooke. — Onlusten in Larah. — Beleediging door de Chinezen aan den assistent-resident van Sambas aangedaan. — De onlusten in Larah gesust. — Dood van den Sultan van Sukkadana. — Zijn zoon Tongkoe besar Anom volgt hem op, met den titel van Panembahan. — De heer Brooke knoopt betrekkingen aan met de vorsten van het gebied der Kapoeas. — Verrigtingen der Handel-maatschappij te Pontianak en Sambas. — Dood van den Panembahan van Landak. — De assistent-resident van Sambas bezoekt Montrado. — Zijne gesprekken met de Chinesche hoofden. — De heer van de Graaff tot assistent-resident te Sambas en de heer Weddik tot Commissaris-Inspecteur voor Borneo benoemd. — Nieuwe contracten met Simpang en Matan. — De heer van Gaffron bereist het zuid-westelijk deel van Borneo. — De Chinezen in Sambas oefenen op eigen gezag halsregt uit. — Klagten van den heer Brooke over de Chinezen te Serawak. — Verhuizingen van Sambas en Pontianak naar Serawak. — Verdiensten van Brooke in de beteugeling der zeerooverij. — Verandering van stelsel ten aanzien van Borneo, bij de aanvaarding des bestuurs door den Gouverneur-Generaal Rochussen.

1841. Reeds bij het verhaal van de lotgevallen der suikerfabriek te Pontianak en van de vestiging van Radja Brooke te Serawak, is melding gemaakt van de zending van den heer Donker als Commissaris-Inspecteur naar Borneo's Westkust, waar hij, zoo ik mij niet bedrieg, omstreeks het midden der maand Mei 1841 aankwam. Onder de zaken hem opgedragen, behoorde ook eene nieuwe regeling der verhouding van het Gouvernement tot het landschap Koeboe. Den 2den Februarij te voren was Sjerief Abdoe'r-rahman, sedert 1829 Heer van Koeboe, overleden. Het contract in 1837 door den heer de Linge met dien vorst gesloten, had aanvankelijk

niet veel goeds uitgewerkt. In 1838 verkeerde de negerie in een staat van diep verval, de moskee, de dalem van den vorst en de graven zijner voorouders waren bijna een puinhoop, de handel nam gedurig af en de bevolking was, ten gevolge van verhuizingen naar Pontianak, tot 300 zielen verminderd. De afpersingen van den vorst, in strijd met de overeenkomst met het Gouvernement aangegaan, gingen zoo ver, dat de assistent-resident Humme hem voor eenen raad der oudsten riep, om hem de klagten over zijn bestuur onder het oog te brengen, met bedreiging dat, bij nieuwe overtreding van het contract, de inkomsten die hij genoot, zouden worden ingetrokken. Sedert had men geene nieuwe klagten vernomen, en in 1839 was zelfs de bevolking weder tot 688 zielen aangegroeid, terwijl zij in 1841 op 700 werd begroot. Aan ééne bepaling van het contract was echter in het geheel niet voldaan, die namelijk waarbij zich Sjerief Abdoe'r-rahman verbonden had, voor het toekomstig bestaan zijner kinderen te zorgen, zoodat zij niet ten laste van het Gouvernement kwamen. De inkomsten die het Gouvernement van Koeboe trok, waren zeer gering en bepaalden zich tot de opbrengst van de pacht der visscherijen, die over 1841 ƒ1044 koper beliep. Tot tegemoetkoming in de uitgaven had de assistent-resident, bij schrijven van den 16den Maart, een voorstel gedaan tot eene kleine heffing in natura op de produkten, die omstreeks ƒ214 zou opleveren, maar als te bezwarend voor de bevolking was afgewezen. 1841.

De heer Donker, te Pontianak gekomen, liet den 24sten Mei den oudsten zoon van den overleden vorst, Sjerief Ismaël, van wien de resident eene gunstige getuigenis had gegeven, vergezeld van zijnen oom Sjerief Taha ben Mohammed, bij zich ontbieden, en stelde hem voor, zijns vaders opvolger te worden. De jonge vorst verschoonde zich uithoofde zijner jeugd en verzocht die gunst voor zijnen oom. De heer Donker beduidde hem dat dit in strijd was met de Mohammedaansche wet, en eindigde met hem tot Heer van Koeboe, doch onder leiding van zijn oom, aan te stellen. Ofschoon deze aanstelling, nadat Koeboe door den afstand bij het contract van 1837 wettig eigendom van het Gouvernement geworden was, als de gewone aanstelling van een ambtenaar had kunnen beschouwd worden, en dus, strikt genomen, geen nieuw contract ware noodig geweest, vermeende echter de Commissaris dat zulk een contract den Heer van Koeboe meer dan eene instructie zou binden en ook

1841. uithoofde onzer verhouding tot de overige vorsten wenschelijk was. Hij bood dus, bij schrijven van 29 Mei, een concept van zoodanig contract aan de hooge regering aan, onder opmerking dat het belang van het Gouvernement vorderde, Koeboe als sleutel tot de Kapoeas-landen aan te houden en, schoon op den minst kostbaren voet, te blijven beheeren, daar het te vreezen was dat anders dit gewest door de aanverwanten van den overleden vorst verlaten, aan regeringloosheid overgegeven en een schuilplaats van zeeroovers en weggeloopen misdadigers worden zou.

Dit contract werd bij besluit van 1 Oct. 1841 goedgekeurd. Het bevestigde den afstand van het landschap aan het Gouvernement, liet den nieuwen Heer van Koeboe in het genot van een jaarlijksch inkomen van *f* 900, onder voorwaarde dat hij daaruit tevens, voor zooveel noodig, de wettige afstammelingen zijns vaders zou onderhouden, en onderwierp de keus van zijn opvolger aan de goedkeuring van het Gouvernement. Bij besluit van 7 October werd, op een verzoek van Sjerief Hamid van Pontianak, toegestaan dat de waardigheid van Heer van Koeboe erfelijk zou zijn in de familie van dien vorst [1]).

Zoo te Pontianak als te Sambas hield de heer Donker zich ook ijverig bezig met een onderzoek naar de verhouding der Chinezen tot het Gouvernement, waarbij hij met de hoofden der verschillende kongsies in aanraking kwam. Allen klaagden, als van ouds, over de hun opgelegde belastingen, en het bleek den Commissaris dat zij daaraan ook slechts zeer gebrekkig voldaan hadden. Mandor had een achterstand van *f* 16.000, Montrado of Tai-kong van *f* 42.426, de kongsie van Larah, oorspronkelijk een deel van Tai-kong, doch thans administratief daarvan gescheiden [2]), van *f* 1600, en Sepang of Sin-ta-kioe van *f* 2.799. In weêrwil dezer tekortkoming verstoutte zich Montrado eene vermindering der verschuldigde recognitie, ten bedrage van *f* 4000, te vragen, terwijl al de kongsies den Commissaris verzochten dat hij bij het Gouvernement op eene reductie der belasting op de naar hun vaderland terugkeerende Chinezen zou aandringen. Verbaasd over zooveel vermetelheid, wees de Commissaris deze aanzoeken van de hand. Hij vond echter geen bezwaar hun een ander verzoek toe te staan. De assistent-resident

[1]) Aanteekeningen van den heer v. d. Velde (HS.).
[2]) Zie D. I, bl. 304.

Bloem had vroeger aan de kongsie van Montrado eene Nederlandsche vlag vereerd; thans vroegen al de kongsies in het gebied van Sambas om de eer van de Nederlandsche vlag van hunne établissementen en vaartuigen te laten wapperen, ten bewijze dat zij Nederlandsche onderdanen waren. Inderdaad hebben de Chinezen in dien naam nimmer eenig bezwaar gevonden, maar het vervolg zal ons leeren dat zij, in weêrwil der hun verleende gunst, steeds even afkeerig waren de daaraan verbonden verpligtingen te vervullen [1]. 1841.

De heer Donker verliet Borneo in het begin van September, het bestuur te Sambas voorloopig in handen latende van den kommies Ploegman, met last om zich met de huishoudelijke en politieke aangelegenheden der Chinezen volstrekt niet te bemoeijen, maar alles in statu quo te laten totdat het Gouvernement definitief in het bestuur zou voorzien hebben [2]. Nog voor het einde des jaars werd de heer D. L. Baumgardt tot assistent-resident van Sambas benoemd, terwijl te gelijker tijd de assistent-resident van Pontianak door den heer C. F. Boudriot werd vervangen [3].

» De verregaande aanmatigingen der Chinesche kongsies," dus schreef de heer Donker in zijn rapport, » gaan alle beschrijving te boven." Dit was trouwens het natuurlijk gevolg van het stelsel, sedert 1832 te hunnen aanzien gevolgd. Zoo vaak er een Commissaris ter kust kwam en eenige vertooning maakte, deden zij schoone beloften, doch na zijn vertrek stoorden zij zich in het geheel niet aan de door hen geteekende en gezegelde contracten. Van alle gronden, die hun voor den mijnarbeid geschikt voorkwamen, maakten zij zich meester, de Dajaks tevens aan zich onderwerpende en zoo veel mogelijk tot hunne pandelingen makende. Het lijdelijk toezien van het Nederlandsch bestuur maakte hen gedurig stoutmoediger. De Dajaks, wanneer zij de bescherming onzer beambten kwamen inroepen, werden onverhoord teruggezonden; en dewijl zij zich daardoor, zonder eenig nut, aan den toorn hunner verdrukkers blootstelden, leerden zij allengs zich, zonder den mond open te doen, aan hun treurig lot te onderwerpen. De vorsten en grooten hadden in de hun als apanagie toegewezen districten schier niets meer te zeggen, en derfden het grootste deel der inkomsten waarin

---

[1] Van Lijnden T. N. I., bl. 185, Verwikk., bl. 286.
[2] Van Lijnden T. N. I., bl. 185.
[3] Almanak v. N. I. voor 1842, bl. 56.

1841. zij hun bestaan moesten vinden. De kongsies hielden hunne eigene regtspleging, en aarzelden niet, in strijd met de contracten, zelfs doodstraffen, en veelal op de meest barbaarsche wijze, toe te passen. Zoo wordt hunne houding beschreven door Nederlandsche ambtenaren, die zich met weêrzin de handen gebonden zagen in het tuchtigen van hunnen overmoed [1]), en onzen mededinger te Serawak boezemde onze zwakheid slechts te grooter minachting in voor het Hollandsch Gouvernement. »Het is verbazend," zoo schreef de heer Brooke, »te zien dat eene Europesche natie zich zoo mak en »lijdelijk onderwerpt aan een imperium in imperio, en toelaat dat al- »lerlei afpersing en onregtvaardigheid gepleegd wordt in een grondge- »bied, welks inlandsche vorst onder hare bescherming is [2])." De pogingen der naar Serawak verhuisde Chinezen om ook daar den meester te spelen en alles naar hunne hand te zetten, werden door den nieuwen
1842. Radja met nadruk bedwongen. »In Sambas," zoo schreef hij den 16den Maart 1842 aan zijne moeder, »heeft men hun toegelaten naar welge- »vallen te handelen, en verlof te koopen tot elke geweldenarij waartoe »zij lust hebben; maar van mij zullen ze eene andere behandeling »ondervinden, want goud kan mij nimmer bewegen om onregt te »doen." Intusschen ontsprongen thans de voornaamste moeijelijkheden die hem omgaven, juist uit de gezindheden der Chinezen. Hij schreef in denzelfden brief dat zij zich een onafhankelijk gezag trachtten aan te matigen en te dien einde met Makota en andere ontevreden hoofden en met Sambas intrigueerden; »doch," zegt hij, »zij zijn niet sterk of rijk genoeg om de toevlugt tot de wapenen »te nemen, en zij zullen òf onderdoen, òf het land verlaten [3])."

Ik heb reeds vroeger opgemerkt dat de Chinezen in het gebied van Serawak tot de kongsie Sepang of Sin-ta-kioe behoorden, en het is dus geenszins te verwonderen dat zij met de hoofden hunner kongsie in het gebied van Sambas in betrekking bleven, of, zoo als Pangeran-moeda Hassim het uitdrukte, in Serawak wel hunne kleêrenkist, maar in Sambas hunne schatkist hadden. Zij hadden vroeger van dien vorst verlof erlangd om de antimonium- en

---

[1]) Verwikk., bl. 287. Volgens Brooke (bij Keppel D., I, p. 283) verhaalde men in Maart 1842 te Serawak dat de Chinezen van Montrado een afgezant van den Sultan van Sambas, die hun goud kwam vragen, gedood, en den brief des Sultans aan de kongsie openlijk verbrand hadden.

[2]) Mundy, I, p. 285.

[3]) Brooke, I, p. 181.

goudmijnen aan den regterarm der rivier van Serawak te bewerken. Brooke besloot dus, naar den regel »verdeel en heersch,". eene andere kongsie, bij wijze van tegenwigt, aan den linker-arm der rivier te vestigen, en trad daarover in onderhandeling met die van Sin-woek, die, nadat zij zich in 1837 van Tai-kong had afgescheiden, vaste woonplaatsen ontbeerde. Ofschoon hij bevroedde dat de kongsie Sepang dit met weêrzin zien, en, zoo zij maar konde, met geweld beletten zou, stond zijn voornemen onwrikbaar vast. Hij beschouwde het als van het hoogste belang, hunne aanmatiging tegen te gaan, terwijl zij nog arm en gering in getal waren; en het was daarbij voor hem een groot voordeel dat hij, in geval van nood, kon rekenen op den bijstand der Dajaks, die hem genegen en den Chinezen vijandig waren, en dat hij hen gemakkelijk door honger dwingen kon, naardien niet, gelijk in Sambas, vele rivieren, maar slechts ééne den toegang tot hun gebied opende. Desniettemin zou hij de vervulling van zijn voornemen welligt nog eenigen tijd hebben uitgesteld, zoo hem niet de verraderlijke en gevaarlijke inborst der Chinezen door een duidelijk voorbeeld gebleken was. De overeenkomst die hun de bewerking der mijnen aan den regter-oever der rivier toestond, verbood hun te gelijker tijd hun product zonder verlof uit te voeren, en maakte geen gewag van eenig regt der Chinezen van Sin-ta-kioe om het gebied van Serawak voor andere Chinezen te sluiten. Het verdrag was oorspronkelijk in het Maleisch geschreven, maar tevens in het Chineesch vertaald, en beide stukken waren door Hassim en door de kongsie behoorlijk geteekend. Niet lang had Brooke deze stukken in handen gehad, toen eenige achterdocht bij hem ontwaakte en hij de vertaling door een Chinees, die in de zaak niet betrokken was, liet lezen. Met verbazing vernam hij dat in dit stuk bepalingen waren ondergeschoven, door welke het gansche land van Serawak, met uitsluiting aller andere Chinezen, aan de kongsie van Sin-ta-kioe ter bewerking afgestaan en haar het monopolie van het graven van antimonium-erts verzekerd was. 1842.

Hassim was over dit bedrog ten hoogste verontwaardigd, en onder een zuiver inlandsch bestuur zou het welligt een algemeenen moord der Chinezen hebben ten gevolge gehad. Maar Brooke wist zijn doel langs vreedzamer weg te bereiken. Hij hield eene groote vergadering, waarbij al de hoofden der Chinezen en

1842. vele minderen, vier van Hassims broeders met hun gevolg en eenige der hoofden van Siniawan tegenwoordig waren. In deze bijeenkomst hield hij eene aanspraak in het Maleisch, door een tolk in het Chineesch overgebragt, waarin hij de Chinezen voorhield hoe verachtelijk hun naam zou worden door een zoodanig bedrog, de hoop uitdrukte dat het niet opzettelijk was geweest, hen als mannen van eer opriep het misdrevene te niet te doen, en hun ten slotte eene geheel nieuwe overeenkomst voorstelde. Zij verklaarden zich daarop bereid de hun voorgestelde voorwaarden aan te nemen en zoo vele leden van de kongsie Sin-ta-kioe toe te laten als de Radja mogt wenschen, maar vroegen hem tevens hoever zich zijne plannen tot het toelaten van andere Chinezen uitstrekten. Hij antwoordde dat de kongsie Sin-woek onmiddellijk aan den linker-arm der rivier zou gevestigd worden. Maar hierin wilden zij volstrekt niet toestemmen, zich beroepende op hunne oudere aanspraken en de hulp die zij in den oorlog verleend hadden; zij vonden het hoogst onregtvaardig dat anderen het graan zouden komen eten, dat zij geplant hadden. Daarentegen bragt Brooke hun onder het oog dat hun slechts een bepaald gedeelte des lands was afgestaan, dat h u n n e voordeelen niet verminderen zouden omdat a n d e r e n e e n a n d e r d e e l van den grond bewerkten, en dat, welverre van het graan te eten dat z ij geplant hadden, die van Sin-woek hun eigen graan zouden moeten planten, en ieder slechts eten zou wat hij zelf geplant had. Hij voegde er bij dat zij alle aanspraken op vroegere diensten gegrond, door hun bedrog hadden krachteloos gemaakt, en dat, zoo zij de aangeboden voorwaarden niet wilden aannemen, en de vestiging der kongsie Sin-woek niet wilden toelaten en beloven dat zij zich vreedzaam jegens haar gedragen zouden, hun niets anders zou overschieten dan naar Sambas terug te keeren.

De bijeenkomst scheidde ten twee ure in den nacht, onder het aanhoudend geroep der Chinezen dat het nooit zou gebeuren, en de plegtige verklaring van Brooke dat het moest gebeuren, en wel op overmorgen. Op dien dag werd eene nieuwe bijeenkomst gehouden, waartoe een nog grooter aantal Chinezen uit den ganschen omtrek was opgekomen. Zij openden de onderhandeling met zich bereid te verklaren de nieuwe voorwaarden aan te nemen, en de stelligste verzekering te geven van hunne goede trouw en de zuiverheid hunner bedoelingen. Ook in de toelating der Chinezen van

Sin-woek verklaarden zij te zullen berusten; met verzoek evenwel dat, op grond van hunne oudere aanspraken, deze nieuwelingen Sam-sin-woek zouden heeten, — eene uitdrukking waardoor zij als slaven of afhangelingen zouden worden aangeduid. Dit verzoek werd afgeslagen; doch de Chinezen lieten het zoo spoedig niet los en voerden allerlei gronden daarvoor aan, waarbij zij groote sluwheid aan den dag legden. Een hunner grappigste redenen was, dat, daar de naam Sin-ta-kioe uit drie lettergrepen bestond, het gepaster zou zijn de andere kongsie, met een gelijk getal van lettergrepen, Sam-sin-woek te noemen. Brooke antwoordde dat hem de namen onverschillig waren, mits geene ongelijkheid van rang daardoor werd aangeduid, en dat dus de anderen alleen dan Sam-sin-woek zouden genoemd worden, wanneer zij zich zelven Sam-sin-ta-kioe wilden laten noemen, in welk geval het grooter aantal der lettergrepen van hunnen naam aan hunne hoogere waardigheid zou beantwoorden. Deze sarkasmen wekten eene algemeene verontwaardiging, en de Chinezen werden hoe langer hoe weêrspanniger. Maar Brooke, ziende welke wending de zaken namen, had boden afgezonden om den schooner in gereedheid te doen brengen en de sloepen en oorlogspraauwen te doen wapenen, en op het oogenblik dat de Chinezen de bijeenkomst wilden opbreken om naar hunne vestigingen terug te keeren en tijd te winnen, was alles gereed. Hij verklaarde hun nu dat zij die plaats niet zouden verlaten aleer een beslissend antwoord gegeven was, of het moest zijn om naar Sambas terug te keeren; dat hij hun tijd gunde tot den anderen morgen, en dat, zoo zij dan niet verklaard hadden zijne voorstellen aan te nemen, dit als weêrstand en ongehoorzaamheid zou beschouwd worden. Des morgens verzochten zij uitstel tot den avond, en op de toen gehouden zamenkomst gaven zij op alle punten van eenig aanbelang toe, en bleven nog slechts op een paar onbeduidende concessiën aandringen, waarin de heer Brooke geen bezwaar maakte te treden [1]). Hiermede was deze onderhandeling afgeloopen, en de vaste houding van Brooke bragt hare belooning met zich. De Chinezen bleven sedert rustig en werden, door hunne nijverheid, nuttige burgers van den zich ontwikkelenden staat. Bij een bezoek te Broenei, in Julij en Augustus 1842, werd Brooke door den Sultan plegtig in het bestuur van Serawak be- 1842.

[1]) Mundy, I, p. 289—294, Keppel D., I, p. 283 v.

1842. vestigd [1]), en toen hij in Januarij des volgenden jaars de vestigingen der Chinezen bezocht, vond hij zoowel die van Sepang als van Sin-woek rustig aan den arbeid, en werd hij door hen met de grootste voorkomendheid en vriendelijkheid ontvangen [2]). Wij zullen echter beneden noch nader zien dat zij ook in Serawak geene middelen onbeproefd laten om de betaling van alle belastingen te ontduiken, en meermalen door hun gedrag het ongunstig oordeel regtvaardigden, door de Nederlandsche beambten op Borneo schier zonder uitzondering over hen geveld.

Ook wanneer wij het groot verschil der omstandigheden behoorlijk in aanmerking nemen, vormen de gebeurtenissen die in het laatst van 1842 en het begin des volgenden jaars onder de Chinezen in Sambas plaats grepen, met het verhaalde een ongunstig contrast. De Dajaks hadden alstoen in het distrikt Larah een aanvang gemaakt om eene goudmijn te openen. De Chinezen in den omtrek waren niet zoodra hiervan onderrigt, of zij vielen op de Dajaks aan, verjoegen hen en namen van den grond bezit. De lang-getergde Dajaks ontstaken door deze nieuwe beleediging in hevige woede: zij wreekten zich door eene woning, waarin zich een aantal Chinezen bevond, in den brand te steken en allen neêr te sabelen die daaruit poogden te ontvlugten. De Chinezen vermeenden, of gaven althans voor, in hunne regten verkort te zijn, en waren van oordeel dat zij de Dajaks behoorden te straffen. Zij verzamelden talrijke gewapende benden, lokten eerst een veertigtal Dajaks verraderlijk in hunne versterking, vermoordden die allen op één na, die in de verwarring ontkwam, en verwoestten al de nabijliggende kampongs der Dajaks, terwijl zij hunne woningen in brand staken. De Pangeran Djaja Poetra Koesoema Negara, zoon van Sultan Othman Kamaloe'd-dîn, wien het landschap Larah als apanagie toebehoorde, nam deze schending van zijn grondgebied zeer euvel op. Hij wendde zich tot den Sultan, en zelfs tot het Europeesch bestuur, ten einde verlof te ontvangen om zich, althans met eigen middelen, te wreken, en de Chinezen te verjagen van den grond, dien zij wederregtelijk hadden in bezit genomen. Het stelsel van onthouding gedoogde dit echter niet. Maar de Pangeran liet zich door geene weigering afschrikken van zijn voornemen om zich zelven regt

[1]) Keppel D., I, p. 331—334, Mundy, I, p. 322, Brooke, I, p. 293, Selection from papers relating to Borneo, p. 14.
[2]) Mundy, I, p. 335 v.

te verschaffen, en zond heimelijk aan zijne Dajaks last om zich 1842.
tegen de overheersching der Chinezen te verzetten. De Sultan was ten hoogste gebelgd over deze miskenning zijner bevelen en beschuldigde den Pangeran van verzet tegen het openbaar gezag. Langdurige geschillen waren daarvan het gevolg, zoo zelfs dat de Pange- 1843.
ran ten slotte, als voor de rust van Borneo gevaarlijk, tot verbanning naar Java voorgedragen en in Mei 1843, met den Gouvernements-schooner Zeemeeuw, als staatsgevangene eerst naar Pontianak en vervolgens naar Batavia opgezonden werd.

Inmiddels was ook den assistent-resident van den kant der Chinezen eene krenking wedervaren, die toonde hoe weinig zij de toegevendheid verdienden, waarmede zij sinds jaren door het Gouvernement waren behandeld. Den 2den Maart passeerde een vaartuig, bemand met Chinezen van de kongsie Sepang, en, ingevolge de door den heer Donker verleende vergunning, voorzien van eene Hollandsche vlag met daarin gedrukte Chinesche letters, den boom te Sambas, zonder op het geroep der tolbedienden aan te gieren. Men besloot nu hen daartoe te dwingen, doch dit bragt hen in zoo hevige woede, dat zij, zonder zich om de aanwezige politiedienaren te bekreunen, onder een vervaarlijk geschreeuw het kantoor van den heer Baumgardt binnendrongen, en hem, naar men zegt, de vlag in het aangezigt wierpen. Maar ook zelfs deze grove beleediging, aan den vertegenwoordiger van het Geuvernement en onze vlag aangedaan, was de resident niet bij magte te straffen. De Chinezen oordeelden dat zij de verongelijkte partij waren, en men trachtte hen door zachte woorden neder te zetten en over te halen om hunne vlag terug te nemen. De resident rapporteerde intusschen het voorgevallene aan het Gouvernement, maar ontving daarop nimmer eenig antwoord. Natuurlijk dat de Chinezen voortgingen de verordeningen omtrent de haven van Sambas met voeten te treden, en niet aangierden dan wanneer hun dit goed dacht.

In Larah was de rust middelerwijl nog geenszins hersteld. Toen de Dajaks tegen de geweldenarij der kongsie van Larah waren opgestaan, wendde zich deze tot de moeder-kongsie van Tai-kong om hulp en bescherming. Deze zond in April twaalf afgevaardigden tot den assistent-resident, die hem op hoogen toon toevoegden, dat, zoo het Gouvernement hun de hoofden der Dajaks die zich tegen hen verzet hadden, niet uitleverde, zij dan zich zelven wraak verschaffen, maar tevens ophouden zouden het hoofdgeld te beta-

1843. len. De heer Baumgardt zag zich verpligt ook dezen hoon te verduwen, en trachtte hen gerust te stellen door de belofte dat hij hunnen eisch aan het oordeel van het opperbestuur zou onderwerpen. Maar de Chinezen lieten zich niet zoo gemakkelijk paaijen. In Mei herhaalden zij schriftelijk hunnen eisch tot opsporing en uitlevering door het bestuur van Si Boeang en Saleh, de beide voornaamste hoofden der wederspannige Dajaks, en maakten zich te gelijker tijd gereed om, ten getale van 2000, door een duizendtal Dajaks van Selakouw ondersteund, Larah binnen te rukken. Dit landschap werd weldra door hen overmeesterd en vernield, en men vreesde dat zij een aanslag op de hoofdplaats zelve in den zin hadden. Het gelukte echter den Sultan deze ramp aftewenden en door zijne tusschenkomst een vergelijk tusschen de beide partijen te treffen, ofschoon op eene wijze die voor de Dajaks geenszins voldoende geacht werd.

Maar wel verre dat de vermetelheid en aanmatiging der Chinezen de Indische regering tot eenigen krachtigen maatregel zouden bewogen hebben, scheen de Gouverneur-Generaal veeleer van oordeel dat in deze zaak door den assistent-resident nog te veel was verrigt. Hij werd aangaande zijne bemoeijenis met deze geschillen teregt gewezen, terwijl zoowel hem als zijnen ambtgenoot te Pontianak gelast werd, zich van alle verdere bemoeijing met de Chinezen en Dajaks te onthouden. Ook den verbannen Pangeran durfde de Gouverneur-Generaal niet naar Sambas terugzenden: hij bleef te Batavia, waar hij eenige jaren later overleed [1]).

In het jaar 1843 overleed een der vorsten van Borneo's Westkust, wiens vroegere geschiedenis eene ruime plaats in deze bladen inneemt, maar van wien sedert 1837 mijne bronnen geheel en al zwijgen: ik bedoel Sultan Abdoe'l-Djalil van Sukkadana. De statistieke mededeelingen aangaande de bevolking en den handel van dit rijkje, elders door mij gegeven [2]), toonen maar al te duidelijk dat hij, ook na de beslechting zijner geschillen met den Panembahan van Matan in het genoemde jaar, er niet in geslaagd was Sukkadana weder tot zijn vroegeren rang op te heffen, en slecht had beantwoord aan de verwachting die de Indische regering eenmaal van hem gekoesterd had. Hij werd, gelijk reeds vroeger bepaald was, door zijn

---

1) Verwikk., bl. 285—287, Rochussen, bl. 34.
2) D. I, bl. 130, 131.

oudsten zoon, Tongkoe besar Anom, doch niet met den weidschen titel van Sultan, maar met den geringeren van Panembahan, opgevolgd. In verband hiermede schijnt de Indische regering de Panembahans van Simpang en Matan weder van de erkenning van het oppergezag der vorsten van Sukkadana te hebben ontslagen, daar wij zien zullen dat met hen in 1845, als met onafhankelijke vorsten, nieuwe contracten gesloten werden [1]). 1843.

Terwijl het stelsel van onthouding den invloed van het Nederlandsch gezag op Borneo gedurig deed afnemen, liet Radja Brooke geene gelegenheid voorbijgaan om den zijnen te versterken en het Britsche Gouvernement op te wekken om zich, ten koste van Holland, in den Indischen Archipel te doen gelden. »'t Is inderdaad te betreuren," zoo schreef hij den 30sten April 1843, »dat wij de »gedurige uitbreiding van het Nederlandsch gezag zoo lijdelijk toe»zien; want de Hollanders zijn in vredestijd geduchte mededingers, »en wij hebben geen hoop op een oorlog met hen..... Terwijl »de heer Verstolk van Soelen schrijft dat het beginsel van vrijen »handel is aangenomen, duurt het verbod van zout, opium, wape»nen enz. steeds voort. Een fraaije vrije handel, voorwaar! Zij »hebben dien niet en zullen dien nimmer hebben; en zoo zij al »in naam de handelsvrijheid huldigen, zullen zij die steeds in de »bijzonderheden der uitvoering ontduiken [2])." In overeenstemming met de hier uitgedrukte gevoelens trachtte de heer Brooke verbindtenissen aan te knoopen met die vorsten en volken der binnenlanden, die in naam het oppergezag van ons Gouvernement erkenden, maar met wie de politieke betrekkingen in de laatste jaren niet onderhouden waren. Sedert den aanvang zijner vestiging op Borneo had hij de Kapoeas-rivier met hare vertakkingen aangemerkt als het voorname kanaal waarlangs de handel zijne zegeningen tot de afgelegenste deelen des eilands brengen en alom welvaart en beschaving verbreiden kon, en hij beschouwde het daarom als eene der groote voordeelen van de ligging van Serawak dat de rivier die

[1]) Dat de Sultan van Sukkadana in 1843 gestorven is, blijkt uit de vergelijking van de lijsten der voornaamste inlandsche vorsten in den Almanak v. N. I. voor 1843 en 1844. Zijn zoon wordt wegens zijn minderen rang niet in den Almanak vermeld, doch zijn naam en titel zijn opgegeven door den heer Netscher, in het Tijdschrift voor Ind. taal- land- en volkenkunde, uitgegeven door het Batav. Gen., D. III, berigten, bl. 12. Verg. ook nog over hem Moniteur des Indes, 1847—48, revue coloniale, p. 34.

[2]) Selection from papers relating to Borneo, p. 13.

1843. het doorstroomt, de gelegenheid verschafte om in het binnenland door te dringen tot op slechts ééne dagreize afstands van de wateren der Kapoeas, welker mond, gelijk hij zich uitdrukt, door de Hollanders hermetisch gesloten was [1]). Nadat Brooke in het laatst van September van een nieuw bezoek te Broenei was teruggekeerd, waar hij van den Sultan het regt verworven had om Serawak niet langer als leen, maar blijvend en onafhankelijk te besturen [2]), begon hij zijne aandacht meer bepaald aan den handel met de Maleische staten van het Kapoeas-gebied te wijden. Hij zond brieven en boden aan de verschillende vorsten, die door hen met warme betuigingen van vriendschap en begeerte om met hem handel te drijven, werden beantwoord [3]). Ik weet niet hoever deze betrekkingen zich hebben uitgestrekt, maar daar ze ongetwijfeld vaak tot schending der monopoliën en verbodsbepalingen van het Gouvernement aanleiding gaven, zullen ze vermoedelijk tot den diep gewortelden wrevel der meeste Nederlandsche ambtenaren op Borneo tegen den Radja van Serawak hebben bijgedragen. Het moet echter ter eere van den heer Brooke gezegd worden dat hij van zijn invloed ook hier in het belang
1844. der menschelijkheid en beschaving gebruik maakte. Onder andere poogde hij in 1844 eene vereffening der geschillen van Sangouw met het naburige Sadoeng betreffende het gezag over eenige Dajaksche stammen, te bewerken, waarbij de hoofden van laatstgemeld gewest zich tevens verbinden zouden om den handel met Sangouw langs de rivier van Sadoeng gedurende twee jaren van alle heffingen en monopoliën vrij te stellen [4]). Het blijkt echter niet of deze poging is geslaagd.

---

[1]) Brooke I, p. 135, 305, St. John, II, p. 249.

[2]) Mundy, I, p. 355, Brooke, I, p. 288, Selection from papers relating to Borneo, p. 25. Over de wijze waarop deze afstand verkregen werd, verspreidt het volgende uittreksel uit een brief van den heer Brooke van 19 Julij 1843 (Selection from papers, p. 23) veel licht: „What has been „advised respecting the getting of Sarawak ceded in perpetuity, I will at„tend to and effect. It will not be either a difficult or expensive affair, „for I am supreme! with the Rajahs of Borneo, and whatever I require „I can procure. Do not imagine that a title to property here is as diffi„cult to obtain as one in England: six out of seven seize the territory „of Borneo and live in open defiance of the authority of her rulers with „impunity; and consequently, when any one (like myself) will respect their „foibles and weakness, help them to re-establish their power, pay them a „little, and promise a little more, they are too happy to cede any quantity „of territory, which to them is useless."

[3]) Brooke, I, p. 304, 305, 307.

[4]) Zie de Sketch of an agreement between Sangow and Sadung, bij Brooke, II, p. 23.

In de residentie Pontianak hadden in 1844 nog twee gebeurtenissen plaats, die met een enkel woord moeten vermeld worden. De faktorij der Nederlandsche Handel-maatschappij te Batavia had in 1839 een geëmployeerde naar Borneo's Westkust gezonden om te Sambas en Pontianak, met welke plaatsen zij nog in geene betrekking stond, onderzoek te doen naar de mogelijkheid om aldaar met voordeel handel te drijven. Het rapport luidde niet ongunstig en gaf aanleiding dat de faktorij op beide plaatsen een correspondent aanstelde. Aanvankelijk werden die posten, tot vermijding van noodelooze uitgaven, aan de ambtenaren van het Gouvernement opgedragen. Het schijnt echter dat die heeren der faktorij weinig reden gaven om over de behartiging harer belangen tevreden te zijn, en zeker is het dat op den duur het Gouvernement zwarigheid maakte om het drijven van handel aan zijne ambtenaars te vergunnen. De faktorij besloot dus hare relatiën met Sambas, die zeker geen genoegzaam voordeel opleverden, geheel te laten varen, en daarentegen te Pontianak een eigen geëmployeerde te plaatsen, tot welken post in het laatst van 1842 de heer A. H. Arntzenius werd benoemd, wien vervolgens nog een ander geëmployeerde ter zijde gesteld werd. Doch ook onder de dus veranderde administratie bleven de uitkomsten even onbeduidend als vroeger, zoodat reeds na een jaar tijds tot intrekking der kortstondige vestiging besloten werd. Die intrekking had werkelijk plaats in 1844: een even treurig als sprekend bewijs van de geringe waardij onzer toenmalige vestiging in dit gedeelte des eilands, treurig vooral wanneer men daarmede het snel opbloeijen van Serawak vergelijkt [1]). 1844.

De tweede gebeurtenis is de dood van den Panembahan van Landak, die den 31sten Mei overleed en zonder eenige moeijelijkheid door zijnen neef (waarschijnlijk den vroeger vermelden Goesti Iskander) opgevolgd werd [2]). De troon was echter weder vakant, toen de heer van Lijnden in 1847 de landen aan de Kapoeas bereisde [3]).

In het begin van 1844 bragt de assistent-resident van Sambas een bezoek aan de thans weder bevredigde districten der Chinezen, bij welke gelegenheid op nieuw bleek hoe weinig bezwaar zij er in

---

[1]) Dit is geput uit bijzondere mededeelingen. Zie ook Foreign Missions of the Reformed Dutch church, p. 12. De Handel-maatschappij wordt daar „the Dutch East India Company" genoemd.

[2]) Missionary Herald, 1844, p. 54; vgl. boven, bl. 493.

[3]) Van Lijnden N. T., bl. 626.

1844. vinden, hunne onderdanigheid aan het Gouvernement door ijdel huldebetoon te bewijzen, wanneer men hun slechts toelaat naar goedvinden te handelen. Vergezeld van den Sultan Moeda [1]), de Pangerans Aria Koesoema, Marta Koesoema en Adi-ning-rat, en den kapitein der Chinezen Koe-koe-jang, verliet de heer Baumgardt de hoofdplaats in den morgen van den 26sten Februarij, ging te Kota-bangoen met zijn gezelschap in twee kruisbooten over, zakte des avonds tot Pamangkat af, en vervolgde den dag daaraan de reis tot Sinkawang, waar de Chinesche hoofden dier plaats zich onmiddellijk naar de kruisboot begaven om hem plegtstatig te verwelkomen. In den morgen van den 20sten keerden zij terug om hem van boord af te halen, en bij het aan wal stappen vond hij eene schaar van Chinezen, die hem met vaandels en muziek opwachtten om hem in staatsie op den weg naar Montrado uitgeleide te doen. Men had een draagstoel voor hem gereed gemaakt, doch de resident verlangde liever de reis te voet af te leggen, en bereikte, na den nacht te Tengahan te hebben doorgebragt, op den middag van den 29sten de Chinesche hoofdplaats. Op een kwartier afstands vandaar vond hij eene deputatie der kongsie, uit twee schrijvers en een ma'lim [2]) bestaande, om hem te verwelkomen. Zij waren weder van eene groote schaar, met onderscheidene vlaggen en Chinesche muziek toegerust, vergezeld, en onder het aanhoudend lossen van saluutschoten werd de resident naar den passar geleid, aan welks ingang hij weder drie der voornaamste hoofden vond, in nationale staatsie-kleeding gedost, die hem tot het einde van den passar begeleidden. De aandrang van mannen, vrouwen en kinderen was zoo groot, dat de resident verpligt was ieder oogenblik stil te staan en meer dan een uur behoefde om den afstand van een kwartier af te leggen. Aan het einde van den passar werd hij opgewacht door de hoofden der kongsie, op dezelfde wijze gekleed, en door hen naar het op kleinen afstand vandaar gelegen kongsie-huis begeleid, bij welks intrede hij door den oud-kapitein van Montrado, Tjoe A-loei, begroet werd. Nadat het ceremonieel der receptie onder herhaalde saluutschoten was afgeloopen, werd hem in het kongsie-huis eene daartoe opzettelijk ingerigte en van alle geriefelijkheden voorziene kamer tot verblijf aangewezen, en

---

[1]) Zie boven, bl. 485.
[2]) Zie D. I, bl. 319.

ofschoon hij slechts twee dagen had willen vertoeven, spaarden de hoofden geen aandrang om hem over te halen, zijn verblijf nog twee dagen te rekken. Hij voldeed aan dit verzoek toen hij zag, hoezeer men zich beijverde hem dat verblijf te veraangenamen. De bezigtiging van de tempels, van den passar, van de goudmijnen werd hem met de meeste bereidwilligheid toegestaan. In de goudmijnen werd echter op dat oogenblik, uithoofde van het Chinesche nieuwjaarsfeest, niet gearbeid, maar daarentegen werd den resident de gelegenheid geboden om de plegtigheden te aanschouwen van het bij die gelegenheid gevierde groote offerfeest, waartoe de gewoonte vordert dat elke vreemde bezoeker door een geschenk van groote waskaarsen en offerpapier bijdraagt. De resident was voornemens geweest de terugreis over Larah aan te nemen, doch ten gevolge der jongste vijandelijkheden was de weg van Montrado naar Larah schier geheel onbruikbaar geworden. Hij zag zich dus genoodzaakt dit plan te laten varen, en keerde terug langs denzelfden weg dien hij gekomen was, hoogst voldaan over de ontvangst die hem was te beurt gevallen [1]). 1844.

De resident hield bij dit bezoek ook onderscheidene gesprekken met de Chinesche hoofden over de politieke aangelegenheden, inzonderheid met den oud-kapitein Tjoe A-loei, die reeds 30 jaren onafgebroken te Montrado gewoond had en, uithoofde zijner verkregen ondervinding, in alle gewigtige aangelegenheden door de kongsie geraadpleegd werd. Den indruk van deze gesprekken geeft de resident in de volgende woorden terug, die het niet noodig zal zijn door eenige opmerking nader toe te lichten. »Het lijdt geen »twijfel of de Chinezen weten en gevoelen, dat het Nederlandsch »Gouvernement een magtig ligchaam is, in staat om, wanneer »het dit ernstig meent, al de Chinezen op Borneo gevestigd, ver- »eenigd met de Dajaks en Maleijers, het hoofd te bieden en hen »des noods te vernietigen; doch aan den anderen kant gevoelen »zij ook het voordeel van hunnen tegenwoordigen staat van onaf- »hankelijkheid, een voorregt dat zij niet dan na vele wederwaar-

[1]) Van de Graaff R., bl. 63—69, 75. Ik heb reeds D. I, bl. 335 noot, en in de Alphabetische lijst der verkortingen enz., vóór dat deel geplaatst, mijne dwaling erkend van dit stuk aan den heer van de Graaff toe te schrijven. Het lijdt thans bij mij geen twijfel, of het is afkomstig van zijn voorganger Baumgardt, dien hij eerst tegen het einde van 1844 verving.

1844. »digheden en moeijelijkheden verkregen hebben..... Het is dus te »veronderstellen, dat zij zich niet ligt vrijwillig onder eenige »heerschappij zullen willen stellen en alles zullen opofferen om »hunnen tegenwoordigen staat van onafhankelijkheid te behouden. »Inmiddels, zoo als het mij is voorgekomen, begeeren zij voor »het tegenwoordige de rust en zullen niet dan aangerand wordende »naar de wapenen grijpen. Het laatste gesprek dat ik met de »hoofden van Tai-kong gehouden heb, heeft mij overtuigd dat zij »de gedurige aanvallen en vijandelijkheden der Dajaks moede zijn. »Zij hebben mij ronduit verklaard dat zij niet naar deze kust »zijn overgekomen om te oorlogen, maar alleen om hunne fortuin »te verbeteren [1]).”

Eenige maanden na dit bezoek te Montrado werd de heer Baumgardt verplaatst en als assistent-resident van Sambas vervangen door den heer G. M. van de Graaff [2]). Ook was, ongeveer een half jaar te voren, de heer A. L. Weddik tot Commissaris-Inspecteur voor Borneo, Riouw en Lingga benoemd [3]). De aanleiding tot deze benoeming is niet moeijelijk te vinden. Het Indisch Gouvernement had ten laatste zijne aandacht begonnen te vestigen op de handelingen van den heer Brooke, nu vooral, nu er meer en meer sprake kwam van de plannen der Britsche regering om zich op Borneo's Noordkust te vestigen, hetzij dat Brooke daartoe Serawak aan het Gouvernement afstond, hetzij dat de Sultan van Broenei tot den afstand van het eiland Laboean werd bewogen [4]). Hierbij kwam de zonderlinge onderneming van een Britschen avonturier, wien Brooke's voorbeeld tot navolging schijnt geprikkeld te hebben, om zich te vestigen en grondgebied te verwerven in een gedeelte des eilands dat bepaaldelijk het oppergezag van Nederland erkende. De heer Erskine Murray had herhaaldelijk aan den heer Brooke geschreven, met

[1]) Van de Graaff R., bl. 68, 69.

[2]) Almanak v. N. I. voor 1845, bl. 73, Javasche Cour. van 13 Nov. 1844.

[3]) Javasche Courant van 15 Mei 1844.

[4]) Zie b. v. St. John, II, p. 296, 304, 309, Mundy, I, p. 339. Uit de laatst aangehaalde plaats blijkt dat Brooke de tegenwerpingen van Holland tegen zulk eene vestiging op grond van het traktaat van 1824, reeds in 1843 voorzag: „It will probably be urged by the Dutch, that under the „treaty of 1824 no European nation can hold land in Borneo, but it is „evident from the wording of the twelfth article, that it refers solely to „the islands to the south of Singapore, which lie between that settlement „and Java, for if it were not so, both Australia and New-Zealand are „within the limits specified.”

aanbod om zich bij hem te voegen, doch geene aanmoediging 1844.
van die zijde ontvangende, schijnt hij dit plan opgegeven en besloten te hebben thans voor zich zelven te handelen. Hij rustte te Hongkong in China twee schepen uit, met 60 of 70 Engelsche zeelieden bemand, waarmede hij in November 1843 onder zeil ging. Hij deed het eerst Sambas aan, waar hij eenige dagen vertoefde, en bezocht vervolgens Banjer-massin, overal uitgevende dat het doel van zijn togt louter wetenschappelijk was. Doch het te Hongkong verschijnende dagblad »the Friend of China" had reeds vooruit zijn oogmerk verraden om eene kolonie op Borneo te stichten. Te Banjer-massin wekte dan ook zijn gedrag de achterdocht der Nederlandsche autoriteiten, en in April 1844 werd de tijding te Batavia ontvangen dat de heer Murray, na 21 dagen lang met den Sultan van Koetei over eene vestiging in dat gebied te hebben onderhandeld, door dien vorst was aangevallen en in den strijd gesneuveld. De brieven door den heer Murray aan den Sultan geschreven en na zijn dood gevonden, getuigden van denzelfden vijandigen geest tegen het Nederlandsch gezag, dezelfde zucht om diens invloed bij de inlandsche vorsten tegen te werken, die de eerste stappen van Brooke hadden gekenmerkt [1]. Maar de Britten waren op dat oogenblik niet de eenige vreemde natie, die het oog op Borneo had doen vallen. De romaneske onderneming van Brooke, die oppervlakkig beschouwd tot het tijdvak der dolende ridders scheen te behooren, en die toch zulke verwonderlijke uitkomsten had opgeleverd, had de blikken der geheele beschaafde wereld naar dit eiland gerigt. Frankrijk had op dat tijdstip een sterk eskader in de wateren van den Archipel, en werd verdacht gehouden van een plan om de Soeloe-eilanden in bescherming, te nemen als een middel om zich een aandeel in den handel van Borneo te verzekeren; Amerika liet begeerige blikken vallen op de steenkolen van Broenei en trachtte zich daarvan het monopolie toe te eigenen; en men sprak zelfs van plannen bij de Belgische en Pruissische regeringen om eene kolonie op Borneo te vormen [2].

[1]) Met een woord is hierover reeds gesproken Inleiding, bl. LXXIV. De naauwkeuriger bijzonderheden hier aan het vroeger gezegde toegevoegd, zijn geput uit Brooke, II, p. 13, 14, 17—19, en de nota's van den Ambassadeur Dedel in Papers relative to Borneo, p. 35, 38, 39. Brooke noemt de poging van Murray »a rash and ill-advised adventure" en schildert in sterke kleuren de dwaasheid zijner onderneming.

[2]) Van dit een en ander is dikwijls sprake in de brieven van Brooke,

1844. Onder deze omstandigheden is het niet vreemd dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement de behoefte gevoelde om zijne bezittingen op Borneo naauwkeurig te omschrijven, de grenzen daarvan af te bakenen en de verbindtenissen met de inlandsche vorsten te vernieuwen en de versterken, ten einde alzoo zijne regten tegen miskenning en inbreuk te waarborgen. Dit was dan het doel der zending van den heer Weddik en van de reizen en nasporingen zoo door hemzelven als door de hem toegevoegde ambtenaars tot uitbreiding der geographische kennis van Borneo gedaan [1]).

Het blijkt mij niet dat de heer Weddik gedurende het jaar 1844 de Westkust bezocht: hij wijdde al zijne aandacht aan de aangelegenheden der staten die thans de Zuid-oostelijke afdeeling van
1845. Borneo uitmaken [2]); doch in het jaar 1845 bereisde hij Sukkadana, Matan en Simpang, en, bijgestaan door den bekwamen gecommitteerde H. von Gaffron, bepaalde hij naauwkeuriger dan tot dusverre geschied was, de grenzen tusschen deze staatjes. Den 15den Julij en 14den Augustus sloot hij met de Panembahans van Simpang en Matan nieuwe contracten, vooral om aan deze vorsten eene sterkere verpligting tot beteugeling der zeerooverij langs de kusten op te leggen [3]). Hij handelde hierdoor in overeenstemming met de bevelen van het opperbestuur in Nederlaud, hetwelk de Indische regering kort te voren had aangeschreven over de volstrekte noodzakelijkheid om in de overeenkomsten met de inlandsche vorsten te sluiten, meer naauwkeurige en krachtige bepalingen tot wering van den zeeroof in te lasschen [4]). De heer von Gaffron voer de Pawan-rivier op, trok het gebergte over dat haar van de Pinoe scheidt, en zakte deze af tot waar zij zich met de Melawi

---

b. v. I, p. 301, 303, II, p. 7, 11, 42, 59, 65—67, 77. Het blijkt uit deze plaatsen dat Brooke evenzeer begeerig was alle vreemdelingen buiten te sluiten en den handel van Borneo's Noordkust alleen voor Engeland te bewaren, als het Nederlandsch Gouvernement zich steeds ijverzuchtig op den Britschen invloed op Borneo had betoond. Het volgende, II, p. 126, is wel niet veel meer dan scherts: „I should like to see the Belgians form a settlement out here. To say nothing of the dog- and cat-like juxtaposition, it would afford the Netherland authorities some substantial ground for jealousy, and thus relieve the English from the unceasing burden of distrust."

[1]) Vgl. de praemissen van het besluit van 28 Febr. 1846 in den Moniteur des Indes, 1846—7, revue coloniale, p. 9.

[2]) Vgl. over zijne verrigtingen aldaar Inleiding, bl. LXXIV—LXXVIII.

[3]) Cornets de Groot, p. 42.

[4]) Cornets de Groot, p. 38.

verbindt. Vandaar de Melawi volgende kwam hij te Sintang, terwijl hij langs de Kapoeas den togt tot Pontianak voortzette. Ofschoon zijne kaarten van dit gedeelte des eilands niet veel meer dan vlugtige schetsen schijnen geweest te zijn, strekten zij echter tot niet geringe vermeerdering van de kennis der binnenlanden, en stelden den heer Weddik in staat een aantal gebreken aan te wijzen, die de tot dusverre verschenen kaarten van Borneo ten opzigte van het zuid-westelijk deel ontsierden [1]). 1845.

De Chinezen in Sambas bleven inmiddels rustig, omdat men hen met geene inmenging in hunne inwendige aangelegenheden lastig viel, maar hun vergunde al de regten van onafhankelijke staten uit te oefenen. Men had hun zelfs in de laatste jaren vrij gelaten volgens hunne eigene barbaarsche wetten [2]) regt te spreken, ja doodstraffen toe te passen. In 1845 zag de heer van Gogh, die het garnizoen te Sambas kommandeerde, bij een bezoek te Pamangkat een man voor het kongsie-huis op eene bank binden en het

---

[1]) De heer van de Velde hield zich in Maart 1846 met het zamenstellen eener algemeene kaart van Borneo volgens de nieuwste gegevens bezig. In eene daartoe betrekkelijke nota (HS.) zegt hij: „De staten Simpang, „Matan en Sukkadana, het zuid-westelijk gedeelte van de residentie West- „kust uitmakende, zijn uitsluitend gevolgd naar eene schetskaart van den „heer Weddik, waarin de voornaamste gebreken der kaart van den heer „v. Hinderstein zijn verbeterd en eenige bijzonderheden der boven-rivier- „takken en de langs dezelve gelegen dorpen en eindelijk ook de grenzen „der genoemde staten zijn opgegeven." Doch dat de heer Weddik zijne naauwkeuriger kennis dezer gewesten vooral aan de nasporingen van den heer von Gaffron verschuldigd was, blijkt uit Weddik K., bl. 79 (vgl. mijne Inleiding, bl. LXXXVI), en uit Grolls aanteekeningen op van Lijnden N. T., bl. 541, die echter van de kaart van den heer von Gaffron zegt: „het is niet meer dan eene vlugtige schets." De heer von Gaffron zag ook den bekenden diamant van Matan (zie D. I, bl. 140—143) en gaf daarvan eene uitvoerige beschrijving in het Natuurk. Tijdschr. v. N. I., D. VI, bl. 165—167. Hij acht de echtheid van den steen onbetwistbaar; zijne beschrijving gaf echter den Hoogleeraar Bleekrode, in zijne opstellen over de Tentoonstelling te Parijs (zie Algem. Handelsbl. van 29 Nov. 1855), aanleiding tot de volgende opmerking: „De „vorm wordt gezegd te zijn een dubbele zeszijdige pyramide (of pyramidale „dodekaëder), en daarin kan, volgens de leer der kristallen, de diamant „onmogelijk voorkomen. Het zal dus waarschijnlijk een bergkristal zijn, „en dien ten gevolge wordt de waarde, door den heer v. Gaffron op ruim „5 millioen gulden begroot, naauwelijks eenige stuivers. Het zou ook „een kleurlooze saffier kunnen zijn, die vooral uit China in dezen vorm „verkregen wordt: een diamant, en dit herhaal ik, is het volgens de ge- „geven beschrijving niet."

[2]) Zie D. I, bl. 321.

1845. hoofd afsnijden, omdat hij goederen ontvreemd had die aan de kongsie behoorden [1]). Dit was geenszins een op zich zelf staand voorbeeld; maar het was niet billijk dat men daaruit eene grief maakte tegen de Chinezen, daar hunne handelwijze in dit opzigt het natuurlijk gevolg van het stelsel van onthouding was.

Om dezen tijd gaven ook de Chinezen in Serawak den heer Brooke oorzaak tot klagten, waarvan ik mij te eerder genoopt gevoel hier met een woord gewag te maken, dewijl daardoor op onze eigene geschillen met de Chinezen eenig licht wordt geworpen. Door het contract met Pangeran-moeda Hassim gesloten, was aan de Chinezen van Sin-ta-kioe vergund, tegen de jaarlijksche betaling van een Spaanschen mat per hoofd, vrijelijk goud te graven in het hun aangewezen district. De heer Brooke had zich verpligt geacht, toen het bestuur in zijne handen overging, zich aan deze schikking te houden, ofschoon hij ze voor de belangen zijner schatkist zeer nadeelig achtte. Hij kon zich die te eerder getroosten, daar hij toch de voorname bronnen zijner inkomsten vond in de opiumpacht en in het monopolie van het antimonium-erts, 't welk hem, tegen een vasten prijs per pikol, na een naauwkeurig onderzoek der hoedanigheid, te Koetjing werd afgeleverd, en hem eene jaarlijksche winst van ƒ60,000 à ƒ70,000 opleverde [2]). Intusschen zochten de Chinezen de betaling van het hoofdgeld, in Serawak even als in Sambas, door allerlei uitvlugten te ontduiken, telkens uitstel vragende en betere nakoming der overeenkomsten belovende, maar steeds in gebreke blijvende hunne beloften te vervullen. Den 5den Februarij 1845 hadden zij zich plegtig verbonden om binnen vijf maanden het hoofdgeld voor

---

[1]) Verwikk., bl. 287; vgl. aldaar de voorbeelden op bl. 288, die tot eenigzins later tijdperk behooren.

[2]) Brooke I, p. 248, II, p. 125, Belcher, I, p. 24. 't Verdient opmerking dat de heer Brooke, die de Hollandsche politiek zoozeer afkeurde, zelf tot nagenoeg dezelfde bronnen van inkomsten zijne toevlugt nam: opiumpacht, hoofdgelden der Chinezen, en een monopolie van antimonium-erts, dat wel tegen het zoutmonopolie kan opwegen. De billijkheid vordert intusschen op te merken dat hem deze handelwijze tegen zijn zin door de geldelijke behoeften van zijn bewind was opgedrongen, en dat hij juist daarom liever wenschte Serawak aan het Britsch Gouvernement over te doen en slechts als Gouverneur te besturen. „If I can govern with a moderate „fortune, clear of trade," zoo schreef hij reeds den 16den October 1842 aan zijne moeder, „my influence would be very great; but expenses must „be paid, and what is worse, I must hold the monopoly, which is „wrong on principle." Zie Brooke, I, p. 227.

200 koppen — naar Brooke's schatting naauwelijks de helft van hun wezenlijk getal — te voldoen; maar toen acht maanden voorbij waren, trachtten zij hem nog steeds met dezelfde ontwijkende antwoorden te paaijen. Brooke was echter geen man om zich zoo te laten misleiden; zijne populariteit bij de overige bevolking maakte dat hij het klein getal der Chinezen niet behoefde te ontzien, en hij vatte het stellig voornemen op om, zoo zij in hunne weêrspannigheid volhardden, van deze gelegenheid gebruik te maken, om een schadelijk contract te verbreken. »De Chinezen in dit land," dus schreef hij in zijn dagboek, »schijnen het »uitvaagsel des menschdoms te zijn. Logentaal is steeds op hunne »lippen. Zij achten het geene schande op schurkerij betrapt te »worden; misdrijf onteert hen niet, en op welgeslaagd bedrog »durven zij zich beroemen. Sedert lang heb ik opgemerkt dat er »geen slechter middel is om inkomsten van dit volk te innen, »dan wat per hoofd wordt berekend. Als de telling moet plaats »hebben, verdwijnt de helft der familiën. Zij verbergen zich in »de bosschen, spelen schuilhoekje, en slagen er steeds in hun »aantal uit te geven voor de helft van wat het wezenlijk is [1])." 1845.

Middelerwijl nam de bloei van Serawak gedurig toe, en van alle kanten stroomden zwervers en fortuinzoekers derwaarts, die er middelen van bestaan hoopten te vinden. Die toevloed van vreemdelingen was reeds aangevangen in 1842, toen er zich onder anderen een dertigtal Javanen en zelfs eenige Bengalezen kwamen vestigen [2]). Maar ook uit de residentiën Sambas en Pontianak kwamen niet zelden landverhuizers derwaarts. Vooral vermeerderde het getal der Chinezen. Zoo kwam in November 1845 een vaartuig met 30 Chinesche emigranten van Sambas, verlof vragende om zich te Serawak te vestigen. Hun opperhoofd, tevens eigenaar van het schip, zekere Sing-song, verzekerde dat hij een geheim bezat om antimonium-erts in zilver te veranderen, en Brooke verdacht hem grootelijks van daarbij op het vervaardigen van valsch geld te doelen. Toen hij echter den volgenden dag met den Radja in onderhandeling kwam, werd hiervan geen woord meer gerept. Hij sprak hem toe met de vleijendste woorden en verzekerde hem dat duizenden Chinezen gereed stonden op zijne uitnoodiging naar

[1]) Mundy, II, p. 50, 51.
[2]) Brooke, I, p. 220.

1845. Serawak over te komen. Brooke was met deze vermeerdering van de Chinesche bevolking zijner kolonie slechts ten halve gediend: hij had hen leeren kennen als een volk van alle zedelijke beginselen en gevoel van dankbaarheid verstoken, en dat slechts met eene ijzeren roede te regeren was. Aangenamer was hem, ter zelfder tijd, de aankomst van niet minder dan 40 familiën van zwervende Maleijers uit de binnenlanden der residentie Pontianak, die, geplaagd en vervolgd, ten laatste eene schuilplaats in Serawak gezocht hadden. »De tijding," dus schreef hij in zijn dagboek, »dat er eene kleine plek is, en dat die Serawak is geheeten, waar »de verlatenen en ellendigen van elk ras de vrijheid vinden om »in vrede te wonen, was tot deze ongelukkige lieden diep in de »binnenlanden doordrongen, en na veel volharding en een moeite»vollen togt hadden zij de zeekust bereikt en hunnen weg naar den »mond der rivier van Serawak gevonden [1])." De gedachte is niet opbeurend dat deze ongelukkigen, wier herkomst voor het overige niet duidelijk blijkt [2]), Pontianak en Sambas voorbij voeren, en alleen in Serawak rust en veiligheid meenden te kunnen vinden.

Van de strooperijen der Zee-Dajaks op de Westkust van Borneo, vind ik sedert het bestuur van den heer Bloem geene bijzonderheden meer opgeteekend. Zij schijnen inderdaad zeer verminderd te zijn sedert de geduchte slagen hun in 1843 en 1844 door de schepen der Britsche marine, met de krachtige medewerking van den heer Brooke, toegebragt. Keppels kruistogten tegen de Dajaks van Seribas en Sakarran werden in 1845 door die van admiraal Cochrane tegen de Ilanons gevolgd [3]). In het geheel was zeker de zeerooverij in den Indischen Archipel nimmer met meer nadruk dan in deze jaren bestreden. Terwijl Brittanje ten laatste een aanvang maakte met te voldoen aan de verpligtingen die het door art. 5 van het traktaat van 1824 had op zich genomen, gingen de Nederlanders voort de roovers overal in hunne schuilhoeken op te sporen en der verdelging prijs te geven. »De pogingen »gedurende de beide laatste jaren door de Hollanders aangewend," zoo schreef de heer Brooke den 1sten Mei 1844, »zijn den hoog»sten lof waardig; zij hebben, door eenige groote rooversvlooten te

---

1) Mundy, II, p. 75—77.
2) Er staat, t. a. p., dat zij kwamen van Pomertan. Waar ligt dit?
3) Zie Inleiding, bl. LXIX, LXX.

»vernielen, onbegrijpelijk veel goed gedaan [1]." Niet minder liet men van onze zijde aan de verdiensten van Brooke in het beteugelen der zeerooverij in de wateren van Borneo regt wedervaren. Zij werden zelfs ingewikkeld erkend in de hem anders zeer vijandige nota van onzen gezant te Londen, den heer Dedel, van 20 Maart 1846 [2]; maar vooral werd daaraan in 1854 eene schitterende hulde gebragt door een Nederlandsch ambtenaar, die, op zijne terugreis naar Europa Singapoera aandoende, en vernemende dat aldaar eene commissie zitting hield om het gedrag van den heer Brooke, inzonderheid ook ten aanzien der zeeroovers, ten gevolge van de beschuldigingen zijner vijanden, te onderzoeken, door zijne vrijwillige getuigenis niet weinig tot diens spoedige en volkomene vrijspraak bijdroeg [3]. Met dat al zijn de vereenigde pogingen van Engeland en Nederland nog geenszins vermogend geweest om de zeerooverij op de kusten van Borneo volkomen te onderdrukken. In den aanvang van 1846 werden weder onderscheidene inlandsche vaartuigen op de kust van Sambas weggeroofd en de opvarenden tot slavernij gedoemd, en in Februarij 1847 wierpen eenige rooversvaartuigen het anker voor Sukkadana, roofden, schoon door kanonschoten tot wijken gedwongen, eenige menschen uit hunne kleine praauwen weg, en noodzaakten twee kruisbooten tot wijken, die de Panembahan ter verkenning had afgezonden [4]. 1845.

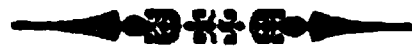
Wij hebben reeds in de zending van den heer Weddik de voorbode eener verandering van stelsel ten opzigte van Borneo bij het Nederlandsch Gouvernement kunnen opmerken. De man wien de taak was opgedragen, dit nieuwe stelsel in werking te brengen, was de heer J. J. Rochussen. Nadat de Gouverneur-Generaal Merkus den 2den Augustus 1844 was gestorven, was het opperbestuur voorloopig waargenomen door den Vice-president van den Raad van Indië, Jhr. J. C. Reynst, dien wij vroeger als resident van Sambas leerden kennen. De heer Rochussen, bij koninklijk besluit van 5 Februarij 1845 tot opvolger van den heer Merkus benoemd, aanvaardde zijne nieuwe betrekking den 30sten September daaraanvolgende.

[1]) Brooke, II, p. 15.
[2]) Papers relative to Borneo, p. 50, 51.
[3]) Montgomery Martin, the British Colonies, VI, p. 80, 81.
[4]) Moniteur des Indes, 1846-7, revue coloniale, p. 78, 1847-8, rev. col., p. 84.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Amerikaansche zendelingen in den Indischen Archipel. — De zendeling Arms bezoekt Borneo's Westkust. — De Hervormde Hollandsche kerk te Nieuw-York vestigt eene zending op Borneo. — Scholen te Pontianak gesticht. — Groote verliezen door de zending geleden. — Reis van Thomson en Youngblood door de binnenlanden. — Zij vestigen zich te Karangan. — Arbeid der zendelingen onder de Chinezen en Dajaks. — Hunne geschillen met den resident van Pontianak. — Consultatie der broeders te Karangan. — Zij zenden een verslag van den staat van zaken met dringende bede om hulp naar Amerika. — Doty en Pohlman vertrekken naar China. — Youngblood te Pontianak. — Gunstige beschikking van den Gouverneur-Generaal. — Scholen voor de Dajaks. — Nieuwe rampen. — Onvruchtbaarheid van de pogingen der zendelingen. — De missie loopt bij gebrek aan ondersteuning te niet.

1836. Wij zullen thans de politiek eenige oogenblikken laten rusten, om ons met eene episode van geheel anderen aard bezig te houden. De »American Board of Commissioners for foreign Missions" had reeds sedert eenige jaren de oogen laten vallen op den Indischen Archipel, als een geschikt veld voor den arbeid der zendelingen, en Singapoera, Java en Sumatra tot voorbereidend onderzoek door afgevaardigde broeders doen bereizen, toen in 1834 te Singapoera eene zending werd gevestigd, bestemd om het middelpunt te zijn van alle verrigtingen des genootschaps in zuid-oostelijk Azië en de aangrenzende eilanden. Op Sumatra was de Singapoersche missie zeer ongelukkig geweest: de broeders Munson en Lyman waren in 1834 door de Batta's vermoord, en de gedurige staat van onrust waarin dat eiland verkeerde, schrikte van verdere pogingen aldaar af [1]). Men vestigde nu den blik op Borneo. Den 26sten Mei 1836

[1]) Tracy, History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (New-York, 1842), p. 233, 247, 264, 276 f., 293 ff., 324. De Batta-landen werden in 1837 nogmaals bezocht door broeder Ennis, die er ziek werd, maar van de bevolking eene zeer goede behandeling ondervond: Tracy, p. 341. In 1838 bezocht deze zendeling Bali en Lombok: ald., p. 364, Foreign Missions of the Reformed Dutch Church, p. 8.

verliet de zendeling Arms Singapoera, in een inlandsch schip, om 1836.
de Westkust van dat eiland te gaan in oogenschouw nemen. Het vaartuig werd onderweg door de zeeroovers aangevallen, maar ontsnapte, ofschoon van verdedigings-middelen ontbloot, en de vrome broeder erkende daarin den vinger der Voorzienigheid. Te Pontianak, waar hij den 26sten Junij aankwam, kon hij slechts weinig uitrigten, maar te Sambas was hij gelukkiger. Hij werd zoowel door den assistent-resident als door den Sultan vriendelijk ontvangen, en bezocht, door een Maleischen gids vergezeld, den 6den October eene Dajaksche kampong, waar hij gastvrij onthaald werd en opmerkzame ooren vond, toen hij van Jezus Christus, den vriend en de hoop van zondige menschen, verhaalde. De Dajaks betuigden hem dat zij blijde zouden zijn, indien hij bij hen komen, onder hen leven en hen onderwijzen wilde. Doch de ingezamelde berigten waren in andere opzigten minder gunstig. In November te Singapoera teruggekeerd, raadpleegde hij met de broeders, en begaf zich in het laatst dier maand weder naar Borneo, werwaarts in April des volgenden jaars broeder Robbins hem volgde [1].

In verband met den Board of Commissioners, maar toch eenigermate zelfstandig, had ook de Hervormde Hollandsche kerk van Nieuw-York, eene herinnering der dagen toen die staat nog den naam van Nieuw-Nederland droeg, sedert 1832 hare zendelingen [2]. Misschien was voor haar de oude betrekking tot Nederland een bijzondere prikkel om in Nederlandsch Indië werkzaam te zijn. Van haar ontvingen, den 30sten Mei 1836, de broeders Elihu Doty, Jacob Ennis, Elbert Nevius en William Youngblood met hunne echtgenooten, benevens Miss Azuba Condit, hunne instructiën om zich, als zendelingen van den »Board," in eenige nader te kiezen plaats van Nederlandsch Indië te vestigen. Zij bereikten den 15den September Batavia, en bleven daar het overige des jaars, om zich, als voorbereiding voor hunne werkzaamheden, in de Maleische en
Chinesche talen te oefenen [3]. Zij vonden zich door de achter- 1837.
docht van het Indisch Gouvernement grootelijks in hunne bewegingen belemmerd: de vestiging op Java, Celebes en in de Moluk-

---

[1]) Tracy, t. a. p., p. 324, Uittreksel uit een brief van Sambas van 30 Dec. 1836, in T. v. N. I., Jaarg. I, D. I, bl. 47—51, Foreign Missions, p. 3.

[2]) Zie over de betrekking der Reformed Dutch Church tot den Board of Commissioners, Tracy's History, p. 261.

[3]) Tracy, p. 324, Foreign Missions, p. 1, 2.

1837. ken werd hun ontzegd, en in Augustus 1837 nam de Gouverneur-Generaal een besluit, waarbij aan vreemde zendelingen alleen de vestiging op Borneo vergund werd, en dat nog wel onder voorwaarde dat zij te voren een jaar, onder het oog van het Gouvernement, te Batavia zouden doorbrengen, beloven zouden niets te onderwijzen in strijd met de lijdelijke gehoorzaamheid door het Gouvernement van zijne onderdanen gevorderd, en blijven zouden onder het toezigt der plaatselijke autoriteiten, die van hunne verrigtingen aan de regering verslag zouden doen [1]). Inmiddels was het onderzoek van Borneo voortgezet door den zendeling Dickinson, die in Januarij Singapoera met het schip Himmaleh verlaten had om door den Archipel te kruissen. Broeder Arms keerde in December naar zijn vaderland terug [2]).

1838. In het volgend jaar werd de missie te Singapoera versterkt door de overkomst van de broeders Frederick Thomson en William Pohlman van Nieuw-York. Doty had zich mede van Batavia derwaarts begeven, en reisde, vergezeld van Pohlman, naar Sambas, om daar de toebereidselen te treffen voor een duurzaam verblijf. Zij keerden, na vier weken met het bezoeken van verschillende Maleische, Boeginesche, Chinesche en Dajaksche vestigingen te hebben doorgebragt, in het begin van November terug. Tegen het einde des jaars verzamelden zich de verschillende zendelingen der Hervormde Hollandsche kerk te Singapoera om zich tot het vertrek naar Borneo gereed te maken [3]).

1839. Er verliep echter nog geruimen tijd eer zij werkelijk vertrokken. Doty kwam het eerst, in Junij des volgenden jaars, te Sambas; hij werd gevolgd door Youngblood, die in September Pontianak bereikte, en tegen het einde des jaars door Nevius en zijne schoonzuster Miss Condit. Ennis vergezelde de broeders niet: zijne vrouw keerde reeds dit jaar en hij zelf in het volgende naar Amerika terug. Thomson en Pohlman bragten te Batavia hun proefjaar door, waar de eerste het ongeluk had zijne gade te verliezen.

Inmiddels was de Board of Commissioners, door tusschenkomst van den heer Robert Baird, met het Nederlandsch Gouvernement in onderhandeling getreden over de beperkingen waaraan de zende-

---

[1]) Tracy, p. 340, Verslag van het beheer en den staat der koloniën over 1849 (Staats-courant, Bijlagen, bl. 140), Foreign Missions, p. 1, 3.
[2]) Tracy, p. 340, 341.
[3]) Tracy, p. 364, Foreign Missions, p. 3.

lingen onderworpen waren. Het bleek den heer Baird dat de Gou- 1839.
verneur-Generaal geenszins eigendunkelijk gehandeld, maar stiptelijk de bevelen van het opperbestuur in het moederland gevolgd had, en hij ontving de verzekering dat die beperkingen geenszins het uitvloeisel waren van vijandige gezindheden, maar sproten uit politieke oorzaken, moeijelijk te waarderen door hen, die met de verhouding der Europeanen tot Indië niet naauwkeurig bekend waren. Met deze verklaring moest de heer Baird zich tevreden stellen [1]).

In 1839 kon nog weinig degelijks worden uitgevoerd; doch in 1840.
het volgende jaar hadden de zendelingen te Pontianak eene school van 20 of 30 Chinesche kinderen, terwijl zuster Youngblood eenige Maleische meisjes onderwees. Van Pontianak uit deden de broeders dit jaar tweemaal een togt naar de binnenlanden, om nader bekend te worden met de Dajaks, aan wier verbetering en bekeering zij voornemens waren zich vooral te wijden. In de residentie Sambas wenschten zij zich te Montrado te vestigen, maar konden daartoe geen verlof ontvangen, zoodat het nog onzeker bleef, waar zij hier hunne woonplaats zouden kiezen [2]).

In het volgend jaar werd de zending te Singapoera opgebroken. 1841.
Men had die plaats, vooral ten gevolge der beperkingen waaraan de zendelingen door het Nederlandsch Gouvernement onderworpen werden, veel minder geschikt gevonden voor gemeenschap met de overige eilanden van den Indischen Archipel, dan men zich aanvankelijk had voorgesteld [3]). Op Borneo besloot men dit jaar zich geheel in de residentie Pontianak te concentreren. Broeder Doty kwam van Sambas derwaarts en Pohlman en Thomson van Batavia, waar laatstgenoemde, tegen het einde des vorigen jaars, met mejuffrouw Combe, eene Zwitsersche dame, als onderwijzeres derwaarts gekomen, was hertrouwd. In het begin van 1841 kwamen broeder van Doren en zijne vrouw en broeder Stryker van Boston naar Batavia, om, na doorgebragt proefjaar, de zending op Borneo te gaan versterken; maar het klimaat der keerkringslanden bleek zoo ongeschikt voor de gezondheid der beide eerstgenoemden, dat zij, op raad van hunnen geneesheer, zich haastten naar het vaderland terug te keeren.

Het volgend jaar was niet minder noodlottig. Het gestel van zuster 1842.
Nevius had zoozeer onder het klimaat van Borneo geleden, dat

---

1) Tracy, p. 383, Foreign Missions, p. 3, 4.
2) Tracy, p. 414, Foreign Missions, p. 4.
3) Tracy, p. 485.

1842. zij zich genoodzaakt zag herstel van gezondheid in de Neilghery-hills in zuidelijk Hindostan te gaan zoeken. Haar echtgenoot en hare zuster volgden haar; hunne hoop om naar Borneo terug te keeren, werd nimmer verwezenlijkt. Miss Condit huwde te Bombay den zendeling Allen, maar stierf kort daarna in 1844, terwijl Nevius en zijne vrouw zich in hetzelfde jaar tot de terugreis naar Amerika genoodzaakt zagen. Niet gelukkiger was Stryker. Na een jaar te Batavia vertoefd te hebben, maakte hij gebruik van eene gelegenheid die zich hem aanbood, om met het schip Sarah Parker naar Singapoera te zeilen, vanwaar hij de reis naar Borneo dacht voort te zetten. Hij verliet Batavia in goeden welstand, maar werd onder weg ziek en gaf den geest, juist toen het schip de haven van Singapoera invoer [1]).

De overige broeders lieten zich door deze rampen niet afschrikken. In de maand April ondernamen de heeren Thomson en Youngblood een grooteren togt in de binnenlanden dan tot nog toe beproefd was, met het bepaalde oogmerk om een punt te kiezen, ten einde zich onder de Dajaks te vestigen. Zij doorreisden in de eerste plaats het gebied van Landak, waar zij door de Dajaks wel ontvangen en met geschenken van ververschingen en dienstaanbiedingen overladen werden. Van hunne zijde verzuimden zij geene gelegenheid om hun eenig godsdienstig onderrigt mede te deelen, dat altijd opmerkzame hoorders vond, en spaarden geene moeite om zich met hunne verschillende dialecten bekend te maken, ten einde die onderling te vergelijken. Den 22sten April deed de heer Thomson alleen een uitstap naar Tinggalong, een Dajaksch dorp op twee uren afstands van Landak en de woonplaats des schoonvaders van een zijner gidsen. Toen hij het dorp naderde, werd hij door eene processie van jonge lieden, die eene witte vlag droegen en op verschillende muzijk-instrumenten speelden, onder luid gejuich en met lilla-schoten ingehaald. Nadat hij de gaanderij voor de woning had bestegen, werd hij door de oudsten begroet en naar een zetel geleid, met een stuk doek van schitterende kleur overdekt en geplaatst onder een op gelijke wijs versierden hemel, terwijl matten van het fijnste weefsel in het rond waren gespreid. Zij bragten hem daarop geschenken, in rijst, eijeren en pisangs bestaande. Nadat al het volk zich verzameld had, begon

[1]) Foreign Missions, p. 4, Missionary Herald for 1844, p. 11.

hij hun te spreken over zonde en verzoening. Zij luisterden met aandacht en eerbied, en beantwoordden nu en dan zijne woorden met toejuiching. Den 23sten April bezochten de broeders Karangan, de plaats tot welke zich ten laatste hunne keus voor eene vestiging bepaalde, en ook daar schenen de Dajaks met belangstelling naar hen te hooren. Den volgenden dag woonden zij te Tobang een feest bij, waartoe eene menigte volks uit de omstreken was zaamgestroomd. De aanleiding was dat aan een zoon van den Samba een erfgenaam was geboren, waarop hij lang te vergeefs had gehoopt. Hij had daarom de gelofte gedaan aan Djewata [1]) van hem een aantal voorwerpen toe te wijden, eigenhandig door hem vervaardigd, indien zijne bede mogt verhoord worden. Onder deze voorwerpen, die in het rond verspreid lagen, was een kleine tempel of woning, waarin zich de afbeeldingen van verschillende heilige vogelen en van eene boot met riemen bevonden. De feestvreugde, met muzijk en dansen gepaard, werd door onze zendelingen afgewisseld door de prediking van Gods genade in Christus, door de voorlezing en verklaring van een deel der Schrift en door een gebed om den goddelijken zegen. Allen toonden belangstelling en de Samba wenschte hun bij het afscheid den meesten voorspoed op hunne onderneming. Een weinig verder, te Obah, was het volk schier tot onbescheidenheid ongeduldig om hunne prediking te hooren, en zelfs de vrouwen en kinderen werden daartoe bijeengeroepen. De broeders werden verzocht voor hunnen voorspoed en vooral om zegen op hunnen oogst te bidden. Niet minder welkom waren zij te Saretok. »Zoodra zij vernemen," schrijven de broeders in hun dagverhaal, »dat het ons voornemen is hun »goed te doen, beschouwen zij ons met eene soort van bijgeloovigen »eerbied, die dikwijls moet worden teruggewezen. Zien wij een »zieke dien wij meenen te kunnen helpen en geneesmiddelen aan»bieden, dan komen alle kranken, verwonden en lammen tot ons, »alsof wij heerschappij hadden over alle kwalen. Zij vragen ons hoe »zij zich van goede oogsten kunnen verzekeren en wat wij van de »vooruitzigten van het jaargetij denken; zij verzoeken ons den grond »te betreden waar zij wenschen te bouwen, en vragen ons waar »zij hunne huizen moeten plaatsen om er geluk op te hebben. »Deze groote eerbied moet echter niet als hartelijke belangstelling 1842.

[1]) Zie boven, bl. 306.

1842. »in de waarheid die wij prediken, beschouwd worden; hij is alleen »een gevolg van de zeer onbepaalde voorstellingen die zij, of velen »van hen, door onze kwalijk begrepen woorden ontvangen. Wanneer hun eenmaal het evangelie in al zijnen omvang en eenvoud »zal gepredikt worden, is het te verwachten dat hunne natuurlijke »harten daartegen zullen opkomen. Nogtans is de eenvoudigheid »van hun karakter geheel in hun voordeel, en geeft ons grond om »te hopen dat zij voor het evangelie beter toegankelijk zullen zijn, »dan zij die te gelijk door vooroordeel en zonde daarvan worden »afgeschrikt [1])."

De behandeling die de broeders van de zijde der Maleijers ondervonden, was zeer uiteenloopend. De hoofden van Landak waren vriendelijk en behulpzaam; maar de Panembahan van Tajan, welke plaats zij den 27sten April bereikten, was uiterst koel: hij scheen hunne bedoelingen te verdenken en zocht uitvlugten om te voorkomen dat zij met zijne Dajaks in aanraking kwamen. Alleen te Bekat hadden zij gelegenheid het evangelie aan de Dajaks te verkondigen. Dit was niet het eenige bewijs van de vijandigheid der Maleijers; zij werden in het verkrijgen van gidsen en vervoermiddelen zoozeer tegengewerkt, dat zij besloten de Kapoeas-landen te verlaten en hunne reis in eene andere rigting te vervolgen. Zij zakten dus de rivier af tot het eiland Separo en reisden vandaar langs de binnenwateren naar Sukkadana, waar zij den 4den Mei door den gezaghebber von Dewall hartelijk werden ontvangen [2]).

Van Sukkadana vervolgden de reizigers den togt over zee tot aan den mond der Pawan-rivier, die zij opvoeren tot Katapan, waar zij den 7den Mei, een zondag, rustdag hielden. Zij waren gehuisvest bij den Penggawa, die hen met de grootste gastvrijheid onthaalde, en, niet toelatende dat zij van het medegebragte voedsel gebruikten, driemaal des daags de tafel op de netste en smaakvolste wijze voor hen spreiden liet. Hij scheen een groote vriend der Europeanen en nam het geschenk van een Bijbel en een aantal traktaatjes met dankbaarheid aan. De broeders moesten uit deze boeken voorlezen, en zijne vrouw en volgelingen werden geroepen, om mede hunne voorlezing en verklaring aan te hooren. De Penggawa las zelf herhaaldelijk in den Bijbel, welks inhoud hem zeer scheen te behagen,

---

[1]) Thomson, p. 120—127.
[2]) Thomson, p. 122, 127 f.

en vroeg gedurig opheldering. Ten laatste kwam de gewone vraag: 1842.
»Is de Forkân (de Koran) onder deze schriften der Profeten?" Het ontkennend antwoord maakte plotseling een einde aan het gesprek. Den 11den bereikten de broeders Kajoeng en werden door den Panembahan, in tegenwoordigheid van eene talrijke schaar van volgelingen, ten gehoore toegelaten. Deze vorst liet zich veel voorstaan op zijne bedevaart naar Mekka, en trachtte de zendelingen door zijne vragen in het naauw te brengen. »Hoe vele boeken heeft God tot de menschen doen nederdalen? Hoe vele dingen zijn ons ten aanzien der godsdienst van Godswege bevolen? Hoe dikwijls moeten wij bidden? Moeten wij ons vóór het gebed wasschen? Erkent gij het gezag van den Koran? Vindt gij steun bij den Gouverneur-Generaal te Batavia? Hebben uwe zenders op het oog zich in Gods schatting verdienstelijk te maken?" Ziedaar de voornaamste zijner vragen, die de broeders zóó trachtten te beantwoorden, dat ijdele woordenstrijd vermeden en de waardigheid van gezanten van Christus gehandhaafd werd. De Panembahan verklaarde ten slotte, hun voornemen hoogelijk goed te keuren en zich zeer te verheugen dat zijne onderdanen godsdienstig onderwijs ontvangen zouden, waarbij hij alle ondersteuning aan de broeders beloofde. Zij gaven hem een exemplaar van den Bijbel en deelden, bij het verlaten van het paleis, eene menigte Nieuwe Testamenten en traktaatjes onder het volk uit. Nadat zij de rivier nog een paar dagen waren opgevaren, keerde Youngblood naar Pontianak terug, terwijl Thomson de reis alleen te voet vervolgde om de binnenlanden op te nemen, slechts door drie Dajaks om zijne bagaadje te dragen, en door een onwetenden gids vergezeld. In de Matansche binnenlanden vond hij de Dajaks over het geheel veel meer ingetrokken en veel minder behulpzaam dan in de vroeger bereisde streken, terwijl zij zich bij zijne pogingen om hen te onderrigten, meestal zeer onverschillig en onopmerkzaam betoonden. Beter was de ontvangst die hem den 27sten te Semandang, in het gebied van Simpang, ten deel viel. Een Dajaksch feest, dat daar tot inwijding eener nieuwe woning gevierd werd, gaf hem gelegenheid om over het misbruik van bedwelmende dranken uit te weiden. De Dajaks luisterden opmerkzaam, erkenden vaak de kracht zijner argumenten, en kwamen zelven hem dikwijls met zeer juiste opmerkingen te gemoet. Aan zijne vermaningen tot matigheid knoopte de zendeling andere, die hem allengs den overgang baanden tot de prediking des evangelies. Zij sloten zich rondom hem in een halven kring aaneen, hoorden hem

1842. opmerkzaam uit de Heilige Schrift voorlezen en luisterden in stille aandacht naar zijn gebed. Toen nieuwe gasten aankwamen, bemerkte broeder Thomson met vreugde dat zij hun met ophef spraken van hetgeen zij gehoord hadden, waarop hij tot herhaling der godsdienst-oefening werd aangezocht — een verzoek waaraan hij zonder aarzelen voldeed. Niet minder goed was de ontvangst te Kenjaing, ofschoon daar de Dajaks zelven, hunne diepe onwetendheid erkennende, schenen te wanhopen aan de mogelijkheid om immer hooger op de ladder van beschaving en kennis te stijgen. Te Moewi had de prediking juist begonnen eenige belangstelling op te wekken, toen er zich een vreemdeling vertoonde, door een naburig Maleisch opperhoofd gezonden, die met de voornaamsten der Dajaks in gesprek trad. De invloed van dit gesprek op hunne houding jegens den zendeling was opmerkelijk. Terwijl zij zich een uur te voren bereid hadden betoond om hem op zijn verderen weg te begeleiden, waren zij nu bevreesd dat, zoo men hem veroorloofde voort te gaan, de grond, die nog nimmer te voren door een blanke betreden was, met den vloek van onvruchtbaarheid zou geslagen worden [1]). Thomson doorzag gemakkelijk, hoe hier Maleische list hem hinderpalen in den weg legde; hij hield zich echter bedaard en getroostte zich terug te keeren langs den weg dien hij gekomen was. Zijne reis langs de Kwalang voortzettende, betrad hij, den 2den Junij, het gebied van Meliouw, waar hij te Kajoeana het voorwerp was van bijzondere opmerkzaamheid. De Dajaks kwamen zijne kleederen en handen en voeten betasten, achtten zich gelukkig wanneer zij naast hem mogten zitten of liggen, en schenen hoogelijk ingenomen met zijn voornemen om hen te onderwijzen. Meestal vond Thomson de Dajaks zeer gestreeld door het denkbeeld om hunne kinderen ter schole te zenden; maar soms ook vond hij hen diep doordrongen van de vrees dat daaruit eenig onheil voor hen zou voortspruiten, eene vrees die hij niet aarzelde aan de listige inblazingen der Maleijers toe te schrijven. De Kapoeas afzakkende, kwam onze reiziger den 1sten Junij, uitgeput van vermoeijenis, te Pontianak terug [2]).

---

[1]) De grond was, naar hun zeggen, pantang; vgl. D. I, bl. 151. Pantang schijnt op de Westkust de Maleische naam te zijn voor het boven, bl. 315, beschreven pamali, hetwelk dus wel degelijk ook in dit deel des eilands bekend is. De Dajaks zelven noemen het piri, en in Journal of the Ind. Archip., 1848, Misc. Not., p. L, wordt verhaald van een Dajak, voor wien hondenvleesch piri was.

[2]) Thomson, p. 146—153.

Deze reis overtuigde de zendelingen dat het voor hen geene overwegende zwarigheid zou hebben, zich te midden der Dajaks te vestigen. Om den wille hunner heerlijke taak mogten zij zich door de daaraan verbonden moeijelijkheden niet laten afschrikken. Niets achtten zij daarbij meer ontmoedigend, dan dat de Dajaksche bevolking zoo zeer verstrooid is, zoodat nergens een centraal punt te vinden was vanwaar een uitgebreide invloed kon worden uitgeoefend. Daarentegen scheen het verschil van dialect hun niet zoo groot toe, dat daaruit belangrijke zwarigheden konden voortvloeijen. Verschillende plaatsen bevalen zich door ligging of andere voordeelen als geschikt ter vestiging aan [1]). Ten laatste werd echter de keus tot Karangan bepaald. 1842.

Ten gevolge dezer beslissing vertrokken de broeders Thomson en Youngblood den 13den September wederom van Pontianak, en voeren eerst op naar Landak, om van den Panembahan verlof te vragen voor hunne beoogde vestiging. Zij werden bij hunne komst te dier plaatse op den 17den getroffen door het vervallen aanzien van het Chineesch kwartier, dat — naar ik vermoed, ten gevolge van den krijg van Tai-kong met de Dajaks van Larah — schier geheel door zijne bewoners verlaten was. De broeders werden spoedig tot een gehoor bij den Panembahan toegelaten, die door een brief van den resident op hun bezoek was voorbereid. De vorst maakte niet de minste tegenwerping, en scheen alleen eenigzins teleurgesteld dat zij Karangan, en niet Landak zelf, tot hun verblijf hadden gekozen. Nadat zij den 19den het gezegeld verlof tot hunne vestiging erlangd hadden, begonnen zij de rivier naar Karangan op te varen, waarbij hun de drijvende boomstammen ongeloofelijke zwarigheden in den weg legden. Twee of drie Dajaks, die hun van Karangan te gemoet kwamen, verhaalden hun dat al hunne rijst verteerd was, zoodat zij slechts van bladeren en wortelen moesten leven. Dit gebrek scheen mede hoofdzakelijk aan den krijg te moeten geweten worden.

De broeders werden te Karangan vriendelijk ontvangen; zij hielden zich dadelijk bezig met het uitkiezen eener plaats waar zij hunne woning zouden opslaan. Zij kozen daartoe eene plek in het midden der bosschen, op geringen afstand van de rivier, slechts vijf minuten gaans van het dorp verwijderd, en nog nader gelegen

---

[1]) Thomson, p. 153, 154.

1842. bij de plaats waar men verwachtte dat zich de arbeiders zouden vestigen die thans in de rijstvelden verstrooid waren. Tegen den avond kregen zij een bezoek van een der hoofden, zoo zij meenden om met hen schikkingen te treffen omtrent den bouw. Hoe groot was hunne teleurstelling, toen hun bleek dat hun regt om zich daar te vestigen werd in twijfel getrokken. Alle pogingen om het opperhoofd daarvan te overtuigen, bleven vruchteloos, en hij eindigde met zijn voornemen te kennen te geven om in persoon naar Landak te gaan en van de lippen van den Panembahan de waarheid te vernemen. De broeders besloten van dit gedwongen uitstel tot eene kleine excursie naar eenige naburige Dajaksche kampongs gebruik te maken. Zij bezochten Djalimpan en het groote dorp Senkoenang, waar wel veertig Dajaksche woningen, maar dan ook niet zoo groot als gewoonlijk, verspreid lagen. De Dajaks waren gastvrij en vriendelijk, maar de Maleijers, die de overal verdreven Chinezen in de goud- en diamant-mijnen vervangen hadden, schenen hen met achterdochtige blikken te beschouwen.

Bij hunne terugkomst te Karangan vonden de broeders alle zwarigheden uit den weg geruimd. Zij troffen met de bevolking eene overeenkomst omtrent den arbeid en de levering van hout. Acht man begaven zich dadelijk aan het werk om voor broeder Thomson voorloopig eene kleine hut op te rigten, die hij gedurende den bouw zou betrekken, terwijl broeder Youngblood naar Pontianak terugkeerde om voor het inpakken en overvoeren van verschillende benoodigdheden te zorgen. Dit geschiedde den 24sten. Den volgenden dag kwam een der Dajaksche hoofden broeder Thomson verhalen dat hij in den droom eene waarschuwing ontvangen had om bijzonder voor hem zorg te dragen, en dat hij daarom besloten had een offer aan den boozen geest aan te bieden, ten einde hem te nopen dit oord te verlaten. Aanvankelijk waren alle pogingen vruchteloos om hem dit uit het hoofd te praten; het voorstel van den zendeling dat zij te zamen Gods woord lezen en Hem bidden zouden den geest te verdrijven, scheen echter ten laatste zijn bijval te verwerven.

Den 26sten reeds kon Thomson zijne voorloopige woning betrekken. Zij was bekoorlijk gelegen in het midden der bosschen, nabij den oever der rivier, welker zandige bodem door het zuivere water volmaakt zigtbaar was, maar hoog genoeg om tegen het gevaar van overstrooming in het regensaizoen beveiligd te wezen. Door

WONING DER ZENDELINGEN TE KARANGAN.

verhakkingen in het hout werd aan de eene zijde het uitzigt op de rivier, aan de andere op het dorp en de naburige rijstvelden, met de daarin verspreide hutten en arbeiders, geopend, terwijl zich aan den gezigteinder overal blaauwe bergen vertoonden [1]). De moeijelijkheden waren echter niet ten einde: de traagheid en onverschilligheid der Dajaks, gevoegd bij de eindelooze overleggingen en onderhandelingen, waardoor de bouw der grootere woning uiterst trage vordering maakte, de schaarschheid der levensmiddelen en het lang uitblijven der van Pontianak verwachte bezendingen, deden gedurig nieuwe ontstaan, die echter broeder Thomson door geduld en volharding te boven kwam. Terwijl hij bij elke voegzame gelegenheid, en vooral des zondags, wanneer hij den arbeid rusten liet, het volk te onderwijzen trachtte, ging hij op de overige dagen zelf in den arbeid voor, en plantte in den omtrek zijner woning kokos- en andere vruchtboomen. Intussschen konden de Dajaks, en zelfs de Maleische kooplieden zich nimmer losmaken van het denkbeeld dat hij met politieke bedoelingen gekomen was, en zich met een garnizoen omringen en een vlaggestok op zijne woning plaatsen zou. De onverschilligheid voor hoogere belangen bij de meesten was bedroevend; ook werd Thomsons geloof aan hunne belangeloosheid door zijne ervaring zeer geschokt, en nu en dan vertoonden zich reeds voorteekenen van de tegenwerking die de broeders bij hunne taak van de Maleijers zouden ondervinden. Den 24sten October was ten laatste het latwerk voor de grootere woning voltooid en werd het opgerigt op den top eener bevallige hoogte, slechts eenige schreden van het water en drie of vier minuten van het dorp verwijderd. Bij deze gelegenheid werden al de arbeiders door broeder Thomson op rijst, zout en groenten onthaald. Zij prezen zijne mildheid en vereenigden zich met hem in zijne hut om God voor Zijnen zegen te danken [2]). 1842.

Den 28sten October vertrok de heer Thomson weder naar Pontianak om de toebereidselen tot zijne verhuizing te voltooijen, en eerst den 23sten November kwam hij te Karangan terug. Gedurende zijn afwezen hadden de Dajaks den arbeid op schandelijke wijze verwaarloosd, zoodat de woning nagenoeg niets was gevorderd.

---

[1]) Nevensgaande plaat vertoont de afbeelding dezer voorloopige woning, gevolgd naar eene houtsnede die zoowel bij Thomson, p. 398, als in Foreign Missions of the Reformed Dutch Church, p. 5, voorkomt.

[2]) Thomson, p. 396—401.

1842. Zijne tegenwoordigheid prikkelde hen echter tot nieuwe arbeidzaamheid, zoodat zij tegen het einde des jaars gereed was en hij in de eerste dagen van het volgende met zijn gezin naar Karangan verhuizen kon [1]).

Inmiddels waren de scholen te Pontianak niet verwaarloosd. Nevens de Chinesche was ook eene kostschool van Maleische kinderen opgerigt, waarin zeven knapen door den zendeling Youngblood onderwezen werden. Het onderwijs omvatte schrijven met Arabisch en Romeinsch karakter, de Engelsche taal, rekenkunde en kennis der Heilige Schrift. Daar echter ook broeder Youngblood in het vervolg zich te Karangan vestigen zou, moest deze school in November worden opgebroken. De Chinesche kostschool voor knapen, onder de zorg van broeder Doty, telde slechts zes leerlingen, die in schrijven en rekenen, de Chinesche en Engelsche talen goede vorderingen maakten. Den 1sten Junij werd ook eene Chinesche kostschool voor meisjes met negen leerlingen geopend. Des Zondags werd de godsdienstoefening in het Maleisch door een 20tal, in het Chineesch door een 30tal hoorders bezocht. De broeders vonden het zeer ontmoedigend dat zij, ten gevolge der onderscheiding door de Hollanders tusschen predikanten en zendelingen gemaakt, als personen van minderen rang beschouwd en behandeld werden. Zij drongen zeer aan op versterking der missie, die door zoovele verliezen verzwakt was, inzonderheid door een geneeskundige. Nog verdient vermelding dat de »Board" in 1842 eene nieuwe poging bij het Nederlandsch Gouvernement beproefde om de opheffing te verkrijgen der beperkingen, waaraan de zendelingen in Nederlandsch Indië onderworpen waren; doch met denzelfden ongunstigen uitslag als vroeger. Zij bragt echter te weeg dat de pogingen der missie op Borneo van nu af, zoo in het moederland als in de kolonie, met eenige meerdere belangstelling werden bejegend [2]).

1843. In den aanvang van 1843 deden de broeders Pohlman en Youngblood een tour onder de Chinezen langs de zeekust, die hen 16 dagen bezig hield. Zij deelden onder hen meer dan 1400 traktaatjes uit, predikten op verschillende plaatsen voor 20 tot 200 toehoorders, ontvingen de belofte dat onderscheidene kinderen naar

[1]) Thomson, p. 401, Missionary Herald, 1843, p. 305, 368.
[2]) Missionary Herald, 1843, p. 11, 222—224, 306, 368, Foreign Missions, p. 6.

hunne kostschool zouden gezonden worden; en overtuigden zich 1843.
met blijdschap dat hun invloed zich allengs uitbreidde. Zij ontvingen zelfs meermalen dringende uitnoodigingen om zich te midden der Chinezen te vestigen [1]). Kort daarop kwam de scheiding tusschen de broeders tot stand. Doty en Pohlman, die zich ijverig op de Chinesche taal hadden toegelegd, bleven te Pontianak om vooral onder de Chinezen te arbeiden, Youngblood vertrok in Maart naar Karangan, waar Thomson, bij wien hij zijn intrek nam tot zijne eigene woning zou gereed zijn, sedert den 18[den] Januarij gevestigd was. Deze laatsten werden in November versterkt door broeder William Steele, die in Mei vergunning erlangd had om zich op Borneo te vestigen, nadat hij slechts 8 maanden te Batavia had doorgebragt. Te Karangan hielden zich de broeders vooral bezig met zich in de Dajaksche taal te oefenen, die hun groote zwarigheden opleverde. Naarmate zij vorderden beproefden zij hunne krachten aan de vertaling van gedeelten des Bijbels en de zamenstelling van elementaire boeken. Van tijd tot tijd bereisden zij de omstreken om te prediken. De Dajaks begonnen allengs meer vertrouwen in hen te stellen; doch er openbaarde zich geene bijzondere geestdrift en soms een blijkbare afkeer van de leer die tot bekeering roept. Somtijds hadden de broeders zonderlinge ontmoetingen. Zoo ontvingen zij een voorstel van eenige der voornaamste Dajaks om hen als pandelingen aan te nemen. De Maleische Pangeran onder wiens bevelen zij stonden, had hun voor eenige maanden heerendiensten opgelegd, waaraan zij niet hadden kunnen voldoen. Ten gevolge hiervan was eene boete van hen geëischt, die zij nog minder in staat waren te betalen. Zij verzochten nu de broeders die boete voor hen te voldoen, waardoor zij het regt zouden verkrijgen hen als hunne slaven te gebruiken. De Dajaks schenen zeer te leur gesteld toen de zendelingen weigerden in deze schikking te treden. Een andermaal vroeg hun een Dajak in goeden ernst, hoeveel geld zij hem wilden geven, indien hij bij hen ter schole kwam. Toen zij hierover hunne verbazing te kennen gaven, was zijn antwoord: »veronderstel dat ik wenschte onderwe»zen te worden en een jaar lang bij u leeren kwam, wie zou dan »inmiddels mijn grond bebouwen? en hoe zou ik dus kunnen le-

[1]) Missionary Herald, 1843, p. 368, 1844, p. 8, Foreign Missions, p. 4, 5.

1843. »ven, indien gij mij geen loon gaaft?" Een Dajaksche dienaar, die broeder Thomson op zijne reizen in den omtrek vergezeld had, beschouwde zich, omdat hem gedurende zijn afwezen een kind was geboren, als onderworpen aan een pantang [1]), dat hem noodzaakte voor eene maand zijne dienst te verlaten, daar anders zijn kind ziek zou worden en sterven. Met de grootste moeite werd hem dit uit het hoofd gepraat; maar toen nu het kind na verloop van eenigen tijd werkelijk ziek werd, twijfelde de Dajak natuurlijk niet, of dit was het gevolg van zijn verzuim, en het was nu den broeders onmogelijk hem af te brengen van zijn voornemen om den boozen geest der krankheid door de gewone bezweringen te verdrijven [2]). Ook de arbeid onder de Chinezen leverde groote zwarigheid op, vooral geboren uit den bijzonderen toestand der kolonisten, die Borneo niet als hunne blijvende woonplaats beschouwden. De broeders Doty en Pohlman meenden dat zij in China zelf met meer vrucht zouden kunnen werkzaam zijn, en na raadpleging met hunne broederen en bekomen vergunning van den Board, besloten zij in December, zoo spoedig mogelijk naar Amoy te vertrekken [3]).

De voornaamste bijzonderheid in de lotgevallen der missie in dit jaar, was een ernstig geschil der zendelingen met den assistent-resident van Pontianak, den heer Boudriot. De oorzaak dezer oneenigheden, waarvan in de berigten der zendelingen op eenigzins bedekte wijze gesproken wordt, is niet duidelijk; maar zij liepen zoo hoog, dat de broeders in ernstige overweging namen, of het niet welligt verkieslijker zou zijn Borneo te verlaten en een meer belovend veld voor hunne werkzaamheden op te zoeken. Thomson bevond zich toen juist voor eenigen tijd te Pontianak en overlegde met de daar aanwezige broederen, hoe in deze onverwachte moeijelijkheden te handelen. Zij besloten tot een adres aan den Gouverneur-Generaal, waarin zij hem naauwkeurig verslag gaven van de moeijelijkheden die hun pad belemmerden, en verzochten te worden ingelicht wat zij van de toekomst te verwachten hadden. De resident, kennis van dit besluit bekomen hebbende, trachtte de zendelingen op allerlei wijze te bewegen om alles uit hun adres

[1]) Zie bl. 620, noot.
[2]) Missionary Herald, 1843, p. 368, 1844, p. 11, 157 f., 176, 285, 315—319, 1845, p. 131 f., Foreign Missions, p. 4, 5.
[3]) Missionary Herald, 1843, p. 222, 1844, p. 285.

weg te laten wat tot zijne eigene handelingen betrekking had, of anders het in twee deelen te splitsen, met het plan, zooals de broeders meenden, om dat gedeelte te onderdrukken waarin de klagten over zijn persoon vervat waren. Zij lieten zich echter geene wijziging van hun plan opdringen, en konden later in hunne berigten melden dat de resident, van het oogenblik af dat hij dit bemerkt had en het stuk was afgezonden, eene geheel andere houding te hunnen opzigte aangenomen en zich jegens hen weder even vriendelijk en inschikkelijk betoond had, als toen zij het eerst met hem in aanraking kwamen [1]). 1813.

Den 18den December hielden al de broeders, met uitzondering van Doty, eene zamenkomst te Karangan, waarin zij eenparig tot de volgende conclusiën kwamen: dat er gunstige teekenen waren, die tot eene krachtige voortzetting van den arbeid riepen; dat de zending niet mogt worden opgegeven, zonder beslissende en doortastende proef van wat met Gods zegen kon worden tot stand gebragt; dat allen eenstemmig bereid waren, in weêrwil der tallooze zwarigheden, hart en hand aan de voortzetting der taak te wijden; dat er behoefte bestond om hunnen toestand volledig aan hunne committenten bloot te leggen, met eene ernstige bede om ondersteuning; dat zij allen instemden met de meening van het bestuur in het vaderland dat de Chinesche tak der zending het best in China zelf zou werkzaam zijn, maar dat tevens de behoeften van den Dajakschen tak dringend vorderden dat althans één der broederen voorloopig te Pontianak bleef, tot aldaar een ander geschikt agent voor de regeling hunner zaken kon gevonden worden. Zij hadden daarbij het oog op den aankoop der te Karangan schaars te bekomen levensmiddelen, de behoorlijke overzending hunner brieven en paketten uit Amerika en vooral op de waarneming hunner geldelijke aangelegenheden. »Want", schrijven zij in hunne huiswaarts gezonden berigten, »er »is te Pontianak geen enkel geschikt Europeesch koopman, die zich »met die taak zou kunnen belasten, en zelfs de Nederlandsche Han»del-maatschappij is op het punt van haar établissement op te »breken en zal weldra ophouden hier een agent te bezigen [2]).

Den 15den Januarij 1844 rigtten zich de broeders Youngblood,

---

[1]) Missionary Herald, 1844, p. 307, 315, Foreign Missions p. 7, 8. Het adres aan den Gouverneur-Generaal is gedrukt in den Appendix van het 35ste rapport van „the American Board;" doch ik heb geene gelegenheid gehad dit stuk in te zien.

[2]) Foreign Missions, p. 11—13, Missionary Herald, 1844, p. 308.; vgl. boven, bl. 601.

1844. Steele en Thomson met een uitvoerig schrijven tot hunne committenten in het vaderland, waarin zij van den staat der zending op Borneo verslag gaven en een beroep deden op hunne medeburgers om hunne pogingen krachtig te ondersteunen. In den aanvang van dit stuk wezen zij op de moeijelijkheden waarin hen de vijandigheid van den resident gewikkeld had; zij drukten echter tevens hunne vreugde uit over de gunstiger vooruitzigten die zich thans voor de missie begonnen te openen. »Het veranderd gedrag van den resi- »dent," dus schreven zij, »gevoegd bij den staat van zaken in »Holland, zooals die is voorgesteld in het rapport van Dr. Ferris, »heeft ons tot het besluit gebragt dat, welke ook de inzigten en »gevoelens van het Gouvernement in het moederland te onzen aan- »zien wezen mogen, staatkundige, zoo al geene andere, redenen »het nopen zullen om onze werkzaamheden op dit veld in het »vervolg te ondersteunen en te beschermen, of althans ons niet »langer ernstige hinderpalen in den weg te stellen. Deze meening »verschilt zeer van die, welke wij weinige maanden te voren »zouden hebben moeten uitdrukken. Naar menschelijke bere- »kening waren de kansen zoo ongunstig, dat Egyptische duister- »nis op onze vooruitzigten scheen te rusten. Wij gevoelden dat, »ten ware ons beroep op den Gouverneur-Generaal, dat wij als »onze laatste toevlugt beschouwden, de begeerde uitwerking had, »ons niets anders zou overschieten, dan met bloedend hart en ge- »bogen gelaat het stof van Nederlandsch Indië van onze voeten te »schudden, en aan het Gouvernement de taak over te laten om »voor het hemelsch geregtshof de geweldadige staatkunde te ver- »dedigen, die het evangelie der genade uit deze schoone gewesten »verbant. Maar nu vertrouwen wij dat de God dien wij dienen, »de schaduwen des doods in dageraad heeft verkeerd..... Onze zielen »begonnen te hopen, alvorens nog onze zinnen een redelijken grond »van vertrouwen konden ontwaren. Doch spoedig kwamen de uittrek- »sels uit het rapport van Dr. Ferris onze gunstiger verwachtingen »bevestigen; het verhaaste verlof aan broeder Steele gegeven om ons »te hulp te komen, versterkte dien indruk, en weldra overtuigde »ons de geheele omwenteling in de gezindheden en het gedrag van »den resident Boudriot, dat er niet langer reden was om te twijfelen, »of Hij die de hoop is van Israël, had onze zaak gehandhaafd [1])."

[1]) Foreign Missions, p. 7, 8.

Vervolgens gaan de broeders in dit stuk tot een verslag hunner verrigtingen over. Zij geven daarin te kennen dat zij zich meer en meer wijdden aan de taak om de omstreken rond te reizen, ten einde door hunne gesprekken en prediking allengs een goeden indruk op de Dajaks te maken. Het oprigten van scholen was hun tot dusverre geheel mislukt, hetgeen zij vooral betreurden omdat daardoor de vrouwelijke leden der missie van haar eigenaardigen werkkring verstoken bleven. De godsdienstoefeningen op Zondag te Karangan gehouden, werden bijna nimmer door iemand behalve degenen die in hunne dienst stonden, bijgewoond. Zij vertrouwden echter dat zij ongemerkt in invloed op de gemoederen der Dajaksche bevolking wonnen en zich welligt plotseling eene groote omkeering zou openbaren, en wenschten zich geluk omdat juist het onmerkbare van hunnen voortgang dit gunstig gevolg had, dat hunne groote vijanden — de Maleijers — hen ongemoeid lieten [1]). 1844.

Nadat zij vervolgens een verslag hebben gegeven van hunne bijeenkomst van den 18den December en de daar genomen besluiten, gaan zij over tot eene wederlegging der tegenwerpingen tegen de missie te Karangan gemaakt. De eerste dezer tegenwerpingen is, dat het veld voor hunne werkzaamheid van den aanvang af ongelukkig was gekozen; het antwoord, dat Borneo en de Dajaks niet hunne eigene keuze waren, dat zij zich veeleer hadden voorgesteld zich alom door den Indischen Archipel te verspreiden, maar dat hun juist dit veld bepaaldelijk door de Voorzienigheid was aangewezen. Vervolgens spreken zij over het gering getal en de verspreide woonplaatsen der bevolking, waaromtrent zij de zeer overdreven voorstellingen bestrijden; en over de moeijelijkheid om zich toegang tot haar gemoed te banen, — een bezwaar dat zij door de verkregen ondervinding reeds grootendeels overwonnen achten. Sommigen waren van oordeel dat het onverantwoordelijk was groote talenten weg te werpen voor een zoo weinig belovend veld, en dat voortaan slechts personen van mindere bekwaamheid naar Borneo moesten gezonden worden. Deze meening wordt ten ernstigste door de broeders bestreden: zij wijzen er op dat zelfs de taal, in strijd met de heerschende meening, belangrijke zwarigheden oplevert [2]).

Daarbij moesten de opofferingen die gedaan, de beproevingen die

---

[1]) Foreign Missions, p. 8—11, Missionary Herald, 1844, p. 308.
[2]) Foreign Missions, p. 13—20, Missionary Herald, 1844, p. 309, 310.

1844. verduurd, de uitkomsten die verkregen waren, niet worden gering geacht. Jaren van onderzoek, studie en arbeid hadden het veld althans toebereid. De Maleische taal, vrij algemeen tot zekere hoogte aan de Dajaks bekend, had doorgaans tot middel van gemeenschap gediend; voor de kennis der Dajaksche was althans de grond gelegd. Met hunne zeden, gewoonten en denkwijze werden zij meer en meer bekend. Dat zij in eenig geval de harten van dit volk werkelijk getroffen hadden, mogten zij niet beweren; maar dit was ook, naar den gewonen weg dien de Voorzienigheid volgt, niet te verwachten geweest, en indien soms door hunne eerste berigten gunstiger uitzigten mogten geopend zijn, zij geloofden dat dit dan meest aan de opgewekte verbeelding hunner lezers was toe te schrijven, en moesten erkennen dat over het geheel de zaken eigenlijk nog beter waren gegaan, dan zij regt hadden gehad te verwachten.

Dit uitvoerige stuk, waarvan ik slechts de hoofdpunten kortelijk heb aangeduid, wordt besloten met de ontwikkeling van hetgeen de broeders, voor het verder slagen hunner plannen, wenschten en behoefden: versterking van aantal, maar bovenal de uitzending van een geneeskundige, waarop reeds herhaaldelijk zonder vrucht was aangedrongen, en van een drukker, die nu meer dan vroeger dringend noodzakelijk was, daar de zendelingpersen zoowel te Singapoera als te Batavia hadden opgehouden te werken. Deze zou zich te Pontianak moeten vestigen en daar tevens de geldelijke en wereldsche belangen der broeders kunnen behartigen, terwijl de Dajaks die zich zeer onlangs in het gebied van Pontianak aan de Membawang gevestigd hadden [1]), hem tevens de gelegenheid tot regtstreekschen zendelings-arbeid verschaffen zouden [2]).

Den 8sten April scheepten zich de broeders Doty en Pohlman in naar Amoy. Zij hadden in de laatste maanden van hun verblijf te Pontianak de Dajaks in de nabijheid dier stad tot driemaal toe bezocht, en dit nieuwe veld van werkzaamheid veelbelovend genoeg gevonden om, met goedkeuring van den resident, aan de broeders te Karangan voor te stellen, dat een hunner naar de

---

[1]) Van Lijnden N. T., bl. 583, stelt deze Dajaks op een getal van 105 zielen. „Zij zijn," zegt hij, „van Mampawa herwaarts verhuisd en wonen aan de Ambawang" d. i. de Membawang, D. I. bl. 8 vermeld, zoo als blijkt uit Missionary Herald, 1846, p. 100.

[2]) Foreign Missions, p. 22—28, Missionary Herald, 1844, p. 311—313.

hoofdplaats verhuizen en daar tevens de wereldsche belangen der missie behartigen zou. Door de omhelzing van dit plan, 't welk de verplaatsing van broeder Youngblood naar Pontianak ten gevolge had, verviel de noodzakelijkheid van alle verdere vertraging hunner afreis. Het bleek hun bij hunne komst te Amoy dat de taal aldaar zoozeer van het dialekt der Chinezen op Borneo verschilde, dat zij vooreerst slechts voor de Engelsche bewoners dier plaats konden prediken. De rampen te verhalen die ook dezen tak der missie van de Hervormde Hollandsche kerk van Nieuw-York vervolgden, behoort niet tot mijne taak [1]). 1844.

De drie overgebleven broeders verzekerden zich door een bezoek bij den nieuwen Panembahan van Landak, die zijn pas overleden oom was opgevolgd, van voortdurende ondersteuning van die zijde, en hadden het genoegen eindelijk ook berigt te ontvangen van de gunstige beschikking van den Gouverneur-Generaal op hun ten vorigen jare ingediend adres. Ofschoon de resident, zoo schrijven zij, niet goedvond hun een afschrift van die beschikking te doen geworden, of zelfs de punten waarover zij liep, in bijzonderheden op te geven, verzekerde hij hun echter dat die in alle opzigten gunstig was, en dat Zijne Excellentie begeerde dat zij in hunne werkzaamheden niet zouden belemmerd worden. Hij drukte dus zijne hoop uit dat in het vervolg geene redenen tot klagten meer zouden voorkomen, en de broeders geven hem de getuigenis dat zijn gedrag geheel met die verklaring overeenstemde. In Julij schreven zij dat zich in de gezindheden der Dajaks eene gunstige verandering openbaarde. Het was hun ten laatste gelukt twee scholen te openen; en ofschoon zij nog niet altijd gezet werden bezocht, telden zij toch van 15 tot 20 vaste scholieren, die in lezen, schrijven en zingen en, voor zoover zij tot het vrouwelijk geslacht behoorden, ook in werken met de naald geoefend werden, behalve een groot aantal die zich althans het alphabet hadden eigen gemaakt en begonnen te spellen. De leerlingen waren van 6 tot 15 jaren oud. Bij het onderwijs genoten de broeders den bijstand van eene Engelsche dame, Miss Poppy, die door een genootschap van dames tot bevordering der opvoeding van vrouwen te Geneve was uitgezonden, en lid van Thomsons huisgezin geworden was [2]).

[1]) Missionary Herald, 1844, p. 309, 1845, p. 248, Foreign Missions, p. 33—35.

[2]) Missionary Herald, 1845, p. 53-55, 133 f.

1844. De aldus verhelderde hemel werd echter weldra met nieuwe wolken bedekt. Broeder Steele werd door krankte belet aan de werkzaamheden deel te nemen, en Thomsons gade, wier gezondheid reeds lang wankelend was geweest, ontviel hem in December. In weêrwil der ernstigste beden kwam nog geene hulp uit het vaderland opdagen, en de broeders konden hunne vrees niet langer verbergen dat de zending op Borneo, door gebrek aan belangstelling, welhaast zou uitgestorven zijn. Zij gevoelden zich niet langer in staat al hunne werkzaamheden naar behooren te vervullen, te meer daar Thomson, uit besef van noodzakelijkheid, ook een aanvang had gemaakt met de vervaardiging van een Engelsch-Dajaksch woordenboek. Zij verblijdden zich echter in de berigten van den vooruitgang der Duitsche broederen in Poelopetak, en vooral in de tijdingen aangaande Serawak, waar Radja Brooke eene warme belangstelling in den zendelings-arbeid aan den dag legde, en waar broeder Hupe, afgevaardigde van de stichting te Halle, die vroeger onder de Dajaks ter Zuidkust vertoefd had, thans voornemens was zich te vestigen [1]).

1845. In het volgende jaar werd de toestand der missie niet gunstiger. De echtgenoot van Youngblood begon te kwijnen en bij broeder Steele openbaarden zich teekenen van longonsteking. Het bestuur des Genootschaps in Amerika was diep met het lot der broeders op Borneo begaan, maar alle pogingen om nieuwe zendelingen te bewegen om hun te hulp te komen, bleven vruchteloos. Steele had echter het geluk van zijne krankheid te herstellen [2]). Den 15den Julij zond hij, in vereeniging met Thomson, op nieuw een uitvoerig berigt van den staat der zending en van de vele ontmoedigende omstandigheden die zich, in weêrwil der gunstiger gezindheid van de Nederlandsche autoriteiten, openbaarden. De scholen voor Dajaksche kinderen waren weder schier geheel verloopen, daar de broeders hunne toevlugt niet wilden nemen tot het eenige middel om

---

[1]) Missionary Herald, 1845, p. 55, 277, 279 f., 358. Vgl. over de Duitsche zendelingen Inleiding, bl. xcii, xciii, en over Hupe's verblijf te Serawak Mundy, II, p. 277, Low, p. 326, Burns, p. 142. Brooke's belangstelling in de verbreiding des Christendoms onder de Dajaks blijkt uit iedere bladzijde zijner brieven; doch de wijze waarop zij geschiedde, beschouwde hij geenszins als onverschillig. De merkwaardigste plaats is I, p. 229 f., waar hij inzonderheid het stelsel der Amerikaansche zendelingen aanprijst „who live quietly, practise medicine, relieve the distres„sed, do not dispute or argue, and aim to educate the children."

[2]) Missionary Herald, 1846, p. 9, 32.

ze op den duur bijeen te houden — het geven van geld; en onder 1845.
de volwassenen waren, in weêrwil der meeste volharding in onderwijs en prediking, geene teekenen van zedelijke verbetering, veel minder van ontwaakt geestelijk leven te bespeuren. De schilderij die de broeders van de onverschilligheid der Dajaks ophingen, was in de hoogste mate afschrikkend. »Zij leven zoozeer," dus schreven zij, »gelijk de beesten die vergaan, en hunne gedachten »en gezindheden zijn zoo laag en kruipend, dat het schier onmo»gelijk is, wanneer gij over onsterfelijkheid en eeuwigheid spreekt, »hen te doen begrijpen dat gij op een anderen toestand dan den te»genwoordigen, op een ongezienen en onveranderlijken het oog hebt." De stelselmatige en schier voorbeeldelooze verdrukking waaraan de Maleijers sedert eeuwen dit arme volk onderworpen hadden, de listen en inblazingen waarmede zij alle pogingen tot verbreiding des evangelies tegenwerkten en wantrouwen zaaiden in het hart der Dajaks, werden door de broeders als de voornaamste oorzaak van de mislukking hunner pogingen voorgesteld. De moeijelijkheden die de nimmer te voren geschreven taal hun door hare tallooze dialekten in den weg legde; de rampen die ziekte en dood onder hen verspreid had, zoodat meestal zich slechts één hunner ter zelfder tijd aan zijne moeijelijke taak had kunnen wijden; de verdenkingen waaraan zij van den kant van een in den poel der ergste onreinheid verzonken volk bij schier iedere schrede waren blootgesteld, nu beiden van het voor den zendeling zoo noodzakelijke heiligdom des huisgezins verstoken waren, moesten als bijkomende redenen worden aangemerkt. Maar in weêrwil der duisternis die hen omringde, lieten de broeders nog den moed niet zakken; op God vertrouwend, deden zij op nieuw een beroep op de gebeden en op de hulp hunner broederen in Amerika, — eene hulp die alleen het elk oogenblik meer dreigend gevaar van een geheel te niet loopen dezer missie kon opheffen [1]).

Dit berigt werd den 4den October gevolgd door een afzonderlijk van broeder Youngblood betreffende zijne werkzaamheden te Pontianak en in de omstreken. De onverschilligheid der Dajaks beschouwde hij niet als een afdoenden grond voor ontmoediging. »Hoe onwetend, »verlaagd en verdrukt zij mogen zijn," zoo schreef hij, »zij zijn »dit welligt niet in meerdere mate, dan zoovelen in vroeger dagen

[1]) Missionary Herald, 1846, p. 95—100, Foreign Missions, p. 28—83.

1845. »en zelfs in onzen tijd, die nogtans de zegeteekenen geworden zijn »van des Verlossers genade. Het grootste beletsel, naar menschelijk inzigt, van de bekeering der Dajaks, is, nevens de natuurlijke »vijandigheid van het menschelijk hart, de invloed der Mohammedanen, van welks kracht ik bij mijne laatste rondreis meer »dan ooit ben overtuigd geworden." Ter hoofdplaats zelve kon Youngblood, uithoofde van de vooroordeelen der Maleijers, zoo weinig verrigten, dat hij sedert zijne terugkomst van Karangan zelfs geen enkelen knaap had kunnen erlangen om te onderwijzen. De Dajaks aan de Membawang leverden geen geschikt veld voor den zendelings-arbeid op; hij had ze herhaaldelijk bezocht, maar zelden meer dan twee of drie personen kunnen spreken, daar de gansche bevolking op groote afstanden in de rijstvelden verstrooid of met het inzamelen van rotan bezig was. Hij had derhalve van tijd tot tijd grootere togten in de binnenlanden ondernomen, die zich zelfs tot Djamboe, 70 of 80 palen ten Oosten van Karangan, hadden uitgestrekt, terwijl hij overal wèl ontvangen en met opmerkzaamheid aangehoord was [1]).

Zoo ging het jaar 1845 wederom onder onvruchtbare pogingen voorbij, zonder dat in den toestand der missie eenige verbetering
1846. kwam. Nog meer verachterden hare zaken in 1846. Hare beden om hulp bleven onverhoord, Youngblood werd door eene ernstige ziekte aangetast waarvan hij echter herstelde, en niemand openbaarde eenige belangstelling in het lot der missie, dan de Panembahan van Landak, die aan de broeders eene geschreven verzekering gaf dat de Dajaks door voor hen te arbeiden, onderwijs van hen te ontvangen en hunne godsdienst te omhelzen, aan geene moeijelijkheid zouden worden blootgesteld [2]).

Zoo duurde deze ongelukkige missie nog eenige jaren in kwijnenden toestand voort. Broeder Steele, wiens gezondheid thans geheel hersteld was, bleef goeden moed houden [3]); maar Thomsons krachten bezweken, Youngbloods longen werden aangedaan en zijne vrouw bleef uitermate zwak. Thomson verliet Borneo omstreeks het mid-

---

[1]) Missionary Herald, 1846, p. 100, 101.

[2]) Missionary Herald, 1846, p. 285, 421, 1847, p. 10.

[3]) Dit blijkt uit zijn brief in den Missionary Herald, 1847, p. 316—318, en uit de ongetwijfeld van hem afkomstige brieven, geteekend »Kalamantan," in Journal of the Indian Archipelago, Vol. III (1848), Miscell. notices, p. V—VIII, XXI—XXVIII, XLIX—LV.

den van 1847; zijn voornemen was het vaderland op te zoeken, 1846.
om daar te beproeven of hij door persoonlijken invloed en opwekkingen meer belangstelling voor de zending op Borneo kon doen ontwaken; doch op zijnen overtogt Zwitserland, het geboorteland zijner overleden gade, bezoekende, gaf hij den 2den April 1848 te Bern den geest. Eindelijk raakte ook de gezondheid van Steele op nieuw aan het wankelen. Youngblood en zijne vrouw zochten herstel van krachten op een uitstap naar Pinang en Singapoera, en schoon zij tijdelijk naar Borneo terugkeerden om, zoo mogelijk, het spoedig uitsterven der missie te verhoeden, waren zij tot deelneming in de vermoeijende werkzaamheden niet langer geschikt, en zagen zich eindelijk tot de terugreis naar het vaderland genoodzaakt. Steele bleef nu geheel alleen staan, en hield het, van tijd tot tijd door gunstiger verwachtingen opgewekt en gesterkt, uit tot 1850. Met zijn vertrek was de missie ten einde of althans voor een onbepaalden tijd geschorst. Hij liet echter in de woningen te Karangan zijne meubelen en boeken achter, stelde een Chinees tot zijn zaakgelastigde aan, en gaf bij zijn vertrek te kennen dat hij gehuwd zou terugkomen om zijne dagen op Borneo te eindigen, wanneer hij den »Board" kon overtuigen dat Youngblood in zijne beschouwingen gedwaald had, toen hij, bij de terugkomst in Amerika, als zijn gevoelen te kennen gaf dat van de Borneosche missie nimmer iets was te hopen en zij hoe eer hoe beter moest worden opgegeven. En ofschoon het Amerikaansch zendeling-genootschap den 6den November 1850 een brief aan den resident van Borneo's Westerafdeeling rigtte, waarin zij hem te kennen gaf dat tot het hervatten der missie was besloten, blijkt het mij niet dat tot dusverre eenig gevolg aan dit voornemen is gegeven [1]).

¹) Missionary Herald, 1848, p. 10, 68, 104, 175, 246, 402, 1849, p. 10 f., Algemeen Verslag van den staat van het Schoolwezen in Ned. Ind. onder ult. Dec. 1852, p. 206, Verslag van het beheer en den staat der koloniën over 1849, in Bijlagen der Staats-Courant van 1851—2, bl. 142.

TIENDE HOOFDSTUK.

Onrust en ontevredenheid in Nederland over de handelingen van James Brooke. — Houding der regering. — Wisseling van diplomatieke nota's tusschen den heer Dedel en Lord Aberdeen. — Beschuldigingen tegen den heer Brooke. — Zijn oordeel daarover. — Goede verstandhouding van den heer Brooke met de vorsten en residenten ter Westkust. — Plannen tot kolonisatie van Europeanen op Borneo. — Zwarigheden daartegen. — Vereischten voor Borneo's ontwikkeling en welvaart. — Geest der maatregelen van den Gouverneur-Generaal Rochussen betreffende dit eiland. — Reorganisatie onzer bezittingen op Borneo in 1846. — Besluit.

1845. Het berigt van de vestiging van James Brooke te Serawak wekte in Nederland, niet onnatuurlijk, veel ontevredenheid en nog meer ongerustheid; — beide te grooter naarmate men bij het toenmaals heerschend volstrekt gebrek aan publiciteit der Indische aangelegenheden, van de waarde onzer bezittingen op Borneo zich eene overdrevener voorstelling vormde. Had men regt geweten wat het stelsel van onthouding van deze bezittingen gemaakt had, welligt zou men de zaken van Borneo niet zoo veel belangstelling hebben waardig gekeurd; althans zou men dan daarbij het oog alleen op de mogelijkheid eener toekomende ontwikkeling gevestigd hebben. Velen twijfelden of Brooke wel zoo geheel op eigen gezag handelde en zagen in hem een geheimen agent der Britsche regering; anderen waren met meer regt overtuigd dat althans het Gouvernement hem niet zou in den steek laten en zijne pogingen eerlang tot eene hernieuwing der Britsche vestiging op Borneo's Noordkust zouden leiden. Dan zouden ongetwijfeld de botsingen zich herhalen, die de eerste jaren van ons hersteld gezag in den Indischen Archipel hadden verontrust, en die men eindelijk door het traktaat van 1824 gelukkig was te boven gekomen; en dit te eerder daar Brooke zelf zich luide had aangekondigd als den voortzetter van het stelsel van Raffles, voor wien »to check the Dutch" het wachtwoord geweest was. Maar men was ook ontevreden over de houding der Nederlandsche regering, die, naar men meende onze regten op Borneo

niet naar behooren had gehandhaafd. In zooverre had men daartoe 1845.
regt, als de regering, zoo zij de raadgevingen harer beambten op Borneo had willen opvolgen, de vestiging van Brooke gemakkelijk had kunnen voorkomen, door zelve Serawak te bezetten, wat trouwens ongetwijfeld een kreet van verontwaardiging te Singapoera zou hebben doen opgaan. Maar het bezwaar dat doorgaans geopperd werd, was een geheel ander en steunde op eene zuivere dwaling. Men meende namelijk dat Serawak eene onderhoorigheid was van Sambas, men gaf aan de pogingen van den Sultan van dat rijk om Brooke tegen te werken, de onjuiste verklaring dat hij dit deel van zijn grondgebied van Brooke zou hebben opgevorderd, en men geloofde dat de regering zich alleen uit vrees voor de Britten had laten weêrhouden om hare eigene regten en die van haren vasal openlijk te handhaven [1]). In een ander opzigt dwaalde de publieke opinie niet minder. Men kon natuurlijk aan Brooke, als partikulier, geene schending van internationale verdragen wijten, maar in geval dat het Britsche Gouvernement zich zijner aantrekken, de aangeboden souvereiniteit over Serawak van hem overnemen, of op zijne aanbeveling zich op Laboean of Balambangan vestigen mogt, zou, meende men, aan artikel 12 van het Londensch traktaat, waarbij Engeland zich verbond geene kantoren te vestigen op eenig der eilanden ten Zuiden van straat Singapoera, geweld worden aangedaan. Het zal niet noodig zijn thans nog aan te voeren dat het ongerijmd zou zijn Borneo een eiland ten Zuiden van straat Singapoera te noemen, en dat de aangehaalde woorden, wil men ze niet ook op Nieuw-Holland en Nieuw-Zeeland toepassen, uit den aard der zaak slechts kunnen verstaan worden bepaaldelijk van die groepen van eilanden, die door genoemde straat van Singapoera gescheiden zijn en van welke eenige

[1]) Men zie over dit punt de aanteekeningen op de Hollandsche vertaling van Keppel D., onder den titel „Togten van Jakob Brooke", II, bl. 394, Teenstra, Beknopte beschrijving der Ned. Overzeesche bezittingen, bl. 332, Smulders, Geschiedenis en verklaring van het Tractaat van 17 Maart 1824, bl. 133. Nog den 2den Augustus 1847 zeide de heer van Rijckevorsel in de Tweede Kamer, „Serawak is een leen van Sambas, en Sambas is ongetwijfeld eene Nederlandsche bezitting". Zie Moniteur des Indes, 1847—48, revue coloniale, p. 59. De oorsprong dezer dwaling is, naar ik meen, te zoeken in de volgende woorden van Tobias, bl. 10: „Dit rijk „(Sambas) bezit nog een zeer groot grondgebied, op een gedeelte van hetwelk „zich echter een aantal meest van zeeroof levende vorstjes hebben nedergezet en genoemd worden naar de rivieren aan welker oevers zij wonen, „als Saraba [Serawak], Kalaka enz., over welke de vorst van Sambas „volstrekt geen gezag kan uitoefenen."

1815. der voornaamste uitdrukkelijk in het traktaat genoemd worden. Dit laatste is te duidelijker daar onmiddellijk de artikelen betreffende den afstand van alle regten op Singapoera door Nederland, op Blitong door Engeland voorafgaan, en bij artikel 9 Groot-Brittannië zich nog in het bijzonder verbindt om ook op Sumatra geene kantoren op te rigten. Maar het is misschien niet overbodig hier nog bij te voegen, dat de Nederlandsche gevolmagtigden voor de onderhandelingen te Londen de gebezigde uitdrukkingen juist gekozen hadden om geene bepaalde uitsluiting der Britten van Borneo in het verdrag op te nemen. De heer Muntinghe had voorgesteld om de denkbeeldige lijn, die de Britsche en Nederlandsche bezittingen scheiden zou, zoodanig door te trekken, dat ook Borneo met de daartoe behoorende kleinere eilanden, met name ook het vroeger door Engeland bezette Balambangan, uitdrukkelijk aan Nederland werden toegewezen, en dit denkbeeld had ook in het moederland bijval gevonden. Maar de gevolmagtigden vonden het niet raadzaam daarop aan te dringen, omdat de afstand van geheel Sumatra reeds eene groote toegeeflijkheid was van de Engelsche zijde, en dus het voorstel om ook gansch Borneo aan onzen invloed te onderwerpen, het verkregen voordeel zou in de waagschaal stellen; waarbij nog kwam dat Nederland op Borneo's noordelijk deel nimmer gevestigd was geweest of daar op eenige uitsluitende regten had aanspraak gemaakt. Bij de uitgestrektheid onzer Oost-Indische bezittingen had men nimmer de behoefte gevoeld om andere natiën van daar te weren, en men zou na de aanwinst van geheel Sumatra, die behoefte ook in het vervolg wel niet ontwaren [1]).

Maar wat, naar redelijke verklaring, in dit traktaat niet was uitgedrukt, wat men zelfs niet had willen uitdrukken, kon toch met eenig regt worden afgeleid uit de omstandigheden waaronder, het doel waarmede het ontworpen was. Het geheel uit elkander houden van het gebied der beide natiën, om de herhaling van wrijving en geschil tusschen de beiderzijdsche beambten en agenten te voorkomen, was onmiskenbaar eene hoofdstrekking van het traktaat. En daar een groot gedeelte van Borneo werkelijk door Nederland was bezet, kon men daaruit met eenigen grond voor Engeland de verpligting afleiden om zich van eene bezetting van het overige te onthouden. Het verdient opmerking dat zelfs in 1841 de East-

[1]) Smulders, t. a. p., bl. 130.

India Association van Glasgow, toen er alleen quaestie van handels- 1845.
belemmeringen en niet van grondgebied was, het traktaat in dien zin verklaard had. »Dit land," dus luidden toen hare woorden, »heeft »afgezien van alle vestiging op Sumatra, Borneo en Celebes, de rijk»ste en gewigtigste eilanden van den Archipel, maar tevens in dui»delijke woorden bedongen, dat Holland geen inbreuk zal maken op »zijne vrijheid, om met die gewesten te handelen. Voor zoover het »dus noodig is om zijnen handel te beschermen, is Groot-Brittanje »gehouden, zich met de veroveringen der Hollanders te bemoeijen [1]."

De ontevredenheid gaf zich lucht door menig artikel in de dagbladen, door interpellatiën in de Kamers der vertegenwoordiging aan de Ministers van buitenlandsche zaken en koloniën gerigt. De regering bevond zich in moeijelijken toestand. Zij sympathiseerde zonder twijfel met de ontevredenheid der bevolking en zag zeer ongaarne het gezag van Brooke op de grenzen harer bezittingen wortel schieten. Aan den anderen kant moest zij te wel weten, op hoe losse gronden de meening steunde alsof geheel Borneo ons toebehoorde, en wij het regt hadden alle vreemdelingen daaarvan buiten te sluiten. Misschien hadde haar eene openlijke verklaring daaromtrent betaamd; doch behalve dat die welligt in Nederland niet wel zou zijn opgenomen, mogt men vreezen dat Groot-Brittanje daarvan onmiddellijk zou gebruik maken: en men wilde zich de handen vrij houden om den Britschen invloed op Borneo te bestrijden door alle middelen die de diplomatie aan de hand gaf. De eerste gelegenheid had zich daartoe aangeboden, toen Murray in 1844 ons grondgebied geschonden had. Zoodra de regering in het moederland daarvan onderrigt was, had onze Ambassadeur te Londen last ontvangen, de aandacht der Britsche regering te vestigen zoowel op de handelingen van Murray, als op de berigten der Britsche dagbladen, alsof de Engelsche autoriteiten in Indië voornemens waren, zonder tusschenkomst van het Nederlandsch Gouvernement, maatregelen te treffen om den Sultan van Koetei te straffen. Doch daar Lord Aberdeen in zijn antwoord eenvoudig had te kennen gegeven dat het Britsche Gouvernement noch met de handelingen van Murray, noch met eenig plan der Britsche autoriteiten om zijnen moord te wreken bekend was, en dat het bij alle maatregelen waartoe het zich op de kust van Borneo zou verpligt zien, zorg zou dragen dat alle gevestigde en erkende regten

[1]) Moniteur des Indes, 1846—7, p. 809.

1845. van het Nederlandsch Gouvernement werden geëerbiedigd, was de weg tot verdere klagten voor het oogenblik geheel afgesneden [1]).

Doch sedert dien tijd was, op de aanmaningen van den heer Brooke, en ten gevolge van den sterken aandrang der publieke opinie, zich uitende door de dagbladen, bij de Britsche regering het plan tot rijpheid gekomen, om te trachten den afstand van het eiland Laboean, vooral met het oog op de daar aanwezige steenkolen, van den Sultan van Broenei te verwerven. Aangaande dit plan had in September 1845 eene mondelinge verklaring plaats van den Britschen Staats-Secretaris aan den heer Dedel, die, wegens de gerust-stellende verzekeringen waarmede zij verbonden was, en bij de onmogelijkheid om den Britschen invloed, op Borneo's Noordkust althans, geheel te keeren, het kabinet van 's Gravenhage noopte in de eventuële bezetting van Laboean te berusten [2]). Dit blijkt ten duidelijkste uit het antwoord, den 4den November 1846 op eene interpellatie van den heer van Rijckevorsel door den Minister van koloniën gegeven. »Elke poging," dus luidden ongeveer zijne woorden, »om het gelijktijdig bezetten van punten op hetzelfde eiland »te vernieuwen, zoude in duidelijken strijd zijn met den geest »van het traktaat. Sedert onheugelijke tijden is een zeer groot »deel van Borneo aan het oppergezag van Nederland onderworpen. »Een Engelsch établissement op het onafhankelijk deel des eilands »zou dus als strijdig met het traktaat van 1824 moeten beschouwd »worden. Men zou daardoor den staat van zaken terugroepen, dien »het traktaat bestemd was te doen ophouden. Maar ten aanzien »van Laboean vertoont zich de vraag onder een geheel ander ge-»zigtspunt. Gelegen buiten den kring waarover het Nederlandsch »grondgebied gemeenlijk geacht wordt zich uit te strekken, werd »dit eiland nimmer door ons bezet of zelfs bezocht. Indien al dit

---

[1]) Nota van den heer Dedel van 27 Aug., Antwoord van Lord Aberdeen van 2 Nov., 1844, beide in Papers relative to Borneo, p. 35—37. Aan kapitein Bethune, naar Borneo gezonden tot bestrijding der zeerooverij, werd den 1sten November door „the Board of Admiralty," de volgende instructie gegeven: „You are distinctly to understand that it forms no part „of the policy of Her Majesty's Government to establish any colony on „the coast of Borneo, or to acquire any districts with the view of creating „settlements or of granting lands, and you will not enter into investigati-„ons having in view objects of this kind or the acquisition of any por-„tion of territory on the mainland of Borneo."

[2]) Nota van den heer Dedel van 2 Dec. 1845 (Papers relative to Borneo, p. 39).

»eiland bevolkt is, durf ik gerustelijk verzekeren dat wij met die »bevolking nimmer politieke, of zelfs commerciële betrekkingen »hebben aangeknoopt. Wij zouden ons dus op grond van het trak- »taat van 1824 niet tegen de inbezitneming van Laboean kunnen »verzetten [1]." Zeker was het vóór den heer Baud niemand ooit in het hoofd gekomen, Laboean, een klein eiland dat voor den mond der rivier van Broenei gelegen is en steeds een deel van dat rijk had uitgemaakt, anders dan als een onderdeel van Borneo te beschouwen, of er uit een politiek oogpunt eenig wezenlijk verschil in te zien, of Britsche beambten op Laboean, dan wel op Broenei zelve gevestigd waren. Het sophisme werd dan ook door de natie op zijne regte waarde geschat, en nog ruim een jaar later verklaarde de heer van Rijckevorsel openlijk dat hij de bezetting van Laboean, die eindelijk den 24sten December 1846 werkelijk had plaats gehad [2], als wederregtelijk moest blijven beschouwen [3]. 1845.

Intusschen gaf de aanstelling van Brooke tot confidentiëel agent der Britsche regering in den aanvang van 1845, nadat zij in Europa was bekend geworden, der Nederlandsche regering nieuwe reden tot bezorgdheid, waaraan zij lucht gaf door eene nota die de heer Dedel, den 2den December van dat jaar, aan Lord Aberdeen aanbood. »In de tegenwoordige omstandigheden," dus werd onder andere in dit staatsstuk gezegd, »zou het een veelbeteekenend feit zijn, »wanneer het zich bevestigde dat de heer Brooke tot erkend agent »van de Britsche regering op Borneo is benoemd. Het Gouverne- »ment des Konings kan niet vergeten wat het, bij verschillende »gelegenheden, in Indië van de handelingen van dien persoon heeft »te lijden gehad, welken de Nederlandsche autoriteiten steeds op »haren weg hebben ontmoet, en wel bestendig als tegenstander. »Men kan het dus slechts betreuren den heer Brooke bekleed te »zien met de officiële magt hem thans opgedragen, welke hem, bij »zijne vijandige gezindheid jegens Nederland en den wil om het »te benadeelen, in de gelegenheid stelt zooveel kwaad te doen. »Verbonden met zijne langdurige ondervinding en grondige kennis

[1] Moniteur des Indes, 1846—7, revue coloniale, p. 76. In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 16 Febr. 1847 komt de vertaling voor van een artikel uit den „Morning Chronicle," waarin van deze verklaring des ministers akte genomen en het regt der Engelschen op Laboean als daardoor beslist voorgesteld wordt.

[2] Zie Inleiding, bl. LXX.

[3] Moniteur, 1847—8, revue coloniale, p. 59.

1845. »der inwendige aangelegenheden van Borneo, stelt hem zijne nieuwe »betrekking in staat om aan de hoogere autoriteiten alle aanwijzin»gen te verschaffen, die zij behoeven om de plannen tot vestiging, »hetzij bij wijze van militairen post of van handels-entrepôt, ten »uitvoer te leggen, die hij hun heeft aan de hand gedaan. Zij »maakt alzoo dezen nieuwen beambte, wegens den invloed zijner »raadgevingen, tot een hoogst lastig en verontrustend persoon »voor de Nederlanders en hunne regering." Aan het slot dezer nota erkent de heer Dedel dat geene inbreuk op de letter van het traktaat van 1824 zou plaats hebben, zoolang de Britsche regering zich tot het bezetten van Laboean en eventueel van andere punten op het van Nederland geheel onafhankelijk deel van Borneo bepaalde. Maar, zegt hij, aangenomen dat Engeland er zelfs niet aan denkt, bij de pogingen tot uitbreiding van zijnen invloed, de lijn te overschrijden, ten Zuiden waarvan het zich verbonden heeft geene kantoren te vestigen, dan nog zouden de grondslagen van het traktaat eventueel geschonden worden, wanneer het, zijne heerschappij binnen die grenzen uitbreidende, geen acht sloeg op de kwetsing der Nederlandsche belangen, die daarvan het gevolg zou zijn. Men vleide zich dat door het traktaat alle aanleiding tot botsing zou zijn afgesneden; en wat was nu het geval? In plaats van op Borneo op zich zelf te staan en zijne regten gerustelijk uit te oefenen, was Nederland er weder geraakt onder den onmiddellijken druk der nabuurschap van Groot-Brittanje. De opwekkingen en volhardende pogingen van eenige ondergeschikte intriganten in Indië, waren er eindelijk in geslaagd ook het moederland mede te slepen, en zijn invloed voor goed op Borneo te vestigen. De jongste onderhandelingen van den admiraal Sir Thomas Cochrane, onder de leiding van den heer Brooke, gaven daarvan getuigenis, en die onderhandelingen schenen slechts de aanvang en het voorspel eener geheel nieuwe orde van zaken op dit eiland te wezen [1]).

Deze nota werd reeds den 10^{den} December door Lord Aberdeen beantwoord. Bij het vormen van een oordeel over de handelingen van den heer Brooke als bijzonder persoon, verklaarde de Britsche Staats-Secretaris, dat Harer Majesteits regering de hooge achting, welke allen die hem kenden, dien heer toedroegen, en het gemis van alle bepaalde beschuldigingen tegen hem niet kon buiten

[1]) Papers relative to Borneo, p. 37—44.

aanmerking laten. Het bestuur over Serawak had hij erlangd op 1845.
eene volmaakt wettige en geheel openlijke wijze, en al zijne pogingen hadden gestrekt tot bevordering der beschaving en der welvaart der inboorlingen en tot wering der zeerooverij. Indien de heer Brooke, gedurende de jaren dat hij op Borneo was gevestigd geweest, door zijn gedrag eenige inbreuk had gemaakt op de erkende regten van Holland, dan twijfelde Lord Aberdeen niet, of daarover zou het Britsche Gouvernement reeds veel vroeger klagten ontvangen hebben. Maar de eenige beschuldiging die men tegen hem kon aanvoeren, was dat hij niet gunstig gezind was ten opzigte der uitbreiding van den Hollandschen invloed in die streken waar hij zich gevestigd had, en die gezindheid was zeker bij iemand in zijnen toestand zeer natuurlijk, zoolang het Nederlandsch Gouvernement volhardde in de beperkende handels-politiek, die reeds tot zoovele onaangename vertoogen tusschen de beide regeringen had aanleiding gegeven. Zoo werkelijk tusschen den heer Brooke en de Nederlandsche autoriteiten geschillen waren gerezen, dan moest Harer Majesteits Gouvernement, ofschoon het feit betreurende, zich zijne meening te dien aanzien voorbehouden, totdat het zou gebleken zijn of welligt ook onbehoorlijke bemoeijing der Nederlandsche autoriteiten met de plannen en verrigtingen van den heer Brooke tot die geschillen had aanleiding gegeven. Wat de officiële handelingen van den heer Brooke als Britsch agent betreft, verklaarde Lord Aberdeen dat de jongste uitbreiding der handelsbetrekkingen met China eene krachtige beteugeling der zeerooverij op Borneo's Noordkust meer dan ooit had noodzakelijk gemaakt, en dat, daar de vroegere maatregelen der Britsche, zoowel als die der Nederlandsche en Spaansche regeringen, daartoe ontoereikend waren geweest, men gemeend had te moeten gebruik maken van de aanbiedingen van den Sultan en de hoofden van Broenei, om met Groot-Brittanje tot onderdrukking van den zeeroof zamen te werken. Dit had geleid tot het plan om op Borneo's Noordkust een maritiem station te vestigen, waar Harer Majesteits oorlogschepen eene schuilplaats vinden en de stoombooten zich tevens van brandstof voorzien konden. In dien zin waren aan den heer Brooke instructiën gegeven, die Lord Aberdeen bij zijne nota in afschrift overlegde. Eene verklaring was daarbij gevoegd van de wijze waarop de Britsche regering het traktaat van 1824 opvatte, benevens een uitdrukkelijke last om, bij het aanknoopen van betrekkingen met de inlandsche staten, zorg te dragen dat hij zich bepaalde tot de zoodanige, die

41*

1845. werkelijk onafhankelijk waren en niet het Nederlandsch oppergezag erkenden.

De vertoogen van den Nederlandschen gezant waren ongetwijfeld in zooverre niet zonder nut, als zij de Britsche regering noopten tot omzigtigheid en matiging van den ijver harer agenten. Maar de poging om aan Lord Aberdeen onze verklaring van het traktaat op te dringen, mislukte geheel en al. Hij verklaarde met ronde woorden in het traktaat niets anders te zien, dan de omschrijving van de werkelijke bezittingen der beide mogendheden in den Archipel en van de grenzen buiten welke het haar niet geoorloofd zou zijn haren politieken invloed of haar grondgebied uittebreiden. Op die eilanden van welke geene bepaalde melding in het traktaat was gemaakt, bleven de beide contracterende partijen in dit opzigt geheel vrij: en daar dit met Borneo het geval was, mogt de Britsche invloed zich vrijelijk uitbreiden in alle deelen van dat eiland, waar het Nederlandsch gezag niet uitdrukkelijk was erkend [1]).

1846. Den 20sten Maart 1846 volgde eene repliek van den heer Dedel, die bij opmerkzame lezing geen gunstigen indruk maakt. De Nederlandsche opvatting van het traktaat, alsof gelijktijdige bezetting van hetzelfde eiland in ieder geval ongeoorloofd was, werd op de bekende gronden gehandhaafd, maar zonder het Britsch kabinet te kunnen overtuigen. In der daad kan men geene kracht ontzeggen aan hetgeen Lord Aberdeen, bij zijn antwoord van den 4den Mei, over dit punt schreef, dat, wanneer het voornemen der contracterende partijen was geweest, een zoo gewigtig beginsel vast te stellen, en hetwelk zoozeer voor eene duidelijke omschrijving vatbaar was, het dan zeker zou zijn uitgedrukt op eene wijze, die allen twijfel of geschil buitensloot, in stede van het alleen op gevolgtrekkingen te doen berusten, en dat, wanneer men den staat der bezittingen van de beide mogendheden tijdens de sluiting van het verdrag in aanmerking nam, het praktisch gevolg der Nederlandsche opvatting zijn zou, dat Nederland geheel vrij, Groot-Brittanje schier volstrekt onvermogend zou zijn om zich in den Archipel te doen gelden, waardoor juist aan eerstgenoemde mogendheid dat uitsluitend politiek overwigt in de Oostersche eilanden zou verzekerd wezen, naar hetwelk hare gevolmagtigden bij de onderhandelingen te Londen plegtig verklaard hadden dat zij niet wilde streven.

---

[1]) Papers relative to Borneo, p. 44—47.

Na zijne algemeene beschouwingen van den zin van het traktaat komt de heer Dedel terug op het gedrag van den heer Brooke en tracht de algemeene beschuldigingen, vroeger tegen hem ingebragt, door bijzonderheden te staven. Hij wijst op zijne vijandige verklaringen omtrent de Nederlandsche staatkunde, tijdens hij Engeland in 1838 verliet; op zijne pogingen om politieke betrekkingen aan te knoopen met de inlandsche hoofden van Celebes en de levering van ammunitie en geweren aan Datoe Lampoela, en op het gezag dat hij zich door zijne bemoeijing met de binnenlandsche onlusten te Serawak verworven had, juist op het oogenblik waarop het Nederlandsch gezag gemeend had zich de inmenging, waartoe het was uitgenoodigd, te moeten ontzeggen. De Ambassadeur verloor uit het oog dat de waardigheid van het Nederlandsch Gouvernement gevorderd had, het eerste punt met stilzwijgen voorbij te gaan; dat de beschuldigingen wegens Brooke's gedrag op Celebes niet genoegzaam gestaafd waren, en dat zijne handelingen te Serawak zich juist te eerder regtvaardigen lieten, omdat het Nederlandsch gezag zich niet met dat gewest had willen bemoeijen. De lijst van grieven sloot, waar men meenen zou dat zij zou hebben aangevangen. »De billijkheid vordert te verklaren," dus eindigde dit gedeelte der nota, »dat, sedert de heer Brooke zich te Serawak heeft gevestigd, geene »handeling van zijne zijde ter kennis van het Nederlandsch Gouvernement is gekomen, die tot klagten tegen hem kon aanleiding »geven. Zoo hij zich soms gevoegd heeft bij hen, die, om gemakkelijk te bevroeden redenen, er behagen in scheppen het Nederlandsch koloniaal bestuur in kwaden reuk te brengen, dan moet »men zeker betreuren dat de politieke laster niet zoo streng wordt »beoordeeld als die, welke het bijzonder leven aantast; maar tot »officiële klagten kon dit geene aanleiding geven." Het is zeker niet te verwonderen dat Lord Aberdeen zich in zijn antwoord ernstig beklaagde over de herhaling van beschuldigingen door geene betere bewijzen gestaafd, en zijn voornemen te kennen gaf om den heer Brooke met de te zijnen aanzien gehouden correspondentie bekend te maken, ten einde hem in de gelegenheid te stellen om zich te regtvaardigen. 1846.

Maar nog een ander punt werd door den heer Dedel aangeroerd: de beschuldigingen omtrent Nederlands uitsluitende handelspolitiek; en ten bewijze dat althans op Borneo een volkomen liberaal stelsel gevolgd werd, beriep hij zich op het besluit van 1834, waarbij

1846. Pontianak en Sambas tot vrijhavens verklaard werden, terwijl hij ten bewijze een afschrift van dit besluit overlegde. Lord Aberdeen stelde in zijn antwoord nogmaals op den voorgrond, hoe juist de maatregelen van het Nederlandsch gezag tot uitsluiting en beperking van den Britschen handel, aanleiding hadden gegeven dat elke uitbreiding van Nederlands politieken invloed in den Archipel in Engeland beschouwd was met een misnoegen en eene ijverzucht, die dadelijk vervallen zouden wanneer een liberaal handelstelsel, overeenkomstig den in dit opzigt van onze zijde zoozeer miskenden geest van het traktaat, werd ingevoerd. Ten opzigte van het besluit van 1834 antwoordde de Britsche Staats-Sekretaris met treffende juistheid, dat, terwijl daardoor de havens van Pontianak en Sambas voor den vreemden handel waren opengesteld, de overige Nederlandsche havens op Borneo daarvoor geheel waren gesloten; en dat de uitzondering van Sambas en Pontianak inderdaad weinig beteekende, wanneer men ze in verband bragt met een ander besluit van hetzelfde jaar, hetwelk alle havens van Nederlandsch-Indië, met uitzondering van Batavia, Samarang en Soerabaja, voor den invoer van Britsche manufacturen sloot [1])

Het blijkt uit het antwoord, den 2den Augustus 1847 door den Minister van buitenlandsche zaken aan de heeren van Rijckevorsel, Luzac en de Kempenaer in de Tweede Kamer gegeven, dat de onderhandelingen over den zin van het traktaat nog verder zijn voortgezet, maar steeds met dezelfde uitkomst [2]). Doch liever dan ons daarin te verdiepen, willen wij nagaan welken indruk de tegen den heer Brooke ingebragte beschuldigingen op hem zelven maakten. Twee plaatsen uit zijne brieven kunnen ons daaromtrent inlichten. De eerste komt voor in een brief van 10 Januarij 1846, en kan dus slechts op de beschuldigingen in de Nederlandsche dagbladen en de mondelinge verklaringen van den heer Dedel in September te voren betrekking hebben. »De Hollanders," zoo schrijft hij aan zijn neef John Brooke Johnson, »zijn ijverzuchtig op mij, gelijk »gij in uwen brief opmerkt. Zij hebben mij aangevallen, maar »hun doel gemist. Hunne vermoedens zijn even ongegrond als hunne »verklaring van het traktaat, en gij moogt er op rekenen dat ik »mij op het laatste geene inbreuk zal veroorloven, noch eenige der

---

[1]) Papers relative to Borneo, p. 47—65.
[2]) Moniteur des Indes, 1847—8, revue coloniale, p. 60.

»belangen van Holland vijandige daad zal begaan, die de eerste zou 1846.
»kunnen regtvaardigen. Mijn hart en handen zijn niet bevlekt, »zelfs niet door kwade voornemens, ten opzigte dier natie; en ofschoon »ik hunne oostersche politiek niet bewonder, zou ik hen niet willen »dwarsboomen dan op uitdrukkelijk bevel, of wanneer zij op het »traktaat eene regtstreeksche inbreuk maakten. Het is evenwel na»tuurlijk, dat eene zwakke natie ijverzuchtig is op eene magtige, en »aan iederen reiziger plannen toeschrijft in strijd met hare belan»gen. Maar wat mij zelven betreft, geloof ik, dat zoo de Hollandsche »ministers alles wisten, wat ik sedert mijne komst in deze zeeën »gedaan hebt, zij zouden erkennen dat er geen wezenlijke grond »voor verdenking of wantrouwen bestaat [1])." Het volgend uittreksel is uit een schrijven van den 10den Maart aan den heer John Templer, en kan dus betrekking hebben op de beschuldigingen in de nota van 2 December 1845 bevat. »Het Nederlandsch Gouver»nement heeft een aanval op mij gedaan, die vruchteloos gebleven »is. Ik ben verbaasd over de voorstellingen, waartoe het zich »verneederd heeft. Men beweert dat geschillen tusschen mij en de »Nederlandsche autoriteiten ontstaan zijn; terwijl de waarheid is »dat ik nimmer het minste verschil met de Hollandsche autoritei»ten gehad heb: de eenige onderhandeling, die tusschen mij en »den resident van Sambas heeft plaats gehad, was van den meest »vriendschappelijken aard en had alleen betrekking tot het opvatten »van eenige misdadigers, die uit de gevangenis te Sambas waren »ontvlugt. Men beschuldigt mij van den Nederlandschen handel »te belemmeren en de voortbrengselen te monopoliseren. De waar»heid is dat de handel van Sambas, Pontianak en de Natoena»eilanden aanmerkelijk is toegenomen, en dat vaartuigen onder de »Hollandsche of andere vlaggen aan geene de minste beperking on»derworpen zijn. Wat monopoliën betreft ben ik verpligt, om »mijne uitgaven te dekken, mij den uitvoer van antimonium-erts voor te behouden. Is dat zulk eene vreesselijke misdaad en zullen »de Hollanders den eersten steen op mijn glazen huis werpen? Gelijk »de besturen te Pontianak, Sambas en Singapoera heb ik eene opium»pacht. Wilde ik ze afschaffen, de inkomsten van Sambas en Pon»tianak zouden er zeer onder lijden, ten gevolge van den sluikhandel »over land, die daarvan het onvermijdelijk gevolg zou zijn. In

[1]) Brooke, II, p. 40 f.

1846. »zooverre dus hebben de Hollandsche autoriteiten in der daad veel »verpligting aan mij. Het is nog slechts een paar maanden geleden »dat ik beleefde en vriendelijke brieven van den Sultan en den re- »sident van Sambas ontving, mij verzoekende eene schuld terug »te vragen, die eerstgemelde van de hier gevestigde Chinezen te »vorderen had. Op hun verzoek heb ik gepoogd eene billijke schik- »king te maken voor de betaling van des Sultans 11000 ropijen, »en, om het te Serawak gevestigde deel der betrokken kongsie »in staat te stellen aan den eisch te voldoen, heb ik het aan »mij zelven verschuldigd inkomen van het loopend jaar overge- »maakt. En toch zegt »de edele Brutus," dat ik boosaardig ben [1]. »Wanneer ik de zaak uit een geheel zelfzuchtig oogpunt be- »schouw, bevordert niets zoozeer den voorspoed van Serawak als de »Hollandsche handelsbeperkingen, en zou niets Serawak zoozeer »benadeelen als wanneer Sambas werkelijk eene vrijhaven was. »Hoe meer beperkingen zij invoeren, hoe beter voor mij; en de »belangen van Serawak hebben geleden juist door de concessiën »der Hollanders ten aanzien der toelating van Britsche manufac- »turen in de buitenhavens [2]. Ik koester inderdaad geene vijand- »schap tegen het Hollandsch bestuur, ofschoon ik van oordeel ben »(en de meeste Engelschen zullen met mij instemmen), dat hun »Gouvernement de ware belangen van Holland niet verstaat, en »met kortzigtige, ofschoon welgemeende bedoelingen, verwaarloost het »geluk en de beschaving der inboorlingen van den Archipel te be- »vorderen [3]."

Inderdaad schijnt de heer Brooke, vermoedelijk ten gevolge der instructiën van zijn Gouvernement, zich sedert zijne optreding als Britsch agent beijverd te hebben om in goede verstandhouding met de Hollandsche autoriteiten en inlandsche vorsten ter Westkust te leven. Toen, omstreeks den aanvang van 1846, eenige Dajaksche stammen van Serawak voornemens waren een aanval op het gebied van Sambas te doen om zich over de strooptogten der tot dat rijk

---

[1]) Toespeling op Shakspere's Julius Caesar.

[2]) Ik kan niet nagaan op welke concessiën de heer Brooke het oog heeft. De vergunning tot regtstreekschen invoer van Britsche manufacturen te Padang, bij besluit van 16 Mei 1837 (Staatsbl. nº. 19), valt te vroeg om hier in aanmerking te komen, de vrijverklaring der haven van Makasser door den heer Rochussen te laat.

[3]) Brooke, II, p. 124—126; vgl. over de schikkingen ten aanzien van de schuld der Chinezen van Serawak ald., p. 129—131.

behoorende Dajaks van Koembi te wreken, wist Brooke dit niet slechts te verhinderen, maar gaf ook den Sultan van Sambas daarvan kennis, hem tevens verzoekende ook de herhaling der aanvallen van de Dajaks van Koembi op die van Serawak te voorkomen [1]. En evenzoo schijnt hij eenige maanden later ten aanzien van den Panembahan van Landak te hebben gehandeld, toen zijne Dajaks te gelijkertijd met vijandelijkheden van de Dajaks van Serawak en de Chinezen van Mandor werden bedreigd [2]. Het is, dunkt mij, onmogelijk te ontkennen dat Brooke's vestiging te Serawak een allerheilzaamsten invloed op de bevolking van Borneo en hare welvaart heeft uitgeoefend, en dat die invloed zich ook in de Nederlandsche bezittingen en met name ook op de Westkust heeft doen gevoelen. De gevreesde nadeelen voor ons gezag op Borneo hebben zich niet geopenbaard, en de ondervinding hiervan, gevoegd bij de kracht des tijds, heeft de wederzijdsche verbittering allengs doen slijten. Van onze zijde worden Brooke's verdiensten meer en meer erkend, sedert de zoozeer toegenomen publiciteit der Indische aangelegenheden de natie tot een juister oordeel heeft in staat gesteld. En als een bewijs der ten goede veranderde gezindheid van den heer Brooke, wil ik alleen eenige woorden bijbrengen, die hij tijdens de nieuwe onlusten, in 1850 door de Chinezen verwekt, in zijn journaal schreef: »Mijne sympathie is met de Hollanders, en »ik ben verzekerd dat het bestaan der Dajaks in Sambas van de »vernedering der Chinezen afhangt [3]." 1846.

Mijn verhaal keert nogmaals tot Nederland terug, waar zich in 1846 een verbazende ijver begon te openbaren om de verwaarloozing goed te maken, waaraan Borneo gedurende eene reeks van jaren was ter prooi gelaten. Onder de daartoe geopperde plannen behoort ook dat eener kolonisatie door Europeanen, die aan de dagbladen de stof leverde voor eene levendige polemiek. De toenemende zucht tot landverhuizing, die zich op dat tijdstip in Nederland openbaarde, gaf daartoe een nieuwen prikkel. Sommigen hadden op Timor als geschikte plaats voor eene kolonisatie van Europeanen gewezen. In het begin van 1846 verscheen in de Nieuwe Rotterdamsche Courant eene reeks van artikelen, waarin het denkbeeld

[1] Brooke, II, p. 129 f.
[2] Moniteur, 1846—7, revue coloniale, p. 88.
[3] Keppel M., II, p. 52.

1846. eener kolonisatie op Timor, uithoofde der vermeende ongezondheid van dat eiland, geheel verworpen, daarentegen eene kolonisatie op Borneo krachtig en met talent aanbevolen werd. Dit denkbeeld schoot wortel, vooral toen ook de heer Nahuys, die zich beroepen kon op zijne plaatselijke kennis, tijdens zijne zending naar Borneo opgedaan, zich als een voorstander daarvan deed kennen. Er vormde zich zelfs eene vereeniging tot oprigting eener naamlooze vennootschap, onder den naam van »Maatschappij ter bevordering van land»verhuizing naar het eiland Borneo en kolonisatie aldaar," en behalve de oevers der rivier Doesoen in het gebied van Banjer-massin, wilde men inzonderheid koloniën langs de Kapoeas, Melawi en rivier van Landak vestigen, en daartoe den onvoorwaardelijken en kosteloozen afstand van gronden van het Gouvernement verwerven. Er werden statuten ontworpen, nota's van bedenkingen gewisseld, adressen aan den Koning aangeboden. Doch in 1847 zag men de geestdrift allengs bedaren, en eer aan het plan ook maar een begin van uitvoering gegeven was, werd het met zoo vele andere van dien aard in de vergetelheid begraven [1]).

Het komt mij naauwelijks twijfelachtig voor, of het opgeven van dit plan heeft de Nederlandsche natie bewaard voor eene ramp, gelijk aan die welke zij bij de poging tot kolonisatie te Groningen aan de Saramakka te betreuren had. Het is zeer te bejammeren, en ten deele aan eigen onverschilligheid te wijten, dat elk voor kolonisatie van Europeanen geschikt gebied, hetwelk wij immer bezeten hebben, zoo als Nieuw-Nederland en de Kaap de Goede Hoop, ons ontnomen is; in de verzengde luchtstreek biedt eene kolonie voor Europesche arbeiders misschien te weinig kansen van slagen aan, dan dat men daaraan het leven onzer medeburgers zou mogen wagen. Dat zij physisch onmogelijk zou zijn, en dus onder alle omstandigheden en bij de meest vooruitziende zorgen steeds zou moeten mislukken, kan zeker niemand op afdoenden grond beweren; want bij de genomen proeven heeft het juist aan de omstandigheden en het gemis van voorzorgen gehaperd: maar in eene zoodanige zaak schijnt het reeds afschrikkend genoeg dat men op geene enkele welgeslaagde proeve wijzen kan. En wie het wagen moge nieuwe proeven aan te bevelen, ik althans zou huiverig zijn mijne stem bij de zijne

[1]) Moniteur, 1846—7, revue coloniale, p. 22. Door de vriendelijkheid van den heer Nahuys heb ik inzage gehad van onderscheidene stukken in HS., tot deze zaak betrekkelijk.

te voegen, waar 't het leven en het welzijn van medemenschen en medeburgers geldt; waar het gemakkelijk valt een schoon verschiet voor te spiegelen, maar niemand de zekerheid heeft dat het meer dan eene Fata Morgana zal blijken. Zal de Europeaan voor den arbeid ter ontginning der maagdelijke bosschen, dien hij in Noord-Amerika en Australië met lust en ijver volbrengt, evenzeer bestand zijn onder de brandende zon van een gewest door de evennachtslijn doorsneden? Zal niet ziekte, uitputting en een ontijdige dood het loon zijn van zijn vermetel pogen? Zal zijn stam nieuwe loten uitschieten en zullen deze op hunne beurt aan nieuwe telgen het aanzijn geven, zonder dat zij op den duur ontaarden van de oorspronkelijke kracht? Dit alles zijn vragen die wel op degelijke gronden mogen beslist zijn, eer men het wagen mag eene kolonisatie van Nederlanders in den Indischen Archipel aan te bevelen. En Borneo schijnt in dit opzigt, wegens zijn moerassigen bodem, eerst door langdurigen noesten arbeid voor Europeanen bewoonbaar te maken, bijzondere zwarigheden aan te bieden. 1846.

Doch al bestonden deze overwegende zwarigheden niet, er zijn nog andere die niet gemakkelijk zijn uit den weg te ruimen. Men bedenke slechts welke ontzagchelijke kosten voor eene nederzetting op Borneo, of waar ook in Indië, al dadelijk zouden gevorderd worden, en hoe langen tijd het, zelfs bij den gunstigsten uitslag, zou moeten duren eer de volkplanting voordeelen zou opleveren, die de gedane opofferingen konden vergoeden. Men bedenke dat tot eene kolonisatie in de tropische landen buitengewone moed, geestkracht en een sterk gestel vereischt worden, zoodat, wanneer zij immer eenig resultaat zou opleveren, zij zou moeten ondernomen worden door dezulken voor wie ook in het moederland geen bezwaar bestaat om in hun levensonderhoud te voorzien; terwijl zeer zeker in deze rigting niets zou kunnen worden uitgerigt door hen, die, gewoon van aalmoezen te leven en gewend aan luiheid en ledig-gang, hier, het is waar, der Maatschappij tot overlast verstrekken, maar het evenzeer doen zouden aan de overzijde van den Oceaan, totdat een verhaaste dood hen wegnam [1]).

[1]) De bezwaren tegen de kolonisatie op Borneo zijn zeer wel in het licht gesteld in een ongeteekend artikel, maar afkomstig van den Generaal H. de Stuers, in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 16 Februarij 1847. De Javasche Courant van 7 Maart 1846 bevat een sterk afkeurend artikel over de kolonisatie van Borneo door Europeanen, overgenomen uit de Singapore Freepress.

1846. Er kon zonder twijfel op Borneo oneindig veel gedaan worden, en de rijkdom des lands en goede eigenschappen zijner bevolking zijn onze beste pogingen waardig. Brooke heeft dit te Serawak getoond, en tevens den weg gewezen die daartoe moet worden ingeslagen. Europeanen zijn daartoe ongetwijfeld noodig, maar als ambtenaren, als kooplieden, als leiders der industrie, als evangelieboden en pionniers der beschaving. Zij moeten hunne kapitalen, hunne kundigheden, hun vindingrijk brein aan Borneo ten beste geven; maar de Dajak moet daartoe zijne handen leveren, geholpen, zoo noodig, door vreemde Aziaten, die, gelijk te Serawak, ook naar de Westkust van alle zijden zullen toevloeijen, wanneer de handel, de landbouw, de mijnarbeid welvaart beginnen te verspreiden. Maar dit alles is niet te verwachten zoolang niet volkomene veiligheid van personen en goederen, volkomen vertrouwen niet slechts op den wil, maar op de magt der regering heerscht. Zulk een gewenschte toestand kon nimmer geboren worden onder het stelsel van onthouding; de ondervinding zal leeren of de nieuwe weg, sedert 1846 ingeslagen, tot betere uitkomsten leiden zal.

Dat eene veranerding van stelsel op Borneo, tegenover de verbreiding van den Britschen invloed, tegenover de aanmatiging der Chinezen, en voor de wenschelijke bevordering van beschaving, handel en nijverheid, dringend vereischt werd, was de vaste overtuiging van den heer Rochussen, toen hij de heerschappij over Nederlandsch Indië aanvaardde, en de bevelen die hij uit het moederland ontving, stemden geheel daarmede overeen. Den geest van zijn bestuur, voor zooverre Borneo betreft, heeft hij zelf geschetst in deze merkwaardige woorden, die een deel uitmaken der rede, met welke hij, den 12den Mei 1851, de waardigheid van Gouverneur-Generaal aan den heer Duymaer van Twist overdroeg: »De »oorspronkelijke bevolking, de Dajaks, in wier verheffing en be»scherming naar mijn inzien de toekomst der ontwikkeling van »Borneo gelegen is, zijn allerwege verdrongen en verdrukt, hier »door Arabieren en Maleijers, daar door Chinesche goud- en ge»lukzoekers, en vinden onder dit alles geene bescherming bij het »Nederlandsch gezag, 't welk, door eene sinds meer dan 20 jaren »gevolgde staatkunde van onthouding, invloed en ontzag verloren »had, en bovendien in den laatsten tijd bedreigd wordt door een »ondernemenden Brit, die het middel heeft gevonden zich als »Radja te doen huldigen in een aangrenzend gebied, terwijl hij

»elders als vertegenwoordiger van Groot-Brittanje optreedt en ge- 1846.
»zag voert. Ik acht het een geluk dat, door welk toeval of welke »omstandigheden dan ook, een schok is gegeven, welke noodzaakt »aan dien staat van zaken een einde te maden, opdat het Neder»landsch gezag daar op eene zijner meer waardige wijze optrede »en de Nederlandsche vlag niet weder worde gehoond [1]."

Deze laatste periode heeft echter geene betrekking tot de verwikkelingen van 1846, maar tot de nieuwe sedert 1849 door de Chinezen verwekt. Ten aanzien van dezen was nog steeds de status quo gehandhaafd: men had geduld dat zij voortgingen de Dajaks straffeloos te verdrukken, eigener autoriteit halsregt te oefenen, de voorschriften van het Nederlandsch gezag met voeten te treden en zijne dienaren te mishandelen; men had toegelaten dat zij weigerden de recepissen, door den heer Rochussen in omloop gebragt, als gangbaar te erkennen en zich veroorloofden eene eigen tinnen munt te slaan [2]; en men had de voorstellen van den assistent-resident van Sambas, van Kervel [3], om hen aan een geregeld bestuur te onderwerpen, in den wind geslagen [4]. Het gevolg was geweest dat hun overmoed hoe langer hoe hooger gestegen was, en eindelijk ons geheele gezag op Borneo's Westkust in gevaar had gebragt, zoodat krachtige maatregelen waren noodzakelijk geworden, die ten laatste met veel bloed en schatten hunne vernieuwde onderwerping hebben gekocht. Het was aanvankelijk mijn voornemen, het verhaal ook van dezen, zoo wij hopen, laatsten strijd met de Chinezen en de daarop gevolgde verbeterde organisatie onzer bezittingen op Borneo's Westkust in deze bladen op te nemen; maar de overtuiging dat het thans nog niet mogelijk is over de rol van sommige daarin betrokken personen met juiste kennis van zaken en volkomen onpartijdigheid te oordeelen, heeft mij voorloopig van dit voornemen doen afzien, ofschoon ik de hoop koester van weldra in staat te zijn, door de afzonderlijke uitgave van een zevende boek, dezen arbeid over Borneo's Westkust te voltooijen [5].

---

[1]) T. v. N. I., Jaarg. 1856, D. I, bl. 56.

[2]) Verwikk., bl. 287—290.

[3]) Opvolger van den heer v. d. Graaff in 1847, en in het volgende jaar vervangen door den heer van Prehn.

[4]) Van Kervel, bl. 187, 196—198.

[5]) De nieuwe organisatie onzer bezittingen ter Westkust, waarvan tijdens de uitgave van mijn eerste deel nog niets bekend was, en waarbij onder andere de Chinesche districten van Sambas onder den naam van „as-

1846. Maar ofschoon ten aanzien der Chinezen het stelsel van onthouding eerst in 1850 verlaten is, heeft het in de meeste andere opzigten reeds in 1846 voor een ander stelsel moeten plaats maken, waarom wij geregtigd zijn dat jaar als de grens van het tijdvak der verwaarloozing te beschouwen. Het verbod aan de assistent-residenten van Sambas en Pontianak om de binnenlanden te bezoeken, werd dadelijk door den heer Rochussen opgeheven [1]), en den 28sten Februarij 1846 verscheen het gewigtig besluit dat de grenzen en territoriale indeeling van ons gebied op Borneo bepaalde, en den heer Weddik, wiens nasporingen daartoe den weg hadden bereid, tot Gouverneur van geheel Nederlandsch-Borneo benoemde [2]). Die benoeming leidde wel is waar niet tot zijne blijvende vestiging op het eiland, en werd zelfs drie jaren later weder ingetrokken [3]); maar op het geheel der organisatie van 1846 heeft dit weinig invloed geoefend, en de kracht van den stoot in dat jaar aan den gang der zaken op Borneo gegeven, is daardoor niet aanmerkelijk gebroken. Bij de bedoelde organisatie werden de grenzen der residentiën Sambas en Pontianak, die te zamen de Wester-afdeeling zouden uitmaken, naauwkeurig omschreven. De eerste omvatte alleen het rijk van Sambas, waarvan de juiste grensbepaling werd opgenomen in artikel 2 van het contract, door den heer Weddik, den 7den November 1848, met den nieuwen Sultan van Sambas, Aboe-bekr Tadjoe'd-dîn [4]), gesloten, en den 9den Januarij 1849 door den heer Rochussen goedgekeurd [5]). Aan den resident van Pontianak werd, behalve het onmiddellijk gezag over Mampawa, Landak, Koeboe, Simpang, Sukkadana en Matan, ook het middellijk over het gansche gebied der Kapoeas opgedragen, waarom de kundige van Lijnden, in Junij 1846 tot dien post benoemd [6]), in het volgende jaar de staatjes

---

sistent-residentie Montrado", en de bovenlanden aan de Kapoeas onder den naam van „assistent-residentie Sintang" onder het regtstreeksch gezag van Nederlandsche beambten gesteld zijn, terwijl Tajan, Meliouw en Landak, onder het beheer van een controleur, aan de residentie Pontianak zijn toegevoegd, kunnen voorloopig het best gekend worden uit de rapporten van den Commissaris Prins van 14 November 1854 en 24 April 1855, onder andere te vinden in de Indiër van 24 Februarij (no. 16) en 7 Julij (no. 54), 1855.

1) Rochussen, bl. 34.
2) Zie Inleiding, bl. xciv.
3) Zie Inleiding, bl. xcv.
4) Zie boven, bl. 486.
5) Zie dit contract in het T. v. N. I., Jaarg. 1853, D. I, bl. 198—200.
6) Nat. Tijdschr. v. N. I., D. III, bl. 493.

langs de rivier bezocht, ten einde de contracten met de vorsten te vernieuwen [1]. Terwijl verder in 1846 de gezaghebber te Sukkadana, von Dewall, als assistent-resident naar Koetei verplaatst [2] en met belangrijke reizen en nasporingen op de Oostkust belast werd; terwijl den heer Schwaner werd opgedragen, de binnenlanden van Banjer-massin te bereizen en van daar tot de Kapoeas door te dringen [3]; werd ook eene bijzondere commissie voor de opneming der landstreek van de Kapoeas tot Serawak benoemd, bestaande uit den bekwamen luitenant O. von Kessel, die zich bij de opneming van het Gouvernement van Sumatra's Westkust door den heer Beijerinck gunstig had onderscheiden, en den sergeant-majoor der artillerie L. Ullmann [4]. Door deze belangrijke togten trachtte de heer Rochussen met het terrein en de hulpmiddelen onzer bezittingen op Borneo beter bekend te worden, en te zorgen dat zijne nieuwe organisatie tot eene levende kracht werd gemaakt. En de gunstige gevolgen dezer maatregelen bleven althans tegenover Engeland niet achter. Wel schreef Brooke den 19den Mei 1846 aan zijn vriend Templer: »Meld mij toch of men in Engeland bekend is met de »nieuwe proclamatie van het Hollandsch Gouvernement betreffende »zijne grenzen op Borneo; meld mij toch of de ministers middellijk »of onmiddellijk hunne vermeende aanspraken hebben erkend [5];"— maar schoon het ook elders niet aan aanmerkingen ontbrak, het blijkt dat het Britsch Gouvernement sedert die aanspraken werkelijk heeft ontzien, en over pogingen tot het aanknoopen van verbindtenissen met vorsten die ons oppergezag erkennen, zooals Sir Edward Belcher in de eerste dagen van 1845 op de kust van Berouw beproefd had [6], hebben wij ons sedert niet meer te beklagen gehad. 1846.

Ik zou hier nog menige bijzonderheid kunnen bijvoegen [7], zoo

---

[1]) Vgl. Inleiding, bl. LXXXVII.
[2]) Almanak van N. I. v. 1847, bl. 88.
[3]) Zie Inleiding, bl. LXXXXI, LXXXVII.
[4]) Inleiding, bl. LXXXVI, Aanteekeningen van den heer v. d. Velde HS. De Statistieke aanteekeningen van den heer von Kessel betreffende het Kapoeas-gebied, zijn dikwijls door mij aangehaald; ook ben ik in de gelegenheid geweest bij dit tweede deel eene fraaije kopij der Figurative kaart, op de schaal van 1:25000, van het gebied tusschen de Kapoeas en Serawak, door de heeren von Kessel en Ullmann, te raadplegen.
[5]) Brooke, II, p. 146.
[6]) Zie Inleiding, bl. LXXX.
[7]) Zie b. v. de Inleiding, bl. XC—XCIV passim.

1846. de aard mijner taak niet vorderde dat ik mij tot de vermelding dier handelingen en besluiten van den heer Rochussen bepaalde, die tot Borneo's Wester-afdeeling betrekking hebben. Maar ook wanneer wij deze alleen in aanmerking nemen, is het onmiskenbaar dat zijn bestuur, ofschoon onder vele weifelingen, welligt door bijzondere bevelen uit het moederland veroorzaakt, in het algemeen heeft bijgedragen om een beteren toestand van ons gezag op dit belangrijk eiland voor te bereiden. De drang der omstandigheden heeft zijn opvolger genoodzaakt nog krachtiger door te tasten, en althans Borneo's Wester-afdeeling beter dan ooit te voren aan de contrôle van het Nederlandsch gezag te onderwerpen. Hartelijk wensch ik dat het mij vergund zal zijn, later de geschiedschrijver ook van zijne maatregelen te wezen. Inmiddels is het mijne vurige bede dat zij door den Goddelijken zegen mogen strekken om welvaart en Christelijke beschaving op dat schoone eiland te bevorderen, opdat het eene der edelste parelen moge worden aan Nederlands kroon!

EINDE VAN HET TWEEDE EN LAATSTE DEEL.

